НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 52

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2015

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 6 від 4 грудня 2014 року)

Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі : І. В. Ковальчук, О. Ю. Костюк, С. В. Новоселецька. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 52. – 306 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2015

УДК 811.111: 821.111

O. V. Babenko,
National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv

UNKNOWN WORLD LITERATURE: A SHORT STORY «TO REACH JAPAN» BY ALICE MUNRO

Стаття присвячена творчості сучасної канадської англомовної письменниці Еліс Манро, її авторському стилю. Зосереджено увагу на різноманітних психологічних станах головної героїні твору, їх опису засобами мови.
Ключові слова: *канадська проза, авторський стиль, коротке оповідання, стилістичні прийоми.*

Статья посвящена творчеству современной канадской англоязычной писательницы Элис Манро, её авторскому стилю. Большое внимание уделено многообразию психологических состояний главной героини произведения, их описанию средствами языка.
Ключевые слова: *канадская проза, авторский стиль, короткий рассказ, стилистические приёмы.*

The article is devoted to the works of a contemporary Canadian English-language writer Alice Munro, her author's style. Much attention is paid to the variety of psychological states of a main character of the short story, their description by language means.
Keywords: *Canadian prose, author's style, short story, stylistic devices.*

2013 will remain forever in the history of Canadian literature. Alice Munro became the first Canadian English-language writer and the 13th woman to receive the Nobel Prize in Literature (2013).

A.Munro began writing stories as a teenager but success came at the age of 37 with the story collection «Dance of the Happy Shades». She shares Chekhov's obsession with time and our much-lamented inability to delay or prevent its relentless movement forward [6]».

Researches on Munro's works have been presented since the early 1970s in Ph.D. theses, international conferences, thematic journals in Canada and some other countries.

A literary critic from Ukraine, Yaroslav Holoborod'ko, says, «Alice Munro's key characters are often women. She conveys the physiology of nature and the inner world of a female nature. A woman in her stories is almost always dependent – dependent from the problems of a man. And Munro recognizes the legitimacy and, obviously, the fundamental need for such relationships. A woman in her works is for a family life and cares, though not for the fact that she will find what she seeks in the family. It's vivid that a woman in Munro's stories due to some subconscious force searches for him – her husband, and if it's to speak more general – the only once chosen woman's lover [2]».

A. Anisimov and A. Vasilyeva emphasize that A. Munro's works are a great example of modern prose style for women [1, p.11].

Characterizing herself as a Canadian writer she says, «I am intoxicated by this particular landscape… I speak the language. The language she may have learned from the «brick houses, the falling-down barns, the trailer parks, burdensome old churches, Wal-Mart and Canadian Tire [5]».

This article claims to focus on compositional elements and linguo-stylistic features in a short story «To reach Japan» by Alice Munro.

The latest short story collection «Dear Life» (2012) by Alice Munro is interesting to readers and admirers of her creativity, as it reflects the highest level of her literary mastership as a writer. This collection includes two parts. The first part consists of ten short stories, and in the last part of «Dear Life» Munro introduces the closing stories as «autobiographical in feeling, though not, sometimes entirely so in fact [5]».

In the first story collection «To reach Japan» we may find all short stories six basic elements such as a setting, a conflict, a plot, characters and character development, a theme and a point of view. The plot of the story centers round the intriguing relationships between Greta and her husband Peter. The story is not so much plot driven, as it is character driven. The tone is dour, but not slow; Munro moves the stories craftily.

At the beginning of the narration readers see how this couple is completely opposite: he's the practical engineer who likes useful things, while she likes to dramatize and romanticize things, reading «Paradise Lost» [4]. They differ from each other in appearance: 'his light-colored skin was never flushed like hers, never blotchy from the sun, but evenly tanned whatever the season.' While she might get emotional, living from extremes, he's flat – always solid, but always the same [7]. Men marry women with the hope they will never change. Women marry men with the hope they will change. And they are both disappointed.

No doubts Greta is craving for something new, extraordinary and emotional in her life. Being fed up with the routine daily life and having a chance to change something in her female destiny, she makes up her mind to write a message to a familiar journalist Harris in Toronto.

«Writing this letter is like putting a note in a bottle –
And hoping
It will reach Japan».

A message like that would make anyone madly curious.

While travelling by train to Toronto Greta and her daughter Katy make friends with two young actors, one of whom Greta has a sudden fling with. She's left Katy in her compartment, asleep. After that she is exhilarated, «weak, shocked, but buoyant, like some gladiator – she actually thought this out and smiled at it – after a session in the arena [3]». And then, back to the compartment, where the unthinkable has happened: Katy is gone. «And there, between the cars, on one of those continually noisy sheets of metal–there sat Katy. Eyes wide open and mouth slightly open, amazed and alone. Not crying at all, but when she saw her mother she started [7]».

The description of Greta's reaction is quick, direct, and harrowing, beginning with, simply, «She went crazy». She finally finds Katy in the cold, noisy area between two cars, «not crying, not complaining, as if she was just to sit there forever and there was to be no explanation offered to her, no hope [7]».

The image of Katy stuck between the train cars is very powerful, but there are more hidden images blended in that add to the story.

Throughout the story we cannot help thinking that there are some symbolic characters. They are nature, a train, a railway road.

Firstly, the weather: Her dreaming of this new man is described as being «like the Vancouver weather – a dismal sort of longing, a rainy dreamy sadness, a weight shifted round her heart». But then, as the summer is starting to give her some options there is «a

© O. V. Babenko, 2015

clear break in the weather, an access of boldness». And when she arrives at the train station in Toronto: «the day was dark, with summer thunder and lightning. Katy had never seen such commotion». The scenery from the train is also vividly described by the author: while the adulterous events and the subsequent daughter's missing are happening, the train is going through the Rocky Mountains, the aftermath happens while going through the prairies, and after that there is just black spruce that goes on forever [8]. The train, rail roads symbolize long term changes in the life of a main character.

Munro doesn't continue the story, an abrupt ending follows. Readers can only predict the future events. The author uses expressive means and stylistic devices skillfully to describe characters and impress readers which are becoming so close to the characters.

So, on the lexical level several layers of words are found. The bulk of the vocabulary is represented by neutral and colloquial words. As events take place in Canada the author uses a number of proper names and Americanisms such as North Vancouver, Lions, Gate Bridge, Stanley Park last fall, did get. Specific atmosphere of the story is created with the help of emotive and highly colloquial words, for example, sullenly relentlessly, fire off, crash into, sleek, snooty, to throw her any old bone of conversation.

A semasiological level is characterized by a great number of stylistic devices such as metaphors (Noise seeped out around the closed door, People's eyes slid round her), logical comparison (Modern houses, picture windows, as in any up-and-coming suburb), litotes (and was not unhappy to think that), simile (looked like pink lemonade, his opinions were something like his complexion), epithets (a thirsty gulp, the long hot walk, the long solitary ride home, a giddy atmosphere, dull clumping feet, a scorching shame, peering, whimsical turns of phrase, waning afternoon, ferocious noise),

On the syntactical level we find climax (Not noticing, not intruding, not suggesting, though in every single household skill or art she left her daughter-in-law far behind), antithesis (the atmosphere was pleasant though the talk was boring), anticlimax (The outside air had altered her mood, from an unsettled elation to something within reach of embarrassment, even shame), parallelism (He didn't see the point in going further. He watched television; he read a book in somewhat the same way. He had patience with such things.), repetition (The people who did it did their best but their best was not good enough so it fell down).

Alice Munro uses rhetoric questions to convey complex human feelings in a simple way (Nobody looked at her with any recognition or pleasure, and why should they?; Was she satisfied?; And what about her poetry?). Author's graphic forms also contribute to the expressiveness of the narration:

«It was not the same thing, he said.

No?

No».

Due to these linguistic resources the atmosphere of the story is very emotional and strained from the beginning of the story to the end.

The plot of the analyzed short story is formed by overlapping fable lines, situations, characters with the help of principles of contrast and intertextuality, makes the global image, where the dominant is a human mental-psychic being. The tone of narration is semi-detached portraying the kind of unglamorous lives associated with Canada.

The author's concept of a personality, which arranges the structure of the short story, is revealed through a synthesis of the lyric and melodramatic discourses, reflecting in the image-motive and chronotopic levels of the text. Using uncomplicated language, the author moves effortlessly around in time and place.

To sum up, we may assume that there are some specific structural features which are typical of the analyzed text: the abrupt beginning, little people prospects, description of a fateful episode in a person's life, and the abrupt ending. Munro's short stories are finely crafted. They're about people more than things, yet the characters are unambitious, reserved folk, content to remain in their narrative for years unnumbered. The author teaches us to think about the fragility of people's lives, their love, their possibilities. The most typical features of her style are imagery, simplicity, symbolism.

Thus, we see the perspectives of a further research in terms of complex linguo-stylistic analysis on some other Alice Munro's short stories. It makes sense to pay more attention to translation of her works into Slavic languages. Not so many of them were translated. In post-Soviet countries a wide circle of readers is familiar with a few translations («Face» and «Boys and Girls») into Ukrainian and Russian.

References:

1. Анисимов А. Б. Лексико-стилистические особенности прозы Элис Манро (на примере рассказа «To reach Japan» / А. Б. Анисимов, А. И. Васильева// сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции «Глобализация науки: проблемы и перспективы», 7 февраля 2014 г., в 3 ч. Ч.2 / отв. ред. А.А. Сукиасян. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. – С.9-11.

2. Голобородько Ярослав Невідома література …зі світовим іменем.Чому естетично вишукану прозу Нобелівської лауреатки Еліс Манро не поспішають видавати в Україні? – 23 жовтня 2013. – режим доступу : http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/nevidoma-literatura-zi-svitovim-imenem

3. Alice Munro's To Reach Japan. – the mode of excess: http://readingoncloud9.wordpress.com/2013/12/15/stunning-stories-alice-munros-to-reach-japan

4. Canadian High Commission hosts lecture in tribute to Alice Munro, June 30, 2014. – the mode of excess: http://guyanachronicle.com/canadian-high-commission-hosts-lecture-in-tribute-to-alice-munro/

5. From the Archives: Rex Murphy interviews Alice Munro (1990). – the mode of excess: http://www.openculture.com/2013/10/read-14-short-stories-from-nobel-prize-winning-writer-alice-munro-free-online.html

6. Holcombe, Garan (2005). «Alice Munro». Contemporary Writers. London: British Arts Council. Retrieved 20 June 2007. – the mode of excess: http://literature. britishcouncil.org/alice-munro

7. To Reach Japan by Alice Munro – the mode of excess : http://www.narrativemagazine.com/issues/winter-2012/reach-japan-alice-munro

8. The Sense of an Ending – the mode of excess: http://www.nytimes.com/2012/11/18/books/review/dear-life-stories-by-alice-munro.html?pagewanted=all

УДК 821.111.08:811.111'38

M. Kuznetsov,
Ukrainian Academy of Printing, Lviv

SHORTENING AS A WAY OF WORD-FORMATION IN ADVERTISEMENTS

Стаття присвячена способам словоскорочення в англомовній рекламі, як однім із найпродуктивніших для поповнення лексичного запасу мови в цілому. Сучасний темп життя вимагає від друкованих засобів передачі великого об'єму інформації за найкоротший проміжок часу, ощаджуючи на письмі. Словоскорочення означає утворення нових слів, замінюючи ціле слово його частиною, що є дієвим по відношенню як до окремих слів, так і до словосполучень. Розглядаються найбільш популярні способи словотворення з точки зору структури і прагматики рекламних оголошень. Всі скорочені слова функціонують в мові як і звичайні інші, таким чином набираючи специфічні граматичні флексії. Всі вони традиційно діляться на: графічні абревіатури, заглавні абревіатури, лексичні скорочення, слова-гібриди. Мова реклами має тенденцію до скорочення довгих і складних слів, особливо для зрозумілого читання. Рекламні оголошення призначені для людей, які дійсно зацікавлені продуктом або послугою, що рекламується. Ось чому всі види скорочень використовуються в поширених текстах, подаючи широку інформацію щодо рекламованої продукції. Окрім того, всі нові скорочення мають бути знайомими пересічному споживачеві, щоб їх можна було відразу впізнати при читанні. Але треба також пам'ятати, що нові словоскорочення не є мовним стандартом, хоча багато з них офіційно використовується в рекламних оголошеннях. Маючи свої власні особливості стилю, вони вимагають від рекламодавця спеціальних навичок при їхньому написанні. В цілому, словоскорочення залишається одним з найбільш продуктивних способів написання якісних рекламних оголошень завдяки здатністю до запам'ятовування і ощадності на письмі.

Ключові слова: *словоскорочення, графічний, лексичний, абревіатура, ініціали, слово-гібрид.*

Статья посвящена способам словосокращения в англоязычной рекламе, как одному из самых продуктивных для пополнения лексического запаса языка в целом. Современный темп жизни требует от печатных средств передачи большого объема информации за самый короткий промежуток времени, при этом экономя на письме. Словосокращение означает образование новых слов путем замены целого слова его частью, что является действенным по отношению как к отдельному слову, так и к словосочетаниям. Рассматриваются наиболее популярные способы словообразования с точки зрения структуры и прагматики рекламных объявлений. Все сокращенные слова функционируют в языке, как и обычные другие, таким образом вбирая специфические грамматические флексии. Все они традиционно делятся на: графические аббревиатуры, заглавные аббревиатуры, лексические сокращения, слова-гибриды. Язык рекламы имеет тенденцию к сокращению длинных и сложных слов, особенно для понятного чтения. Рекламные объявления предназначены для людей, которые действительно заинтересованы в рекламируемом продукте или услуге. Вот почему все виды сокращений используются в расширенных текстах, предоставляя широкую информацию о рекламируемой продукции. Кроме того, все новые сокращения должны быть знакомы среднему потребителю, чтобы их сразу же можно было распознать при чтении. Но следует также помнить, что новые сокращения не являются речевым стандартом, хотя многие из них официально используются в рекламных объявлениях. Со своими особенностями стиля, они требуют от рекламодателей специального умения при написании. В целом, словосокращение остается одним из наиболее продуктивных способов написания новых качественных рекламных объявлений благодаря способности к запоминанию и экономии на письме.

Ключевые слова: *словосокращение, графический, лексический, аббревиатура, инициалы, слово-гибрид.*

The article is devoted to the ways of shortening in the English advertising as the most productive ones for the lexical completion in general. The modern pace of life demands from the print media to convey a great bulk of information as quickly as possible, saving the space written. The most popular methods of shortening from the advertising structural and pragmatical points of view are taken into consideration. Shortening of words means the formation of new ones by substituting a part of the word for a whole, affecting both separate words and word-groups. All shortened words function in the language as other ordinary words do, thus taking on specific grammatical inflections. All of them can be divided according to the traditional division: graphical abbreviations, lexical shortenings, blends and splinters. The language of advertising has a trend to shorten long and difficult words especially for reading comprehension. Advertisements are intended for people who are really interested in the product or service advertised. That is why all kinds of shortenings are used in the expanded texts giving wide information on the advertised ones. Besides, all the new shortenings have to be familiar to an average customer in order to be recognized at once while reading them. But it should be kept in mind that they cannot be taken as a standard, though quite a lot of them are officially used in advertisements. Having their own peculiarities in style, they demand some special skills from advertisers, while being written. In general, shortening remains one of the most productive ways of writing new qualitative advertisements because of their memorability and economy of written space.

Key words: *shortening, graphical, lexical, abbreviation, initials, blending, clipping.*

In the process of communication words and word-groups can be shortened. The causes of shortening can be linguistic and extralinguistic, by which changes in the life of people are meant. In Modern English many new abbreviations, acronyms, initials, blends are formed because the very life tempo is increasing and it becomes necessary to give more and more information in the shortest possible time. There are also linguistic causes of abbreviating words and word-groups, such as the demand of rhythm, which is satisfied in English by monosyllabic words. When borrowings from other languages are assimilated in English, they are shortened. Here we have the form modification on the basis of analogy, so as the Latin borrowing *fanaticus* is shortened to *fan* on the analogy with native words: *man, pan, tan* etc.

Shortening of words is the way of formation of new words by means of substituting a part of the word for a whole. This process affects both words and word-groups. Therefore, the term *shortening* is to be regarded as conventional, divided into two types: **graphical abbreviations and lexical shortening** (abbreviation, clipping, blending). All shortened words function in the language as any other ordinary word does, so they take on grammatical inflections: *exams, MPs, PMs;* they also may be used with both types of articles: *the BBC, a bike, the Lib;* they may be combined with derivational affixes and used in compounding as well: *MP-ess, Euro-MP* [1, c. 116]. Having analyzed more than fifty examples of advertisements from the British press, we can affirm that they were simple slogans with no additional information, announcements which mentioned the place and time of the event advertised or the place where the offered product or service can be purchased, and expanded advertising texts conveying broad information on the product, service or event with its characteristic features and peculiarities. All of them can be sorted according to the traditional division: **graphical abbreviations, initial abbreviations, lexical shortenings, blends and splinters**.

© M. Kuznetsov, 2015

Graphical abbreviations are the result of shortening of words and word-groups only in written speech while using the corresponding full forms orally. So, they are used for the economy of space and effort in writing. The oldest group of graphical abbreviations in English is of Latin origin, being not typical for the Ukrainian language. In these abbreviations Latin words are shortened in spelling, but pronounced in the full form as their English equivalents: *e.g. – for example* (Latin *exampli gratia), a.m. – in the morning (*Latin *ante meridiem), No. – number (*Latin *numero), p.a. – a year (*Latin *per annum), lb – pound (*Latin *libra), i.e. – that is (*Latin *id est),* etc. Some graphical abbreviations of Latin origin have different English equivalents in different contexts: *p.m.* can be read as *in the afternoon (post meridiem)* or *after death (post mortem).*

There are also graphical abbreviations of native origin, where we have shortenings and their equivalents in full form. They can be divided into several semantic groups:

a) days of the week: *Mon-Monday, Tue-Tuesday*;

b) names of months: *Apr-April, Aug-August*;

c) names of address: *Mr., Mrs., Ms., Dr.;*

d) names of counties (UK) and states (USA*): Yorks-Yorkshire, Berks-Berkshire, Ala-Alabama, Tex-Texas;*

e) military ranks*: capt.-captain, col.-colonel, sgt-sergeant;*

f) scientific degrees*: B.A.-Bachelor of Arts, D.M.-Doctor of Medicine, Ph.D.-Philosophy Doctor;*

g) units of time, length, weight: *sec.-second, f.-foot/feet, mg.-milligram.*

Graphical abbreviations are normally used for the economy of space, that is why being frequent means of slogans, announcements, posters and other pieces of information. Any advertisement may contain numerous shortened variants of Latin and English words and word-groups*: A.D. (Anno Domini), ib. (ibidem), b.f. (bona fide), oz (ounce), in (inch), cm (centimetre), L.P. (Long Playing), a.o.b. (any other business), m.p.h.(miles per hour), govt (government).*

The following advertisements offer directly some products giving the address or place of the certain event with the time fixed: *L.A. LOUVER is pleased to announce the opening of the LOUVER GALLERY, N.Y.; NO-FEE Rentals!!! We wait for You! 195 Stanton st.; Ed and Nancy Reddin: Paintings. Oct.19 to Nov.14.; 17 mg «tar», 1.1 mg nicotine av. per cigarette by FTC method.; SUNDAY BRUNCH. Noon to 3:30 pm. [8; 9].*

From these examples it is clearly seen that the indispensable condition for all these abbreviations is that they are familiar to an average person and therefore, he has no problems with recognizing it. In general, all of them must be acceptable due to the long usage and fixed in the common vocabulary.

Initial abbreviations (initialisms) are the bordering case between graphical and lexical ones. They are formed from the first letters of the words to be shortened. When they appear in the language to denote some new institutions (enterprises), they become closer to graphical abbreviations because full forms of them are used in oral speech. But being used for some time they acquire the shortened form of pronouncing and thus become closer to lexical abbreviations: *DJ (disc jockey), VJ (video jockey), 3D (three-dimensional).* They are mostly used in the names of the companies, trademarks or products.

Strictly speaking, there are three types of initialisms in English:

a) initialisms with alphabetical reading, such as *UK, USA, FRG*;

b) initialisms which are read like words, such as *UNESCO, UNO, NATO;*

c) initialisms which coincide with English words in their sound forms (acronyms), such as *CLASS (Computer-based Laboratory for Automated School System).*

Some scientists consider a) and b) groups to be one called **acronyms**. Sometimes **analogy** as a psycholinguistic phenomenon influences the creation of the new abbreviations, which are formed according to certain models. So, the world known *British Broadcasting Corporation (BBC*) became the prototype for a number of companies that belong to the same professional field: *CBC – Canadian Broadcasting Corporation; ABC – American/Australian Broadcasting Corporation; NBC – National Broadcasting Corporation; CBS – Columbia Broadcasting System.*

The initial abbreviations in advertisements can be both **fixed** and **new** depending on their usage frequency. The fixed initialisms *(UNO, UNESCO, NATO)* are used, as a rule, in the informative advertisements intended for general comprehension. Quite opposite, specific human activities exploit special terms *(MOSAIC – metal-oxyde-semiconductor array integrated circuit (chemistry), PROOF – Precision Recording Optical of Fingerprints (police investigation)),* which are hardly understandable for average people. Sometimes giving technical characteristics of the product, special terms are written and read without any explanation: *SLR camera (single-lens reflect).*

There is a tendency in the language of advertising to use the **author's (new) initials**. The free decoding of them is worth mentioning here. To create slogans a company (enterprise) takes an average word and decodes it as if it were an abbreviation: *A.C.T.I.O.N. – Any Change To Improve Our Nature; ASAP – Always Say A Prayer; ASH – Action on Smoking and Health; CAB – Citizens' Advice Bureau; D.E.N.I.A.L. – Don't Even kNow I Am Lying; DETACH – Don't Even Try And Change Him (Her); E.G.O. – Easing God Out; F.A.I.T.H. – Finding Answers In The Higher Power; F.E.A.R. – Forgetting Everything is All Right; H.A.L.T. – Happy, Appreciative, Lovable, Teachable; H.O.P.E. – Hang On, Peace Exists; T.I.M.E. – Things I Must Earn; W.I.S.D.O.M. – Words In Steps Do Open Minds [8; 9].*

These kinds of shortenings are predominantly used as slogans, separately or with further explanations. All these phrases serve as an attraction to the main body of the advertisement, conveying its aim and potential.

It is only natural that in the course of time and language development some graphical abbreviations should penetrate into the sphere of oral speech and turn into lexical abbreviations to be used in writing: *MP, SOS, TV, etc.* They are formed by a simultaneous operation of shortening and compounding, making up the following ways of reading lexical abbreviations:

as a succession of alphabetical reading of the constituent letters: *GMT – Greenwich mean time; V.I.P. – a very important person; EEC – Economic European Community;*

as a succession of sounds denoted by the constituent letters, i.e. as if the abbreviations were ordinary words: *UNO – the United Nations Organization; NATO – North Atlantic Treaty Organization.*

As a rule, lexical abbreviations do not include functional words (prepositions, articles, etc.), although there are some exceptions*: R&D – research and development*.

It should be mentioned that concerning advertisements, the more frequently the word is used, the shorter it is. That is why advertisements tend to shorten long and difficult words exclusively for reading comprehension. The ad texts are emphasized by slogans in different print and intended for people who are already interested in the product or service advertised. Thus, abbreviation of a word means **clipping** its part. As a result we get a new lexical unit where either the lexical meaning or the style is differ-

ent from the full form. In such cases as *fantasy* and *fancy, fence* and *defence* we have different lexical meanings. And in the case *laboratory-lab* we get different styles.

Abbreviations do not change the part-of-speech meaning, they produce words belonging to the same parts of speech as the primary words: *professor-prof, veteran-vet, telephone-phone, refrigerator-fridge*. Mostly nouns undergo abbreviation, but we may also meet verbs: *to revolve-to rev, to tabulate-to tab.* Adjectives can be abbreviated but predominantly in school slang: *comfy (comfortable), dilly (delightful), mizzy (miserable), teck (technical)*. Pronouns, numerals, interjections, conjunctions are not abbreviated as a rule, the exceptions being *fif (fifteen), in one's teens (from 13 to 19)*. **Clippings** are classified according to the part of the word clipped. Generally the end of the word is clipped, because the beginning of the word in most cases expresses the lexical meaning of it: *curio (curiosity), info (information), hols (holidays), disco (discotheque), expo (exposition), intro (introduction), Paki (Pakistani), Afro (African), undies (underclothes), nuke (nuclear)*. But in some cases the beginning of the word may be clipped, too: *gator (alligator), chute (parachute), varsity (university), copter (helicopter)*. Sometimes the middle of the word is clipped: *mart (market), fanzine (fanmagazine), maths (mathematics)* [7, c. 135]. These shortenings are easily understood in advertisements *(ads, adverts),* because a lot of shortened words already exist in the language together with longer forms having the same lexical meanings. The only difference is emotive force and style.

Blending is a specific type of shortening. **Blends** are formed by means of merging parts of words (not morphemes) into a new word. In other words, blending is compounding by means of clipping. In blends two ways of word-building are combined: abbreviation and composition. One of the first blends in English was the word *smog (smoke +fog)*. As a rule, many blends are shortlived. In the language of advertising they are created for a specific aim only: to attract attention of the people with the help of interesting linguistic discoveries: *crocoraffe = crocodile + giraffe* (the mystical symbol of the company producing toys, clothes, etc. for children). Some of the blendings were so successful that they have already become part of the language: *motel = motor + hotel, botel = boat + hotel, airtel = airport + hotel*. Because of its influence thousands of blendings appear every year, especially in the language of advertising: *casomat = cash + automat, popcert = popular + concert, yarden = yard + garden.* Most of them would disappear in the whirlpool of the same blends, but some would survive and enlarge the vocabulary existing universally.

In the second half of the 20th century the English word building system was enriched by creating the so-called **splinters**, which scientists include in the affixation stock of the Modern English word building system. **Splinters** are the result of clipping of the end or the beginning of a word and thus producing a number of new words on the analogy with the primary word-group: *miniplane, minijet, minicycle, minicar* or *maxi-series, maxi-sculpture, maxi-taxi* and so on.

The European Economic Community having been organized, quite a number of neologisms with the *Euro-* splinter were coined: *Euratom, Eurocard, Euromarket, Eurotunnel* and many others. These splinters are sometimes treated as prefixes in Modern English. Splinters may be called pseudomorphemes as they are neither roots nor affixes, being artificial ones.

The language of advertising prefers using splinters, like any other type of lexical shortenings, in the expanded texts that give wide information about the product, service or event advertised. Splinters may be considered to be a productive way of advertising word formation as they enable copywriters to have a broad field of action. From the word *hamburger* that originates from the German city of Hamburg, a lot of new words were formed. The stem *burger* became a splinter, acquired the meaning «a bun cut into two parts» and gave way to the following words: *baconburger, beefburger, cheeseburger, fishburger*, etc. In the 1970s there was a loud political scandal in the Watergate Hotel, where the US Democratic Party had its pre-election headquarters. Their Republican rivals managed to install bugs there, but on having been discovered, they led to a state scandal and the ruling government had to resign. The name *Watergate* got the meaning of a corruption scandal and the splinter *gate* favoured the formation of quite a number of similar scandalous names: *Irangate, Shuttlegate, milliongate*, etc. The splinter *mobile* is used to denote some special types of automobiles, such as: *artmobile, snowmobile, tourmobile, Papamobile,* etc. The splinter *napper* (from *kidnapper*) now denotes different types of crimesters: *busnapper, dognapper*, etc. From these nouns the corresponding verbs were formed by means of backformation: *to busnap, to dognap*. The splinter *quake (*from *earthquake)* bears the meaning of shaking, agitating: *Moonquake, youthquake*. Another example of splinter productivity is *thon* (from *Marathon*) meaning something continuing for a long time and competing in endurance: *dancathon,* telethon, talkathon, walkathon, moviethon, etc. As far as verbs are concerned, it is not typical of them to be clipped, that is why there is only one splinter to be used for such a case: *cast* (from *broadcast*) gave us the verbs *telecast* and *abroadcast.*

There are also grammatical shortenings that are generally used within any type of written advertisements. These are the contradictions of auxiliary verbs mainly: *Everything's Built-In; Don't Wait Another Minute; Once a Moment's Passed, You've Missed an Opportunity to Preserve It Forever; You've Come a Long Way* [8; 9].

Other shortenings one may come across in advertisements are the following: *lol –laughing out loud; imho – in my humble opinion; 'shun – attention; 'tec – detective; 'tis – it is; 'twas – it was; 'tween – between; brb – be right back; btw – by the way; ppl – people; omg – oh my God; fave – favourite; thx – thank you* [8; 9].

These are the words that have already become part of the English written language. They cannot be considered a standard, though many of them are officially used in advertisements. It should be kept in mind that the language of advertising has its own peculiarities in style and demands specific skills from people who write advertisements. Shortening is one of the most productive ways of creating new advertisements because of its memorability and economy of space and writing.

References:

1. Гусак І. П. Структура та прагматика фрагментованих лексичних одиниць у сучасній англійській мові (на матеріалі мови мас-медіа): Дис. … канд. філ. наук. – Л., 2005.
2. Лиса Н.С. Структурні та лінгвопрагматичні особливості рекламного знака: Автореф. дис. … канд. філ. наук. – Л., 2003.
3. Помірко Р.С. Зредуковані форми слів у еволюції романських мов // Іноземна філологія. – 1993. – Вип. 105.
4. Arnold I. The English Word. – M.: Vysshaya Shkola, 1986.
5. Bauer L. English Word-Formation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
6. Kveselevich D.I., Sasina V.P. Modern English Lexicology in Practice. – Vinnytsa: Nova Knyha Publishers, 2001.
7. Lyons J. Introduction to Theoretical Linguistics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Illustrative material:

8. «Cosmopolitan», 2002-2005.
9. «National Geographic», December 1990, № 6.

УДК 811.111:372.8

A. M. Litak,
Uzhhorod National University, Uzhhorod

THE APPLICATION OF DR. DE BONO'S SIX THINKING HATS METHOD IN ENGLISH TEACHING PRACTICE

У статті висвітлюються окремі проблеми освітнього середовища в контексті викликів, спричинених глобалізацією; гострим питанням залишається неналежна організація навчального процесу з англійської мови. Стаття розглядає концепцію ***«плоского світу»*** *Т. Фрідмана. Було здійснено спробу окреслити вагомість* ***'латерального мислення'****, подано його визначення. Представлено та продемонстровано застосування техніки Е. де Боно* ***«Шість капелюхів мислення»*** *на заняттях з англійської мови. Проведено аудиторний експеримент зі студентами третього курсу англійського відділення.*

Ключові слова: *плоский світ,освіта, викладання англійської мови, латеральне мислення, капелюхи мислення.*

В статье освещаются некоторые вопросы образования в условиях глобализации; один из них – недолжная организация учебного процесса на занятиях по английскому языку. Статья рассматривает концепцию ***«плоского мира»*** *Т. Фридмана. Подчеркивается важность* ***«латерального мышления»****, дано его определение. Внимание было уделено ознакомлению студентов с техникой Эдварда де Боно* ***«Шесть шляп мышления»*** *и продемонстрировано ее применение на занятиях по английскому языку. Проведено аудиторный эксперимент с участием студентов третьего курса английского отделения.*

Ключевые слова: *плоский мир, образование, преподавание английского языка, латеральное мышление, шляпы мышления.*

The article represents a humble attempt to elucidate certain issues within the educational environment in the context of globalization challenges; one of which is the poor organization of teaching and learning of English. T. Friedman's concept of ***«the flat world»*** *has been touched upon. The article aims at delineating the importance of* ***'lateral thinking'****; the very term has been defined. The introduction and application of Edward de Bono's* ***Six Thinking Hats*** *technique in English class have been described. An in-class experiment with the third-year students of the English Philology Department as participants has been conducted.*

Key words: *flat world, education, English teaching practice, lateral thinking, thinking hats.*

Introduction. Traditions are essential to any culture and they not only should be passed on but also altered to the needs of society. Progress is impossible without change and those who cannot change their minds cannot change anything.

The world we live in today is, according to New York Times columnist and author T. Friedman, flat. He dwells upon drastic changes that have occurred in the last two decades. «…what the flattening of the world means is that we are now connecting all the knowledge centres on the planet together into a single global network, which … could usher in an amazing era of prosperity and innovation. … Globalization 3.0 not only differs from the previous eras in how it is shrinking and flattening the world and in how it is empowering individuals» [6, http://royallib.ru/read/Friedman_Thomas/The_World_is_Flat.html#0]. We should be learning to learn, for what we learn today will be outdated tomorrow, and therefore the most successful people will be those who adapt and learn quickly. Training professionals who are capable of self-improvement in the rapidly developing society ought to become the prerogative of modern education. Herein we call to mind a great A. Einstein's retort that education is not the learning of facts but the training of the mind to think. We concur with Ed. De Bono's that the human brain is a wonderful mechanism of memorization but for transforming it into a thinking mechanism appropriate programs are to be utilized.

Strengthening competitive skills in global markets requires that one speak English. Knowledge of English is a powerful tool for development and advancement throughout the world. Teaching English, which is an educational process taking place within a particular political cultural and intellectual context, involves teaching different ways of thinking and «introduction of young generation to European and global culture» [1]. Thinking is the foundation for listening, speaking, reading and writing.

Educational Environment and Teaching English. Traditional teaching seems no longer to be effective. «The process by which traditional teaching is imagined as working is sometimes characterized as 'jug and mug' – the knowledge being poured from one receptacle into an empty one» [12, p.17]. The fallacious assumption is that the teacher is the 'knower' who transmits knowledge to students and explanation is bound to lead to learning. In this way a student is a passive participant of an educational process. Unfortunately, nowadays 'an asymmetric subject-object relationship', described in pedagogy, is still observed in educational surroundings. They are attached to their CV (CVS – a current view of a situation) to such an extent that they can't escape from it. The eminent cognitive scientist, Australian M. Hewitt-Gleeson asserts that the deliberate search for alternatives, which is also referred to as 'lateral thinking', is more difficult than it seems because the patterning features of the mind tend to reinforce existing patterns rather than to search for new ones. «We are more likely to defend our current view than to escape from it and switch from it to a better view (BVS – a better view of a situation)» [7, p. 6].

Teaching English presupposes developing such skills as reading, writing, speaking and listening. The most challenging is evidently the development of speaking and listening skills. Australian Nin Bižys shares the teaching experience in Lithuania claiming: «This was to be good training for the English I would be 'dragging out' of the traumatized (post-Soviet) Lithuanians» [1]. Ukrainians supposedly experience the same. The problem seems to be lying in the fact that educational representatives as well as learners suffer from 'the post-Soviet syndrome'. Charles Handy, an Irish author / philosopher, specializing in organizational behaviour considers it as a myth that the Soviet educational system is of over-all academic superiority; he thinks, it is far from being that kind. There still exists 'uncomfortable English' because of the lack of contact with the living language or natural speakers. Students / pupils have a subconscious fear to speak, thinking of possible errors. They are reluctant to express their individual opinions as the right answers are demanded, which is also a vestige of the past. From our perspective, to do away with vestiges of the past, new knowledge, styles of teaching are to be introduced within the curriculum. The implementation of Edward de Bono thinking methods into English teachers' practice contribute to making learners metacognitively aware; it aids them in becoming autonomous and more confident learners of the English language.

Dr. de Bono and His Six Thinking Hats. Dr. de Bono, a Maltese physician, author, inventor and consultant, who is credited with coining the term **'Lateral Thinking'** (it has an official entry in the Oxford English Dictionary) and is a proponent of teaching thinking as a subject in schools. He describes 'lateral thinking' as a way of thinking that seeks a solution to an intractable problem through unorthodox methods or elements that would normally be ignored by logical or vertical thinking. All the techniques

© A. M. Litak, 2015

elaborated by de Bono lead to enhancing thinking skills. **Psychology Today** claims they everyone owes de Bono a debt for constantly reminding them that thinking is a skill and can be improved. His techniques may be employed for boosting all four language skills but special attention should be paid to speaking and listening.

Our experience shows that when a particular topic is being considered, students frequently are at a loss and don't know what to say. Sometimes even if they do start expressing their opinions, they seem to be obsessed with either only emotions or only negative sides. They feel helpless as they do not know how to think about this problem. People have a tendency not to think, but rely on instant gut feeling (wrong perception). It hardly ever happens that all aspects of it are touched upon. This occurs because their thinking is disordered and they lack concentration. Dr. de Bono's **Six Thinking Hats** methodology is a powerful tool that facilitates productive: critical thinking, collaboration, communication, and creativity. Human thinking becomes more thorough, ordered. He combines the hat metaphor with six colours to create a valuable thinking strategy. Each coloured hat represents a different mode of thinking. Hats are easy to put on and to take off. In a group setting each member thinks using the same thinking hat, at the same time, on the same thinking challenge – it is called 'focused parallel thinking'. His concept provides a framework to help people think clearly by directing their thinking attention in one direction at a time, which is deprived of arguing. The colourful strategy exposes learners to six different styles of thinking and assists them in looking at a problem from six various perspectives. The Blue Hat is different from the other thinking hats. It focuses on managing the thinking process, keeping participants on track and stating what has been accomplished. Every Six Thinking Hats (STH) sequence begins and ends with Blue Hat Thinking. The Blue Hat is used to define the focus, to set out the agenda. It is usually laid out which hats will be used, in what order, and for what amount of time. During the session the Blue Hat takes requests and maintains discipline. At the end of a STH session, Blue Hat Thinking is used to note conclusions and determine next steps. The White Hat represents objective thinking (information and facts). The Red Hat explores emotions, intuition (feelings). The Black Hat criticizes, encompasses negative aspects (cautions). The Yellow Hat outlines the advantages, usefulness of an issue (benefits). The Green Hat aims at brainstorming, searching and predicting new possibilities, ideas, solutions to the problem (creativity).

English Language Learners' Acquaintance with The STH Technique and Practice. Before starting to apply de Bono's STH technique the students had a chance to watch a three-minute «Colour Changing Card Trick» video which they were supposed to reflect upon. It was a preliminary stage of introducing the technique to the group. Nothing special except for the manipulation with the cards was noticed. In fact, the trick was a distracting factor. No changes in the surrounding were revealed by the students. That is how we think: we pay attention to separate elements, we see partially, the whole picture is often beyond our scope of understanding. The STH technique was applied by me within the group of the third-year students of the English Department while watching the film «The King and I» (1956). I brought six hats cut out from the poster board. On the back of these a succinct description of the types of questions each hat focuses on is suggested. The hats were introduced in an intriguing manner. The students were asked to choose a hat by their favourite colour and substantiate the choice. Then the explanation was provided what type of thinking each colour represented according to de Bono. Learners may find it convenient to have a designed table with separate columns for all thinking hats at their fingertips. It basically guides them through the labyrinth of their thinking and helps to fix steps they intentionally take. As soon as some students have uttered their thoughts, the rest of them may be asked to detect what thinking type has been utilized.

The STH technique is applicable either while doing the pre-viewing, viewing or post-viewing activities. For instance, when I asked them to put a White Hat on, they answered the question: «What do we know about Anna Leonowens?» (She is an English teacher who came to Siam to teach the Siamese King's children. She is widowed and has a son). The Kralahome, an honourable royal representative who was meeting them, hid the fact that he spoke English and put too many personal questions, he also stated that the King did not remember all promises he made and he was likely to break his promise as to the house of her own. The students were asked to put their White Hat off and put on a Red Hat. Some of them admitted their bewilderment. They become indignant and suspicious about the Kralahome's behaviour. They confessed that Anna and her son's fate worried them. The situation was to their disliking. At my request the students switched then to a Yellow Hat, trying to identify pluses of Anna and her son's staying in Siam. Both of them had a splendid opportunity to see a new country, to get acquainted with a new culture, people. It was their privilege to reside in the royal palace and to have servants at their disposal. The good point was also about decent earnings she was able to have doing her job. Having laid aside the Yellow Hat, the students put on a Black Hat. They dwelt on dangers awaiting a young woman in the country like Siam where the position of a woman in society is low. She risked being punished for speaking her mind. It was somewhat confining to live within the walls of the palace: no complete solitude as the guard and servants were everywhere. Having had enough the Black Hat thinking they focused on Green Hat thinking. It was underlined by them that being scientific, the teacher had a chance to influence those who surrounded her, even the King. After Captain Orton's warnings and the meeting with the Kralahome she could make up her mind to leave. The prediction was that the King would propose to her after the ball, and she would probably reject it as she was a person of principle. How would King behave on finding out the news about his being a barbarian, if there were no Anna? The students were convinced that he would probably start a war. While delivering a Geography lesson Anna's pupils demonstrated their disbelief in snow and the fact that Siam was that small in comparison with other countries. Some stated that they would not object to their protests for those were the royal members. On watching the film the students were asked to point out what thinking hats were employed by the personages, in what scenes, what mode of thinking was typical of each of them. Under the guidance of a blue thinking hat with the involvement of other hats such issues as the image of a ruler, teacher, student, teaching and learning process, culture clash, slavery were scrutinized.

The hats can be used singly at any point of thinking. Simple sequences of two or three hats may be used together for a particular purpose. The Blue Hat is actually used whenever the usage of the next hat is suggested. The STH method allows us to think more richly and comprehensively. When exploring the subject with the help of the framework of the hats, our perceptual powers are expanded.

Conclusion. Unfortunately, the modern day education focuses on teaching young people how to make a living but not teaching how to make a life. The new millennium demands that one not only should speak English but also possess high order thinking skills. The outdated methods of teaching as well as pattern thinking prevent from improving the situation. New feasible programs for training are to be devised.

The outcomes of the above-mentioned experiment prove that the application of Dr. de Bono's STH technique is effective. Using the STH technique allows students to enhance their foreign language learning and simultaneously thinking skills. It has been consistently highlighted by the participants of the experiment that it contributes to concentrating, organizing their thoughts, taking into account different perspectives, generating ideas.

Six Thinking Hats has become one of few basic 21st century tool kits for proactive education thought leaders around the world; it should obviously become an indispensable one for Ukraine.

References:

1. Bižys, N., Zuzevičiūtė, V. (2002): Edward de Bono and Teaching English in Lithuania 1991 to 2001. Studies about Languages Journal, Issue 2, available at: http://www.kalbos.lt/zurnalai/02_numeris/08.pdf, retrieved: 2.11.2014.
2. Colour Changing Card Trick (2007), available at: https://www.youtube.com/watch?v=voAntzB7EwE, retrieved: 14.11.2014.
3. De Bono, E. (1978): Lateral Thinking. A Textbook of Creativity. Penguin Books Ltd., England, Harmondswordth, Middlesex.
4. De Bono, E. (2000): Six Thinking Hats. Penguin Canada. ISBN: 0-1402-9666-2.
5. Edward de Bono CoRT Thinking Programme, available at: http://schoolnet.gov.mt/thinkingskills/thinkingtools.htm, retrieved: 13.11.2014.
6. Friedman, T. (2005): The World Is Flat, available at: http://royallib.ru/read/Friedman_Thomas/The_World_is_Flat.html#0, retrieved: 6.11.2014.
7. Hewitt-Gleeson, M. (2000): The X10 Memeplex: Multiply Your Business by Ten! Pearson Education Australia. ISBN: 0-7248-0111-1, p. 6
8. Johnson A. (2009): The Rise of English. The Language of Globalization in China and the European Union. Macalester International Journal, Volume 22, 2009, available at: http://digitalcommons.macalester.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1447&context=macintl, retrieved: 7.11.2014.
9. Kolesnik V. (2005): Charles Handy about Education, available at: http://kolesnik.ru/2005/handy-education/, retrieved: 9.11.2014.
10. McAleer, F. (2006): Develop Critical and Creative Thinking Skills: Put on Six Thinking Hats, available at: http://www.debonoforschools.com/asp/ss_put_on_six_hats.asp, retrieved: 25.08.2014.
11. O'Neal, C. (2006): What Does «The World Is Flat» Mean for Education?: A Closer Look at Our Educational Globe, available at: http://www.edutopia.org/what-does-world-flat-mean-education, retrieved: 7.11.2014
12. Scrivener, J. (2005): Learning Teaching. Macmillan Education. ISBN: 1-4050-1399-0, p.17.

УДК 811.111'42

Yu.V. Lysanets,
Higher State Educational Establishment of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy», Poltava

PATIENT'S UNRELIABLE NARRATION IN THE MODERN CINEMATIC DISCOURSE

У статті досліджується наративна ненадійність анамнестичних даних на матеріалі сучасних американських кінотекстів (телесеріал «House, M.D.»). Проаналізовано ситуації порушення пацієнтами принципу кооперації Г.П. Грайса (максими якості, кількості, способу та релевантності). Дослідження наративної ненадійності під час збору анамнестичних даних розкриває глибинні механізми комунікативної ситуації «лікар – пацієнт», оптимізує процес діагностики та лікування.
Ключові слова: *ненадійний наратор, конверсаційні максими, кінодискурс.*

В статье исследуется нарративная ненадежность анамнестических данных на материале современных американских кинотекстов (телесериал «House, MD»). Проанализированы ситуации нарушения пациентами принципа кооперации Г.П. Грайса (максимы качества, количества, способа и релевантности). Исследование нарративной ненадежности во время сбора анамнестических данных раскрывает глубинные механизмы коммуникативной ситуации «врач – пациент», оптимизирует процесс диагностики и лечения.
Ключевые слова: *ненадёжный нарратор, конверсационные максимы, кинодискурс.*

The present article analyzes the corpus of anamnestic data in terms of their narrative reliability. The material of the research is the American television medical drama House, M.D. In a number of episodes, the underlying diagnosis cannot be established either because patients lie about a possible source of the disease or do not disclose a particularly important fact. The unreliability of patient's account can significantly obstruct the process of establishing diagnosis and treatment. The possible impedient factors of doctor-patient communication are as follows: the patient's ignorance of the significance of earlier diseases, treatment or taken medicine; conscious concealment of certain information, e.g. alcohol abuse or infidelity; physical inability to provide the necessary information. In case when patient's account cannot be relied on, the doctor must enhance his/her narrative proficiency in order to discern and detect the signs of fallibility. The patient's fallible or biased perspective is deciphered via the application of Paul Grice's principle of cooperation. The signs of deviant narration can be found when the patient violates the maxim of quality (the narrator lies or contradicts himself/herself), the maxim of quantity (the narrator provides excessive information or, on the contrary, fails to mention something), the maxim of manner (the order of narration is disrupted, or it contains ambiguity) or the maxim of relation (the narrator provides irrelevant information). The degree of compliance with Gricean conversational maxims discloses the underlying nature of doctor-patient communication and thus facilitates the process of diagnostics and treatment.
Keywords: *unreliable narrator, conversation maxims, cinematic discourse.*

Problem definition and its association with scientific and practical tasks. Medical history is a complex of verbal practices by means of which the isolated events and facts, scattered in time and space, are logically interwoven as a single coherent story which promotes effective diagnostics and treatment. Medical history includes a standard set of data formed during the last century [6, p. 21]: the main complaint, history of present illness, history of surgeries, allergies, family history, social history, review of symptoms, physical examination and development of treatment plan. The patient explains what forced him/her to seek medical care («main complaint»), reports the sequence of events and personal experiences associated with the disease. Thus, patient's narrative can significantly optimize the communicative situation: the doctor determines how and why a person became ill, and then selects the appropriate strategy and tactics of treatment. Case history contextualizes past and current symptoms, inscribing the patient's story in a network of pathophysiological processes.

Analysis of recent research and publications on the subject. The fact is that patients do not always provide consistent and authentic information as to their illnesses. Therefore, physicians must possess a certain degree of narrative competence which implies «the ability to recognize, perceive, interpret and influence the narrative of another person» [1, c. 69]. Each narrative can be regarded as communicative cooperation, and therefore the unreliable narrator may be interpreted as a cancellation of communicative agreement which is performed through the violation of Gricean conversational maxims [5, p. 133]. Hence, the textual signs of deviant narration can be found when the narrator violates the maxim of quality («be truthful; do not give information that is false or that is not supported by evidence»), the maxim of quantity («be as informative as you possibly can; give as much information as is needed, and no more»), the maxim of manner («be as clear, as brief, and as orderly as you can; avoid obscurity and ambiguity») or the maxim of relation («be relevant; say things that are pertinent to the discussion») [5, p. 130–134]. Thus, case histories and illness narratives can be considered in terms of complying with maxims of quality, quantity, manner and relation which can significantly promote the process of establishing diagnosis and treatment.

The aim and materials. The aim of the research is to examine patients' narrative unreliability in terms of Paul Grice's principle of cooperation. That is to say, our objective is to investigate how exactly patients violate the postulates of communication. The material of the research is the corpus of transcripts of the American television medical drama *House, M.D.* In the analyzed cinematic discourse, patient's lie relates to the diagnosis and thus significantly obstructs the process of treatment. As a matter of fact, Dr. House's credo is «Everybody lies»: in many episodes it is impossible to establish diagnosis either because patients refuse to tell the truth or do not disclose a particularly important fact. As a consequence, the patient is misdiagnosed and treated with medications assigned for the misdiagnosis which usually causes further complications. As a rule, «Everybody lies» assumption guides the physician's decisions and diagnoses: «I don't ask why patients lie, I just assume they all do <…> I've found that when you want to know the truth about someone that someone is probably the last person you should ask» [8]. His distrust often leads the team to the underlying cause of symptoms.

The principal data of the study. Upon a closer view, Dr. House's patients most often violate **the maxim of quantity** by failing to disclose some facts that they thought were unimportant or too embarrassing. For instance, they fail to provide information about their previous diseases or surgeries. In episode *Damned If You Do,* a nun does not mention that she had had an abortion before she took her vows:

Foreman: ***On her medical history she didn't mention any surgery***.

House: She had one [8].

Furthermore, the patient in *Damned If You Do* violates **the maxim of manner** (which postulates «clarity, brevity, consistency»): the woman admits that she used different kinds of birth control but fails to mention about her intrauterine device. Instead of this, her account moves to theological issues:

© Yu.V. Lysanets, 2015

Augustine: When I was 15, ***I was on every kind of birth control known to man****, and I still got pregnant. I blamed God. I hated Him for ruining my life, but then I realized something. You can't be angry with God and not believe in him at the same time. No one can. Not even you, Dr. House* [8].

As a result, final diagnosis is «Allergic reaction to copper IUD».

By contrast, in episode *Cursed,* the narrator violates the maxim of quantity by providing excessive information. The patient's father concealed the fact that he had traveled to Asia for an extended period of time. When his son develops strange symptoms, the father violates the maxim of quantity by mentioning two very rare conditions usually unknown to common people:

Jeffrey: There are all these weird diseases that can cause a rash. ***What about leishmaniasis and filariasis?*** [8].

Thereby, House guesses that father's knowledge is indicative of his personal experience of living in Asia:

House: You mentioned two obscure diseases to Dr. Chase. They didn't fit then, but now they kind of do. How'd you know about them?

Jeffrey: I read about them on the internet.

House: So, what'd you search for? «Diseases from Asia that don't match my son's symptoms»? You heard about them in Asia [8].

It is necessary to observe, that in cases when the patient is physically incapable of direct communication, the so-called «heteroanamnestic» account from relatives is possible. In some episodes, relatives are ignorant of certain facts pertaining to the patient. In *Distractions,* it is revealed that the patient in coma concealed the habit of smoking. The teenager tried to quit with the help of antismoking medications which caused serotonin syndrome. Therefore, parents cannot provide exact information:

House: Does your son smoke?

Doug: I'd kill him.

House: So, he talks to you about sex, crack, anything except cigarettes. He has a cigarette burn on his wrist, also a fading nicotine stain between two fingers. Bad news, your son has a filthy, unhealthy habit. Good news, he's trying to quit. No-smoke meds are antidepressants. Crappy ones you can get over the internet are loaded with whatever antidepressants they can get cheap [8].

In *Detox*, the patient's family neglects to mention that their pet cat died. It turns out the cat died of the same problem that was affecting the patient:

House: Who's Jules? Any mention of her in the medical history? <…> There's no Jules in the history.

Dad: Our cat. Does this matter? <…> Jules is dead.

House: You have a dead family pet, and you never mentioned it? Nice family history [8].

The maxim of quality is also violated by patients quite often. For instance, in *Sports Medicine,* the patient repeatedly denies using steroids, but the source of the problem lies in his heavy use of marijuana:

Hank: I am clean, man, no steroids, ***no nothing*** [8].

As one can observe, the narrator uses the unconventional form of double negation («no nothing») which is indicative that he is eager to conceal something else apart from steroids.

In episode *Daddy's Boy*, the diagnosis is delayed when the patient's father lies about his occupation, because in such a manner he hopes to receive better treatment. Thus, final diagnosis is «Radiation poisoning»:

House: You lied.

Ken: What are you talking about?

House: You told us you owned a construction company, not a salvage yard. The piece of metal that you gave Carnell was from an industrial device used to test welds [8].

The maxim of relation is violated by U.S. senator and presidential candidate Gary H. Wright (*Role Model*). When asked about a scar on his tongue, the senator gives an excessive account far from the point of conversation:

Foreman: Open your mouth, please. [Senator Wright does, and there's a nasty scar on his tongue.] That's quite a scar.

Senator: When I was six, I fell off the swings and bit my tongue. Couldn't talk right for the longest time. Lots of teasing. But, you know, it just made me fight harder, speak up for those who can't.

House: Yeah, yeah, yeah. Tongues heal too fast. ***Your political consultants have written you a nice story****. In a tight race the lispers alone could put you over the top* [8].

As one can easily observe, the patient provides information which is not necessary in the context of medical examination. It immediately suggests that this is a learned story, made up for electorate.

Moreover, the patient provides irrelevant information when asked a simple and direct question about his childhood epilepsy. In fact, the violation of communicative maxim of relation almost costs him life:

[Cut to the Senator's room. House enters, places his cane at the foot of the bed, then removes the Senator's breathing mask. All of the Senator's speech is compromised because of his stuttering and gasping for air.]

Senator: Hey!

House: You didn't fall off the swings when you were eight.

Senator: Six!

House: Ever.

Senator: Give that back!

House: Uh uh. We have to talk. You had an epileptic seizure. That's how you bit your tongue.

Senator: I haven't had a seizure since I was –

House: ***What medication did you take?***

Senator: ***No seizure since I was six. No drugs since I was ten!***

House: ***Yeah, that's it. Don't worry about what the question is****, don't worry that you're starting to feel dizzy, just stay on message.*

Senator: [frantic now] My mother used to call it physofin –

House: Phenytoin?

Senator: Yeah! [House places the breathing mask back on the Senator's face.] Okay, okay, you're okay, it's okay. Everybody lies [8].

Research findings and challenges in the examined area. Thus, as the analyzed discourse explicitly displays, patients tend to violate the four conversational postulates, with prevailing frequency of maxims of quantity and quality. Patient's narrative unreliability during data-collecting interview inevitably makes it impossible to establish correct diagnosis and prescribe proper treatment, thus impeding the process of recovery and even endangering patient's life. Therefore, the physician's narrative competence plays

a key role in deciphering the anamnestic data. The application of Gricean principle of cooperation is a productive way to disclose patient's narrative fallibility and thus to enhance the process of diagnostics and treatment.

References

1. Мещерякова Т. В. Медицинский нарратив в биоэтике как критерий учета индивидуальности пациента / Т. В. Мещерякова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2010. – №5 (95). – С. 66–71.

2. Booth W. C. The Rhetoric of Fiction / W. C. Booth. – Chicago : Chicago University Press, 1961. – 455 p.

3. Fludernik M. Histories of Narrative Theories / M. Fludernik // A Companion to Narrative Theory / [ed. by J. Phelan, P. Rabinowitz]. – Malden : Blackwell Publishing, 2005. – P. 36–59.

4. Genette G. Paratexts. Thresholds of Interpretation / Gerard Genette / [transl. by Jane E. Lewin]. – Cambridge : Cambridge UP, 1987. – 456 p.

5. Kindt T. Werfel, Weiss and Co. : Unreliable Narration in Austrian Literature of the Interwar Period / T. Kindt // Narrative Unreliability in the Twentieth-Century First-Person Novel / [ed. by Elke D'hoker and Gunther Martens]. – New York : Walter de Gruyter, 2008. – P. 129–147.

6. Klemperer G. The Elements of Clinical Diagnosis / G. Klemperer. – Charleston, SC : Nabu Press, 2010. – 254 p.

7. Stanzel F. K. Die typische Erzählsituationen im Roman / Franz Karl Stanzel. – Wien : W. Braumüller, 1955. – 176 p.

Sources of illustrative material

8. *House M.D.* Episode Scripts [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.springfieldspringfield.co.uk/episode_scripts.php?tv-show=house-md.

УДК 811.111:81'42

E. Ye. Mintsys,
Vasyl Stefanyk National Precarpathian University, Ivano-Frankivsk

BLURB AS A PARATEXTUAL ELEMENT

У статті проаналізовано такий паратекстуальний елемент як 'blurb' (видавниче рекламне оголошення) на матеріалі американського юридичного трилера; узагальнені існуючі лінгвістичні дослідження цього явища; визначені його жанрові та лінгвостилістичні особливості.
Ключові слова: *видавниче рекламне оголошення, паратекст, епітекст, перітекст, паратекстальний елемент, стилістичний засіб, юридичний трилер.*

В статье проанализирован такой паратекстуальный элемент как 'blurb' (издательское рекламное объявление) на материале американского юридического триллера; обобщены существующие лингвистические исследования этого явления; определены его жанровые и лингвостилистические особенности.
Ключевые слова: *издательское рекламное объявление, паратекст, эпитекст, перитекст, паратекстуальный элемент, стилистический прием, юридический триллер.*

The article deals with the analysis of the blurb (a review excerpt placed on the book cover and on the opening pages) as a paratextual element. It discusses its various definitions, generalizes the existing results of linguistic researches of this phenomenon, points out its dual nature (i.e. belonging to the both paratextual categories, peritext and epitext), and defines its genre-making and linguostylistic peculiarities. The review extract-based blurbs from five legal thrillers 'The Partner', 'The Pelican Brief', 'The Rainmaker', 'The Runaway Jury', and 'The Street Lawyer' by John Grisham serve as the empirical material for the research. The present paper investigates the common strategies characterizing the promotional genre of book blurbs (description and evaluation) as well as the common features shared by the paratextual elements in question: performing promotional and to some extent informative functions, all of them are aimed at attracting, intriguing, persuading and tempting the reader by means of 'contextually motivated language choices' as well as 'emotive and forceful style', a wide range of expressive means and stylistic devices (phonetic, lexical and syntactical) which are typical of the language of the legal thrillers' blurbs. Among the stylistic devices that serve as the readers' 'eye catchers' are epithets, metaphors, parallelisms and inversions.
Key words: *review extract-based blurbs, paratext, epitext, peritext, paratextual element, stylistic device, legal thriller.*

One of the main contemporary trends in linguistic research is a complex text analysis on all the levels of its structural-semantic organization and functioning. It is characterized by a growing interest in the role of paratext, which testifies to the **topicality** of the present paper. The basis for most of the researches related to the issues of text architectonics and composition (M. Bakhtin, N. Fateyeva, M. Glovinski, O. Lazaresku, Yu. Lotman, V. Zhyrminski, etc.) was G. Genette's narratological theory which comprised analysis of the paratext.

G. Genette was the first to introduce the concept of the paratext in *Palimpsestes* (1982) and explained how paratextual elements enable a text to become a book and be of interest to its readers. The range of paratextual elements is vast. In his work *Paratexts: Thresholds of Interpretation,* the scholar singles out various paratextual elements. Valerie Pellatt in the introduction to the book *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation* points out that the most visible categories of paratext include the footnote or endnote, the preface and foreword, the introduction and the epilogue or afterword. Less visible, but equally powerful types of paratext are the contents pages, the index, titles and subtitles, chapter synopses, and blurb or dust jacket, and flap. Each of these elements influences the reader to a greater or lesser degree [14]. Discussing the etymology of the term 'paratext', G. Genette dwells upon the polysemy of the prefix 'para' which is associated with the contradictory character of the paratext itself: « 'Para' is a double antithetical prefix signifying at once proximity and distance, similarity and difference, interiority and exteriority … something simultaneously this side of a boundary line, threshold, or margin, and also beyond it … A thing in 'para', moreover, … is also the boundary itself, the screen which is a permeable membrane connecting inside and outside» [9].

Over the past decades, literary theory has gradually been moving from a writer-oriented perspective to the current poststructuralist reader-focused view. The author is the figure in charge of the paratexts that surround the core text, and he indirectly controls their influence on the text [3]. Scholars investigating the text and the reader's interaction with it, consider that it cannot exist without its environment, paratext, which they call a 'threshold', a 'vestibule', 'reinforcement and accompaniment', 'adornment', 'a fringe of the printed text', etc. Genette defines paratext as «a zone between text and off-text, a zone not only of transition but also of transaction: a privileged place of pragmatics and a strategy, of an influence on the public, an influence that … is at the service of a better reception for the text and a more pertinent reading of it» [18]. The general denomination of paratext can be divided into two subcategories: 1) the peritext, which 'necessarily has a location that can be situated in relation to the location of the text itself', can be found 'within the same volume' and includes everything between or on the covers (the author's name, the title, blurbs, cover illustrations, dust jackets, dedications, the preface, chapter titles, maps, authorial appendices, afterwords, footnotes, glossaries, etc.); 2) the epitext, which comprises elements that do not appear inside the book or anywhere its direct surroundings, i.e. not physically attached to it (interviews, reviews, literary criticism, conversations, letters, diaries and others) [2; 15; 16]. Both the paratextual subcategories can be produced either by the author of a work or by his publisher.

One of the paratextual elements which is in the focus of the present paper is a *blurb*, that is made of book-review excerpts. It serves advertizing purposes and is aimed at enticing the reader. Thus, the **aim** of the paper is a complex analysis of *review extract-based blurbs*. The purpose presupposes performing such **tasks**: to generalize the existing researches of blurbs; to define the dual nature of review extract-based blurbs; to single out their genre and linguostylistic peculiarities. The **novelty** of our research is caused by the fact that the blurb has not been previously subjected to systematic and complex analysis.

The origin of the word *blurb* goes back to 1907, when American humorist Gelett Burgess's book *Are You a Bromide?,* was published. On the dust jacket there was a picture of a young woman Miss Belinda Blurb 'shown calling out, as in the act of blurbing' [18]. Since that time the word has come to denote 'a short publicity notice (as on a book jacket)' [17]; 'a short description giving information about a book, new product, etc.' [11]; 'information printed on the outside of something, especially something for sale such as a book, to describe it or make it attractive to buy' [12]. All the definitions of blurbs imply that they are 'sales tools essentially aimed to advertize and sell' [13], because they bear 'an impress from the producers of the commodity and are thus often doubly demonstrative' [16]. Blurbs came into being 'with the advent of the mass-produced paperback' [13]. There have been done a number of researches of blurbs from different perspectives. For example, V. K. Bhatia compares communicative purposes of book blurbs from academic and fiction works. L. M. Gea-Valor investigates publishers' web site ads from Penguin, Ballan-

© E. Ye. Mintsys, 2015

tine, Routledge, and Barnes & Noble publishing companies. S. S. Kathpalia analyzes blurbs from a cross-cultural perspective by comparing those printed by international and local publishers. S. Cacchiani studies evaluative language in 'lazy reads' blurbs, S. Gesuato – evaluative language in back-cover blurbs of academic books on biology, engineering, education and linguistics. H. Basturkmen compares book blurbs in EFL textbooks published in New Zealand. V. Marciulioniere's research deals with fiction book blurbs from a diachronic perspective. B. Andersen investigates reference works' blurbs (dictionary, encyclopedia) [1].

The present paper analyzes review extract-based blurbs from five legal thrillers *The Partner* [4], *The Pelican Brief* [5], *The Rainmaker* [6], *The Runaway Jury* [7]*, and The Street Lawyer* [8] by John Grisham. The analysis of 57 blurbs shows that they are 'split-and-spread' in structure and occur in various positions: mostly on the back, the inside front covers and the initial pages, occasionally on the back covers of the books.

We make an assumption that blurbs of this type have a dual nature. In terms of their location (in/on the book), they belong to the peritext. But taking into consideration their sources (book reviews from newspapers, journals, magazines, which occur outside the book), they can be qualified as the elements of epitext.

It is notable that all the analyzed blurbs share a number of common features. Performing promotional functions, all of them are aimed at attracting, intriguing, persuading and tempting the reader by means of 'contextually motivated language choices' as well as 'emotive and forceful style' [13]. Although none of the blurbs contains specific indication of the audience, some of them are personalized by the noun 'reader' and pronouns 'you' and 'we': *Keeps* ***readers*** *hooked. … A new thriller to keep* ***you*** *occupied until the wee hours of the morning (The Columbus Dispatch)*; *On its very first page,* The Partner *roars to life … the* ***reader*** *is transfixed (Chicago Sun-Times). The plot surges forward, pulling* ***us*** *along as* ***we*** *turn those pages a mile a minute (San Francisco Chronicle).* Besides, there are examples where the author of the review appeals directly to the audience by means of an imperative sentence: ***Don't start*** *it unless you are prepared to stay up all night (The Atlanta Journal and Constitution).*

Most of the blurbs are characterized by highly expressive vocabulary with evaluative meaning and emotive charge, describing the author's (*skillful, masterful, faithful, thoughtful best*) and the books' and their plots' (*gripping and suspenseful, exciting, irresistible, entertaining, thought-provoking, sophisticated, ingenious, enjoyable, admirable, smart, fast, terrific, fabulous, brilliant, serious, timely, compelling*) merits and adding to the character sketch (*tough-minded, memorable, colourful, quirky, sympathetic*). Qualifying adjectives make the bulk of that vocabulary. They are used to impress on the reader the idea that the book is worth reading. Simultaneously with the evaluative lexicon there occasionally occur the terms which give the reader a hint concerning the genre and theme of the novel: *courtroom savvy, courtroom thriller, a case and a courtroom drama, legal system, legal-eagle, lawyers and assassins.*

Another common lexical feature of the analyzed blurbs, giving evidence of the merits of the books which are sure to arouse the readers' interest, is the use of the phrase *to turn pages* in various syntactical positions: *A genuine* ***page-turner*** *(The New York Times Book Review)*; *There is a propulsiveness to his narrative that keeps the* ***pages turning*** *briskly (People); Grisham keeps you* ***turning those pages*** *(The San Francisco Examiner);* ***Page-turningly*** *entertaining (Kentucky Post); The plot surges forward, pulling us along as we* ***turn pages*** *a mile a minute (San Francisco Chronicle).* There are a number of lexical units emphasizing that there is a lot of action in John Grisham's legal thrillers, dynamic plots full of suspense and tension, which is a characteristic feature of this genre: *a* ***fast-paced*** *thriller;* ***kaleidoscope*** *action;* ***hyperkinetic*** *narrative;* ***snappy*** *pacing; the pace is* ***fast****; Grisham provides enough* ***suspense*** *to make* ***the pages fly;*** *nail-biting* ***tension****; wrenching* ***suspense****; Grisham stacks his «Jury» with* ***suspense****; ending with* ***suspense*** *and mystery;* ***propels*** *The Pelican Brief* ***forward at breakneck speed****; a* ***suspenseful*** *novel; the plot* ***surges forward****;* ***breakneck*** *fashion; constant* ***tension****.*

The following examples mentioning the time the readers will presumably spend on reading Grisham's novels contain evidence of irresistibility of his works: *A new thriller to keep you occupied* ***until the wee hours of the morning*** *(The Columbus Dispatch); Don't start it unless you're prepared to stay up* ***all night*** *(The Atlanta Journal and Constitution); Each book jacket should bear a warning to consumers: «Detrimental to sleep. You may read* ***all night****» (The Atlanta Constitution); This is a good book worth staying awake* ***all night*** *(Salisbury Post); Grisham style – conspiracy in high places, evil and innocent lawyers, assassins and a plot that will keep you reading* ***into the small hours of the morning*** *(The Cincinnati Post).*

Some of the analyzed blurbs mention the author's sense of humor which finds reflection in his novels with the aim of entertaining and surprising the readers who are sure to have fun while reading: *Grisham remains faithful to his story, and continues to surprise the reader happily … with* ***frequent dollops of humor*** *… (The Philadelphia Inquirer)*; *Beyond its* ***entertainment value*** *(Los Angeles Times); The pace is fast, the characters quirky, the result* ***entertaining****(USA Today); … By adding plenty of* ***humor*** *… he has made this new novel [The Rainmaker] his most sheerly* ***entertaining*** *and* ***enjoyable*** *to date (Buffalo News); The Rainmaker marks a return to Grisham's …* ***devilish sense of fun*** *(Memphis Flyer); This is Grisham in full command of telling a* ***wickedly fun tale*** *(Nashvill Banner); Grisham creates courtroom scenes of* ***high humor*** *and intense drama … (Daily News).* However, entertaining the readers is a minor purpose of Grisham's novels. Their major aim is to make them consider the serious message and vital social problems raised in his works, criticism of human vices and the vices of American society: *A suspense novel with a* ***social conscience*** *… the true strength of the novel is that it deals with a* ***serious social issue*** *– homelessness – a topic the author addresses with genuine sympathy and considerable earnestness (Legal Times); The Rainmaker can be read as a portrait of* ***contemporary America*** *(Los Angele Times); Timely … There's no doubt that Grisham has his finger* ***on the pulse of America*** *(Orlando Sentinel); Grisham is one of the few writers who accurately and empathetically describes* ***working-class Americans of all races and both sexes*** *(USA Today); There is a* ***serious message*** *in this novel … (Daily News); … Account of rampart* ***corruption****, bureaucratic* ***manipulation*** *and ordinary* ***greed*** *(St. Louis Post-Dispatch).*

Another peculiarity of the author's style which is praised in the analyzed blurbs is his dialogue: *Grisham has an ear for* ***dialogue*** *and is a skillful craftsman (The New York Times Book Review); The story unfolds in breakneck fashion with those wonderful pages-long passages of taut Grisham* ***dialogue*** *(Chicago Sun-Times).* A number of blurbs predict the novels' success and popularity among the readers: *…The story's smoothness and situations will make the reader* ***fall in love with*** *Grisham's writing again (Salisbury Post); An event-filled tale that works hard to please and largely* ***succeeds*** *(The Wall Street Journal); A success … (Seattle Times); … The Street Lawyer will be his* ***biggest hit*** *yet (Entertainment Weekly); The Street Lawyer* ***hits the ground*** *on the dead run (The San Diego Union-Tribune).* In others we can find reference to Grisham's previous novels which were extremely successful, which implies their no less success: *Mr. Grisham's most sympathetic hero and most engrossing premise since his first runaway success,* ***The Firm*** *… (The Wall Street Journal); John Grisham has combined many of the best qualities of* ***his previous novels*** *to write an entertaining and credible courtroom thriller (Chicago Tribune); … The Rainmaker will be John Grisham's most popular novel since* ***The Firm*** *(USA Today); Fabulous … It's as compulsively readable as* ***all the others*** *(Arizona Daily Star); Melding the courtroom story of* ***A Time to Kill*** *with the psychological nuance of* ***The Chamber****, … this bittersweet tale … shows that Grisham's imagination can hold its own in a courtroom as well as on the violent streets outside (Publishers Weekly).*

Analyzing the peculiarities of style of review extract-based blurbs, it is worth mentioning that most of them are characterized by the so-called superlativism [10], an inclination for overstatement, the use of words of the highest degree of recognition or praise. By means of the adjectives in the superlative degree the blurbs indicate the author's uniqueness, rating him as an author of universal acclaim, emphasizing the strengths of his style and plots: *his **best**-plotted novel; the **best** American storyteller; **most** barbed book; **most** entertaining; **most** sympathetic hero; the **best** qualities; the **best**-known thriller writers; his **biggest** hit; **most** popular novel.* Blurbs also manage to catch the reader's eye by means of the use of idiomatic expressions: *to grab sb's attention, chills and spills, turns and twists, a mare's nest, red herrings, to hit the ground, to roar to life.* To another 'eye-catcher' belong nonce words and compounds because they stand out as extraordinary and highly emotive: *unputdownable, heartstopping, nail-biting, breakneck, etc.*

The analyzed blurbs are characterized by sets of oppositions which reveal the 'versatility of the author, address to universality of the book and indirectly imply its possible attractiveness to a wide range of readers' [13]: *So gripping that you start reading the **top** of the page afraid of what you'll read at the **bottom** (The Commercial Appeal); It's got the unmistakable Grisham style – conspiracy in high places, **evil** and **innocent** lawyers … (The Cincinnati Post); … By adding **plenty** of humor and a **smidgen** of romance, he has made this new novel his most sheerly entertaining and enjoyable to date (Buffalo News); Grisham dots his story with colorful characters just real enough to make you **weep** when they **stumble** and **laugh** with joy when they **win** … (Salisbury Post).*

In addition, a range of expressive means and stylistic devices (phonetic, lexical and syntactical) are typical of the language of the legal thrillers' blurbs. They contribute to their eloquence and expressiveness in their own way. For example, *alliteration* adds to the rhythm and dynamism of the narration: *the **s**tory's **s**moothness and **s**ituations; **c**onstructed a **c**ase and a **c**ourtroom drama; will **p**robably **b**e the **b**ooks; make you **w**eep **w**hen they stumble and laugh **w**ith joy **w**hen they **w**in; turn the pages a **m**ile a **m**inute.*

Among lexical stylistic devices which are of great stylistic value and are most frequently used in the blurbs, are *epithets* expressed by adjectives and adverbs. They reveal the blurbers' evaluation of the author's style, plots, and characters. The epithets occur singly: *colorful characters, a terrific book*; in pairs: *cleverly and powerfully, entertaining and well-written*; in chains: *smart, fast, stingingly satiric; colorful, restless and realistic*; in a two-step structure – adverb + adjective: *most sheerly entertaining; wickedly fun; masterfully bittersweet; genuinely surprising;* and in phrases: *this cat-and-mouse game.* Extremely showy are the *metaphors*: *Grisham dots his story with colorful characters; 'The Partner' roars to life; Grisham shines; the plot surges forward; Grisham has his finger on the public pulse; the kernel of doubt; keep the reader hooked; plumb social issues; provide narrative juice; Grisham has found a dynamite recipe; to make the pages fly; a masterful amalgam of ingenious plot, hyperkinetic narrative and chilling atmospherics of paranoia.* Sometimes metaphors occur in chains: *this book is a mare's nest, a snarl of human greed and how money talks.* Of interest are instances of *oxymora* which emphasize the contradictive and sophisticated character of Grisham's plots: *bittersweet; a wonderfully cynical account.* Besides, there are instances of *similes* which are colorful and fresh (*a writing style as slick as greased Teflon; like a composer, he brings all his themes together*), and emphasize the author's perfect style and great writing skill.

The device which lays emphasis on Grisham's great talent, his superiority over other authors, and requires intelligence and erudition on the part of the reader is *allusion,* reference to some famous personalities, events or phenomena. For example, *Grisham brings a degree of freshness to it that the best-known thriller writes – **Ludlum**, **Sanders**, et al – have lost in recent years (The Pittsfield Berkshire Eagle).* Here the blurber compares Grisham to two popular American writers (Robert Ludlum – author of 27 thriller novels; Lawrence Sanders – author of more than 40 mystery and suspense novels) in favor of the former. The next blurb (*Grisham's vivid minor characters and near-**Dickensian** zeal for mocking pomposity and privilege are apt to endear him to his many readers all over again (Entertainment Weekly))* implies that John Grisham was nearly as skillful in criticizing the vices of American society as Charles Dickens, who was famous for his criticism of Victorian society. In the blurb *Never before has Grisham used the **David-Goliath** element so cleverly and powerfully as in the 'Rainmaker' (Buffalo News)* the reader is to find reference to the biblical story of a giant Philistine warrior defeating David, the future king of Israel, which hints at the uncompromising struggle between the main characters of the novel *The Rainmaker*.

Among syntactical devices which make the blurbs more effective and contribute to influencing the reader are: 1) parallelism which makes the blurb more rhythmical and dynamic *(The pace is fast, the characters quirky, the result entertaining (USA Today));* 2) repetition which is used for emphasis *(Highly, highly recommended (The Montgomery Advertiser));* 3) rhetorical question which presents a statement in the form of a question and performs the function of persuasion *(Why wait for a possible movie when 'Lawyer' is such a good read? (People));* 4) inversion which performs the function of suspense, postponing the most important information to the end of the sentence *(Supporting the plot are colorful characters and a writing style …(Lexington Herald-Leader); On its very first page, 'The Partner' roars to life … (Chicago Sun-Times);* 5) emphatic construction *(What makes Grisham's legal-eagle suspensers unique is the gonzo, fairy-tale glow he gives his staid, conservative settings (Boston Sunday Herald)).*

Conclusion. The present paper proves that the book blurb as a paratextual element has not been subjected to complex analysis; it has a dual nature – it simultaneously belongs to peritext and epitext; the common functions of this genre are attracting and tempting the reader by means of commonly shared linguostylistic features. The most frequently used lexical stylistic devices which help to 'hook' the reader are epithets of various structural types. Among syntactical devices the most showy ones are inversions and parallelisms. The **prospects** for the future research consist in comparing linguostylistic peculiarities of blurbs-reviews from books belonging to various genres; analyzing blurbs-synopses from the respective novels.

References:

1. Andersen Birger. What Web Ads, Blurbs and Introductions Tell Potential Dictionary Buyers about User Needs and Lexicographic Functions [Electronic resource] / Birger Andersen. – Mode of access : http://download2.hermes.asb.dk/ archive/download/Hermes-49-9-andersen.pdf

2. Cooke Dervila. Present Pasts : Patric Modiano's (auto)biographical Fictions [Electronic resource] / Dervila Cooke. – Radopi, 2005. – 356 p. – Mode of access : https://www.google.com.ua/search?tbm=bks&hl=en&q=Cooke+Dervila.+Present+Pasts+%3A+Patric+Modiano's+(auto)biographical+Fictions+.

3. Coolsaet Sophie. Crossing the Threshold : Reading Authorial and Editorial Paratexts to the Fiction of Hogg, Hawthorne, and James [Electronic resource]. – Mode of access : lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/.../RUG01-001891507_ 2012_ 0001 _ AC.pdf.

4. Grisham John. The Partner / John Grisham. – NY : Island Books, 1997. – 468 p.

5. Grisham John. The Pelican Brief / John Grisham. – NY : A Dell Book, 2003. – 436 p.

6. Grisham John. The Rainmaker / John Grisham. – NY : Island Books, 1995. – 598 p.

7. Grisham John. The Runaway Jury / John Grisham. – NY : Island Books, 1996. – 550 p.

8. Grisham John. The Street Lawyer / John Grisham. NY : Island Books, 1998. – 452 p.

9. Koenig-Woodyard Chris. Compte rendu : Gérard Genette, Paratexts: Thresholds of Interpretation. Translated by Jane E. Lewin and foreword by Richard Macksey. Cambridge: Cambridge University Press: 1997. – [Electronic resource] / Chris Koenig-Woodyard. – Mode of access : www. erudit. org/revue /ron/ 1999/ v/ n13/ 005838ar.html.

10. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов / Н. Г. Комлев. – М. : Эксмо, 2006. – 672 с.

11. Longman Dictionary of Contemporary English. UK : Pearson Education Ltd, 2003. – 1950 p.

12. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Oxford : Macmillan Publishers Ltd, 2002. – 1692 p.

13. Marciulioniene Vesta. Publisher's Blurb on English Books of Fiction: A Diachronic Genre Analysis [Electronic resource] / Vesta Marciulioniene. – Mode of access : http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_ 1392-561X.N_11.PG_61-71/ DS.002.1.01.ARTIC.

14. Pelatt Valerie. Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation [Electronic resource] / Valerie Pelatt. – Mode of access : www. cambridgescholars.com/ download/sample/60628.pdf.

15. Rudd David. The Routledge Companion to Children's Literature (Google eBook) [Electronic resource] / David Rudd. – Routledge, 2012. – 336 p. – Mode of access : http://books.google.com.ua/ books?id=KcgWV8Q8wE4C&q=paratext#v= snippet&q=epitext%20 and%20peritext&f=false.

16. Sutherland John. Bestsellers (Routledge Revivals): Popular Fiction of the 1970s [Electronic resource] / John Sutherland. – Mode of access : 0415611296.

17. Webster's New Collegiate Dictionary. Springfield, Massachusetts, USA : G. & C. Merriam Co., 1975. – 1536 p.

18. Wikipedia, the free encyclopedia [Electronic resource]. – Mode of access : http://en.wikipedia.org/wiki.

УДК 37.01

S. V. Novoseletska,
Ostroh Academy National University, Ostroh

SOME THOUGHTS AROUND THE PRINCIPLE OF THE FREEDOM TO TEACH

У статті розглядається проблема свободи навчання як важливого елемента освітньої системи. Автор звертає увагу на той факт, що держава прагне інструктувати та централізувати в той час як молоді науковці досить часто опираються таким інструкціям.
Ключові слова: *система освіти, свобода навчання, централізація, стандартизація.*

В статье рассматривается проблема свободы обучения как важного элемента образовательной системы. Автор обращает внимание на тот факт, что государство стремиться инструктировать и руководить, а молодые ученые очень часто сопротивляются этим инструкциям.
Ключевые слова: *система образования, свобода обучения, централизация, стандартизация.*

The article deals with the issue of the freedom to teach as the vital element of education system. The author takes into consideration the fact that the state is aimed at instruction and command whereas young scholars have a tendency to resist these instructions.
Key words*: education system, freedom to teach, centralization, standardization.*

Introduction. Telling other people what to do has always been one of the most popular, and yet most difficult, arts of man. People are more inclined to instruct and command others then to mind their own business; and their willingness to do what they in turn are told has rarely matched the eagerness of others to advise them. The educational system is the largest instrument in the modern state for telling people what to do. It enrolls five-year-olds and tries to direct their mental, and much of their physical, social, and moral development for twelve or more of the most formative years of their lives. The enormous importance of this system is obvious. What is not so obvious is the fact that the state, just like individuals, finds irresistible the natural tendency to instruct and command, while on their part, young scholars have an equally natural tendency to resist instruction. The meeting of these two tendencies is the cause of what is currently called the «crisis» in public education.

Discussion point. By the time the power in education is divided among numerous politicians, trustees, and officials, little is left for teachers. Public interest requires public responsibility and that teachers must therefore be responsible to the state. We might well ask, however, whether their responsibility which in theory seems obviously in the interest of all concerned with education, has not gone too far; and whether in practice it has not become a position of subservience, which may defeat the purposes of education by killing the teaching profession. The present place of teachers and teaching in the school system does indeed provide justification for concern. An excess of administration at the top means for the teachers the humble status of low-rank civil servants [4, p. 21]. Emphasis on official opinion and practice exposes teaching to the frustrations of bureaucratic routine. The teaching profession boasts more ex-members than any other occupation in modern society. There may here be a threat to the safety of the democratic state in whose interest the system was begun.

There is nothing wrong with the act of teaching itself. One of the most important, interesting and rewarding occupations, it can compare favorably with any other profession. When we ask the reason for the acute shortage and high turnover of teachers we must look, not at the work, but at the conditions of work. Over these conditions teachers themselves have little control; the employer, which is the state, has complete responsibility. It is appropriate, therefore, to examine the effect of the state's responsibility on teaching and on the teachers [5, p.11].

The state everywhere comes between teachers and pupils and makes communication between them indirect. Unlike doctors, lawyers, and clergymen – or indeed plumbers, carpenters, and electricians – the teacher is not directly employed by those wishing his services. The real relationship is not between him and his pupils, but between the state and the pupils. The service he performs for them is not something determined by him or his profession but follows a set of requirements laid down by the state.

This relationship is emphasized on the pupil's side by the compulsion of a state service. Unlike the clients, patients and customers in other occupations, children are a non-paying captive audience required by law to attend school. Neither they nor their parents are able in the state system to seek out the teachers' services; they are ordered to come and get from them certain services which they may or may not wish, and to take them in the form of a curriculum which the teachers who do the providing are nevertheless not able to prescribe. One of the weaknesses of compulsory state education in a democratic system is that the initiative appears to lie with the provider of the service; the teacher is then something of a local agent only and consequently, pupils and parents do not tend to consider him with sufficient seriousness [4, p.36].

It might be fruitful to examine further how the pursuit of knowledge has been affected by this attitude to knowledge as a commodity to be dispensed rather than something for which the pupils must work.

The quality of teachers must, of course, be improved greatly before the freedom to teach can be fully justified.

The barrier between schools and universities cannot be justified. It is harmful to both because schools do not have association with leaders in the various fields of knowledge, and the universities do not have sufficient opportunity to influence the preparation of their prospective students [5, p.78].

In the trust system, ***a school's relations with other schools would be largely a matter of association between staff*** in a professional relationship.

It must not be supposed that an adoption of this new system all will be professional sweetness and intellectual light. There will still be poor schools and weak teachers. However, there will be far fewer poor schools and weak teachers than there are now because it will be harder to tolerate them than it is now. Their leadership, non-existent today, would be a force similar to comparable leadership in business and professional life [4, p. 42].

The most serious criticism of this plan by politicians and educationists is that there are today too many schools and teachers who would not know what to do with freedom to teach if they had it. The truth of this observation is a sad commentary on the present system; it is certainly not a justification for continuing it. The trust principle cannot be applied to every school and teacher all at once, but at first only to the better schools (it is not hard to judge which they are) and to competent teachers.

The school could become a community institution rather than a public utility, and it, together with its staff and its services, would enjoy the increased respect of pupils and parents. Indeed, education itself would enter a new era of development simply because it would be freed from bondage [8, p. 17].

© S. V. Novoseletska, 2015

The program and the mechanics of operation would be based on the abilities of, and the relationships between, teachers and pupils, on the plain facts of employment, and on the demands of knowledge and training. Emphasis on mass-production, assembly line, and propaganda would be replaced by attention to human needs and professional skill. «Professional» would once again be associated with teaching and the worship of the official and the «expert» would decline [1].

Some of the elements of freedom would ultimately be extended to the pupils, although the school would, of course, exercise substantial control over them.

The exanimation system would need a drastic change if freedom of teaching is to be encouraged. Here again the state's influence must be removed. The mechanics involved would depend, of course, on the area concerned, but the control of examinations could be placed in the hand of the universities and the teaching profession. They know what pupils will be expected to do on leaving school, and they know what pupils have been doing in school.

The promise of freedom for profession and individual raises the question of the democratic control of education which has been considered vital.

In the second place we submit that ***centralization and standardization*** as they are now encouraged are dangerous in education because they are far from being as «democratic: as they appear. Governments cannot turn on and distribute a regulated supply of education like electric energy. But schools organized on the basis of public ownership and individual enterprise can truly provide a high standard of education for all if given, not orders, but responsibility

In the co-ordination of the efforts of different schools and teachers, there would be the influence of the universities and the professional associations. In the service to pupils there would be the opportunity and power to treat them as individuals rather than as statistics.

A more realistic relation between the curriculum and the quality of the teachers would be another beneficial result. A school which offered courses and facilities would have a clear understanding of, and obvious responsibility for the direct responsibility.

The great advantage of this plan is the determination of the curriculum according to the demands of the subjects to be taught, the facilities of the school, the abilities of the pupils, and the standards of the profession. The school, like any other organization, would have to depend on its own qualities and reputation and there could be none of the covering-up of weaknesses or of strengths so general today. It would not take long for employers, universities, pupils, and parents to recognize the merits of different schools, because relative competence upon graduation, now completely disguised, would soon be traceable to particular schools and teachers. The schools badly need this kind of stimulus to good teaching, and it can only be secured by giving them direct responsibility [4, p. 46].

For the teachers, the control of the curriculum would thus provide a new and stimulating interest in their work. They would have a sense of personal responsibility which would not only improve their work but also make teaching an attractive occupation, not for clerks, but for those who respect both knowledge and young people. The «do what you're told» atmosphere would be replaced by a policy of allowing teachers to do what they think best in the light of professional standards – the only policy upon which good teaching can really be based [1; 2].

Inexperienced or incompetent teachers will not be able to rely on following official formulas; they will have to find out how to keep up with other teachers and meet professional standards. The emphasis on talent and achievement could be the biggest single factor in making teaching sufficiently attractive to hold those who are now leaving by the thousands and to encourage the many others who would like to teach but who go to other fields where talent is recognized and encouraged [1; 2].

The improvement of conditions of work by the freedom to teach would inevitably have to be accompanied by increased salaries. People respect and pay those who have some power or reveal some special talent in the dispensing of their services. Teachers as a class are neither respected nor paid satisfactorily because they have no power which will enable them to bring forward their profession, so that the many talented teachers are not sufficiently recognized and the too many uneducated and incompetent people in the profession hold back the others.

Competence and devotion to duty could be rewarded. The third factor would be the market for individual teachers [4, p.49].

Those who fear that schools will compete with one another for teachers should ask themselves «Why not?»

The quality of teachers must, of course, be improved greatly before the freedom to teach can be fully justified.

In education the customer is never sure of what he wants or what he is going to get, although it is the customer who must exert the main effort. This situation makes education impossible to guarantee, difficult to predict, and hard to understand and appreciate.

It is this particular aspect of education which helps to make it so incompatible with direct governmental administration. When people look to government for action and benefits they tend to expect service that is immediate, tangible, and practical: they count on the government to do what is necessary and produce obvious results [5, p.43]. The people are apt to interpret education as a political service rather than as an essentially human process.

The social service outlook inevitably affects the teachers and their work by making it difficult for the public to appreciate the teaching profession and understand its problems. The state, the public, and the pupils are not encouraged to regard teachers as leaders and guides in their field directing and assisting pupils in their quest for knowledge. Indeed, it is hard for teachers to think of themselves in this role.

The state is too easily satisfied and little is done to improve the status of the profession. Under these circumstances the problems of salary, working conditions, training, and supply inevitably appear, and as inevitably remain.

The conditions under which teachers work are, however, a far more serious problem than salaries.

The classification system is one of the chief reasons why good teachers leave, why poor teachers remain, and why the profession is so powerless. «All for one and one for all» is an excellent tactic in its place.

There are more school teachers than doctors, lawyers, nurses, engineers and clergymen combined, and because the administration of their activities is so centralized, it is difficult, under political control, to accord them the privilege of professional recognition rather than just those of the holding of a job. It is also difficult to recognize ability [8, p. 24]. Because the minister of education and his departmental officials and the members and staffs of school boards have no real contact with a school, they have no sure way of making an official distinction between the teaching ability and professional reputation.

Of all the results of centralized state control for the practice of teaching, the most powerful, and at the same time, depressing, is the conformity it requires.

What happens when teachers are watched too closely, is that there can be no real academic freedom in that environment. There can be no exercise of the free intellect. Supiness and dogmatism take the place of enquiry. Instruction tends to become sterile; pursuit of knowledge is discouraged. A school system producing students trained as robots threatens to rob a generation of the versatility that had been perhaps our greatest distinction.

The prevailing attitude is one of the main reasons for the drop-outs from the teaching profession. The restrictive atmosphere in a host of trivial matters often turns competent and self-respecting individuals from the profession. The educator needs both security and freedom – security from the open and subtle pressures of the community and freedom to be an individual or even a «character.» [5, p. 28].

The consequence of state control of teachers and their training join to depress the profession itself. The lack of professional spirit among teachers and the acceptance of governmental rather than professional standards thus set up ***a barrier against communication between the teachers and the public***. Important as teachers are to it, the community has not come to expect from them much leadership in their field of knowledge. In many places the teacher is looked upon as a naive amateur, rather than a competent authority, in what he teaches, and no amount of teaching ability can overcome this impression. As a result the community and the teachers lose the advantage which a combination of academic competence (where it exists) and practical application of knowledge could bring to both. Teachers cannot expect prestige unless they deserve it and the tragic fact is that few of them deserve it. They have given up their interest in learning to concentrate on performing their routine tasks [7, p. 61].

The public school trust is organized around ***the principle of the freedom to teach.*** This principle should be established in the conditions of work in schools and in the manner and matter of teaching itself. Freedom to teach is a necessary accompaniment for the ability to teach because it liberates judgment and initiative. Freedom is also essential to a professional respect: self-respect among teachers is required if their ambitions are to find satisfaction in teaching; the respect of the public is vital if teaching is to be recognized as a profession worthy of the support we say it deserves. Any doctor, lawyer, or newspaperman would say the same of his occupation. It is time that our society realizes that the training of the mind requires conditions of freedom at least as favorable as those applicable in the treatment of the body, the practice of law, and the reporting of daily news [4, p. 25].

The conditions of teaching in a school would thereupon be changed substantially. The board of trustees would recognize and accept the council's power and interest itself in academic matters only where the budget was affected or where serious difficulties arose which the council could not solve. Thus the program of a school would be decided, not in a remote government office, but in the board room of the school by the group of people who best know their subjects and pupils, who have the most realistic grasp of conditions, and who are in close touch with the standards that both universities and employers require [6, p.15].

Conclusions. A democratic country and its people need intellectual leadership just as much a political, economic, and military leadership, and it must come largely from teachers in the colleges and schools. When this fact is realized and recognized by means of freedom to teach, existing teachers will rise to the occasion and others will seek to exercise their talents by joining the profession [5, p. 67].

Pupils are best developed under genuine leadership. Training rather than stuffing, leading instead of managing, requiring rather than coaxing, trusting in place of herding are the techniques which education deserves and which children will appreciate. Young people will have to carry democracy into the future; they can do so only if they grow up under its auspices, understand its responsibilities, and appreciate its benefits. The place for them to start is in the schools.

References:

1. Freinet C. Cooperative Learning and Social Change / Freinet // Selected Writings / Freinet. – Toronto : OISE Publishing, 1994.
2. Leonard G. B. Education and Ecstasy / Leonard. – New York : Dell Publishing Co., 1981. – 235 p.
3. Mackinnon F. The Politics of Education / Mackinnon. – Toronto, 1970.
4. Smith C. S. The Collaborative School / C. S. Smith, J. J. Scott. – University of Oregon: Clearing House on Educational Management, 1998.
5. Sykes D. M. The Society of Captives / Sykes. – New Jersey : Princeton University Press, 1988.
6. Education Today [Електронний ресурс] // 54. – 2008. – Режим доступу до ресурсу : http://www.education-today.co.uk/.
7. Education Today [Електронний ресурс] // 88. – 2009. – Режим доступу до ресурсу : http://www.education-today.co.uk/.
8. English Teaching Forum [Електронний ресурс] // 1. – 2013. – Режим доступу до ресурсу : http://americanenglish.state.gov/english-teaching-forum.
9. English Teaching Professional [Електронний ресурс] // 81. – 2012. – Режим доступу до ресурсу : www.etprofessional.com.
10. English Teaching Professional [Електронний ресурс] // 82. – 2012. – Режим доступу до ресурсу : www.etprofessional.com

УДК 811.112.2:81'276.6(796)

Vira Radsion,
Nationale Linguistische Universität Kyjiw

DREI VARIANTEN DER DEUTSCHEN SPORTSPRACHE (AM BEISPIEL DER ZUSAMMENGESETZTEN SUBSTANTIVE IN MODERNER PUBLIZISTIK)

Стаття присвячена спортивній лексиці, що розглядається на прикладі складних іменників, вибраних із публікацій німецьких спортивних журналів. Пропонується аналіз та порівняння трьох варіантів мови спорту. Увага акцентується саме на лексиці спортивної публіцистики.
Ключові слова: *спортивна тематика, фахова мова спорту, спортивний жаргон, лексика спортивної публіцистики, складні іменники.*

Статья посвящена спортивной лексике, которая рассматривается на примере сложных существительных, выбранных из публикаций немецких спортивных журналов. Предлагается анализ и сравнение трёх вариантов языка спорта. Внимание акцентируется именно на лексике спортивной публицистики.
Ключевые слова: *спортивная тематика, профессиональный язык спорта, спортивный жаргон, лексика спортивной публицистики, сложные существительные.*

The article focuses on sports vocabulary, which is treated using the examples of compound nouns selected from the electronic versions of the German sports magazines publications. A definition, analysis and comparison of three options of the German language of sport are suggested. The investigation is based on the German researchers' views. The specialist language of sport is widely spoken by sports professionals as well as by all those involved in sport (media, supporters, announcers, etc.). Besides, it is a language of sports handbooks and manuals. Sports slang is a colloquial version of the first variety of the language under consideration and is used in a narrow circle of athletes and fans. The language of sports periodicals is a variation of the language of sport that is known to general public and is the subject of many studies. The article argues that the language of sports journalism will combine the features of the first two variations of the language of sport. Our attention is focused on the vocabulary of sports periodicals. In our study we are making an attempt to investigate how the features and main topics of sports articles are represented using compound nouns. Five main points supported by numerous examples are identified. In final section of the article some structural features of nominal composite forms selected from the entries of the German sports magazines have received a great deal of attention. These are proper names and the words of foreign origin as immediate constituents of compound nouns.
Key words: *sports themes, the specialist language of sport, sports slang, vocabulary of sports periodicals, compound nouns.*

Sport findet seinen Platz in den Herzen ganzen Nationen, als Äußerung der Nationalität und das hängt mit der Sportsprache voll zusammen: Wenn man über Sport sprechen will, braucht man sportfachsprachliche Begriffe, um sich mindestens ausdrücken zu können.

Die Sportsprache spielt im deutschen Wortschatz und allgemein in der deutschen Sprache eine sehr wichtige Rolle, vor allem was die Wortbildung betrifft. Es gibt viele sprachliche Gebiete, wo die deutsche Sportsprache und die Untersuchung dieser Fachsprache ihren Wirkungsbereich finden kann. Diese Fachsprache bietet, z. B. einen sehr großen Raum für die Schaffung neuer Wörter. Das hängt in erster Linie mit der Verbreitung der Sportarten in der Welt sehr eng zusammen. Es ist logisch, dass neue Tätigkeiten auch neue Begriffe mit sich bringen und deswegen müssen diese Begriffe im Wortschatz ihren Platz finden. Alle Handlungen, Sachen und Ähnliches brauchen eine Benennung. Deswegen schaffen die Sprecher neue Wörter aus den bereits vorhandenen Wörtern und Wortbestandteilen durch neue Zusammensetzungen. So ist es heutzutage bei der Sportsprache, die sich ständig entwickelt, verändert, verbreitet und bereichert [2, s. 6].

Die Absicht von dieser Arbeit ist es auf den Wortschatz der Sportsprache in der modernen Presse hinzuweisen, bestimmte angemessene Begriffe zu analysieren und am Beispiel der zusammengesetzten Substantive drei Varianten der deutschen Sportsprache darzustellen.

Die Bedeutung von Sport und der Berichterstattung darüber nimmt laufend zu. Sportberichterstattung ist zu einem fixen Bestandteil der Printmedien geworden. Deswegen widmen wir uns in diesem Artikel in erster Linie der Untersuchung der Sportsprache in den deutschen Zeitschriften.

Die Sportsprache kann nämlich nicht als die Sprache einer bestimmten Gruppe der Bevölkerung definiert werden, da sie sowohl von Experten, Sportfans als auch von Laien gesprochen werden kann, und sogar einigermaßen den gesellschaftlichen Sprachgebrauch infiltriert hat, indem bestimmte sportsprachliche Ausdrücke allgemeinsprachliche Geltung bekommen haben. Darüber hinaus ist es unmöglich, die Sportsprache als eine eindimensionale Erscheinung zu beobachten [3, s. 75].

Das erste Problem, das mit der Untersuchung von Begriffen zusammenhängt und genannt werden soll, ist also die Frage, ob es sich bei der Sportsprache um eine Fach- oder Sondersprache (Jargonsprache) handelt. Die Tatsache, dass der Sport sowohl aktiv als auch passiv betrieben wird, oder von vielen Menschen nur mit Interesse verfolgt und wissenschaftlich untersucht wird, führt dazu, dass diese Sprache nicht nur im Fachgebiet, sondern auch im Alltagsleben sehr verbreitet ist und oft gebraucht wird. Aus diesem Grunde ist es sehr problematisch zu behaupten, dass die Sportsprache eine reine Fachsprache ist.

Aber noch komplizierter sieht das Problem aus, wenn wir in Betracht ziehen, dass sich die Sprache im Sportbereich nicht nur in eine Regel- oder Fachsprache und in einen Sport- oder Fachjargon gliedern lässt, sondern auch in die Sprache der Sportberichterstattung in den Medien. Alle drei Schichten beeinflussen einander und fließen ineinander.

Versuchen wir hier die drei Termini zu klären. Da uns die Wortbildung in der Sportsprache und die Komposition interessieren, wählen wir die wortschatzorientierten Definitionen.

Die Sportfachsprache wird zu den Fachsprachen gezählt, da sie aus der Regelsprache der Sportart und dem Wortschatz der Organisation des Sportbetriebs besteht. Die Regelsprache stellt den Kern der Sportsprache dar. In ihr finden sich die für eine Sportart notwendigen terminologischen Grundbestimmungen (Bezeichnungen für Gegenstände, Funktionen, Übungen, Regeln). Die Regelsprache bildet meistens die offizielle Sprache einer bestimmten Sportart. Das betrifft Ausdrücke, die seit dem Entstehen der Sportart entstanden sind oder sich entwickelt haben, und die unlöslich mit den Regeln der Sportart verknüpft sind. Diese Regelsprache muss dafür sorgen, dass eine Sportart organisiert und kontrolliert werden kann [3, s. 37].

Der Sportjargon bietet eine umgangssprachliche Alternative für die Regelsprache, die wegen ihres offiziellen Charakters manchmal zu formell wirken kann. Der Fachjargon setzt sich aus der Regelsprache und aus umgangssprachlichen Elementen zusammen. Es handelt sich um bildliche Umschreibungen bereits vorhandener Begriffe (z.B. *Fußballer – Kicker*). In der Regel wird das Grundvokabular präzisiert und emotionalisiert. Für den Fachjargon sind zudem Begriffe und Wendungen aus anderen Fachsprachen charakteristisch, die häufig metaphorisch verwendet werden (*z.B. Performance-Nacht* über das Fußballspiel in der

© Vira Radsion, 2015

Nacht). Der Sportjargon ist die Sprachproduktion der Sportbeteiligten (Sportler, Fans usw.), die Variationen für die manchmal zu monoton wirkende Regelsprache zu entwickeln versucht. Deswegen braucht man sich nicht zu wundern, dass dieser Sportjargon vor allem bei Sportbegeisterten bekannt ist, jedoch weniger beim großen Publikum, das vielleicht die Regelsprache des Sports noch beherrschen kann, was bei dem ausführlicheren Sportjargon dagegen nicht mehr sachverständlich ist [3, s. 38].

Die Sportberichterstattung bietet der Sportsprache die Möglichkeit, sich in den Medien für ein großes Publikum zu manifestieren. In der Berichterstattung versucht man auf standardsprachlicher Ebene kreativ mit dem sprachlichen Material umzugehen. Dennoch können wir davon ausgehen, dass die Sportberichterstattung in der Entwicklung der Sportsprache eine Vorreiterrolle erfüllt, weil sie einigermaßen selbst entscheiden kann, welche Elemente aus dieser Sprache in der Berichterstattung übernommen werden, und so in die allgemeine Sportsprache und sogar in die Standardsprache Eingang findet [3, s. 42].

So verbindet die Sportberichterstattung gewissermaßen Regelsprache und Sportjargon, indem diese Komponenten in der Berichterstattung nebeneinander erscheinen können und so die gesamte Sportsprache bilden. Es unterliegt auch keinem Zweifel, dass der Anteil von regelsprachlichen Elementen in der Sportberichterstattung überwiegt, während der eher umgangssprachliche und vorwiegend mündliche Sportjargon weniger in den Medien repräsentiert wird.

Wir dürfen jedoch nicht aus dem Auge verlieren, dass die Sportberichterstattung in den Medien – fast die einzige Stelle ist, wo die Produktion der Sportsprache untersucht werden kann – sich grundsätzlich von den anderen Bereichen der Sportsprache unterscheidet, obwohl sie zum Teil dieselben sprachlichen Elemente verwendet: Die Sportberichterstattung bedient sich dabei einer eigentümlichen Sprachform, denn es handelt sich nicht um die Sprache der Sportler, oder um die Sprache der Trainer, auch nicht um die Sprache der Sportwissenschaft und ihrer Teildisziplinen, sondern um eine Sonderform der Pressesprache, die zwar Teile von Fachsprache und Fachjargon des Sports adaptiert, ansonsten aber offensichtlich eigenständige semantische und syntaktische Strukturen aufweist [3, s. 43].

Versuchen wir jetzt die journalistische Sportsprache in der modernen deutschen Presse näher zu betrachten. Uns interessiert die Frage, wie die unterschiedlichen Funktionen und Themen der Sportberichterstattung durch zusammengesetzte Substantive repräsentiert werden.

Die Berichterstattung über Sport ist vor allen Dingen ereignis- und ergebniszentriert und dabei primär auf die agierenden Personen bezogen. Unten sind die wichtigsten Merkmale der Sportberichterstattung [1, S. 511–515] genannt und kurz beschrieben; hier sind die Beispiele aus Zeitschriften angeführt. Besondere Aufmerksamkeit wird der Rolle der substantivischen Zusammensetzungen bei der Wiedergabe von Absichten der Journalisten geschenkt.

1. Die zunehmende Kommerzialisierung und die Einflussnahme von Wirtschaft und Medien (Wo immer wir über Sport reden, diskutieren wir über Geld). Dazu kommt die Hintergrundberichterstattung über politische, wirtschaftliche und gesellschaftliche Aspekte des Sports, z.B.

• *325-Mio-Vertrag! Amerikas neuer Kohle-König;*

• *DHB-Pokal: Hallenproblematik im Rhein-Neckar-Raum. Friesenheimer Frust: Flensburg bekommt das Heimrecht. Wegen mangelnder Hallen-Kapazität müssen die Bundesliga-Handballer der TSG Friesenheim auf ihr Heimrecht im Achtelfinale des DHB-Pokals gegen Champions-League-Gewinner SG Flensburg-Handewitt verzichten…;*

• *Löwen müssen den Gürtel enger schnallen: Die Rhein-Neckar Löwen setzen ihren Sparkurs trotz eines langfristigen Sponsorenvertrags fort. «Wir befinden uns nach wie vor in der Konsolidierung…»;*

• *Schmiergeldprozess gegen Ecclestone eingestellt: Der Bestechungsprozess gegen Formel-1-Boss Bernie Ecclestone wird gegen Zahlung einer Geldauflage von 100 Millionen Dollar eingestellt. Das gab der Vorsitzende Richter Peter Noll am Dienstag im Landgericht München bekannt….*

2. Die Unterhaltungsorientierung der Sportberichterstattung. Mit begleitenden Vor- und Nachberichten, Gewinnspielen, Interviews, Homestories von Sportlern, Features über Austragungsorte, prominenten Kommentatoren und nicht zuletzt mit Sponsoring und neuen Formen der Werbung versucht man, ein möglichst unterhaltsames Rahmenprogramm um die eigentliche Berichterstattung zu platzieren, z.B.:

• *Vicente del Bosque sagte, um halb elf Uhr wäre er da, um mit uns über das Länderspiel am Dienstag gegen Deutschland zu reden. Dann ruft er gefühlte 15 Minuten vorher an und sagt, in fünf Minuten komme ich. «Oh, Sie sind ja viel zu früh da», sage ich. Und er merkt mit breitem Grinsen an: «Da sag' mal noch einer, die Spanier seien unpünktlich». Der Nationaltrainer Spaniens (2010 Weltmeister, 2012 Europameister) und ich treffen uns jetzt zum dritten Mal innerhalb von zweieinhalb Jahren im Hotel «Superstar», auf dem ehemaligen Klubgelände von Real Madrid. Er schaut auf meinen Bauch, ich auf den seinen. Wir schätzen immer, dass wir bei 130 Kilogramm liegen. «Irgendwann passen wir nicht mehr in die Stühle», sagt er in der Bar. «Aber lieber Gewicht haben als gar keins», meint er schelmisch grinsend.*

3. Soziale Funktion des Sports in den Medien. Vor allem die Personalisierung in der Sportberichterstattung ist eine wichtige Grundlage für Identifikationsprozesse der Leser. Sportler und Sportlerinnen werden als «Helden« präsentiert, an deren positiv herausgestellten Eigenschaften und Merkmalen sich die Zuschauer orientieren können, z.B.:

• *Schalkes Atsuto Uchida saß 90 Minuten auf der Bank, genau wie auf der Gegenseite BVB-Keeper Mitch Langerak. Oder der frühere Hertha-Profi Lewan Kobiaschwili möchte Präsident des georgischen Fußball-Verbandes werden. Selbst Thomas Schaaf nickte anerkennend. Manuel Neuers Hacken-Pass im Spiel des Rekordmeisters Bayern München bei Eintracht Frankfurt (4:0) verzückte aber nicht nur den Trainer des Gegners. Vollkommen lässig hatte der Weltmeister-Torwart in der 73. Minute – beim Stand von 3:0 – einen hohen und hart gespielten Rückpass von Rafinha mit der Hacke an Xabi Alonso weitergeleitet – und sorgte damit für Jubelstürme im Internet;*

• *Star-Gast beim Gastspiel der US-Wrestling-Serie WWE in der Festhalle Frankfurt: Ex-Fußball-Nationalspieler Tim Wiese mit den Wrestling-Stars Dolph Ziggler, Summer Rae und Alicia Fox;*

• *Bernard Hinault ist der nach dem Belgier Eddy Merckx zweiterfolgreichste Fahrer in der Geschichte des Radsports. Der fünfmalige Tour-Sieger überzeugte mit taktischer Cleverness, Schlauheit und Kraft.*

Dazu, als Gegensatz, gehören aber auch:

3.1. Die Auseinandersetzungen mit Doping, z.B.:

• *Der Rad-Weltverband UCI hat vom Profi-Rennstall Astana nach den Dopingfällen bei zwei seiner Fahrer Aufklärung gefordert. Der Rennstall müsse erklären, was man unternehmen werde, um sicherzustellen, dass seine Fahrer keine verbotenen leistungssteigernden Mittel nehmen würden, hieß es am Mittwoch. Die beiden positiven EPO-Tests der Iglinskiy-Brüder wurden als «sehr ernste Angelegenheit« bezeichnet.*

3.2. Andere persönliche Probleme der Sportler, z.B.:

• *NBA-Star Griffin droht Gefängnisstrafe: Ein Ausraster in einem Nachtclub könnte Basketball-Star Blake Griffin teuer zu stehen kommen. Der Forward der Los Angeles Clippers aus der NBA wird wegen Körperverletzung angeklagt;*

Die wesentliche Rolle der Trainer bewegt auch einen großen Teil der Sportartikel, z.B.: *Werder Bremen hat sich von Trainer Robin Dutt getrennt. Nachfolger wird der bisherige U 23-Coach Viktor Skripnik, der mit seinem Trainerteam Florian Kohfeldt, Torsten Frings und Christian Vander sofort die Leitung der Bundesligamannschaft übernehmen wird.*

4. Spekulation auf Sensationslust und Sentimentalität des Lesers. Jede Zeitung hat einen bestimmten Leserkreis definiert, den sie ansprechen will. Die sprachliche Gestaltung wird folglich auf den Leser abgestimmt. Erschwerend kommt der immer gleiche Stoff hinzu, den es ansprechend, lebhaft und wirkungsvoll darzustellen gilt, was mit Sicherheit den schwierigsten Teil der journalistischen Arbeit ausmacht. Folglich ist es verständlich, dass gewisse Zeitungen nicht die Information in den Vordergrund ihrer Berichterstattung stellen, sondern auf Sensationslust und Sentimentalität des Lesers spekulieren, z.B.:

• *Der 31-Jährige hatte nach dem WM-Triumph seine Karriere im DFB-Trikot beendet;*

• *Sein Comeback-Geheimnis: Rolfes schuftete 35 Tage in der Höhenkammer der BayArena!;*

• *Zwei Rückkehrer und drei Fragezeichen. Filip Kostic, der gestern am freien Tag im Kraftraum arbeitete, hat seine Hüft-Probleme auskuriert, soll heute wieder ins Mannschaftstraining einsteigen. Genauso wie Georg Niedermeier, der in der Vorwoche wegen einer Oberschenkel-Prellung nur individuell arbeiten konnte. Fraglich allerdings, wann Oriol Romeu wieder trainieren kann. Der Spanier musste vergangenen Dienstag die Einheit wegen Knie-Problemen abbrechen.*

5. Dramatisierung der Sportberichterstattung. Die Dramatik der Sportberichterstattung entsteht im Wesentlichen durch zwei Mechanismen: Zum einen ist es der sportliche Wettkampf selbst (z.B. Spielverlauf), der Spannung erzeugt. Das betrifft aber die Live-Sendungen im Fernsehen. Zum anderen kann die Dramatisierung durch entsprechende Kommentierungen der Berichterstatter unterstützt werden. In der Publizistik werden dramatisierende Statements verwendet, die das Konfliktpotential zwischen zwei Gegner in der sportlichen Auseinandersetzung und die Verletzungen herausstellen, z.B.:

• *«Auch das CT zeigte nichts Auffälliges. Die Vermutungen des Ringarztes haben sich nicht bestätigt». Arzt Stephan Bock hatte am Ring eine Mittelgesichtsfraktur am Jochbein, Verletzungen am Oberkiefer und eine starke Gehirnerschütterung vermutet. Noch in der Nacht durfte der Bulgare das Krankenhaus verlassen und ins Hotel gehen. Am Sonntag reiste er zunächst in seine Wahl-Heimat Berlin, bevor es nach Bulgarien weiterging;*

• *Horror-Zusammenstoß: Sorge um Belgien-Star. Übler Zwischenfall bei Belgiens Heimspiel gegen Wales (0:0). In der 84. Spielminute steigt Dries Mertens am eigenen Strafraum zum Kopfball hoch und bugsiert das Spielgerät aus der Gefahrenzone, als Wales-Mittelfeldmann George Williams mit Anlauf ins Kopfballduell springt. Williams kommt etwas zu spät, die Köpfe der beiden Spieler treffen mit voller Wucht aufeinander.*

6. Als extra Punkt können Berichte über Fans, und häufig über randalierende Fans ausgesondert werden, z.B.:

• *Pyro-Wahnsinn in Mailand, Partie stand vorm Abbruch: Das Spiel in Mailand musste am Sonntag mehrmals unterbrochen werden, nachdem aus dem kroatischen Fanblock Feuerwerkskörper auf den Platz geflogen waren. 17 kroatische Fußball-Fans waren nach der Partie festgenommen worden, wie die Nachrichtenagentur Ansa berichtete;*

• *Den Westfalen wird unter anderem eine unzureichende Organisation bei dem Spiel vorgeworfen. Außerdem hatten BVB-Fans Gegenstände auf das Spielfeld geworfen. Der türkische Klub muss sich verantworten, weil seine Fans wiederholt Feuerwerkskörper abbrannten und Gegenstände warfen. Wegen der Randale wurde die Partie zweimal unterbrochen. Die Justiz hat nach dem Dortmunder 4:1-Sieg schwere Anschuldigungen gegen Anhänger des türkischen Klubs erhoben. Die Vorwürfe reichen bis zu versuchtem Totschlag. Eine Sitzschale mit Metallverankerung flog aus einem Oberrang in einen BVB-Fanblock. Galatasaray war in dieser Saison nach ähnlichen Vorfällen in der Begegnung beim FC Arsenal zu einer Geldstrafe von 50.000 Euro verurteilt worden.*

Wie man zu sehen bekam, bilden den Kern der Sportsprache in der Sportberichterstattung die Wörter unterschiedlicher Semantik. Das sind die Zusammensetzungen aus thematischen Gruppen *Sport*, *Gesundheit*, *Wirtschaft* und allgemeinsprachliche Ausdrücke. Diese Wörter bilden innerhalb eines Artikels die inhaltliche Kette, die die Grundabsicht des Autors wiederzugeben hilft.

Die strukturellen Besonderheiten der Komposita in der Sprache der Sportberichterstattung bestehen darin, dass ihre Komponenten folgende Wörter sein können [4, S. 40–41]:

1. Die Namen der Akteure. Das ist ein wichtiges Mittel für die Sportjournalisten. Neben der einfachen Nennung der Namen, gibt es auch die Nennung in Verbindung mit Substantiven und Attributen. Sie informieren über das Aussehen, Alter und Größe, Herkunft, besondere Eigenschaften, sportliche Qualitäten und Aufgabenbereiche um nur einige zu nennen: *Shaqiri-Tore, Rooney-Jubiläum, Nowitzki-Meilenstein.*

2. Klubs-, Organisations- und Wettbewerbsnamen. Die Namen von Sportorganisationen werden häufig (ohne Erklärung) abgekürzt, weil sie für den Leser bekannt sind. Einige davon werden in ihrer Ausgangssprache belassen: *Champions-League-Sieger, EM-Qualifikation, HSV-Talente.*

3. Fremdwörter. Sportberichte sind mit einer Vielzahl an Fremdwörtern bestückt, deren Gebrauch nicht zufällig ist. Der Gebrauch dieser Fremdwörter ist zwei Gruppen zuzuordnen, eine große Gruppe machen die fachsprachlichen Bezeichnungen (*Pokal-Comeback, Titel-Hattrick, Pokalsieger-Cup*) aus, die andere – die mit stilistischen Wirkungen (*Pokal-Highlights, Pokal-Fight, Last-Second-Sieg*). Allgemeinsprachliche Anglizismen kommen als unmittelbare Konstituente der Komposita sportlicher Thematik auch nicht selten vor: *Transfer-News, Noch-Ferrari-Star, Nationalmannschafts-Manager.*

Die durchgeführte Studie zeigt, dass die zusammengesetzten Substantive innerhalb der Sportberichterstattung eine wichtige Rolle erfüllen. So sorgen sie einerseits für die Informationenvermittlung dieser Berichterstattung und andererseits tragen sie zur größeren Expressivität und sprachlicher Originalität bei.

Der weitere Schwerpunkt in diesem Untersuchungsbereich ist, u.a. die gründliche semantische und strukturelle Analyse von Fachausdrücken und Jargonismen in der deutschen Sportpresse.

Literatur:

1. Gleich U. Merkmale und Funktionen der Sportberichterstattung: Sport und Medien – ein Forschungsüberblick / Uli Gleich // Media Perspektiven, 2000. – № 11. – S. 511–516.

2. Maronek P. Die Sportsprache im Deutschen – Fußballsprache / Pavol Maronek. – Brünn: Institut für Germanistik, Nordistik und Nederlandistik, 2008. – 33 s.

3. Schatteman S. Der Bomber trifft: Eine Analyse der Fußballberichterstattung anhand einer Untersuchung der Periphrasen in der WM-Berichterstattung der «Welt» / Steven Schatteman. – Universität Genf, 2007. – 126 s.

4. Tichy Ch. «Alles rot, weiß, geil?! – Wie Qualitätszeitungen Emotionen transportieren»: Eine inhaltsanalytische Untersuchung der Berichterstattung zur UEFA EURO 2008 unter besonderer Betrachtung des nachbarschaftlichen Verhältnisses zwischen Österreich und Deutschland / Christine Tichy. – Wien: Universität Wien, 2009. – 202 s.

Internetquellen

1. http://www.kicker.de

2. http://www.bild.de

УДК 811.111'42:316.647.5

S. V. Ryzhkova,
Higher educational establishment «Donbas state teachers training university», Slavyansk

POLITICAL CORRECTNESS AS THE BASIC ELEMENT OF THE COMMUNICATIONAL SPHERE OF THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF AMERICAN PUBLICIST TEXTS)

У статті розглянуто проблему політичної коректності у публіцистичних текстах та їх основні функції. Єдине визначення політичної коректності відсутнє в англійському словнику, тому автор намагається розкрити найкоректніше визначення та сферу його вживання. Політична коректність розглядається, як один з найважливіших елементів у комунікаційній сфері. Вона має за мету запобігти дискримінацію різних соціальних груп, які належать до різних видів меншин, таких як: національні, сексуальні тощо. Представники цих та інших соціальних груп завжди знаходяться у зоні ризику дискримінації через різноманітні висловлювання людей, тому завданням політичної коректності є заміна таких слів на нейтральні. Особливо важливою є питання присутності політичної коректності у сфері освіти. Це пов'язано з багатоетнічним складом учнів, тому толерантне відношення до всіх учасників навчального процесу є одним із найголовніших завдань сучасної американської освіти. На прикладах з американських газет та журналів розкрито значення використання найбільш проблематичних визначень та термінів. Автором зазначено, що США є найяскравішим прикладом впровадження та дії норм політичної коректності у суспільстві. Це пов'язано із багатонаціональним складом населення та різними культурними процесами, які відбуваються у країні. ЗМІ відіграє важливу роль у житті суспільства та їх головним завданням є запобігання вживання слів, які можуть дискримінувати певну особистість, цей принцип базується виключно на засадах політичної коректності.

Ключові слова: *політична коректність, дискримінація, толерантність, соціальна група, національна меншість.*

В статье рассмотрена проблема политической корректности в публицистических текстах и ее основные функции. Единое определение политической корректности отсутствует в английском словаре, поэтому автор пытается раскрыть его наиболее коректное определение и сферу его применения. Политическая корректность рассматривается, как один из важнейших элементов в коммуникационной сфере. Ее целью является предотвращение дискриминации определенных социальных групп, принадлежащих к различным видам меньшинств, таких как: национальные, сексуальные и т. п. Представители этих и других социальных групп всегда находятся в зоне риска дискриминации через различные высказывания людей, поэтому задачей политической корректности является замена таких слов на нейтральные. Особенно важен вопрос присутствия политической корректности в сфере образования. Это связано с многоэтническим составом учащихся, поэтому толерантное отношение ко всем участникам учебного процесса является одной из главных задач современного американского образования. На примерах из американских газет и журналов раскрыто значение использования наиболее проблематичных определений и терминов. Автором отмечено, что США являются самым ярким примером внедрения и действия норм политической корректности в обществе. Это связано с многонациональным составом населения и различными культурными процессами, которые происходят в стране. СМИ играет важную роль в жизни общества и их главной задачей является предотвращение употребления слов, которые могут дискриминировать определенную личность, этот принцип базируется исключительно на основе политической корректности.

Ключевые слова: *политическая корректность, дискриминация, толерантность, социальная группа, национальное меньшинство.*

The article deals with the problem of the political correctness in publicist texts and its main functions. The only definition of the political correctness is absent in the English vocabulary, so the author tries to disclose the most correct definitions and sphere of use of this statement. Political correctness is determined to be one of the most important elements in the communicational sphere. It has the aim to avoid the discrimination of different social groups that belong to social minorities such as national, sexual etc. The representatives of these and other social groups have the risk to be discriminated by means of certain statements that are used by people, so the task of the political correctness is to change such words into neutral ones. Especially important is the presence of the political correctness in the sphere of education. The reason of this aspect lies in the multiethnic content of pupils, so the tolerant attitude to all the members of educational process is one of the leading tasks of modern American education. On the examples from American newspapers and magazines the use of the most problematic statements are disclosed. The author has noticed that the USA is a great example of consideration of all the rules of the political correctness. It is connected with multinational content of society and with different cultural processes in the country. Mass media is very important aspect of the social life and to avoid the words that may discriminate certain personalities is its leading task.

Key words*: political correctness, discrimination, tolerance, social group, national minority.*

It is typical for the situations of the intercultural communication the presence of misunderstanding between its participants when certain statements with correct grammatical and lexical structure of foreigners are considered by the native speakers as inadequate and irrelevant ones. Such kinds of communicative paradoxes of statements are fixed immediately by native speakers. So, good knowledge in certain foreign language doesn't guarantee the correct use of its components in different conditions of real communicational situations. In such situations it is very important to study cognitive and pragmatic strategies of communication.

Taking into account the global democratic changes in the world it is very important to avoid the statements that may offend or irritate the native speaker. In such cases the statement «political correctness» has appeared in linguistics that has become very important in the process of the intercultural communication.

The actuality of the article lies in the fact that in modern Ukrainian society the statement «political correctness» is widely used by politicians, journalists and political experts. But in spite of this aspect the political correctness belongs to poorly developed linguistic criteria because it has never belonged to the subject of deep fundamental analysis in the Ukrainian translational practice. In different scientific sources of information the authors don't pay much attention to politically correct vocabulary and to the ways of its translation from the English language.

The object of the research is the political correctness as the language and cultural category.

The subject of the article is the analysis of the rules of the political correctness in the process of the use in the communicational sphere.

This question has been studied by such scientists like Terminasova S., Brodskiy M., Shlyahtina Y., Vasiliev O., Remneva Y.

The aim of the article is to study theoretical and practical aspects of the process of compliance of the rules of the political correctness during the use in the communicational sphere.

© S.V. Ryzhkova, 2015

Political correctness is the process of providing of practical taboos on the use of certain statements that are offensive for certain social groups that are emitted by features of race, gender, age, religion or sexual orientation [4, p. 23].

There are different attitudes to the question of the political correctness in foreign scientific discourse. The only definition for the political correctness is absent in English vocabulary. All the definitions may be divided into 2 groups. The first one includes the definitions that don't provide the language aspect of the political correctness. Such definitions disclose the connection between the political correctness and values of western society. In such a case the statement and its lexical and semantic variants determines the political correctness as the policy that is provided by the society in order to avoid the discrimination among people. The second group includes the definitions that determine the language aspect of the political correctness.

The example of the definition of the first type is the determination of statement «politically correct» in a one of the English vocabularies: «Politically correct is the statement that is characterized by the typical, progressive, conventional position in the questions of race, gender sexual orientation and ecology» [3, p. 45].

The Oxford Dictionary of New Words notices the connection between political correctness and descrimination:

«Political correctness is the subordination with liberal views in social questions that are characterized by the propaganda of the conventional ideas» [12, p. 52].

Roget's 21st Century Thesaurus determines the statement «politically correct» as acceptable for society and gives such synonyms to the statement like: considerate, diplomatic, gender-free, inoffensive, multicultural, nonracist, nonsexist, respectful [9].

Taking into account all the definitions of the political correctness it should be noticed that in common it means the need to behave politely, to be respectful and to follow all the rules and norms of the behavior that are approved by society. According to Terminasova S. the political correctness is realized in the English language on a very high level and this aspect shows the high level of culture, mentality and ideology of the society that has determined the cult of every personality who has a number of rights. [6, p. 203].

The statement «political correctness» with its modern meaning firstly has been appeared in 70-s in the USA. According to the research by Naumova I. the first use of the statement «political correctness» has been appeared in the English language in 1970 in the piece of literature by Cade T. «Black Woman». In 1975 the statement has been fixed in «Willa Cather and a Facts on File» by Gerber P. where he has shown his attitude to the sexual minorities [5, p. 103].In 1990 the political correctness has been used widely in the educational and political life of the USA. The main reasons of the transformation of the political correctness into the communicative norm in the USA lie in such factors like:

– – The multinational population of the USA and the need to consider the interests of all ethnic groups;

– The high level of the individual and collective freedoms;

– The strong position of different organizations that defend the rights of sexual and national minorities, invalids and groups that direct their activity for the environmental protection.

– The struggle for the equal rights between all people of any gender. The appearing of feministic groups. [3, p. 164].

Especially important is the presence of the political correctness in the sphere of education. The reason of this aspect lies in the multiethnic content of pupils and students and that is why the new standards of education have been provided in the USA. All of them have been based on the principals of the cultural diversity and political correctness. These processes include the process of entering the educational establishment according to the plan of affirmative actions. It means the presence of certain liberties for Afro Americans, Spanish speaking people, Indians and some others groups of society (invalids, the representatives of homosexual orientation, veterans of the Vietnam war etc.)

The category of the political correctness is a part of the culture and language of the USA. It denotes to almost all spheres of people's activity and it has become as one of the most discussed question in the cultural life of the country. The fragment of the article from «Boston post» notices it:

«The name political originated as something of a joke, literally in a comic strip, and we tend still to think of it as only half-serious. In fact, it's deadly serious. It is the great disease of our century, the disease that has left tens of millions of people dead in Europe, in Russia, in China, indeed around the world. It is the disease of ideology. PC is not funny. PC is deadly serious» [11].

As the language category it has certain category features and has formal expressiveness. Category language features of the political correctness are: integral feature that means the absence of the discrimination according to race, nationality, gender, social status, health condition; differential feature is the ability of a language unit to except all the kinds of discrimination. Taking into account all these aspects we can distinguish a big quantity of oppositions that are characterized by such features, they are: African-American/Negro, Asian/Oriental, Native American/Indian, senior/old, physically challenged/handicapped, low-income/poor and others [1, p. 104].

The color of skin has been always the reason of great conflicts in the USA. The great examples of it have been the US civil war in 60-s years of the XX century or the beating of the black skin man by policemen that caused a big quantity of protests and indignation of society. Despite of the declaring of equal rights between all people it is still to be the most serious problem of the USA and lots of authors of American newspapers have devoted their articles to the problem of racism or race discrimination. The good example is the quotation from the «Newsweek» newspaper

«The 1989 election contests underline a new racial paradox: the less race seems to matter, the more it really does» [8].

Taking into account the importance of this problem the political correctness has become the basic element of the most of media US material and there are a lot of examples of changing of many groups of words into another ones that are more acceptable and politically correct, for example:

«That trend, still continuing, has added approximately 18 million people to the American melting pot, most of whom are eligible to be labeled «persons of color» [8].

The example has shown that the modern tendency when the use of words that determine the race preferences like: «black» or «colored» is changed into the use of more politically correct expression like «person of color».

Sexual orientation is an important aspect of the political correctness. According to the rules of the political correctness the use of the statement «homosexual» should be changed into «gay» that determines men and «lesbian» speaking about women in press, for example:

«*People are far more comfortable with gay neighbors, friends and family than they were seven years ago* [8].

Despite of the rule of the political correctness there is a number of the examples of the use of the statement «homosexual» in press:

«*Something like that patronizing mentality may be at work in «Queer Eye for the Straight Guy,» a new series premiering on Bravo tonight, only now it's heterosexuals appreciating homosexuals because they do so much to pretty up the planet* [8]. *There are few societies around the world where homosexuals are not persecuted in some way* [13].

These rules are acceptable also for people with physical disabilities. Politically correct are the statements «invalids» or «crippled» for such category of people. For example:

«*Here in the Louisiana capital leaders in crippled children's work have been taking an inventory for the last two days of the resources and needs of crippled children in this state «There is no general rule forbidding the use of park boardwalks by veteran or civilian invalids in wheelchairs»* [10].

In the professional sphere the politically correct lexis that doesn't indicate the gender of a referent is widely spread because its use satisfies the principals of the equal opportunities for every member of the staff. Many American companies have the position of the diversity director who has the duties to control the presence of the representatives of both genders and color of skin. The diversity director is the great example of the politically correct combination: his referent is not clearly determined, there's no indicator of gender.

According to the new ideology of equal opportunities and political correctness it is important not only to provide the working places for all the representatives of the social groups but also to comply the political correctness in the names of professions and there have been provided a number of changes in the use of the names of different professions. Such changes have been provided like: dustman is called nowadays as refuse collector, charwoman as daily help, literary agent as editorial representative, a night watchman as security agent, turf accountant as commission agent etc. [4, p. 302].

Conclusion. The political correctness plays a big role in the question of tolerance to all the members of the society. The USA is a great example of consideration of all the rules of the political correctness. It is connected with multinational content of society and with different cultural processes in the country. Mass media is very important aspect of the social life and to avoid the words that may discriminate certain personalities is its leading task. The representatives of sexual, national minorities, invalids and others social groups have the risk to be discriminated by means of certain statements that are used by people, so it is necessary to change such words into neutral ones. Such process is based on the principals of the political correctness that provide equal rights and opportunities for all people of any gender or any social group.

Literature:

1. Васильев А. Д. Игры в слова: манипулятивная эвфемизация / А. Д. Васильев // Политическая лингвистика – 2010. – № 2. – С. 101–108.

2. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи / Л. Виссон – М. : Валент, 2005. – 192 с.

3. Завадская Е. В. Политкорректность как новая международная коммуни-кативная норма: анализ дефиниций на материале словарей современного английского языка // Научные записки. – Кировоград : РВВ КДПУ им. В. Винниченко – 2010. – № 89 (3). – С. 44–48.

4. Каплуненко А.М. Историко-функциональный аспект идиоматики (на материале фразеологии английского языка): дис. д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. М. Каплуненко – М., 1992. – 351 с.

5. Наумова И.О. Из истории термина «Политическая корректность» / И. О. Наумова – Х. : ХНАМГ, 2008. – 205 с.

6. Терминасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Терминасова – М. : Слово, 2000. – 325 с.

7. Толковый словарь эвфемизмов / [авт. А. Белояр]. – М. : Слово, 1995. – 356 с.

8. Importance of the political correctness / [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : www.newsweek.com/2014/10/17/emea-issue.html

9. Roget's 21st Century Thesaurus / [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : http://thesaurus.reference.com/browse/political%20correctness

10. The origin and nature of political correctness / [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : http://www.New York Times.com/the origin and nature of political correctness

11. The origins of Political Correctness / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://calendar.boston.com/boston_ma/events/show/371868936-o-p-c-obsessive-political-correctness

12. The Oxford Dictionary of New Words / [aut. J.Green]. – L. : Oxford University Press, 1997. – 239 p.

13. The Washington / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.washingtonpost.com/dcpolitics

14. Unabridged Based on the Random House Dictionary / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dictionary.reference.com/browse/political+correctness.4

УДК 81'23

Н. В. Акимова,
Социально-педагогический институт Педагогическая академия, г. Кировоград

СПЕЦИФИКА ПОНИМАНИЯ ТЕКСТОВ ИНТЕРНЕТ-МЕМОВ

У статті аналізуються лінгвістичні, психологічні та психолінгвістичні особливості розуміння текстів інтернет-мемів. Інтернет-мем розглядається як одна з форм інтернет-тексту, реалізована у мультимедійній формі. Залежно від компетенції автора та його задуму меми можуть сприйматися однозначно або ж допускати варіанти тлумачень. Розуміння інтернет-мемів, як і інших інтернет-текстів, зумовлено особливостями гіпертексту й ускладнюється у разі використання девіантних мовленнєвих одиниць.
Ключові слова: *інтернет-мем, інтернет-текст, інтернет-комунікація, варіативність, розуміння, девіантна мовленнєва одиниця.*

В статье анализируются лингвистические, психологические и психолингвистические особенности понимания текстов интернет-мемов. Интернет-мем рассматривается как одна из форм интернет-текста, реализованная в мультимедийной форме. В зависимости от компетенции автора и его замысла мемы могут восприниматься однозначно или же допускать варианты толкований. Понимание интернет-мемов, как и других интернет-текстов, обусловлено особенностями гипертекста и усложняется в случае использования девиантных речевых единиц.
Ключевые слова: *интернет-мем, интернет-текст, интернет-коммуникация, вариативность, понимание, девиантная речевая единица.*

The linguistic, psychological and psycholinguistic features of understanding of internet memes texts are analyzes in this article. Internet meme is considered as a form of internet text in multimedia form. Meme is a unit of cultural inheritance. Duration of meme popularity shows, from our point of view its importance in the culture and language of the epoch. Depending on the author's competence and his plan memes can be perceived unambiguously or allow variants of interpretation. Internet memes understanding, like other internet texts, is due to the peculiarities of hypertext and use of deviant speech units. An example of a neutral interpretation of the image «The Witcher» is a meme «S dobrym utrom». An example of a critical interpretation of the image is memes «Ya devushkam nravlus. Kto skazal» and «Napichkannyj principami, slovno lis'ja shuba blohami». The linguistic prerequisite for understanding variability is the use of deviant speech units in the internet memes texts. It is possible to divide them on speech units insufficient for their correct interpretation, surplus and incongruous. Examples of memes admitting variants of interpretations are presented in «manga fejta vosstala iz mertvyh. horosho ja reshu vashu problemu», «hristos voskres. horosho ja reshu vashu problemu», «korolevskij Ved'mak», «ljutik zalogin'sja», «prednaznachenie» and other. The number of Internet memes of «The Witcher» indicates that this image has taken a firm place in modern popular culture. Various estimates and variations of internet memes demonstrate phenotypic development of the idea of «The Witcher». In different contexts this meme gets specific interpretations depending on the external conditions, cultural backgrounds and authorial intention.
Keywords: *internet mem, internet text, internet communication, understanding, variability, deviant speech unit.*

Постановка проблемы. Несколько лет назад в интернет-культуре появилось новое явление – мем, которое очень быстро стало популярным. Сегодня «Гугл» по запросу «мем» выдает более 2 млн. результатов.

Сам термин возник задолго до распространения интернета, в 1976 г. в работах известного ученого и популяризатора науки Ричарда Докинза. В 2011г. Докинз уточнил определение: «Мем – единица культурного наследования, гипотетический аналог единичного гена. Предположительно сохраняется естественным отбором в силу своего «фенотипического» влияния на собственную выживаемость и тиражирование в культурной среде» [5, с. 485]. Сегодня мемы стали предметом научного анализа специалистов по кибернетике, масс-медиа и, наконец, лингвистики. Джеймс Глик обобщил некоторые свойства мемов и установил их отличие от идей и понятий: «Цифра «три» не мем, также как «синий цвет» или какая-нибудь простая мысль, так же как простой нуклеотид не может быть геном. Мемы – сложные, отдельные и запоминающиеся единицы с непреходящей властью и силой» [4, с. 335].

Формулировка задачи исследования и материал исследования. Цель статьи – проанализировать особенности понимания интернет-мемов с темой «Ведьмак».

Обзор последних исследований и публикаций по этой проблеме. «Мемы возникают в мозгу и выбираются наружу, используя в качестве плацдармов для распространения и бумагу, и пленку, и все, что содержит кремний, то есть все, во что может проникнуть информация…» [4, с. 335]. Сегодня мемы активно распространяются с помощью интернета. Раньше говорили о нескольких формах существования мемов: идеи, мелодии, крылатые фразы, изображения [4, с.333-334]. Гиперпространство интернета (благодаря таким свойствам интернет-текста, как гибридность, мультимедийность, использование «смайликов» и сокращений, коллективное авторство, насыщенность неологизмами, несоблюдение языковых норм, склонность к языковой игре, фрагментарность, презентативный характер [1;2]) позволило создать новые синкретичные формы существования мемов, их называют интернет-мемы. В интернете, как и в реальности, мемы распространяются с помощью имитации, конкурируя за внимание и ресурсы мозга [4, с.333]. В процессе существования они проходят этапы появления, распространения, наследования и исчезновения. Длительность популярности мема свидетельствует, с нашей точки зрения, о его значимости в культуре и языке данной эпохи.

Изложение основного материала исследования. Давайте рассмотрим, как выглядит Ведьмак в меметике интернета, и как эти мемы интерпретируются мозгом. Примером нейтральной интерпретации образа служит такой мем:

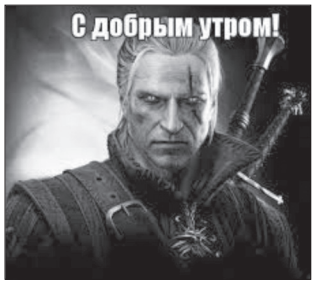

© Н. В. Акимова, 2015

Изображение компьютерного героя сопровождается расхожей фразой, значение которой стирается (явление «сатиации» – нивелирование значения частоупотребляемых вне соответствующего контекста слов и выражений) вне соответствующего контекста. Такой мем является просто констатацией факта и не несет никакой информации. Такие девиантные единицы классифицируем как недостаточные, поскольку даже для возникновения предположительных трактовок информации и меме недостаточно. К тому же стертая фраза не сочетается с текстом ни по смыслу, ни по стилю, что также усложняет понимание.

Сложнее интерпретация мемов, содержащих подтекст или скрытую оценку, например:

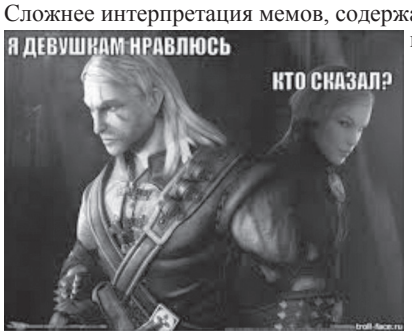

и

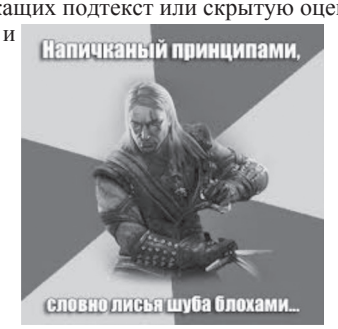

Текст «Кто сказал?» в силу механизма апперцепции воспринимается скорее не как вопрос, а как сомнение, что вносит в данный мем критическую оценку, усиленную контрастным изображением лиц девушки и ведьмака. Второй мем, без сомнения, пейоративный, вследствие использования разговорной лексемы «напичканный» и неприглядного сравнения.

В целом, представленные выше мемы однозначны для понимания. Ниже представим анализ мемов, допускающих варианты толкований, такие тексты предлагаем называть девиантными [1;2]. Например:

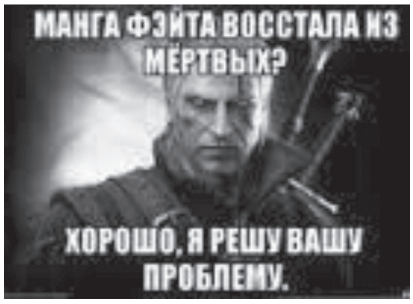

Для понимания текста этого мема требуется не только знакомство с легендой о Ведьмаке, но также знание других мемов поп-культуры. Имя «Манга Фейта» (персонаж японского аниме, ориентированного на детско-подростковую аудиторию) не является широко известным и усложняет интерпретацию текста. Мем «Ведьмак» в данном случае не совсем корректно используется для популяризации другого мема. Типичное для Ведьмака выражение «Хорошо. Я решу Вашу проблему» обыгрывается также и в других мемах, например:

Девиантность этого мема усложняет восприятие авторской оценки. Прецедентный библейский текст сопровождается другим также прецедентным текстом массовой культуры. Первичная интерпретация в силу механизма апперцепции (установления аналогий) может быть сформирована, как обещание Ведьмака уничтожить Христа, но такое понимание некорректно, учитывая мифологию «Ведьмака».

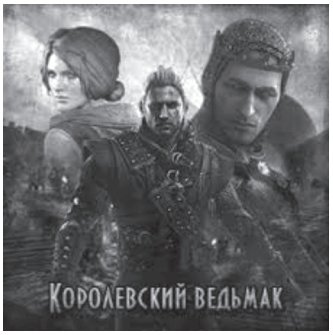

Лаконичный текст «королевский Ведьмак» превращает этот мем в избыточный девиантный текст, так как слово «королевский» имеет несколько значений (в словаре трактуется через слово «король»: « 1. В некоторых государствах: титул монарха; лицо, носящее этот титул. 2. монополист в какой-либо отрасли промышленности или торговли. 3. О том, кто

является первым, самым лучшим среди других, кто достиг совершенства в чем-либо» и др. значения [3, с.459]). Краткость контекста не позволяет выделить одно из значений как единственное адекватное.

Использование ключевых слов художественного мира «Ведьмака» стало основой создания следующих мемов.

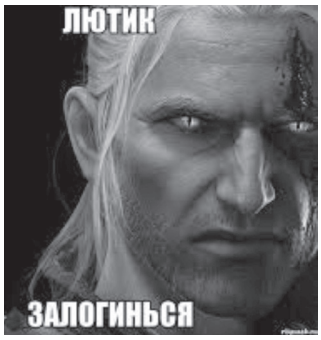

и

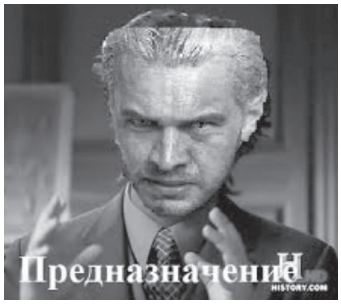

Однако понимание таких мемов усложняется из-за необходимости для читателя вспомнить и правильно интерпретировать значения этих ключевых слов («Лютик» – имя главного героя, «Предназначение» – основная идея). Понимание первого мема усложняется также из-за использования разговорного окказионализма «залогиниться» вместо нейтрального неологизма «авторизироваться». В целом такой креализированный текст может восприниматься как реклама, приглашение начать игру, зарегистрироваться на определенном сайте и т.д. Второй текст сопровождается изображением, не типичным для мира «Ведьмака». Понимание мема требует не только знания мира «Ведьмака», но и узнавания изображенного лица и фона, не принадлежащих этому миру. Без знания таких ключей корректная интерпретация невозможна.

Сложным для интерпретации является также такой мем:

Простой и ироничный текст сопровождает изображение Анджея Сапковского, автора «Ведьмака». Корректное понимание мема возможно только в случае узнавания лица автора.

Выводы и перспективы исследования. Понимание интернет-мемов, как и других интернет-текстов, обусловлено особенностями гипертекста и усложняется в случае использования девиантных речевых единиц. Количество интернет-мемов «Ведьмак» свидетельствует, что этот образ занял прочное место в современной популярной культуре. Различные оценки и вариации интернет-мемов демонстрируют фенотипическое развитие идеи «Ведьмака». В последующих работах планируем уточнить специфику понимания интернет-текста с помощью экспериментальных исследований.

Литература:

1. Акімова Н. В. Влияние особенностей языка байнета на понимание интернет-новостей / Н. В. Акімова // Актуальные проблемы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков : Материалы III Международной конференции (Гомель, Гомельский государственный університет шимени Франциска Скорины, 25 октября 2013 г.) / составитель Л.С.Банникова. – Гомель: ГГУ им. Ф.Скорины, 2013. – С. 148–151.

2. Акімова Н. В. Феномен вариативности понимания русских интернет-новостей / Н. В. Акімова // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. Тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю. Частина 1. А-Л. – Харьков : Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, 2014. – С. 6–8.

3. Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2009. – 1536 с.

4. Глик Дж. Информация. История. Теория. Поток /Джеймс Глик; пер.с англ. М.Кононенко. – М. : АСТ: CORPUS, 2013. – 576 с.

5. Докинз Р. Расширенный фенотип: длинная рука гена / Ричард Докинз; пер. с англ. А.Гопко. – М. : АСТ: CORPUS, 2011. – 512 с.

Список источников иллюстративного материала

6. Мем Ведьмак «Иногда я пишу…» [Электронный ресурс] / Mindmix.ru. – http://mindmix.ru/tag/%CA%E0%F0%F2%E8%ED%E0/

7. Мем Ведьмак «Королевский ведьмак» [Электронный ресурс] / @дневники – Crossroads in Heaven. – Режим доступа : http://www.diary.ru/~mastiel/?tag=337239

8. Мем Ведьмак «Лютик залогинься» [Электронный ресурс] / Рисовач.ру. – Режим доступа : http://risovach.ru/kartinka/929592

9. Мем Ведьмак «Манга Фейта восстала из мертвых…» [Электронный ресурс] / Рисовач.ру. – Режим доступа : http://risovach.ru/generator/vedmak_1072890

10. Мем Ведьмак «Напичканный принципами…» [Электронный ресурс] / @дневники – Crossroads in Heaven. – Режим доступа : http://www.diary.ru/~mastiel/p182044979.htm?oam

11. Мем Ведьмак «Предназначение» [Электронный ресурс] / Pikabu.ru. – Режим доступа : http://pikabu.ru/story/vedmak_takoy_vedmak_2233898

12. Мем Ведьмак «С добрым утром!» [Электронный ресурс] / Memesmix.net. – Режим доступа : http://memesmix.net/character/vedmak

13. Мем Ведьмак «Христос воскрес…» [Электронный ресурс] / Pikabu.ru. – Режим доступа : http://pikabu.ru/tag/%D0%92%D0%B5%D0%B4%D1%8C% D0% BC%D0%B0%D0% BA%202/hot

14. Мем Ведьмак «Я девушкам нравлюсь…» [Электронный ресурс] / Troll-face.ru. – Режим доступа : http://troll-face.ru/227035/

УДК 81'37-38:821.161.2

О. Б. Андріїв,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДАВНОМИНУЛОГО ЧАСУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»)

У статті розглядається проблема поліфункціональності форм давноминулого часу в художніх текстах сучасної української літературної мови. Аналіз низки семантичних та стилістичних функцій зазначеної грамеми проводиться на матеріалі тексту роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». У дослідженні наведено 10 випадків вживання форм давноминулого часу, які виступають у п'яти різних функціях: ретроспективної актуалізації, позначення нового тематичного блоку, контрфактичній, неактуального минулого, незавершеної минулої ситуації. Пропонується вирішення проблеми їх розмежування за допомогою точки відліку та аспектуальних характеристик дієслова.
Ключові слова: *давноминулий час, ретроспективна актуалізація, новий тематичний блок, контрфактичність.*

В статье рассматривается проблема полифункциональности форм давнопрошедшего времени в художественных текстах современного украинского литературного языка. Анализ ряда семантических и стилистических функций рассматриваемой граммемы проводится на материале текста романа Лини Костенко «Записки украинского самашедшего». В работе наводится десять случаев употребления форм давнопрошедшего времени, которые проявляются в пяти разных функциях: ретроспективной актуализации, топикализации, функцие выражения контрфактического условия, выражения результата актуального в прошлом, обозначения незавершённой ситуации в прошлом. Проблему их диференциации предлагается решить с помощю точки отсчета и аспектуальных характеристик глагола.
Ключевые слова: *давнопрошедшее время, ретроспективная актуализация, топикализация, контрфактичность.*

The article deals with the problem of polyfunctioning of the pluperfect forms in the modern Ukrainian literary artistic texts. The analysis of the semantic and stylistic set of the functions of the mentioned grammeme is carried out on the basis of the text of Lina Kostenko's novel «Zapysky ukrains'koho samashedshoho» («Notes by the Ukrainian Lunatic»). In the text there are given 10 cases of the usage of pluperfect forms, which represent five different functions, such as: retrospective actualization, denotation of the new thematic block, counterfactual function, the function of the expression of the action, which was actual in the past but has not been actual since then; and the expression of the action which has not been realized in the past. We suggest solving the problem of differentiation of these functions with usage of the starting point and the aspectual characteristics of the verb.

The pluperfect tense in Ukrainian language is considered to be a relative form of action expressing, i.e. the action expressed with the help of pluperfect correlates not with the moment of speech but with a preceding action. Despite its vague nature, this tense form performs a chain of semantic and stylistic functions that guarantee its activity in Ukrainian language. Therefore, the actuality of this given study is motivated by the need of investigation of the usage of pluperfect tense in artistic texts for the determination of its semantic peculiarities and the ascertainment of its dominating function.
Keywords: *pluperfect, retrospective actualization, new thematic block, counterfactuality.*

В українському мовознавстві давноминулий час традиційно розглядається як відносний, тобто як форма, якою виражається дія, що співвідноситься не з моментом мовлення, а з іншою дією, яка йому передувала [11, с. 259; 2, с. 144–145]. Проте, незважаючи на свій неоднозначний характер, цей часовий показник виконує в українській мові низку семантичних та стилістичних функцій, які забезпечують його активність у сучасній мові. У нашому дослідженні ми спираємось, зокрема, на положення, висловленні в статті Л.Попович «Граматичні та семантичні функції плюсквамперфекта в сучасній українській мові», яка визначає такі функції давноминулого часу [10, с. 656]:

– таксисна;
– позначення актуального в минулому результату дії;
– позначення незавершеної минулої ситуації;
– позначення результату передминулої дії, що перестав бути актуальним у момент мовлення внаслідок здійснення іншої минулої дії, яка скасувала результат попередньої, вираженої давноминулим;
– функція ретроспективної актуалізації;
– позначення початку нового тематичного блоку;
– введення дигресії;
– контрфактична функція.

Вияв семантично-стилістичної поліфункціональності форм давноминулого часу у романі Л.Костенко «Записки українського самашедшого« становить **предмет** нашого дослідження.

Метою роботи є аналіз використання форм давноминулого часу, які у тексті роману Л.Костенко «Записки українського самашедшого» виступають у різних функціях.

Актуальність теми мотивована потребою дослідження вживання давноминулого часу в художніх текстах для вияву його семантичних особливостей та встановлення його домінуючої функції.

У романі Л.Костенко «Записки українського самашедшого» нами зафіксовано 10 випадків вживання форм давноминулого часу, які виступають в таких функція:

1. Ретроспективна актуалізація

Функція ретроспективної актуалізації (в науковій літературі її прийнято визначати як «ретроспективне зрушення» [7; 6; 4] випливає з того, що значення давноминулого не обов'язково виникає в мові, складаючись із незалежних одне від одного таксисного і темпорального блоків; воно може мислитись як результат додаткової зміни вже існуючої ситуації, її, так би мовити, ретроспективізації. Показники ретроспективізації виявляються відносно подій, часова співвіднесеність яких вже визначена. Її функція полягає не в розміщенні дії на часовій осі, а в зміні її існуючої локалізації по ці й же осі назад [7, с. 74].

Л. Попович вважає, що така функція грамеми полягає в наближенні мовця до вираженої давноминулим часом семантичної зони шляхом умовного перенесення в референтну точку минулого, з якої ситуація подається великим планом [10, с. 665]. Така зміна перспективи характерна для дискурсу спогадів, сповіді тощо, що є характерним і для тексту нашого дослідження (1), (2), оскільки за жанровою стилістикою «Записки українського сашедшого» – мікс художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання і публіцистики [13, с. 416].

© О. Б. Андріїв, 2015

1) Ще один скандал. Сказати б, езотеричний. Виявляється, керманичі нашої держави є членами якогось ордену. Поповзли чутки, що вони масони. Суспільство розхвилювалося, хтось навіть пригадав тамплієрів, що ***були окопалися*** *у православному монастирі, а їхній пріор спирався на меч.*

2) Ну, дяка Богу, слово знайдене. Бо геть ***були заплуталися*** *на переході від соціалізму до демократії, ніяк не могли знайти відповідної форми звертання.*

Приклад (1) ілюструє спогади головного героя про публічну й резонансну заяву одного з депутатів парламенту, що 300 вищих керівників держави є масонами [14]; віднесеність подій у часи тамплієрів переміщує це висловлювання назад по часовій осі, у сферу надминулого.

Що стосується прикладу (2), то у цьому контексті досліджувана грамема виражає події минулого, які за своєю часовою протяжністю не були одномоментними, але тривалими, навіть більше, відомий результат цієї дії – слово знайдене, що й вказує на ретроспективну актуалізацію.

2. Функція позначення нового тематичного блоку

З ретроспективною актуалізацією пов'язана дискурсивна функція позначення нового тематичного блоку. Таку функцію плюсквамперфект може виконувати в різних типах складних, а також простих речень, які розташовані на початку нової текстової одиниці (розділу) або в кінці абзацу, яким започатковується новий тематичний блок, – тобто в зонах фокусування уваги читача [10, с. 666]. В уривку (3) авторка посилює семантику очікування чогось значущого й довгоочікуваного, використовуючи низку простих речень, серед яких предикати перших двох виражені формами давноминулого часу. І хоча третє речення не може слугувати прикладом використання форм давноминулого, два попередні речення надають йому значення віддаленості від моменту мовлення. Вживання давноминулого в реченні на початку нового абзацу відносить всю послідовність ситуацій до плану неактуального минулого.

3) А я уже ***був подумав.***

4) Мені уже ***був причувся*** *«День гніву». Я вже ладен був кинутись у вир подій. Але події не завирували. Захлинулись у нерішучості й резиґнаціях. Як завжди.*

3. Контрфактична функція

У романі давноминулий час виконує функцію, пов'язану з моделюванням паралельної до дійсності ситуації. В.О.Плунгян визначає її як контрфактичну. Під контрфактичністю він розуміє уявлення про те, що певна ситуація (зі свідчень того, хто говорить), яка не мала місця в реальному світі, в якомусь «альтернативному» могла відбутися; таким чином контрфактичність означає ймовірність, яка суперечить фактам [8, с. 274]. Тут виникає питання, чому саме форма давноминулого часу вживається для побудови контрфактичної умови. Ю.Панова, інтерпретуючи положення Ö. Dahl, стверджує, що початок застосування форм давноминулого часу в досліджуваній функції пов'язано з тим, що перфектні форми, які використовуються для маркування ірреальних ситуацій, можуть відноситись не тільки до минулого, але й до теперішнього і навіть майбутнього часу. Таким чином, одна й та сама конструкція може позначати нездійснену дію як в минулому, так і в майбутньому, про здійснення якої нам нічого невідомо. Щоб уникнути неоднозначної модальної інтерпретації конструкцій, позначених такими формами, мова використовує форму давноминулого часу [3, с. 348] (5), (6).

5) Де ж поділась та найніжніша дівчинка, яку я колись поцілував у наметі? – Якби знав, ***був би не одружився****, – в'їдливо сказала вона. – Прийми мої співчуття.*

6) Якби я знав, ***був би*** *давно* ***повісився****, і вона б мене любила ще більше.*

У прикладі (5) розрізняємо традиційне контрфактичне значення давноминулого з контрфактичним наслідку (ми не володіємо даром передбачення, тому ця альтернатива реальності приречена на нездійсненність, а у співвідношенні з давноминулим часом це висловлювання набуває значення контрфактичності). У випадку з реченням (6) до контрфактичного значення давноминулого часу додається семантика алогічності (кохання є прерогативою живих людей).

4. Функція позначення актуального в минулому результату дії

Між моментом мовлення та планом минулого, позначеного формами досліджуваної грамеми, лежить часова зона, яка їх розмежовує, не допускаючи, щоб вони якимось чином перетнулися, внаслідок чого плюсквамперфект маркований семою дистанційності, яка реалізується незалежно від таксисної функції. Саме на відокремленості семантичної зони, представленої давноминулим від часу мовлення, засновується функція позначення результату дії, що перестав бути актуальним у момент мовленняп [10, с. 661]. У прикладі (7) автор експліцитно вказує в тексті на неактуальність, вираженої давоминулим часом події, відносячи її у сферу первісного світорозуміння дійсності – міфологію.

7) Одружився б всі ми одружуємось. Хоч на чортовій сестрі, – як казав Шевченко, – аби не одуріти в самотності. Навіть брат Прометея ***був ускочив****, взяв за жінку Пандору.*

8) Вони вже ***були прогоріли*** *на українській літературі, і тепер їм потрібні гарантії, що видання не буде збитковим.*

Давноминулий час, який виступає в реченнях з семантикою завершеної дії (неактуальне минуле), виявляється в таких конструкціях, де відсутнє відносне значення, і тому, на перший погляд, можна було б очікувати появу простого минулого, але такі контексти володіють своєю власною специфікою. Їх особливість полягає в підкресленому протиставленні двох ситуацій – колишньої і теперішньої, звідси й використання в них протиставлень *«тоді – тепер»* [5, с. 229], у нашому випадку (8) це *вже* і *тепер*. Завдяки цим часовим показникам давноминулий може співвідноситись у реченні із теперішнім.

5. Функція позначення незавершеної минулої ситуації

Те, що темпоральна зона давноминулого не досягає моменту мовлення, зумовлює ще одну функцію цієї часової форми – позначення започаткованої ситуації, яка завершилась не внаслідок своєї вичерпаності, а в результаті виникнення іншої ситуації, що перервала дію або стан, позначені формами досліджуваної грамеми. У зарубіжних типологічних дослідженнях плюсквамперфекта така функція відома під назвою *framepast*.

Характерно те, що в прикладах типу (9), (10) у формі давноминулого переважно вживаються фазові або модальні дієслова у складі дієслівних присудків. Такі речення нагадують російські конструкції з часткою *было: Хотел было идти, да испугался; Начал было петь, но перестал* [10, с. 663]. Семантика давноминулого з часткою *було* привертала увагу багатьох дослідників. В.О. Плунгян вважає, що найбільш повний опис її семантичних і синтаксичних властивостей міститься в працях І.Шошитайшвілі. Відповідно до них, конструкції з *було* мають загальне значення порушення нормального протікання дії, яке реалізується в трьох основних різновидах: 1) перервана спроба; 2) анульований результат; 3) нереалізований намір: вибір певної інтерпретації залежить від аспектуальних характеристик дієслова [7, с. 71]. У романі Л. Костенко реалізується значення перерваної спроби (9) та нереалізованого наміру (10).

9) Ми з дружиною стояли на балконі, вона, сміючись, цитувала, як чорт підкрався до місяця і вже ***простягнув було*** *руку схопити, але відсмикнув, посмоктав обпечений палець, дригнув ногою і заскочив з іншого боку.*

10) Захворів Арафат, лікують в Парижі. ***Хотіли було*** *судити Піночета, але у нього вже помірне слабоумство.*

Виходячи із проаналізованого фактичного матеріалу роману Ліни Костенко, можна зробити висновки, що давноминулий час в українській мові є поліфункціональною грамемою, оскільки десять текстових прикладів виступають у п'яти різних функціях (ретроспективної актуалізації, позначення нового тематичного блоку, контрфактичній, актуального в минулому результату дії, незавершеної минулої ситуації). Не в усіх випадках вживання давноминулого часу можна беззастережно визначити, яке саме значення представлене (відмінності, на нашу думку, полягають в ускладненні або неможливості виявити точку відліку та від аспектуальних характеристик дієслова). Домінуючими функціями давноминулого часу у тексті роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» виявились: функція ретроспективної актуалізації, контрфактична та функція позначення незавершеної минулої ситуації.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Изд. 2-ое,стереотип. – М. : «Сов. Энциклопедия», 1969. – 608 с.

2. Крижанівська О. Давноминулий час в українській мові : статус, особливості функціонування / О.Крижанівська // Наукові записки. – Випуск 80. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В. К. Винниченка. – Кіровоград : КДПУ, – 2008. – С. 144–149.

3. Панова Ю. Н. Ирреалис в персидском языке: прошедшее время + / Ю. Н. Панова // Irrealis and Irreality / Y. A. Lander, V. A. Plungian, A. Y. Urmanchieva (eds.). – Moscow : Gnosis, 2004. – pp. 330–352.

4. Перехвальская Е. Ретроспективный сдвиг в удэгейском языке (к вопросу о сложных глагольных формах). Доступно на : https://www.academia.edu/6925945

5. Петрухин. П. В. К вопросу о дискурсивных функциях древнерусского книжного плюсквамперфекта (на материале Киевской и Галицко-Волынской летописей) / П. В. Петрухин // Исследования по теории грамматики. Вып. 4: Грамматические категории в дискурсе. / Ред. В. А. Плунгян (отв. ред.), В. Ю. Гусев, А. Ю. Урманчиева. – М. : Гнозис, 2008. – С. 213–241.

6. Петрухин П. В. «Русский плюсквамперфект» в типологической перспективе / П. В. Петрухин, Д. В. Сичинава // Вереница литер. К 60-летию В. М. Живова. – Москва : Языки славянской культуры, 2006. – С. 193–214.

7. Плунгян В. А. Антирезультатив: до и после результата / В.А. Плунгян // Исследования по теории грамматики, вып. 1: Глагольные категрии / Плунгян В. А. (ред.). – Москва : Русские словари, 2001. – С. 50–88;

8. Плунгян В. А. О контрафактических значениях плюсквамперфекта / В.А.Плунгян // Irrealis and Irreality / Y. A. Lander, V. A. Plungian, A. Y. Urmanchieva (eds.). – Moscow : Gnosis, 2004. – pp. 273–291;

9. Плунгян В. А. Плюсквамперфект и показатели «ретроспективного сдвига» / В. А. Плунгян // Язык. Африка. Фульбе : Сборник статей в честь А. И. Коваль / Выдрин В. Ф., Кибрик А. А. (ред.). – СПб. : Европейский дом, 1998. – С. 106–115;

10. Попович Л. Граматичні та семантичні функції плюсквамперфекта в сучасній українській мові / Л. Попович // Акцентологія. Етимологія. Сематика. До 75-річчя В.Г. Скляренка / гол. редкол.: Г. П. Півторак ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. – К. : Наукова думка, 2012. – С. 653–672.

11. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1971. – 315 с.

12. Fleischman S. Temporal distance: a basic linguistic metaphor // Studies in Language. – 1989. – № 13 (1). – pp.1–50.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

13. Костенко Л. Записки українського самашедшого [Текст] / Л. Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. – 416 с. – (Перлина сучасної літератури).

14. http://dt.ua/POLITICS/

УДК 811.111

Х. В. Баган,
ЛНУ імені Івана Франка, м. Львів

АВТОБІОГРАФІЯ, МЕМУАРИ, ЩОДЕННИК: ТИПОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ

Стаття розкриває основні аспекти становлення та дослідження автобіографії, мемуарів та щоденників. А також увага зосереджена на типологічних особливостях та відмінностях цих жанрів мемуарної літератури.
Ключові слова: *документалістика, мемуаристика, автобіографія, жанр, мемуари, щоденник, online-щоденник.*

Статья раскрывает основные аспекты становления и исследования автобиографии, мемуаров и дневников. А также внимание сосредоточено на типологических особенностях и различиях этих жанров мемуарной литературы.
Ключевые слова: *документалистика, мемуаристика, автобиография, жанр, мемуары, дневник, online-дневник.*

The article deals with the main aspects of the formation and analysis of autobiography, memoirs and diaries. The attention is also focused on the typological peculiarities and differences of these genres of memoir literature.
Key words: *documentary literature, memoir literature, autobiography, genre, memoirs, diary, online-diary.*

Наприкінці XX – початку XXI століття тексти автодокументального жанру стали предметом дискусій як дослідників, так і критиків мемуарної літератури. На заміну белетристиці приходить зовсім інший вид літератури, джерелом якого є документ, факт або особистий спогад людини.

Одним із жанрів літератури особистого спогаду є *автобіографія*. Перші згадки про «автобіографію» датуються 1797 роком в рецензії Вільяма Тейлора на книгу Ісаака Дізраелі «Щоденники та самобіографії» («Diaries and Self-Biographies»), де В.Тейлор запропонував замінити термін «самобіографія» («Self-Biography») на «автобіографія» («Autobiography»). Не зважаючи на цей факт, деякі дослідники переконують, що цей термін виник дещо пізніше, а саме у 1809 році у працях Роберта Сауті.

Ряд дослідників вважає, що автобіографічне письмо з'явилося з написання «Сповіді» Августином Блаженним, та попри це досі немає чіткої концепції цього жанру. Теоретичне і критичне осмислення жанру автобіографії розпочалося аж наприкінці XX століття з виходом у 1956 році статті французького критика Жоржа Гюсдорфа «Умови та межі автобіографії». У роботі автор характеризує автобіографію як феномен західної культури, оскільки тільки в ній з появою християнства з'явилася нова людина, яка здатна ідентифікувати себе як окрему, самодостатню особистість [13, с. 29]. Він визначає специфічну мету автобіографії та її антропологічне значення як літературного жанру, виходячи з того, що автобіографія відтворюючи та інтерпретуючи життя повністю, водночас є засобом самопізнання автора [11, с. 11]. Ж. Гюсдорф стверджує, що автобіографія – це дзеркало, в якому відображається особистість. Процес написання автобіографії – це віддзеркалення минулого і теперішнього життя автора [13, с. 33].

Ще одним відомим критиком та дослідником автобіографії є Філіп Лежен, який розробив теорію «автобіографічного пакту» – своєрідного договору між автором та читачем, згідно з яким автор зобов'язується розповідати правду про своє життя, а читач, у свою чергу, вірити прочитаному. Фундаментальним стало твердження Філіпа Лежена, що автобіографія – це «ретроспективна прозаїчна оповідь реальної людини, яка розповідає про власне існування, роблячи основний акцент на історії своєї особистості» [7, с. 38].

Джеймс Олні, представник ранніх англо-американських теоретиків жанру автобіографії зосереджував свою увагу на труднощах, які виникали під час спроб дати дефініцію терміну автобіографії. Він запропонував відмовитись від жанрових визначень і розуміти автобіографію як динамічну єдність трьох складових: autos (сам), bios (життя), і grapho (пишу) [15, с. 3].

У найпростішому розумінні, згідно з Літературознавчим словником-довідником, *автобіографія* – літературний жанр, головним героєм якого (в літературному сенсі) є сам автор [6, с. 10–11].

Не зважаючи на давню історію автобіографічного письма, вчені не можуть дійти консенсусу у цій сфері дослідження. Частина дослідників, серед них і Рой Паскаль («Замисел і правда в автобіографії» («Design and Truth in Autobiography»), 1960), які підтримують традиційне розуміння автобіографії вважають, що наявність біографічного матеріалу, ідентичність автора, оповідача і головного героя, оповідь від першої особи, лінійна хронологія є обов'язковими складовими автобіографічного письма. Прихильники вільного тлумачення (Жорж Гюсдорф, Джеймс Олні, Вейн Шумейкер та ін.) вважають, що автобіографія може виражатись у будь-якій зручній для автора формі [11, с. 14].

Важливим також є той факт, що в офіційно-діловій мові існує інший вид автобіографії і на відміну від літературної – це невеликий за обсягом документ, у якому особа, що складає його, подає опис свого життя та діяльності. Автобіографія має бути вичерпною та лаконічною, може писатися від руки або з використанням технічних засобів у хронологічній послідовності. Форма викладу – від першої особи. Залежно від призначення, автобіографія може бути:

– автобіографією-розповіддю (укладається в довільній формі);
– автобіографією-документом (точно викладаються основні факти) [18].

Ще одним видом автобіографічного письма є філософська автобіографія, яка відрізняється від літературної прагненням автора показати співвідношення між філософським самопізнанням і пізнанням навколишнього світу та художнім зображенням цього процесу. Автор намагається побудувати картину взаємодії внутрішньої та зовнішньої ліній життя, знайти виправдання своїм життєвим принципам, прослідкувати за впливом культури на події навколишньої дійсності [12, с. 17–18].

Мемуари як жанр спогадової літератури мають свою специфіку. Це прозова нефікційна розповідь автора про реальні історичні, соціальні, культурні та інші події, учасником або свідком яких він був особисто та про видатних людей, з якими його зводила доля. У мемуарному творі автор, який водночас є наратором, виступає в якості свідка оповідуваної історії [9, с. 303].

Як правило, мемуари пишуться у зрілому віці на основі особистого досвіду. Головними умовами написання мемуарів є чітке дотримання історичної правди, фактографічність, ретроспективність, хронікальний характер розповіді, безпосередність свідчень, відмова від «гри» сюжету, недоцільних художніх прийомів [16].

Мемуари часто пишуть особи, які відігравали важливу роль в історії. Основною ознакою мемуарів є суб'єктивність, яка розкриває перш за все особистість автора спогадів та його світогляд. Суб'єктивність дає змогу побачити концепцію певного історичного періоду в подіях і людях очами письменника [3, с. 195].

© Х. В. Баган, 2015

Основною відмінністю між автобіографією та мемуарами є те, що автобіографія зосереджена на особистості автора, а мемуари – на подіях, які переживала певна історична особистість, та людях, яких їй довелось зустріти у своєму житті.

Якщо говорити про *щоденник,* то сьогодні, мабуть, він є найменш дослідженим жанром мемуарної прози. Він відбиває ті громадсько-політичні процеси, що відбувалися в суспільстві. Щоденникові записи показують оточення письменника, розкривають перипетії його літературного життя, є джерелом вивчення світоглядних позицій автора, бачення ним історичного процесу й свого місця в ньому [1, с. 4–5].

На думку українського дослідника документальної літератури Олександра Галича, у щоденниках відсутній єдиний сюжет, немає єдиного ідейного змісту. Естетичну цілісність щоденникам надає автор. Дослідник стверджує: «роздуми автора день за днем нанизуються на єдиний стержень, надаючи щоденнику певну, досить умовну завершеність» [2, с. 41].

За визначенням дослідниці цього жанру Катерини Танчин, *щоденник* – це жанровий різновид документальної прози; форма оповіді, що ведеться від першої особи у вигляді щоденних записів, від вузько документальних, завдання яких – фіксація поточних справ, до таких, які наближаються до літературного змалювання подій [8, с. 15–16]. Домінантними жанровими рисами його є хронологічна послідовність авторських нотаток, певна дискретність записів, відсутність єдиного зв'язного сюжету, спільності авторського замислу. Як мемуарний жанр, щоденник має більшість рис притаманних для мемуарної літератури в цілому. Зокрема, йому характерні суб'єктивність, документальність, асоціативність та концептуальність. Водночас такі жанрові риси, як звернення до минулого, наявність двох часових планів, у щоденниках мають специфічний вияв, адже дистанція в часі між подіями наближається до нуля [4, с. 394].

Американський літературознавець українського походження Григорій Костюк запропонував класифікацію щоденників за жанровими типами. Про перший тип він пише: «Є щоденники, що їх автори обдумано пишуть з розрахунком на публікацію. У таких записах вони оминають свідомо різні особисті, побутові, часто прикрі й негативні деталі, а навіть і суспільні дрібниці, та акцентують увагу, з їх погляду, на головних питаннях часу, визначаючи своє місце в ньому. Позитивне чи негативне ставлення до подій свого часу автори таких щоденників виявляють відповідними публіцистичними чи філософськими коментарями та відступами» [5, с. 13].

Другий тип – це «нотатки глибоко особисті, виповнені інтимними фактами, переживаннями, почуваннями, побутово-психологічними сценами, часто оголеними, дразливими, «непристойними». Автора таких щоденників часто зовнішній світ ніби не цікавить, він для нього ніби не існує. Автор увесь у собі, в своїх переживаннях, у своїх пристрастях, у своїх болях і трагедіях» [5, с. 13].

Третьою жанровою формою щоденників Григорій Костюк вважає «докладні, але сухі, телеграфічні нотатки: місцевість і дата перебування; інколи – дата і місце зустрічей, усякі події, факти, дрібні епізоди дня, логічно ніби між собою не пов'язані, для читача незрозумілі» [5, с. 13].

Четвертою жанровою формою щоденників є «нотатки щоденних спостережень, рідкісних вуличних висловів, народних говорів, професійних висловів, випадкових ситуацій, схоплення характеристичних портретів, пейзажів і навіть нових тем, інколи з розгорнутою схемою сюжету і таке інше» [5, с. 13–14].

На думку Олександра Галича, з багатьма підходами Григорія Костюка до жанру щоденника можна погодитись, але він помиляється в головному – «У чистому вигляді щоденників, подібних кожному з чотирьох гаданих жанрових типів в природі просто не існує. У кожному подібному творі існують елементи суміжних типів» [2, с. 42].

Швидкі темпи розвитку комп'ютерної мережі Інтернет спричинили також появу нових жанрів щоденникової літератури – online щоденників, блогів і мікроблогів.

Online щоденники – це щоденники, що ведуться на особистих або спеціалізованих сайтах мережі Інтернет. Згодом вони перетворились в *блоги* – мережеві щоденники, що ведуться на спеціальних Інтернет-сайтах і є сукупністю особистих записів в ахронологічному порядку (від останньої за часом до першої) й можуть супроводжуватися фотознімками і мультимедіа.

Людей, що ведуть блоги, називають блогерами, а сукупність усіх блогів в мережі прийнято називати блогосферою.

З часу появи американської соціальної мережі Twitter значного поширення набули *мікроблоги* – короткі місткі записи на будь-яку тему, що інколи супроводжуються фото або відео [17].

Спільною рисою усіх цих трьох жанрових форм мемуарної літератури є те, що автор тим чи іншим способом висвітлює історію свого життя. Дослідник мемуарної літератури Дмитро Затонський вважає, що «автобіографія і мемуари відображають життя письменника, людей та події, які він описував з певної часової дистанції і від того більш чи менш упорядковано, хронологічно, послідовно. А щоденник йде за життям по п'ятах, вихоплюючи ті чи інші його події з початку в самий момент їх звершення» [10, с. 41–42].

Окрім власне автобіографій та щоденників, зустрічаємо також автобіографічні «вкраплення» як у художній, так і філософській літературі, газетних публікаціях і так званій жіночій літературі (ілюстрованих журналах, орієнтованих на жіночу читацьку аудиторію, де автори стисло розповідають свої житейські історії, історії кохання тощо). Отже, не зважаючи на те, що перші зразки мемуарної прози з'явилися ще в часи античності, ця галузь документальної літератури є відносно новою сферою дослідження, яка потребує єдиної та чіткої концепції, визначеної методології та інструментарію дослідження, а також розкриває перспективи подальшого наукового пошуку як з точки зору жанрової специфіки, так і з точки зору можливої «еклектики» жанрів.

Література:

1. Галич О. А. У вимірах non-fiction: Щоденники українських письменників XX століття / Олександр Андрійович Галич. – Луганськ : Знання, 2008. – 198 с.

2. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, ґенеза, перспективи. – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.

3. Галич О. А. Мемуари: масова чи елітарна література? / Олександр Андрійович Галич // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф»», 2007. – С. 191–196.

4. Галич О. А. Публіцистичність щоденників українських письменників / Олександр Андрійович Галич // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальная коммуникация». – Т. 21 (60). – 2008. – № 1. – С. 391–395.

5. Костюк Г. Записники Володимира Винниченка / Григорій Костюк // Винниченко Володимир. Щоденник. – Т. 1. – Едмонтон–Нью-Йорк, 1980. – С.11–28.

6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Гром'яка Р. І., Ковалів Ю. І., Терешко В. І. – Київ, 2006. – С. 10–11.

7. Малішевська І. Автобіографія: витоки, становлення та критика жанру / Ірина Малішевська // Літературознавчі обрії: праці молодих учених / наук. ред. М. М. Сулима. – К. : Інститут літератури ім. Шевченка НАН України, 2010. – Вип. 17. – 210 с.

8. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / К. Я. Танчин. – Тернопіль, 2005. – 20 с.

9. Черкашина Т. Ю. Формування жанрів спогадової літератури / Т. Ю. Черкашина // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: збірник наук. праць / за ред. В. Б. Будака, М. І. Майстренко. – Вип. 4.11 (90). – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2013. – 328 с.

10. Затонский Д. В. Сцепление жанров (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа) / Д. В. Затонський // Жанровое своеобразие прозы Запада. – К., 1989. – С. 4–58.

11. Караєва Л. Б. Английская литературная автобиография: трансформиция жанра в XX веке / Л. Б. Караєва // Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького РАН. – Нальник : Издательство М. и В. Котляровых, 2009. – 276 с.

12. Ковыршина С. В. Философская автобиография как форма духовного творчества, жанр дискурса и нарратив эпохи : дис. канд. филос. наук : 09.00.01 / Светлана Викторовна Ковыршина. – Екатеринбург : УГУ, 2004. – 138 с.

13. Gusdorf, George. Conditions and Limits of Autobiography 1956. Trans. James Olney. In: James Olney (ed.). Autobiography: Essays Theoretical and Critical. Princeton: Princeton University Press, 1980. – P. 28–48.

14. Eakin, Paul John. How Our Lives Become Stories: Making Selves. – Ithaca and London : Cornell University Press, 1999.

15. Olney J. Autobiography and the Cultural Moment // Autobiography : Essays Theoretical and Critical / Ed. J.Olney. Princeton, 1980.

Інтернет-ресурси:

16. Фрайман И. Русские мемуары в историко-типологическом освещении: к постановке проблемы. – [електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ruthenia.ru/document/422973.html

17. http://uk.wikipedia.org/wiki/Мікроблогінг

18. http://dilomova.org.ua/

УДК 811.111:378.147

А. В. Бєляєва,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

АНГЛІЙСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: ЗМІСТ ТА ЦІЛІ ДИСЦИПЛІНИ

Стаття присвячена розгляду підходів до визначення специфіки викладання англійської мови на немовних факультетах. Презентовано різні концепції моделювання змісту курсу.
Ключові слова: *англійська мова, професійне спрямування, професійно-орієноване навчання.*

Статья посвящена рассмотрению подходов к определению специфики преподавания английского языка на неязыковых факультетах. Представлены различные концепции моделирования содержания курса.
Ключевые слова: *английский язык, профессиональное направление, профессионально-ориенованное обучение.*

The article examines the approaches to determining specific features of teaching English at non-linguistic faculties. Different approaches to modeling course content are presented.
Key words: *English, professional purpose, vocational training.*

Інтеграційні процеси в українській освіті та суспільстві зумовили зростання попиту на фахівців зі знанням іноземної мови. Зокрема, володіння англійською мовою дає можливість студентам та випускникам нефілологічних факультетів реалізувати свою соціальну та професійну мобільність. Тому у викладанні іноземної мови акцент переміщується на професіоналізацію навчання, використання студентами іноземної мови як інструмента майбутньої професійної діяльності та професійного пізнання.

Метою статті є аналіз специфіки викладання англійської мови за професійним спрямуванням у вищих навчальних закладах. **Об'єктом дослідження** є підходи до визначення змісту та цілей англійської мови за професійним спрямуванням. Характерні риси англійської мови за професійним спрямуванням у вищих навчальних закладах є **предметом дослідження**.

Професійно-орієнтований підхід до навчання англійської мови за професійним спрямуванням (АМПС) передбачає формування у студентів здатності до іншомовного спілкування в конкретних сферах і ситуаціях: професійних, ділових, наукових, навчально-дослідницких [7, с. 305]. В межах цього підходу здійснюється урахування потреб студентів у вивченні іноземної мови, які пов'язані з особливостями майбутньої професії або спеціальності. Термін «професійно-орієнтоване навчання» позначає процес викладання АМПС на немовних факультетах, який спирається переважно на читання літератури за фахом, вивчення професійної лексики та термінології, а останнім часом також на спілкування в сфері професійної діяльності. Але за такого підходу існує певна невідповідність між цілями, змістом, формами організації й умовами навчальної діяльності студента та майбутнього спеціаліста. На початкових етапах, а АМПС викладається переважно на перших-других курсах вишів, студенти ще не мають досвіду практичної професійної діяльності і не володіють значним обсягом знань із спеціальних дисциплін. Як наслідок, викладання іноземної мови може звестись до передачі студентам фрагментарних предметних знань, в той час, як майбутня практична діяльність спеціаліста потребуватиме використання навичок та знань з іноземної мови у комплексі. Шляхом до подолання таких невідповідностей може стати професійно-орієнтоване навчання АМПС як інтеграція зі спеціальними дисциплінами з метою отримання додаткових професійних знань і формування професійно значущих якостей особистості [6, с. 20–21].

Саме професійна спрямованість навчального матеріалу становить основну відмінність між АМПС та англійською мовою для загальноосвітніх цілей і соціалізації (General English) [6]. Але, попри існуючи відмінності, АМПС недоцільно обмежувати лише вивченням підмови спеціальності або терміносистеми окремої науки. Її неможливо представити без елементів загальноосвітньої англійської мови тому, що:

1) мовні явища, що розглядаються в межах курсів загальноосвітньої англійської мови та АМПС, взаємопов'язані як частини однієї мовної системи;

2) потреби студентів у майбутній професійній діяльності можуть не обмежуватись спілкуванням на професійні теми;

3) оволодіння загальноосвітньою англійською мовою здійснюється в контексті широкопрофільних орієнтацій та спрямовується на розвиток таких професійно значущих якостей особистості як здібності аналізу, синтезу та узагальнення інформації;

4) засвоєння типових завдань і проблем, які пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, здійснюється на базі навичок володіння професійно-культурними кодами діяльності спеціаліста широкого профілю [10, с. 13; 12, с. 4].

В зарубіжних дослідженнях специфічні характеристики АМПС та її відмінності від загальноосвітньої англійської мови поділяють на постійні та змінні. До постійних належать такі характеристики:

1) АМПС відповідає специфічним потребам студента;

2) АМПС використовує методи та прийоми властиві галузі знань, яку вона обслуговує (методика спеціальних дисциплін);

3) АМПС спирається на мову (лексику, граматику), жанр і дискурс спеціальних текстів.

Змінними є такі характеристики:

1) програма з АМПС може бути розроблена для різних спеціальних дисциплін;

2) в певних ситуаціях навчання АМПС може використовувати методи, які є відмінними від методів викладання загальноосвітньої англійської мови;

3) як правило програми з АМПС розробляють для студентів вишів та працівників певної галузі;

4) АМПС передбачає, що студенти вже оволоділи базовими знаннями англійської мови [11].

В межах такого підходу АМПС є способом організації навчальної діяльності, а не кінцевим продуктом навчання. Зміст навчальної діяльності визначається потребами студента, а не вузькими рамками окремої дисципліни або професії. Підкреслимо, що навчання АМПС може бути елементом як підготовки майбутніх спеціалістів, так і перепідготовки професіоналів в межах підвищення кваліфікації. Якщо курс АМПС призначений для студентів, викладачу слід брати до уваги той факт, що студенти часто не мають чіткого уявлення про навички та уміння майбутньої професійної діяльності. За цих умов вибір навчальних матеріалів, тем, лексики для засвоєння, цілком покладається на викладача. У другому випадку працівники певної галузі чітко знають, які вміння та навички їм потрібні: ведення переговорів, ділове листування, виступ із доповіддю на конференції [2, с. 14].

© А. В. Бєляєва, 2015

Особливістю навчання АМПС є також той факт, що для кожної професійної галузі (економіка, бізнес, право) або спеціальності (політологія, маркетинг) програма з іноземної мови повинна брати до уваги специфіку лексичного наповнення та особливий формат усних та письмових текстів властивих саме цій професії. За цих умов дослідники вважають перспективним побудову міждисциплінарних курсів АМПС, які б відбивали різні предмети спеціальності [2]. АМПС може стати не тільки об'єктом засвоєння, а й засобом розвитку професійних умінь. Це можливо за умови використання в навчанні не тільки професійно орієнтованих навчальних матеріалів, а й видів діяльності, які спрямовані на формування професійних вмінь майбутніх фахівців [7]. Професійна спрямованість діяльності передбачає:

1) інтеграцію АМПС з профілюючими дисциплінами;

2) завдання навчити майбутнього фахівця на основі міжпредметних зв'язків використовувати іноземну мову як засіб систематичного поповнення свої професійних знань, і як засіб формування професійних умінь і навичок;

3) використання форм і методів навчання, спрямованих на забезпечення формування необхідних професійних умінь і навичок майбутнього фахівця [4].

Навчання АМПС на немовних факультетах потребує нового підходу до відбору змісту матеріалу. Він повинен орієнтуватись на останні досягнення в певній сфері діяльності та відбивати наукові досягнення в галузях, які є дотичними до професійних інтересів студентів і надають їм можливості для професійного зростання. За цих умов відбувається становлення професійної спрямованості студентів як домінанти свідомості, образу світу, професії, усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності [3, с. 34].

Окремі дослідники розглядають навчання АМПС як етап у практичному оволодіння іноземною мовою, як спеціальне додаткове «вивчення іноземної мови у відповідності з характером подальшої професійної діяльності» [1]. Підкреслимо, що вивчення професійно орієнтованого мовного матеріалу дозволяє встановити двосторонній зв'язок між прагненням студента отримати спеціальні знання і успішністю оволодіння іноземною мовою. Для реалізації потенціалу АМПС у професійній та соціальній орієнтації студентів на немовних факультетах необхідно дотримуватись таких умов:

1) чітко формулювати цілі іншомовної мовленнєвої діяльності;

2) забезпечувати соціальну і професійну спрямованість цієї діяльності;

3) формувати у студентів уміння творчо підходити до вирішення окремих завдань пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю [9].

Навчальний процес повинен враховувати типові ситуації, характерні для професійної комунікації, які б створювали вмотивовану потребу в іншомовному спілкуванні і максимально наближали навчальний процес до природної професійної комунікації [7].

Сьогодні АМПС у вишах України викладається згідно чинної Програми з англійської мови для професійного спілкування. За програмою зміст навчання має:

1) базуватись на міжнародних рівнях володіння мовою;

2) відповідати національним галузевим стандартам;

3) мати чітко сформульовані цілі і результати навчання;

4) базуватись на професійних і навчальних уміннях;

5) охоплювати професійний, академічний, ситуативний та прагматичний зміст;

6) враховувати попередній досвід студентів, їх вимоги та потреби у навчанні;

7) бути модульним за своєю організацією.

Зміст навчання слід відбирати на основі аналізу, дані для якого можуть бути отримані шляхом: опитування студентів, спеціалістів, працедавців, викладачів-предметників та викладачів англійської мови для професійного спілкування; тестування студентів; проведення співбесід та аналізі посадових інструкцій; проведення допроектного дослідження з англійської мови для професійного спілкування [8, с. 6]. Програма бере до уваги розглянуті вище особливості АМПС, зокрема необхідність урахування потреб студентів в майбутній професійній діяльності та важливість загальноосвітнього (професійний, академічний, ситуативний зміст) компоненту дисципліни. Складність полягає у тому, що надмірна увага до професійних і навчальних умінь студента може призвести до превалювання підмови спеціальності, термінології у курсі АМПС. На окрему увагу заслуговує необхідність орієнтуватись на міжнародні рівні володіння мовою, які були розроблені переважно для загальноосвітньої англійської мови.

Проведене дослідження дає змогу зробити **висновки**, що попри значний інтерес та усвідомлення ролі АМПС у підготовці студентів на немовних факультетах поняття змісту та обсягу професійно спрямованого компоненту дисципліни є неоднозначним. На сьогодні не повністю визначені складові АМПС, відсутній достатньо усталений підхід до способів формування професійних компетенцій в межах дисципліни. На окрему увагу заслуговують зв'язки між загальноосвітньою англійською мовою та АМПС в циклі підготовки майбутніх фахівців.

Перспективним для подальших досліджень видається аналіз зарубіжних стандартів та підходів до викладання АМПС, виявлення спільних та відмінних рис між АМПС та англійською мовою для спеціальних цілей (English for Special Purposes).

Література:

1. Авдукова А. М. Научный текст учебника английского языка как материал для активного и пассивного овладения // Новейшие методы преподавания иностранных языков студентам неязыковых специальностей вузов. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – С. 108–115.

2. Алексеева Л. Е. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку. Курс лекций. – СПб : Филологический факультет СПбГУ, 2007. – 136 с.

3. Вербицкий А. А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении: монография / А. А. Вербицкий, Н. А. Бакшаева. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. – 200 с.

4. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранному языку : пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М. : АРКТИ Глосса, 2000. – 165 с.

5. Микитенко Н. О. Теорія і технології формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д. пед. н.: спец. 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти, 13.00.02 – теорія і методика навчання: германські мови / Н. О. Микитенко. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 42 с.

6. Образцов П. И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов : учебное пособие / П. И. Образцов. – Орел : ОГУ, 2005. – 114 с.

7. Покушалова Л. В. Обучение профессионально ориентированному языку в техническом вузе / Л. В. Покушалова, Л. Т. Серебрякова // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – С. 305–307.

8. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.

9. Рощина Е. В. Функции иностранного языка как учебного предмета в системе обучения в университете / Е. В. Рощина // Иностранные языки на неспециальных факультетах: межвуз. сб. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 39 с.

10. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д. пед. н.: спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / В. Ф. Тенищева. – М., 2008. – 44 с.

11. Dudley-Evans A. Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach / A. Dudley-Evans, A. M. St. John. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 301 p.

12. Wales M. L. Issues in the Relationship of General and Specific Language in Workplace ESL: Some Australian Perspectives / M. L. Wales. – Annual Meeting of the Southeast Asian Ministers of Education Organization, Regional Language Center Seminar. – Singapore, 1993. – P. 600–615.

УДК 81'33

Т. В. Бобкова,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КОРПУСНИЙ СЛОВНИК КОЛОКАЦІЙ: МЕТОДИКА УКЛАДАННЯ

У статті аналізується методичні етапи укладання словника колокацій на базі корпусу текстів. У якості лексикографічного джерела словника колокацій розглядається підкорпус українських законодавчих текстів. Обґрунтовується необхідність застосування багатометодного підходу опису колокацій.
Ключові слова: *колокація, корпус текстів, метод, корпусний підхід, словник колокацій.*

В статье описывается методические этапы составления словаря коллокаций на основе корпуса текстов. В качестве лексикографического источника словаря коллокаций рассматривается подкорпус украинских законодательных текстов. Обосновывается необходимость использования многометодного подхода к описанию коллокаций.
Ключевые слова: *коллокация, корпус текстов, метод, корпусный подход, словарь коллокаций.*

The article deals with the methodology order of the corpus collocations dictionary compiling. As an example of lexicographical source for dictionary compiling the Subcorpus of Ukrainian Law Acts is analyzed. A necessity to use multimethod corpus-based approach in collocation study is proved.
Keywords: *collocation, corpus, method, corpus-based approach, collocations dictionary.*

Актуальність дослідження пов'язана з загальною проблематикою автоматичного аналізу тексту й укладання словників. Завдання розробки й удосконалення прикладних систем аналізу тексту потребують дослідження великих обсягів природно-мовного матеріалу. Сучасні дослідження автентичних текстів ґрунтується на об'єктивних корпусних даних, вилучених і опрацьованих достовірними методами. Емпіричні дані спостереження корпусів свідчать, що близько 80 % текстів складають не ізольовані лексичні одиниці, а регулярно відтворювані структури [20, p. 62], опис яких становить значний інтерес для прикладних лінгвістів. На позначення стійких синтагматичних послідовностей у корпусній лінгвістиці традиційно вживається термін «колокація» [23; 24; 25]. **Мета статті** – дослідити методологічні засади корпусного підходу укладання словника колокацій. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) дати визначення терміна «колокація»; 2) окреслити основні засади корпусного підходу вивчення колокацій; 3) обґрунтувати необхідність застосування комплексної методики опису; 4) встановити методологічні етапи укладання корпусного словника колокацій.

З самого початку формування корпусної лінгвістки ключовою концепцією нової парадигми стає колокація (English Collocation Studies, 1966), а її опис як «лексичної структури» – основною метою розробки корпусів [24, p. 137–138]. Подальші дослідження в галузі корпусної лінгвістики призвели до поширення терміна в лексикології, дериватології, синтаксисі, психолінгвістиці, лексикографії, теорії перекладу, лінгвістиці тексту [20, p. 77] й актуалізували необхідність: а) точного **визначення** поняття, б) окреслення **статусу** колокацій серед стійких сполук і в) розв'язання проблем, пов'язаних з **вилученням** та **описом** колокацій. Певною мірою поширеність терміна пояснюється різними значеннями, що вкладаються в поняття «колокація» з метою відображення лексико-граматичних і статистичних ознак. Багатовимірність феномену не сприяла точному визначенню й спонукала до аспектуалізації поняття колокації: виділення широкого значення – в лінгвістичному й вузького – в статистичному аспекті [20, p. 40]. На сучасному етапі в широкому сенсі під колокацією розуміється звичне використання двох слів разом [20, p. 40; 23, p. 115; 8, c. 303]. У вузькому значенні колокація – це слова, що зустрічаються у тексті частіше разом, ніж за випадковою вірогідністю окремо [23, p. 116]. Залежно від інтерпретації аналізованого поняття визначається статус, якісний і кількісний склад колокацій, зокрема питання щодо «граматичних колокацій» – сполучень лексичної одиниці й службового слова [19, p. 49]. Троява природа феномену зумовлює широкий спектр прикладних досліджень і необхідність розробки комплексної методології укладання спеціалізованих словників колокацій (Г. Кустова; А. Романюк; М. Зацеркляний; J. Sinclair; M. Benson; F. Čermàk; F. J. Hausmann; R. Marcinkevičienė; C. Müller-Spitzer).

Залежно від інтерпретації концепції колокації у традиціях певної школи й застосовуваної методології опису виділяють семантико-синтаксичний, контекстно-орієнтований і корпусно-базований підходи [3, c. 16]. В основу традиційних досліджень колокацій покладено семантико-синтаксичний підхід: зв'язність стійких сполук визначається <u>семантичною сумісністю</u> компонентів [2, c. 77; 19, c. 19-20] і / або певною <u>синтаксичною моделлю</u> [14, c. 3; 16; 1, c. 22; 22, p. 27; 13, c. 31; 3, c. 16]. Методологічним підґрунтям традиційних досліджень колокацій слугують контекстологічний [7, c. 205-206; 20, p. 75; 15, c. 10], дистрибутивний аналіз [15, c. 10; 3, c. 16], моделювання [5, c. 8; 14, c. 10-11] й квантитативні методи [7, c. 202-206; 14, c. 10-11]. Поява й прогрес у розробці електронних корпусів, їх принципова відмінність від тексту як емпіричної бази [25, p. 207-208] призвела до необхідності впровадження нового підходу дослідження колокацій. За корпусним підходом колокація розглядається як вияв ідіоматичності, яка разом з принципом необмеженого вибору зумовлює побудову тексту [23, p. 110] на рівні структури й значення. На відміну від семантико-синтаксичного в межах корпусного підходу під ідіоматичністю розуміється наявність у мові великої кількості готових фраз, у широкому сенсі – сумісно вживаних слів, які не обов'язково визначаються семантичною неподільністю, й використовуються мовцем згідно до індивідуальних преференцій [20, c. 61].

У межах корпусного підходу поняття колокації набуває нового виміру: визначальними для зв'язності сполуки визнаються статистичні чинники. Саме тому корпусний підхід класифікують як **статистичний**, а колокації визначають як «статистично стійкі» словосполучення [14, c. 4-5], або навіть «чисто статистичний феномен» [18, c. 47]. У сучасній корпусній лексикографії виявлення й опис колокацій здійснюється на базі **статистичних методів** [14, c. 12; 22, p. 28]. Так, для визначення сили смислового [16, c. 137] й синтагматичного зв'язку [14, c. 4] між елементами словосполучення використовуються статистичні показники – міри асоціацій. Зняття обмежень щодо якісного й кількісного складу забезпечує переваги в вилученні колокацій з тексту, виявленні граматично некоректних структур [18, p. 47] і, зрештою – визначенні <u>лексикографічно релевантних</u> сполук, що становлять основу реєстру словника. Як статистично сталі сполуки колокації розглядаються як певний континуум, шкала без чітких меж між вільними й фразеологізованими сполученнями [18, p. 48; 14, c. 10]. На основі узагальнення спостережень великої кількості корпусів Дж. Синклером [23, p. 112–113] встановлено **характерні ознаки** колокацій: 1) невизначеність обсягу (*set eyes on*); 2–4) можливість внутрішньої лексичної (*in some cases / in some instances*) і синтактичної <u>варіативності</u> (*recriminate isn't in his nature / isn't in his nature of an academic*); 5–6) <u>висока частотність</u> компонентів (*hard work, hard evidence*), тенденція до <u>сумісної вживаності слів у певних граматичних структурах</u> (*set about testing*) і в певному <u>семантичному оточенні</u> (*happen – accident*). Отже, перспектива об'єктивного й ґрунтовного опису колокацій стає можливою лише з удосконаленням корпусної методології, базованої на відповідному програмно-статистичному забезпеченні, здатному виявити всі колокації, спосіб і частоту сполучення компонентів. У такий спосіб,

© Т. В. Бобкова, 2015

впровадження корпусного підходу уможливлює встановлення об'єктивних критеріїв опису колокацій, що збігається з метою їх лексикографічного аналізу [24, p. 138].

У сучасній українській лінгвістиці укладання словників колокацій ґрунтуються на засадах або семантико-синтаксичного – колокаційна лексикографічна система [13, с. 32], або статистичного підходу – лексикон багатослівних сполук [12, с. 163], словник колокацій для бази знань криміналістичних інформаційних систем [6, с. 184]. Однак слід розуміти, що здійснення опису колокацій у межах лише одного підходу вкрай утруднено [18, p. 47]. Так, застосовувані в корпусному підході статистичні міри не є всеосяжними, оскільки не диференціюють ядро й колокат стійкої сполуки [17, p. 131–132]. Водночас поєднання корпусного аналізу з лінгвістичними методами створює перспективи виходу не тільки за межі простої статистики, а й деяких традиційних уявлень про мову [20, p. 53–57]. У сучасних дослідженнях колокацій можливості корпусного підходу суміщаються з синтаксичним [22; 1; 13], семантико-синтаксичним [5; 14], когнітивним [20; 15] і психолінгвістичним підходом [17]. Отже, вивчення колокацій має ґрунтуватись на багатоаспектному підході з використанням корпусного методу в поєднанні з дистрибутивним, контекстологічним аналізом і моделюванням, а ні в якому разі не як єдино вірної методологічної основи.

Вибір корпусного підходу як базового для укладання словника колокацій українського юридичного дискурсу пояснюється можливостями виявлення в корпусі одиниць, «зазвичай відсутніх у цитатних картотеках», й обчислення «відносної ваги їх зв'язку» [8, с. 303]. Відповідно до методологічної схеми [20, p. 106], створення корпусного словника ґрунтується на застосуванні програмних засобів опрацювання текстів: корпус → конкорданс → типова модель використання одиниці → словник. При цьому під типовою моделлю використання розуміється колокація – характерне оточення, або звичний контекст одиниці. В укладанні корпусного словника колокацій слід виділити такі основні **методологічні етапи**: 1) розробка лексикографічного корпусу, 2) формування реєстру словника на основі статистичного аналізу колокацій, 3) встановлення стандарту словникової статті й 4) визначення лексико-синтаксичних характеристик колокацій. Джерелом корпусного словника колокацій слугує розроблений нами підкорпус українських законодавчих текстів [26]. Відповідно до дослідного призначення в основу планування підкорпусу покладено детермінативні параметри скінченності обсягу, репрезентативності, збалансованості, анотованості й автентичності текстів, які становлять ключові вимоги до корпусних об'єктів. Фіксований обсяг підкорпусу (1.157 375 млн. слів) дозволяє оптимально детермінувати поріг відображення предметної галузі [8, с. 332] й відповідає меті укладання корпусного словника: під **колокацією** розуміється сполука слів, що зустрілась у масиві текстів обсягом в 1 млн. принаймні двічі [20, p. 104].

Вибір у якості документального джерела підкорпусу «Зібрання законодавства України» [9] зумовлено максимальною насиченістю колокацій в законодавчих текстах: багатослівних найменувань (*асамблея союзу, Гаазька угода*), терміносполучень (*міжнародна реєстрація, юридична особа*), мовленнєвих формул і кліше (*перешкоджати застосуванню, додержуватись положень*), похідних прийменників і сполучників (*у відповідності з, у силу того, що*). Репрезентативність [8, с. 325] підкорпусу забезпечується документальною базою, діапазоном 43 текстових типів, загальним обсягом текстів і охопленим часовим інтервалом (з 1991 р. по сьогодні). Відібрані згідно до експліцитних та імпліцитних критеріїв тексти забезпечують адекватну фіксацію юридичної підмови й дозволяють класифікувати розроблений підкорпус як представницький для дослідження колокацій сучасного українського юридичного дискурсу. Як складова Корпусу української мови підкорпус законодавчих текстів забезпечено міжнародною метатекстовою розміткою (категорія – *Нехудожні тексти*, жанр – *Законодавчі тексти*, тип тексту – *Договір, Інструкція* тощо) й набором програм морфологічної, синтаксичної і лексико-семантичної розмітки в автоматичному режимі з подальшим зняттям омонімії, необхідним для укладання корпусного словника.

Автоматичне вилучення колокацій і формування реєстру словника здійснюється на основі джерельної бази та програмно-статистичного інструментарія розробленого підкорпусу законодавчих текстів. Підґрунтям укладання корпусного словника колокацій слугує **комплексна методика**, базована на поєднанні корпусного, дистрибутивного й контекстологічного методів. При цьому основним методом отримання лексикографічних даних слугує корпусний, а в якості методів аналізу застосовуються статистичний, дистрибутивний і контекстологічний методи. Корпусний метод реалізується за допомогою **конкордансингу** – основного прийому програмного опрацювання текстів й накопичення «сировини для лексикографічного опису» [25, p. 207]. Застосування конкордансингу вирішує проблему здобуття лексикографічних даних у необхідному й достатньому обсязі [21, p. 142], а для усунення їх надлишку й узагальнення даних корпусного аналізу використовується система статистичних фільтрів корпусу, яка дозволяє задавати порогові значення, ранжувати результати пошуку за різними параметрами й отримувати статистично значиму інформацію [21, p. 140–141].

Відбір конкордансів для формування реєстру словника обмежується, насамперед, через **статистичну інтерпретацію** колокації, покладену в основу «формального, структурного визначення» одиниці [10, с. 9]. У якості порогового значення встановлено абсолютну частоту сполуки: колокацією визнається поєднання двох слів, зафіксоване в текстах підкорпусу принаймні двічі [23, p. 57]. Вибір в якості колокації біграмних сполук пояснюється дією семіотичного закону простоти Дж. К. Ципфа: «двочленні синтаксичні моделі вживаються частіше, ніж моделі з більшою кількістю складників» [11, с. 446]. Використання корпусного підходу для автоматичного вилучення біграм дозволяє ігнорувати обмеження щодо якісного складу колокацій, які розглядаються як «звичне поєднання двох слів» [23, p. 116; 20, p. 40; 8, с. 303]. У такий спосіб, функціональні можливості корпус-менеджера уможливлюють генерування словника через програмне опрацювання корпусу з мінімальним втручанням лексикографа [21, p. 139]. Статистична інтерпретація колокації визначає також і організацію **зональної вибірки** текстів обсягом в 1 млн. слів [20, p. 104]. Генеральною сукупністю для зональної вибірки слугує підкорпус законодавчих текстів, а зоною – «сукупність одиниць, встановлена за певною ознакою» [10, с. 14], тобто частотою сполуки ($f \geq 2$) в текстах підкорпусу. У результаті зональної вибірки сформовано дослідний масив, до якого включено 128 зразків текстів 31 текстового типу. До вибірки увійшли тексти від 3 тис. слів (діапазон обсягу – від 3.014 до 44.008 тис. слів), повністю вилучено такі текстові типи, як *Вказівки, Декларація, Закон, Заява, Звернення, Норми, Резолюція, Розпорядження, Указ, Ухвала*, що не задовольняють окресленим вимогам.

На етапі конкордансингу автоматичний корпусний аналіз завершується, й починається робота лінгвіста з визначення «лексикографічно релевантних» [21, p. 141], або типових моделей, які становлять основу реєстру словника. Подальший розгляд колокацій на предмет включення до реєстру здійснюється на підставі **статистичного аналізу** – ранжування й обчислення ймовірнісних характеристик вилучених з підкорпусу колокацій. Ранжування вилучених пар слів здійснюється відповідно до їхньої відносної ймовірності бути колокацією [17, p. 129]. Для статистичного узагальнення попередніх результатів використано методику асимптотичної гіпотези (Ch. Manning, H. Schütze, 1999). Нульовою гіпотезою є твердження, що слова в текстах з'являються разом не частіше, ніж можна очікувати їх випадкову появу поодинці. Для перевірки нульової гіпотези встановлюється частота колокації та окремих компонентів. Ймовірність того, що відібрані пари є колокаціями, обчислюється за формулою: $P(w_1w_2) = P(w_1) \times P(w_2)$, де ймовірність появи (P) певного слова (w) вираховується як його частота поділена на загальну кількість слів у зональній вибірці (1 млн.). Так, обчислення для сполуки *державна*

адміністрація – $P(w_1w_2)$ = 0,003541 × 0,000408 = 0,000001444728, показує, що випадково вибрані з масиву слова будуть цією парою з доволі низькою ймовірністю в 1,444728e-06, тобто можна передбачити випадкову появу цього сполучення в масиві 1,44 рази. Однак, оскільки за даними спостережень, абсолютна частота сполуки *державна адміністрація* дорівнює 200, то можна стверджувати, що ці слова зустрічаються разом частіше, ніж випадково, а значить являються колокацією.

Статистична інтерпретація колокації, покладена в основу автоматичного вилучення сполук з тексту, значно розширює межі аналізованого об'єкту. У цьому розумінні для формування реєстру словника після постредагування й ранжування потрібно вирішити низку проблем, пов'язаних з ідентифікацією колокацій серед вилучених сполук, а саме щодо: 1) сурядного vs. підрядного зв'язку між компонентами сполук, 2) предикативних структур і 3) лексичних vs. граматичних колокацій. Троява природа колокації вимагає доповнення корпусного аналізу **контекстологічним** і **дистрибутивним методом**. Так, при встановленні стандарту словникової статті корпусного словника колокацій мають бути враховані як статистичні, так і суто лінгвістичні ознаки сполук. Саме тому ранжовані колокації мають бути проаналізовані в аспекті класифікації лексичних і синтаксичних відношень [17, p. 133] традиційними методами. Якщо колокації з підрядним зв'язком розглядати з точки зору формальної структури як вільні сполучення, то словникова стаття має включати інформацію про граматичні характеристики кожного з членів словосполучення й тип синтаксичного зв'язку [4, с. 177]. Так, для леми *адміністрація*: серед лексичних колокацій – найчастотнішою є ядрова модель – ад'єктив + іменник, зафіксована 286 разів (*державна/в'язнична/ податкова/ тимчасова/центральна адміністрація*), ад'юнктні моделі – **дієслово** + іменник – зустрілась 4 рази (*здійснюватись адміністрацією*), **іменник** + іменник – 20 разів (*адреса/глава/іменем/листування/показання адміністрації, виконання/ невидача адміністрацією*), а також граматичні колокації **прийменник** + іменник (*на/через адміністрацію, з/від адміністрації*) – 17 разів.

Розроблений підкорпус законодавчих текстів й описана методика укладання словника колокацій мають значний дослідний потенціал у лексикографічній практиці й прикладній лінгвістиці для створення онтологій, розв'язання завдань машинного перекладу, налагодження лінгвістичних процесорів та інформаційного пошуку. Здійснена розвідка дозволяє дійти таких **висновків**: 1. За корпусним підходом ідіоматичність інтерпретується як наявність у мові великої кількості сумісно вживаних сполук, які не обов'язково характеризується семантичною зв'язаністю й використовуються мовцем відповідно до індивідуальних преференцій. 2. Під колокаціями слід розуміти статистично стійкі сполучення, що становлять певний континуум між вільними й сталими сполуками. 3. Основними ознаками колокацій доцільно вважати: ідіоматичність, невизначеність обсягу, можливість лексичної і синтаксичної варіативності, функціонування в певних граматичних структурах і семантичному оточенні. 4. Методика опису колокацій має ґрунтуватись на врахуванні лінгвістичних і статистичних чинників. 5. Укладання словника колокацій передбачає поєднання корпусного методу з дистрибутивним і констекстологічним аналізом.

Література:

1. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика : [учеб. пособ.] / Е. И. Большакова и др. – М. : МИЭМ, 2011. – 272 с.
2. Борисова Е.Г. Фразеологическое значение в устойчивых словосочетаниях / Е.Г. Борисова, О.В. Захарова // Филологические науки. – 1994. – № 4. – С. 77–84.
3. Гладка В.А. Структурно-синтаксичний підхід у вивченні колокацій (на матеріалі французької мови) / В. А. Гладка // Наукові записки нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 39.– С. 16–20.
4. Дарчук Н. Комп'ютерне анотування українського тексту : результати і перспективи : [монографія] / Наталія Дарчук. – К. : Освіта України, 2013. – 544 с.
5. Дяченко П. В. Разработка компьютерных методов обучения владению языком с помощью аппарата лексических функцій : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. тех. наук : спец. 05.13.17 «Теоретические основы информатики» / П. В. Дяченко. – М., 2008. – 20 с.
6. Зацеркляний М. М. Об'єктно-орієнтований тезаурус і словник колокацій для бази знань криміналістичних інформаційних систем / М. М. Зацеркляний, Д. Ю. Узлов // Системи обробки інформації. – 2013. – Вип. 2. – С. 183–186.
7. Левицкий В.В. Семасиология / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2006. – 508 с.
8. Лендау С. І. Словники : мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Лендау; [пер. з англ.]. – К. : К. І. С., 2012. – 480 с.
9. Омега : Зібрання законодавства України. – [Електронний ресурс]. – К. : УІПЦ, 2009.
10. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : [посіб.] / Валентина Ісидорівна Перебийніс. – Вінниця : Нова Книга, 2002. – 171 с.
11. Перебийніс В.І. Частота мовних одиниць як відображення їхніх системних характеристик / В. І. Перебийніс, Т.В. Бобкова // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – С. 446–453.
12. Романюк А. Розпізнавання багатослівних конструкцій / А. Романюк, Г. Кваснюк, М. Романишин // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». «Комп'ютерні системи проектування. Теорія і практика». – 2011. – № 711. – С. 158–165.
13. Шкурко В. В. Лексикографічний агент екстракції колокацій у природномовному тексті / В. В. Шкурко // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2012. – № 28. – С. 31–35.
14. Хохлова М. В. Исследование лексико-синтаксической сочетаемости в русском языке с помощью статистических методов (на базе корпусов текстов) : автореф. дис.... канд. филол. наук / М. В. Хохлова, С.-Петербургский ун-т. – СПб., 2010. – 26 с.
15. Шилихина К. М. Дискурсивная практика иронии : когнитивный, семантический и прагматический аспекты : дис.... докт. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Ксения Михайловна Шилихина. – Воронеж, 2014. – 399 с.
16. Ягунова Е. В. От коллокаций к конструкциям / Е. В. Ягунова, Л. М. Пивоварова // Труды Института лингвистических исследований РАН. – 2011. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.webground.su/data lit/pivovarova_yagunova/Ot_kollokatsiy_k_konstruktsiya.pdf
17. Durrant Ph. Are high-frequency collocations psychologically real? / Ph. Durrant, A. Doherty // Corpus Linguistics and Linguistic Theory. – 2010. – Vol. 6, No 2. – P. 125–155.
18. Fontenelle Th. What on earth are collocations? / Th. Fontenelle // English today. – 1994. – Vol. 10 (40), No. 4. – P. 42–48.
19. Kapstad M. Faste uttrykk i russisk og norsk med henblikk på russiskundervisning for nordmenn / Masteroppgave i russisk språk ved Institutt for litteratur / Maria Kapstad. – Våren, 2006. – 124 c.
20. Marcinkevičienė R. Lietuvių kalbos kolokacijos : [monografija] / Ruta Marcinkevičienė. – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitet, 2010. – 212 p.
21. Rundell M. Good Old-fashioned Lexicography : Human Judgmen and the Limits of Automation / M. Rundell // Lexicography and Natural Language Processing : a Festschrift in Honour of B.T.S. Atkins. – Grenoble : EURALEX, 2002. – P. 138–155.
22. Seretan V. Syntax-Based Collocation Extraction / Violeta Seretan. – Berlin : Springer Science & Business Media, 2011. – 232 p.
23. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation / John Sinclair. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 200 p.
24. Teubert W. Linguistique de corpus : un alternative / W. Teubert // Semen. Critical Discourse Analysis I. Les notions de contexte et d'acteurs sociaux / – 2009. – Vol. 27. – P. 130–152.
25. Tognini-Bonelli E. Corpus Classroom Currency / E. Tognini-Bonelli // Darbai ir Dienos. – 2000. – No 24. – P. 205–243.
26. Законодавчі тексти // Корпус текстів української мови. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mova.info/corpus2.aspx

УДК 811.111:004:81'373.611

М. С. Богачик,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджені основні способи словотворення комп'ютерної термінології в англійській мові. Охарактеризовані та проаналізовані особливості процесу словотворення у галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Виокремлено найпродуктивніший спосіб словотворення англійської комп'ютерної термінології.
Ключові слова: *термінологія, термін, неологізм, словотворення, комп'ютерна термінологія, афіксація, словоскладання, конверсія, реверсія, контамінація, скорочення.*

В статье исследованы основные способы словообразования компьютерной терминологии в английском языке. Охарактеризованы и проанализированы особенности процесса словообразования в области информационно-коммуникационных технологий. Выделен самый продуктивный способ словообразования английской компьютерной терминологии.
Ключевые слова: *терминология, термин, неологизм, словообразование, компьютерная терминология, аффиксация, словосложение, конверсия, реверсия, контаминация, сокращение.*

This article explores the main ways of word-building of computer terminology in English. Ehe features of the process of word formation in the field of information and communication technologies were determined and analyzed. The most productive way of word formation in English computer terminology was determined.
Keywords: *terminology, term, word formation, computer terminology, compounding, conversion, reversion, contamination, reduction.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її значення. Новий етап науково-технічного прогресу, який часто називають інформаційною революцією чи інформаційним бумом, характеризується активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Сьогодні усі сфери життя та діяльності людства тісно пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями. В результаті цього з'являються нові терміни, які позначають поняття, процеси та назви, що є характерними для галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Ці терміни формують нову комп'ютерну терміносистему. Наразі ця терміносистема уже не обмежується тільки вузьким колом спеціалістів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки будь-якому користувачу персонального комп'ютера необхідно володіти хоча б елементарними термінами, що позначають апаратне чи програмне забезпечення комп'ютера, певні дії, які виконуються упродовж взаємодії з ним. Таким чином, характерною особливістю комп'ютерних термінів є те, що вони інтегрують переходять із вузькоспеціальної сфери до загальнокультурної.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему поповнення лексичного складу англійської мови неологізмами у галузі інформаційно-комунікаційних технологій досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці: І. Андрусяк, Т. Арбекова, І. Арнольд, В. Богданов, О. Бондаренко, А. Брагіна, Г. Бусманн, Г. Віняр, І. Данілова, Є. Дубєнєц, В. Заботкіна, Ю. Зацний, О. Земська, М. Козак, В. Комісарова, З. Корнєва, Л. Костіна, Д. Мазурик, Г. Міклашевська, М. Нікітіна, Ю. Островська, Я. Рецкер, А. Самойлова, М. Сапожнікова, А. Смірнецький, А. Стеценко, Н. Фурсова, М. Шанський та ін. Однак, незважаючи на чисельність досліджень цього питання, проблема словотворення комп'ютерної термінології залишається досі актуальною. Це пояснюється постійним поповненням лексичного складу мови термінами у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, які потребують ґрунтовного вивчення.

Метою статті є аналіз основних способів словотворення комп'ютерної термінології у сучасній англійській мові.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XX століття відбувається стрімкий розвиток комп'ютерної терміносистеми. На думку науковців упродовж 80–90 рр. вона збагатилася величезною кількістю комп'ютерних неологізмів, які складають майже 10% від усіх неологізмів, створених за цей час [6].

Терміносистема – це система термінів у певній галузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію [3].

Компю'терна терміносистема – це система термінів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

Розрізняють три етапи [3] формування й функціонування комп'ютерної терміносистеми:

1) перехід від стану відсутності теорії до стану її формування, тобто перехід від неупорядкованої сукупності комп'ютерних термінів до комп'ютерної терміносистеми;

2) зростання обсягу знань у межах прийнятої теорії внаслідок поширення та удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій;

3) зміна теорії і, як наслідок, зміна терміносистеми. Спочатку нову теорію описують термінами попередньої теорії, потім впроваджуються нові терміни, що відображають нові поняття.

Є кілька типових ознак терміносистеми:

1) цілісність терміносистеми. Наприклад, комп'ютерні терміни у сукупності складають цілісну терміносистему, яка дає нам загальне уявлення про функціонування інформаційно-комунікаційних технологій;

2) відповідність суми частин цілому. Якщо розглянути комп'ютерну терміносистему, що описує загальні основи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, то терміни computer, Internet, antivirus, Microsoft, browser тощо у своїй сукупності дають повний опис цієї теми;

3) певна сталість комп'ютерної терміносистеми. Вона відображає систему поглядів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій на певному етапі, який має визначену тривалість;

4) структурований характер терміносистеми. Структура комп'ютерної терміносистеми може бути однорівневою лінійною та ієрархічною, тобто з підсистемами, що відбивають родо-видові відношення, відношення цілого та його частин, зв'язки причини й наслідку, відношення об'єктів та їхніх ознак.

Є різні методи конструювання терміносистем:

1) ієрархічний (родо-видові відношення): відтворення видових термінів шляхом використання родових терміноелементів, наприклад, computer, personal computer;

2) генетичний: виділяють похідні терміни з основних за принципом «об'єкт-ознака-процес»: інформація – інформаційний – інформування;

© М. С. Богачик, 2015

3) операційний: відбирають терміни з текстів певної тематики на основі частотності.

У трактуванні понятті «термін» немає одностайної думки. Так, В. Виноградов вважає, що основна функція терміна є визначення певного поняття. Б. Головін наголошує, що термін – це «…слово чи словосполучення, що має професійне поняття й застосовується в процесі (і для) пізнання та освоєння певного кола об'єктів і відношень між ними – під кутом певної професії» [5]. Його думку поділяють С. Бурдін, Я. Климовицький, О. Суперанська. У визначенні сутності терміна на першому плані перебуває співвідношення терміна й поняття, тому що будь-яка наука є чіткою системою взаємопов'язаних між собою понять, виділення яких відбувається на основі наукового узагальнення ознак.

Отже, **комп'ютерні терміни** – це слова або словосполучення, які мають спеціальне строго визначене значення в окремій галузі науки або техніки. Важливою особливістю комп'ютерних термінів є те, що вони точно виражають поняття, процеси та назви речей, які є характерними для галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Визначальною рисою терміна є його співвіднесеність із точно визначеним поняттям, його спрямованість на однозначність [11, с. 8].

Терміни характеризуються такими особливостями:

1) системністю (кожен термін належить до якоїсь терміносистеми і своє значення отримує саме в цій системі);

2) наявністю дефініції (термін не тлумачать, а визначають);

3) тенденцією до моносемантичності (в межах свого термінологічного поля, тобто в межах певної науки, термін повинен мати тільки одне значення);

4) відсутністю експресії;

5) стилістичною нейтральністю [8, с. 220].

В традиційній лінгвістиці розрізняють такі типи термінів за своєю морфологічною будовою: прості, складні, терміни словосполучення [11, с. 9].

Е. Балюта та С. Єнікєєва пропонують дещо іншу класифікацію:

1) терміни, корелятивні загальновживаним словам. Такі терміни утворюються внаслідок того, що загальновживані слова набувають значення, специфічні для галузі інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому випадку значення терміна є одним із значень загальновживаного слова;

2) загальнотехнічні терміни, що функціонують не тільки в межах комп'ютерної терміносистеми, а і в інших галузях науки та техніки;

3) спеціальні терміни, характерні тільки для комп'ютерної галузі знань;

4) терміни, що мають два і більше значень у комп'ютерній галузі [2].

Обов'язковою умовою точного перекладу комп'ютерних термінів є повне розуміння його значення перекладачем, що можливо лише у разі дослідження особливостей різних типів морфологічного словотворення комп'ютерної термінології.

Розрізняють такі типи морфологічного словотворення комп'ютерної термінології:

1) афіксація (префіксація, суфіксація);

2) словоскладання (композиція, компресія);

3) конверсія;

4) реверсія чи зворотній словотвір;

5) контамінація;

6) скорочення (усічення, абревіація).

Розглянемо характерні особливості кожного типу морфологічного словотворення комп'ютерної термінології.

Афіксація – утворення нової лексичної одиниці шляхом додавання до основи афікса (суфікса, префікса, інтерфікса, інфікса тощо).

Найпоширенішими є такі способи афіксації комп'ютерних термінів:

1) префіксація – це такий спосіб утворення нової лексичної одиниці, для якого характерно додавання префікса – афікса, який стоїть перед коренем (e-book, e-market, reformat, e-cash, reuse, restart, microsite, cybermediary);

2) суфіксація – це такий спосіб утворення нової лексичної одиниці, для якого характерно додавання суфікса – афікса, який стоїть між коренем слова і закінченням (scanner, formatter, webware, printer, programmer, encoder, hacker, banner, processor);

3) префіксально-суфіксальний – це такий спосіб утворення лексичної одиниці, для якого характерно додавання префікса і суфікса (reassignment, disintermediation, co-registration, outliner).

Словоскладання (юкстапозиція) – об'єднання двох чи більше основ в одне слово, що відрізняється своєю цільнооформленістю (motherboard, hardcoded, workstation, netdead, wirehead, barfmail). Незалежно від того, із скількох слів складаються юкстапозити, за змістом вони мають одне значення і становлять одну лексему. Н. Клименко тлумачить цей феномен як «…основоскладання кількох оформлених слів, для яких характерне поєднання двох чи більше компонентів без сполучних голосних» [7, с. 3].

Компресія – такий тип словотворення, який передбачає синтаксичне зміщення слова, словосполучення чи речення без зміни їх компонентного складу.

Композиція – такий тип словотворення, якому характерно поєднання кількох основ слів або основи й цілого слова за допомогою інтерфіксів або без них (software, hardware, keyboard, filename, spreadsheet).

Конверсія – утворення нової основи з уже існуючої основи простим переосмисленням останньої без будь-якої зміни її форми, особливий неафіксальний тип переходу слова в іншу частину мови [1, с. 92] (download, to boot, to freeze, to sleep, login, to bookmark, to mailbomb, to backspace, backup).

Реверсія чи зворотній словотвір – утворення нових слів шляхом відсікання афіксів (doubleclick – double-clicking).

Контамінація – вплив одного слова на інше, результатом чого є виникнення нової форми, що містить ознаки обох слів (netizen, webliography, hackintosh, hacktivist, netiquette).

Найбільш продуктивним способом словотворення є скорочення. Оскільки сучасні інформаційно-комунікаційні технології потужно інтегрували в усі сфери життя та діяльності людства, то природним є прагнення сучасного суспільства до мовного мінімалізму у зв'язку з інтенсифікацією темпу життя. Зокрема В. Лейчик вважає, що абревіація є найпродуктивнішим способом компресії багатослівних назв [9, с. 59].

Скорочення – процес усічення слова шляхом апокопи, аферези чи синкопи. Скорочення поділяються на:

1) графічні – використовуються тільки на письмі, а в усній мові відтворюються повністю. Такі новоутворення шляхом скорочення не використовуються в усному мовленні, але можуть бути представлені на екрані комп'ютера. Ці лексичні одиниці також можна характеризувати як комп'ютерні терміни, оскільки вони вживаються в межах сфери інформаційно-

комунікаційних технологій і представляють специфічні поняття. Наприклад: etc – et cetra (тощо), edt – editor (програма – редактор), Edlin – Edit lines (строковий редактор), err – error (помилка), EXT – End of Text (кінець тексту), ext – extension (розширення);

2) лексичні – усічення, складноскорочені слова, абревіатури.

Усічені слова – це слова, утворені шляхом усікання складів.

Виділяють такі групи усічень: слова з усіченим кінцем (rehab – rehabilitation, Del – delete, INS – insert, avail – availability); слова з усіченою початковою частиною (NET – Internet); слова, усічені з обох кінців; слова з усіченою серединою; «стислі слова» – (TPWR – typewriter).

Абревіація – спосіб словотворення, який передбачає об'єднання скорочених основ, скорочених і повних основ, а також творення простого похідного слова шляхом довільного скорочення твірної одиниці.

Абревіатура – складноскорочені слова, утворені з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття. Вживаються в усній та писемні мові (PC – Personal Computer, VR – Virtual Reality, CLS – Clear Screen, CD-ROM, ADC – Analog Digital Convector, API – Applications Programmer's Interface).

В. Лейчик поділяє абревіатури на: літерні, звукові, складові, комплексні [9, с. 77–84]. З. Потіха виділяє три типи абревіатур: ініціальні, складові, змішані [10, с. 273]. О. Волох класифікує абревіатури наступним чином: часткові, ініціальні, комбіновані [4, с. 192].

Абревіатури поділяються на:

1) **звуковербальні абревіатури** (PC – Personal Computer) – скорочення, які в усному мовленні необхідно вимовляти відповідно до алфавітної назви букв;

2) **акроніми** (DIVOL – digital-to-voice translator) – скорочення, фонетична структура якого співпадає з фонетичною структурою загальновживаних слів. Для утворення акронімів використовують частини слів, що входять до складу початкових термінологічних слів або корелят. Наприклад: TELEX – Teletypewriter Exchange, JEDEC – Joint Electron Device Engineering Council, MIDI – Music Instrument Device Interface, IRC – Internet Relay Chat, DIVOL – Digital-to-voice Translator, WAN – Wide Area Network, WWW – World Wide Web, DDC – Display Data Chanel, SCA – Single Connector Architecture, RAMDAC – Random Access Memory Digital Analog Converter, SPP – Standard Parallel Port.

Наявність акронімів є однією з типологічних ознак, притаманних науково-технічному тексту. Акроніми є своєрідним способом мінімізації мовних засобів і сприяють скороченню інформації на лексичному рівні, що є функціонально виправданим у межах науково-технічних текстів: ROM – Read Only Memory, RAM – Random Access Memory, SIP – Single In-line Package, SDLC – Synchronous Data Link Control, TCP / IP – Transmission Control Protocol / Internet Protocol.

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, найпоширенішими морфологічними способами словотворення англійської комп'ютерної термінології є афіксація, словоскладання, конверсія, реверсія, контамінація, скорочення. У зв'язку з інтенсифікацією темпу життя суспільства та прагненням до мовної компресії найпродуктивнішим способом словотворення є скорочення. Проблема утворення та перекладу англійських комп'ютерних термінів є надзвичайно об'ємною та потребує подальшого детального дослідження. Перспективним є також вивчення сучасного комп'ютерного сленгу в англійській мові.

Література:

1. Андрусяк І. В. Англійські неологізми кінця XX століття як складова мовної картини світу : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. В. Андрусяк. – Київ, 2003. – 20 с.

2. Балюта Е. Г. Лінгвістична характеристика комп'ютерної терміносистеми англійської мови / Е. Г. Балюта, С. М. Єнікєєва // Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – № 3. – С. 15–17.

3. Васенко Л. А., Фахова українська мова : Навчальний посібник // Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.

4. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова. – [2-ге вид., перероб. і доп.] / О. Т. Волох. – К. : Вища школа, 1996. – 199 с.

5. Головин Б. Н. Термин и слово / Б. Н. Головин. – Горький : Изд-во Горьковского ун-та, 1982. – 132 с.

6. Зацний Ю. А. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка / Ю. А. Зацний, В. Н. Бутов. – Запорожье : ЗГУ, 2000. – 198 с.

7. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : ІЗМН, 1998. – 180 с.

8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 368 с.

9. Лейчик В. М. Терминология информатики : Теоретические и практические вопросы / В. М. Лейчик, В. И. Смирнов, И. М. Суслова // Информатика : Итоги науки и техники. – М. : Наука, 1977. – Т. 2. – 138 с.

10. Потиха З. А. Современное русское словообразование / З. А. Потиха. – М. : Просвещение, 1970. – 384 с.

11. Пронина Р. Ф. Перевод английской научно-технической литературы / Р. Ф. Пронина. – М. : Высшая школа, 1973. – 174 с.

12. Словарь компьютерных терминов. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.ods.com.ua/win/rus/other/3/

УДК 81.347.78.034

М. В. Бондар,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КОМПОНЕНТ «АЛЛАХ» У ВЕРБАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена аналізу семантико-функціональних особливостей компонента «Аллах» у вербальній структурі турецького оригіналу та українського художнього перекладу (типові контексти, частотність, комунікативне завдання, способи передачі, спільні та відмінні риси).
Ключові слова: *художній переклад, релігійна картина світу, релігійна лексика, ісламська лексика, Аллах.*

Статья посвящена анализу семантика-функциональных особенностей компонента «Аллах» в вербальной структуре турецкого оригинала и украинского художественного перевода (типичные контексты, частотность, коммуникативные задачи, способы передачи, общие и отличительные черты).
Ключевые слова*: художественный перевод, религиозная картина мира, религиозная лексика, исламская лексика, Аллах.*

The article is dedicated to analysis of semantic and functional features of the component «Allah» in the verbal structure of Turkish original and Ukrainian literary translation. A selection of typical contexts with «Allah» is made; semantic and functional features of lexical tokens in different contexts are determined; common features of source and target texts are clarified. Factors that contribute to the component high frequency in the speech of Turks and thus in dialogue speech in the works of art are determined (mindset and language consciousness have distinct religious character). A phenomenon of synonymity of the name of Allah in translation, semantics and functioning of Arab religious formulas (mashallah, Insha'Allah, Allahuekber, Elijah Allah, la ilyahi Ill Allah, bismillahirrahmanirrahim, bismillyah etc.), the wishes reinforced and backed by the name of Allah (of longevity, prosperity, peace, blessings, of Allah's mercy, etc.), request (for assistance, support, protection, forgiveness of sins, etc.), curses (designed both to the person – illness, death, accident, mental anxiety and depression, and to its property – lack of money, poverty, bankruptcy, etc.) oaths, praises with «Allah» component (great, merciful, just, only, creator, judge, etc.), as well as most common ways of their translation into Ukrainian were studied. The special aspects of the use of the word «Allah» (appropriate context, repeated words, interjections in combination with a lexical token «Allah», etc.) to express different emotions (surprise, delight, happiness, joy, anxiety, worry, concern, anger, rage) was clarified. Common ways to translate models with «Allah» component (word order, grammatical forms, emotional and expressive coloring) were analyzed. The cases of replacement of the word «Allah» with the word «God» were determined as well as the possibility and feasibility of this change in the different contexts was examined. The cases of similar statements in the Christian and Islamic discourse were reported and the factors that led to their emergence (universal value orientations) were found.
Keywords*: literal translation, religious world view, religious vocabulary, Islamic vocabulary, Allah.*

Ісламський світ, специфіка світобачення, модель поведінки зумовлені та чітко регламентуються релігійними канонами та постулатами. Туреччина, хоча і є світською державою, в якій релігія відокремлена від держави, проте тип мислення та мовна свідомість має яскраво виражений релігійний характер.

В українському мовознавстві арабські лексичні запозичення, зокрема ісламська термінологія, тривалий час майже не досліджувалися. Це пов'язано з тим, що за роки радянської влади релігійна лексика загалом була витіснена на периферію лексичної системи, її розвиток і функціонування не вважалися об'єктом, гідним вивчення. Дослідження релігійної лексики на українських теренах з'явилися в останні десятиліття. Релігійна картина світу (насамперед, християнська) та її одиниці – релігійні концепти – вивчаються такими науковцями, як Є. В. Бобирьова, Т. П. Вільчинська, В. В. Демецька, О. В. Дзера, Л. О. Кузьменко, Л. Г. Панова, С. В. Бібла, В. І. Бочарова, Н. В. Пуряєва, Ю. В. Осінчук, А. А. Ковтун та ін.

Мета дослідження – аналіз семантико-функціональних особливостей компонента «Аллах» у вербальній структурі турецького оригіналу та українського художнього перекладу. Досягнення поставленої мети можливе за умови виконання таких завдань: зробити вибірку типових контекстів з компонентом «Аллах»; визначити семантико-функціональні особливості лексеми у різних контекстах; з'ясувати спільні та відмінні риси в оригіналі та перекладі. Матеріал дослідження – турецькі романи Р. Н. Гюнтекіна, О. Памука, оповідання А. Несіна та їх українські художні переклади.

В ісламській традиції «Аллах» має 99 імен (наприклад: Ар-Рахман – Милостивий, Ар-Рагім – Милосердний, Аль-Малік – Цар, Господар усіх творінь, Аль-Куддус – Священний, Ас-Салям – Миротворець, Аль-Мумін – Захисник, Аль-Мугаймін – Хранитель, Аль-Азіз – Великий, Аль-Джаббар – Могутній, Аль-Мутакаббір – Піднесений, той, що підноситься над створеним світом, Аль-Халік – Творець усього сущого та інші). Тому при перекладі слова «Аллах» також можуть вживатися синоніми «Творець всемилостивий», «Бог»: «Поступися їй і ти порадуєш Аллаха і пророка. *Творець всемилостивий*, він відчинить для тебе інші двері в своїй чарівній скарбниці» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 188).

Питання про доцільність заміни слова «Аллах» при перекладі словом «Бог» перекладачами вирішується досить легко. Основним критерієм для них є відтворення національного колориту. У турецькій мові є «Allah» та «Tanrı» (Бог, Божество), що походить від давньотюркського «Tengri», і використовується на позначення імені бога в тюркських народів, Господа Бога в християн, Аллаха в мусульман та китайського поняття неба. У сучасній турецькій мові це розмежування дуже суттєве.

Часто в турецькій мові використовують фрази арабського походження, які мають магічну направленість і в складі яких є лексема «Аллах»: машаллах, іншаллах, аллагуекбер, бісміллях. Наприклад: «Спереду на матерії, яка прикривала гучномовець, було причеплене виготовлене з міді слово *«Машаллах»* і висіла голуба бусинка» (А. Несін, На каруселі, с. 124–125); *«Аллагуекбер, Аллагуекбер!»*, – помолився різник і, черкнувши ножем, рвучко занурив його в білу баранячу горлянку» (О. Памук, Музей невинності, с. 47); «Ну, доню моя, тепер прочитай *«бісміллях»* і ступи спочатку правою ногою» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 202). У тексті вони супроводжуються коментарями у вигляді зносок: *бісмілля* – «В ім'я Аллаха…» – слова, що їх промовляють мусульмани, перш ніж почати якусь справу (Р. Н. Гюнтекін, Стара хвороба, с. 280); *«бісмільлахіррахманіррахім»* (араб.) – «В ім'я Аллаха, милостивого та милосердного» – релігійна формула (виголошується перед початком усякої справи) (О. Памук, Чорна книга, с. 67); зікр (араб. «спомин») – ісламська духовна практика, яка полягає в численному вимовлянні молитовної формули, що містить ім'я Аллаха. Зікр нафісбат («заперечення і підтвердження») полягає у вимові формули єдинобожжя *«ля ілягі ілль Аллаг»* («Немає нічого, гідного поклоніння, крім Аллаха»), де перші два слова є «запереченням» (нафі), а два останніх слова «ілля Аллаг» – «підтвердження» (ісбат) (О. Памук, Чорна книга, с. 383); *La illahe illallah* – початок ісламського символу віри: «Немає Бога, крім Аллаха, і Магомет – Пророк Його» (О. Памук, Мене називають Червоний, с. 330); *машаллах* – вживається у різних значеннях. Тут у

© М. В. Бондар, 2015

значенні: «Не наврочити б» (А. Несін, На каруселі, с. 125). Проте іноді релігійні формули не зберігаються при перекладі, щоб не ускладнювати сприйняття: «Аллах всемогутній!.. Аллах всемогутній!» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 141) – *«Fesuphanallah, fesuphanallah!»* (R. N. Güntekin, Çalıkuşu, s. 154); «*Дасть Аллах*, усе влаштується» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 10) – «Düzelecek efendim *inşallah*, düzelecek» (R. N. Güntekin, Ateş Gecesi, s. 12); «Та *Аллах* із вами» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 205) – «*Estağfurullah*, demem lazım geldi» (R. N. Güntekin, Ateş Gecesi, s. 191).

Тенденція до постійного використання мовних формул з компонентом «Allah», вочевидь пов'язана з ідеологією, що сформувалась на попередніх стадіях розвитку суспільства, і таким чином, у свідомості турків таке часте звертання до вищої сакральної сили було позасвідомим бажанням матеріалізувати свої прохання [1, с. 243]. За будь-яких ускладнень, що виникають у тих чи інших життєвих ситуаціях, від Аллаха просять підтримки, захисту *«Allah esirgesin», «Allah korusun»*: «*Хай аллах* навіть свого ворога не відриває від землі; хай раба свого ніколи не залишає в повітрі» (А. Несін, На каруселі, с. 172); «*О аллах! Не дай* мені *впасти* духом!» (А. Несін, На каруселі, с. 207); «*Спаси Аллах*, помітить» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 237); «*Не доведи Аллах*» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 88); «*Убережи* мене *Аллах* від таких розкошів» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 158). Типові варіанти перекладу: «убережи», «не дай», «не доведи», «спаси». Від Аллаха чекають прощення своїх гріхів «*Allah affetsin!*»: «*Нехай пробачить* мені *Аллах*» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 233). Дуже часто прохання супроводжуються фразою *«заради Аллаха»*: «*Заради Аллаха поспіши*» (О. Памук, Мене називають Червоний, с. 93).

До Аллаха звертаються люди також з побажаннями (*«Allah topracığı kadar ömür versin sana», «Allah cümlemize mübarek etsin», «Allah afiyet versin», «Allah dirlik düzenlik versin»* та ін.): довголіття: *«Якщо аллах продовжить йому життя»* (А. Несін, На каруселі, с. 103); *«Хай дарує тобі Аллах довге життя!»* (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 142); благословення: *«Хай благословить нас усіх Аллах!»* (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 292); добробуту: *«Нехай Аллах дасть вам процвітання»* (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 101); миру: *«Аллах подаруй їм мир та згоду»* (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 177); допомоги від Аллаха: *«Хай тобі допомагає аллах»* (А. Несін, На каруселі, с. 12); «Прощаючись, я сказав приятелеві: – *хай тобі допомагає аллах*» (А. Несін, На каруселі, с. 165); «*Бережи тебе Аллах!*» (О. Памук, Сніг, с. 67); *«Дасть Бог з поміччю Аллаха позбудешся цієї напасті»* (О. Памук, Сніг, с. 64); милості Аллаха: «Ох, ох, *хай буде з тобою милість аллаха*» (А. Несін, На каруселі, с. 95); благословення від Аллаха: «Святий чоловік був, *хай благословить Аллах його ім'я*» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 204); *«Хай благословить вас Аллах!»* (О. Памук, Чорна книга, с. 292). Типові контексти при перекладі: «хай (нехай)» аллах продовжить (дарує, дасть, подарує, благословить)» або «аллах» та форма імперативу «бережи, подаруй».

Проте до Аллаха звертаються як з гарними побажаннями, так і з поганими. Найбільш розповсюдженим типом висловлювань-прокльонів у турецькому художньому дискурсі є ті висловлювання, у яких фігурує ім'я Аллаха. Це можна пояснити насамперед тим, що мусульманська релігія має великий вплив на турецьке суспільство. Турки дуже бояться його гніву та з великою пошаною ставляться до імені Аллаха. Таким чином, використовуючи ім'я Аллаха у прокльонах, адресант намагається ще більше залякати свого співрозмовника та примусити вчинити так, як вигідно саме йому.

Турецькі мовознавці досліджували вживання слова «Аллах» у різних конструкціях, зокрема в прокльонах, та типологізували їх з урахуванням семантичного навантаження [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Наприклад, Ерман Артун, взявши за основу семантичний аспект, поділив висловлювання-прокльони на такі групи: 1) побажання бідноти, безгрошів'я та банкрутства, 2) побажання душевного неспокою та смутку, 3) побажання смерті, 4) побажання різних хвороб, 5) побажання злого року, 6) побажання нещастя [2, с. 113–115].

Погані побажання спрямовані як на людину, так і на її майно, фінансове становище (*«Allah belasını versin!», «Allah cezasını versin»*): «І *милістю аллаха збанкрутують*» (А. Несін, На каруселі, с. 83); «Ах, *бий тебе лиха година*!»; «А *хай би їй трясця*, всій цій комедії» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 59).

Найбільше нещастя позбутися милості Аллаха, бути осоромленим в його очах «*düşmanları iftiralarıyla Allahın kandırdıkları*»: «він один на всьому білому світі нажив своєї недуги, і все через те, що його вороги наклепами та вигадками *осоромили його перед Аллахом*» (О. Памук, Біла фортеця, с. 15); «Вони розв'язали мені руки і вилаяли: назвали *ворогом Аллаха* та Мухаммеда» (О. Памук, Біла фортеця, с. 31).

Часто в художніх текстах використовуються вирази, що містять основні догми ісламу, значення таких виразів змінюється в залежності від комунікативної ситуації: *«Allah akbar!», «О Аллаху Великий!», «Allah büyüktür!», «Аллах милостивий!», «Allah'ım!», «Аллаху мій!», «Allah bilir!» «Аллах знає!», «Allah bir!», «Аллах єдиний!»*. Здебільшого ці вирази мають на меті возвеличення Аллаха: «*На все воля аллаха* й нашого пророка Мухаммеда» (А. Несін, На каруселі, с. 287); «*Все в руках Аллаха*. Усім нам судилося померти» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 70); «*Аллах усе бачить*» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 243); «*Не кине й тіні на велич Аллаха*» (О. Памук, Біла фортеця, с. 109); «*Аллах могутній!* – відповів Четін-ефенді. – *Аллах усе знає й бачить*... Він розуміє, що й ми любимо його безкорисливо. *Ніхто не обдурить Аллаха*» (О. Памук, Музей невинності, с. 51). Все відбувається з волі Аллаха (*«Allahın emriyle»*): «Йдіть, мої милі, йдіть, дорогі!.. Вас до мене *послав Аллах*» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 43); «Далі я, по *волі Аллаха*, за рішенням пророка, оженилася б із тобою» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 32); «Біда не могла трапитися *без волі Аллаха*» (О. Памук, Біла фортеця, с. 109). Типові контексти: «з волі Аллаха», «по волі Аллаха», «без волі Аллаха».

Адресовані Аллаху й слова подяки: «*Дякую аллахові*, що з'їв лише півкусня» (А. Несін, На каруселі, с. 92); «*Дяка аллахові*, я заробляв тут грошей більше, ніж одержував платні» (А. Несін, На каруселі, с. 31).

Вживанням лексеми «Аллах» супроводжуються присягання, що надає словам більшої достовірності (*«vallahi», «vallahi billahi»*): «Кажу тобі, це він! *Присягаюся Аллахом!*» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с.82); «*Присягаюся Аллахом*, присягаюся всіма святими, я переламаю злодюзі кості!» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 119); «… *аллах свідок*, що не брешу» (А. Несін, На каруселі, с. 140); «Насправді ж, *аллах свідок*, він гірший від гіркого перцю, розумієш…» (А. Несін, На каруселі, с. 145); «*Клянуся аллахом*, і перелічити не можна» (А. Несін, На каруселі, с. 44); «*Клянуся аллахом*, зовсім дурниця» (А. Несін, На каруселі, с. 66); «*Аллах свідок*, шайтан мене не спокусив …» (А. Несін, На каруселі, с. 150); «Пробачте, бей-ефенді, *слово честі*, я ненавмисно...» (О. Памук, Чорна книга, с. 37). Як бачимо, типові варіанти перекладу: «присягаюся Аллахом», «клянуся Аллахом», «слово честі», «аллах свідок».

Аллах є й найвищою мірою при порівняннях (*«yalnız Allah vardır»*): «Вищий від каймакама *тільки Аллах*» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 56).

У художніх текстах з іменем Аллаха вживаються слова «Коран», «людина», «самотність»: «Коран – *книга велінь Аллаха*» (О. Памук, Сніг, с. 125); «Людина – *Найвище Творіння Аллаха*» (О. Памук, Сніг, с. 9); «*Самотність притаманна лише аллахові*» (А. Несін, На каруселі, с. 196); «*Самота звеличує одного лише Всевишнього*. Так і коротаю ночі до ранку» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 174). У сполуках «божа людина», «божий раб» (*«Allah adamı», «Allahın kulu»*) перекладачі

замінюють слово «Аллах», оскільки в українській мові це стійкі сполуки з певним змістовим наповненням: «Навіть старий мулла, у величезній чалмі, окулярах із товстими лінзами та широких шароварах, явно *божа людина*, котра й мухи не зачепить, фотографувався з пістолем на колінах» (Р. Н. Гюнтекін, Ніч вогню, с. 104); «Як я благала в душі: «Ну, будь живішим хоч трохи, божий *рабе*!» (Р. Н. Гюнтекін, Пташка співуча, с. 30).

На окрему увагу заслуговує вживання слова «Аллах» для вияву емоцій: здивування: «*Аллах, аллах*, та це ж звичайні люди!» (А. Несін, На каруселі, с. 15); «Хоча ми з ним сусіди вже багато років, та він повернувся до мене спиною й зайшов у свою крамницю. *Аллах, аллах!*» (А. Несін, На каруселі, с. 28); велике занепокоєння, емоційна напруга: «*О аллах!* Якби ви, бей-ефенді, зайшли до нас, на власні очі побачили б. Дружина зблідла і ледь трималася на ногах» (А. Несін, На каруселі, с. 29); прикрість: «*О Аллах!* – подумалося мені. – І чого я не здогадався викинути ту сумку на смітник» (О. Памук, Музей невинності, с. 22); радість, щастя: «*Аллаху мій*, яке то було неймовірне щастя – пригортати її до себе» (О. Памук, Музей невинності, с. 561). У турецьких текстах та їх художніх перекладах емоційний стан здебільшого передається шляхом повтору слів або у сполученні з вигуками.

Як бачимо на матеріалі художніх текстів, у мовленні турків слово «Аллах» є високочастотним, вживається як самостійно, так і в складі стійких сполук, з різною комунікативною метою: вияв глибокої поваги, поклоніння, пошук захисту, відчуття страху, прагнення справедливості та вищого правосуддя, передача емоційного стану (радість, щастя, занепокоєння, гнів, здивування), побажання добра або прокльони. Для перекладачів важливим є відтворити особливості мовної поведінки турецького народу, специфіку світобачення, передати колорит життя, уникаючи переобтяження тексту незрозумілими релігійними формулами. У багатьох випадках стає можливим збереження слова «Бог», «божий» та послідовне відтворення стійких сполук завдяки існуванню відповідників в українській мовній традиції.

Література:

1. Серебрякова М. Н. О некоторых особенностях этноэтикета у современных турок / М. Н. Серебрякова // Этикет у народов Передней Азии. – М. : Наука, 1988. – С. 221 – 263.

2. Artun Erman. Günümüz Adana Aşıklık Geleneğinde Alkış Kargış (Kara Alkış) [Електронний ресурс] / Erman Artun // Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri. – Adana, 1999. – S. 111-122. – Режим доступу до статті: http://turkoloji.cu.edu.tr.

3. İzgü Muzaffer. Zıkkımın kökü / Muzaffer İzgü. – Ankara : Bilgi Yayınevi, 2008. – 296 s.

4. İzgü Muzaffer. Hamdolsun açız / Muzaffer İzgü. – Ankara : Bilgi Yayınevi, 2009. – 212 s.

5. Kaya Doğan. Dualar ve beddualar / Doğan Kaya // Türklük bilimi araştırmaları. – Sivas : Dilek matbaası, 1997. – S. 99–121.

6. Kemal Orhan. Cemile / Orhan Kemal. – İstanbul : Yayılacık Matbaası, 2001. – 160 s.

7. Kemal Orhan. Gurbet kuşları / Orhan Kemal. – İstanbul : Everest, 2007. – 372 s.

8. Kemal Yaşar. Karıncanın su içtiği / Yaşar Kemal – İstanbul : YKY, 1959. – 508 s.

Джереа:

1. Гюнтекін Р. Н. Ніч вогню : роман / Р. Н. Гюнтекін ; пер. О. О. Васильченко. – Харків : Фоліо, 2011. – 351 с.

2. Гюнтекін Р. Н. Пташка співуча : роман / Р. Н. Гюнтекін ; пер. В. М. Верховеня. – Харків : Фоліо, 2011. – 506 с.

3. Гюнтекін Р. Н. Стара хвороба : роман / Р. Н. Гюнтекін ; пер. В. М. Верховня. – Харків : Фоліо, 2011. – 317 с.

4. Несін А. На каруселі : оповідання / А. Несін ; пер. с турец. О. І. Ганусець. – Київ : Дніпро, 1979. – 314 с.

5. Памук О. Біла фортеця : роман / О. Памук ; пер. з турец. Г. В. Рог. – Харків : Фоліо, 2011. – 191 с.

6. Памук О. Мене називають Червоний : роман / О. Памук ; пер. з турец. О. Б. Кульчинського. – Харків : Фоліо, 2012. – 638 с.

7. Памук О. Музей невинності : роман / О. Памук ; пер. з турец. О. Б. Кульчинський та Г. В. Рог. – Харків : Фоліо, 2009. – 671 с.

8. Памук О. Сніг : роман / О. Памук. ; пер. з турец. О. Б. Кульчинський. – Харків : Фоліо, 2010. – 479 с.

9. Памук О. Стамбул : Спогади та місто / О. Памук ; пер. з англ. Ю. В. Григоренко. – Харків : Фоліо, 2011. – 510с.

10. Памук О. Чорна книга : роман / О. Памук ; пер. з турец. О. Б. Кульчинський. – Харків : Фоліо, 2012. – 667 с.

11. Güntekin R. N. Ateş Gecesi / Reşat Nuri Güntekin. – İstanbul : İnkilap Kitabevi, 2008. – 326 s.

12. Güntekin R. N. Çalıkuşu / Reşat Nuri Güntekin. – İstanbul : İnkilap Kitabevi, 2008. – 541 s.

13. Pamuk O. Benim adım kırmızı / Orhan Pamuk. – İstanbul : İletişim, 2006. – 472 s.

14. Pamuk O. Beyaz kale / Orhan Pamuk. – İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2013. – 150 s.

15. Pamuk O. İstanbul : Hatıralar ve şehir / Orhan Pamuk. – İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2003. – 361s.

16. Pamuk O. Kar / Orhan Pamuk. – İstanbul : İletişim, 2002. – 429 s.

17. Pamuk O. Kara kitap / Pamuk Orhan. – İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2013. – 476 s.

18. Pamuk O. Masumiyet müzesi / Orhan Pamuk. – İstanbul : İletişim, 2012. – 592 s.

УДК 81'243'42:371.3

І. А. Бронетко,
Херсонський державний університет, м. Херсон

АУТЕНТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті розглядаються приклади аутентичних матеріалів, мета їх використання на уроках іноземної мови, визначення ролі аутентичних матеріалів для формування лінгвосоціокультурної компетенції, розглянуто наукові підходи до навчання для успішного формування лінгвосоціокультурної компетенції.
Ключові слова: *аутентичні матеріали, міжкультурна комунікація, лінгвосоціокультурна компетенція, полікультурне спілкування.*

В статье рассматриваются примеры аутентичных материалов, цель их использования на уроках иностранного языка, определение роли аутентичных материалов для формирования лингвосоциокультурной компетенции, рассмотрены научные подходы к обучению для успішного формирования лингвосоциокультурной компетенции.
Ключевые слова: *аутентические материалы, межкультурная коммуникация, лингвосоциокультурная компетенція, поликультурное общение.*

This article discusses examples of authentic materials, the purpose of their use in foreign language lessons, define the role of authentic materials to form lingvosociocultural competence, considered scientific approaches to learning for successful lingvosociocultural competence's formation.
Keywords: *Authentic materials, intercultural communication, lingvosociocultural competence, multicultural communication.*

Зміни сучасності в суспільному та політичному житті, засобах комунікації в Україні вимагають підвищення іншомовної комунікативної компетенції учнів, вдосконалення їх мовної підготовки. Сьогодення вимагає всебічно розвинутої, мобільної особистості, яка буде готова до швидкої реакції на всі зміни, здатності до полікультурного спілкування, тобто до адекватного взаєморозуміння двох і більше учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур [1, с. 9], тому формування лінгвосоціокультурної компетенції, тобто здатності й готовності здійснювати іншомовне міжособистісне і міжкультурне спілкування з носіями мови – найважливіше завдання для сучасних викладачів, учителів.

Сучасна освіта потребує від учителя здатності використовувати у роботі нетрадиційні методи навчання, розробляти та впроваджувати різноманітні форми навчання, серед яких найбільш ефективними є: творчі завдання, моделювання освітніх проектів, з метою мотивації учнів до вивчення іноземних мов.

Формування лінгвосоціокультурної компетенції в учнів має за мету сформувати доречну відповідній ситуації мовленнєву поведінку комуніканта в іншомовному середовищі, яка як правило ґрунтується на знанні іншомовних реалій, особливостей менталітету та іншомовної культури. Учитель має не просто заставити учнів вивчити мовне кліше, а й рефлексувати їх на свою рідну мову, знайти відповідні аналоги у своїй культурі, мові.

Кожен соціум має специфічну, характерну тільки для нього картину світу, яка відповідає фізичним, духовним, технологічним, естетичним, етичним та іншим потребам. Мова є одним із засобів формування такої картини світу. Реалії, історія, традиції, культура країни досліджуваної мови є суттю лінгвосоціокультурної компетенції, що відображає картину світу її носіїв.

Питанням соціокультурної мовної освіти займаються такі вчені: В. А. Маслова, С. Г. Тер-Мінасова, Н. Ф. Бориско, В. В. Сафонова, А. Й. Гордєєва та інші. Фундаментальні роботи В. В. Сафонової і В. П. Фурманової присвячені дослідженню глобальних та загальних питань міжкультурної комунікації, а також культурно-мовної прагматики в теорії та практиці викладання іноземних мов. Спілкування іноземною мовою передбачає не просто мовну діяльність у певному соціокультурному просторі, а й постійну взаємодія з елементами соціокультурного оточення. І часто буває так, що знання, уявлення, норми і цінності, втілені засобами мови, не стають надбанням тих хто навчається, навіть якщо вони випадково потрапляють у їхнє поле зору.

Формування лінгвосоціокультурної компетенції може відбуватися на основі автентичних текстів, оскільки текст – це і засіб комунікації, і спосіб збереження і передачі інформації, і форма існування культури, а також відображення певної національної культури, традицій. У тексті відображені всі важливі складові лінгвосоціокультурної дійсності країни досліджуваної мови. Ці тексти мають пізнавальну і лінгвокраїнознавчу цінність. Учитель використовує ілюстративний матеріал для розкриття змісту запропонованих текстів (листівки, карти, меню, рекламні проспекти, розклад руху транспорту, предмети з повсякденного життя – чеки, проїзні білети, етикетки на товарах, поштові марки, грошові одиниці). Такі тексти ілюструють їх прагматичні матеріали сприяють реалізації на уроках важливих принципів навчання нерідній мові (комунікативність, наочність, новизна та функціональність) [8, с. 156]. Аудиторна та позааудиторна робота з автентичними текстовими матеріалами дозволяє познайомити учнів з культурою, процесами, що відбуваються в суспільстві, особливостями менталітету і життя соціуму. Це дає можливість обговорити поточні проблеми суспільства, шляхи їх вирішення, порівняти тенденції розвитку інших соціумів з аналогічними тенденціями у своїй країні. Читання автентичних матеріалів, зокрема преси вимагає знання реалій, культури, способу життя країни, мова якої вивчається і стає цінним джерелом цих знань. Газета – невичерпне джерело нової сучасної лексики, кліше, фразеологізмів, ідіом, відображає динаміку розвитку мови, вживання нових мовних форм на сучасному етапі, різномаїття стилів мовлення.

Успішне оволодіння лінгвосоціокультурною компетенцією зумовлене науковими підходами до навчання і базується на дидактичних і методичних принципах.

В основу експериментальної методики покладено загально дидактичні та лінгвометодичні принципи – найбільш ефективні для змісту нашої роботи.

До загально дидактичних відносимо: принципи науковості, системності і послідовності, зв'язку теорій з практикою, доступності, наочності, проблемності. Дидактичні принципи утворюють певну систему, реалізовують гуманістичну спрямованість навчання, орієнтацію на виховні та розвивальні цілі, систему моделювання і прогнозування педагогічного процесу. Часто принципи навчання внутрішньо суперечливі. Водночас реалізація кожного принципу тісно пов'язана з реалізацією інших: науковість і систематичність – із доступністю; доступність – із наочністю тощо. Це свідчить про їх взаємозв'язок і взаємодоповнення. Ефективність навчання і педагогічної діяльності залежить від урахування основних вимог системи дидактичних принципів.

© І. А. Бронетко, 2015

Принцип науковості реалізується передусім у розробці навчальних програм, підручників і навчальних посібників із гуманітарних дисциплін. У практиці викладання він передбачає виконання вимог програми у повному обсязі та дотримання методичних рекомендацій навчальної літератури [3, с. 256]. Стосовно іншомовної підготовки суть цього принципу полягає у тому, що вона повинна здійснюватись на основі новітніх досягнень лінгвістичних учень, теорії навчання і виховання, вікової та педагогічної психології, а також знань з інших галузей. Сьогодні не можна не оцінити той внесок у методику викладання іноземних мов, який був зроблений розвитком низки напрямків у лінгвістиці, педагогіці, психології, психолінгвістиці та суггестопедії [1, с. 29]. Принцип науковості стосується організації процесу оволодіння мовою, що виражається в наступному: а) науково обґрунтований добір мовного матеріалу для активного та пасивного володіння мовою [2, с. 26; 3, с. 260]; б) урахування нормативності у вживанні граматичних, фонетичних і лексичних явищ іноземної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності [3, с. 255]; в) відповідність теоретичних відомостей, знань і правил, що повідомляються, сучасному рівню науки про мову [2, с. 28]. На нашу думку, такі складні методичні проблеми як добір змісту навчального матеріалу, його обсяг, послідовність вивчення, вирішуються за допомогою принципів науковості, систематичності й послідовності.

Принцип систематичності і послідовності – вимагає дотримання наступності у вивченні окремих тем і навчальних дисциплін, забезпечення логічних зв'язків між засвоєнням способів дій і знань, між формами і методами навчання та формами і методами контролю (самоконтролю) за навчально-пізнавальною діяльністю учнів, передбачає безперервний перехід від нижчого до вищого ступеня викладання та навчання. За такої умови учні засвоюють більший обсяг навчального матеріалу із значною економією часу. Цей принцип реалізується в різноманітних формах планування (порядок вивчення окремих питань теми, послідовність теоретичних і лабораторних робіт) і дає можливість/сприяє:

– встановлювати міжпредметні зв'язки і співвідношення між поняттями під час вивчення теми, навчального предмета;
– використовувати логічні операції аналізу та синтезу;
– забезпечувати послідовність етапів засвоєння знань;
– здійснювати планомірний порядок навчання;
– поступово диференціювати та конкретизувати загальні положення;
– розподіляти навчальний матеріал на логічно завершені фрагменти, встановлюючи порядок і методику їх опрацювання;
– визначати змістові центри кожної теми, виокремлювати основні поняття, ідеї, встановлювати зв'язки між ними, структуру вати матеріал уроку;
– розкривати зовнішні та внутрішні зв'язки між теоріями, законами і фактами, використовувати міжпредметні зв'язки;
– визначати місце нового матеріалу в структурі теми чи розділу [5, с. 78].

До переліку принципів, що лягли в основу започаткованої в дослідженні методики відносимо принцип доступності. За цим принципом методи і засоби навчання слід добирати відповідно до рівня розумового, морального і фізичного розвитку учнів, щоб інтелектуально та фізично не перевантажити їх. Проте це не означає, що зміст навчального матеріалу має бути спрощеним, елементарним. Навчальні завдання повинні перевищувати рівень пізнавальних можливостей учнів, спонукати їх до напруження пізнавальних зусиль, долання посильних труднощів. За цієї умови навчання сприяє подальшому розвитку [5, с. 88].

Стосовно нашого дослідження, принцип доступності надавав можливість:

– вибирати основне, суттєве в емпіричному компоненті змісту (властивості, ознаки, функції);
– забезпечувати відповідність обсягу домашнього завдання встановленим нормам;
– використовувати достатню кількість фактів, прикладів для формування ядра знань – теорій, ідей, законів;
– надавати диференційовану допомогу учням у навчанні;
– встановлювати обсяг знань і темп навчання з урахуванням реальних можливостей учнів.

Значне місце в нашій роботі займає принцип зв´язку теорії з практикою, який спрямовує навчання учнів використовувати знання для вивчення навколишнього світу. Він вимагає підкріплення теоретичного матеріалу прикладами і ситуаціями з реального життя, вивчення не тільки сучасних наукових теорій, а й визначення перспектив розвитку науки.

Започаткована нами методика передбачає впровадження в навчальний процес загальноосвітньої школи і принципа наочності. В основі цього принципу лежить наукова закономірність про те, що ефективність засвоєння знань залежить від залучення до процесу пізнання різних органів чуття.

Принцип наочності можна визначити як «сукупність норм, які випливають із закономірностей процесу навчання і стосуються пізнання дійсності на основі спостережень, мислення і практики на шляху від конкретного до абстрактного, і навпаки» [6, с. 96].

Експериментальне навчання окрім окреслених вище принципів передбачає також взаємодію традиційних і нових підходів до навчання іноземної мови: компетентнісного й особистісно-орієнтованого в поєднанні з комунікативно-діяльнісними, функціонально-стилістичними, лінгвістичними, текстоцентричними, соціокультурними [6, с. 105].

Започаткована нами методика пропонує найбільш ефективні для формування лінгвосоціокультурної компетенції технології:

1. Ігрова діяльність

При формуванні лінгвосоціокультурної компетенції доцільно використовувати рольові ігри, моделюючи реальні та уявні комунікативні ситуації для закріплення нового матеріалу, формування навиків говоріння та підвищення мотивації навчання англійської мови [6, с. 110].

2. Інтерактивне навчання

При використанні цієї технології учитель на уроці створює атмосферу демократичності, сміливого спілкування з представниками інших культур, критичного мислення. Створення проблемних ситуацій соціокультурної тематики моделювання уявних життєвих ситуацій сприяє не тільки пізнанню нового, але й відповідальності за виконання завдань. Впровадження цієї технології реалізується шляхом навчання в колективі, виконання особистого завдання. Здійснюється вона за допомогою таких форм роботи: круглий стіл, кейс-метод, ажурна пилка, інтерв'ю, карусель, акваріум [6, с. 112].

3. Навчання з використанням ІКТ

Мультимедійні засоби – інтерактивні можливості веб-форумів, відео- і телефоних конференцій, онлайн дискусій, Інтернет-проектів, електронної переписки і чатів з представниками країни, мова якої вивчається. Це особливо актуально в сьогоднішній ситуації глобального міжкультурного спілкування і взаємопроникнення в різні сфери життя.

4. Для формування лінвосоціокультурної компетенції доцільно використовувати когнітивно-культурологічні вправи, тобто завдання і вправи на виконання різних розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння узагальнення, асоціації): на

визначення лексичних одиниць, граматичних явищ, реплік і питань, що відбивають національно-культурну специфіку та представляють фонові знання, реалії країни, вивчаються правила мовної поведінки, доречність або недоречність їх вживання в даному культурно-мовленнєвому середовищі [6, с. 122].

Таким чином, застосовуючи на практиці вище вказані технології вчитель через вивчення культури навчає учнів мові, тобто формує лінгвосоціокультурну компетенцію. Як вже було зазначено вище, не володіючи країнознавчими, лінгвістичними, соціокультурними знаннями учень не зможе уявити повної і реальної картини іншої національної спільноти, зрозуміти сучасні проблеми іншого народу. В процесі навчання за означеними технологіями учні пізнають світ за допомогою мислення в певному культурному середовищі й користуються мовою для вираження своїх вражень, думок, емоцій, сприйняття. Отже, формуючи лінгвосоціокультурну компетенцію доречно творчо поєднувати різні засоби і методи, використовувати різні види вправ, і приділяти належну увагу різним видам мовленнєвої діяльності.

Література:

1. Воронина Г. И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением немецкого языка / Г. И. Воронина // Иностранные языки в школе. – 1999. – № 2. – С. 26–29.

2. Гейхман Л. К. Дистанционное образование в свете интерактивного подхода / Л. К. Гейхман // Матер. II Международ. Науч.-практ. Конф. (Пермь, 6-8 февраля 2007 г.). – Пермь : Изд-во ПГТУ, 2006. – С. 25–32.

3. Ильина О. К. Использование кейс-метода в практике преподавания английского языка / О. К. Ильина. – С. 253–261.

4. Конышева А. В. Игровой метод в обучении иностранному языку / А. В. Конышева. – СПб. : КАРО, Мн. : Издательство «Четыре четверти», 2008. – 192 с.

5. Лаврентьева Н. Б. Педагогические технологии: Технология ученого проектирования в системе профессионального образования / Н. Б. Лаврентьева. – Барнаул : АлтГТУ, 2003. – 119 с.

6. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К., 2002. – 135 с.

7. Терминасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Терминасова. – М., 2000. – 243 с.

8. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е. И. Пассов, Н. Е. Кузовлева. – М. : Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.

УДК: 821.161.2Гог09+821.161.1. Бул.]091

С. В. Бронських,
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО СПАДКУ М. ГОГОЛЯ НА МАТЕРІАЛІ ФЕЙЛЕТОНУ М. БУЛГАКОВА «ПРИГОДИ ЧИЧИКОВА»

У статті розглянуто трансформації художнього спадку М. Гоголя на матеріалі фейлетону М. Булгакова «Пригоди Чичикова». В даному контексті ***об'єктом*** *роботи є легендарно-міфологічні структури, які забезпечують різноманітність форм і способів рецепції літературного спадку М. Гоголя. В залежності від відстані створення твору та епохою-реципієнтом традиційний мотив або образ видозмінюється. Разом з цим, видозмінюється первинна актуальність проблематики. В нашому випадку,* ***актуальність*** *роману «Мертві душі» М. Гоголя в інтерпретації М. Булгакова не зменшується не зважаючи на темпоральні аспекти.* ***Метою*** *було виявлення того, що роман «Пригоди Чичикова» М. Булгакова можна віднести до поодиноких інтерпретацій (продовжень), в якому письменник повідомляє про подальше життя гоголевських персонажів у XX столітті.*

Ключові слова: *легендарно-міфологічні структури, літературний спадок, темпоральний аспект, продовження.*

В статье рассмотрены трансформации художественного наследия Н. Гоголя на материале фельетона М. Булгакова «Похождения Чичикова». В данном контексте ***объектом*** *работы являются легендарно-мифологические структуры, обеспечивающие разнообразие форм и способов рецепции литературного наследия Н. Гоголя. В зависимости от расстояния создания произведения и эпохой-реципиентом традиционный мотив или образ видоизменяется. Вместе с этим, видоизменяется первичная актуальность проблематики. В нашем случае,* ***актуальность*** *романа «Мертвые души» Н. Гоголя в интерпретации М. Булгакова не уменьшается несмотря на темпоральные аспекты.* ***Целью*** *было выявление того, что роман «Похождения Чичикова» М. Булгакова можно отнести к редким поодиноким интерпретациям (продолжениям), в котором писатель сообщает о дальнейшей жизни гоголевских персонажей в XX веке.*

Ключевые слова: *легендарно-мифологические структуры, литературное наследие, темпоральный аспект, продолжение.*

The article describes the transformation of the artistic heritage of M. Gogol. ***The material*** *of our research is the feuilleton of Bulgakov «The Adventures of Chichikov». In this context,* ***the object*** *of the work is legendary and mythological structures that provide a variety of forms and methods of reception of the literary heritage of M. Gogol. Depending on the distance of creation and epoch recipient a traditional motive or image is modified. In our case, the relevance of the novel «Dead Souls» by Gogol in the interpretation of Bulgakov is not decreased despite the temporal aspects.* ***The aim*** *was to identify howt the novel «The Adventures of Chichikov» by Bulgakov can be attributed to the rare single interpretations (continuations), in which the writer tells about the future life of Gogol's characters in the twentieth century.*

Keywords: *the legendary and mythological structures, literary heritage, the temporal aspect, continuation.*

Упродовж століть легендарно-міфологічні структури та деякі літературні твори сприймалися та сприймаються як своєрідні концентрати загальнокультурної пам'яті, які «призначені» забезпечити послідовність в духовній еволюції цивілізації, висунути певні універсальні критерії взаємовідносин між людьми та народами, нагадати людству про його вище призначення. «Всупереч» античному міфу про Орфея, людство не тільки змушене, але й обов'язково озирається на своє минуле, дбайливо зберігаючи та вдосконалюючи свої гуманістичні традиції, наповнюючи їх новим практичним досвідом, науковими знаннями та сучасною духовністю [5, с. 53]. Форми і способи рецепції літературного спадку Гоголя в різних національних літературах дуже різноманітні: переклади, продовження, дописування, обробки, осучаснення, використання у формі алюзій, ремінісценцій та символів, перенос героїв та сюжетних колізій на національний фон. Багатопланність Гоголівських творів визначається різними формально-змістовими факторами. Художньому спадку Гоголя властива тенденція до осучаснення, перенаціоналізації, адаптації та трансформації стилевих домінант в цілому в залежності від потреб епохи-реціпієнта.

О. Веселовський підкреслює, що зацікавленість давниною з'являється з появою нових відчуттів і сподівань, для вираження яких важко знайти відповідну форму. Саме в момент, коли звичні форми вже не відповідають цим вимогам, людина звертається до тих образів і мотивів, у яких дуже давно були вкладені її думки і почуття, що зараз усталились і не заважають їй накласти на ці старі форми свій новий відбиток [3, с. 303]. Таким чином, О. Веселовський підводить нас до проблеми авторського використання традиційного матеріалу і методів, які дозволили б осмислити сучасне через минуле.

Звичайно, серед чисельних праць літературознавців, важко обрати найточніший з методів осучаснення традиційного матеріалу. Так Т.Ціолковський пропонує бінарний поділ творів, написаних на міфологічному матеріалі: 1) твори, у яких міф переказується з сучасної точки зору та 2) твори, які базуються на матриці традиційного міфу. Е.Херд ділить сучасну літературу, що містить міфологічні мотиви, на п'ять груп: 1) романи, які базуються на переказі відомих міфів; 2) твори, в яких автори використовують міф як засіб літературної алюзії з метою привернути увагу читачів і надати вагомості темі або ситуації, використовуючи міфологічні паралелі; 3) свідоме використання міфу як структурного елементу; 4) міфологічна структура в основі роману свідомо не розвивається автором і 5) ситуація, при якій сам автором створює новий міф [7].

Оскільки на думку А. Нямцу «Сенс «обробки», як правило, полягає в тому, щоб наблизити до сучасності абстрактно-міфологічні або історично віддалені події, наповнити їх актуальними ідеями і проблемами, зробити семантично зрозумілішими сучасному читачеві (глядачеві)», можна стверджувати що перші два типи цих вчених дублюються [6, с. 65]. Перший тип Е. Херда через неконкретність визначення може сприйматись як адаптація традиційного матеріалу. Другий і третій вид переосмислення вченого також досить розмиті. Другий тип можна віднести до поняття міфеми [4, с. 335]. Цей тип А. Нямцу називає «сюжет у сюжеті»: здійснюване при цьому дописування сюжетних схем у поєднанні зі складною організованою системою часових координат (міфологічний і умовно-історичний час, сучасність) дозволяють оцінити повсякденне з точки зору вічності, на матеріалі конкретних національних тенденцій і процесів дослідити загальнозначущі тенденції » [6, с. 103]. Другий тип Т.Ціолковського та четвертий Е. Херда виражають одне поняття – використання у літературних творах міфологем. Останній вид літературних творів Е. Херда можна віднести до явища міфологізування як прийому, що акцентує увагу на певних ситуаціях, образах та колізіях за допомогою прямих та контрастних паралелей із міфології [4, с. 338].

Розгляд зарубіжними вченими класифікацій типів функціонування традиційного матеріалу у сучасній літературі має тенденцію до схематичності і узагальнення (Т. Ціолковський), так і до надмірного теоретизування і несформованості наукового апарату, що ускладнює використання цих теорій для характеристики процесів осучаснення традиційного міфологічного матеріалу.

Серед вітчизняних праць в даному аспекті можна виділити думку О.Новобранця, який класифікує драматургію обробок (які можна використати і для інших жанрів) на такі типи сюжетотворення: 1) сюжет-переробку, в якому зберігаються

© С. В. Бронських, 2015

майже недоторканими фабульні лінії та колізії, образна система, сюжетні ходи, навіть цілі епізоди, але переінакшуються рушійні мотиви сюжету і змінюється психологічна мотивація вчинків.

В сучасному українському літературознавстві ґрунтовну думку подає А. Нямцу. Дослідник вирізняє дев'ять форм-способів переосмислення традиційно сюжетно-образного матеріалу: заголовок, прийом порівняння продовження, дописування, обробка, переказ, адаптація, апокриф, прийом сюжету в сюжеті, оповідна переакцентуалізація Крім того, А. Нямцу відмічає, що процеси традиціоналізації прослідковуються значно чіткіше, особливо в тих випадках, коли йдеться про свідоме творче освоєння авторами вітчизняної класики [5, с. 245].

Головною причиною наслідування художнього спадку є реалії культурно-історичної дійсності. Саме вони «реанімують» конкретні структури світової культури. В залежності від відстані створення твору та епохою-реціпієнтом традиційний мотив або образ видозмінюється. При цьому в деякій мірі змінюється первинна актуальність проблематики. В нашому випадку продовження «Мертвих душ» М. Гоголя в інтерпретації М. Булгакова все ж таки залишається актуальним не зважаючи на темпоральні аспекти. М. Булгаков в своєму фейлетоні «Пригоди Чичикова» використовує прийом часового переносу, тим самим створює продовження «Мертвих душ» М. Гоголя.

Оскільки продовження створюються за принципом «А що якщо…?», причиною їх створення є прагнення надати традиційному сюжету логічного завершення з точки зору сучасності. Такі варіанти традиційних структур відповідають логіці еволюції персонажів у новій художній дійсності, зберігають основні риси традиційних ситуацій і мотивувань, які гарантують упізнавання твору. Найінтенсивніше продовжуються традиційні структури, побудовані за принципом «нанизування» колізій і ситуацій, скріплені головним героєм.

Осучаснення гоголівського тексту відбувається за допомогою прямого вказування на часовий континуум, який ускладнюється за рахунок чисельних мікроструктурних компонентів. [5, с. 249]. «Диковинный сон... Будто бы в царстве теней, над входом в котором мерцает неугасимая лампада с надписью «Мертвые души», шутник-сатана открыл двери. Зашевелилось мертвое царство и потянулась из него бесконечная вереница. Манилов в шубе на больших медведях, Ноздрев в чужом экипаже, Держиморда на пожарной трубе, Селифан, Петрушка, Фитинья... А самым последним тронулся он – Павел Иванович Чичиков в знаменитой своей бричке. И двинулась вся ватага на советскую русь и произошли в ней тогда изумительные проишествия. А какие – тому следуют пункты...» [2, с. 230].

У процесі функціонування роль класики с точки зору діахронії та синхронії стає багатозначною, культурно-історичні та інші контексти виявляють характер її зближень та розходжень з епохою-реціпієнтом.

При цьому характер переакцентуалізації традиційних поведінкових та аксіологічних моделей виявляється комплексом факторів, які в свою чергу тісно повязані з онтологічними домінантами історичного рухомого духовного континууму [5, с. 252].

Особливу увагу потрібно звернути на театральні інтерпретації Гоголя, в яких завуальоване питання актуалізації класичного матеріалу. 24 вересня 1922 року в московській газеті «Накануне» М. Булгаков опублікував невеликий фейлетон «Пригоди Чичикова». Події відбуваються у Москві у 20-тих роках, тобто в період НЄПу, коли, за словами Булгакова, настав «торговий ренесанс» та оживилися підприємці самої різної якості. У ці роки Булгакову прийшлося переробляти для сцени багатьох класиків. В художньому театрі йшла його інсценування «Мертвих душ» Гоголя (1930-1932), де він дозволив собі неабияку свободу «співтворчості» з генієм. Булгаков писав з сумною самоіронією: «И вот, к концу моей писательской работы я вынужден сочинять инсценировки. Какой блистательный финал, не правда ли? Я смотрю на полки и ужасаюсь: кого, кого еще мне прийдется инсценировать завтра? Тургенева? Лескова? Брокгауза-Эфрона? Островского? Но последний, к счастью, сам себя инсценировал, очевидно предвидя то, что случится со мною в 1929-1931 годах» [1, с. 48]. Не зважаючи на те, що в ці роки видатному письменнику доводилося «стримувати своє творче дихання», він міг втішитися тим, що у ході цих праць жив уявою та знанням. В своєму фейлетоні «Пригоди Чичикова» письменник змішав найколоритніших героїв Гоголя та за допомогою минулого висміяв реалії тогодення, які ничим не відрізнялися від попередніх: «Являлся всюду и всех очаровал поклонами несколько набок и колоссальной эрудицией, которой всегда отличался. – Пишите анкету.Дали Павлу Ивановичу анкетный лист в аршин длины, и на нем сто вопросов самых каверзных: откуда, да где был, да почему?..Пяти минут не просидел Павел Иванович и исписал всю анкету кругом. Дрогнула только у него рука, когда подавал ее. – Ну, – подумал, – прочитают сейчас, что за сокровище, и... И ничего ровно не случилось. Во-первых, никто анкету не читал, во-вторых, попала она в руки барышни регистраторши, которая распорядилась ею по обычаю: провела вместо входящего по исходящему и затем немедленно ее куда-то засунула, так что анкета как в воду канула.Ухмыльнулся Чичиков и начал служить» [2, с. 231].

Потрібно відмітити, що «Пригоди Чичикова» Булгакова можна віднести до поодиноких інтерпретацій (продовжень) де він повідомляє про подальше життя гоглівських персонажів у XX столітті.

Своєрідною формою «продовження» традиційних структур є «перенос» загальновідомих колізій або персонажів у нову соціо-культурну дійсність з одночасним акцентуванням на генетичний зв'язок свого героя з класичним зразком [5, с. 170].

Окреме зацікавлення викликає заголовок, який є досить ефективним із засобів для характеристики формально-змістових рівнів переосмислення традиційних структур. Заголовки можуть наприклад акцентувати факт осучаснення використаного традиційного матеріалу. Повна назва булгаківського фейлетону звучить як «Пригоди Чичикова або мертві душі». Таким чином, назва сама по собі визначає, що твір є продовженням, яке описує подальше життя гоголівських персонажів. Доволі часто в творах Булгакова суть задуманого можливо прочитати в двох трьох початкових фразах, потім слідує лише деталізація. Ось і на даному прикладі, достатньо прочитати перші слова «прологу» щоб відчути трагічний сенс цього на перший погляд доволі веселого твору. Жартівник-сатана відкрив браму пекла, та все його військо-ватага кинулась на Росію... Що ж може трапитись з державою, в якій хазяйнують слуги диявола?

Література:

1. Булгаков Михаил. Собрание сочинений в пяти томах. Том второй / Михаил Булгаков. Москва. «Художественная литература, 1989. – 750 с.

2. Булгаков Михаил. Собрание сочинений в пяти томах. Том первый / Михаил Булгаков. Москва. «Художественная литература, 1989. – 621 с.

3. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 408 с.

4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.

5. Нямцу А. Славянские литературы в общекультурном универсуме: учеб. пособие / А. Нямцу. – Черновцы : Черновицкий нац. ун-т., 2012. – 520 с.

6. Нямцу А. Основы теории традиционных сюжетов / А. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2003. – 80 с.

7. Herd E. W. Myth Criticism: Limitation sand Possibilities, 70 с.

УДК 811.11'42

Т. А. Вдовенко,
Измаильский государственный гуманитарный университет, г. Измаил

РЕЧЬ ПОДРОСТКОВ В АМЕРИКАНСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Статтю присвячено особливостям мови підлітків у іноземній художній літературі.
Ключові слова: *мова підлітків, наратор, англомовні художні твори.*

Статья посвящена описанию особенностей речи подростков в иностранной художественной литературе.
Ключевые слова: *речь подростков, нарратор, англоязычные художественные произведения.*

The article focuses on the peculiarities of teenager's speech in foreign prose, deviations from literary speech. It also touches upon the problem of the main characters' speech: in Holden Caulfield's and Judy Abbot's speech in the novels of J. Salinger «The Catcher in the Rye» and Jean Webster «Daddy-Long-Legs».Narrative in these novels is presented through teenager's point of view and is characterized by all kinds of different variations including pronunciation rules of English.

The present stage of linguistic research is characterized by an increased interest towards the problem connected with the study of peculiarities of teen-agers' speech and its typical deviations in English prose.

Despite the fact that the study of the problem was investigated by many scientists, the main types of deviation from the norms of literary language and standard deviation were not considered. The problems of deviations in child's speech are still discussed by a lot of influential scientists.

The relevance of the chosen topic represents the description of the characteristics of teenagers' speech and its standard deviations: phonetic, grammatical and syntactical used in the language of the main characters. The use of the typical deviations in teenagers' speech plays an important role in literature. The aim of our article is to determine the sociolinguistic and stylistic peculiarities of the phonetic and grammatical deviations from the literary norm in the speech of the main characters.

On the whole, the choice of the vocabulary depends on the theme of the novel, type and gender of teen-agers, and the environment of the characters, through whose point of view the story is presented.

The results of the research can serve as a theoretical and practical basis for further study of the peculiarities of teen-agers' speech and its typical deviations.

The prospects of investigation are to describe the peculiarities of teenagers' speech in other foreign literature (French, German, etc.).

Key Words: *teenagers' speech, narrator, English fiction.*

Цель статьи – описать особенности речи подростков, ведущих повествование в англоязычной художественной литературе. Задача заключается в выявлении их общих и специфических характеристик.

Объектом исследования послужили англоязычные произведения американских авторов Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи» и Джин Уэбстер «Длинноногий дядюшка».

Существенный вклад в усиление эмоциональности речи подростков вносит графическое выделение. Все средства фоно-графического выдвижения, отражая произносительные и интонационные особенности звучащей речи, характеризуют подростка как бы «изнутри», при кажущемся невмешательстве автора. Это способствует созданию имитации достоверного повествования. Графические изменения несут в речи подростка большую функциональную нагрузку: они свидетельствуют не только об образовательном статусе тинэйджера, но и о его психофизическом состоянии.

В романе Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи» повествование организовано точкой зрения подростка, речь которого отличается разного рода отклонениями от произносительных норм английского языка. Главный герой этого романа Колфилд на первый взгляд кажется безграмотным. На самом деле, небрежность в его речи носит нарочитый характер и подросток таким образом выражает свой протест против всего взрослого мира. Каждая страница в этом романе актуализирует в среднем 2 графона.

Капитализация обычно способствует имитации устной формы речеведения, но в романе Джин Уэбстер «Длинноногий дядюшка» она встречается и в письменной речи девочки-подростка Джеруши. Примером служат слова «BEAST» и «HOUSE-KEEPER», которые выполняют функцию эмфазы: I'm a *BEAST*! [3, p. 47]; …she is a *HOUSE-KEEPER* [3, p. 123].

Изменение условий коммуникации ведет к изменению характера сообщения, а именно импликации подростка, что отражается на лексическом своеобразии его речи.

Нейтральные слова используются как в литературной, так и разговорной речи. Их процентное содержание зависит от типа речи –письменная / устная. Письменно-ориентированная речь подростков разворачивается в условиях, когда пишущий имеет возможность осмыслить написанное, вернуться назад и откорректировать текст в соответствии со своими представлениями о его форме [1, с. 9]. Произведения, представленные в форме письменной речи, отличаются от произведений, стилизованных под устную речь нарратора, где говорящий в отличие от пишущего, лишен возможности выхода из временного течения речи, из ее линейности. Он обязан учитывать реакцию адресата, для чего стремится установить с ним контакт, вызвать его интерес к сообщаемому [1, с. 87].

В зависимости от ориентации на литературную или разговорную речь лексическое наполнение произведений с подростком-нарратором варьируется от (низкого) разговорного стиля до высокого поэтического стиля. Примером разговорного стиля служит произведение Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи»: *ratty, kiddy, boozy, dopy, junk, knockers*. Подросток Холден использует в своей речи жаргон и слэнг: *crook, stinks bum, snotty, holler*) с использованием грубых слов – вульгаризмов: (*tail, can, turd, fart, crumb*). Роман Джин Уэбстер «Длинноногий дядюшка» характеризуется высоким поэтическим стилем изложения. Главная героиня этого романа Джеруша в своих письмах опекуну использует различные математические термины: *truncated prisms, parallelepipeds* [3, p. 33]; французские лексемы – *en masse* [3, p. 142], *nee* [3, p. 25]; исторические реалии – *Punic war* [3, p. 21]; устаревшую лексику – *thereof* [3, p. 100]. Она подробно описывает свою жизнь в колледже и то, чему она научилась. В ее стремлении описать все подробности чувствуется тяга к высшему обществу, ведь в колледже учатся многие девочки из богатых и известных семей. Джуди, как называет себя повествовательница, хочет быть похожей на них и она использует в своей речи в том числе и поэтическую лексику: *«loquaciously»* [3, p. 27].

Речь подростков маркируется использованием эллиптических предложений: *He was a very pretty good guy.* ***Quite amusing and all*** [2, p. 98]. Среди них более 50% составляют номинативные предложения: *Twelve stories* [2, p. 103].

На основании полученных данных по целям коммуникации можно сделать вывод о диверсификации проявлений эмоций в зависимости от типа нарратора. Речь подростка-девочки в романе «Daddy-Long-Legs» более эмоционально насыщена, чем речь юноши-подростка.

© Т. А. Вдовенко, 2015

В романе Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи» для имитации спонтанной разговорной речи широко используются присоединительные конструкции при выражении всплывших в процессе речеведения дополнительных сведений, всякого рода пояснений.

Рассмотрим пример: *Even though it was so late, old Ernie's was jam-packed.* ***Mostly with prep school jerks and college jerks*** [2, p. 99]. В конструкции происходит как бы разрыв возможных синтаксических связей. Дезинтеграция предложения в большинстве случаев осуществляется лишь за счет пунктуации. Для интеграции многих присоединительных конструкций иногда достаточно лишь интонационного объединения:

The thing that was descriptive about it, though, was that he had poems written all over the fingers and the pocket and everywhere. ***In green ink***. [2, p. 59]

На лексическую специфику речи подростков влияют не только социальное происхождение, но и эмоциональное состояние нарратора. Для передачи волнения и возбуждения подростка точка может ставиться в середине предложения или когда оно не закончено, образуя парцеллированные структуры, которые отражают спонтанность речи нарратора, ориентированной на устную форму в ее достаточно примитивном варианте: *Anyway, that's where I lived at Pencey.* ***Old Ossenburger Memorial Wing, in the new dorms***. [2, p. 41]

Дифференциация в синтаксической организации речи подростков обусловлена разными видами ее оформления (устно-ориентированной или письменно-ориентированной). Актуализация стилистических средств синтаксиса объясняется не только ограничением, накладываемым оперативной памятью нарратора, но также введением повторов, хезитацией. Речь подростков приобретает такие синтаксические особенности реальной устно-ориентированной речи, как внезапная остановка повествования, прямой порядок слов в вопросе, обилие эллиптических и назывных предложений, отсутствие связи между смежными предложениями.

Основными средствами связи между предложениями являются местоименная субституция и лексические повторы. Межабзацная связь, преимущественно, оформляется союзом *«and»* или анафорическим повтором местоимения «I». Для современной англоязычной художественной прозы, представленной в форме речи подростков, характерны абзацы, построенные на синтаксически параллельных конструкциях.

Анализ длины предложений в речи подростков показал, что в их речи преобладают короткие и средние предложения – 36% и 55% соответственно в романе Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи»; 44% и 48% в романе Дж. Вебстер «Длинноногий дядюшка».

Изучение структуры предложений позволяет сделать вывод о том, что в романе Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи» преобладают сложные предложения – 62%. Простые предложения преобладают в речи подростка-девочки в романе Дж. Вебстер «Длинноногий дядюшка» (58%).

Вводный абзац в речи подростков выполняет 3 функции: 1) введение нарратора; 2) введение места действия; 3) введение времени действия. Однако, в зависимости от типа нарратора, субъектно-пространственная и темпоральная структура вводных абзацев варьируется. В ходе анализа объекта исследования выявлено, что им свойственно введение субъекта наррации. Упоминание времени наррации встречается чаще упоминания места локации. Наибольший текстовой объем (338 слов) вводного абзаца отмечен у подростка в романе Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи». Увеличению объема абзаца способствуют объяснения нарратором причины, по которой он собирается рассказать свою историю.

Размер вводных абзацев колеблется от 4 предложений в романе Дж. Вебстер «Длинноногий дядюшка» до 23 предложений в романе Дж. Сэлинджера «Над пропастью во ржи», а диапазон словоупотреблений варьируется от 24 до 338.

При сравнении протяженности вводных и финальных абзацев можно сделать вывод, что для речи подростков характерна незначительная протяженность финальных абзацев (от 2 до 12 предложений с количеством слов от 16 до 151).

В речи подростков как и в художественной литературе в целом используются все виды КРФ, которые несут на себе печать субъективности. Наиболее частотно реализуются КРФ *«повествование»* (96% – 98%). Средней частотностью употребления характеризуются КРФ *«описание»* (1,5% – 3,2%). В КРФ *«описание»* ведущим является портретное описание (79,6%), затем следует пейзаж (15,4%) и интерьер (5%). КРФ *«рассуждение»* занимает в анализируемых текстах от 0,5% до 0,8%.

Графические и пунктуационные способы оформления речи подростков также выполняют определенные функции в тексте. Все средства фоно-графического выдвижения характеризуют нарратора изнутри, создают впечатление как спонтанного и неподготовленного повествования, так и литературно-нормативного текста. Графические изменения в речи свидетельствуют не только об образовательном, но и психофизическом состоянии подростка. Активное функционирование таких графических средств, как запятая, апостроф и тире передает непоследовательность, хаотичность и незавершенность мыслей подростков.

Пунктуационное оформление несет в речи подростков значительную функциональную нагрузку: оно свидетельствует о психофизическом состоянии и служит созданию образа нарратора. Обилие вопросительных и отрицательных предложений способствует передаче эмоционального состояния подростков, которое проявляется в моменты наибольшего сюжетного / фабульного напряжения.

Пунктуация в речи подростков используется двояко: и как средство, способствующее ритмико-мелодическому построению текста, связанному со спецификой формы повествования (письменно-ориентированного или ориентированного на устную речь), и как средство, формирующее образ подростка-нарратора.

Проведенный анализ показал, что специфическими особенностями речи подростков как особого типа литературного сообщения являются:

1) субъективная манера изложения и оценочность;

2) возможные отклонения от норм литературного языка на всех его уровнях для придания иллюзии неподготовленной (устной или письменной) речи;

3) открытость финальных абзацев.

Литература:

1. Бубнова Г. И. Письменная и устная коммуникация. Синтаксис и просодия / Г. И. Бубнова, Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 272 с.

Список источников иллюстративного материала:

2. Salinger J.D. Catcher in the Rye : [novel] / J. D. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 247 p.

3. Webster J. Daddy-Long-Legs : [novel] / Jean Webster. – Moscow : Manager, 2005. – 208 p.

УДК 811.111'373'38'42:311.9

Н. П. Вільховченко,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ КВАЗІСПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В ТЕКСТІ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ

У статті досліджено спеціальну лексику в науково-фантастичному тексті, яка включає власне спеціальну і квазіспеціальну лексику, вигадану автором. Дослідження розкриває шляхи створення фантастичних образів художньої картини світу за допомогою квазіспеціальної лексики.
Ключові слова: *жанр, стиль, спеціальна лексика, науково-фантастичний текст, квазіспеціальна лексика.*

В статье исследуются особенности специальной лексики, функционирующей в научно-фантастическом тексте, которая включает как собственно специальную, так и созданную автором квазиспециальную лексику. В исследовании раскрывается, каким образом автор, используя квазиспециальную лексику, создает фантастические образы художественной картины мира.
Ключевые слова: *жанр, стиль, специальная лексика, научно-фантастический текст, квазиспециальная лексика.*

The paper considers special vocabulary which contains special vocabulary proper and quasi-special vocabulary coined by the author. The research provides a comprehensive investigation of functional characteristics of the quasi-special vocabulary used in science fiction. Special attention is given to the genre-forming potential of special vocabulary in science fiction.
Key words: *genre, style, special vocabulary, science fiction text, quasi-special vocabulary.*

Постановка проблеми. Швидкий розвиток науки і техніки сучасного світу відображається у літературних творах, передусім у науковій фантастиці, що сприяє появі новотворів, які приваблюють увагу сучасних лінгвістів. У цьому контексті важливим є аналіз функціонування спеціальної лексики науково-фантастичного тексту.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Виникнення образів фантастичного світу під час написання автором тексту зумовлює процеси уяви, які відбуваються у свідомості. Автори-фантасти створюють назви для номінації фантастичних об'єктів. Завдяки цьому у науково-фантастичному тексті (НФТ) виникають нові слова на позначення реалій, що існують у фантастичному світі. Дослідження лексичних новотворів (В. В. Лопатін, А. Г. Ликов, В. Г. Гак, Р. Ю. Намітокова, І. С. Улуханов, Н. С. Валгіна, О. М. Турчак, Ю. А. Зацний) дають змогу виявити тенденції розвитку лексико-семантичної системи. Це стосується словотвірних процесів та напрямів семантичного розвитку лексики.

Мовне оформлення науково-фантастичних творів уже було об'єктом уваги фахівців (Л. А. Кузнєцової, Ю. В. Ковалік, Т. Н. Тесленко, Т. А. Сінопольської, О. О. Калінюк, А. А. Лисенко, Т. В. Катиш), однак функціонування квазіспеціальної лексики наукової фантастики сьогодні ще малодосліджене.

Завданням дослідження є визначення й опис функціональних особливостей квазіспеціальної лексики (КЛ) у сучасному англомовному науково-фантастичному тексті.

Матеріалом дослідження послугували романи і оповідання англомовних письменників-фантастів другої половини XX ст. – початку XXI ст.: В. Дітца, Д. Адамса, А. Кларка, У. Гібсона, Т. Джонса, Е. Айдла, К. Саймака, А. Маккефрі, Е. Скарборг, М. Тиса, Дж. Йорка, У. Сміта та ін. (загальний обсяг близько 3 500 сторінок).

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі НФТ є фантастичний світ. Його створення реалізується за допомогою особливої лексичної системи, яка включає спеціальну лексику, котра складається з власне спеціальної лексики та КЛ. Квазіспеціальну лексику кваліфікуємо як шар лексичних новотворів, що номінує об'єкти та явища, які існують виключно у фантастичному світі; КЛ налічує квазітермінологію, квазіноменклатуру та квазіспеціальні іншокодові повідомлення (формули, схеми). З функціонуванням квазіспеціальної лексики у НФТ тісно пов'язане поняття референції (відношення актуалізованої лексичної одиниці до об'єктів). Процес референції пов'язаний з такими елементами, як *денотат* та *мовна одиниця*. Як і власне спеціальна, квазіспеціальна лексика у НФТ співвідноситься з певними позамовними об'єктами і явищами. Однак, як уже зазначено вище, відмінною ознакою КЛ є те, що об'єкти та явища, які вона позначає, вигадав автор. Звідси випливає, що особливістю квазіспеціальної лексики НФТ є *фантастичний денотат*, аналогу якого немає в реальності.

Квазіспеціальна лексика, яку використовують у НФТ, виконує певні функції на рівнях мовлення та тексту. Наприклад, на рівні мовлення КЛ виконує функції, притаманні всім лексичним одиницям, а саме: номінативну та денотативну. Зокрема, КЛ номінує об'єкти фантастичного світу. Виконуючи денотативну функцію, одиниці КЛ певним чином імітують наукові терміни. Їх не тільки утворюють у такий самий спосіб, але й іноді супроводжують поясненням або визначенням, так само, як власне терміни в науковому тексті.

Підкріплення слова денотатом засвідчує, що «в свідомості мовця існує дедуктивно виведене ним правило: «якщо є слово, то є й реальний об'єкт». Саме цим правилом і користуються автори-фантасти [6, с. 37]. Свідомість читача підкоряється цьому правилу, в результаті чого читач сприймає науково-фантастичні лексеми за нормальною мовною логікою, тому об'єкти й поняття у НФТ постають як реальні. Водночас читач розуміє умовність, нереальність ситуацій у науковій фантастиці.

Загальні особливості КЛ визначають її функції у НФТ. На рівні тексту виокремлюють низку важливих функцій КЛ, а саме: утворення образу фантастичного світу, колориту фантасто-екзотичності, імітацію науково-технічної атмосфери, а також утворення атмосфери майбутності, – в результаті чого проявляються такі характерні ознаки наукової фантастики, як фантастичність та художня імітація науковості. На наш погляд, ці функції КЛ випливають з номінативної та денотативної, адже через номінацію неіснуючих об'єктів реалізується фантастичність, створюється колорит фантасто-екзотичності та атмосфера майбутності, а через номінацію наукових понять та технічних об'єктів проявляється «наукова» ознака НФТ.

Отже, властивість подавати те, що не існує, як реальне закладена в самій природі КЛ (вигадане як реальне подають власне у фантастичному світі, який сприймає читач як аналог реального, тобто як такий, що ніби не суперечить дійсності).

Квазіспеціальні лексичні одиниці створюють у НФТ колорит фантасто-екзотичності. Адже зазвичай їхнє використання пов'язано з фантастичними реаліями іншопланетних цивілізацій, з описом побуту, інноваціями у галузі техніки та науки майбутнього, що існують у фантастичному світі, вигаданому автором. Отож вважаємо, що одиниці КЛ у науково-фантастичному тексті по суті є фантастизмами (тобто фантастичними екзотизмами).

Відомо, що власне екзотизми – це слова, запозичені з інших мов, які позначають реалії життя іншого народу чи країни. Подібно до власне екзотизмів, КЛ у тексті також має стилістичне забарвлення: з одного боку, ця лексика є ніби своєю, нейтральною для персонажів фантастичного світу, а з іншого – вона є чужою, екзотичною для читача.

© Н. П. Вільховченко, 2015

Екзотичне забарвлення найінтенсивніше проявляється в одиниць спеціальної лексики, які корелюють із тематичними групами власне екзотизмів, що існують у мові. До них належать вигадані автором топоніми, гідроніми, ороніми, астроніми, які є неначе знайомі «майбутнім» цивілізаціям, назви професій, закладів та організацій, назви представників флори та фауни, одиниць виміру. Наведемо приклади вживання деяких одиниць КЛ, що належать до цих тематичних груп:

«The humans, who had been led to expect something verging on paradise, had arrived to find that ***Zuul*** *had been inhabited for hundreds of thousands of years»* [8, с. 5].

«A ***gbaanyi*** *was about one and a half years, by Standard time, which was how these humans measured their days»* [10, с. 176].

«Even the curtains in the crew rooms were woven from the hair of the ***silky canadil****, which lives high up in the* ***Mountains of Merlor***» [9, с. 148].

У цих прикладах спостерігаємо використання КЛ, яка належить до різних *тематичних груп* та створює колорит фантасто-екзотичності у творах: ***Zuul*** *(квазіастронім)*, ***Mountains of Merlor*** (*квазіоронім)*, ***gbaanyi*** *(одиниця іншопланетного виміру часу)*, ***silky canadil*** *(назва представника іншопланетної фауни).* Наведені групи КЛ співвідносяться з тематичними групами власне екзотизмів. Це означає, що КЛ визначається тематичними розрядами екзотизмів. Відомо, що під час змалювання реалій минулих епох у художньому тексті як зображувальний засіб використовують застарілу лексику (архаїзми). За аналогією, під час опису прийдешніх часів подібну стилістичну функцію виконують фантастизми майбутнього:

«*She, Captain Becker, RK, and Aari had stood on the lowered platform of the* ***robolift***» [10, с.14].

В уривку використано квазітермін ***robolift***, який є фантастизмом, оскільки позначає предмет (роботизований ліфт), що «існує» тільки у фантастичному світі. Водночас, цей квазітермін створює атмосферу майбутності, адже світ, де існує зазначений предмет, є у вигаданому майбутньому. Зазначимо, що майбутність розглядаємо з точки зору читача, який сприймає текст. Щодо внутришньотекстової, персонажної, точки зору час знаходиться в теперішньому.

Однією з найважливіших функцій КЛ у науково-фантастичному тексті є функція створення фантастичного світу, яка пов'язана з властивістю слів утворювати в тексті певну понятійну систему, певні лексико-семантичні групи. Вигадуючи фантастичний світ, автор «створює» фантастичні реалії, об'єкти та номінує їх. Незважаючи на те, що одиниці КЛ у НФТ можуть бути тематично різними, вони мають здатність встановлювати між собою стилістичний і семантичний зв'язок. Така здатність одиниць КЛ відзначається, з одного боку, своєрідністю, а з іншого – спільністю їхньої семантичної природи. Як наслідок, читач підсвідомо виокремлює у тексті всі одиниці КЛ, що позначають об'єкти фантастичного світу. У його свідомості у такий спосіб вони утворюють систему, яка є наповненою певною кількістю елементів.

Наприклад, у романі В. Дітца «Steelheart», в якому описано суспільство планети ***Zuul***, автором використано 76 одиниць КЛ, що розподіляються за різними тематичними групами: а) назви вигаданих професій: ***Beta 410 police special*** (*тип робота-поліцейського*), ***roboticist*** (*робототехнік*), ***xenoanthropologist*** (*антрополог, що досліджує іншопланетян, а також андроїдів*); б) назви вигаданої зброї: ***nonlethal stun gun*** (*тип зброї, що не вбиває, а тимчасово паралізує жертву*), ***robostunner*** (*тип зброї проти роботів*), ***robot rounds*** (*бойовий ладунок, призначений для боротьби з роботами*); в) назви фантастичної техніки: ***SS-4*** (*тип штучного супутника-шпигуна, що має свідомість*); г) назви фантастичних мов, діалектів, якими розмовляють мешканці цієї планети: ***Zid dialect***; д) топоніми: ***Riftwall*** (*назва міста*), ***Valley Harmony*** (*назва іншопланетної долини)*, ***HZ*** (*територія на планеті* ***Zuul***, *призначена тільки для людей*); е) квазітерміни, що позначають соціальний устрій на планеті: ***robotic social interaction system*** (*суспільна система роботів*), ***robotic infrastructure*** (*інфраструктура роботів*).

Уже сам перелік одиниць КЛ, використаних у тексті, окреслює життя на іншій планеті, з власною географією, соціальним устроєм та своїми особливими реаліями. Отже, одиниці КЛ вибудовують розгалужену й структуровану понятійну мережу.

У романі Д. Адамса «Life, the Universe, and Everything», де розповідають про пригоди героїв у космосі, існує власна розгалужена й тематично різноманітна система КЛ, яку використано для опису фантастичного світу. Передусім це найменування вигаданих планет: ***Cwulzenda***, ***Effa***, ***Folfanga***, ***Preliumtarn***, ***Han Wavel***; квазітопоніми, квазіороніми: ***Sevorbeupstry*** (*назва іншопланетної країни*), ***Quentulus Quazgar Mountains***, ***Mountains of Frazfraga***; типи вигаданої зброї: ***ultimate weapon***, ***supernova bomb***, ***star laser***, ***maxi-slorta hypernuclear device***; технічні та наукові квазітерміни: ***advanced hypermathematics***, ***sub-etha sens-o-matic*** (*пристрій, що відчуває аномалію в просторово-часовому континуумі*) [7].

Висновки та перспективи дослідження. Особливість КЛ полягає у тому, що вона має фантастичний денотат, аналогу якого не існує в реальності. КЛ виконує низку текстових функцій: створення образу фантастичного світу, колориту фантасто-екзотичності, імітація науково-технічної атмосфери, а також функція створення атмосфери майбутності. Наголошено, що КЛ має здатність утворювати систему в НФТ. У перспективі дослідження: аналіз лексичних одиниць, які втратили статус квазіспеціальної лексики; дослідження проблем, які стосуються процесів та шляхів входження квазітермінів до загальнолітературної мови; вплив етнокультурних чинників на мовне оформлення науково-фантастичного тексту.

Література:

1. Калінюк О. О. Композиційно-мовленнєва форма «опис» у науково-фантастичному тексті : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. філол. н. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. О. Калінюк. – Одеса, 1999. – 16 с.

2. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Катиш. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.

3. Ковалик Ю. «Фантастическая реальность»: опыт лингвистического подхода / Ю. Ковалик // Всесоюзная научная конференция-семинар, посвящ. Творчеству И. А. Ефремова и проблемам научной фантастики : тезисы докладов и сообщений. – Николаев, 1988. – С. 121–123.

4. Кузнецова Л. А. Язык и стиль научно-фантастических романов Г. Д. Уэллса : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Лилия Андреевна Кузнецова. – Львов, 1967. – 343 с.

5. Тесленко Т. Н. Жанровая специфика перевода научной фантастики : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Т. Н. Тесленко. – Одесса, 1989. – 16 с.

6. Лисенко А. А. Сербська та хорватська науково-фантастична лексика [Електронний ресурс] / Алла Андріївна Лисенко. – Режим доступу : http://www.rastko.rs/rastko.ukr/umetnost/ lisenko2002/lisenko-01.html

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Adams D. Life, the Universe, and Everything / D. Adams. – London : Pan Books, 1982. – 160 p.

8. Dietz W. Steelheart / William Dietz. – New York : Ace Books, 1998. – 324 p.

9.Jones T. Starship Titanic / Terry Jones. – New York : Ballantine Books, 1998. – 246 p.

10. McCaffrey A. Acorna's World / A. McCaffrey, E. Scarborough. – New York : Harper Collins Publishers, 2000. – 306 p.

УДК 81'342.9

О. О. Вольфовська,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВИ ЯК РІЗНОВИДУ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПОЛІТИКІВ

Статтю присвячено встановленню та опису фоностилістичних характеристик публічних виступів німецьких політичних діячів. На основі слухового та акустичного аналізів вивчено закономірності ритмічної організації промов сучасних політичних діячів Німеччини та виявлено просодичні засоби, які дозволяють мовцеві не лише ефективно донести до чисельної аудиторії основну інформацію повідомлення, але й дають змогу ораторові здійснювати значний вплив на слухачів.
Ключові слова: *фоностилістичні характеристики, політична промова, просодія, ритм мовлення.*

Статья посвящена выявлению и описанию фоностилистических характеристик публичных выступлений немецких политических деятелей. При помощи слухового и акустического анализа изучены закономерности ритмической организации речей современных политических деятелей Германии, а также выявлены просодические средства, позволяющие оратору не только эффективно доносить до аудитории основную информацию сообщения, но и предоставляющие выступающему возможность существенно влиять на слушателей.
Ключевые слова: *фоностилистические характеристики, политическая речь, просодия, ритм речи.*

This article is devoted to identifying and describing the phonostylistic characteristics of the public speeches of the modern German politicians. With the help of the auditory and acoustic analysis the regularities of the rhythmic organization of the speech, as well as the invariant and variant features of the rhythm of the political speech have been established. The results of the experimental phonetic studies allow us to state, that a specific rhythmical organization is one of the most important phonostylistic characteristics of the political speech.

According to the study the rhythm of the public speech is a result of the complex interaction of all prosodic means – melodic, temporal, dynamic changes and specific speech articulation. The political speech is characterized by the alternation of the rhythmic and non rhythmic fragments. The speaker changes the rhythm of expression, especially on significant passages of the speech,that draws the audience attention to the important information in the message. In addition, variability of the rhythm allows the speaker to avoid the monotony and gives to the performance features of natural speech, that influences the audience more effectively.

This study shows, that the rhythm of the speeches of modern German politicians may vary depending on the semantic and pragmatic of a speech passage. Thus, background information is reported by the speaker neutral, with no sudden changes of prosodic parameters. While for the most important parts of speech the broken, rapid rhythm is inherent, that draws the audience's attention to the important terms of the message.
Key words: *phonostylistic characteristics, political speech, prosody, rhythm.*

Особливості оформлення тексту з огляду на ситуацію його функціонування складають предмет стилістичних студій, зокрема фонетичної стилістики, яка вивчає специфіку звукового оформлення повідомлення у тій чи іншій комунікативній ситуації. Вочевидь, розмова з близьким другом буде значно відрізнятися за своїми сегментними та супрасегментними характеристиками від розмови з начальником, а жарт, розказаний у сімейному колі, – від доповіді на науковій конференції.

Учені сходяться на думці, що фонетичне оформлення усного висловлення складається під впливом ряду екстралінгвістичних факторів, до яких належать: а) ступінь підготовленості висловлювання; б) соціальний статус комунікантів; в) комунікативний намір мовця; г) сфера й умови спілкування; ґ) характер контакту між промовцем і слухачами; д) емоційний стан мовця; е) просторово-часові умови та кількісний склад аудиторії [3, с. 5].

Під *фонетичним стилем*, слідом за С.М. Гайдучиком, розуміють *«різновид сукупності фонетичних засобів усіх рівнів фонетичної системи мови, властивих мовленнєвому висловлюванню в певній мовленнєвій ситуації»* [3, с. 7]. Із наведеного визначення випливає, що провідну роль у фоностилістичній диференціації мовлення відіграє не сфера спілкування, а конкретна мовленнєва ситуація, якою визначається добір найбільш доцільних мовленнєвих засобів.

Визначення фонетичного стилю ґрунтується на принципах відбору та комбінації наявних мовних засобів. Поняття відбору передбачає наявність певного еталону, зразка, з яким можна було б порівнювати відхилення. У мові таким зразком слугує мовна норма, тобто сукупність стійких реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації [11, с. 337]. Проте норма є не лише відносно стабільним, але й значною мірою диференційованим комплексом мовних засобів, що передбачає наявність низки варіантів та синонімічних способів вираження.

Реалізація в мовленні засобів фонетичної системи регулюється вимовною нормою окремої мови, яка є ознакою не лише літературної мови, але й притаманна будь-якому стилю вимови [3, с. 8].

Політична сфера комунікації представлена низкою типових ситуацій спілкування, мовна специфіка яких відображена в окремих жанрах політичного мовлення. Одним із таких жанрів є політична промова. Беручи за основу класифікацію фоностилістичних типів Ю.А. Дубовського, гоафічно зображену на рисунку 1, можемо трактувати політичну промову як різновид публічного монологічного немітингового мовлення політичних діячів, актуалізованого в офіційній обстановці під час неопосередкованого контакту з публікою, що, безумовно, відображається в інтонаційному оформленні цього виду мовленнєвої діяльності.

Умови, в яких відбувається спілкування промовця-політика з аудиторією (монологічне мовлення перед чисельною аудиторією в офіційній обстановці) вимагають використання ряду специфічних стилістичних прийомів, необхідних для досягнення комунікативного ефекту. Насамперед це мають бути прийоми, здатні привернути увагу слухачів до змісту промови. У зв'язку з цим особливого значення набуває форма викладу, зокрема просодичне оформлення промови.

Політична промова розглядається у даному дослідженні як функціональний різновид усного мовлення, що має ряд фоностилістичних особливостей, передовсім на супрасегментному рівні. За визначенням Степанова Ю. С., кожен функціональний різновид мовлення характеризується набором інтегральних ознак, тобто постійних незмінних компонентів, та має певні диференційні ознаки, що відрізняють його від інших стилів [14, с. 494]. До диференційних ознак функціонального стилю можна віднести і специфічну ритмічну організацію мовлення.

Гіпотетично можна стверджувати, що однією з найбільш яскравих з точки зору ритмічної будови є ораторська, зокрема політична, промова. Її підготовлений характер дозволяє промовцеві ретельно спланувати свій виступ, зосередившись

© О. О. Вольфовська, 2015

не лише на змісті, але й на формі організації висловлення, одним із проявів якої і є ритмічність мовлення. Доведено визначну роль ритму у здійсненні впливу на реципієнта під час проповіді [10; 13], яка поряд з політичною промовою є прикладом ораторського мовлення. Ґрунтуючись на результатах цих досліджень можна припустити, що в політиці ритм виконує не менш важливу функцію, ніж у гомілетиці. У зв'язку з цим постає необхідність виявлення закономірностей ритмічної будови політичної промови з урахуванням її комунікативної спрямованості та жанрово-стильових особливостей.

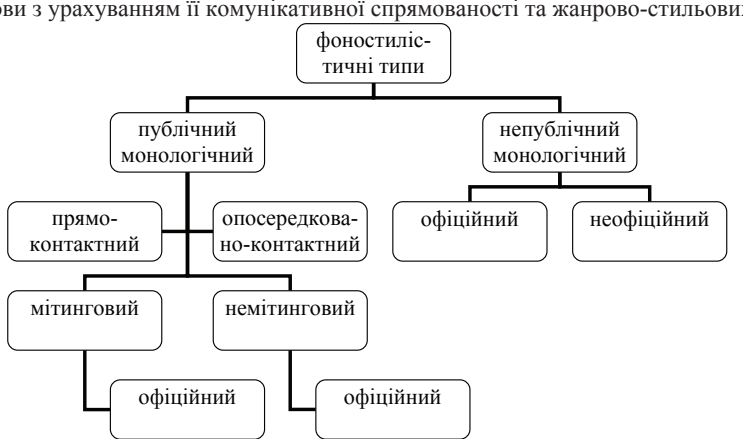

Рис. 1. Фоностилістичні типи за Ю. А. Дубовським [5, с. 82]

Вибір саме політичної промови є невипадковим, оскільки ораторське мистецтво політичного діяча виявляється у тому, щоб, з одного боку, бути зрозумілим і цікавим для кожного присутнього, а з іншого – змусити публіку замислитись над проблемами, важливими саме з точки зору оратора. Досягти цього можна завдяки творчому використанню таких просодичних засобів, як акцентуація, паузація, варіювання мелодичного контуру, які в комплексі сприяють формуванню певного ритмічного рисунку виступу.

Специфіка ритмічної будови публічних виступів німецьких політиків вивчалася із застосуванням методів експериментально-фонетичного дослідження, зокрема інформантного, слухового й електроакустичного аналізів. Результати аналізу політичних промов наївними носіями мови, а також аудиторами-фонетистами дозволили оцінити перцептивні характеристики ритму та розкрити роль цього компоненту інтонації під час реалізації риторики публічного виступу.

Перцептивні характеристики політичних виступів досліджувалися шляхом порівняння ритміко-інтонаційного оформлення промов, виголошених політичними діячами Німеччини і тих самих текстів, начитаних дикторами-носіями німецької мови, котрі мають досвід виступів перед чисельною аудиторією, проте не є політиками.

Носії німецької мови без спеціальної філологічної освіти оцінили тексти, що увійшли до корпусу експериментального матеріалу, з позицій особистого враження від способу презентації промови. Отримані дані дозволили виокремити фрагменти виступів, у яких найкраще проявляється риторична майстерність промовців.

Аудитори-фонетисти, прослухавши оригінальні й озвучені дикторами уривки промов, здійснили сегментацію мовленнєвого потоку, позначили напрям руху тону в ритмічних групах, синтагмах, фразах, відмітили наголошені склади у кожній ритмоодиниці, проставили паузи із зазначенням їхньої тривалості. Результати слухового аналізу створили передумови для розкриття специфіки ритміко-інтонаційної організації публічного виступу та виявлення просодичних параметрів, що справляють найбільший вплив на слухачів політичної промови.

Вивчення перцептивних характеристик ритму німецької політичної промови та аналіз даних опитування носіїв німецької мови щодо враження, яке викликає у слухачів публічне мовлення з різною ритмічною організацією, дозволяють стверджувати, що політичний виступ вирізняється специфічною ритміко-інтонаційною організацією, яка використовуються оратором з метою маніпулювання увагою публіки.

Результати перцептивного аналізу публічних виступів політиків за методом семантичного диференціалу показали, що політична промова, для якої характерне подрібнене членування усного тексту, оформлення ритмоодиниць переважно висхідним мелодійним контуром з частою зміною напряму руху тону, наявність більш тривалих пауз, нормальний, дещо сповільнений темп, сприймається слухачами як впевнене, спокійне, зрозуміле, виразне мовлення, яке краще відповідає ситуації спілкування та викликає у слухачів позитивне враження від виступу політика. Натомість уривки тих самих промов, прочитаних дикторами-носіями німецької мови, вирізняються значно біднішим інтонаційним оформленням, а тому характеризуються аудиторами як монотонні, невиразні, недієві, непереконливі.

Слуховий аналіз політичних промов наївними носіями мови підтвердив припущення про важливу роль інтонації для здійснення впливу на слухача. Аудитивний аналіз дозволив виявити й описати ті просодичні параметри, завдяки яким цей вплив стає можливим.

Електроакустичний аналіз текстів політичних промов дозволив отримати об'єктивні дані щодо специфіки просодичної організації публічних виступів німецьких політичних діячів та порівняти отримані результати з даними перцептивного аналізу.

За даними перцептивного експерименту із загального корпусу досліджуваного матеріалу відібрано найбільш яскраві фрагменти мовлення політиків, а саме такі, що характеризувалися усіма інформантами як переконливі, дієві, виразні, зрозумілі та приємні для сприйняття. Відібрані фрагменти – 173 фрази, 407 синтагм, 1476 ритмічних груп, тривалістю звучання 30 хвилин, – склали корпус експериментального матеріалу, що підлягав акустичному аналізу.

Експериментально-фонетичні дослідження просодичної організації різних типів дискурсу: політичного [2; 8], лекційного [9], гомілетичного [10; 13], художнього [1], ділового [4; 7; 12], рекламного [6] тощо, свідчать про те, що кожен різновид усного тексту вирізняється специфічними акустичними характеристиками. Завдання нашого дослідження полягало в установленні тих акустичних параметрів, котрі складають основу ритму німецького публічного мовлення та здатні чинити певний вплив на слухачів політичної промови.

Слуховий аналіз показав, що на сприйняття публічного мовлення слухачами суттєво впливають мелодійні й темпоральні зміни, відсутність або наявність пауз, модуляції гучності голосу, а також членування виступу на ритмоодиниці різ-

ної тривалості. Мета акустичного аналізу полягала у встановленні параметрів частотної, часової й динамічної складових ритму, що є найбільш значущими для реалізації політичної риторики.

Аналіз акустичних параметрів усного мовлення німецьких політиків дозволив виявити інваріантні та варіантні ознаки ритмічної будови політичної промови, в основі яких лежить специфічне функціонування частотної, темпоральної і динамічної складових ритму публічного виступу. Інваріантні просодичні ознаки сприяють створенню цілісності тексту. Варіативність акустичних параметрів пов'язана зі смисловою значущістю того чи іншого фрагменту промови. Відхилення від інваріантних показників не лише дозволяє ораторові уникати монотонності, але й привертає увагу слухачів до змістовно важливої інформації.

Отримані дані експериментально-фонетичного дослідження промов німецьких політиків дозволяють зробити такі **висновки**:

1. Усна реалізація політичної промови зумовлена низкою позамовних чинників, зокрема офіційною обстановкою спілкування, чисельністю аудиторії, інтенцією промовця на переконання слухачів у важливості викладених у виступі проблем та правильності запропонованих шляхів їхнього розв'язання. Це знаходить своє відображення в ритміко-інтонаційній будові публічного виступу, який ритмізується в результаті комплексної взаємодії усіх просодичних засобів – мелодичних, темпоральних, динамічних змін, а також специфічного членування виступу, – оскільки реалізаціям просодичних параметрів в усному мовленні притаманні ознаки повторюваності та регулярності. Політична промова ритмізується за рахунок чергування ритмічних фрагментів з аритмічними уривками. Промовець змінює ритм висловлювання, передовсім, на інформативно значущих фрагментах промови, чим привертає увагу слухачів до важливої на його думку інформації повідомлення. Крім того, варіативність ритміки дозволяє ораторові уникати монотонності та надає виступу ознак невимушеного, природного мовлення, що ефективніше впливає на публіку.

2. Політичній промові, так само як фрагментам політичних виступів, прочитаним дикторами, властиве подрібнене членування тексту на короткі ритмічні групи тривалістю від трьох до шести складів, реалізованих у діапазоні ізохронності (500–1000 мс), завдяки чому формується певне ритмічне тло виступу. Проте, на відміну від прочитаних текстів, ритміка виголошеної оратором промови періодично порушується за рахунок уживання дуже коротких (одно-, двоскладових) або більш тривалих (понад 10 складів) ритмогруп. Саме наявність таких аритмічних фрагментів якісно вирізняє ораторський виступ як вид мовленнєвої діяльності.

3. Наголоси в ораторському політичному виступі повторюються через відносно рівномірні періоди часу тривалістю 400–1000 мс, надаючи ритму ознак стабільності. Ритмізація висловлювання порушується періодично внаслідок суттєвого подовження або скорочення часової тривалості міжнаголошених інтервалів, пожвавлюючи ораторський виступ. Встановлено, що фрагменти промови з нерегулярним чергуванням наголошених складів привертають увагу слухачів, а тому висловлена в них інформація краще сприймається слухачами.

4. Тональне оформлення публічного виступу політиків характеризується функціонуванням переважно висхідного тону та частою зміною мелодичного контуру. Фрагменти промови, на які оратор бажає звернути особливу увагу слухачів, вимовляються у ширшому тональному діапазоні з різким перепадом ЧОТ.

5. Паузальна організація політичної промови є тим просодичним параметром, який суттєво відрізняє публічне мовлення від читання текстів промов дикторами, оскільки паузація тісно пов'язана з семантикою та прагматикою повідомлення. Паузи, які під час публічного виступу є більш тривалими, ніж у прочитаних текстах тих самих промов, використовуються політиками з метою підсилення інформативно значущих ділянок промови. Часта паузація полегшує сприйняття сказаного, позаяк за допомогою перерви у звучанні мовець виділяє ті фрагменти виступу, на які слухачам варто звернути увагу. Таке використання пауз сприяє встановленню контакту з публікою та позитивно впливає на якість промови.

6. Темп мовлення політика безпосередньо пов'язаний із семантикою та прагматикою повідомлення і суттєво впливає на сприйняття промови слухачами. Згідно з даними перцептивного експерименту встановлено, що занадто швидке або занадто повільне мовлення доповідача не сприймається публікою. Найбільш прийнятним для публічного виступу є нормальний темп (330 складів за хвилину), який дещо прискорюється на інформаційно менш важливих ділянках промови (410 складів за хвилину) та суттєво сповільнюється (до 170 складів за хвилину) під час повідомлення важливої інформації, що привертає увагу слухачів.

Виконане дослідження доводить, що промовам сучасних політичних діячів Німеччини притаманний особливий ритм, який не залишається однорідним протягом виступу політика, а може багаторазово змінюватись, залежно від семантико-прагматичного навантаження того чи іншого фрагменту промови. Так, фонова інформація повідомляється доповідачем нейтрально, без різких змін просодичних параметрів, створюючи враження плавного, стабільного ритму. Змістовно важливим ділянкам промови властивий ламаним, стрімким ритм, що привертає увагу слухачів до важливої з точки зору промовця інформації.

Розкриті у статті фоностилістичні особливості політичної промовине вичерпують проблематики ефективної організації ораторського виступу. Публічне мовлення є перспективним матеріалом для подальших наукових пошуків, спрямованих на виявлення закономірностей взаємодії сегментного й надсегментного рівнів під час ораторського виступу. Поглибленого вивчення потребує також питання, пов'язане з впливом вікових і гендерних ознак мовця на ритміко-інтонаційну організацію публічного виступу та на його сприйняття слухачами.

Література:

1. Бишук Г. В. Ритмічна модель англомовного художнього тексту (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі соціально-психологічних оповідань письменників XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Г. В. Бишук. – К., 2003. – 20 с.

2. Васік Ю. А. Ритмічна організація англомовного політичного дискурсу (експериментально-політичне дослідження на матеріалі промов сучасних політиків Великої Британії) : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.04 / Васік Юлія Анатоліївна. – Горлівка, 2007. – 234 с.

3. Гайдучик С. М. Фоностилистический аспект устной речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : автореф. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. М. Гайдучик. – Л., 1973. – 31 с.

4. Дєрік І. М. Просодичні особливості дискурсу інформаційних повідомлень ділової тематики в Інтернеті : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.15 / Дєрік Ілона Морисівна. – Одеса, 2007. – 264 с.

5. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих / Юрий Александрович Дубовский. – Минск : Выш. шк., 1978. – 140 с.

6. Лисичкіна І. О. Просодична організація англомовного дискурсу реклами (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британської телевізійної реклами) : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.04 / Лисичкіна Ірина Олексіївна. – Горлівка, 2005. – 217с.

7. Лисичкіна О. О. Просодична актуалізація логіко-аргументативних інтеракцій (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англомовних ділових переговорів) : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.04 / Лисичкіна Ольга Олексіївна. – Горлівка, 2010. – 231 с.

8. Петлюченко Н. В. Харизматична особистість політичного лідера в просторі німецького та українського апелятивних дискурсів: зіставний аспект : дис. … доктора філол. наук : 10.02.17 / Петлюченко Наталія Володимирівна. – Одеса, 2010. – 486 с.

9. Петрунина Е. С. Просодические характеристики речи лекторов (на материале национального и интернационального вариантов английского языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. С. Петрунина. – Волгоград, 2007. – 17 с.

10. Рослова Е. Ю. Просодическая организация ораторской речи (на материале литургической проповеди) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. Ю. Рослова. – М., 2009. – 27 с.

11. Семенюк Н. Н. Языковая норма / Н. Н. Семенюк // Лингвистический энциклопедический словарь / [глав. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд., доп.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – С. 337–338.

12. Сибилёва Л. Н. Просодические средства прагматического воздействия в речи бизнесменов (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дисс. на соискиние уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Н. Сибилёва. – М., 2009. – 23 с.

13. Скрипняк Т. Л. Риторичний аспект просодії німецькомовної проповіді (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. … кандидата філол. наук: 10.02.04 / Скрипняк Тетяна Леонідівна. – К., 2009. – 214 с.

14. Степанов Ю. С. Стиль / Ю. С. Степанов // Лингвистический энциклопедический словарь / [глав. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд., доп.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – С. 494–495.

УДК 821.111.09(73)»1913/1920»

А. В. Гайдаш,
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ ПЕРСОНАЖІВ ПОХИЛОГО ВІКУ В ОДНОАКТІВКАХ Ю.О'НІЛА 1913-1920-Х РОКІВ

У статті досліджується моделювання персонажів літнього віку в одноактних драмах Ю.О'Ніла з точки зору літературної геронтології. Аналізується функціонування різновікових шлюбів. Розкриті ейджистські стереотипи, характерні для художнього дискурсу початку XX ст.
Ключові слова: *літературна геронтологія, дискурс вікової динаміки старіння, персонажі похилого віку, рання драматургія Ю.О'Ніла.*

В статье исследуется моделирование персонажей пожилого возраста в одноактных драмах Ю.О'Нила в контексте литературной геронтологии. Анализируются схемы возрастного разрыва супругов. Рассмотрены эйджистские стереотипы, присущие художественному дискурсу эпохи.
Ключевые слова: *литературная геронтология, дискурс динамики старения, персонажи пожилого возраста, ранняя драматургия Ю.О'Нила.*

The paper studies the elderly characters in early O'Neillian one-acts from the point of view of literary gerontology. The author of the paper assumes the dysfunctioning of intergenerational marriages. The light is shed upon ageists' stereotypes encoded in the analyzed plays.
Keywords: *literary gerontology, discourse of the dynamics of ageing, elderly characters, early plays by Eugene O'Neill.*

У пострадянському літературознавчому просторі твори єдиного нобелівського лауреата з американської драми досліджували А. Анікст, Н. Висоцька, М. Коренєва, Н. Кутєєва, С. Пінаєв, У. Фарина, В. Шаміна та цілий ряд відомих науковців. Слід зазначити, що в працях відомих як вітчизняних, так і зарубіжних науковців було ретельно проаналізовано загальнокультурні, філософські, соціально-психологічні, духовно-релігійні та структурно-семіотичні аспекти о'нілівської драматургії, в тому числі і образну систему. Здається, що творчість батька американського театру є всебічно вивченою, втім, спадщина видатного драматурга продовжує продукувати незлічені ідеї для роздумів. Зокрема барвиста панорама дійових осіб у п'єсах, написаних у період з 1913 по 1920 роки, створює передумови для вивчення американського культурного досвіду початку XX ст., що дозволяє виокремити певні соціальні групи (серед них низку персонажів похилого віку) та дослідити їхні емоційно-психологічні особливості, що виводить дану розвідку до міждисциплінарного простору літературної геронтології.

Термін літературна геронтологія (literary gerontology) запозичений з англомовних джерел, в яких вивчення старіння постає нагальною потребою нашої доби [9; 15]. Міждисциплінарність літературної геронтології створює сприятливі умови для дослідження питань старіння як для літературознавців, так і для геронтологів, соціологів, психологів та медиків. Друга група вчених (не-літературознавці) вважають, що літературні тексти є цінним джерелом інформації щодо переосмислення процесів старіння, адже художні світи здатні сприяти розумінню особистісних та соціальних аспектів старіння, особливо прийняття особистістю змін, які супроводжують цей процес [15, с. 21; 8, с. 88; 11, с. 69]. Сучасні художні твори часто репрезентують проблему старіння, процеси розвитку особистості на цьому етапі онтогенезу, відносини людей літнього віку з соціумом, особливості емоційної та психічної сфери людей у старості зокрема. Ці теми є актуальними для фахівців з геронтології, вікової психології та вікової соціології. Якщо розвідки з літературної геронтології широко представлені зарубіжними колегами, то у вітчизняній науці про літературу таких досліджень поки бракує. Актуальністю даної публікації є спроба ввести в український літературознавчий науковий обіг поняття «літературна геронтологія» та «дискурс вікової динаміки старіння», які створюють передумови для побудови теоретичних підходів до конструювання динаміки старіння в літературних творах.

Перебуваючи на стику двох дисциплін, літературна геронтологія зосереджується на розробці наступних проблем: 1) зображення процесів старіння у літературних творах; 2) тлумачення старіння гуманістичними теоріями особистості; 3) психоаналітичні прочитання літературних творів та психобіографічні методи вивчення авторства похилого віку; 4) застосування геронтологічних теорій для досліджень жанрів автобіографії, «перегляду життя» (life review – загальна тема в психологічних теоріях розвитку особистості в період старості. При перегляді життя суб'єкт пригадує досвід зі свого минулого, оцінює його, осмислює та часто переосмислює [12, с. 538]), кризи середнього віку тощо та 5) аналіз особливостей творчого процесу [14]. Один з засновників літературної геронтології, британський соціолог Майк Хепворт відкриває вікову межу об'єктів своєї концепції «входження у старіння» (ageing into old age) з п'ятдесяти років та визначає власне термінологічне словосполучення як тяглість, відкриті біологічні та хронологічні процеси, зцементовані західною культурою у форму символічного конструкту [9, с. 2–3]. У праці «Історії старіння» (2000) Хепворт обґрунтовує старіння (скорочена назва його концепції «входження у старіння») як перехід до іншої життєвої фази, природну трансформацію, яка відзначається плинністю та розвитком: «…динамічний процес мінливих варіацій, старіння є одночасно загальнолюдським станом та особистісним суб'єктивним досвідом» [9, с. 1]. Отже, відштовхуючись від хепвортівського розуміння геронтогенезу як «входження у старіння», вбачаємо одну з методологічних основ літературної геронтології у вивченні дискурсу вікової динаміки старіння у художніх текстах.

У пошуках заміни стереотипного сценарію похилого віку, що асоціюється з періодом занепаду, британський дослідник пропонує осмислення старіння в системі символічного інтеракціонізму, в основі якого закладена «значна роль уяви в розвитку Я-концепції» [9, с. 6]. Якщо концепції символічного інтеракціонізму розбудовуються в рамках досліджень структуралізму та занурюється у стабільні символічні структури, то постструктуралістські рефлексії нового історизму ґрунтуються на паралельному читанні літературних і нелітературних текстів, «що постійно допитують і доповнюють один одного» [1, с. 205-206], і це дає змогу значно розширити інтерпретацію та «створити нову реальність» [1, с. 209]. Наведемо роздуми основоположника деконструктивізму Ж.Дерріда (деякі ідеї якого приймає новий історизм) про бриколаж як «критичну мову». Опираючись на леві-строссівське визначення бриколера як того, «хто користується «засобами, що знаходяться під рукою», і що не були спеціально придумані для операції, в якій мають бути використані і до якої їх намагаються пристосувати через спроби і помилки, не вагаючись їх замінити, як тільки це буде потрібно, або використати їх кілька відразу, навіть якщо їхня форма і походження виявляються гетерогенними» [5, с. 465], французький філософ ви-

© А. В. Гайдаш, 2015

сує гіпотези, що «кожен дискурс є бриколажем» [ibid.] та водночас «кожен завершений дискурс таки пов'язаний з якимось бриколажем» [5, с. 466]. Піддаючи критичному аналізові поняття структури, Дерріда переконаний, що «структура повинна бути зцентрованою» [5, с. 475], причому центр структури, який існує як функція, «дозволяє вільну гру елементів всередині її цілісності» [5, с. 460]. Концепції відсутності центру та вільної гри уможливлюють відчитування в о'нілівських п'єсах раннього періоду творчості дискурсу старіння, представленого переважно в образній системі персонажів похилого віку. До проаналізованого матеріалу залучено 3 одноактних твори, в яких дійовими особами є чоловіки п'ятдесяти років та старше. Умовно ранній етап творчості американського драматурга можна поділити на три тематичних підгрупи: першу з них віднесемо до категорії різновікових шлюбів («Жінка на все життя», «Нерозважливість», «Мотузка»), другу – до циклу морських («Попередження», «На схід, до Кардіффу», «Ворвань», «Там, де стоїть хрест»), третю – до кримінальних («Аборт», «Снайпер», «Мрійник») і окремим твором стоятиме експериментальна драма «Імператор Джонс».

У першій підгрупі одноактних п'єс продемонстровано складнощі шлюбів між представниками різних поколінь на початку XX ст. Так, у «Жінці на все життя» (1913 р.) сюжетна лінія представлена розмовою двох золотошукачів навколо вогнища вночі, що фактично є наративним обрамленням для сповіді Старшого Чоловіка. Він не має імені, на відміну від другорядних Джека (Молодшого Чоловіка) та Старого Піта. В експозиції п'єси подано детальний опис Старшого Чоловіка: цікаво, що для загальної характеристики одягу «літнього чоловіка п'ятдесяти років» автор використовує ідіому «wear and tear» (в перекладі – зношування, стомлення), що є назвою однієї з сучасних геронтологічних теорій, яка пояснює механізм старіння через виснаження адаптаційних механізмів людського організму [7, с. 461; 13, с. 416]. Та найбільше уваги при зображенні своїх персонажів похилого віку драматург приділяє волоссю та обличчю. Так, у Старшого Чоловіка «волосся сивіє, а обличчя дещо зморене від далеких мандрів, важкого й неприкрашеного життя» [10, с. 3]. Драма протагоніста виявляється у раптовому з'ясуванні того, що набагато молодший від нього Джек, який врятував йому життя і став другом, кохає молоду дружину Старшого Чоловіка і вона відповідає Джекові взаємністю. Хоча усвідомлення цього факту безмежно обурює протагоніста та змушує його зморщитися і в прямому і в переносному сенсі («…the Older Man seems to crumple up…» [10, с. 7]), Старший Чоловік вчиняє благородно (хоча і не без вагань), відпускаючи Джека до коханої. Слід зауважити, що при житті Ю.О'Ніл волів не згадувати про свій перший твір для сцени, якого драматург цурався через надмірну мелодраматичність [10, с. 475]. Попри певну штучність образу Старшого Чоловіку – дізнавшись про суперника, він не наважився кинути виклик, а після нетривалої внутрішньої боротьби із самим собою, поклався на долю («What tricks Fate plays with us» [10, с. 10]) – можна простежити особливості емоційної сфери людини в період старості/дорослої зрілості, характерні для художнього дискурсу початку XX ст. Автором зроблено примітку в експозиційній сцені про певну елегантність у зовнішньому вигляді та у розмові, що видає у Старшому Чоловіку освіченість, незважаючи на тяжкі удари долі [10, с. 3]. Хоча згідно з міжнародною класифікацією періодів геронтогенезу похилий вік для чоловіків починається умовно з 60 років [3, с. 324], етап в півстоліття здається «входженням у старіння» в ранній драматургії О'Ніла. Зокрема, сам персонаж характеризує себе наступним чином: «…Я надто старий. (*Джек посміхається та робить протестуючий жест.*) У будь-якому разі, я ніколи не міг порозумітися зі світом, а світові (*сміється*) було байдуже щодо мене» [10, с. 3]. Важливою рисою образу Старшого Чоловіка здається його зрілість, поміркованість, здатність володіти собою та навіть прикидатися, коли йому болить найбільше. По суті, «Жінка на все життя» є монодрамою, в якій грає лише Старший Чоловік [6], спектр емоцій якого не може не вражати: розчарування, жарти, кепкування, цинізм, судорожне сіпання, жорстокість, лють, стогнання, ридання, підозріння, іронія – і все це на 9 сторінках (що дорівнює 10 хвилинам сценічного часу). Позбавлений імені, цей образ претендує на певну універсальність, що дає можливість говорити про нього як про прототип наступних дійових осіб літнього віку у п'єсах Ю.ОНіла. У намаганні не видати свої справжні почуття Старший Чоловік вдається до відвертої брехні про свою дружину: «Дівчина, про яку я говорю, напевно вже стала старою. Забуваю про власну сивину» [10, с. 8]. Похибка на старечі роки, які нібито призводять до втрати пам'яті, є одним з ейджистських стереотипів, які існують і донині. Було експериментально доведено [3; 4; 7; 13], що існує тенденція збереження багатьох когнітивних функцій у старості, у тому числі й логічної пам'яті: «Логічна пам'ять зберігає високу продуктивність і в старості, на відміну від механічної. Логічна пам'ять спирається на роботу мислення, яке в людей похилого віку зазвичай зберігає свої активні функції» [4, с. 296]. Удавана забудькуватість Старого Чоловіка є своєрідним механізмом захисту. Так само як і його іронічне ставлення до трагедійної ситуації, найопукліше змальоване в останній репліці персонажа: «Немає більше тої любові, ніж того, хто віддасть свою жінку своєму другові», яка є переінакшенням заповіді з Євангелія від Іоанна (слово «життя» було замінено О'Нілом на «жінку»). Таким чином, маємо гру слів в назві п'єси – «A Wife for a Life», а фразеологізм «жінка на все життя» набуває додаткової конотації. Змодельований драматургом дещо ідеальний герой, що вступає до завершальної фази свого життя, руйнує стереотипні драматургічні уявлення про чоловіка/нареченого похилого віку як негативного персонажу, пропонуючи натомість зразок нового типу людини пізнього дорослого віку з почуттям власної гідності та заглибленням і переосмисленням власного життєвого досвіду.

Любовний трикутник на фоні різновікового шлюбу є стрижнем наступної одноактівки під назвою «Нерозважливість» (1913). У зав'язці молода дружина заможного Артура Болдвіна таємно зустрічається з коханцем – молодим шофером. Неочікуваний приїзд чоловіка викликає ряд подій, внаслідок яких з'ясовується подружня зрада, гине молодик та кінчає життя самогубством жінка Болдвіна. На відміну від делікатного Старшого Чоловіка у попередньому творі, перед нами доволі нетактовний грошовитий пан, якого здається не хвилює відсутність такту або смаку [10, с. 55]. «Невеликому на зріст, коренастому Болдвіну біля п'ятдесяти. Набрякле товстогубе обличчя з ознаками старіння неначе назавжди застигло у посмішці цинічного презирства. Вираз маленьких очей ховається за важко обвислими повіками. Він розмовляє тихо, протяжно й знуджено та виявляє справжній інтерес лише до двох речей – гоночного авто і дружини – у вказаній послідовності» [10, с. 59]. Такий непривабний портрет Болдвіна є прямо протилежним зображенню аполлоноподібного шофера. Однак саме Болдвін у центрі уваги. Дізнавшись про зраду жінки, яку він по-своєму кохає, протагоніст переживає майже такий самий потужний спектр емоцій, як і Старший Чоловік. Подібно до останнього Болдвін спритно прикидається, але вже з іншою метою – помститися. Драматичність цього персонажу не менш гостра, ніж у п'єсі «Жінка на все життя», а жорстокість та виявлена досвідченість надають портрету протагоніста реалістичності. Кульмінаційної миті твір набуває в останній розмові чоловіка та дружини: «БОЛДВІН – Правда, невисоко ви обидва цінили мене як людину, інакше ви б так не поводилися. З самого початку я знав, що ти вийшла заміж за мене через гроші – (*скривлено посміхнувся*) За такого старого, як я. Зізнайся. Так?» [10, с. 71].

Фактично зініціювавши смерть двох осіб, Болдвін тим не менш є неоднозначним та навіть людяним у своїх стражданнях персонажем. Заслуговує на коментар і назва цієї одноактівки – Болдвін закидає молодому суперникові у нерозважливості по відношенню до його власності – авто та дружини (!). Використовуючи цей ґандж шофера, протагоніст відсилає молодика на вірну смерть. Слід зауважити, що поняття нерозважливості (recklessness) є загальноприйнятим терміном у юридичній практиці англо-

мовних країн; закодоване у назві драми, це поняття дає підстави стверджувати про детективність мелодраматичного сюжету.

Не можна не підкреслити кореляцію хронотопів о'нілівськівських наративів про старіння з психоемоційною сферою дійових осіб: дія завжди відбувається ввечері, поступово переходячи у ніч, поетично підкреслюючи завершальний етап життєдіяльності людини. Якщо у першій драмі розвиток подій має місце на безлюдному відкритому просторі (що знову підкреслює універсальність твору), то у «Нерозважливості» та «Мотузці» топоси замкнені. Вибір простору драматургом зумовлений сімейною атмосферою, яка стала «для Америки тим живильним середовищем, що нуртує загальносуспільні та загальнолюдські конфлікти» [2, с. 175]. Претензійна бібліотека, яка є водночас вітальнею Артура Болдвіна, позиціонує протагоніста як забезпеченого та водночас зашореного американця. Місцем дії наступної п'єси О'Ніла «Мотузка» (1918) є старий сарай неподалік від моря. Принципово відмінна за сюжетною лінією та поетичною тональністю від двох вищезгаданих творів, ця одноактівка близька по духу більшості відомих п'єс американського драматурга. Все ж таки тематично «Жінка на все життя», «Нерозважливість» та «Мотузка» поєднані ідеєю небезпеки різновікових шлюбів, які в американському контексті початку XX ст. будувалися на засадах вигоди. Двічі молодше своїх чоловіків, жіночі персонажі в п'єсах 1913 р. виявилися заручницями трансформованої «американської мрії», в якій відсутнє духовне начало. Дещо в іншому вимірі демонструє наслідки шлюбу між представниками різних поколінь Ю.О'Ніл у драмі «Мотузка»: після смерті дружини батько сімейства Аврам Бентлі одружується вдруге на значно молодшій від нього «курві, ім'я якої на устах усього міста» [10, с. 549]. Згодом молодичка народжує сина, батьківство якого ставиться під питання, та залишає дитину чоловікові, тікає від нього та згодом вмирає. Змужнівши, син Бентлі від другого шлюбу також залишає домівку і мотузка, яка висить посередині сараю, призначена батьком саме для сина, коли той повернеться. В цьому старий переконаний. Про передісторію мотузки дізнаємося з реплік персонажів, тоді як власне перебіг подій починається з прибуття сина, який має повіситися на мотузці, як вважають родичі, переконані малозрозумілими висловлюваннями Аврама. Іронія долі полягає в тому, що старий заховав у кріпленні мотузки для сина чималий капітал, який марно шукали всі дорослі члени родини. В останніх словах Бентлі був не наказ про повішення сина, а натяк на схованку, який проте ніхто не зрозумів. У фіналі онука зробить собі гойдалку з мотузки, а з силою розгойдавшись, зірве мотузку з балки та знайде золоті монетки, які із задоволенням пожбурляє у море.

Якщо за сучасними уявленнями точкою відліку геронтогенезу дослідники вважають період життя людини з 60-65 років [4, с. 292; 12, с. 485; 3, 324], то 65-річний Аврам Бентлі – центральний персонаж драми «Мотузка» – технічно підпадає під категорію похилого або ранньостаречого віку. Втім, детально змальований драматургом портрет Бентлі демонструє ознаки пізньостаречого етапу. М.Хепвуд стверджує, що процес «входження у старіння» є індивідуальним та несхожим на інший пережитий досвід [1, с. 4]; на відміну від проаналізованих о'нілівських дійових осіб пізнього дорослого віку Старшого Чоловіка та Артура Болдвіна, Аврам Бентлі, здається, утілює фольклорно-міфологічний архетип старця: «… високий худий сутулий дідуган. Похитуючись на тонких ногах, зігнутих ревматизмом, він повільно човгає, впершись на міцний ціпок. Над довгим вапняним обличчям, поораним зморшками – заяложена лисина, прикрашена рідким клоччям білого волосся. Кволий погляд з-під кошлатих, чорних брів. Лінія рота запала під великим, крючкуватим носом» [10, с. 548]. На фоні своїх родичів – дорослої дочки, її чоловіка, підлітка онуки та 20-річного сина, старий Бентлі здається несповна розуму: при вході до сараю він виганяє малу, перевіряє на міцність мотузку, що звисає посередині будівлі, та починає цитувати ветхозавітні рядки з книги пророка Єремії (6:4) «Горе нам, бо минає вже день, бо вже тягнуться тіні вечірні!» (пер. І. Огієнка) [10, с. 548]. Подальші вислови Бентлі також є посиланнями на Старий Заповіт, сповнені передчуттями власної смерті: «Чатують вони наші кроки, щоб ходити не могли ми по площах своїх. Кінець наш наблизився, сповнилися наші дні, бо прийшов нам кінець...» (плач Єремії 4:18; пер. І. Огієнка) і т.д. Дослідження похилого віку засвідчують різке зростання у літніх людей інтересу до релігії, порівняно з іншими етапами онтогенезу [4,с. 336; 3, с. 298, 313; 12, с. 519]. Загальна характеристика образу старої людини в п'єсі «Мотузка» посилюється зверхнім та презирливим ставленням решти персонажів до Бентлі: мовлення дійових осіб насичене такими метафоризованими епітетами по відношенню до старого, як half-witted body, ugly old devil, auld loon, foxy to pretend he's looney, stingy with his coin, old slave driver, sly old bird, old sport, old nanny-goat, mean auld swine, old skunk тощо. У наведених словосполученнях домінує прикметник старий та зоометафори. Значно більша за обсягом від попередніх п'єс та насичена автентичною вимовою ірландських іммігрантів, одноактівка «Мотузка» гостро відображає проблему старіння, яке стереотипно сприймається молодшими віковими групами як тягар.

Якби низько не визначали літературознавці художню цінність ранніх п'єс драматурга, закидаючи авторові у наслідування театральних кліше, надмірній тривіальності та мелодраматичності, його перші твори для сцени є цінними з точки зору літературної геронтології, так як в них відображено динаміку старіння американського населення перших десятиліть XX ст. – способи життя людей похилого віку, їхню поведінка та особистісну сферу.

Література:

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с.
2. Висоцька Н. О. Сучасна драматургія США / Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання : Матеріали семінару. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – С. 167–197.
3. Вікова психологія: навч. посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с.
4. Вікова психологія: навч. посібник / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
5. Дерріда Ж. Структура, знак і гра у дискурсі гуманітарних наук / Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. за ред. Марії Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 460–477.
6. Офіційний сайт електронного архіву робіт Юджина О'Ніла. Аналіз п'єси «A Wife for a Life»: [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.eoneill.com/library/contour/tyro/wife_for_life.htm
7. Feldman R.S. Understanding psychology. 5th ed. – N.Y. : McGraw-Hill, 1999. – 786 p.
8. Hepworth M. Fiction and Social Gerontology: The Novelist Stanley Middleton on Aging / Generations. Vol. 27. Issue 3, 2003. – P. 84–88.
9. Hepworth M. Stories of Ageing. – Buckingham : Open UP, 2000. – 143 p.
10. O'Neill E. G. Complete plays: 1913-1920. Ed. by Travis Bogard. Vol. I. – N.Y. : The Library of America, Penguin Group USA, 1988. – 1104 p.
11. Pike E. The role of fiction in (mis)representing later life leisure activities / Leisure Studies. Vol. 32. Issue 1, 2013. – P. 69–87.
12. Santrock J. W. Lifespan Development. 7th ed. – N.Y. : McGraw-Hill, 1999. – 652 p.
13. Smith B. D. Psychology: Science & Understanding. – N.Y. : McGraw-Hill, 1998. – 832 p.
14. Wyatt-Brown A. M. The coming of age of literary gerontology / Journal of Aging Studies. Vol. 4. Issue 3, 1990. – P. 299–315.
15. Zeilig H. The critical use of narrative and literature in gerontology / International Journal of Ageing and Later Life. Vol. 6. Issue 2, 2011. – P. 7–37.

УДК 811.112.2'342(045)

В. В. Гамалія,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СПЕКТРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НІМЕЦЬКИХ ГОЛОСНИХ В ОЗВУЧЕНІЙ РЕКЛАМІ

У статті висвітлюються результати експериментально-фонетичного дослідження, спрямованого на вивчення закономірностей реалізації довгих голосних фонем в озвучених німецькомовних рекламних повідомленнях. На основі акустичного аналізу встановлено спектральні характеристики довгих голосних фонем у сучасній німецькомовній рекламі.
Ключові слова: *довгі голосні, озвучений рекламний текст, спектральні характеристики.*

В статье представлены результаты экспериментально-фонетического исследования по выявлению закономерностей реализации долгих гласных фонем в немецкой озвученной рекламе. На основе акустического анализа установлены спектральные характеристики долгих гласных фонем в современной немецкой рекламе.
Ключевые слова: *долгие гласные, озвученный рекламный текст, спектральные характеристики.*

The article presents the results of the experimental studies and focuses on the spectral characteristics of long German vowels in the voiced advertising text. According to the acoustic analysis spectral characteristics of German long vowels in a voiced advertising text are revealed.
Keywords: *long vowels, voiced advertising text, spectral parameters.*

У лінгвістичних дослідженнях останніх років велика увага приділялася питанням, пов'язаним зі стилістичною диференціацією мови. Звернення до проблем функціональної стилістики стало причиною поглибленого вивчення закономірностей варіювання мовних одиниць. Процеси варіативності вивчалися на всіх мовних рівнях: лексичному, граматичному, фонетичному.

Однак дотепер увага науковців була сконцентрована переважно на лексичному та граматичному рівнях [3; 4;]. Найменш вивченими залишається фонетичний аспект варіативності у різних функціональних стилях. У дослідженнях в даній сфері головний акцент робиться на супрасегментних характеристиках мовлення. Поміж тим, аналіз варіативності сегментних одиниць у різних типах текстів є однією з необхідних умов для вивчення та аналізу розвитку системи вокалізму і консонантизму німецької мови та їх функціонування у мовленні [1].

Мета експериментально-фонетичного дослідження полягає у визначенні специфіки варіативності сегментного складу в озвученому рекламному тексті, ступеня стабільності/варіативності окремих диференційних ознак голосних фонем.

Експериментально-фонетичне дослідження проводилось на матеріалі усних реалізацій сучасних німецькомовних рекламних повідомлень. Основний корпус експериментального матеріалу становили записи озвучених рекламних текстів, що демонструвалися на національному німецькому телебаченні у період з 2008 до 2014 року.

Досліджуючи варіативність фонетичних характеристик голосних в озвученому рекламному тексті, потрібно врахувати, що модифікації голосних фонем притаманні не лише рекламі, а й будь-якому озвученому тексту [2]. Для того, щоб визначити особливості реалізації сегментного складу та ступінь вияву диференційних ознак голосних фонем саме в озвучених рекламних повідомленнях, здійснено експеримент, в якому порівнювався ступінь вияву диференційних ознак голосних фонем в озвучених текстах реклами і тих самих текстах, прочитаних дикторами-носіями німецької мови. Таке зіставлення дозволило встановити особливості реалізації сегментного складу саме в озвученій рекламі.

Для здійснення експерименту відібрано 12 фрагментів озвученої реклами, тривалістю від 50 секунд до 1 хвилини кожен. Дикторами були носії німецької мови, 2 чоловіки 1 жінка, які мають вищу освіту та володіють нормативною вимовою.

Отримані на матеріалі сучасних озвучених рекламних текстів та їх прочитаних варіантів результати дають можливість зробити наступні висновки:

Голосний [i:]. Середні значення частот довгого вузького наголошеного [i:] у прочитаному дикторами рекламному повідомленні є близькими за своїми показниками до еталонних значень ізольовано вимовленого звуку [i:] (F1=250 Гц, F2=2500 Гц). В озвученому рекламному повідомленні, натомість, спостерігаються певні відхилення у реалізаціях довгої голосної /i:/ відносно кодифікованої норми.

В основній частині озвученої реклами значення першої форманти F1 значно підвищуються до середніх показників F1=295 Гц, що свідчить про більшу відкритість голосного. Середні показники другої форманти F2 при цьому зменшуються до 2220 Гц, підтверджуючи часткову централізацію довгого голосного. Такі акустичні параметри вказують на наявність часткової редукції наголошеного довгого [i:] в основній частині рекламного повідомлення.

В заключній частині реклами виявлено сегменти повного типу вимовляння із показниками першої форманти в межах 205-245 Гц (середнє значення F1= 230 Гц), що свідчить про більш закритий та напружений характер довгого наголошеного голосного.

Голосний [e:]. Базуючись на даних інструментального аналізу, що проілюстровані на рис. 1, можна вказати та найбільш характерні особливості варіативності довгого голосного [e:] в озвученому німецькомовному рекламному повідомленні. Порівняння вимовних варіантів голосної [e:] в оригінальних та прочитаних дикторами рекламних повідомленнях дозволяє зробити висновок, що найбільш близьким до літературної норми виявляється прочитаний варіант рекламного тексту. Озвучене рекламне повідомлення характеризуються наявністю сегментів неповного (в основній частині реклами) і сегментів повного типу вимовляння (у рекламному слогані).

Виділені в озвученому рекламному повідомленні редуковані варіанти наголошеної фонеми /e:/, вказують на яскраво виражені модифікаційні процеси в озвученій рекламі. Аналіз реалізацій довгого наголошеного [e:] демонструє, що аналізований голосний може зазнавати редукції та наближуватися за своїми акустичними параметрами до відкритого ненапруженого [ɛ:], з формантними показниками F1= 448 Гц та F2= 2127 Гц. В основній частині рекламного тексту довгий наголошений [e:] у 12% випадків фактично реалізується як варіант [ɪ].

У заключній частині рекламного повідомлення значення показників першої та другої формант коливаються від нормативних F1=370 Гц та F2= 2300 Гц, що свідчить про наявність повного типу вимовляння. Для 34% аналізованих варіантів довгої /e:/ характерними є збільшення показників другої форманти до 2430 Гц, що вказує на більшу напруженість довгого напруженого [e:]. Показники першої форманти при цьому залишаються в межах вимовної норми. Такі модифікації голо-

© В. В. Гамалія, 2015

сного можуть бути пояснені більш ретельною артикуляцією наголошеного [е:] на прагматично та емоційно насиченій ділянці рекламного повідомлення, у заключній фразі реклами.

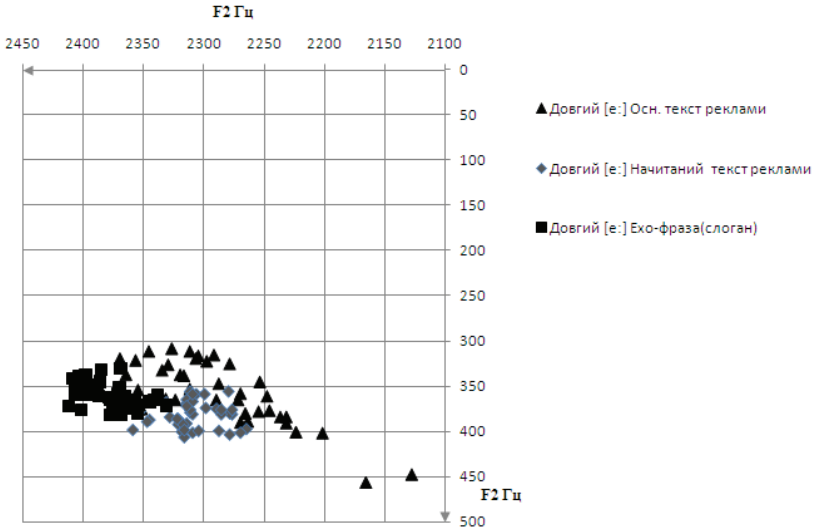

Рис. 1. Формантна картина довгого наголошеного [е:]

Голосний [а:] Аналіз об'єктивних даних показує, що наголошений довгий [а:] може по-різному реалізуватися в оригінальних та прочитаних дикторами озвучених рекламних повідомленнях.

В озвученому рекламному повідомленні і у прочитаному дикторами рекламному тексті домінуючим є світлий варіант довгого голосного [а:]. У прочитаних дикторами рекламних повідомленнях наголошений голосний відповідає кодифікованій нормі. Вживання «світлого» варіанту довгого наголошеного [а:] характерно також для озвученого рекламного повідомлення. Однак реалізація голосного тут визначається переважно якісною редукцією, яка зумовлює зміну ступеня його підняття. Унаслідок цього, у 7% реалізацій ненаголошений [а:] просувається вгору до ненапруженого короткого [ɛ].

У заключній частині рекламного повідомлення переважають алофони повного типу вимовляння наголошеного [а:]. Такі висновки підтверджують показники формант F1 та F2, що знаходяться в межах 700-770 Гц та 1320-1500 Гц. Відповідно до одержаних даних, у 17% проаналізованих випадків довгий наголошений [а:] реалізується як «темний» варіант голосного [[ɒ̈:]. Про це свідчить падіння показників другої форманти до 1320 Гц. Встановлений факт дозволяє класифікувати довгий наголошений [а:] як голосний заднього ряду і позначати цей голосний, відповідно до стандартів МФА, транскрипційним знаком [ɒ̈:].

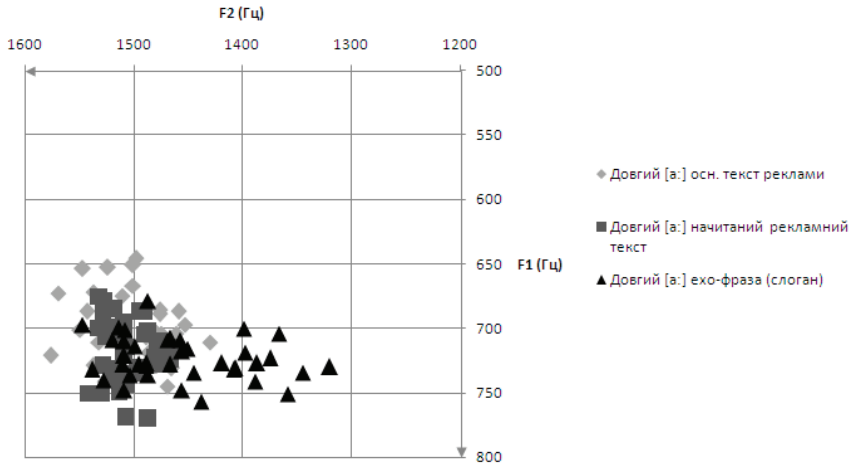

Рис. 2. Формантна картина довгого наголошеного [а:]

Голосний [о:]. Аналіз функціонування довгого [о:] в озвучених та прочитаних дикторами рекламних текстах наочно представлено на діаграмі F1-F2, відображеній на рис.3.

Розгляд даних діаграми на рис.3 виявляє певні тембральні розбіжності алофонів голосної [о:], реалізованими в озвучених рекламних текстах та їх прочитаних варіантах, зумовлені відмінностями за підняттям та частково за рядом. Так, алофони довгого [о:], у прочитаних дикторами рекламних текстах (підготовлене мовлення) тяжіють до норми, варіюючи за показниками першої форманти F1 від 420 до 480 Гц (середнє значення F1 =467 Гц).

Притаманні озвученому рекламному тексту реалізації довгого [о:] утворюють на діаграмі формантну область, яка частково збігається з акустичною зоною голосного [о:] прочитаного варіанту реклами. Водночас, наявні в основній частині рекламного повідомлення алофони довгого голосного [о:] тяжіють до центру діаграми і характеризується частковим збільшенням формантних показників другої форманти F2.

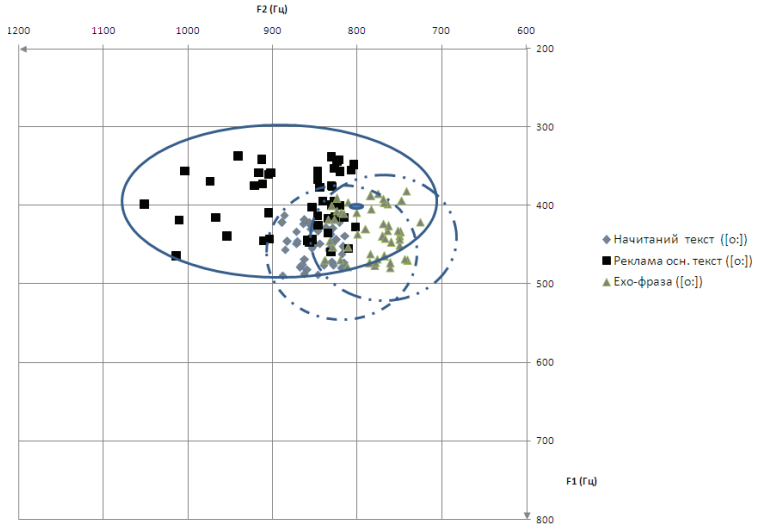

Рис. 3. Формантна картина довгого [o:]

Так, тембр довгого [o:] в основній частині озвученого рекламного повідомлення варіює за показниками другої форманти від нормативних 830 Гц, до суттєво централізованих алофонів довгого голосного зі значенням другої форманти F2 =1070 Гц.

Функціонування наголошеного голосного [o:] у заключній частині, або слогані озвученого рекламного повідомлення виявляє суттєві розходження із кодифікованою нормою. Зафіксовані в озвучених рекламних повідомленнях реалізації довгого [o:], вирізняються більш напруженим «заднім» характером артикуляції, що відображається на діаграмі більш низькими показниками другої форманти від 740 до 835 Гц.

Зіставлення показників першої форманти довгого голосного [o:], у прочитаних та оригінальних озвучених рекламних текстах дозволяє простежити певні відмінності за ступенем відкритості даного довгого голосного. Так, у прочитаному дикторами рекламному повідомленні довгий наголошений голосний характеризується відповідністю акустичних показників вимовній нормі сучасної німецької мови із середніми показниками першої форманти у межах 430-480 Гц.

Озвучений рекламний текст, натомість, вирізняється досить широким спектром алофонів довгого [o:]. Аналіз даних дозволяє простежити, що поряд із наявністю алофонів наголошеної голосної [o:], які характеризуються падінням показників першої форманти до 335 Гц, для основної частини рекламного повідомлення властиві і більш відкриті варіанти наголошеної голосної із значеннями першої форманти до 500 Гц.

Заключна частина рекламного повідомлення, або рекламний слоган може відрізнятися більш «закритим» характером вимовляння довгого наголошеного голосного, що корелює із частковим підвищенням показників першої форманти F1 до 485 Гц. Однак у більшості випадків (76% реалізацій), формантні показники довгого наголошеного [o:] у заключній частині рекламного повідомлення залишаються в межах вимовної норми.

Функціонування довгого голосного високого підняття [u:] в озвучених рекламних повідомленнях виявляє суттєві розходження з підготовленим читанням тих самих рекламних текстів, а також із кодифікованою нормою сучасної німецької мови, згідно якою довгий напружений [u:] належить до голосних заднього ряду та високого підняття.

Аналіз даних діаграми, що зображена на рис. 4, дозволяє простежити частковий збіг акустичних зон наголошеного довгого голосного [u:] в озвучених рекламних текстах та їх прочитаних варіантах.

Так, алофони довгого наголошеного [u:] у прочитаних дикторами рекламних текстах реалізується переважно нормативно та не змінюють свої тембральні характеристики, про що свідчать показники першої та другої формант F1 та F2 від 250 до 300 Гц та від 760 до 808 Гц, відповідно.

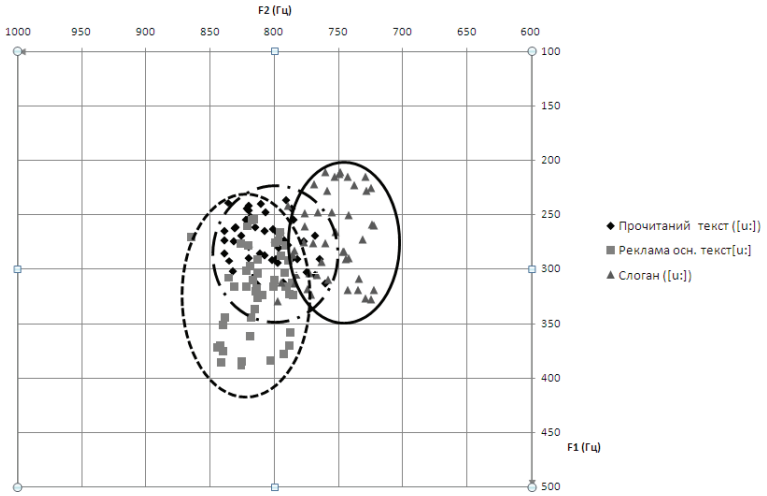

Рис. 4. Формантна картина довгого [u:]

В озвученій рекламі, натомість, спостерігаються певні модифікації наголошеної голосної фонеми заднього ряду верхнього підняття /u:/, які викликають появу скороченого за тривалістю відкритого [u] та короткого [ʊ]. Такі модифікації довгого голосного підтверджують, що аналізована фонема в озвученій рекламі може втрачати свою тривалість, і у 13% реалізацій ставати короткою і ненапруженою.

Зафіксовані у заключній частині рекламного повідомлення реалізації довгого [u:], вирізняються більш заднім характером артикуляції, що відображено на діаграми (рис. 4) та низькими показниками другої форманти F2, яка має середнє значення 748 Гц. На відміну від основної частини рекламного повідомлення, у рекламному слогані довгий голосний [u:] не втрачає свою тривалість, а навпаки, стає тривалішим та напруженішим, про що свідчать показники першої та другої формант (середнє значення F1=260 Гц, F2= 740 Гц). Зазначене свідчить про точне та ретельне вимовляння наголошеного [u:] в рекламному слогані.

Показники формант F1 і F2 довгих наголошених голосних [u:] та [o:], встановлені в межах цього дослідження для озвученого рекламного повідомлення, вказують на часткове накладання акустичних зон довгого голосного високого підняття [u:] та довгого голосного середнього підняття [o:]. Так, для наголошеного довгого [o:] в озвученому рекламному повідомленні характерна наявність якісної редукції за підняттям, унаслідок якої голосний стає більш відкритим та ненапруженим. Зменшення частот F1 від нормативних 450 Гц до 335 Гц уподібнює його до високого [ʊ], розміщеного у межах F1= 310-390 Гц, а F2= 810-900 Гц.

Якщо простежити динамку змін спектральних характеристик довгого наголошеного [u:] в озвученій рекламі, то помітним стає підвищення першої форманти F1 від нормативних 250-290 Гц до 370 Гц, яке свідчить про збільшення відкритості голосного і уподібнення його з коротким [ʊ].

Отже, Отримані результати спектрального аналізу довгих голосних фонем, які функціонують в озвученому рекламному повідомленні можуть вважатися об'єктивними свідченнями наявності модифікаційних процесів досліджуваних голосних звуків.

Озвучені рекламні тексти характеризується наявністю більшого ступеня модифікацій довгих голосних, ніж ті самі тексти, прочитані дикторами.

Згідно результатів спектрального аналізу, виявлено суттєву різницю між формантними показниками голосних в озвучених рекламних повідомленнях та їх прочитаних варіантах.

Розрізнення голосних за рядом зазвичай зберігається, але ступінь підняття, напруженості та лабіалізація голосних змінюються. Так, голосні високого підняття [u:] та [i:] характеризуються збільшенням ступеня відкритості та втратою напруженості. Голосні середнього підняття [e:] та [o:], навпаки, стають більш закритими і напруженими. Внаслідок цього, відбувається часткове накладання акустичних зон довгих голосних високого підняття [u:] та [i:] та довгих голосних середнього підняття [e:] та [o:].

Голосні низького підняття середнього ряду стають менш відкритими, що визначається переважно якісною редукцією довгого[a:], яка зумовлює зміну ступеня підняття голосного. Унаслідок цього, голосний просувається вгору до ненапруженого короткого [ɛ].

Література:

1. Демина Ю. В. Рекламный текст в коммуникативно-прагматическом аспекте: на материале немецкоязычной печатной и телевизионной рекламы: дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю. В. Демина. – СПб., 2001. – 179 с.

2. Портнова Н. И. Фоностилистика французского языка / Н. И. Портнова. – М. : Высш. шк., 1986. – 143 с.

3. Терехова Т. Е. Фоностилистические особенности текстов французской радиорекламы (экспериментально-статистическое исследование) : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.05 / Татьяна Евгеньевна Терехова. – М., 2008. – 202 с.

4. Томская М. В. Оценочность в социальном рекламном дискурсе. Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / М. В. Томская.– М., 2000. – 16 с.

УДК 371.31:81'25(045)

Л. М. Глушок,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ»

У статті розглядаються такі форми організації навчання у процесі вивчення курсу «Теорія та практика перекладу» (не за перекладацькими спеціальностями) в педагогічних ВНЗ, зокрема різні типи лекцій (проблемні, інтерактивні, інструктивні, бінарні, презентації, конференції, візуалізації, консультації, бесіди, дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками; семінари (семінари-практикуми, семінари-дискусії, Семінар-дослідження); консультації; індивідуальні заняття; самостійна робота. Висвітлюються особливості застосування активних методів навчання (інтерактивне спілкування, проблемно-рефлексивний полілог, позиційна дискусія, евристична бесіда, діалог Сократа, моделювання педагогічних ситуацій, метод проектів, метод інтерв'ю, коментування та оцінка (самооцінка) дій учасників, метод «круглого столу», майстер-клас, ділові ігри, тренінги), подаються вимоги до організації самостійної роботи, види поточного та підсумкового контролю.

***Ключові слова**: лекції, семінари, практичні заняття, метод проблемних дискусій, ігровий метод, ділова гра, метод проектів, ВНЗ, «Теорія та практика перекладу».*

В статье рассматриваются такие формы организации обучения в процессе изучения курса «Теория и практика перевода» (не за переводческими специальностями) в педагогических ВУЗах, а в частности разные типы лекций (проблемные, инструктивные, бинарные, презентации, конференции, визуализации, консультации, беседы, дискуссии, лекции с запланированными ошибками); семинары (семинары-практикумы, семинары-дискуссии, семинары-исследования); консультации; индивидуальные занятия; самостоятельная работа. Раскрываются особенности использования активных методов обучения (интерактивное общение, проблемно-рефлексивный полилог, позиционная дискуссия, эвристическая беседа, диалог Сократа, моделирование педагогических ситуаций, метод проектов, мастер-класс, деловые игры, тренинги).

***Ключевые слова**: лекции, семинары, практические занятия, метод проблемных дискуссий, игровой метод, деловая игра, метод проектов, ВУЗ, «Теория и практика перевода».*

The article deals with the forms of organization of teaching process while learning «Theory and Practice of Translation» (not on translation specialties) in higher pedagogical educational institutions, particularly various types of lectures (problem, interactive, instructive, binary, presentations, conference, visualization, discussion, conversation, lectures with planned mistakes), seminars (workshops, discussions, research), tutorials, one-to-one tuitions, self-study. Peculiarities of use of active teaching methods have been considered (interactive communication, problem and reflexive polylogue, position discussion, project method, interview, commenting and assessment, round table discussion, master classes, role-playing professional simulation, training).

***Key words**: lecture, seminar, workshop, method of problem discussion, game, professional simulation, project method, higher educational institution, «Theory and Practice of Translation».*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна система вищої освіти України у зв'язку з її інтеграцією в європейський освітній простір потребує змін, зокрема в підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних реалізовувати освітні стандарти, впроваджувати новітні ефективні педагогічні технології. Отже, зростають суспільні вимоги до фахової підготовки педагогічних кадрів, що зумовлює зміни в структурі, змісті, формах і технологіях навчання, створенні гнучких навчальних планів і програм. У цьому контексті посилюється відповідальність ВНЗ за якість вищої освіти, її відповідність світовим стандартам і рекомендаціям.

Аналіз актуальних досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Застосування активних форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі загальновизнано одним із перспективних напрямів удосконалення практичної підготовки фахівців до педагогічної діяльності (А. Алексюк, В. Бондар, А.Ліненко, О. Мороз, О. Пєхота, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєва, М.Фіцула, Л. Хомич, Л. Шапошнікова, В. Якунін). Вагомий вклад у дослідження нових підходів до навчання іноземних мов, зокрема у вищій школі, здійснили вітчизняні вчені С.Ю. Ніколаєва, О.Б. Тарнопольський, Л.М. Черноватий.

Варіативні форми організації навчальних занять (лекція, семінар, практичне, лабораторне заняття) досліджували К. Баханов, А. Булда, В.Власов, П. Мороз, О. Пометун, В. Сотниченко, Т. Чубукова та ін. Основні переваги та недоліки семінарських занять досліджували С. Вітвицька, А.Кузьмінський, З. Курлянд, В.Ординський, М. Фіцула, В. Лозова, Л. Каніщенко та ін.

Підвищення ефективності процесу навчання іноземної мови у вищій школі вимагає подальшого удосконалення усього комплексу організаційних форм навчання як основних (лекцій, семінарів, практичних занять), так і допоміжних (позааудиторні заходи, наукові товариства, олімпіади, конкурси). Сучасна вища школа потребує застосування нових підходів з метою удосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців, проте зазначена проблема недостатньо висвітлена в сучасній науковій літературі.

Мета статті. Мета даної статті полягає у висвітленні форм навчальних занять із застосуванням сучасних педагогічних технологій у процесі вивчення курсу «Теорія та практика перекладу» (не за перекладацькими спеціальностями) в педагогічних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Вихідні концептуальні положення щодо змісту й організації педагогічної освіти ґрунтуються на основних засадах таких документів: Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Національна рамка кваліфікацій (2011 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр. (2011), Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011), а також «Біла книга національної освіти України» (2009 р.).

У психолого-педагогічній науці загальні питання професійної підготовки майбутніх педагогів висвітлювалися в працях А. Алексюка, В. Андрущенка, І. Беха, С. Гончаренка, С. Гуревича, І. Зязюна, А. Коломієць, В. Кременя, В. Кузя, Н. Ничкало, І. Підласого, О. Пєхоти, В. Радула, О. Савченко, В. Сластьоніна, В. Шахова, М. Ярмаченка та ін.

Важливими є дослідження, що реалізуються під керівництвом В. Андрущенка, які концентруються на модернізації української освіти в контексті вимог Болонського процесу, зокрема стратегії розвитку вищої педагогічної освіти та підготовки вчителя в умовах демократичних і ринкових перетворень, глобалізації та становленні інформаційного суспільства; трансформації гуманітарної освіти [1, с. 6−12].

© Л. М. Глушок, 2015

З огляду на те, що якість освіти – основна умова для довіри, відповідальності, мобільності й сумісності в європейському просторі, В. Кремень зазначає: «Якість підготовки фахівців залежить від якості підготовки випускників середньої загальноосвітньої школи та справедливості системи конкурсного зарахування на навчання; сучасності й актуальності запропонованих програм навчання, наявності чітких стандартів вищої освіти; якості науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального-виховного процесу; застосування сучасних технологій навчання й методик організації навчального процесу; науково-педагогічного рівня викладачів, рівня їхніх знань, принциповості й вимогливості; ефективності системи контролю якості організації підготовки фахівців» [3, с. 17−30].

ВНЗ України на сучасному етапі розробляють нові підходи до надання можливостей отримати певний освітній ступінь різним категоріям студентів. Більшість закладів пропонують заочне або дистанційне навчання, змінюють умови вступу, використовують різні форми заохочення, створюють програми підготовки, *орієнтовані на студента* (student-centered courses), які вимагають різних форм навчання.

Навчальний процес у ВНЗ здійснюється в таких *формах організації навчання*: навчальні заняття, виконання індивідуальних дослідницьких завдань, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи (тести, екзамени, комплексні контрольні роботи). *Форма організації навчання* − це обмежена в часі та просторі взаємозумовлена діяльність педагога й учня, викладача й студента [4]. Основними *видами навчальних занять* є лекції, семінари, практикуми, лабораторні, індивідуальні та групові консультації [5].

Важливу роль у процесі навчання у ВНЗ відіграє організація взаємодії між студентами та викладачами: це виконання в тісній співпраці різноманітних письмових завдань, творчих робіт, проведення консультацій та семінарів. Обов'язкові навчальні години – лекції, семінари та практикуми – проводяться згідно з розкладом, якого повинні дотримуватись усі студенти. Від студента вимагається активна участь у дискусіях, експериментах, практичних заняттях, роботі з документами, індивідуальній і груповій дослідницькій роботі та інших видах діяльності.

Переважною формою навчальних занять залишається *лекція* (lecture), під час якої студенти отримують теоретичні та концептуальні знання. Зазначимо виявлені нами *вимоги до проведення лекцій*: встановлення реальних цілей, індуктивний стиль викладання (teaching inductively), зв'язок з аудиторією, власна компетентність та заохочення студентської, чіткість, логічність, метафоричність, гумор, не зловживання термінологією, розуміння студентів, технічне забезпечення. Ефективність та доцільність лекцій простежується тоді, коли викладач хоче надати необхідну інформацію за короткий проміжок часу (до 12 друкованих сторінок). Студенти можуть працювати з електронними версіями ключових положень лекції та робити власні доповнення в ході роботи.

Різні типи лекцій проводяться професорами та доцентами ВНЗ для однієї або більше академічних груп, а також провідними науковцями, запрошеними для читання лекцій. За способом викладу навчального матеріалу можна виокремити такі види лекцій: проблемні, інтерактивні, інструктивні, бінарні, лекції-«прес-конференції», презентації, конференції, візуалізації, консультації, бесіди, дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками, аналізом конкретних ситуацій. Найефективнішими, на наш погляд, є інтерактивні, проблемні лекції, лекції із запланованими помилками, під час яких студенти мають бути уважними, помітити помилки і назвати їх в кінці лекції. Залежно від підготовленості студентів такі лекції плануються з тем «Особливості перекладу текстів різних жанрів», «Перекладацькі трансформації», «Рівні еквівалентності у перекладі» тощо.

В ХГПА лекційні та семінарські заняття в основному передбачають активне засвоєння матеріалу під час обговорення найважливіших суперечливих проблем та дискусій, до яких спонукає лектор курсу, використовуючи *метод проблемних дискусій*. За словником, *дискусія* − широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання [2, с. 223]. Пошук істини йде шляхом вільного обміну думками, що дозволяє кожному учаснику дискусії критично оцінювати як свій погляд, так і погляд опонентів на порушену проблему. Студенти вчаться логічно мислити, аргументувати висунуті положення, тактовно спростовувати опонента, не нав'язуючи свої думки. На лекційних заняттях часто використовується прийом «*сократівського діалогу або бесіди*» (Socratic method або debate), за допомогою якого з'ясовується істина шляхом полеміки. Лектор за допомогою запитань підводить студентів до потрібних висновків, раніше для них не відомих.

Семінари (seminars, workshops) – це обов'язкові навчальні заняття, на яких викладач організовує обговорення студентами визначених тем. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, доповідей, дискусій, виконання групових завдань тощо. Студентам, зазвичай, пропонується список навчальної літератури та електронних джерел, який вони повинні вчасно опрацювати, щоб активно брати участь у дискусіях, виконувати практичні завдання, розуміти матеріал наступних лекцій.

На *семінарських заняттях* викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Оцінюються реферати, виступи, активність у дискусіях. На сучасному етапі найбільш поширеними *формами організації дискусій* є «круглий стіл» − обмін думками; засідання експертної групи; форум, симпозіум; дебати тощо. Широко використовуються такі *методи*: дидактичні, ділові, рольові ігри; метод драматизації. Для активізації попередніх знань застосовується прийом «карти думок» (mind map) – відомий як «павутина», де ідеї та думки організовуються у вигляді схеми навколо ключового поняття. «Мозковий штурм» (brainstorming) – ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень у процесі спільного висловлення думок, який дає можливість за короткий час висловитись великій кількості студентів, що є передумовою вироблення найбільш розумного рішення.

Семінар-дискусія (наприклад, «Machine translation», «Pragmatic adaptation») відбувається у формі діалогічного спілкування викладач – студент, викладач – група студентів, студент – студенти, під час якого формується практичний досвід обговорення та розв'язання теоретичних проблем. За допомогою активних дебатів та обговорень (argument, debate) формуються навички професійної полеміки та відбувається закріплення навчального матеріалу. Дебати можуть проводитися у формі командної, рольової гри, суть якої полягає в тому, що обрані команди аргументовано доводять тезу, запропоновану до обговорення, а інші – заперечують її. Викладач виступає у ролі судді [7].

Семінар-дослідження передбачає підготовку й заслуховування доповідей студентів із запланованої навчальною програмою (syllabus) тематики: «Ukrainian translatology and prominent representatives» тощо.

На семінарських заняттях відбувається *формування таких навичок*: ведення перемовин (Negotiation), управління дискусією (Leadership), усного спілкування (Oral communication), прийняття відповідальності за власні висловлювання (Taking responsibility), обмін досвідом (Sharing knowledge), розподілу та планування часу (Time management), ведення дискусії та дебатів (Developing an argument), співпраці (Collaborating), знаходження компромісу (Dealing with conflicting opinions), застосування додаткових засобів та наочності (Producing and using visual aids) [7].

У процесі навчання студенти активно використовують підручники, посібники, енциклопедії, словники та інші джерела інформації. Користуються популярністю серед студентів електронні та онлайн словники та програми для перекладу.

На факультеті є *інформаційно-методичний центр* «Lingua» (Teaching/Technology Learning Centre). Викладачі й студенти мають постійний доступ до методичного забезпечення (kits, books, DVDs), можуть отримати підтримку й консультацію, доступ до онлайн ресурсів, навчальних програм та сучасного обладнання.

Консультації проводяться для групи студентів. Студенти можуть отримувати консультації електронною поштою, за допомогою Skype-зв'язку, локальної інформаційної мережі тощо.

Практичне заняття − це форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань. Мета практичного заняття − поглиблювати, поширювати та деталізувати знання, виробляти навички професійної діяльності, розвивати наукове мислення та мовлення, перевіряти знання студентів, мати засіб оперативного зворотного зв'язку. Практичні заняття, як правило, проводяться зі студентами, кількість яких не перевищує половини академічної групи і ґрунтуються на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах, наборі завдань різної складності для різних типів перекладу та їхнього аналізу, завдання для редагування та реферування текстів, уривки відео-та аудіо текстів для перекладів, завдання для рольових професійних ігор [5]. Оцінки за виконання завдань враховуються при виставленні підсумкової оцінки з «Теорії та практики перекладу».

Індивідуальні заняття (Individual tuition) проводяться з окремими студентами з метою підвищення їхнього рівня підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей за окремим графіком з урахуванням індивідуального навчального плану студента [5]. *Індивідуальні завдання* з передбачають написання рефератів, курсових та дипломних робіт і виконуються студентами самостійно. З метою пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їхнього практичного застосування студентам проводяться консультації як *індивідуальні*, так і *для всієї групи.*

Самостійна робота (self-directed study) – це основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових занять. Навчальний час, відведений для самостійних робіт, регламентується навчальним планом і повинен становити не менше однієї третьої та не більше двох третіх загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни [5]. Зміст самостійних робіт визначається робочою програмою дисциплін та методичними вказівками викладача. Матеріали для самостійних робіт передбачають можливість проведення самоконтролю з боку студента, пропонується відповідна основна та допоміжна література. Самостійна робота виконується в бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, домашніх умовах. Завдання, що отримують майбутні вчителі англійської мови протягом семестру, містять у собі великий обсяг теоретичного матеріалу, який потрібно опрацювати самостійно (assigned readings), зробити переклад, проаналізувати та співставити перекладені тексти, виконати реферування текстів, написати звіт чи есе, або створити груповий проект. Засвоєний самостійно матеріал обов'язково виноситься на підсумковий контроль.

У професійно-педагогічній підготовці майбутніх вчителів англійської мови використовуються *сучасні педагогічні технології вищої школи*: рейтингова оцінка знань, проектування, робота в мікрогрупах, захисти групових проектів, створення ситуацій успіху та ін. У курсі вивчення професійно спрямованих дисциплін викладачі використовують такі *активні методи навчання*, як інтерактивне спілкування, проблемно-рефлексивний полілог, позиційна дискусія, евристична бесіда, діалог Сократа, моделювання педагогічних ситуацій, метод проектів, метод інтерв'ю, коментування та оцінка (або самооцінка) дій учасників, метод «круглого столу», майстер-клас, ділові ігри, тренінги тощо. Зазначимо, що на сьогоднішній день серед вітчизняних науковців відсутні єдині підходи до визначення поняття «педагогічна технологія» та класифікації наявних технологій. Зокрема, Г. Селевко зазначає, що педагогічна технологія – це частина педагогічної науки, яка вивчає і розробляє мету, зміст і методи навчання [6].

Контрольні заходи включають поточний та підсумковий контроль. *Поточний контроль* здійснюється, як уже зазначалось, під час проведення практичних та семінарських занять і виявляє якість виконання конкретних видів завдань: тестів, перекладів текстів, творів, фільмів, аудіо записів; аналізів перекладених текстів; редагування та анотування текстів для перекладу. *Підсумковий контроль* здійснюється з метою оцінки результатів навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або окремих його етапах [5]. По закінченню курсу «Теорія та практика перекладу» студенти складають семестровий іспит, питання з дисципліни вносяться до комплексного державного екзамену.

Висновки. Отже, інтерактивні методи навчання сприяють реформуванню процесу навчання, передбачаючи виконання частини функцій навчання самими студентами, створюють сприятливі умови для активного набуття знань майбутніми фахівцями, котрі повинні бути готовими до професійної діяльності в умовах реальності, що змінюється. Викладачам сьогодні важливо постійно вдосконалювати власні знання про методи навчання іноземних мов, впроваджувати у власну викладацьку практику новітні освітні технології, йти в ногу з часом.

Література:

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи / В. Андрущенко // Філософія освіти. – 2006. – № 1. – С. 6–12.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

3. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17–30.

4. Педагогика профессионального образования / под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2004. – 368 с.

5. Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] : Положення М-ва освіти і науки України від 2.06.93. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/page/?4943.

6. Селевко Г. К. Альтернативные педагогические технологии / Герман Константинович Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 224 с. – (Серия: Энциклопедия образовательных технологий).

7. Collaborative learning. Monash University. eEducation [Electronic resource] – Access mode : http://www.monash.edu/eeducation/academic/simplepens.html.

УДК 811.111

О. М. Гніздечко,
Владівостокський державний університет економіки та сервіса, м. Владівосток, Росія

ВЕРБАЛЬНИЙ ТА НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОЇ КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОМАНАХ СТІВЕНА КІНГА

Запропонована стаття присвячена результатам дослідження прагма- і психолінгвістичних особливостей дискурсивного втілення англомовної особистості в конфліктній взаємодії. Встановлено комунікативно-прагматичні типи конфліктного дискурсу, визначено специфічний репертуар мовленнєвих стратегій і тактик, що використовуються персонажами романів Стівена Кінга, уточнено поняття інвективи та визначено його квантитативні параметри. Досліджено особливості функціональної взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації й розкрито специфіку частотності їхнього вживання у прагматичних типах конфліктного дискурсу. Результатом дослідження є рівнева класифікація комунікативної компетенції на основі здатності мовної особистості до співробітництва в міжособистісному спілкуванні.

Ключові слова: *конфліктний дискурс, мовленнєві стратегії й тактики, інвектива, психолінгвістичні особливості англомовної особистості, вербальні та невербальні компоненти комунікації, рівнева класифікація комунікативної компетенції.*

Предлагаемая статья посвящена результатам исследования прагма- и психолингвистических особенностей дискурсивной реализации англоязычной личности в конфликтном взаимодействии. Установлены коммуникативно-прагматические типы конфликтного дискурса, определен специальный репертуар речевых стратегий и тактик, используемых персонажами романов Стивена Кинга, уточнено понятие инвективы, определены его квантитативные параметры. Выявлены особенности функционального взаимодействия вербальных и невербальных компонентов коммуникации, раскрыта специфика частотности их употребления в прагматических типах англоязычного конфликтного дискурса. Основным результатом исследования является уровневая классификация коммуникативной компетенции с учётом способности языковой личности к сотрудничеству в межличностном общении.

Ключевые слова: *конфликтный дискурс, речевые стратегии и тактики, инвектива, психолингвистические особенности англоязычной личности, вербальные и невербальные компоненты коммуникации, уровневая классификация коммуникативной компетенции.*

The paper describes the results of pragmatic and psycholinguistic peculiarities of discourse, representing the English language identity in conflict interaction. The research highlights the pragmatic types of conflict interaction, and defines the specific speech repertory of strategies and tactics employed by the characters depicted in Stephen King's novels. Specified here is the entity of invective, its quantitative parameters being defined. Functional peculiarities of verbal and non-verbal means of communication have been studied in detail. The specificity of their frequency in the pragmatic types of the English conflict interaction has been considered.

As a result of this research, level communicative competence classification has been created on the ground of the English language identity's ability to construct cooperative interactive communication.

Key words*: conflict interaction, speech repertory of strategies and tactics, invective, psycholinguistic peculiarities of the English language identity, verbal and non-verbal means of communication, level communicative competence classification.*

Проблемі успішного спілкування значна увага приділяється в працях Б. Вундерліха [10], Г. П. Грайса [7], Дж.Ліча [8]. Під *ефективністю спілкування* Г. П. Грайс розуміє такий конвенціональний та інтенсіональний вплив на слухача, за допомогою якого адресат розпізнає намір мовця. Запроваджений Г. П. Грайсом «принцип кооперації» виголошує виконання «максим спілкування», спрямованих на досягнення ефективності спілкування. До них належать максими кількості (інформативності), якості (істинності), релевантності (доречності) та способу викладу (ясності) [7, с. 225]. Дослідники відзначають, що застосування «принципу кооперації» виявляється адекватним лише в «соціально нейтральних сферах комунікації», моделюючи «ідеальну ситуацію спілкування» [6]. На противагу останній конфліктна мовленнєва ситуація характеризується порушенням максим принципу кооперації. Найбільш типовим при цьому є порушення конверсаційних максим якості й кількості та принципу ввічливості за Дж. Лічем [8]. Зусилля сучасних дослідників конфліктного спілкування спрямовані на створення лінгвістичної моделі конфліктної мовленнєвої взаємодії, що, в свою чергу, потребує системного аналізу. Розширення парадигми теорії про онтологію конфліктної комунікації, зумовлює **актуальність** цієї статті.

Об'єктом дослідження є конфліктні мовленнєві ситуації сварки та побутової суперечки, продуковані комунікантами як носіями певного типу мовної особистості. **Матеріалом** дослідження слугують 414 дискурсивних сегментів англо-американської художньої прози, представленої психологічними трилерами «The Shining», «Cujo» та «Misery» Стівена Кінга. На **меті** дослідження є встановлення вербальних і невербальних характеристик конфліктного дискурсу шляхом виявлення його лексико-граматичних, стилістичних компонентів і прагматичних настанов учасників персонажного дискурсу.

Відповідно до поставленої мети нами було проведено аналітичний огляд дослідницьких концепцій і підходів щодо проблеми вивчення нестандартних комунікативних ситуацій в аспекті психолінгвістичної конфліктології. При порушенні принципів і постулатів комунікації кооперативна взаємодія може перейти в некооперативну, внаслідок чого може виникнути нестандартна комунікативна ситуація [4, с. 9]. Питанню ефективного спілкування та виникнення перебоїв у комунікації приділялася увага у вітчизняному, пострадянському [1], [5] й зарубіжному [9] мовознавстві.

Нестандартною ми називаємо таку *комунікативну ситуацію*, що містить ознаки будь-яких відхилень від стандартних, етикетних, мовних, риторичних нормативних установок, включаючи принципи й постулати раціональної мовленнєвої взаємодії згідно з «конверсаційною логікою» Г. П. Грайса [7] або «інтерперсональною риторикою» Дж. Ліча [8]. Правила мовленнєвого спілкування, що часто розглядаються лінгвістами, дублюють чи модифікують «мовленнєві максими» Г. П. Грайса [див. 7, с. 225].

При цьому ми усвідомлюємо, що іноді розмаїття підходів до означеної проблеми є результатом відсутності єдиного термінологічного апарату. Так, у різних дослідженнях зустрічаються схожі чи тотожні поняття *комунікативних збоїв, осічок, неефективного спілкування, комунікативних невдач*.

У нашій статті уточнено поняття комунікативного конфлікту як нестандартної комунікативної ситуації, що містить у собі елементи психологічної напруги. *Комунікативний конфлікт* трактується нами як мовленнєва сутичка, що базується на агресії, реалізованій мовними засобами. В основі комунікативного конфлікту зазвичай лежить прагнення одного (чи двох) учасників комунікації зняти психологічну напругу за рахунок співрозмовника шляхом спрямування на нього вербальної агресії. Такого типу розрядці передує відчуття фрустрації – психологічний дискомфорт, що виникає за немож-

© О. М. Гніздечко, 2015

ливості досягнення певної мети [2, с. 4]. У міжособистісній взаємодії фрустрація виникає в разі, якщо (на думку однієї із супротивних сторін) комунікативний партнер порушує норми мовленнєвої поведінки.

Вперше на матеріалі психологічних трилерів Стівена Кінга досліджується проблема мовленнєвої взаємодії різних типів конфліктного дискурсу в аспекті психолінгвістичної конфліктології з урахуванням психоемотивних особливостей мовця. *Психолінгвістичну конфліктологію* ми розуміємо як царину соціальної психолінгвістики, покликану гармонізувати процес мовленнєвої взаємодії людей. Лінгвальні характеристики конфліктного дискурсу експлікують приховані інтенції комунікантів на лексичному та синтаксичному рівнях мови.

На матеріалі англомовних психологічних трилерів Стівена Кінга нами було виділено й зіставлено інвективний, куртуазний і раціонально-евристичний типи особистостей, проведено їхнє розмежування за лексико-граматичними, стилістичними та прагматичними ознаками з урахуванням психоемотивних особливостей мовців. Як свідчать спостереження [3, с. 40–41], **інвективна, куртуазна** й **раціонально-евристична** мовленнєва агресія за мовними засобами реалізації розрізняються досить чітко. Так, для першого типу характерною мовленнєвою стратегією є пряма вербальна агресія, для другого – емоція образи й тяжіння до етикетності, для третього – здоровий глузд та іронія.

Інвективний тип мовної особистості у конфліктній взаємодії демонструє знижену знаковість: комунікативні прояви відтворюють емоційно-біологічні реакції й призводять до афективної розрядки у формі лайки, сварки. *Куртуазна мовна особистість* відрізняється підвищеною семіотичністю, обумовленою тяжінням до етикетних форм соціальної взаємодії. *Раціонально-евристична* – в ситуації конфлікту спирається на розсудливість і здоровий глузд.

Дискурс раціонально-евристичної стратегії передбачає нежорсткий, непрямий спосіб впливу на вольову сферу адресата. Раціонально-евристичний тип особистості обирає тактики тонких натяків, авторитарного уникання комунікації, виправдовування / самозахисту, намагання заспокоїти співрозмовника, врівноважити ситуацію конфлікту. На рівні мовлення це проявляється через вживання нормованої лексики, більш нейтральних за своїм спрямуванням мовленнєвих актів (експресивів, реквестивів, комісивів), вирізняється лаконічністю висловлень.

Відсоткове співвідношення стилістичних засобів, вживаних інвективним та раціонально-евристичним типами особистості відповідно, подано нижче (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Питома вага стилістичних засобів як зовнішніх атрибутів інвективного та раціонально-евристичного типів мовної особистості

Тип мовної особистості	Інверсія	Риторичні запитання	Повтори	Окличні речення	Паузи	Разом
Інвективний	4%	9%	16%	48%	23%	100%
Раціонально-евристичний	–	–	9%	43%	48%	100%

де 100% – це загальна кількість стилістичних засобів мови, вживаних кожним окремим типом мовної особистості.

Для реалізації інвективної стратегії залучаються емотивно-марковані мовні засоби, організація яких відповідає прямому способу впливу на вольову та емоційну сфери адресата. При переростанні суперечки в сварку збільшується частота порушення всіх прагматичних максим, що перебуває в прямій залежності від ступеня емоційної напруженості ситуації. Чим він вищий, тим більших порушень припускаються комуніканти, і тим демонстративнішого характеру набуває порушення принципів й максим ввічливості. Просування ситуації до стану афекту супроводжується використанням лайливої лексики з розряду табуйованої конвенційними нормами англомовного соціуму. Наприклад:

(1)«It has no nobility!» she cried suddenly, jumping and almost spilling beef-barley soup on his white, unturned face.

«Yes,» he said patiently. «I understand what you mean, Annie. It's true that Tony Bonasaro has no nobility. He's a slum kid trying to get out of a bad environment, you see, and those words... everybody uses those words in –»

«They do not!» she said, giving him a forbidding look. «What do you think I do when I go to the feed store in town? What do you think I say? «Now Tony, give me a bag of that effing pigfeed and a bag of that bitchy cowcorn and some of that Christing ear-mite medicine»? And what do you think he says to me? «You're effing right, Annie, coming right the eff up»?»

She looked at him, her face now like a sky which might spawn tornadoes at any instant. He lay back, frightened. The soup-bowl was tilting in her hands. One, then two drops fell on the coverlet.

«And then do I go down the street to the bank and say to Mrs. Bollinger, «Here's one big bastard of a check and you better give me fifty effing dollars just as effing quick as you can»? Do you think that when they put me up there on the stand in Den –» (Misery, 22).

У наведеному діалозі один з комунікантів – Ені Вілкс – реалізує свій словесний «напад» шляхом використання тактики риторичних запитань, дублювання граматичної структури питань (*What do you think I do when I go to the feed store in town? What do you think I say? What do you think he says to me?*) окличних речень (*It has no nobility! They do not!*), інвективів (*effing pigfeed, bitchy cowcorn, Christing ear-mite medicine, bastard*), повторів лайливої інвективної лексики (*effing pigfeed, effing right, eff up, effing dollars, effing quick*), незавершеності висловлень, що сигналізує про надмірну емоційність мовця. Інвективний тип мовної особистості тяжіє до використання тактик дорікання, суворого наказу / заборони, підтвердження своєї влади над співрозмовником, наполегливого залякування, приниження, іронічних компліментів, безпідставного звинувачення, риторичних запитань, суворого розпитування.

Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови та встановлення лексико-семантичного поля найефективнішим є *компонентний аналіз*, суть якого полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називаються семами, або семантичними множниками. За цими компонентами (смислу) лексичні одиниці різняться між собою або об'єднуються. Виділення в лексичній одиниці складових елементів здійснюється шляхом її зіставлення з іншими одиницями – *алонімами*, що мають з нею семантичну спільність.

Саме *компонентний аналіз* дозволив нам не лише встановити квантитативні параметри поняття інвективи, а й вибудувати ядерно-периферійу організацію лексико-семантичного поля «інвектива». Під **інвективою** ми розуміємо мовленнєвий акт експресивного висловлення прямої агресії мовця стосовно партнера по комунікації.

Слово 'інвектива' (англ. *invective*) експлікується алонімами, що співвідносяться з трьома етапами компонентного аналізу його (слова) семантичного змісту, наприклад:

1 етап: *invective /6/, strong /5/, abusive /4/, attacking /5/, violently /11/, curses /6/.*

2 етап: *power /7/, body /1/, mind /1/, vigorous /6/, bad /4/, cruelly /3/, fight /1/, hurt /8/, harmful /6/, destructive /2/, energy /4/, force /5/, evil /2/, ruin /2/, misery /5/.*

3 етап: *suffering /4/, dangerous /2/, pain /4/, injury /4/, damage /4/.*

Нами було виявлено, що до слова ‘інвектива’ тяжіють алоніми *abusive* = 0,67, *violently* = 0,76, *energy* = 0,8, *strong* = 0,82, *vigorous* = 0,84, *power* = 0,85, тобто слова, що позначають силу, владу, енергію.

Таблиця 2.2
Ядерні категорії ***invective***

Abusive 0,67
violently 0,76
energy 0,8
strong 0,82
vigorous 0,84
power 0,85

На периферії знаходяться алоніми *bad, cruelly, fight, hurt, harmful*, що вміщують в собі семантичний зміст слова ‘інвектива’, його значеннєві відтінки («злий», «деструктивний», «жорстокий», «згубний»). Недаремно Стівен Кінг назвав один зі своїх психологічних трилерів Misery.

Таблиця 2.3
Периферійні алоніми

Bad 1	Destructive 1
Cruelly 1	Evil 1
Fight 1	Ruin 1
Hurt 1	Misery 1
Harmful 1	Suffering 1

З огляду на психоемотивні особливості комунікантів, на підставі врахування *типу домінантної установки* одного учасника спілкування відносно іншого, здатність до кооперації в міжсуб’єктній мовленнєвій взаємодії ми вважаємо одним з критеріїв виділення рівнів комунікативної компетенції мовних особистостей. На цій підставі ми виділяємо *три рівні комунікативної компетенції*: конфліктний, центрований і кооперативний [3, с. 40].

Конфліктний тип демонструє прагнення одного з учасників спілкування самоствердитися за рахунок іншого, а отже, установку проти партнера по комунікації. *Центрований тип* мовленнєвої поведінки характеризується наявністю в одного з (або в обох) учасників установки на себе при ігноруванні співрозмовника. *Кооперативний тип* мовленнєвої поведінки вирізняється домінантною установкою на партнера по спілкуванню.

Дослідження конфліктної мовленнєвої взаємодії в статусно-рольовому аспекті показало, що в мовленнєвому конфлікті відбувається напружена боротьба за першість *комунікативного статусу* (КС). КС трактується нами як комплексна величина, головними складниками якої є комунікативна роль і комунікативний статус співрозмовників. Перевага КС дозволяє його носію без перешкод здійснювати мовленнєвий вплив на опонента, не допускаючи його впливу на себе. У боротьбі за вищий КС співрозмовники спираються на переваги своєї соціальної ролі, якщо такі наявні.

Англомовний конфліктний дискурс у його прагмалінгвістичному вимірі характеризується певними комунікативно-функціональними закономірностями як у статичному, так і в динамічному аспектах. Ці закономірності залежать від стратегічних переваг учасників конфліктної взаємодії. Так, модель раціонально-евристичної стратегії передбачає реалізацію прагматичної мети, орієнтованої на консенсус, яка визначає аргументований характер дискурсу. Побудова дискурсу, відповідно до моделі раціонально-евристичної стратегії, спирається на раціональну сферу людської психіки, що зумовлює дотримання комунікантами основних максим принципу співробітництва. Реалізація стратегічних цілей такого дискурсу зумовлює відповідний вибір емотивно-нейтральних мовних одиниць і їх комбінування шляхом семантичної узгодженості.

Модель інвективної стратегії в свою чергу орієнтована на дисенсус, чому відповідає дискурс мовленнєвої агресії, спрямований на емоційну сферу людської психіки. Реалізація дискурсу мовленнєвої агресії супроводжується відмовою від принципу співробітництва та нейтралізацією статусно-рольових відмінностей.

Лінгвостатистичний аналіз уможливив виявлення тенденцій переважання стилістично-забарвленої, емоційно-експресивної та ненормованої лексики (що використовується інвективною мовною особистістю) над нормованою, стилістично-нейтральною, що переважає у мовленні раціонально-евристичного типу особистості.

Перспективним, на наш погляд, вбачається вивчення конфліктного дискурсу на матеріалі близьких і дистантних мов світу з виявленням у психолінгвістичному вимірі диференційних ознак психологічних типів темпераменту комунікантів.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – 3-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 383 с.
2. Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. М. Гніздечко / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2005. – 20 с.
3. Гніздечко О. М. Міжособистісна комунікація в соціо- й психолінгвістичному аспектах / О. М. Гніздечко // Вісник ЛНПУ. Філологічні науки. – 2007. – № 20(136). – С. 39–47.
4. Клюев Е. В. Речевая коммуникация / Е. В. Клюев. – М. : ПРИОР, 1998. – 221 с.
5. Сухих С. А.Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализаций / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар, 1997. – С. 64–78.
6. Фадєєва О. В. Стратегії і тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В. Фадєєва. – К., 2000. – 18 с.
7. Grice H. Logic and conversation / H. Grice // Syntax and Semantics. – L.; N.Y. : Academic Press. – Vol. 3: Speech acts, 1975. – P. 83–225.
8. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London : Longman, 1983. – 250 p.
9. Searle J. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language / J. Searle. – London, etc. : Cambridge Univ. Press, 1969. – 208 p.
10. Wunderlich B. Studien zur Sprechakttheorie / B. Wunderlich. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1976. – 417 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

11. King S. Misery / S. King. – N.Y. : A Signet Book and NAL, 1980. – 340 p.

УДК 821.111 (73)

І. В. Горенко,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД РАБСТВА У РОМАНІ ЕДВАРДА ДЖОУНЗА «ЗНАНИЙ СВІТ»

У статті розглянуто історичний досвід рабства у романі Едварда Джоунза «Знаний світ». Роман Ед. Джоунза продовжує традицію афро-американської словесності у зображенні неоднозначності як індивідуальної ідентичності чорношкірих американців, так і проблематизування їхнього колективного минулого.
***Ключові слова**:афро-американська художня література, романи про рабсто, рабсто, жанр.*

В статье рассмотрены исторический опыт рабства в романе Эдварда Джоунза «Известный мир». Роман Эд. Джонса продолжает традицию афро-американской словесности в изображении неоднозначности как индивидуальной идентичности чернокожих американцев, так и проблематику их коллективного прошлого.
***Ключевые слова:** афро-американская художественная литература, романы о рабстве, рабсто, жанр.*

The article deals with the historical experience of slavery in Edward Jones' novel 'The known world'. Jones' novel continues the tradition of African-American literature in the imaging the ambiguity of individual identity of Afro-Americans and problematics of their collective past.
***Key words:** African-American fiction, neo-slave narratives, slavery, genre.*

У романі «Знаний світ» (2003), що отримав Пуліцерівську премію за 2004 рік, Едвард Джоунз описує історичний досвід рабства не цілком традиційно як для афро-американської словесності. Мається на увазі те, що його головним персонажем є чорношкірий рабовласник. В інтерв'ю для видання «Паблішерз Віклі» Едвард Джоунз зазначав, що ідея написання роману про рабство, де головним персонажем є чорношкірий рабовласник, прийшла до нього, коли він читав художній твір про «єврея, який служив нацистам під час Другої світової війни» [7, с. 25]. Як відзначає Девід Ікард: «Джоунз демонструє, що пригорща афро-американських персонажів у романі, через які яскраво змальовано рабство, у ширшому розумінні слугують втіленням послідовного та нищівного впливу апарату супрематистської ідеології білошкірих американців на свідомість афро-американців. У такому ідеологічно обумовленому середовищі, де афро-американці змушені бути очевидцями цілковитого панування білих та брутальної експлуатації чорних тіл задля наживи, несподіване змалювання афро-американських рабовласників функціонує як радикальне звинувачення супрематистської ідеології білих» [6,с. 65]. Тр. Герріс наголошує на тому, що Ед. Джоунз запропонував осмислити рабовласництво із дещо нетрадиційних позицій і таким чином зруйнував стереотипи його зображення в літературі. Зокрема у праці «Страшний Діксон-Мейсон кордон. Афро-американські письменники та Південь» [4] дослідник пише: «Зображення чорношкірих людей, які мали у власності інших чорношкірих становило імпліцитне табу в афро-американській словесності. Окремі образи, принаймні до середини двадцятого століття, просто не змальовувалися, або ж змальовувалися побіжно, в афро-американській літературі. До незаторкуваних тем, належали теми про гомосексуалізм чи лесбіянство, а також про інцест, про чорних жінок, які були відлучені від церкви, які робили аборти чи покидали своїх дітей, про божевільних чорношкірих американців, про проституцію та про чорношкірих, що діяли проти власної спільноти» [4, с. 174–175]. Такі «заборони» стосувалися переважно літературної продукції XIX століття, коли представники афро-американської художньої словесності спрямовували свої зусилля на те, щоб сформувати у свідомості як білих, так і самих чорношкірих американців ідею негритянської колективної самості, що відповідала б приницам ідеології американського суспільства. Тр. Герріс стверджує, що до середини XX століття відбувався процес формування колективної афро-американської ідентичності, що своєю чергою зумовило необхідність створення «позитивних типових» образів та характерів. Відтак індивідуалізовані персонажі, поведінка яких не збігалася із моральними стандартами часу, були маргіналізовані. У другій половині минулого століття у афро-американській художній літературі відбувся зсув, результатом якого стало інтенсивне звернення до індивідуалізованих образів. Так, Ральф Еллісон зобразив інцест у романі «Людина-невидимка» (1952), Джеймс Болдуїн звернувся до теми гомосексуалізму, Енн Еллен Шоклі вербалізувала проблему лесбіянства у творі «Кохаючи її» (1974), Тоні Моррісон та Еліс Вокер змалювали дітовбивство, інцест та проституцію.

Роман Ед. Джоунза продовжує традицію зображення неоднозначності як індивідуальної ідентичності чорношкірих американців, так і проблематизування їхнього колективного минулого. Автор розкриває маловідомі відомості про експлуатацію негрів та пише про те, що серед них були й такі, що симпатизували системі поневолення. Така риторика руйнує іманентну для афро-американської літератури ідею колективності та єдності чорношкірого народу. Колір шкіри як позначник належності до спільноти уярмлених не спрацьовував уже в умовах рабовласницької системи. Присутність рабовласників афро-американського походження дестабілізує традиційну логіку та ідеологію Півдня до періоду Громадянської війни. Відповідно стратифікація суспільства на класи превалює над поділом людей щодо кольору шкіри. Про це у сучасному критичному дискурсі стверджують В. Б. Майклз, К. Воррен, А. Рід та багато інших.

Існування чорношкірих рабовласників одна з реалій економіки раннього капіталізму. Зосереджені на збагаченні, афро-американці, як і їхні білі співвітчизники, вдавалися до експлуатації людей. Тема роману Е. Джоунза, стверджує Девід Ікард, викликала своєрідну тишу з боку афро-американських літературознавців про нього. Письменник проблематизує рабовласництво як визначальну рису лише євро-американського супрематизму. Натомість його звернення до теми рабовласництва серед афро-американців привертає увагу до факту, по-перше, їхньої залежності від політики білошкірих американців щодо раси, і, по-друге, озвучує актуальність класової свідомості, яка виявляється ширшою, аніж расова. Водночас автор експлікує думку про ураженість свідомості як білих, так і чорних системою расизму. Так, чорношкірий плантатор Генрі Таунсенд, свідомість якого сформована на расистських стереотипах, переконаний, що «може бути кращим рабовласником, аніж будь-який білий» [6, с. 68].

За жанровими та проблемно-тематичними ознаками роман представляє модус постмодерністської історичної літератури, яка проблематизує версії минулого шляхом використання хронологічних розривів, іронії, аномалій і водночас не дає певної конкретної їх інтерпретації. Лінда Гатчен означає такий тип роману – історіографічною металітературою – «історична література, сконцентрована на репрезентації історії та її оспорюванні… Таким чином вона оприявнює постмодерну ідеологію множинності та визнання відмінності; «тип» виконує мізерну функцію тут, і слугує об'єктом іронічної насмішки. Нема жодно відчуття культурного універсалізму» [5, с. 114]. Постмодерна історіографічна література, за словами Джона Дювалля, «змішує рефлективність метафікційності із альтернативною історіографією» [2, x]. Таким чином вона

© І. В. Горенко, 2015

(постмодерна історіографічна література) оспорює та підриває основи офіційної історіографії. Л. Гатчен відносить до цього жанру такі твори, як «Жінка французького лейтенанта» і «Черв'як» (Дж. Фаулз), «Касандра» (Кріста Вулф), «Сором» (Салман Рушді), «Ім'я рози» (Умберто Еко), «Сто літ самотності» (Ґабріель Ґарсія Маркес), «Книга Даніеля» (Едгар Доктороу). Проте, як зазначають афро-американські критики Маду Дубей та Ваніма Лубіяно постмодерністські історичні романи, що належать євро-американським письменникам, не спрямовані на переосмислення та руйнування стереотипів про історичне минуле негритянського народу. Позаяк об'єктом їхньої уваги стають історичні метанаративи західної цивілізації. Відтак постмодерний історичний роман, що належить перу афро-американських митців слова, найперше спрямований на переосмислення та пере-писування минулого рабства.

Роман «Знаний світ» змальовує події між 1830–1880 роками, що відбувалися головним чином у Манчестері, штат Вірджінія. Твір розпочинається з опису смерті Генрі Таунсенда – «чорношкірого чоловікова тридцяти одного року, що володіє тридцятьма трьома рабами і більше ніж п'ятдесятьма акрами землі, що дозволяє йому займати становище краще, аніж деякі білі, чорні та індіанці» [7, с. 54]. Статус Генрі як власника рабів від разу ж оспорює уявлення про те, що рабовласницька система складалася з двох класів – чорношкірих рабів та білих рабовласників. Через змалювання смерті Таунсенда розповідається про долі багатьох інших персонажів: наглядачів, патрулів, чорношкірих рабів, а також батьків Генрі – Августуса та Мілдред Таунсенд. Вдова Калдонія, її брат-близнюк Келвін, їхня вчителька Ферн Елстон, колишній власник Генрі – Вілльям Робінс та його двоє дітей від чорношкірої жінки – Луіс та Дора – представляють вільних людей у романі. Мойсей, наглядач, що служить Генрі, Рита, «друга мати» Генрі, коли він ще жив у неволі, а батьки уже викупилися з неї, Еліс – божевільна жінка, що блукає, де їй заманеться, Еліас та його дружина Селесте – належать до рабів, долі яких перетинаються так чи інакше з долею Таунсенда. Автор також проблематизує вододіл між різними верствами та складність відносин між ними. Дружина священика Моффетта є біологічною сестрою жінки, яку він тримає як рабиню, шериф Скіффінгтон та його дружина Вініфред не вірять у рабство, але володіють своєю «донькою», після викупу з рабства Августуса Таунсенда знову продають у рабство бідні білі.

Чорношкірі плантатори змальовані по-різному. Одні з них тримають рабів для власної наживи, інші ж для того, аби забезпечити одноплемінникам прості людські свободи та права. Таким чином автор розмежовує господарів рабів та власників рабів. Перші, такі, як Генрі Таунсенд підтримують опресивну систему експлуатації людини людиною, другі, такі, як Августус Таунсенд купують невільників для того, щоб допомогти їм. Треба відзначити, що факти про чорношкірих рабовласників дуже рідко ставали темою художніх творів, і лише нещодавно актуалізувалися у художній літературі. Хоча Джон Рассел у праці «Вільні темношкірі як рабовласники у Вірджинії» [8] подає документи, за якими чорношкірі рабовласники існували у Вірджинії вже у 1654 році. За винятком ґрунтовних праць Картера Дж. Вудсона «Вільні темношкірі рабовласники у Сполучених Штатах у 1830 р.» (1924) [7] та Джона Гоуп Франкліна «Вільні негри Північної Кароліни» (1943) [3] інформація про те, що афро-американці теж були рабовласниками почала з'являтися аж у новій історіографі рабства, що датується 1970–1980 роками.

Актуалізація образів чорношкірих рабовласників передбачає й пошук стратегій їхнього змалювання. Зокрема, їхніх взаємовідносин як з уярмленими, так і з білими американцями. Е. Джоунз зображає таких персонажів через процес їхнього самовизначення. Генрі Таунсенд вибудовує власну ідентичність шляхом вивищення над своїми одноплемінниками, у той час як Августус Таунсенд конструює свою самість, надаючи рабам свобод та поважаючи їхню гідність. Інтерсуб'єктні моделі, що запропоновані письменником тяжіють до гегелівської діалектики господаря/раба та ідей Мартина Бубера (Buber), що висловлені у праці «Я і Ти» [1]. Відповідно взаємини між людьми розгортаються або за логікою підпорядкування, або ж взаємного визнання.

Гегелівська діалектика господар/раб охоплює дві свідомості, які вступають у контакт одна з одною, а далі і в неминучу боротьбу за власне визнання. У її процесі свідомість уярмленого спочатку підпорядковується пану, а опісля свідомість останнього розкривається як залежна від існування свідомості першого. Е. Джоунз розглядає діалог між індивідуумами, коли один із учасників зі статусу залежного став сам рабовласником. Автор осмислює шляхи формування суб'єктності колишнього поневоленого, які мають два орієнтири – пригнічення підлеглих або ж визнання їхньої людської сутності.

Е. Джоунз не розгортає роман як історіографію рабства, натомість вдається до перехресть, діалогів та сутичок між різними суб'єктностями світу рабовласництва. Твір зітканий зі шматків особистих доль, історичних фактів та документів.

Література:

1. Buber M. I and Thou / Buber Martin; [translated by Ronald Gregor Smith]. – Edinburgh : Morrison and Gibb LTD., 1970. – 120 p.
2. Duvall J. N. Productive Postmodernism: Consuming Histories and Cultural Studies / Duvall John. – SUNY Press, 2002. – 224 p.
3. Franklin J. H. Free Negro in North Carolina, 1790-1860 / Franklin John Hope. – Univ. of North Carolina Press, 1943. – 275 p.
4. Harris T. The Scary Mason-Dixon Line / Harris Trudier. – Lousiana State Univ. Press, 2013. – 247 p.
5. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction / Hutcheon Linda. – Routledge, 2003. – 288 p.
6. Ikard D. White Supremacy under Fire: The Underwarded Perspective in Edward P. Jones's The Known World / Ikard David // The Journal of the Society for the Study of the Multy-Ethic Literature of the United States, Volume 36, No 3, 2011. – P. 63–85.
7. Jones E. The Known World / Jones Edward. – Harper Collins, 2009. – 432 p.
8. Russell J. Free Negro in Virginia 1619-1865 / Russell John. – Cosimo Inc., 2009. – 196 p.

УДК 378.147

Л. М. Гречок, Н. М. Лашук,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У роботі представлені основні напрямки вдосконалення викладання іноземної мови, розвитку комунікативної компетенції та використання шляхів інтенсифікації учбового процесу застосовуючи інноваційні методи навчання.
Ключові слова: *інтерактивні методи, мовленнєва діяльність, дискусія, «круглий стіл», групова взаємодія.*

В работе представлены основные направления совершенствования преподавания иностранного языка, развития коммуникативной компетенции и использования путей интенсификации учебного процесса применяя инновационные методы обучения.
Ключевые слова: *интерактивные методы, речевая деятельность, дискуссия, «круглый стол», групповое взаимодействие.*

This paper presents the main directions of foreign language teaching improving, the development of communicative competence and the intensification use of the training process, the ways of applying innovative teaching methods.
Keywords: *interactive methods, speech activity, discussion, «round table», group interaction.*

Максимальний розвиток комунікативних здібностей – ось основна, перспективна, але дуже нелегка задача, що стоїть перед викладачами іноземних мов. Для її вирішення необхідно, з одного боку, освоїти нові методи навчання, спрямовані на розвиток усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності, формування лінгвістичної, соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій, а з іншого, створити принципово нові навчальні матеріали, за допомогою яких можна навчити людей ефективно спілкуватися. При цьому, зрозуміло, було б неправильно кинутися з однієї крайності в іншу і відмовитися від усіх старих методик: з них треба дбайливо відібрати все найкраще, корисне, що перевірено часом.

Необхідність пошуку шляхів інтенсифікації використання у викладанні англійської мови інноваційних методів навчання, в умовах постійно змінюючих реалій сучасного суспільства і його активного розвитку обумовлюють актуальність роботи і визначають вибір її теми. **Метою дослідження** є відбір та аналіз найбільш ефективних інтерактивних методів навчання, які б сприяли рішенню комунікативних завдань.

Аналіз публікацій і досліджень. Проблеми стимулювання іншомовної мовленнєвої діяльності з використанням цікавих матеріалів та ігрових прийомів навчання представлені в наукових дослідженнях багатьох вчених (В.Д. Біболетова, М.Д. Гальськова, Г. В. Рогова, А.П. Старков, Т.С.Назарова та ін.). Розробляючи основи переходу до інноваційного навчання, В.Я. Ляудис [1;2] виділила і описала рольові позиції викладача. При інноваційному навчанні викладач займає особисто орієнтовану позицію. У нього переважає організаційна і стимулююча функції. «Викладач не повинен виступати лише в якості соліста, від партії якого залежить доля спектаклю». Або як говорив Л.С.Виготський, він не повинен, подібно рикші, тягти на собі весь виховний процес [6]. Йому необхідно максимально розвивати свою здатність бути «організатором соціально-виховного середовища, регулятором і контролером його взаємодії з кожним учнем».

В умовах сучасності вивчення іноземної мови спрямоване на розвиток іншомовної комунікативної компетенції в сукупності її складових – мовної, соціокультурної, компенсаторної й навчально – пізнавальної.

Зіткнувшись з проблемою низького рівня активної мовленнєвої діяльності, виникла необхідність аналізу причин недостатньої результативності комунікативної діяльності студентів. Серед них: використання моделі комунікації «викладач – студент», комунікативні вправи, пропоновані авторами підручників не завжди повною мірою орієнтовані на особистість кожного студента, його мотиваційну сферу, самостійну діяльність, недостатність колективної співпраці на занятті, відсутність реальних життєвих ситуацій в змісті заняття.

Проведене спостереження показало, що рішення комунікативних завдань сьогодні можливо тільки при розширенні та розмаїтті використання інтерактивних форм і методів навчання, так як вони надають можливість входження в реальне мовне оточення, дозволяють їм опановувати вміннями мовленнєвої діяльності в рамках сучасних мовних норм та соціокультурної ситуації, в якій вони можуть бути застосовані.

Головна перевага інтерактивного навчання – це мовленнєва взаємодія його учасників і створення ресурсу комунікації. Наприклад, при вивченні теми «Модальні дієслова» використовується гра «Розбір ситуацій з практики». Студенти беруть участь в груповому обговоренні і спільно виробляють рішення. Обговорення реальних життєвих ситуацій викликає живий інтерес і бажання поділитися своїми ідеями. Завдання можуть бути дуже різноманітними: «You have reached your first destination – Malaga in Spain. One of the children (Megan Cody aged 7) has been very seasick for 3 days and is now resting in her cabin (No 234). Her parents think that she should see the ship's doctor. The doctor is not on the ship until later in the afternoon. You have given her sea sickness tablets; she has not eaten for 2 days and is very weak».

Для тренування вживання пасивних конструкцій майбутнього часу застосовується групова гра «Entertainment programme», «Розважальна програма». Приклад завдання: You are now working on board the cruise ship as an Assistant Entertainment Officer. One of your jobs is to provide entertainment for the children on board. On this cruise there are 65 children aged between 3 and 15 years old. You run two programmes as shown in the extract below. You need to inform parents about the ship's entertainment programme and the times when the different age groups will be supervised.

Міні- конкурс «Кращий пліткар» доцільно проводити для закріплення навичок трансформації прямої мови в непряму. Студенти прослуховують невеликий діалог і, працюючи спільно в групах, трансформують його, змагаючись за звання кращого пліткаря групи.

Для формування та вдосконалення мовленнєвої компетенції, наприклад, читання, використовуємо прийом «Ажурна пила» за темою «The Role of Technology in the Travel and Tourism Industry». Група ділиться на дві підгрупи для роботи з текстом «Communications Technology» і текстом «Transportation». Кожен студент підгрупи стає «експертом» своєї теми. Потім «експерти» двох підгруп зустрічаються і обмінюються інформацією, а після цього навчають членів своєї команди тому, що дізналися. Кожна підгрупа звітує своїм текстом.

У практику роботи при вдосконаленні мовленнєвої компетенції з письма, входять індивідуальні та групові творчі види письмових робіт. При виконанні індивідуальних завдань студенти можуть реалізувати своє бажання описати особистий досвід, спробувати себе в різних ролях. Групові види роботи формують уміння аргументувати свою точку зору в письмовій полеміці, дотримуватися культури писемного мовлення.

© Л. М. Гречок, Н. М. Лашук, 2015

Приклад ситуації: It is almost time for the first dinner sitting. Every day it is necessary to remind passengers to attend dinner at the time they requested, to inform them if it is formal or informal dress for dinner and give them the chef's special for that evening. You have to make this announcement. As you are new to the job you prefer to write out your announcements before you speak.

Приклад завдання: Write the announcement you need to make. Remember to introduce yourself, give both dinner times, location of restaurant, ask passengers to be punctual so as not to delay dinner for the passengers eating at 20:45. Dress is informal, the special is sea food rice and remind parents that children should be collected from entertainment staff 15 minutes before their selected dinner sitting each evening.

Робота з прислів'ями, приказками і цитатами» підвищує активність і мотивацію студентів, а різноманіття дозволяє успішно включати їх в навчальний процес на різних етапах заняття, стимулювати спілкування. Прислів'я і цитата може стати експозицією до уроку, смислової опорою для подальшої дискусії в групах.

«Круглий стіл» – це метод активного навчання, одна з організаційних форм пізнавальної діяльності учнів, що дозволяє закріпити отримані раніше знання, заповнити відсутню інформацію, сформувати вміння вирішувати проблеми, зміцнити позиції, навчити культурі ведення дискусії. Характерною рисою «круглого столу» є поєднання тематичної дискусії з груповою консультацією.

Основною метою проведення «круглого столу» є вироблення в студентів професійних умінь викладати думки, аргументувати свої міркування, обгрунтовувати запропоновані рішення і відстоювати свої переконання. При цьому відбувається закріплення інформації та самостійної роботи з додатковим матеріалом, а також виявлення проблем і питань для обговорення.

Важливим завданням при організації «круглого столу» є:

• обговорення в ході дискусії однієї-двох проблемних та гострих ситуацій;

• ілюстрація думок, положень з використанням різних наочних матеріалів;

• ретельна підготовка основних виступаючих (не обмежуватися доповідями, оглядами, а висловлювати свою думку, докази, аргументи).

При проведенні «круглого столу» необхідно враховувати деякі особливості:

а) потрібно, щоб він був дійсно круглим, тобто процес комунікації, спілкування, відбувався «очі в очі». Принцип «круглого столу» (не випадково він прийнятий на переговорах), тобто розташування учасників обличчям один до одного, а не в потилицю, як на звичайному занятті, в цілому призводить до зростання активності, збільшення числа висловлювань, можливості особистого включення кожного учня в обговорення, підвищує мотивацію студентів, включає невербальні засоби спілкування;

б) викладач також розташовується в загальному колі, як рівноправний член групи, що створює менш формальну обстановку в порівнянні з загально прийнятою, де він сидить окремо від учнів, а вони звернені до нього обличчям. У класичному варіанті учасники адресують свої висловлювання переважно йому, а не один одному. А якщо викладач сидить серед студентів, звернення членів групи один до одного стають частішими і менш скутими, це також сприяє формуванню сприятливого оточення для дискусії.

«Круглий стіл» доцільно організувати таким чином:

1) викладачем формулюються (рекомендується залучати і самих студентів) питання, обговорення яких дозволить всебічно розглянути проблему;

2) питання розподіляються по підгрупах і лунають учасникам для цілеспрямованої підготовки;

3) для висвітлення специфічних питань можуть бути запрошені фахівці;

4) у ході заняття питання розкриваються в певній послідовності.

Виступи спеціально підготовлених студентів обговорюються і доповнюються. Задаються питання, студенти висловлюють свої думки, сперечаються, обґрунтовують свою точку зору. Основну частину «круглого столу» з будь-якої тематики становлять дискусія та дебати.

При організації дискусії в навчальному процесі зазвичай ставляться відразу кілька навчальних цілей, як чисто пізнавальних, так і комунікативних. При цьому цілі дискусії, звичайно, тісно пов'язані з її темою. Якщо тема містить великий обсяг інформації, в результаті дискусії можуть бути досягнуті тільки такі цілі, як збір та впорядкування інформації, пошук альтернатив, їх теоретична інтерпретація і методологічне обгрунтування. Якщо тема дискусії вузька, то дискусія може закінчитися ухваленням рішення. Під час дискусії студенти можуть або доповнювати один одного, або протистояти один іншому. У першому випадку проявляються риси діалогу, а в другому дискусія набуває характеру спору. Як правило, в дискусії присутні обидва ці елементи, тому неправильно зводити поняття дискусії тільки до спору. І суперечка, і взаємодоповнюючий діалог відіграють велику роль, так як першорядне значення має факт зіставлення різних думок.

Для того щоб організувати дискусію і обмін інформацією в повному сенсі цього слова, щоб «круглий стіл» не перетворився на міні-лекцію, монолог викладача, заняття необхідно ретельно підготувати. Для цього організатор «круглого столу» повинен:

• заздалегідь підготувати питання, які можна було б ставити на обговорення з виведення дискусії, щоб не дати їй згаснути;

• не допускати догляду за рамки обговорюваної проблеми;

• забезпечити широке залучення в розмову якомога більшої кількості студентів;

• не залишати без уваги жодного невірного судження, але не давати відразу ж правильну відповідь;

• не поспішати самому відповідати на питання, що стосуються матеріалу «круглого столу»: такі питання слід переадресовувати аудиторії;

• стежити за тим, щоб об'єктом критики було думка, а не учасник, який висловив її.

• порівнювати різні точки зору, залучаючи студентів до колективного аналізу та обговорення.

У проведенні дискусії використовуються різні організаційні методики. Творчі завдання: під творчими завданнями розуміються такі навчальні завдання, які вимагають від студентів не просто відтворення інформації, а творчості, оскільки завдання містять більший або менший елемент невідомості і мають, як правило, кілька підходів. Творче завдання становить зміст, основу будь-якого інтерактивного методу. Творче завдання (особливо практичне) надає сенс навчанню, мотивує студента. Невідомість відповіді і можливість знайти своє власне «правильне» рішення, засноване на своєму персональному досвіді і досвіді свого друга, дозволяють створити фундамент для співпраці, самонавчання, спілкування всіх учасників навчального процесу, включаючи викладача.

Таким чином, використання активних методів навчання дозволяє забезпечити ефективну організацію і послідовне здійснення ігрового освітнього процесу для досягнення високої зацікавленості та залучення студентів в навчальну, проектну, дослідницьку діяльність; формування якостей особистості, моральних установок та ціннісних орієнтирів.

Література:

1. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии / В. Я. Ляудис. – М., 2008.
2. Ляудис В. Я. Инновационное обучение и наука / В. Я. Ляудис. – М., 1992.
3. Преподавание иностранного языка в XXI веке: проблемы и перспективы : Материалы Всерос. науч.-практ. конф. – М., 1998. – 120 с.
4. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е. С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 3–10; № 3. – С. 3–9.
5. Сластенін В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенін, Л. С. Подимова. – М., 1997.
6. Виготський Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Виготський // Хрестоматия по возврастной и педагогической психологии. – М., 1980.

УДК 811.112.2'373.7

А. М. Грималюк,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДО ПРОБЛЕМИ АКТУАЛЬНОСТІ ПОЗИТИВНО КОНОТАТИВНОГО АСПЕКТУ СЕМАНТИКИ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРЕСІ XXI СТОЛІТТЯ

У статті вибірково проаналізовано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови із експліцитно позитивними лексемними та імпліцитно семантичними конотаціями та їх вживання у публіцистичних текстах німецькомовної преси XXI ст. Визначено лексикографічну фіксацію та співставлення її із текстовою реалізацією. Описано семантику фразеологізмів з урахуванням їх емотивного, оцінного, культурно-символічного конотативного навантаження.

Ключові слова: *фразеологізм, експліцитна лексемна конотація,імпліцитна семантична конотація, емотивність,оцінність.*

В статье выборочно проанализированы фразеологические единицы современного немецкого языка с эксплицитно положительными лексемными и имплицитно семантическими коннотациями и их употребление в публицистических текстах немецкоязычной прессы XXI века. Определена лексикографическая фиксация и сопоставление ее с текстовой реализацией. Описана семантика фразеологизмов с учетом их эмотивной, оценочной, культурно-символической коннотативной нагрузки.

Ключевые слова: *фразеологизм, эксплицитная лексемная коннотация, имплицитная семантическая коннотация, эмотивность, оценочность.*

The article deals with the semantic peculiarities of phraseological units with positive implicit and explicit connotation in German newspaper style. The role of connotation in the meaning of phraseological units is great. Many scholars discussed this problem. V.N. Telia determines the term «connotation» as a semantic matter that is included in the semantics of language units usually and occasionally and which expresses emotively-evaluative and stylistically marked relation of the subject of speech to the reality when it is named in the utterance.

Emotions are one of the forms of reflection and they are expressed by language means when they are reflected in the consciousness. Emotions are divided into 2 classes: positive and negative – their expression in the language may be positively or negatively emotive. Emotivity is always expressive and evaluative. Thanks to the connotation, phraseological units are able to serve as expressive means of the phraseological system of the language.

Nowadays, we live in a global age, where mass media play an important role. Phraseological units in the modern German media language are not just a decorative element, their emotive meaning in the newspaper articles not only make it more attractive, rich and emotional, but also contain an implicitly expressed evaluation, revealing the author's attitude to the reported message and create specific newspaper imagery.

In our study we investigated positively connotative aspect of semantics of some phraseological units in German press in XXI century. We selected four groups with positively explicit connotation, which included lexemes «gut», «Glück», »Liebe», «lachen» and one group with implicit semantic connotation. We analyzed these groups based on eight lexicographical sources; as a result we elicited a fact of explicit connotations dominance. Especially the phraseological units with concept «Glück» thanks to its high emotional weight. But the text realization, quite the contrary, showed us the quantitative dominance of implicit semantic connotation. We can explain these results with high level of metaphorization, allusion, implications including national culture peculiarities that play an important role in text realization.

Key-words: *phraseological units, explicit connotation, implicit semantic connotation, emotivity, evaluative.*

Вступ. XXI століття – це час технологічного прогресу, засоби масової інформації відіграють у ньому одну із провідних ролей. Використання фразеологізмів у мові преси є важливим у побудові газетного тексту. Вживання їх збагачує та оживляє виклад, урізноманітнює його емоційним зарядом, таким чином можна загострити думку читача на бажаному аспекті.

Конотація – практично «вічна» і начебто досліджена тема. Проте мультимедійний характер комунікації, пришвидшення її темпу, дозволяють інтуїтивно спрогнозувати певну еволюцію і в такій категорії, з огляду на її суб'єктивну модальність, тобто антропоцентризм за визначенням.

Фразеологізми як знаки вторинної номінації теж здавна були об'єктом вивчення, в тому числі і у сенсі їх емотивного, оцінного, культурно-символічного конотативного навантаження. Спробою синтезувати ці два напрямки і є пропонована нами кейс-студія.

Стан дослідження проблеми. Фразеологія як окрема лінгвістична дисципліна останні півстоліття слугує широким полем для досліджень. Однією з найбільш суперечливих проблем фразеології дотепер залишається визначення фразеологізму. Відомі понад двадцять дефініцій фразеологічних одиниць, але жодна з них не знайшла загального визнання. Найбільш прийнятним для нашого дослідження ми вважаємо визначення Я. А. Баран, який називає фразеологізми віртуальними знаками мови на зразок словосполучень і речень, з повним або частковим переосмисленням компонентів, призначення яких – вираження номінативно-експресивної функції [1, с. 77]. Семантика цих мовних знаків містить обов'язково денотативно-референтний і конотативний компоненти. Конотативний компонент входить в мовні та мовленнєві одиниці поряд із їх предметно-логічним змістом. Тобто, конотацію визначають як доповнюючий зміст слова, як стилістичні відтінки, що накладаються на денотат.

На сьогоднішній день термін «конотація» також не має однозначного трактування. Н. Г. Іщенко пропонує наступну дефініцію цього терміну: «Для узагальненого найменування значень і відтінків, які накладаються на основне значення мовних форм, на денотат, який є частиною значення знаку, що відображає в узагальненій формі предмети і явища об'єктивної реальності, у сучасній лінгвістиці використовується термін «конотація»» [5]. Проте деякі дослідники вважають, що конотація не накладається на основний зміст слова, а знаходиться у складній єдності з ним, оскільки існує не тільки раціональне, але й тісно з ним пов'язане, чуттєве пізнання дійсності. Цієї думки притримувались О. В. Кунін та В. М. Телія, які запропонували наступне визначення: «Конотація – семантична сутність, яка узуально або оказіонально входить в семантику мовної одиниці і виражає емотивно-оцінне і стилістично марковане відношення суб'єкта мовлення до дійсності при його позначенні у висловлюванні, яке на основі даної інформації отримує експресивний ефект» [8, с. 5]. Конотативний компонент розглядається як семантична і стилістична категорії у площині мови і мовлення. Як семантична категорія, конотація містить інформацію мовця щодо об'єкту, що номінується, є елементарною складовою основного значення, надає денотату додаткових відтінків значення – експресивності, емоційності і оціненості. Окрім даних компонентів її складу, деякі дослідники, як наприклад, І. В. Арнольд, включають до складу конотації стилістичний, або функціонально-стилістичний компонент [6, с. 93].

© А. М. Грималюк, 2015

Відомий дослідник емотивного аспекту, В. І. Шаховський, визначав емоції як одну із форм відображення світу, що позначає душевні переживання та хвилювання людини [10]. Вони багатогранні, зачіпають біологічний і духовний рівень нашого існування. Емоції фіксуються у мові та виражаються мовними засобами, як відображення нашої свідомості. Варто зазначити, що емоції слугують відношенням людини до дійсності, яке завжди супроводжується оцінкою: «Емотивність – це емоціональність у мові, тобто чуттєва оцінка об'єкта, вираження мовними засобами почуттів, настроїв, переживань людини. Вона завжди експресивна та оцінна» [6, с. 93]. Важливість оцінного компоненту у мові є беззаперечною, адже у мові відображається взаємодія дійсності та людини через різноманітні аспекти, одним з яких і є оцінний. Оцінка є загальновизнаною категорією, оскільки в кожному соціумі склалося та закріпилося певне соціальне ставлення до тих чи інших предметів або явищ, відображених у значеннях мовних одиниць. Експресивні конотації полягають у посиленні виразності лексичної одиниці або її денотативного компоненту [5].

До мовних одиниць, які безперечно найбільше призначені для вираження емоцій, належать фразеологізми, обов'язковою рисою яких є емотивність. Фразеологічна складова лексичної системи являє собою більшу градацію вираження емотивності порівняно з лексикою. Таким чином, фразеологізми здатні точніше ніж слова передавати шкалу почуттів людини [2]. За В. Гумбольтом, фразеологія – один зі способів мовного світосприйняття, що деяким дослідникам дає підстави говорити про існування у кожній мові «фразеологічної картини світу» [3]. У фразеологічних одиницях засобом утілення культурно-національної специфіки є образна основа, внутрішня форма фразеологізму [28].

В. М. Угринюк вважає внутрішню форму одним із джерел конотативного значення фразеологічних одиниць: «…від неї залежить експресивна насиченість та емоційна, суб'єктивна оцінка дійсності» [7, с. 258]. На думку мовознавця, «якщо б не було індивідуальних внутрішніх форм фразеологізмів, то не було б і тих різних відтінків в їх значеннях. Так, наприклад, негативне конотативне забарвлення семантики фразеологізма базується на його внутрішній формі, на образі, який створений нею» [7, с. 258]. Ми не можемо заперечувати дану думку, адже процес виникнення конотації частково пов'язаний із яскравою внутрішньою формою фразеологізму, яка навантажена асоціативно-образною інформацією [9, с.111]. Завдяки внутрішній формі фразеологізму ми часто можемо розрізняти позитивно чи негативно конотативне забарвлення семантики фразеологічної одиниці.

Предмет дослідження. У нашій статті ми спробували екземплярно дослідити позитивно конотативний аспект семантики окремих німецьких фразеологічних одиниць (тут і далі – ФО), проаналізувати їх значення та визначити наскільки вживаними є дані фразеологічні звороти у пресі XXI ст. Ми провели аналіз на базі 20 фразеологічних одиниць із 8 лексикографічних джерел та виділили 4 групи позитивних експліцитно лексемно конотованих та одну групу імпліцитно семантично конотованих ФО. Щоб точніше окреслити поле даного дослідження, ми обрали фразеологічні звороти із наступними лексемами, які у повній мірі використовуються для позначення позитивних якостей та наділені експресивною, емоційною та оцінною рисами, а саме: ***gut, Glück, Liebe, lachen.***

Виклад основного матеріалу. У ФО з компонентом ***gut*** чітко простежується позитивно оцінна конотація, що проявляється у схваленні, напр.: *Ein (mein) guter Stern* [17; 12; 13]; *Ende gut, alles gut* [14; 19]; *Unter einem guten Stern geboren sein* [17]; *aller guten Dinge sind der* [18; 12; 13]. Лексема ***Glück*** надає фразеологізмам також емотивно позитивного забарвлення, адже початкове її значення в mhd, *gelücke* означало «Art, wie etwas ausschlägt, gewinnt» і тільки з часом воно витіснило і замінило у лексичній системі *saelde*, яке у mhd позначало латинське поняття *Fortuna*, і нарешті, у середині XVII ст.. набуло значення «der durch einen guten Ausgang hervorgebrachte wünschenswerte Zustand« [25]. Тобто позитивна конотація посилилася зі зміною внутрішньої форми слова та культурно національної специфіки. Нами досліджені наступні фразеологічні одиниці із даним компонентом: *ein Kind des Glückes* [12; 13; 21]; *Glück auf den Weg!* [12]; *Dem Glücklichen schlägt keine Stunde* [16; 17; 12; 14; 21]; *Scherben bringen Glück* [14]. Розглядаючи лексему ***Liebe,*** відзначаємо, що компонент «lieb», який закладений у її етимології, означає *милий, дорогий, любимий* володіє позитивною емоційною забарвленістю і використовується у наступних ФО: *Alte Liebe rostet nicht* [14; 17; 21]; *Liebe ist stark wie der Tod* [16]; *mit Lust und Liebe* [13]; *j-n abgöttisch lieben* [13]. Наступна лексема ***lachen*** походить від грецького *klössein*, що означало в буквальному значенні «булькотіти, або видавати булькотливі звуки». У fhd дане слово вживалося у значенні *сміятися над кимось*, тобто *насміхатися* [27]. Із вищезазначеного, можемо зробити висновок, що на початку дана лексема не володіла позитивною конотацією. Сьогодні, під впливом часу, а отже і зі зміною культурно-національних особливостей, слово *lachen* отримало значення *сміятися*, хихотіти та стало більш позитивно конотованим. Ми обрали ФО: *Lachen ist das beste Medizin* [14]; *sich vor Lachen schütteln* [12]; *in Lachen ausbrechen* [13]; *das ist zum (Tot)lachen!* [12].

Останню групу досліджуваних нами фразеологізмів становлять ФО з позитивною імпліцитно семантичною конотацією. Їх значення наділене значним ступенем метафоризації і не включає у себе позитивно конотативної лексеми. Сюди входять: *Alles in Butter* [17; 12; 18]*; Ein Platz an der Sonne* [17]*; Hals- und Beinbruch!*[17; 21]*; Schwarze Zahlen schreiben* [17].

На початковому етапі аналізу емпіричного матеріалу ми проаналізували повторюваність ФО у таких лексикографічних джерелах, як: *Duden – Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten; Droemer Knaur «Büchmann. Geflügelte Worte»; Gabriele und Gerd Jockel «Zitate & Sprichwörter»; Elke Gerr «4000 Sprichwörter und Zitate»; Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. «Перлини народної мудрості»; Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. «Немецко-русский фразеологический словарь»; Гаврись В. І., Пророченко О. П. «Німецько-український фразеологічний словник у 2 т.»; Schemann Hans «Deutsche Idiomatik. Wörterbuch der deutschen Redewendungen im Kontext»*.

Частотність їх лексикографічної фіксації ми можемо зобразити у вигляді діаграми:

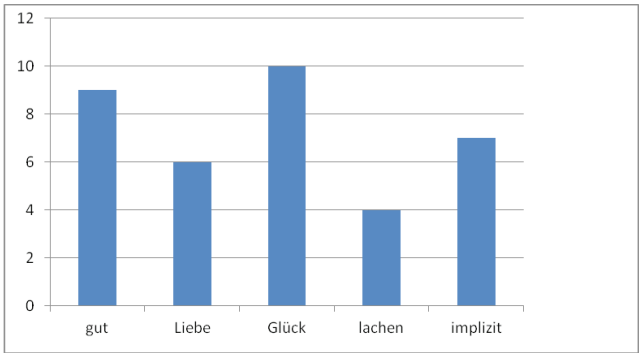

Отже, ми можемо спостерігати, що фразеологічні одиниці із компонентом «***Glück***» переважають над іншими ФО, зокрема і над фразеологізмами із лексемою «***gut***». Ми схильні пояснювати дане явище експліцитно позитивною конотацією «*Glück*» із яскраво вираженим емотивно-оцінним аспектом, значно сильніше «навантаженою», ніж у лексемі «*gut*». На противагу цьому, конотативне забарвлення лексеми «***gut***» є більш нейтральним та менш емотивно забарвленим. Але наше основне завдання полягає у дослідженні вживання даних ФО у текстах публіцистичного дискурсу. Для досягнення нашої мети ми обрали онлайн видання німецької преси: www.berliner-zeitung.de – у ході досліджень дане джерело виявилось найбільш продуктивним, багатим на вживаність фразеологічних зворотів; www.ok-magazin.de – видання розважального характеру, також відзначилось використанням значної кількості фразеологізмів; www.stern.de; www.spiegel.de; www.dw.de.

Важливо відзначити, що фразеологічні одиниці часто використовувалися у формі заголовку. Використання фразеологізму в ролі заголовка цілком виправдане, адже влучно використаний фразеологізм або вміла його трансформація неодмінно привертають увагу до статті, оскільки заголовок керує увагою читача, допомагає йому швидко отримати інформацію про зміст матеріалів. Він повинен спонукати до прочитання надрукованого, викликати емоції у читача. Наприклад, ФО *Lachen ist die beste Medizin* вживалося в інтернет виданні www.spiegel.de/ як заголовок до статті про дитячу медицину, та діяльність професійних акторів-клоунів, які своєю грою намагаються розвеселити та відволікти від важкої недуги хворих дітей, їхніх батьків та робочий персонал: *«Kindermedizin: Lachen ist die beste Medizin….Lilly und Stift, die im richtigen Leben Mieke und Iris heißen, arbeiten bei der «Clownsvisite«, einem Verein, der einmal wöchentlich verschiedene Kinderkliniken in Bonn besucht. «Unser Ziel ist es, das Lachen ins Krankenhaus zu bringen», sagt Lilly…»* [27].

Інші ФО, такі як: *Ein guter Stern; Ende gut, alles gut; aller guten Dinge sind drei; Glück auf den Weg!; Scherben bringen Glück; Alte Liebe rostet nicht; Alles in Butter; Ein Platz an der Sonne; Hals- und Beinbruch!,* також часто використовувались у формі заголовків у сталій формі без граматичних зрушень їх компонентів. Вживаність усіх фразеологізмів у пресі ми можемо зобразити у вигляді наступної діаграми:

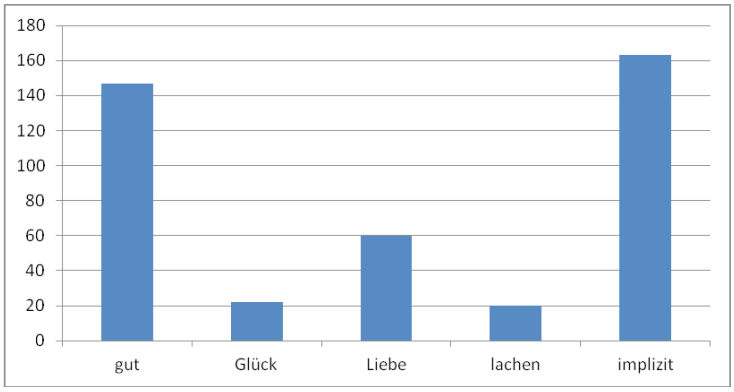

Отже, як показують результати дослідження, імпліцитно семантично конотативні фразеологізми переважають над групою експліцитно лексично конотативних ФО. Ми схильні пояснювати це тим, що для текстової реалізації важливий аспект індивідуалізації, авторської оцінки зображуваного, яку можна висвітлити більш вдало через використання імпліцитно семантично конотованих фразеологізмів. Їм притаманний характер троп, який часто обумовлений національними або соціальними реаліями, виражається через метафоризацію, алегоричність, метонімічність, алюзійність та т.п.. Дані стилістичні засоби збагачують матеріал викладу, насичуючи його емоційністю, образністю. Лідером за вживанням серед таких ФО є *Schwarze Zahlen schreiben,* що означає *отримувати прибутки,* виявлений у 108 публіцистичних текстах. Дана ФО цікава тим, що компонент *schwarz* у німецькій культурі, як і у більшості інших культур світу, наповнений негативно емотивною конотацією, так як є символом печалі, скорботи [17, с.119]. Проте у даному випадку, конотативний аспект семантики цієї ФО є позитивним, даний фразеологічний зворот служить для інформативної передачі фінансового становища, оскільки традиційно в комерційному балансі цифри, які означали нестачу (збитки), підкреслювали олівцем або ручкою червоного, а прибутки – чорного кольору [4]. Також, ФО *Hals- und Beinbruch!,* що виражає побажання успіху та удачі [15, с. 108], було виявлено у 21 публіцистичних текстах. Наприклад, в інтернет виданні www.ok-magazin.de: «*Wir wünschen Liliana sowie allen anderen «Let's Dance«-Teilnehmern Hals und Beinbruch beim heutigen Start der vierten Staffel*» – стаття про українську модель Ліліану Маттеус, шанувальники якої бажали успіху у танцювальному шоу. Проте, як відомо, дослівно даний зворот перекладається «зламати шию та ноги». Щоб зрозуміти яким чином дана ФО отримала своє емотивно позитивне забарвлення, потрібно звернутися до етимології звороту. В його основі лежить давня народна прикмета: щоб відвернути біду від когось, потрібно її побажати. З нею пов'язане ще одне давнє повір'я, за яким злих духів відлякує та проганяє різноманітний шум. Напередодні вінчання – am Polterabend – у домі, або перед домом наречені б'ють посуд: бажають прогнати злих духів. У деяких місцевостях Німеччини злих духів проганяють стрілянино̂ю. На півночі Німеччини селяни стріляють по гіллю дерев, щоб таким чином відігнати злих духів, які приходять у період так званих «12 ночей» (від Різдва до дня Трьох королів) [15, ст.108]. Отже, на прикладі вищеназваних ФО ми можемо зауважити важливість національно-культурного аспекту та його впливу на конотативний аспект семантики фразеологічних зворотів.

Якщо зіставити дані лексикографічних та пресових джерел, можна визначити, які ФО нашого корпусу є найбільш вживаними. Отже, за нашими відомостями до таких системних ФО входять: *aller guten Dinge sind drei; Alte Liebe rostet nicht; Alles in Butter.*

Розглянемо детальніше дані фразеологічні звороти. *Alles in Butter* – імпліцитно семантично конотована ФО, етимологія якої походить із Середньовіччя, коли для убезпечення скляних товарів при транспортуванні їх поміщали у масляних жир, який застигав, а опісля його топили та виймали неушкоджені товари. Звідси початкове значення даного вислову «все в порядку, все йде як по маслу» [12]. Зафіксована дана ФО була у 3 лексикографічних джерелах та у 28 публіцистичних текстах. Наприклад, в он-лайн виданні http://www.berliner-zeitung.de/, в одній із статей йшла мова про соціальне опитування 30-літніх людей, про їх доходи, освіту. За даними опитування, на сьогоднішній день у Німеччині «усе в порядку, усе іде як по маслу», тобто дана ФО у контексті набуває позитивної емотивно-оцінної конотації: «*Derzeit scheint alles in Butter: Die Lebenszufriedenheit in Deutschland ist laut SOEP auf einem Höchststand angelangt*» [23].

Фразеологічний зворот *Alte Liebe rostet nicht* є більш поширеним за попередній фразеологізм та зафіксований у 47 публіцистичних текстах. Походить від латинського «Vetus amor non sentit rubiginem», що означає «давня любов не ржавіє», тобто поняття «любові» прирівнюється до чогось вічного, коли час не владний над нею. В одній із статей газети http://www.dw.de дана ФО описувала любов до спорту: «*Alte Liebe rostet nicht. Anders ist es nicht zu erklären, dass Armin Veh beschlossen hat, zum zweiten Mal Trainer des VfB Stuttgart zu werden».* Саме поняття «*Liebe» є багатогранним і великою мірою емоційно забарвленим, тому і фразеологізми із цією лексичною одиницею наповнені позитивно емотивною конотацією.*

ФО *aller guten Dinge sind drei* вживалася у 82 публіцистичних текстах, розуміється у традиційному значенні «Бог любить трійцю». Саме число «три» здавна має символічне значення завершеності, повноти чогось та щастя. У Німеччині був звичай пов‘язаний із цим числом – Handgeld. Наречений повинен був вкласти у руку нареченої три золотих монети, коли приходив на сватання, щоб підтвердити свій намір побратися з їхньою донькою. Це вважалося символом щастя [15, с.112]. В онлайн виданні http://eurojackpot.spiegel.de/ ми виявили статтю у якій розглядались поняття щастя, важливість числа «три» та спорту: «*Ist Glück zählbar? Sicherlich. Wer häufiger vom Glück profitiert, wird sagen können: «Da habe ich schon wieder Glück gehabt». Die Zahl Drei löst in diesem Zusammenhang besondere Assoziationen aus. Man zählt bis drei, man macht drei Kreuze – oder man sagt sich, nachdem man bereits zweimal durch die Führerscheinprüfung gefallen ist und den nächsten Versuch anpeilt: «Aller guten Dinge sind drei. «Die Drei ist so ziemlich das Maß aller Dinge»* [22]. Можна сказати, що дана ФО окрім експліцитної позитивно конотативної лексеми «*gut*» володіє також національно-культурним символом, який підвищує позитивну емотивність даного фразеологізму.

Висновки. Підсумовуючи дані нашого дослідження, ми можемо твердити, що ФО є поширеним явищем у німецькомовній пресі XXI століття, завдяки їхній скомпресованості у передачі змісту чи головної думки публіцистичного тексту. Вони урізноманітнюють виклад мовного матеріалу, збагачуючи його емоційними відтінками.

Лексикографічна фіксація засвідчує домінування покомпонентної лексемної експліцитної позитивної конотованості аналізованих нами ФО. При цьому незначне переважання лексеми «Glück» над «gut» ми схильні пояснювати більшою емоційною навантаженістю даного концепту. Текстова реалізація, навпаки, виявляє кількісне домінування імпліцитної конотованості – через апелювання до механізмів декодування, підтекстів, алюзій, в тому числі, національно-культурного та історичного характеру.

Література:

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови / Я. А. Баран. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
2. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) / М. В. Гамзюк // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. – Київ, 2001.
3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избр. труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984.
4. Зубач О. А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові / О. А. Зубач // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2007.
5. Іщенко Н. Г. Конотація в системі мови і мовлення / Н. Г. Іщенко // Наукові записки. – Випуск 95. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 3–7.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : уч. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Дубна, 1996. – 391с.
7. Стародєдова О. Л. Внутрішня форма як мотивуюча ознака конотативного значення фразеологічних одиниць / О. Л. Стародєдова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Випуск 3. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Київський національний лінгвістичний університет, 2009. – 257 – 260 с.
8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с
9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры». – 1996. – 288 с.
10. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М., 2007. – 192 с.

Лексикографічні джерела:

11. Афонькин Ю. Н. Русско-немецкий словарь крылатых слов / Ю. Н. Афонькин. – Москва-Лейпциг : «Русский язык», 1985. – 287 с.
12. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – М. : «Русский язык», 1975. – 656 с.
13. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. І, ІІ.
14. Кудіна О. Ф. «Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів» / О. Ф. Кудіна, О. П. Пророченко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 320с.
15. Мальцева Д. Г. Германия: Страна и язык: Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий словарь / Д. Г. Мальцева. – 2 изд. испр. и доп. – М. : «АСТ, Русские Словари, Астрель», 2001. – 416 с.
16. Droemer Knaur «Büchmann. Geflügelte Worte». – München / Zürich : Freiburger Graphische Betriebe, 1959. – 320 s.
17. Duden – Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Wörterbuch der deutschen Idiomatik / hrsg. und bearb. von Günter Drosdowski und Scholze-Stubenrecht. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 1992. – 864 s.
18. Elke Gerr «4000 Sprichwörter und Zitate». – Berlin und München : Druckhaus Langenscheidt, 2001. – 320 s.
19. Gabriele und Gerd Jockel «Zitate & Sprichwörter». – Leonberg : Garant Verlag GmbH, 2007. – 192 s.
20. Paul, Hermann. Deutsches Wörterbuch [Text] / Hermann Paul, 8. Auflage. – Halle (Saale) : Max Niemeyer Verlag, 1961. – 782 S.
21. Schemann Hans. Deutsche Idiomatik. Wörterbuch der deutschen Redewendungen im Kontext. – Berlin-Boston : Hubert & Co, 2011. – 870 s.

Джерела ілюстративного матеріалу та інтернет-ресурси:

22. http://eurojackpot.spiegel.de/kolumne/16/aller-guten-dinge-sind-drei
23. http://www.berliner-zeitung.de/wirtschaft/sozio-oekonomisches-panel-eine-schatztruhe,10808230,27649442.html
24. http://www.dw.de/veh-kehrt-nach-stuttgart-zur%C3%BCck/a-17630179
25. http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/IV/uch_2008_IV_00007.pdf
26. http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2012/IV/uch_2012_IV_00014.pdf
27. http://www.spiegel.de/schulspiegel/kindermedizin-lachen-ist-die-beste-medizin-a-524135.html
28. http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_5_06.pdf

УДК 811.111-26:392.51(470)

Н. В. Гришкова,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янчука, м. Рівне

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД ЯК ПІДҐРУНТЯ СЕГМЕНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Стаття присвячена опису традиційного англійського весільного обряду як конституента мовної картини світу (на матеріалі сучасних творів англійської та американської прози: 80-ті рр. XX ст. – перше десятиліття XXI ст.).
Ключові слова: *весільний обряд, національно-мовна картина світу, обрядова весільна лексика, іменувати.*

Статья посвящена описанию традиционного англійського свадебного обряда как составной части языковой картины мира (на материале современных призведений англійской и американской прозы: 80-е гг. XX в. – первое десятилетие XXI в.).
Ключевые слова: *свадебный обряд, национально-языковая картина мира, обрядовая свадебная лексика, именовать.*

The article focuses on revealing the nature of the English traditional wedding ceremony as a constituent of linguistic mapping of the world (modern literary works by English and American writers: 1980-s – 2011 served as the sourses).
Key words: *wedding ceremony, national linguistic mapping of the world, constituent, English lexical units associated with the traditional wedding ceremony, to nominate.*

На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки домінує розуміння національної мови як особливої знакової системи, що передає наступним поколінням інформацію про звичаї, традиції та обряди, утілені в номінативних одиницях. Форма і зміст традиційних обрядів етносу тісно пов'язані з його менталітетом, із національною культурою, а тому виступають базою для творення відповідного сегменту в його національно-мовній картині світу.

Значна кількість етнолінгвістичних досліджень присвячена традиційній сімейній обрядовості загалом, і весільному обрядові зокрема.

Мовні засоби вербалізації весільного обрядові в славістиці досліджували Є. Бартмінський, О. В. Гура, О. В. Тищенко, Л. М. Бондарчук, М. В. Філіпчук. Англійському весільному обрядові присвячено праці С. Чарльзлі, В. Хауард, Дж. Уїлсон, О. Давидової-Харвуд.

Попри велику кількість робіт, ці дослідження здійснювалися не на недостатній вибірці, ряд аспектів лишилися мало чи взагалі недослідженими. Актуальність вищезазначеної розвідки зумовлена необхідністю всебічного комплексного вивчення весільного обряду англійців як однієї з ланок традиційної культури та його номінативного репертуару. Метою даної статті, через обмеженість її обсягу, є описати традиційний англійський весільний обряд та визначити його місце у національно-мовній картині світу.

Сімейна обрядовість складається з весільних, родильних і похоронних обрядів. У циклі сімейних обрядів сплелися дії, символи, атрибути, які виникли в різні епохи і повинні були забезпечити щастя, багатство, благополуччя сім'ї.

Незалежно від того, в якому суспільстві проживає людина, її життя обумовлене послідовними змінами віку, виду діяльності та соціального стану. На думку французького дослідника А. ван Геннепа, для індивідів жити – це значить безперервно реконституюватись, змінювати статус і форму, образно кажучи, «вмирати» і «народжуватись» у найважливіші періоди життя [20, с. 272]. Ключові життєві зміни потребують дотримання обрядів, які склалися та існують у певній етнічній спільноті. Такі обряди іменують обрядами переходу і до них належить народження, досягнення соціальної зрілості, одруження, батьківство, смерть [2, с. 8–9].

Саме в обрядах відтворюються міфічні події сакрального минулого [9, с. 37]. Обряд вважають багатоплановою, поліфункціональною, ієрархічною структурою, одним із найскладніших компонентів інформаційно-комунікативної архетипно-міфологічної системи [14, с. 35], ритуал визначають як форму символічної поведінки [8, с. 2] У розумінні О. В. Ревуненкової, обряд – це результат комунікативної діяльності представників якоїсь етноспільноти [10, с. 6]. Тому його можна кваліфікувати як одну із форм етнокультурного спілкування, людської поведінки, що реалізує ту чи ту модель світу на певному етапі народного світосприймання. Обрядова форма виникає у тому випадку, коли всі складові частини звичаю закріплюються у суспільному й особистому житті [13, с. 38]. Як слушно зазначає В. І. Єрьоміна, обряд як форма втілення релігійних поглядів не є універсальним, це лише один зі способів, за допомогою якого вірування втілюється в дію. У той чи той історичний момент з певних причин ці уявлення можуть не отримати обрядового оформлення, або мати його одностороннє вираження, скажімо, тільки у весільному обряді [6, с. 5–7].

Нам імпонує підхід О. А. Седакової, яка вважає, що обряд – це невербальний текст особливого типу, в якому розрізняють такі плани: змістовий, акціональний, агентний та предметний [11, с. 29].

Весільний обряд – один із найважливіших родинних обрядів, під час якого оформляється вступ у шлюб, що, власне, і становить основу для створення сім'ї. *Шлюб* – це визнаний суспільством союз двох чи більше осіб, що детермінує статеві та фінансові права й обов'язки [22, с. 296]. Соціальна сутність шлюбу виявляється через духовно-психологічні, моральні, економічні, культурні відносини, що розвиваються і змінюються разом зі змінами в суспільстві.

Відомо, що шлюбні стосунки англійське суспільство почало унормовувати законом із XVIII століття. До цього часу в Англії правомірним вважали шлюб *per verba de praesenti* (у перекладі з латинської мови дослівно означає «за теперішніми словами»). Такий шлюб, як правило, не був оформлений релігійним ритуалом вінчання, і закоханим людям достатньо було у присутності свідків обмінятися весільними обіцянками на зразок: *I do take thee to my wife / husband* [23, с. 131].

Певний час існував також письмово закріплений шлюб, для укладання якого потрібно було придбати спеціальну ліцензію (*marriage license*) та оформити її. У 1754 році парламент ухвалив закон про єдиний легальний шлюб – церковний, про здійснення якого свідчив запис у церковно-приходській книзі. 1863 року англійський парламент прийняв ще один закон про громадянський шлюб [23, с. 164].

Важливу роль у формуванні шлюбних відносин відіграла релігія, хоча шлюб насамперед був цивільним, світським інститутом. На ранніх стадіях розвитку суспільства втручання релігії у шлюбні відносини було незначним і обмежувалося лише певними табу, які згодом набули обов'язкової соціальної санкції та стали нормою суспільної моралі. Загальноприйняті церковні канони весільного ритуалу у представників англійської етнічної спільноти з'явилися 1604 року [23, с. 151]. Нині в Англії офіційно визнано два види шлюбу: цивільний (його оформляють у державних відділах реєстрації ак-

© Н. В. Гришкова, 2015

тів громадського стану, тобто marriage by a Registrar) та церковний (засвідчений у церкві, тобто marriage by Banns; marriage by marriage by Ordinary Licence; marriage by Special Licence) [17, с. 108–109]; «гуманістичний» вид шлюбу виник нещодавно [1]. Цивільний шлюб має спрощену процедуру, яка не супроводжується певними канонами. Укладання церковного шлюбу відбувається урочисто, з дотриманням загальноприйнятого уставу.

В Англії велика кількість молодих людей віддають перевагу церковному шлюбу. Це пояснюється тим, що їм більше до вподоби романтичне «біле» весілля, аніж ординарне світське.

She said she wanted a white wedding – and a wedding night that meant something [3, с. 112].

Білий колір повязується не тільки з вбранням нареченої, але й традицією прикрашати церкву лише білими квітами. Так, під час королівського весілля принца Уільяма та його нареченої Кейт Мідлтон Вестмінстерське абатство традиційно було прикрашене білими квітами, шістьма велетенськими кленами і двома грабами, які символізують в англійській етнокультурі міцність та витривалість [4, с. 235–240].

Семантичний зміст словосполучення *a white wedding* складається не лише із значення складників «білий» та «весілля». Цим найменуванням англійці позначають весілля, що відповідає усім морально-етичним вимогам до цієї події, а саме: перший шлюб партнерів, згода родини на шлюб, цнотливість нареченої, вінчання у церкві.

В англійському суспільстві нині віддають перевагу світській церемонії у повторних шлюбах. Про це свідчить наведений мікроконтекст:

«Tell me something,» he said, »do you mind how soon you marry me? You do not want a trousseau or any of that nonsense? Because the whole thing thing can be so easily arranged in a few days.» «Not in a church?» I asked. «Not in white, with bridesmaids, and bells, and choir boys?» «You forget,» he said, «I had that sort of wedding before» [5, с. 60].

Навіть традиційно витриманий церемоніал може викликати сумніви щодо його легітимності, якщо суб'єкт ситуації зміна матримоніального стану недостатньо обізнаний з такими ритуалами. Шлюб проведений та зареєстрований церквою іншої конфесії та за незнайомими ритуалами вдається недійсним і викликає сумніви у Лілії після одруження з Джино Карелла:

She reflected chiefly about her marriage. The ceremony had been hasty and expensive and the rites, whatever they were, were not those of the Church of England. For hours at a time she would be seized with a vulgar fear that she wasn't «married properly», and that her social position in the next world might be as obscure as it was in this [6, с. 60].

Вийшовши наспіх заміж (*hasty and expensive*) у чужій церкві та за чужими ритуалами (*the rites… were not those of the Church of England*), героїня не впевнена, що одружена «як слід» («*married properly»*). Це становить під сумнів її соціальний стан (*her social position*) не тільки у власних очах, але й в потойбічному світі, у який вона вірить. За церковними канонами, соціальний статус у реальному світі впливає на статус особи у потойбічному світі, тому так важливо дотримуватися ритуалів та звичаїв власної віри. Лілія вступила в шлюб за католицьким, а не англіканським обрядом, тому вважає, що зрадила своїй церкві. Як бачимо, поняття про шлюб тісно пов'язані з внутрішнім світом людини, впевненістю у святості й цінності встановлених зв'язків та даних обітниць.

Проте чимало англійців (особливо, молодих) проживають у громадянському шлюбі, який здебільшого передує власне заручинам та офіційному оформленню стосунків. Такий шлюб не потребує легального оформлення, а є обопільною згодою чоловіка та жінки мешкати разом і виконувати подружні обов'язки.

Традиційний весільний обряд англійців – це обряд «переходу» з одного статусу людини в інший, що визначає специфіку його осмислення як сегменту картини світу, а також установлення його формальної структури. Він є ланкою родинного циклу, що складався упродовж тривалого часу. Початковим моментом в історичному розвитку родинного обрядового циклу вважають універсальне уявлення – «через смерть до нового народження», яке виникло на ранніх стадіях розвитку людського суспільства і виявляється в різних обрядах: народинах, весіллі, похованні. Методика вивчення обрядів, в результаті застосування якої родинні ритуали, що стосуються народження дитини та одруження, було згруповано за спільними ознаками, дала змогу встановити, що деякі з них мають спільні корені [21, с. 136–140]. Зокрема, при зіставленні обрядодій, що проводилися під час народин і весілля, було виявлено спільне архаїчне походження таких звичаїв, як заборона переносити наречену через поріг її помешкання та новонародженого через поріг будинку, пов'язана з вірою в домашніх духів [6, с. 4]. Разом з тим, існують випадки, коли, незважаючи на подібність форми, обряди виявляються зовсім різними за змістом. Наприклад, у поховальному обряді англійців одяг, вдягнутий навиворіт, символізує належність тієї людини до потойбічного світу. А столи, накриті скатертинами «навиворіт» під час весільного бенкету, є оберегом від зурочень. Це свідчення багатозначності обрядових реалій, їх прив'язаності до конкретних ритуальних дій.

Весільний обряд – це духовно, морально та соціально важливе дійство, закорінене у традиціях, звичаях і менталітеті англійської етноспільноти, що формує певний сегмент картини світу. Під час весілля відбувається подолання ритуальних меж, які визначають зміну соціального та сімейного статусу молодих [19, с. 90]. Після переходу від одного етапу до іншого весь попередній період сприймається як пережитий (довесільний, передвесільний). Тому нейтралізуються всі ознаки, які стосуються минулого: змінюються правила поведінки заручених, їхній одяг, зачіска нареченої. Найвизначальнішими моментами «переходу» вважають приїзд нареченого з весільною процесією за нареченою, посад молодої, переїзд у дім до майбутнього чоловіка.

Весільні обряди всіх індоєвропейських народів за часом і місцем виконання учені поділяють на три групи. До першої відносять ті, що відбуваються в оселі батька нареченої. Другу групу складають такі, які здійснюють, коли молода залишає батьківську домівку, а до третьої – обряди, які стосуються помешкання молодого [12, с. 8]. Відповідно до цього поділу виокремлюють три етапи весілля. Так, весільний обряд англійців складається з довесільного, власне весільного та післявесільного етапів, кожен із яких супроводжується усталеними ритуальними діями [18, с. 185] Назва «довесільний етап» позначає період від моменту знайомства хлопця й дівчини до дня весілля, а «передвесільний» – стосується вечора напередодні весілля [16, с. 5]. Найменування «весільний етап» охоплює власне весільне дійство. «Повесільний етап» – це найближчий після весілля і пов'язаний з ним період

У структурному плані весілля – найбільш складно організований обряд родинного циклу. У ньому беруть участь велика кількість учасників, які мають різні обов'язки, пов'язані з певними етапами формальної та неформальної частин весілля (*flower-girl, brides-maid, the maid of honour, best man, usher, page, godfather, godmother, bridal party, members of the wedding, distaff/spindle kin, spear kin*). Тут використовують особливі ритуальні атрибути (*wedding cake, Groom's cake, wedding ring*), обрядові страви і напої (*sponge with strawberry and cream*, champagne, whisky, sherry), виконують весільні пісні (*prothalamia*), танці (*Come Rain or Come Shine)*.

Вищезазначене вдало відображено у відповідних контекстах:

I would ask you to honour me by standing as my best man [1, с. 28];

Before the meal the health of the bride and groom was drunk in whisky or sherry [7, с. 30];

Her father and Vida were dancing their first dance while the band played «Come Rain or Come Shine» [4, с. 265];

So they are in the wedding photograph. The bridegroom's mother may be forgiven such an expression seeing that she will shortly say goodbye to her elder son. But the bridegroom's best man has made a very good impression on everyone. Alfred, in tails, is striking. For the girls at the wedding, waiting for the dance to begin, it is no longer Frederick who is the prize; it is Alfred [2, с. 82]

Оскільки особливістю обряду є його символізм, умовність та образність [15, с.1], то весільний обряд тісно пов'язаний з певними усталеними символами. Символіка шлюбу різна за своєю структурою і змістовим обсягом. Прості символи зазвичай зумовлені міфопоетичним світосприйманням. Основою їх є елементарні дії, що передають якийсь аспект обрядового «переходу». Скажімо, поєднання нареченого з нареченою асоціюється зі зв'язуванням, сковуванням, запряганням, а момент розриву з попереднім статусом – із ламанням, розбиттям. Суть шлюбу по-різному розкривається в таких символічних протиставленнях, як *гіркий – солодкий, сухий – сирий, холодний – гарячий, сирий – варений, смуток, плач – веселощі, сміх* [3, с. 133]. В опозиції *свій – чужий* знаходить відображення давня боротьба двох родів: роду нареченої та роду нареченого [7, с. 4], що колись могла виявлятися в забороні одруження, у формі насильного викрадення дівчини, її купівлі або обміну. Нині цей відгомін архаїчних стосунків відбивається у переважно жартівливому протистоянні гостей молодої та молодого, їхніх друзів та подруг.

Символічний зміст, закладений в основі обряду одруження англійців, передається за допомогою таких кодів: *просторового* (шлюб як подолання будь-якої перешкоди), *кулінарного* (випікання короваю, готування весільних страв та напоїв), *ремісничого* (виготовлення одягу), *рослинного* (використання певних квітів), *астрономічного* (часові параметри), *мисливського* (шлюб як удале полювання чи рибна ловля), *військового* (шлюб як завоювання, полон), *соціального* (зміна соціального статусу; обмін), *смакового* (заміна гіркого чи кислого солодким). Це підтверджує думку російського лінгвіста О. В. Гури, який вважає, що основою обряду одруження є символічний зміст [3, с. 133].

Носієм семантики обряду, його поняттєвого, генетичного і вербального кодів виступає знак, який становить словесне позначення обрядодії (акту), або ж його частини [14, с. 35]. Вербальний компонент обрядів є важливою частиною метамови народної культури [5, с.1]. Він дозволяє встановити чинники, які визначають стійкість і зміни мовної картини світу. У перспективі доцільно дослідити специфіку родильного обряду (народин) англійців, котрий знайшов відображення в певному сегменті етнічної концептуально-мовної картини світу, відтвореній за допомогою відповідних лексичних і фразеологічних одиниць.

Література:

1. Бабичева А. С. Фрейм «Свадьба» в английской и русской лингвокультурах: дис.... канд. филол. наук: 10.02.20 / А. С. Бабичева; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2007. – 191 с.
2. Геннеп А., ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп; [пер. с франц. Ю. Е. Ивановой, А. В. Покровской]. – М. : Вост. лит.; РАН, 1999. – 198 с.
3. Гура А. В. Опыт семантической реконструкции славянской свадьбы / А. В. Гура // Вестн. РГНФ. – 2005. – № 3. – С. 133–145.
4. Давыдова-Харвуд Е. Английская свадьба / Е. Давыдова-Харвуд. – М. : Ко Либри, 2010. – 400 с.
5. Дроботенко В. – Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини: автореф. дис…. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Дроботенко; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – 23 с.
6. Еремина В. И. Ритуал и фольклор / В. И. Еремина. – Л. : Наука, 1991. – 206 с.
7. Лисюк Н. А. Динаміка весільного сюжету та образів: дис.... канд. філол. наук: 10.01.07 / Наталія Анатоліївна Лисюк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : 1995. – 197 с.
8. Манукян Д. Д. Обрядовая лексика в русской и английской лингвокультурах как отражение национального менталитета: дис…. канд. филол. наук: 10.02.19 / Д. Д. Манукян; Армавирский лингв. соц. ин-т. – Майкоп, 2010. – 219 с.
9. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа: монография / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – 407 с.
10. Ревуненкова Е. В. Миф – обряд – религия / Е. В. Ревуненкова. – М. : Наука, 1992. – 216 с.
11. Седакова О. А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян / О. А. Седакова. – М. : Индрик, 2004. – 320 с.
12. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: избранные труды / Н. Ф. Сумцов. – М. : Вост. лит. РАН, 1996. – 296 с.
13. Сухов И. В. Обычаи, традиции и преемственность поколений / И. В. Сухов. – М. : Советская Россия, 1976. – С. 38.
14. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі: монографія / О. В. Тищенко. – К. : Вид-во Київ. лінгв. ун-ту, 2000. – 236 с.
15. Філіпчук М. В. Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. В. Філіпчук; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2007. – 20 с.
16. Хібеба Н. В. Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Хібеба; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2007. – 20 с.
17. Химунина Т. Н. В Великобритании принято так / Т. Н. Химунина : учеб. пособ. [для студ. пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1984. – 239 с.
18. Charsley S. Marriages, Weddings and their Cakes / S. Charsley / [ed. by P. Caplan]. – London and New York : Routledge, 1997. – 157 p.
19. Charsley S. Weddings Cakes and Cultural History/ S. Charsley. – London and New York: Routledge, 1992. – 185 p.
20. Gennep A. Les rites de passage: Etude systematique des rites / A. Gennep. – Paris : Picard, 1991. – 288 p.
21. Samter E. Geburt, Hohzeit und Tod / E. Samter // Beitrage zur Vergleichen den Volkskunde. – Berlin, Leipzig, 1911. – S. 136–140.
22. Sociology / [Ed. by D. Light, S. Keller, C. Calhoun]. – McGraw – Hill, Inc., 1994. – 651 p.
23. Thurston H. Ritual of Marriage / H. Thurston. – UK : Encyclopedia Press, 2003. – 262 p.
24. Англо-американські прислів'я та приказки / [уклад. О. Дубенко]. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 416 с.
25. Англо-латинсько-українсько-російський словник афоризмів / [уклад. Ю. Цимбалюк]. – К. : Грамота, 2009. – 408 с.
26. Англо-русский словарь-справочник табуизированной лексики и эвфемизмов / [сост. А. Кудрявцев и др.]. – М. : КОМТ, 1993. – 304 с.
27. Англо-русский фразеологический словарь / [сост. А. Кунин]. – [4-е изд.]. – М. : Рус. яз.– 1984. – 944 с.
28. Англо-український словник / [Є. Гороть та ін.]. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 1700 с.
29. Англо-український словник власних назв та імен / [уклад. Т. Олійник]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 208 с.
30. Англо-український словник. Мовленнєві ідіоми, вигуки, звуконаслідування / [уклад. Л. Медведєва та ін.]. – К. : Дніпро, 2003. – 536 с.
31. Англо-український словник парних словосполучень / [ред. упоряд. О. Семенець]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1994. – 253 с.

32. Англо-український словник: у 2-х т. /[уклад. М. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – Т.1. 752 с.; – Т.2. – 712 с.
33. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К. Баранцев]. – К. : Рад. шк., – 1969. – 1052 с.
34. Большая Советская Энциклопедия / Гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1972. – Т. 10. – 990 с.
35. Великий сучасний англо-український та українсько-англійський словник / [уклад. А. Загнітко та ін.]. – Донецьк : ТОВ ВКФ БАО, 2006. – 1008 с.
36. Великобритания. Лингвострановедческий словарь / [сост. Е.Рогова]. – М. : Рус. яз., – 1978. – 480 с.
37. Другими словами Словарь английских идиом / [сост. Т.Соломоник]. – СПб : Изд-во Алга-Фонд, 1994. – 248 с.
38. Лингвистический энциклопедический словарь / [сост. В. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
39. Русско-английский словарь пословиц и поговорок: 500 единиц / [сост.: С. Кузьмин и др.]. – СПб. : МИК / Лань, 1996. – 352 с.
40. Тематичний словник фразових дієслів сучасної англійської мови / [уклад. А. Ніколенко, А. Г. Гудманян та ін.]. – К. : Кондор, 2008. – 834 с.
41. 1340 английских пословиц и поговорок с русскими эквивалентами. – М. : Ибис, 1992. – 127 с.
42. Українсько-англійський словник / [уклад. Є. Гороть та ін.]. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 1040 с.
43. Cambridge Idioms Dictionary. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 505 p.
44. Chambers Dictionary of Idioms: English – Ukrainian semibilingual. – К. : Всеувито, 2002. – 475 с.
45. Encyclopedia Americana. – International Scholastic Library Publishing Inc., Danbury, Connecticut, 2004. – 680 p.
46. Favourite English proverbs and sayings = Улюблені англійські прислів'я і приказки: 500 висловів / [упоряд. Б. Ажнюк]. – К. : Криниця, 2001. – 80 с.
47. Longman Dictionary of Contemporary English. – Edinburgh Gate, Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
48. Longman Dictionary of English Idioms. – Edinburgh Gate, Harlow : Longman Group UK Limited, 1996. – 387 p.
49. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Longman, 1998. – 1568 p.
50. NTC's American Idioms Dictionary / [edited by R. Spears]. – 1992. – 530 p.
51. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [edited by Hornby]. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
52. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary / [edited by A.Cowie]. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 1081 p.
53. Oxford Concise Dictionary of Quotations / [edited by E. Knowles] Oxford: Oxford University Press, 2001. – 541 p.
54. Oxford Dictionary of English Idioms / [edited by A. Cowie, R.Mackin, Mc Caig]. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 685 p.
55. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / [edited by J.Simpson]. – Oxford : Oxford University Press, 1982. – 256 p.
56. The Oxford Dictionary of English Proverbs / [revised by F.Wilson]. – Oxford : Clarendon Press, 1970. – 930 p.
57. The Oxford Dictionary of Phrase, Saying and Quotation / [edited by S. Ratcliffe]. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 590 p.
58. The Oxford Paperback Thesaurus / [compiled by B. Kirkpatrick]. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 909 p.
59. Thesaurus of English Phrases and Idioms / [уклад. А. Кушнір]. – Тернопіль, 2000. – Book 2. – 195 с.; Book 3. – 283 с.
60. The World Book Encyclopedia. – World Book, Inc., a Scott Fetzer Company, 1994. – Vol.2. – 370 p.
61. Wit and Wisdom = Афоризмы и пословицы / [сост. С. Гапонова]. – К. : Знання, КОО, 2005. – 277 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Asprin R. Sweet Mythtery of Life. – London, 1996. – 79p.
2. Brookner A. – London: Penguin Books, 1993. – 187 p.
3. Craven S. Mistress on Loan. – Richmond : Mills & Boon, 2000. – 185 p.
4. Kelly C. Never Too Late. – London : Headline, 2000. – 567 p.
5. Maurier D. du. Rebecca. – London : Arrow Books, 1992. – 397 p.
6. Forster E.M. Maurice. – London : Penguin Books, 1972. – 222 p.
7. Trevor W. Two Lives. – London : Penguin Books, 1992. – 375 p.

УДК 811.0-7.08-001

Т. А. Давиденко,
Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, м. Київ

СПЕЦИФІКА АНГЛІЦИЗМІВ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ

У статті розглянуто іншомовну лексику, зокрема англіцизми, на прикладі літературного доробку сучасної української письменниці Є. Кононенко, простежено їх роль у розкритті авторського задуму, визначено шляхи введення англіцизмів у контекстуальну канву прозового твору.
Ключові слова: *англіцизм, транслітерований чужомовний елемент, стилістична функція, контекстуальне тло, спосіб використання, графічне вираження, експресія.*

В статье рассмотрено иноязычную лексику, англицизмы, в языке современной украинской женской прозы Е. Кононенко, рассмотрено их роль в раскрытии авторской идеи, определены пути использования англицизмов в прозаическом произведении.
Ключевые слова: *англицизм, трансформированный элемент, стилистическая функция, контекст, способ использования, графическое изображение, экспрессия.*

Foreign language lexical area is observed in literary works of modern Ukrainian author Y. Kononenko. Also its role is established in the showing of author's intention, the ways of its usage in prose are determined.
Key words: *English word, transformed component, stylistic function, context, the way of usage, graphic illustration, expression.*

Особливості розвитку сучасної української мови визначають тенденції якісних і кількісних змін її лексичного складу, що виявляють взаємозалежні процеси його поповнення новими номінаціями – чи то оказіоналізмами, чи то запозиченою лексикою, чи стилістично зниженою тощо – або вилученням номінацій, які не відповідають мовним нормам чи новим суспільним, насамперед комунікативним, потребам.

Процеси змін та оновлення лексики української мови репрезентують динаміку лексичних норм і перегляд мовних смаків суспільства, призводячи до появи нових чи заміни лексичних одиниць, які зрозумілі за змістом, доступні за функціонально-стилістичними характеристиками. Особливо виразно це простежено на прикладі збагачення вокабуляру української мови внаслідок запозичень і кальок. Зауважимо, що цей процес безперервний і має тривалу історію. Ще Ш. Баллі вказував на важливість контактів того чи того народу з іншими: «Запозичення завжди були нормальною функцією лінгвального життя» [1, с. 348].

Прикметною рисою розвитку сучасної мовознавчої науки є посилений інтерес до мовних одиниць різних рівнів. У колі наукових інтересів постійно перебуває їхній семантичний і стилістичний аспекти, поглиблений аналіз яких зумовлює потребу по-новому осмислювати і досліджувати ці лінгвістичні явища.

Ґрунтовне вивчення лексики іншомовного походження проведено І. Білодідом, А. Коваль, А. Москаленком, В. Сімонок, Д. Шульгою та ін. Стилістичне наповнення іншомовних слів є об'єктом наукових інтересів І. Дегтярьової, Л. Кравець, С. Мельник та ін. Незважаючи на напрацювання в даній галузі, це питання лишається в колі мовознавчих наукових інтересів.

Мета статті – визначити особливості функціонування англіцизмів на прикладі прозових творів сучасної української письменниці Є. Кононенко, простежити шляхи введення англійських лексем у контекстуальну канву прозового твору.

Стиль доби як культурно-історичний феномен упливає на тенденції мовного розвитку, на мовотворчість письменників, допомагає виявити й інтерпретувати їхній індивідуальний творчий пошук у контексті часу. Лінгвістичну парадигму сьогодення дослідники визначають як таку, що допускає у функціонуванні мовних одиниць та їх смисловій структурі інтерпретативний аспект. Своєрідною даниною моді є використання іншомовної лексики, що відображено не лише в усному, але й у писемному мовленні. Зокрема, сучасні українські письменниці активно послуговуються англіцизмами (слова, їх окремі значення, вислови, запозичені з англійської мови [5, с. 13], які часто постають без перекладу, особливо при змалюванні молодіжного середовища.

У нашому дослідженні первинною функцією англіцизмів є власне номінативна – для прямого називання денотатів. Напр., для якісної характеристики людини: *Жодна з них не була тою* ***Real Russian Woman****, яку обіцяли шлюбні агенції.* Чи англіцизми-назви літературних творів, зокрема, віршів: – *Він уміє говорити французькою і знає напам'ять* ***REMIND ME NOT*** *лорда Байрона*.

Іншомовні елементи є практичною потребою, їх обдумано вжито в текстах Є. Кононенко. Авторка пропонує використання паралельної моделі «іншомовне слово – лексема в українській мові», в основі якої – англо-український переклад. Зі стилістичного боку вона надає експресивного заряду висловленому, має прагматичне застосування: уможливлює використання іншомовних елементів без необхідних тлумачень чи коментарів, напр.: *Але Біст відповів, що з Дружбонародівкою він іще розбереться. А їм не варто брати на себе* ***додатковий тягар****. Він так і сказав:* ***additional burden****; Там були й такі, хто навіть жебракувати не міг. Зовсім страшні каліки, потім я зустрічав у книжках назву* ***basket-baby****. Це про* ***інвалідів без рук та без ніг****...; Протягом багатьох років у його єстві визрівали й прагли народження* ***оповідання, новели, short stories****, які шикувалися в чергу і змагалися, кому бути написаним першим*.

Глосарії іншомовних слів прози (здебільшого поданих у кінці твору) не містять англіцизмів, натомість уміщують слова німецької, румунської, польської, французької та інших мов. Це зумовлено найактивнішою для англіцизмів формою подання «англіцизм – покликання», наведеною самою авторкою внизу сторінки.

Зазначимо, що англіцизми можуть асимілюватися згідно словотвірній/ словозмінній системі мови, напр.: *Коли ти вже зробиш зі мною інтерв'ю для твого* ***Viktor'<u>a</u>*** [журнал – *Т. Д.*]*?*; *Хоча питання, здавалося б, мало вирішуватися само собою: батькові потрібен комп'ютер, синові поки що ні. – Ти все одно граєшся на* ***SUPERPLEX<u>i</u>****, а не працюєш*.

Англіцизми можуть також подаватися в транслітерованому вигляді, напр.: *Як не повернуся з цього* ***вояжу,*** *значить так тому і бути!*; *Плюс шведський стіл на сніданок, різномовні меню на обіди та вечері, кава семи сортів під час* ***кофі-брейків*** *між засіданнями*; *– Це правда, що ти колись був її* ***бой-френдом****? – Я мало не став її* ***брайд-грумом***. Наведені приклади ілюструють використання англійських слів відповідно до норм сучасної української мови: іменникам-англіцизмам кофі-брейки – coffee-breaks, вояж – voyage, бой-френд – boy-friend, брайд-грум – bride-groom притаманні граматичні категорії роду, числа та відмінка: *Р.в.* – у перших двох лексемах із питомо українськими закінченнями іменників чоловічого роду *-ів* у множині й *-у* в однині відповідно, а в решти – *О.в.* із закінченням *-ом*.

© Т. А. Давиденко, 2015

Транслітеровані іншомовні лексеми виконують власне номінативну функцію, напр.: *Аманда не була моєю* ***леді-френд****, але я дуже часто милувався її обличчям*; *– О,.. Я й сам хотів написати* ***резерч*** *щодо психосоціальних здобутків третіх суспільств, то мені ґранта не дали…* та специфічні стилістичні функції, а саме:

а) іронічну, напр.: *– Якщо ми так будемо тринькати наш* ***кеш****, то що дістанеться для* ***гіфтид*** *діти України?*

б) іронічно-гумористичну, напр.: *– Ти не дочув, нас просять, щоби ми відсіля виміталися, – наводячи лад на Микитиному «****фейсі лиця****», Богдан зосереджено струшував з його бороди конфеті й лелітки…*

Транслітеровані іншомовні слова створюють підґрунтя для зосередження уваги читача. Вони реалізують прагматичну мету письменниці: увиразнюють її творчу оригінальну манеру, демонструють відхід від усталених стереотипів письма.

Для посилення експресії авторка може використовувати додаткові засоби експресії – графічні – це специфічні утворення, супроводжені графічними видозмінами переосмислюваного компонента, завдяки чому він зазнає більшого увиразнення й привертає увагу читача [2]. Таким чином, відбувається подвійне посилення: окрім внутрішньої форми (безпосередньо іншомовна лексема), читачеві проілюстровано ще й зовнішнє вираження – зображальний ефект її графічної репрезентації. Візуально-граматичним оформленням англіцизмів слугує такий графічний засіб, як написання слів чи речень із великих літер, напр.: *Розмішуючи цукор, розгорнув газетку і знайшов те, що шукав. Ось він, Михайло Семиок, за збірку новел РУСАЛКИ НА БАЛКОНІ отримує премію* ***УКРАЇНСЬКЕ БУЙНОЦВІТТЯ. UKRAINIAN VIOLET BLOSSOM****! Колеги за кордоном не зрозуміють*; *А він накопить грошей, відшкодує збитки й далі шукатиме жінку, – ту, єдину,* ***THE VERY WOMAN****.*

Уживання тих чи тих англіцизми на сторінках творів, на нашу думку, допомагає глибше розкрити авторський задум у змалюванні колоритних персонажів чи чужорідного середовища, в якому відбуваються події художнього твору. Проте зазначимо, що літературний доробок Є. Кононенко вирізняється особливим застосуванням іншомовних слів – у заголовку, який, безперечно, слугує основою іншомовного простору всього прозового твору. Збірки «Зустріч у Сан-Франциско» та «Повії теж виходять заміж» містять оповідання «The very woman» та новелу «Special woman». Авторка подає заголовки англійською мовою, тим самим виокремлюючи їх у змісті збірки та зосереджуючи на них увагу свого читача.

Отже, англіцизми є найпродуктивнішими іншомовними елементами сьогодення, знаходять вираження в сучасному писемному мовленні. У контексті художніх творів їх використано для прямої номінації денотата або ж для виконання додаткової стилістичної функції, як-от: мовно-національна ідентифікація героя, засіб створення жартівливого чи іронічного впливу на реципієнта тощо.

Авторка найчастіше використовує іншомовні вкраплення без перекладу, розраховуючи на того читача, який має певний рівень освіченості, володіє іноземною мовою/мовами і знайомий із закордонними реаліями.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому студіюванні інших груп іншомовних лексем, визначенні їх стилістичного потенціалу, установленні граматичного вираження тощо на матеріалі сучасних митців художнього слова.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностран. лит-ры, 1955. – 416 с.

2. Коваль Т. Експресивність та засоби її творення в сучасному дискурсі преси / Тетяна Коваль // Режим доступу: http://litmisto.org.ua/?p=9269

3. Мельник С. М. Іншомовна лексика як джерело лексичних інновацій у художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть / С. М. Мельник // Лінгвістика № 2 (20). – 2010. – С. 186–192.

4. Новий англо-український українсько-англійський словник [уклад. В. Ульянець та ін.]. – Харків : «Світовид», 2003. – 1526 с.

5. Українська мова. Енциклопедія / [за ред. І. В. Муромцева]. – К. : Вид-во «Майстер-клас», 2011. – 400 с.

6. Шульга Д. О. Іншомовні слова в письменницькому епістолярії 20–50-х років ХХ ст. [Текст] : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дмитро Олександрович Шульга. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.

УДК 801.314.4

В. С. Данилич,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ФЕНОМЕН МОРАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА ПАМ'ЯТКАМИ ЕПОХИ СТАНОВЛЕННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ (АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ)

У статті розглядаються питання моральності й моралі за пам'ятками мови та літератури епохи ранньої середньовічної Іспанії в аспекті сучасного перекладу.
Ключові слова: *мораль, християнська етика, середньовіччя, віра, релігія.*

В статье рассматриваются вопросы моральности и морали по памятникам языка и литературы эпохи ранней средневековой Испании в аспекте современного перевода.
Ключевые слова: *мораль, христианская этика, средневековье, вера, религия.*

The aspects of the morality and moral in language and literature of the Early Middle Age Ibero-Romany Epoch are depicted through the prism of modern translation.
Key words: *morality, Christian ethics, Middle Ages, faith, religion.*

Серед форм суспільної свідомості мораль посідає особливе місце в культурі людства. Історично вона – один з найдавніших чинників соціальної регуляції, яка спрямована на гармонізацію дій індивідів, що складають певну спільноту. Без такого узгодження неможливі спільна цілеспрямована діяльність і співіснування людей. Більшість філософів Середньовіччя пояснювало походження моральності в чомусь надприродному, навіяному людині з неба. Погляди Платона складали сутність цих вчень. Для Платона, як і для Сократа, дійсно рушійну силу всього морального представляло знання добра. Але це знання не уявлялося Платонові як отримане ззовні, з неба. Християнство підсилило в етиці ідеал самопожертви для блага своїх братів. Втіливши цей ідеал в образі людини-Христа, християнство, подібно до буддизму, дало людині високий урок моральності. Послідовники цього вчення згодом стали проповідувати, що чесноти тих, хто прагне в житті втілити цей ідеал, – зовсім не людського походження. «Світ у злі лежить», – стверджували вони на противагу мислителям Стародавньої Греції. Ідеологи церкви проголошували, що людина настільки аморальне створіння і світ настільки перебуває під владою злої сили, що Творець світу повинен був послати на землю свого сина, щоб указати людям шлях до добра і його болісною смертю спокутувати гріхи людства.

У фольклорі, прислів'ях, приказках фіксуються власне моральні судження – схвалення одних учинків, осуд інших, спонукання до добра, розуміння, прощення. Безперечно, що в історії суспільної думки чимало творів, що мають метою дати більш-менш аргументований корпус правил поведінки, кодекс честі, моралі, взаєморозуміння, чим по суті зумовлюється й актуальність проведеного дослідження феномену моральності людини за пам'ятками епохи становлення іспанської мови та літератури з позицій проблем сучасної перекладознавчої науки.

Християнська етика, представлена в текстах середньовічних пам'яток іспанської літератури, багато в чому увібрала в себе культ Бога, культ святих. При цьому, мається на увазі етика в широкому смислі – не стільки позитивні чи негативні настанови християнської релігії, скільки уявлення про справи і діяння людей, про мотиви вчинків людини, систему цінностей та моральні ідеали суспільства, у якому панує одна впливова на життя людей віра у божество. Будучи породженням суспільного життя, мораль несе в собі його чесноти та його недоліки або виправдовує наявний лад, або засуджує його, захищаючи певні духовні цінності і розвінчуючи інші. В будь-якому суспільстві (точніше, у будь-якій культурі) існує деяка згода, своєрідний консенсус щодо того, що вважати мораллю.

В іспанській мові семантика концепту «моральність» як системи норм і принципів суспільної поведінки представлена передусім лексемою *moral*, поява якої датована 1330 роком [1, с. 394]. Походить вона від латинського етимону *mōrālis* «моральний, етичний», пов'язаного з іменником *mōs* (родов. в. *mōris* < *mōses*) «звичай; воля; властивість, внутрішня природа; закон, правило, розпорядження, припис; (мн.) характер, спосіб життя, поведінка; (найчастіше – мн.) свавілля, упертість; мода».

Семантична парадигма пізніших латинських утворень в іспанській мові XV–XVIII століть, що зближуються з давнішим іспанським moral (XIV ст.), продовжує за своїми базовими компонентами, як і в інших романських й германських мовах, семантику латинського прикметника *mōrālis* (I-II ст. до н.е.), генетично пов'язаного з іменником *mōris*, що виводиться від гіпотетичного **mōses*, родового відмінка від іменника mōs з його більш складною семантичною структурою на позначення різних етичних рівнів й різних моральних компонентів суспільної свідомості у координатах: *звичай, воля, властивість, внутрішня природа – закон, правило, поведінка*.

Саме такий широкий значеннєвий діапазон демонструють в іспанській мові XV–XVIII століть, зокрема, утворення типу moralidad (1413 р.) «моральність, мораль; моральні якості; мораль»; *moralizar* (1438 р.) «проповідувати (читати) мораль; повчати; моралізувати; міркувати про мораль (моральність)»; *moraleja* (середина XVII ст.) «мораль; мораль (байки, казки і т.п.)»; *moralista* (1708 р.) «мораліст, моралістка»; *amoral* (кінець XVIII ст.) «аморальний»; *amoralidad* (кінець XVIII ст.) «аморальність».

З давніх давен у науковій етичній літературі відомі поняття «моральна свідомість», з одного боку, і «моральна поведінка» – з іншого. Вони адекватно і повно виражають два аспекти в духовно-практичній єдності моралі: свідомість і поведінка. У християнській культурній традиції образ моралі задавався десятисловієм Мойсея, а ще більше суворо-категоричними етичними нормами-вимогами Нагорної проповіді Ісуса Христа. Етичний консенсус суспільства може мінятися чи видозмінюватися. Можливості критики досить значні з позицій самої моралі, освяченої церквою. Християнський богослов і письменник з Карфагена Квінт Септімій Флоренс Тертулліан (Quintus Septimius Florens Tertullianus, до 160 – бл. 220 р.р. н.е.) цілком відверто протиставляв християнство здоровому людському розуму. «Син божий був розп'ятий; не соромимося цього, тому що це ганебно; син божий помер, – цілком віримо цьому, тому що це безглуздо. І похований воскрес; це вірно, тому що це неможливо». Девізом Тертулліана було: «Вірую, тому що безглуздо» [2, с. 43–44]. Не вимагає, очевидно, особливих доказів положення про те, що в середньовічну епоху ідея Бога мала етичне значення і життєву цінність.

Люди Середньовіччя, що жили в релігійному світі, точкою відліку у своїй картині світу мали, звичайно, Божественну сутність. Навіть якщо вони погано уявляли собі, що таке християнський Бог, їхні уявлення про світ були пов'язані з релігійними ідеями й образами. Для середньовічної людини, хто, крім Бога, міг створити землю, небо, зірки, місяць, сонце, людину, допомагати їй і правити світом? Хто, крім Бога, міг створити чудо, подарувати життя, дати силу, створити

© В. С. Данилич, 2015

гармонію і красу природи? Релігійна свідомість міцно об'єднала поняття Бога з поняттям моральності, моралі. «Будь-яка релігія, – зауважує В. фон Гумбольдт, – (я говорю тут про релігію в тій мірі, у якій вона пов'язана з моральністю і щастям людей і, отже, перейшла в почуття, а не про дійсне чи уявне пізнання розумом якоїсь релігійної істини – адже проникнення в істину не залежить від бажання чи жагучого прагнення будь-кого, – і не про релігію, якій додає непорушність одкровення, тому що й історично сформована віра не повинна бути підпорядкована такого роду впливу), будь-яка релігія, повторюю, заснована на душевній потребі» [3, с. 64].

Сьогодні важко сказати, на якій стадії історії людського суспільства розвилася ця потреба. У всякому разі, відповідна властивість людської психіки, що відбиває потребу в деякій «вірі», у тому числі релігійної, ускладнювалася і закріплювалася в процесі біосоціальної еволюції. Якимось чином чітко уявити собі реальну систему моральних відносин, моральні уявлення людей, які сама культурна своєрідність епохи розглядає як достоїнство, утверджує цінність моральних принципів як цінність, допомагає вивчення пам'яток Європейського Середньовіччя, зокрема, пам'яток періоду становлення національної мови і національної літератури континентальної Іспанії. Тут саме мова літературних пам'яток містить свідчення про своєрідність феноменів моралі, понять добра, обов'язку, правильного, ідеалу, про культивовані християнською церквою моральні чесноти.

Ясно, що без елемента релігійності іспанський середньовічний епос, який особливо малює нам боротьбу християн з мусульманами, не міг обійтися. Але це не палка войовнича релігійність «Пісні про Роланда», повна містичних устремлінь, а спокійна, звична, віра, яка вросла в побут, що не має нічого спільного з фанатизмом та екзальтацією. Цьому умонастрою далека також усяка метафізична, богословська думка, як далека споглядальність: у ній переважає моральне і побутове начало, як вираження морального і побутового укладу життя, прийнятого зі спокійною довірою, без заглибленого міркування.

Життя не створює таких моральних ситуацій, що цілком повторювали б одна іншу. Але зрозуміти, яке місце посідає християнська етика у ряду діючих у суспільстві в епоху Реконкісти мотивів і спонукань, як видно, можна, якщо співвіднести релігійну настроєність середньовічної людини з потребами її душі. Звучать від душі, велично і зворушливо слова молитви Хімени – дружини вигнаного з Кастилії Ратоборця Сіда. В обителі святого Петра у головного вівтаря просить вона Творця від зла уберегти її чоловіка *«que a mio Çid el Campeador que Dios le curiás de male»: «Ya señor glorioso, padre que en çielo estase, /«fezist çielo e tierra, el terçero el mare; /«fezist estrellas e luna y el sol pora escalentare* [6, s. 329–332]. «О господи преславний, отець на небесах! / Ти створив небо і землю і з ними морську гладь, / Ти створив зірки і сонце, і місяць, щоб блищали».

Наведений уривок при всій стислості змісту глибоко характеризує засвідчену всією християнською традицією віру в найвищу досконалість в образі божества. Відзначимо використання анонімним поетом біблійного мотиву про створення світу велінням недоступного людському оку Бога. Головна думка молитви Хімени розкриває сподівання середньовічної людини на милість Бога, якого почитають, люблять, якому вірять усією душею: *«Tú eres rey de los reyes, / e de todel mundo padre, /«a ti adoro e credo de toda voluntad, /«e ruego a san Peydro que me ayude a rogar /«por mi Çid el Campeador, que Dios le curie de mal* [6, s. 361–364]. «Ти – отець усього всесвіту, над царями ти цар, / З молитвою і вірою припадаю до твоїх ніг, / І апостола молю я, щоб вторив моїм благанням: / Щоб Сіда Кампеадора зберіг ти від зла».

З девізом віри пов'язуються уявлення людини про честь і ганьбу, про пристойне і непристойне, добро і зло тощо, і цей девіз є її силою. Віра «у глибині душі», «від усього серця» неминуча там, де сприйнятий найвищий ідеал моральної досконалості, тому все добре від Бога, а недобре – від людей: *Sospiró mio Çid, ca mucho avié grandes cuidados. / Fabló mio Çid bien e tan mesurado: / «grado a tí, señor padre, que estás en alto! / «Esto me an buolto mios enemigos malos»* [6, s. 6–9]. «Зітхнув мій Сід від великого суму. / Мовив мій Сід розумними словами: / ″Господи-отче, у небесах тобі слава! / От що учинили лихі супостати″».

Вигук *Grado a tí, señor padre, que estás en alto!* у вустах легендарного героя набуває особливої ваги, коли наклеп узяв верх. Сприймає Сід «королівський гнів», як сприйняв би на його місці всякий інший відданий васал, що *de los sos ojos tan fuertemientre llorando* «обливаючись сльозами від великого суму», вірив у своє повернення на Батьківщину з ще більшою пошаною: *Meçió mio Çid los ombros y engrameó la tiesta: / «albricia, Alvar Fáñez, ca echados somos de tierra! /«mas a grand ondra tornaremos a Castiella»* [6, s. 13–15]. «Знизнув мій Сід плечима, голову підняв відважно: / «Поздоровляю, Альвар Фаньес! Вигнанець тепер я (дослівно: вигнанці ми з землі). / Але повернемося ми до Кастилії ще з більшою пошаною»».

Моральний аспект «королівського гніву» по-своєму оцінюється анонімним хугларом. Несправедливість короля до вірного васала виражена вустами городян: *Mio Çid Roy Díaz, por Burgos entróve, / En sue conpaña sessaenta pendones; / exien lo veer mugieres e varones, / burgeses e burgesas, por la finiestras sone, / plorando de los ojos, tanto avien el dolore. / De las sus bocas todos dizían una razóne: /«Dios, qué buen vassallo, si oviesse buen señore!»* [6, s. 15b–20]. «Мій Сід Руй Діас під Бургос підходить, / А з ним шість десятків вершників добірних; / Вийшли глянути і чоловіки і дружини, / Городяни, городянки обліпили вікна, / Плачуть безутішно від великого горя, / І на вустах усюди таке в них слово: / «Боже, який добрий васал, якби сеньйор у нього був добрим!»».

Останній рядок не вимагає спеціальних методів декодування ні протиставлення одна одній ознак «гарний» / «поганий»: *vassallo / señore*, ні смислу оцінки «позитивний» / «негативний». Такого роду оцінки мали на увазі насамперед фактор справедливості стосовно людини, втягнутої в ті чи інші соціальні відносини. Цікаво, що в цьому ранньому творі як основні виступають ті ж загальнолюдські цінності, які залишаються важливими й у сучасному суспільстві: трепетне ставлення, шанування, милосердя, повага, доброта, справедливість тощо. Одним словом, вивчення тематичної розмаїтості старих текстів дозволяє нам зробити висновок про те, що дані поняття і цінності позачасові, універсальні і неминущі.

Спираючись на відому представникам середньовічного соціуму картину ситуацій, «загальний фонд знань», на поняття норми оцінки й оцінних стереотипів, поет підносить доброго васала *buen vassallo*, тобто Сіда, над своїм сеньйором, «будь він добрим» *si oviesse buen señore*! З етичних міркувань ім'я короля не названо.

Пор. фрагмент із романсової поезії – розповсюдженої з XV століття форми іспанського поетичного фольклору «Del rey Alfonso se queja», де дії короля мають більш точне визначення: *Del rey Alfonso se queja* / *ese buen Cid castellano* / *por la injusta paga y premio* / *que a sus servicios ha dado.* «Скаржиться на короля Альфонса / цей добрий Сід-кастилець, / на несправедливість / за вірну службу його». – *No te llamo, Rey, injusto* / *porque al fin soy tu vasallo,* / *ni porque me desterraste* / *de tu reyno y mi condado*, / *sólo porque me perdí* / *en hacer tu gusto y grado* (7:118). «– Я не називаю тебе, Королю, несправедливим, / тому що я твій вірний васал, / і не через те, що мене ти вигнав / зі свого королівства і мого графства, / лише тому, що втратив я можливість / тобі догоджати і служити».

Розроблені в таких літописних романсах (*romances noticieros*) епізоди були пов'язані головним чином з Реконкістою, тобто з відвоюванням іспанцями своїх земель у маврів, що їх захопили. Пристосовані до настрою слухачів, романси зміню-

валися в залежності від місця і часу не лише в подробицях, але й в ідеологічному своєму забарвленні. Звичайно, подібні мотиви стародавніх героїчних поем і романсової поезії перетинають межі жанрів і літературних епох. Епічний матеріал продовжує і до наших днів жити в іспанському народі у формі усних переказів і епізодичних романсів, ліро-епічних творів за сюжетами стародавніх героїчних переказів. Романс використовується народом для актуалізації суспільних явищ, які мають одночасно певне моральне й естетичне значення і відповідно можуть бути об'єктом як моральної, так і естетичної оцінки.

Рядки наведеного вище романсового вірша, дійсно, звучать більш категорично, але, моральна оцінка тут не просто обмежується осудом короля, а переходить в осуд обставин і королівського оточення: *Esos falsos consejeros,* / *que te están aconsejado,* / *corderos en la apariencia* / *y lobos en los estragos* (ibid.). «Ці лицемірні радники, / що пораду тобі дають, / на вид ягнята, / а розоряють, як вовки».

Сучасний дослідник літератури Іспанії З. І. Плавскін звертає увагу на те, що в поемі християнсько-релігійні мотиви ніякої істотної ролі не відіграють. Боротьба з маврами осмислюється не як релігійна, а як загальнонаціональна і загальнонародна боротьба [4, с. 43]. Разом із тим, за принципом християнської етики, суворо дотриманому, опоетизований у поемі мотив відданості. У наведеному вище контексті апеляція до Бога у вустах людей – *Dios, que buen vassallo* – не що інше, як свідчення особливого роду благочестя, віри, що зовсім не має потреби в детальному роз'ясненні. Це розуміння важливе й актуальне у світлі сучасних уявлень про демократизацію образа народного героя і глибоко народний тон поеми.

Д.С.Ліхачов на прикладі «Слова о полку Ігоревім» підіймає проблему «ідеологічного фону» літературного твору, говорячи про наявність у кожному творі як би двох пластів. Один пласт цілком свідомих тверджень, думок, ідей, які автор прагне передати своїм читачам і в чому він намагається переконати їх. Це пласт активного впливу на читачів. Другий пласт – іншого характеру активності: він як би домислюваний. Автор вважає його само собою зрозумілим і загальним для нього і для читачів. Цей другий пласт в основному пасивний. Він починає активно діяти і впливати на читача лише тоді, коли твір переходить в іншу епоху, до інших читачів, де цей пласт новий і незвичайний. Цей другий пласт можна було б назвати «ідеологічним фоном» [5, с. 31].

Що стосується твору, який у даному дослідженні є головним ілюстративним джерелом, то нам видається, що в «Поемі про мого Сіда» до складу «світоглядного фону» належить релігійна налаштованість людини. Це ми можемо простежити в деталях. Явно християнський характер має звичай хреститися, побачивши церкву, собор, монастир; добром відповісти на добро (і на зло). Тут особливо характерна думка Сіда в мить найвищої напруги його почуттів, передана, однак, автором і ним же організована: *La cara del cavallo tornó a Santa María,* / *alçó su mano diestra, la cara se santigua:* /*«A tí lo gradesco, Dios, que çielo e tierra guías;* / *«válanme tus vertudes, gloriosa santa María!* /*«D'aquí quito Castiella, pues que el rey he en ira;* / *«non sé si entraré y más en todos los mios días.* / *«Vuestra vertud me vala, Gloriosa, en mi exida* /*«e me ayude e me acorra de noch e de día!* /*«Si vos assí lo fiziéredes e la ventura me fore complida* /*«mando al vuestro altar buenas donas e ricas;* /*«esto he yo en debdo que faga i cantar mill missas»* [6, с. 215–225]. «Обернувся до церкви святої Марії. / Підняв праву руку і чоло перехрестив він: / І «Слава тобі, боже, землі і неба володар! / Приснодіва Марія, так допоможе мені твоя сила! / Прогнівав я короля, іду з Кастильї. / Не знаю, чи повернуся в дні свого життя. / О пресвята! На вигнанні да допоможе мені твоя сила, / Будь мені вночі і вдень спасінням і захистом! / Ти мені щастя дай, почуй мою молитву, / Я ж обдарую твій вівтар багато, рясно; / І тисячу обідень одслужу до єдиної».

Віра виявляється сильнішою від тих соціальних умовностей, яким герой змушений поступитися. Перед читачем – змістове зображення внутрішнього світу віруючої людини, її почуттів, що йдуть «від душі». У цьому фрагменті усе витримано в дусі християнської етики. У центрі уваги поета не носій віри, а об'єкт шанування *Dios, santa María*, чиї милосердя і допомога існують для поета, Сіда, читача. Тому вшанування Бога, як ніщо інше, вказує на добрий хід і результат подій, супроводжує славу й пошану: *Vio a los sos commos van allegando:* / *«Grado a Dios, aquel que está en alto,* / *«quando tal batalla avemos arrancado»* (ibid., 791-793). «Побачив він своїх, що повернулися з набігу: / «Слава Богу, тому, хто царює в небі, / Що в такій битві нам дісталась перемога!»». Пор.: *alégrasle el coraçón e tornós a sonrrisar:* / *«Grado a Dios, Minaya, e a santa María madre* / *«Con más pocos ixiemos de la casa de Bivar.* / *«Agora avemos riquiza, más avremos adelant* (ibid., 1266-1269). «Посміхнувся мій Сід, так душа його рада: / «Слава Богу, о Мінайя, і святій Марії-богоматері! / Менше нас пішло з біварського замку. / Тепер ми багаті, а будемо ще багатшими»». Радість героя зрозуміла, а за успіхи вдячний він Богу і святій Марії.

Християнське пояснення має і відданість васала своєму королю. Не важко переконатися в тому, що для середньовічної людини закон християнської любові і смиренності в традиційному релігійному дусі є підставою соціальних відносин. Справді, лише з погляду вірного васала можна було в такій категоричній формі стверджувати: *Yal creçe la barba e vale allongando;* / *ca dixera mio Çid de la su boca atanto:* / *«por amor del rey Alffonsso, que de tierra me a echado»* / *nin entrarié en ella tigera, ni un pelo non avrié tajado,* / *e que fablassen desto moros e cristianos* (ibid., 1238–1241). «Росте, подовжується його борода; / Адже недарма сказав мій Сід де Бівар: / «З любові до короля, що нас вигнав, / Не увійду я до цирюльні, не зріжу жодного волоска, / І нехай про це говорять у маврів і християн»».

Парадоксальність такого твердження очевидна зі зіткнення несумісних уявлень-понять: любов (*por amor del rey Alffonsso*), вигнання (*que de tierra me a echado*), душевний біль, сум (*nin entrarié en ella tigera, ni un pelo non avrié tajado*). У середньовічній християнській і мусульманській літературі можна зустріти численні приклади клятв не стригти волосся, бороду, а часом і нігті, доки не буде виконано задумане. Не змінює своїй клятві вірний васал, не зневажає «бородою славний» і поняттям любові до свого короля, що відповідає ідеалові того часу і широким поняттям моральності.

З іншого боку, «значеннєвий вузол» – любов, вигнання, біль (борода і волосся відпускаються в знак горя) – має абсолютно виразну орієнтацію не стільки на внутрішній хід думки героя, що виявляється в діях і вчинках цілком усвідомлено, скільки на позицію автора, який, створюючи наче малу модель світу васальних відносин, християнської етики, також цілком усвідомлено визначає композицію і читацьке емоційне сприйняття тексту, емоційне сприйняття образу легендарного героя.

Наші спостереження дозволяють стверджувати, що людина, відбиваючи у своїй свідомості навколишній світ, певною мірою його творить і перетворює, але ця творчість не усуває ні відтворювальної здатності розуму людини, ні примату дійсності в процесі відображення. Особливістю поетики початкового етапу становлення національної мови і національної літератури Іспанії є те, що мовний матеріал підкоряється загальному завданню побудови образу і несе в собі щось дійсно важливе в філософсько-естетичному й етичному аспектах. Перспективним у цьому зв'язку є питання про значення для розвитку і функціонування мови, зокрема, тієї літературної спадщини, духовні вектори якої зорієнтовано у координатах історичної діади *сучасність – майбутнє*, що сприятиме відтворенню специфіки перекладу літературного твору певної історичної епохи.

Література:

1. Corominas J. Breve deccionario etimológico de la lengua castellana / Joan Corominas. – Madrid : Gredos, 1961. – 610 p.
2. Григорьян М. М. Курс лекций по истории атеизма: Учеб. пособ. – 2-е изд., доп. / М. М. Григорьян. – М. : Мысль, 1974. – 309 с.
3. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 450 с.
4. Плавскин З. И. Литература Испании IX-XV векав / Захарий Исаакович Плавскин. – М. : Высшая школа, 1986. – 176 с. 5. Лихачёв Д. С. «Идеологический фон» літературного произведения (на материале «Слова о полку Ігореве» / Д. С. Лихачев // Литература. Язык. Культура. – М. : Наука, 1986. – С. 31–34.

Джерела ілюстративного матеріалу:

6. Poema de mio Cid. – 6-a ed. corregida y notas por Ramón Menéndez Pidal de la Real Academia Española. – Madrid : Espasa-Calpe, S.A., 1951. – 299 p.
7. Anónimo. El romancero del Cid. Bernardo del Carpio – Madrid : Emiliano Escolar Editor, 1975. – 263 p.

УДК 811.111'25

І. О. Державецька,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ГЛЮТОНІЧНИЙ ДИСКУРС: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу глютонічної лексики, класифікації способів її перекладу, а саме, транскодування, калькування, описовий переклад. Також досліджуються перекладацькі трансформації на матеріалі порівняння перекладу мовних одиниць у глютонічному дискурсі.
Ключові слова: *глютонічна лексика, класифікація способів перекладу, лексична трансформація, граматична трансформація, конкретизація, генералізація, переклад.*

Статья посвящена исследованию особенностей перевода глюттонической лексики, классификации способов её перевода, а именно, транскодирование, калькирование, описательный перевод. Также исследуются переводческие трансформации на материале сравнения перевода языковых единиц в глюттоническом дискурсе.
Ключевые слова: *глюттоническая лексика, классификация способов перевода, лексическая трансформация, грамматическая трансформация, конкретизация, генерализация, перевод.*

The development of globalization has led to influence of both different peoples and cultures on the formation of food preferences and national cuisine. While translating gluttonic lexis there appear a number of problems, including those which are related to the lexical and grammatical structure of the language.

The features of translating of gluttonic vocabulary have hardly been studied in modern linguistics. A couple of scientists such as Y. Bakhmat, M. Undrintsova have taken part in the research of gluttonic discourse.

In modern linguistics there are various classification methods of translation. Some scientists propose to allocate symbolic and semantic translation methods. Others propose to allocate such methods of translation: transcoding, loan and descriptive translation.

If the translator cannot translate using traditional methods, he has to transform. Translation transformations arise due to the difference between the original language and the target language, as in our study, between the English and Ukrainian languages. For example, the English language is a typical use of articles, direct word order and so on.

In modern linguistics there are a lot of various classifications of transformations, such as lexical, grammatical and mixed.

In the analyzed texts grammar and mixed transformations are often used. This is due to the fact that the vocabulary to describe certain foods has already been established and rooted in the dictionary, hence the translation is almost seamless. However, we note that there exist some cases of use of transformations adding and removing. Instead grammatical transformations are used in almost every text, they are: transposition of words, specification, generalization, replacement and others.

The study has showed that the main methods of translation are loan, equivalent and descriptive translation. If it is impossible to translate gluttonic lexis with the help of these methods, the translator should use lexical, grammatical and mixed transformations.
Key words: *gluttonic lexis, ways of translation transformation, loan translation, equivalent translation, descriptive translation.*

Стаття написана у руслі актуальних досліджень, тому що розвиток процесів глобалізації привів до взаємовпливу різних народів і культур на формування харчових преференцій та національних кухонь. Сьогодні зростає роль перекладача як посередника між двома культурами. При перекладі глютонічної лексики перед перекладачем постає ряд проблем, зокрема, тих, що пов'язані з лексико-граматичною структурою мови.

Метою статті є аналіз особливостей перекладу глютонічної лексики. Задля цього будуть розглянуті теоретичні засади, зібраний фактичний матеріал та проаналізовані засоби перекладу

Особливості перекладу глютонічної лексики майже не досліджувались в сучасному мовознавстві. В рамках дослідження глютонічного дискурсу до проблем перекладу глютонімів частково зверталася Ю. Ю. Бахмат [2], М. В. Ундрінцова [15].

У сучасному мовознавстві розроблено різні класифікації способів перекладу. О. І. Кухар пропонує виділяти знаковий та смисловий способи перекладу. На думку науковця, знаковий спосіб перекладу реалізується у формі перекладу лексики із семасіологічним зв'язком, натомість смисловий переклад передбачає пошук еквівалентів, додаткові трансформації в перекладі з метою збереження змісту оригіналу та дотримання норм мови-перекладу [6].

І. М. Клименко [5], Г. М. Кушнір [7], Я. І. Рецкер [10; 11] пропонують виділяти такі способи перекладу: транскодування, калькування та описовий переклад.

1. Транскодування поєднує транслітерацію і транскрипцію. Більшість глютонімів, зокрема найменування харчових продуктів, є загальновідомими та закріпленими у словниках. Однак присутні такі найменування, які є характерними тільки для культури того чи іншого народу. Як правило, в перекладі вони транскрибуються або передаються за допомогою транслітерації (*kutya, pelmeni*).

2. Калькування. Цей спосіб перекладу найточніше дозволяє передати зміст оригіналу та весь колорит глютонічної лексики. Калька (фр. calque – копія, італ. calcare – утискувати) – слово або вираз, утворені за взірцем слів або виразів чужої мови, що є результатом калькування [12, с. 326]. Кальки можна розглядати як свого роду запозичення, а тому при перекладі слово залишається без будь-яких змін (*Salad in Shuba – салат «під шубою»*).

3. Описовий переклад. При описовому перекладі відбувається доповнення або уточнення характеристик об'єкту (*a toaster oven – прилад для приготування тостів*).

Якщо перекладач не може здійснити переклад традиційними способами, він вдається до трансформацій. Перекладацькі трансформації виникають внаслідок розбіжностей між мовою оригіналу і мовою перекладу, в нашому дослідженні, між англійською та українською мовами. Так, наприклад, для англійської мови типовим є вживання артиклів, прямий порядок слів та ін.

У сучасному мовознавстві існує значна кількість різних класифікацій трансформацій. Л. К. Латишев пропонує виділяти такі:

1) іморфологічну, метою якої є заміна однієї форми слова іншою, наприклад заміна одними множиною або навпаки: *pancake (однина) – млинці (множина); 1 package active dry* ***yeast*** *(однина) (about 2 teaspoons) – 1 пакетик сухих* ***дріжжів*** *(множина)* [9];

2) синтаксичну, що передбачає зміну синтактичних функцій слів та словосполучень, наприклад: *2 1/2 cups all-purpose flour – 2 1/2 чашки муки загального призначення* [9]. Слово *all-purpose* складається із займенника *all* та іменника *purpose*. В перекладі відбувається синтаксична заміна, оскільки заменник виражається за допомогою прикметника *загальний*;

© І. О. Державецька, 2015

3) семантичну, яка включає зміну змісту слова: *browned ground beef – обсмажений яловичий фарш* [9]. Слово *browned* утворене від колороніму *brown – коричневий.* В кулінарному тексту відбувається семантична зміна змісту слова на позначення «обсмажений» на основі аналогії «такий, що набуває коричневого кольору».

4) змішані – охоплюють лексико-семантичні та морфолого-синтаксичні трансформації [8, с. 131-137]. Наприклад: *1 to 2 cups shredded Mozzarella cheese – 1-2 стакани дрібно нашинкованного сиру Моцарелла* [9]. В цьому прикладі спостерігається трансформація додавання в українському перекладі *shredded – дрібно нашинкованного.* Синтаксична заміна простежується при перекладі виразу *Mozzarella cheese.* В англійському прикладі *Mozzarella* виконує функцію прикметника; В перекладі *сиру Моцарелла* – іменника.

Л. С. Бархударов пропонує звести всі види трансформацій до чотирьох наступних:

1) перестановка, в основі якої лежить зміна розташування елементів тексту оригіналу в тексті перекладу. Як правило, мова йде про заміну розташування слів у словосполучення, або зміну розташування частини речення. Наприклад: *Lay toppings on dough in order listed – Викладіть начинку на тісто шарами у вказаному порядку* [9]. В тексті перекладу спостерігається перестановка у складі фрази *in order listed,* оскільки прислівник *listed* в українському перекладі стоїть перед іменником *у* ***вказаному*** *порядку.*

2) заміна являє собою такий вид трансформації, при якому відбуваються граматичні зміни в структурі слова. Наприклад, заміни форми слова, заміна слова однієї частини мови іншою, заміна членів речення тощо. Наприклад: *1 can sliced mushrooms (drained) – 1 банка консервованих грибів (без рідини)* [9]. Прислівник *drained* в перекладі зазнає заміни, передаючись за допомогою конструкції «прийменник + іменник» – *без рідини.*

3) додавання базується на використання в тексті перекладі лексичних одиниць, які відсутні в тексті оригіналу. Наприклад: *Bake at 400° for 15 to 20 minutes – Випікайте при температурі 400° впродовж 15-20 хвилин* [9]. В українському перекладі додавання реалізується у використанні додаткового слова температура.

4) вилучення – є протилежним додаванню, тобто в тексті перекладі опущені лексичні одиниці, наявні в тексті оригіналу [7, с. 8]. Наприклад: *Add the fresh cream and whip again – Додайте вершки і знову збийте* [9]. В перекладі вилучене слово *fresh.*

Я. І. Рецкер виділяє два види трансформацій: лексичну і граматичну. На думку науковця, граматичні трансформації реалізуються у формі заміни частин мови в тексті перекладу. Лексичні трансформації полягають у конкретизації, узагальненні, антонімічному перекладі та ін., тобто в будь-яких змінах на лексичному рівні [10, с. 104]. Цю класифікацію деталізують А. Б. Шевнін та Н. П. Сєров, відносячи до граматичних трансформацій – вилучення, додавання та перестановку лексичних одиниць, а до лексичних – генералізацію, конкретизацію, антонімічний переклад, заміну та ін.

Отже, як видно з вищенаведених класифікацій, їх існує багато, але спільним в них є розподіл трансформацій на лексичні, граматичні та змішані. Саме цю класифікацію ми беремо за основу дослідження перекладу глютонічної лексики.

Використання лексичних трансформацій (22,5%) при перекладі глютонічної лексики пов'язано з тим фактом, що деякі слова не мають словникових відповідностей в тексті перекладу. Йдеться про випадки наявності національно-культурних реалій, це може бути назва страви, якої немає в мові перекладу. Наприклад: *Cook the* ***pancake*** *first on one side until golden-brown then turn it over and bake the other side then put* ***pancake*** *onto a large flat plate and grease it with butter. Repeat with the remaining batter and keep the* ***pancake*** *warm until ready to serve* [14]. *Pancake* – це термін англійської кухні, який означає *оладка плаского форми*. В перекладі слід провести заміну відповідною реалією *млинці*, характерною для кухні слов'янських народів: *Підсмажте* ***млинці*** *спочатку з одного боку сторони до золотисто-коричневого кольору, потім переверніть і випікайте іншу сторону, потім викладіть* ***млинці*** *на велику плоску тарілку і змажте вершковим маслом. Повторіть з тістом, що залишилося. Тримайте* ***млинці*** *теплими до сервірування (Наш переклад).* Такими реаліями можуть бути лексичні одиниці на позначення предметів, явищ, понять та ін., характерних для культури вихідної мови.

Найбільш поширеними з лексичних трансформацій є додавання та вилучення (61%). О. Л. Буряк зазначає, що потреба у додаванні пов'язана з компресією англійської мови, відповідно, додавання можна розглядати як вживання в тексті-перекладу мовних елементів, відсутніх в тексті-оригіналу [3, с. 6]. В кулінарних текстах метою додавання є прагнення надати більше інформації про страву, процес її приготування, інгредієнти та ін. Наприклад:

1. Add yeast to the water and stir until dissolved.
2. Add sugar, oil, flour, and salt.
3. Put the mixing bowl filled with dough in warm water for 5 minutes to rise.
4. Pat dough out on a well-greased cookie sheet or pizza pan.
5. Lay toppings on dough in order listed.
6. Bake at 400° for 15 to 20 minutes. –
1. Покладіть дріжджі у воду і розмішайте до ***повного*** *розчинення.*
2. Додайте цукор, масло, муку і сіль.
3. Встановіть миску з тестом в теплу воду на 5 хвилин, ***щоб тісто підійшло.***
4. Викладіть тісто на добре змазану сковороду для піци або деко, ***формуючи коржик.***
5. Викладіть начинку на тісто ***шарами*** *у вказаному порядку.*
6. Випікайте ***при температурі*** *400° протягом 15-20 хвилин* [9]. Виділені в перекладі слова є додаванням, яке деталізує основну інформацію про приготування страви за рецептом.

Вилучення як лексико-граматична трансформація є протилежним додаванню і передбачає опущення мовних елементів, присутніх в тексті-оригіналу, в тексті-перекладу. Це може бути пов'язано з тим, що мовні елементи-тексту оригіналу якимось чином повторюються в тексті-перекладу, або їх передача може спричинити порушення норм мови-перекладу. Вилучення часто спостерігається у випадках перерахування інгредієнтів страви, або інструкції до її приготування. Наприклад:

1 package ***active*** *dry yeast (about 2 teaspoons)*
1 cup ***filled with*** *warm water –*
1 пакетих сухих дріжджів (приблизно 2 чайні ложки)
1 стакан теплої води [9].

Отже, задачею лексичних трансформацій при перекладі глютонічної лексики є пошук нової номінації для вихідного поняття, доповнення його характеристик та ін. Трансформовані глютоніми виконують важливу роль у перекладі, тому що надають тексту інформаційного, репрезентативного та інших функціональних спрямувань.

Граматичні трансформації займають не менш важливе місце в перекладацькій практиці глютонімів. Їх призначення – перетворення структури речення тексту-оригіналу відповідно до норм речення в тексті-перекладі. Найбільш поширеною з

граматичних трансформацій глютонімів є заміна однієї частини мови іншою. Наприклад: *Add dressing and* ***torn mint leaves*** *to the salad. Toss to combine. Serve. – Добавьте соус и* ***нарвите*** *в салат* ***листья мяты****. Перемешайте. Подавайте к столу.* В англійській мові словосполучення *torn mint leaves* утворене з наступних компонентів *Participle II + adjective + noun.* В перекладі спостерігається заміна *Participle II* на дієслово в імперативній формі, *adjective* на іменник – *нарвите листья мяты.* У більшості випадків заміна застосовується тоді, коли неможливо перекласти текст-оригіналу без порушення норм тексту-перекладу.

Ще одним видом трансформацій при перекладі глютонічної лексики є конкретизація та генералізація. І. М. Клименко визначає конкретизацію як лексичну трансформацію, яка передбачає набування словом більш широкого семантичного значення, більш вузького значення [5, с. 85]. Наприклад: *Put the chicken in an oven dish, coat it with 15 g of butter and put in the oven.* ***Cook for*** *15 minutes. Peel and quarter the potatoes. When the chicken has cooked for 15 minutes, arrange the potatoes around it, adding knobs of butter, and leave to* ***cook for*** *a further 35 minutes. – Покладіть курча на деко, обмажте його 15 г вершкового масла і поставте в духовку.* ***Запікайте*** *протягом 15 хвилин. Почистіть картоплю, розрізайте кожну картоплину на чотири частини. Через 15 хвилин після того, як курча буде поставлене в духовку, розкладіть навкруги нього картоплю, додаючи шматочки масла і* ***просмажте*** *ще протягом 35 хвилин* [9]. В англомовних словниках на дієслово *to cook* має наступні значення:

1) to prepare food for eating by using heat [17];

2) to prepare (food) by the action of heat, as by boiling, baking, etc, or (of food) to become ready for eating through such a process [16];

2) to prepare (food) by the use of heat, as by boiling, baking, or roasting [96].

Як видно з наведених дефініцій дієслова *to cook,* основне його значення – *готувати.* В українському перекладі автор конкретизує значення дієслова за допомогою слів *запікати* та *смажити*. В «Словнику української мови» запікати *тлумачиться* як «пекти в печі, духовці до утворення шкуринки на поверхні страви» і *смажити* означає «готувати їжу (м'ясо, рибу і т. ін.) переважно із жиром на вогні, на жару без використання води; жарити; підпікати кого-небудь на вогні, на жару» [13]. Відповідно в обраних перекладачем словах значення «на вогні», «із жиром» є конкретизаторами.

Генералізація є прямо протилежним процесом, коли слово вузького семантичного значення набуває більш ширшої семантики [5, с. 85]. Наприклад: *Peel and slice the carrot and the raddish* ***thinly.*** *– Очистіть і дрібно наріжте моркву і редьку* [9]. *Thinly* означає «without force or sincere effort», «without viscosity» від прикметника *thin* – «relatively small in extent from one surface to the opposite, usually in the smallest solid dimension» [19]. Перекладач генералізує значення прислівника як *дрібно різати,* тобто в перекладі збережено основний мотиватор початкового значення «small in extent».

Граматичні трансформації, як показує аналіз кулінарних текстів, частіше застосовуються перекладачами. Це пов'язано з тим, що між різними мовами завжди існують граматичні відмінності.

Іноді переклад глютонічної лексики потребує використання лексико-граматичних трансформацій одночасно. В цьому випадку можна говорити про змішані трансформації. До таких трансформацій можна віднести експлікацію або описовий переклад, який передбачає додавання, вилучення, конкретизацію, генералізацію та ін. лексичних одиниць. Експлікація визначається науковцями як лексико-граматична трансформація, яка передбачає зміну лексичної одиниці або словосполучення в тексті-оригіналі на відповідну лексичну одиницю або словосполучення в тексті перекладу з надаванням пояснення значення цього слова або словосполучення [4, с. 78]. Наприклад: *Leave the cream to cool* ***before pouring into the ice-cream churn for freezing.*** *– Охолодіть суміш,* ***потім перелийте у форму (контейнер) для морозива і заморозьте.*** Перекладач вдається до використання описового перекладу, змінивши конструкцію речення в тексті оригіналу на конструкцію імперативного характеру в тексті-перекладу. Окрім того, *the ice-cream churn* є генералізацією, адже лексема *churn* має основне значення міксер, мішалка. Натомість перекладач генералізує значення, передаючи його як *форма (контейнер) для морозива*. З тієї точки зору *форма* або *контейнер* фактично є посудиною, в якій змішується морозиво, тобто основне значення тексту-оригіналу збережене.

Однією з поширених трансформацій є перестановка слів. Л. С. Бархударов зазначає, що перестановка слів є лексико-граматичною трансформацією, при якій відбувається зміна порядку слів та інших мовних елементів в тексті перекладу [1]. Наприклад: *1/2 cup grated Parmesan cheese – 1/2 стакану тертого сиру Пармезан; 1 to 2 cups shredded Mozzarella cheese – 1/2 стакану дрібно нашинкованого сиру Моцарелла* [9]. В цьому прикладі спостерігається перестановка назви сиру *Parmesan cheese* на місце залежного слова *сиру Пармезан,* що пов'язано з граматичними особливостями англійської мови, для якої характерний прямий порядок слів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що основною задачею перекладача є досягнення семантичної відповідності тексту-оригіналу в тексті-перекладі. Для цього перекладач повинен добре володіти знаннями рідної та іноземної мови, знати культуру та кулінарні звичаї обох країн. Як показало дослідження, основними способами перекладу є калькування, еквівалент, описовий переклад. Якщо неможливо перекласти глютоніми цими способами, перекладач повинен застосувати перекладацькі трансформації: лексичні, граматичні і змішані. Потреба у трансформаціях пов'язана з відмінностями в контактуючих мовах: кожна з мов має свою структуру, граматику, лексико-семантичні, синтаксичні та стилістичні особливості. Ця проблема все ще залишається актуальною для сучасних лінгвістів, и скоріш за все, знайде своє місце у майбутніх дослідженнях з перекладознавства.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.

2. Бахмат Ю. Ю. Лінгвістичні особливості текстів кулінарних рецептів (на матеріалі німецької мови) [Текст] / Ю. Ю. Бахмат // Перекладацькі інновації: матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Суми, 15-16 березня 2012 р. / Ред. кол.: С. О. Швачко, І. К. Кобякова, О. О. Жулавська та ін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 69–71.

3. Бурак А. Л. Перевод и межкультурная коммуникация. Этап 1: Уровень слова / А. Л. Бурак. – М. : Р. Валент, 2002. – 152 с.

4. Казакова Т. А. Translation Techniques. English-Russian. Практические основы перевода / Т. А. Казакова. – М. : Союз, 2001. – 78 с.

5. Клименко І. М. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою / І. М. Клименко, І. С. Зоренко // Філологічні студії. – Вип. 8. – 2012. – С. 84-90.

6. Кухар О. І. Переклад: способи та прийоми [Електронний ресурс] / О. І. Кухар, Л. В. Жукова. – Режим доступу: elibrary.nubip.edu.ua/16999/3/Кухар.pdf

7. Кушнір Г. М. Перекладацькі трансформації та їх класифікація / Г. М. Кушнір, Л.С. Козуб // Studia Lingua: актуальні проблеми лінгвістики і методики викладання іноземних мов. – 2011. – 5 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elibrary.nubip.edu.ua/10590/

8. Латышев Л. К. Межъязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности / Л. К. Латышев // Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода. – М., 1986. – 107 с.
9. Рецепты блюд на английском языке с переводом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://englishhobby.ru/educational_materials_on_ topics/materials_on_topic_food_and_meals/recipes_translated/
10. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык / Я. И. Рецкер – М. : Просвещение, 1982. – 104 с.
11. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1981. – 216 с.
12. Скопенко О. І. Сучасний словник іншомовних слів / О. І. Скопенко. – К., 2006. – 789 с.
13. Словник української мови: в 11 томах / [А. П. Білоштан, М. Ф. Бойко, В. П. Градова, Г. М. Колесник, О. П. Петровська, Л. А. Юрчук]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sum.in.ua/
14. Традиционные русские блюда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lingvana.ru/retseptyi/traditsionnyie-russkie-blyuda/
15. Ундринцова М. В. Глюттонический дискурс как специфический лингвокультурологический объект переводческих практик [Электронный ресурс] / М. В. Ундринцова. – Режим доступа : http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2014/2667/2200_22145_c5815a.pdf
16. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Access available : http://www.thefreedictionary.com/
17. Longman English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ldoceonline.com/
18. Random House Kernerman Webster's College Dictionary [Electronic resource]. – Access available : http://www.thefreedictionary.com/
19. The American Heritage Dictionary of the English Language [Electronic resource]. – Access available : http://www.thefreedictionary.com/

УДК 37(091):271(477.83/.86)

Н. М. Дмитришина,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядається суть та структура іншомовної комунікативної компетентності, що є складовою професійної, а також аналізуються особливості її формування у студентів немовних спеціальностей.
Ключові слова: *комунікативна компетентність, професійна компетентність, лінгвістичний матеріал, екстралінгвістичний матеріал, мультимедійні технічні засоби.*

В статье рассматривается суть и структура иноязычной коммуникативной компетентности, что есть составляющей профессиональной, а также анализируются особенности ее формирования у студентов неязыковых специальностей.
Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, профессиональная компетентность, лингвистический материал, екстралингвистический материал, мультимедийные технические средства.*

The article discloses the problem of formation of communicative competence under the conditions of Ukraine's integration into the European federation. The author analyzes the interpretations of the term «competence», which were made by other scientists. According to them this concept means the acquired during the education system of knowledge, skills, spiritual values and experience which can be effectively used in practice. The author points out that foreign language communicative competence is an ability of a person to interact with the native speakers, using not only linguistic potential of the language, but also involving the effective elements of verbal and not verbal behavior and taking into account some national and cultural values during communication. The author distinguishes between two notions «communicative competence» and «professional competence». She tells that communicative competence is the basic condition of professional one, which consists of operating and communicative functional components. The process of effective formation of communicative competence depends on several psychological aspects, especially on the individual experience in communication. Much attention is paid to the motivation of the foreign language learning by students of not linguistic specialties. The lecturer should explain the group the advantages, which the knowledge of language proposes. Students should be able not only to speak foreign language but also to think that considers substitution of the linguistic elements of the native language with the foreign ones. The process of foreign language learning should be based on professional connections it means that authentic texts of some specialty must be used. Multimedia technical means must be also represented at class. While watching or listening science fiction programs students will be able to overcome language barrier. The author stresses that special attention should be paid to adopting extralinguistic information about the country the language of which students learn (its culture, traditions, values, etc) that will give the opportunity to form the communicative culture of students.
Key words: *communicative competence, professional competence, linguistic material, extralinguistic material, multimedia technical means.*

Інтеграція України в європейський простір та посилення міжкультурних та міжнаціональних зв'язків вимагає перегляду основних завдань, цілей та методів підготовки учнівської і студентської молоді до входження на професійну міжнародну арену. Метою сучасної системи освіти повинно стати формування нового типу висококваліфікованого спеціаліста, здатного ефективно конкурувати на світовому ринку праці. Таким чином, зростають і вимоги до фахівців, які повинні мати не лише високий рівень фахових знань, умінь та навичок, а й володіти іншомовною комунікативною компетенцією. Це передусім вимагає посилення мотиваційної складової вивчення іноземної мови та усунення відчуття «мовної замкнутості» всередині власної держави.

Оновлення змісту іншомовного професійного навчання в умовах входження України у світовий освітній простір вимагає розробки нових методів організації навчального процесу, що спрямовується на набуття студентами високого рівня іншомовної комунікативної компетентності. Дослідження цієї проблеми стало предметом наукових праць багатьох вчених, зокрема, В. Борщовецької, І. Ковальчук, В. Коростильова, Є. Пассова, І. Ставицької, О. Тарнопольського та інших. Вони зосереджують свою увагу передусім на дидактичних аспектах іншомовної комунікативної компетентності, виділяють її зміст, структуру, аналізують основні компоненти. У свою чергу дослідники А. Андрієнко, Н. Андрущенко, І. Забіяка, С. Козак, Л. Онуфрієва, О. Павленко, Н. Прудніковa, О. Тинкалюк, В. Триндюк, Ю. Чапюк, Н. Чернова, Т. Шевчук та інші розглядають складову професійної іншомовної компетентності та особливості її формування у студентів немовних спеціальностей. Великий інтерес дослідників до даної проблеми засвідчує її важливість не лише на індивідуальному (з точки зору окремого студента), а й на загальнодержавному рівні.

Завдання нашого дослідження полягає у розкритті змісту та структури іншомовної комунікативної компетентності та особливостей її формування у студентів немовних спеціальностей.

Щоб з'ясувати сутність головного поняття нашого дослідження проаналізуємо тлумачення терміну «компетентність», що пропонується різними авторами. Отже, компетентність, на думку вчених С. Шишова та В. Кальней – це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань [7, с. 263]. Дослідник А. Хуторський визначає це поняття як сукупність особистісних якостей індивіда (ціннісно-смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності у певній соціально і особистісно значущій сфері [5, с. 153]. Науковець Ф. Шаріпов розглядає компетентність як сукупність рис (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати визначену діяльність, що направлена на вирішення проблем (задач) в конкретній галузі. Компетентність, на його думку, – це те, чого досяг конкретний спеціаліст, вона характеризує міру освоєння компетенції і визначається можливістю вирішувати поставлені «місцем» задачі [6 с. 73]. Таким чином, можемо зробити висновок, що компетентність – це набута у процесі навчання система знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та досвіду, що можуть бути комплексно та ефективно застосовані на практиці.

З огляду на розглянуту вище проблему, спробуємо проаналізувати поняття «іншомовна комунікативна компетентність», її суть та структуру. У сучасних наукових дослідженнях цей термін тлумачать як необхідний людині рівень сформованості досвіду міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати у суспільстві з огляду на власні здібності і соціальний статус [1, с. 13]. Це здатність взаємодіяти із носіями іншої культури, використовуючи лінгвістичний, психологічний та соціальний потенціал мови, вибирати ефективні прийоми вербальної та невербальної поведінки, враховувати у процесі спілкування певні національні та культурні норми та цінності. Процес набуття іншомовної комунікативної ком-

© Н. М. Дмитришина, 2015

петентності вимагає формування у студентів цілісної картини світу, системи загальнолюдських та загальнонаціональних цінностей, духовності та етнічної й релігійної терпимості.

Процес вивчення іноземної мови як нефахової дисципліни передбачає засвоєння лінгвістичних аспектів мови, а також системи невербальних засобів для здійснення професійної діяльності в умовах багатонаціонального і полікультурного простору. Комунікативна компетенція у даному випадку є складовою професійної, невід'ємною умовою підвищення рівня останньої. Це комплекс знань, умінь і навичок, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти та саморозвитку особистості. Іншомовну професійну компетентність майбутнього фахівця науковці ж визначають як сформовану в процесі вивчення іноземної мови здатність вільно і адекватно до умов соціально-рольових ситуацій професійної діяльності розуміти й зумовлювати відповідні мовленнєві висловлювання згідно з теоретичними положеннями і знаннями, що виконують інформаційно-комунікативну функцію, а також практичні вміння та навички, які забезпечують перцептивно-комунікативну та інтеракційно-комунікативну функції спілкування за допомогою засобів іноземної мови [2, с. 12].

На думку дослідниці О. Тинкалюк іншомовна комунікативна компетентність є ключовою характеристикою професійної складової фахівця, що включає в себе такі структурні компоненти:

– діяльнісну (знання, уміння, навички та способи здійснення професійної діяльності);

– комунікативну (знання, уміння, навички та способи здійснення професійного спілкування) [4, с. 55].

Ефективність формування комунікативної компетентності залежить від низки психологічних факторів, що впливають на успішність засвоєння основних компонентів спілкування, зокрема, від індивідуального досвіду цього процесу, від перцептивно-рефлексивних здібностей особистості. Адже, відомим є той факт, що не всі студенти вищих навчальних закладів мають достатньо сформовані вміння спілкування рідною мовою. Задля вирішення цієї проблеми необхідною є одночасна, злагоджена робота викладачів рідної та іноземної мови, їх співпраця спрямована на заповнення прогалин психо-вербального характеру.

Важливим, на нашу думку, є також посилення мотиваційної складової вивчення іноземної мови у студентів немовних спеціальностей. Викладач повинен чітко пояснити та проаналізувати усі сфери використання вивченого мовного матеріалу, зростаючий потенціал для саморозвитку та професійного вдосконалення тих, хто володіє однією або декількома іноземними мовами. Разом із тим необхідно за допомогою роз'яснення усунути у студентів відчуття «мовної замкнутості» всередині власної держави. Зважаючи на політику нашої держави у сфері міжнародних зв'язків та певної замкнутості кордонів молоді спеціалісти стикалися із низкою труднощів у їх намірі отримати перспективну роботу або пройти стажування за рубежем. Зміна курсу міжнародної політики дасть змогу фахівцям активно влитися у світовий професійний та науковий простір. Цей аргумент повинен стати вагомим мотиваційним стержнем до вивчення іноземної мови студентами усіх спеціальностей.

Вивчення іноземної мови повинне мати на меті не лише набуття студентами немовних спеціальностей практичних знань із граматики та лексики, а й, як стверджує дослідниця Л. Онуфрієва, формувати у них здатність і вміння мислити і спілкуватися іноземною мовою, що передбачає послідовне «заміщення» елементів рідної мови елементами іноземної, а також набуття здатності «переключення» мислення з однієї мови на іншу [3, с. 34]. Однак значно ускладнює цей процес обмежена кількість годин для вивчення іноземної мови на немовних спеціальностях, що практично унеможливлює розвиток усно-мовленнєвої комунікативної компетентності студентів. Таким чином, злагоджену роботу у цьому напрямку потрібно проводити як на найвищому рівні (збільшення аудиторних годин) так і на рівні практичних занять із студентами.

З метою підвищення інтересу студентів до вивчення іноземної мови навчальний процес повинен мати цілеспрямований характер, тобто орієнтуватися на досягнення певного результату, отримання бажаної інформації. Матеріал, що подається для засвоєння необхідно підбирати з урахуванням професійного спрямування, а також постійно оновлювати, уникати застарілої інформації, що теж може знижувати мотивацію студентів до вивчення курсу іноземної мови. Викладач повинен бути готовим поєднувати загальні вміння і навички студентів з іноземної мови з їх професійними знаннями у певній галузі науки чи техніки. Задля цього у навчальному процесі необхідно використовувати автентичні тексти з певної сфери знань, періодичні видання, наукові монографії. За словами Л. Онуфрієвої, читання професійно-орієнтованих текстів іноземною мовою студентами немовних спеціальностей вимагає залучення когнітивно-комунікативного підходу, який розглядає текст як єдність комунікації та когніції. Таке читання, на думку дослідниці, повинне націлюватися не лише на розуміння інформації, а й на її подальше використання у ході виконання вправ комунікативного характеру, спрямованих на досягнення практичної мети [3, с. 34–35].

Ще одним засобом ефективного формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей є використання мультимедійних технічних засобів. Аналізуючи наукові дослідження у цьому напрямку та беручи до уваги власний досвід, можемо стверджувати, що демонстрація аудіо та відеоматеріалів з лексико-граматичними структурами, що вивчаються значно підсилюють інтерес студентів до нового навчального матеріалу, адже це унаочнює процес його практичного застосування та дозволяє нівелювати розрив між теоретичним навчанням та практичним втіленням мовних вмінь та навичок.

Використання мультимедійних технічних засобів у роботі зі студентами немовних спеціальностей дає змогу візуально продемонструвати стильові особливості ділового спілкування іноземною мовою. Автентичні матеріали такого формату дозволяють виокремити лексико-граматичні та інтонаційні структури, що застосовуються у професійно-комунікативній сфері. Разом із тим використання ресурсів Інтернету дозволяє використовувати лінгвістичні сервіси у якості методичного матеріалу. Так, наприклад, он-лайн конференції та лекції з певного фаху створюють умови для входження студентів у сферу іншомовного професійного спілкування, що дозволяє подолати існуючий мовно-психологічний бар'єр. Цьому також сприяє і спілкування з носіями мови, що також можливе при залученні студентів до он-лайн конференцій.

Формування іншомовної комунікативної компетентності передбачає також засвоєння екстралінгвістичного матеріалу, необхідного для ефективного спілкування та взаєморозуміння. Ознайомлення студентів із лінгвокраїнознавчими реаліями країни, мову якої вони вивчають дозволяє уникнути певних інокультурних непорозумінь. Введення студентів у іншомовний комунікативний процес неможливе без принципового ототожнення загальних відомостей комунікантів про оточуючу дійсність. З огляду на це, у ході вивчення іноземної мови слід залучати студентів до ознайомлення із новою національною культурою, її традиціями, побутом та реаліями країнознавчого характеру. Разом із тим, реалізуючи виховну мету вивчення мови, слід розвивати у молоді норми етики та моралі міжособистісної взаємодії, прищеплювати систему загальнолюдських цінностей та розуміння національної, етнічної та релігійної рівності. Врахування цих елементів у процесі вивчення іноземної мови дозволить сформувати у студентів не лише іншомовну комунікативну компетентність, а й комунікативну культуру.

Отже, проаналізувавши суть та структуру іншомовної комунікативної компетентності, та розглянувши окремі етапи її формування, ми дійшли висновку, що компетентність у ході вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей характеризується сукупністю знань, умінь та навичок лінгвістичного та екстралінгвістичного плану та готовністю молодих спеціалістів брати участь у комунікації з представниками інших етнокультур. У ході формування мовної компетентності у студентів немовних спеціальностей слід звертати увагу на мотиваційну складову вивчення іноземної мови, на ціленаправленість, послідовність цього процесу та на зв'язок із їх професійною діяльністю. Оскільки комунікативна компетентність є вагомою складовою професійної, то процес її формування повинен стати одним із першочергових завдань вищої освіти. Проте багато питань все ж залишаються мало дослідженими, такими, що потребують більш детального вивчення, зокрема використання автентичних наукових періодичних видань у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей.

Література:

1. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Т. Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13–16.

2. Козак С. В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : Автореф. дис.... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / С. В. Козак. – Одеса, 2001. – 31 с.

3. Онуфрієва Л. А. Формування іншомовної комунікативної культури особистості в процесі оволодіння іноземною мовою професійного спрямування / Л. А. Онуфрієва // Діалог культур – діалог про мир і в ім'я миру : міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 жовтня 2012 р. : Дніпропетровськ, 2012. – С. 32–36.

4. Тинкалюк О. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Тинкалюк // Вісник Львівського Університету. – 2008. – Вип. 24. – С. 53–63.

5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в общеобразовательной школе. – 2002. – № 5. – С. 135–157.

6. Шарипов Ф. В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза / Ф. В. Шарипов // Высшее образование сегодня. – 2010. – № 1. – С. 68-79.

7. Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 316 с.

УДК 811.11'42

О. В. Дмитрук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

МАНІПУЛЮВАННЯ ЕМОЦІЯМИ В СИТУАЦІЯХ СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню засобів, що використовуються комунікантами у міжособистісному спілкуванні в сімейному дискурсі для маніпулювання емоціями адресата з метою досягнення бажаної мети.
Ключові слова: *маніпуляція свідомістю, сімейний дискурс, мовні засоби маніпуляції.*

Статья посвящена исследованию средств, которые используются коммуникантами в межличностном общении в семейном дискурсе для манипулирования эмоциями адресата с целью достижения желаемой цели.
Ключевые слова: *манипуляция сознанием, семейный дискурс, языковые средства манипуляции.*

The article deals with the means used by the communicants in interpersonal conversations in family discourse to manipulate the addressee's emotions to reach the desirable effect. The situations looked into in the article are taken from the «Devious Maids» original TV show. The material chosen for the analysis enables the insight into the linguistic as well as extra linguistic context of the discourse situation. The article studies behavioural patterns of the spouses having lived together long enough to know each other's emotional weaknesses, which makes it easy to manipulate their partner's feelings and emotions handpicking the vocabulary and the way of delivering the messages. The author argues that the desirable manipulative effect in the interpersonal communication could be reached only due to a number of factors, such as good knowledge of your partner, the right vocabulary and perfect understanding of the appropriateness of the situation.
Key words: *mind manipulation, family discourse, linguistic means of manipulation.*

Міжособистісне спілкування посідає важливе місце у дослідженнях сучасних науковців, які вивчають соціальні, психологічні та лінгвальні особливості взаємодії учасників комунікативного процесу. Цікавим представляється дослідження мовної поведінки комунікантів в процесі конкретного моменту спілкування, метою якого є досягнення одним з комунікантів прихованої для іншого комуніканта мети, що обумовлює актуальність даної статті.

Метою даної статті є аналіз маніпулятивних прийомів в ситуації сімейного спілкування, орієнтованих на експлуатацію емоцій та почуттів адресата. Відповідно, **об'єктом статті** виступають ситуації сімейного спілкування, в яких один з комунікантів намагається здійснити маніпулятивний вплив, а **предметом** – засоби, за рахунок яких здійснюється цей вплив. **Матеріалом дослідження** виступає сучасний англомовний серіал «Підступні покоївки», в якому містяться ситуації сімейного спілкування.

На думку психологів, всі вчинки людини можна розташувати вздовж ціннісної вісі «ставлення до іншої людини як до цінності – ставлення до іншої людини як до засобу» [4, с. 48]. Зазначені полюси у своєму взаємному переплетенні створюють силове поле протилежно спрямованих тенденцій. Континуум між полюсами об'єктного та суб'єктного ставлення до людини – це арена боротьби людини з собою за реалізацію своєї сутності, людей між собою. На цій шкалі маніпуляція к один з рівнів установок на взаємодію буде посідати проміжне положення між домінуванням (інша людина – засіб) і співдружністю (інша людина – цінність).

Крім того, можна у свою чергу розмежувати маніпуляцію як самоціль (нав'язливе прагнення) і як засіб. В першому випадку маніпуляція означає ставлення до партнера по взаємодії, в тому числі і вербальній, як до своєрідної речі, тобто відбувається ігнорування його інтересів та намірів, що виглядає як прагнення досягти своєї мети і водночас справити необхідне враження. В той же час, логіка «тонкої» маніпуляції базується на вмінні вносити мінімально необхідні доповнення до вже існуючих бажань адресата. Цікаво, що чим більш філігранно та тонко виконується маніпуляція, тим менше вона відрізняється від партнерських відносин, де велика кількість результатів досягається шляхом компромісу.

В міжособистісній маніпуляції важлива роль належить сфері почуттів та емоцій як об'єкту маніпуляцій. Почуття, у порівнянні з мисленням, є більш рухомими і піддатливими. Якщо маніпулятору вдається знайти слабке, чутливе місце у адресата, то мислення стає більш вразливим для маніпулятивного впливу [2, с. 145].

Вдалою ілюстрацією низки міжособистісних маніпуляцій в сімейному дискурсі є уривок з серіалу «Підступні покоївки» [5, 10.27–11.35]. Однією з головних героїнь серіалу є покоївка Зойла. Чоловік Зойли Пабло нещодавно пішов від неї до іншої жінки. Згодом Зойла стала зустрічатися з іншим чоловіком, якого вона щиро покохала. Однак її чоловік зрозумів, що зробив помилку, і наразі вирішує повернути дружину. Він дізнається, що у кращої подруги Зойли відмовляє нирка, і вона не може знайти підходящого донора. Тому він пропонує їй віддати свою нирку, оскільки виявляється, що його нирка ідеально підходить подрузі Зойли. Для того, щоб справити більше враження на Зойлу, чоловік таємно від дружини проходить тестування, а новину про донора Зойлі повідомляє сама подруга. Завдяки такому вчинку та такій подачі інформації, яка впливає на емоції Зойли найсильніше, Пабло намагається змусити дружину саму дійти висновку, що вона повинна повернутися до такого, як виявилося, безкорисливого, людяного та скромного чоловіка. Найвдаліший розрахунок з боку Пабло полягає у тому, що він дозволяє подрузі Зойли повідомити їй новину, оскільки знає, що рятуючи її життя, він матиме 100% підтримку на свою користь.

– *So, who is it?*
– *That's the best part... It's Pablo!*
– *My Pablo's giving you a kidney? He doesn't even like to share the remote.*
–*Maybe he's changed. Maybe he's more generous than you give him credit for.*

Остання фраза подруги Зойли змушує її замислитися над можливими варіантами такої щедрості чоловіка, і включається мислення, яке тимчасово бере гору над почуттями:

– *Or maybe he's trying to win me back.*
– *Either way, I get a new kidney!*
– *That's the problem. I'm not sure I want to get back with him.*
– *What?!*
– *I may be in love with Javier.*
– *No, no. You love Pablo. Javier <u>is just a crush</u>.*
– *I think it's more than that.*
– *But you're <u>not sure</u>. And you have <u>a daughter</u> with Pablo and <u>a wonderful history</u>.*

© О. В. Дмитрук, 2015

– He cheated on me.

– And now he's saving my life. Cut the man some slack.

Подруга Зойли фактично робить за Пабло всю роботу з маніпулювання: вживає дерогативну лексику на позначення почуттів Зойли до Хав'єра, апелює до родинних почуттів, а також приводить незворушний аргумент його безумовної добросердості.

– Look, part of me wants to get back together with Pablo. We had a lot of good years. But I'm still so angry. What if I go back to him and it doesn't work out? God, this is complicated.

– Then let's make it simple. Do you love Pablo?

– Yes.

– And do you love me?

– Yes.

– Then I think you know what to do.

В кінцевому рахунку, подруга Зойли створює ілюзію вибору, де правильний варіант є очевидним завдяки питанням, які вона ставить, і відповідь на які вона знає. Стверджувальна відповідь створює хибне враження, що єдиним правильним вибором у даній ситуації є повернення до чоловіка. Такий вплив є можливий завдяки глибинній сутності маніпулятивного наміру – перекласти відповідальність за дії, які здійснює маніпулятор, на адресата, водночас виграш від таких дій отримує маніпулятор. Однак, відповідальність не можна просто передати – вона повинна бути прийнятою в результаті вільного вибору. Проте маніпулятор не хоче надавати свободу адресату, отже він організовує вплив в такий спосіб, щоб у адресата створилась ілюзія власної свободи у прийнятті рішення. Тому маніпулятор звертає особливу увагу на початковий етап прийняття рішення, пов'язаний з сумнівами адресата, який полягає у зважування усіх внутрішніх альтернатив, усіх «за» та «проти» [1, с. 166].

У наведеній ситуації маніпуляція є двоступеневою, де верхній рівень, рівень здійснення генерального плану, посідає Пабло, який через посередництво проміжної ланки – подруги Зойли – здійснює вплив на свою дружину. Фактично, ми маємо двох маніпуляторів, які здійснюють свідомий вплив на адресата, але один з них у свою чергу здійснює маніпулятивний вплив на іншого, що залишається непоміченим завдяки правильному розрахунку й майстерному виконанню.

Міжособистісні маніпуляції в сімейному спілкуванні часто мають спрямованість «я хочу, щоб ти захотів» [3, с. 24]. Щоб спланувати маніпуляцію за даною формулою, повинні бути присутніми такі компоненти:

– впевненість у собі;
– гарне знання партнера, об'єкта маніпуляції;
– чітке розуміння ситуації;
– поставлена мета;
– розрахунок вигід, які отримують всі учасники маніпуляції;
– довірчі стосунки;
– вміння домовлятися.

Наявність цих компонентів виступила запорукою успішного маніпулювання, оскільки Зойла вирішила повернутися до чоловіка і піти від чоловіка, з яким вона стала зустрічатися. Для цього Зойла також вдається до маніпуляції, оскільки не може змісити себе просто піти від нього. Жінка створює ситуацію «я хочу, щоб ти захотів» [5, 13.52–14.47].

– Javi, I don't think we can go to Paris.

– Why not?

– The other night, when Valentina was pulled over by the police and Pablo and I went to help her, one thing led to another, and... We had sex.

Зойла прагне, щоб після зізнання у зраді Хав'єр сам прийняв рішення розірвати стосунки з нею, оскільки, вочевидь, вважає це природною реакцією на подібне зізнання. Однак у даній ситуації для здійснення успішної маніпуляції бракує всіх потрібних компонентів, що згадувалися вище, зокрема, гарного знання партнера. У продовженні діалогу також спостерігається відсутність впевненості в собі, у своїх діях.

– I am so sorry.

– Were you drunk?

– I wish. But no.

– I am very angry. But he is your ex. You have a long history together, and... You obviously feel guilty, so... I think I can forgive you.

Хав'єр марно намагається знайти виправдання діям Зойли, однак своєю відповіддю жінка демонструє каяття, і цього виявляється достатньо для чоловіка. Маніпулятивний план Зойли не спрацював, тому їй доводиться відверто зізнатися, що вона хоче повернутися до свого чоловіка.

Отже, в міжособистісній маніпуляції в ситуаціях сімейного спілкування важлива роль належить маніпулюванню емоціями та почуттями, однак для здійснення успішного маніпулятивного впливу необхідна наявність низки факторів серед яких найголовніший фактор – доскональне знання партнера і вміння передбачити його реакцію.

Література:

1. Доценко Е. Л. Психология манипуляции / Е. Л. Доценко. – М. : «ЧеРо» совместно с издательством «Юрайт», 2000. – 344 с.
2. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / Сергей Кара-Мурза. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 833 с.
3. Корчагина И. Большая энциклопедия манипуляций / Ирина Корчагина. – М. : Эксмо, 2009. – 352 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.litres.ru/irina-korchagina/bolshaya-enciklopediya-manipulyaciy/
4. Костылева О. Н. Психологические уловки как средство манипуляции поведением других людей / О. Н. Костылева. // Вестник Тамбовского университета. Серия : гуманитарные науки – Тамбов : Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина, 2001. – Том : 23, № 4 – С. 48–49.
5. Devious Maids – Season 2, Episode 13. – Режим доступу : http://www.mylifetime.com/shows/devious-maids.

УДК 811. 111'374. 73

І. А. Живіцька,
ДВНЗ «Криворізький національний університет», Криворізький педагогічний інститут, м. Кривий Ріг

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «TIME» І ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена опису природи лінгвістичного часу й особливостей його експлікації в англійській мові. У роботі розглядається низка характерних рис часу в уявленні носіїв англійської мови, досліджуються метафоричні та метонімічні переосмислення часу, пропонуються лексико-семантичні групи фразеологізмів з концептом «Time».
Ключові слова: *час, концепт, фразеологічна одиниця, лексико-семантична група.*

Статья посвящена описанию природы лингвистического времени и особенностей его экспликации в английском языке. В работе рассматривается ряд характерных черт времени в представлении носителей английского языка, исследуются метафорические и метонимические переосмысления времени, предлагаются лексико-семантические группы фразеологизмов с концептом «Time».
Ключевые слова: *время, концепт, фразеологическая единица, лексико-семантическая группа.*

The article is dedicated to the description of linguistic time and its nature. The article focuses on the characteristic features of time as viewed by English speakers. The peculiarities of time presentation in the English language are being studied, metaphorical and metonymical reexamining of time is being investigated in the article. Lexical-semantic groups of phraseological units with the concept of Time have been proposed.

Linguistic time is the unity of a language form and a concept which represents some spatial-temporal event. The concept of Time can be attributed to philosophical categories and also to universal categories of culture. This concept contains ideas that belong to different spheres – physical, spiritual, everyday, scientific, verbal. But it is not a set or a sum of separate ideas, but a unity which synthesizes material (outer) and ideal (inner) experience of a man.

The concept of Time is one of the important concepts in the system of man's knowledge about the world in the language picture of the world of any nation including the Englishmen. The Englishmen are known for their particularly thrifty attitude to time since they perfectly realize its transience and impossibility to stop it or to make it go back. Hence it follows the view of the representatives of the English culture on punctuality as necessity. Among other peculiarities of time the Englishmen point out unilateralism of time, its value, ability to change surrounding reality. Besides, time is considered to be a great creative power which can cure and work wonders. People associate units of time with money – one of the main material resources. Metaphorical transference «Time is money» form the basis of reexamining of time as money.

Phraseological units are means of verbalization of the concept of Time. Notions presented by concrete, bright, sensual and aural images have found their reflection in the inner form of phraseologisms with the meaning of time. The following lexical-semantic groups of phraseological units with the concept of Time have been proposed: timeliness; untimeliness; transience; waiting time; pastime; continued period of time; episodic period of time; limited period of time; characteristic of time; indefinite period of time.
Key words: *time, concept, phraseological unit, Lexical-semantic group.*

Темпоральна концептосфера являє собою одну з найбільш значущих у свідомості носіїв англійської мови. Можна також стверджувати, що концепт часу є одним із основних у системі знань людини про світ. Цим пояснюється постійна зацікавленість дослідників проблемами репрезентації темпоральних концептів у мові й мовленні й, відповідно, актуальність нашого дослідження.

Мета нашої статті – описати природу лінгвістичного часу, розглянути низку характерних рис часу в уявленні носіїв англійської мови, дослідити семантичну структуру концепту «Time» і її відображення у фразеологізмах.

Сутність лінгвістичного часу, як і фізичного, природного часу, ще здавна захоплювала дослідників. Філософи й вчені від античності й дотепер прагнуть пояснити його природу. Починаючи з Аристотеля й закінчуючи найновішими розвідками в галузі сучасної фізики, наука торкається проблеми часу. Вперше семіотичне розуміння часу можна знайти у працях Св. Августина, який писав про час як про міру чи знак вічності, порівнюючи його з «відблиском завжди нерухомої сяючої вічності» [1, с. 218].

Лінгвистичний час – це єдність мовної форми (image) і концепту, за яким стоїть певна просторово-часова подія. Концепт часу можна віднести до філософських категорій, а також універсальних категорій культури. Він містить уявлення, які належать різним світам – фізичному, духовному, повсякденному, науковому, вербальному. Але це не набір і не сума окремих уявлень, а єдність, яка синтезує матеріальний (зовнішній) й ідеальний (внутрішній) досвід людини [1, с. 218].

Як показує емпіричний матеріал, час для представників англійської культури є базовою цінністю. Про це, зокрема, свідчать прислів'я: *Time and tide wait for no man; Lost time is never found again; Take time be forelock; There is no time like the present; Never put off till tomorrow that you can do today; Who gains time gains everything; Time is the great healer; Time cures all wounds; Time heals all wounds; Time tames the strongest grief; Time works wonders; Times change and we change with them; Other time, other manners; You can't turn back the clock; Tomorrow never comes* та ін.

Фразеологічні одиниці – це один із засобів вербалізації концепту «Time». Уявлення у вигляді конкретних, яскравих, чуттєвих і слухових образів знайшли відображення у внутрішній формі фразеологізмів із значенням часу.

Такі вислови, як *«ahead of time», «about time», «before time»*, експлікують уявлення людини про час як про певний відрізок часової осі. Тривалість життя характеризується як *life-span*.

У свідомості носіїв англійської мови *час* має такі характеристики, як необоротність, однонаправленість, швидкоплинність, цінність, здатність змінювати навколишню дійсність; він також трактується як творча сила, яка в змозі виліковувати й творити дива. З наукової точки зору, час не просто йде, він має направленість – від минулого до майбутнього. Ця особливість відображена у виразах: *from time immemorial* – з давніх літ; *by that time / up to that time* – до цього часу. Час має періодичність, що виражене словосполученнями: *harvest tim*e – час збору урожаю; *night time* – нічний час.

Людина осягає час скоріше інтуїтивно, ніж через розум. Як правило, в подібних ситуаціях людина удається до метафор для з'ясування складного поняття, інтуїція досить чітко окреслює їй межі й зміст абстрактного концепту й забезпечує належний відбір аналогічних засобів опису. Багатомірний концепт «Time» знаходить своє вираження у низці когнітивних метафор, представлених наступними групами:

1. Час є змінна сила (*time heals all wounds / time cures* – час лікує; *time works wonders* – час творить чудеса; *time works great changes* – час породжує великі зміни; *time took its toll on him* – час наклав відбиток на нього).

© І. А. Живіцька, 2015

2. Час є ландшафт (*we are going through hard time now* – Ми переживаємо тяжкі часи).

3. Час є обмежений ресурс (*I run out of time* – В мене обмаль часу).

4. Час є цінність, яку можна знайти, втратити, виграти, дати, узяти, зекономити (*to find time; to waste time; to lose time; to win time; to give time; to take time; to save time*). Аналіз дієслівної сполучуваності експлікантів концепту «Time» дозволяє виділити концептуальні сфери: володіння часом як цінністю або обмеженим ресурсом – (have, share, enjoy); здобування часу як цінності або обмеженого ресурсу – (get, find, win, benefit); збереження часу як цінності або обмеженого ресурсу – (save, invest, waste, keep).

Найвдалішим експлікантом часу, очевидно, слід вважати метафору потоку (необоротність вектора руху, плавність вічного плину, невловима, але невблаганна сила потоку). Компонент «time» сполучається з дієсловами однієї семантичної направленості (або вони належать до однієї лексико-семантичної групи), що передають різноманітні відтінки руху й утворюють когнітивні метафори: *the time will come* – прийде час; *time creeps* – час повзе; *the time goes / time passes by* – час не зупиниш, час плине; *time flies* – час летить; *time has stopped* – час зупинився; *time flows* – час пливе; *time hangs heavy on smb's hands* – час повзе. А символом необоротності часу слугує зображення стріли – звичайна метафора однонаправлених векторних процесів: *Time flies like an arrow*.

Багато вчених зазначали частотність метафоричного переносу *«Time is money»* в англійській мові [2, с. 391–392]. Ця концептуальна метафора лежить в основі осмислення часу як грошей – одного з видів матеріальних ресурсів. Уперше вираз зустрічається в 1572 році в творі англійського автора Вілсона «Discourse upon Usuary», у подальшому отримав широкий вжиток.

А вислів *«Time and a half»* означає суму, в півтора рази більшу за звичайну суму грошей, що заробляє певна людина. При цьому, час розцінюється носіями англійської мови як дещо набагато важливіше, ніж гроші. Ідею часу, який вимірюється у грошовому еквіваленті, можна доповнити ідеєю втраченого часу (*time is lost; time wasted*).

Дослідження таких метафоричних і метонімічних переосмислень дозволяє наблизитися до розуміння інтерпретації навколишнього світу носіями мови, їх «акту світорозуміння», тієї «призми, через яку здійснюють світобачення» [3, с. 55]. Роль такої призми, на думку В. Телії, найбільш успішно виконується метафорою, оскільки вона здатна забезпечити розгляд того, що зараз пізнається через те, що вже було пізнане, зафіксувати у вигляді значення мовної одиниці. У цьому переосмисленні образ, що лежить в основі метафори, відіграє роль внутрішньої форми з характерними саме для нього асоціаціями, які представляють суб'єкту мовлення широкий діапазон для інтерпретації [4, с. 179]. Особливий інтерес викликає персоніфікація часу в менталітеті носіїв англійської мови, певне його «обожнення»: *Personified as an aged man, bald, but having a forelock, and carrying a scythe and an hour-glass. Also called Father Time*. Виходячи з цього, вислів *«To take Time by the forelock»* означає «вхопитися за можливість, діяти швидко». Іншими часто вживаними висловами, що передають персоніфікацію часу, є: *time will tell; to keep up / move / march with time; to kill time* і т. і.

Що стосується багатозначності слова «час», то загальна ідея абстрактного часу варіює на метонімічній основі, оскільки час також означає певну свою частину, певний момент на часовій осі: *It's high time… / The time has come etc.* – час настав, а також певну часову тривалість разом з наповненням подіями: *to have good / bad time*, *to have an easy time* – мати гарний, складний час; *to save time* – економити час.

Фразеологічні одиниці з концептом «Time» в англійській мові були відібрані й розподілені на лексико-семантичні групи.

Пунктуальність – поняття, яке генетично характерне англійській нації. Точність є невід'ємним атрибутом англійців, розглядається ними як гарантія надійності, сприймається як засіб протидії непередбачуваності. Так, в лексико-семантичну групу зі значенням *«своєчасність»* увійшли фразеологічні одиниці в основному з компонентом *time*: *no time like the present* – зараз слушний час; *at the nick of time, early in the day* – дуже вчасно; *it is about time, it is high time* – настав час; *in good time, at a good hour* – вчасно; *one's time has come, the time is ripe* – прийшов час; *in due time* – у свій час; *to observe time* – бути точним; *to march with time* – йти в ногу з часом; *make time* – прийти вчасно.

Наступна лексико-семантична група представлена фразеологізмами, об'єднаними поняттям *«несвоєчасність»*. Одиниці даної групи містять негативну оцінну характеристику: *behind one's time* – запізнюватися; *a day after the fair; late in the day* – надто пізно; *in bad time* – пізно.

У англійській мовній картині присутнє усвідомлення того, що все в світі швидкоплинне, всьому є межа: *There is nothing permanent under the moon* – немає нічого постійного; *The morning sun never lasts a day* – усе рано чи пізно закінчується. У лексико-семантичну групу фразеологізмів із значенням *«швидкоплинність»* увійшли такі фразеологічні одиниці: *against time* – наввипередки з часом; *in jig time* – дуже швидко, як оком змигнути; *time presses* – час не чекає; *in no time, time is running short* – час біжить швидко.

Лексико-семантичну групу *«час чекання»* представляють фразеологізми, у яких сема «чекання» створюється за рахунок дієслів (bide, play, bear, hang, work, take): *to bide one's time* – дочекатися свого часу; *to play for time* – зволікати час; *bear the test of time* – витримати випробування часом; *to take one's time* – не спішити, вичікувати, баритися.

Лексико-семантична група *«проводження часу»* об'єднує дві підгрупи: марне проводження часу й корисне проводження часу. Фразеологічні одиниці, які входять до першої підгрупи, містять у своїй структурі дієслова, емоційна забарвленість яких впливає на значення фразеологізму в цілому (kill, lose, mark, pass, fill, serve, idle, beguile, burn): *to kill time, to potter away one's time* – вбивати час; *to idle away the time* – проводити час в бездіяльності; *to lose time* – втрачати час; *to mark time* – тупцювати на місці, тягнути час; *to pass the time of the day, to while away the time, to beguile (cheat) the time* – коротати час; *to serve one's time* – відбувати свій час; *to have time to burn* – марнувати час. У іншій підгрупі мовні одиниці близькі за значенням до поняття «проводження часу з користю для особи, яка виконує дію»: *to make up for lost time* – компенсувати втрачений час; *to fill in time* – заповнити час; *to keep proper hours* – дотримуватися розпорядку дня; *to make long hours* – довго працювати; *to have the time of one's life* – мати гарний час; *to be master of one's time* – бути господарем свого часу.

Для фразеологізмів лексико-семантичної групи *«безперервний проміжок часу»* характерний повтор компонентів цих одиниць, що в свою чергу й підкреслює значення безперервності: *time after time* – раз по раз; *day by day, day after day* – день за днем; *day in and day out* – постійно, весь час; *from day to day* – день від дня; *from year to year* – рік за роком; *night after night* – ніч за ніччю.

Компоненти лексико-семантичної групи *«епізодичний проміжок часу»* об'єднані за значенням «інколи, нечасто» й вживаються з прийменниками at, for, between: *at times* – часом; *between times* – у проміжках; *for a time* – на деякий час; *from time to time, one time and another* – час від часу.

Лексико-семантична група *«обмежений проміжок часу»* містить фразеологізми із компонентами «time», «day», «days», «moment»: *to live on borrowed time* – довше встановленого часу; *she is near her time* – вона скоро народить; *the time*

is out of joint – час вичерпаний; *no time to swop knives* – зовсім не залишилося часу*; to call it a day* – на сьогодні досить, треба завершувати.

Велику лексико-семантичну групу *«характеристика часу»* утворюють фразеологізми з компонентами *time, times, day, days, hour, hours, year, night*. Слід зазначити, що прикметники, які характеризують певний проміжок часу, мають як позитивну, так і негативну конотацію. В залежності від типу конотації, мовні одиниці були поділені на дві групи:

1. Фразеологізми з позитивною оцінкою часу: *salad days* – зелена, безтурботна юність; *palmy days* – пора розквіту; *better days* – кращі дні; *the good old times* – гарні старі часи; *golden times* – золоті часи; *red-letter day* – святковий або щасливий день; *daft days* – веселі різдвяні дні; *presidential year* – рік президентських виборів.

2. Фразеологізми з негативною оцінкою часу: *troublous times* – тяжкі часи; *black-letter day* – нещасливий день; *hard times* – тяжкі часи; *fall on evil days* – смуга невдач; *a rainy day* – чорний день; *a bad quarter of an hour* – декілька неприємних хвилин; *ill hour* – нещаслива година; *dark hour* – сумна година; *trying hour* – час випробувань; *dead hours* – глухі нічні години; *rush hours* – години-пік; *black Monday* – чорний понеділок, перший день після канікул; *white night* – безсонна ніч.

Цікавим видається вживання форм однини й множини компонентів фразеологізмів. Такі показники часу, як *times*, *days*, *hours* вказують на тривалий проміжок часу: *hard times*; *better days*; *dead hours*, у той час, як однина компонента *day* характеризує лише певний день у житті людини: *a rainy day, red-letter day, black-letter day*. Однак, компонент *hour* є винятком, оскільки його однина й множина не завжди впливають на значення фразеологічної одиниці: *a bad quarter of an hour, dark hour, dead hours, rush hours, trying hour*.

До лексико-семантичної групи *«певний проміжок часу»* належать фразеологічні одиниці з прйменниками at, from, in, till, between: *at one time* – у минулому; *at the best of times* – у найкращі часи; *at one's time of life* – у його роки; *in all one's born days* – за все своє життя; *till one's dying day* – до кінця днів своїх; *between two days* – вночі; *in the days of old* – у давнину; *in this latter day* – у наш час. Створюючи сему «визначеності», компоненти фразеологічних одиниць відрізняються за формою числа: *cock-shut time* – сутінки; *cap and feather days* – дні дитинства; *chair days* – старість; *donkey's years* – ціла вічність.

Дослідження репрезентації концепту «Time» проводилось на основі опозиції «реальність-ірреальність». Ірреальний час, відображений у фразеологізмах, – це передусім образний час, безпосередньо пов'язаний з різними уявленнями, викликаними фантазією та творчістю. Фразеологізми, які виражають значення ірреального часу, є найбільш експресивними й емоційними: *to sit till the cock-crow; when Adam was a boy, when queen Anne was alive* – з прадавніх часів.

Фразеологізми, що відображають реальний час, у своїй структурі мають як теперішній, так і минулий, і майбутній часи: *in a trice* – у даний момент, саме зараз; *good old time* – у прадавні часи; *sooner or later, the sooner the better* – рано чи пізно, чим скоріше, тим краще.

Часто семантика фразеологізмів відображає параметри зміни часу: *best part of an hour* – більша частина часу; *flew like a bolt of lightning, on the spur of the moment* – дуже швидко; *off the tops of one's head* – миттєво, оком не встиг змигнути; *at the first hint of day, long before dawn, a day before the fair, with the lark (with the sun)* – удосвіта; *at the peep of day* – до глибокої ночі.

Абстрактне поняття «завжди», відображене у фразеологізмах, має певну поетичну піднесеність і позитивне забарвлення. Зазвичай такі вислови стосуються теми дружби, любові, вдячності: *till the cows come home* – раз і назавжди; *to the grave, to the tomb* – до смерті. Фразеологізми із значенням «ніколи» найчастіше мають негативну конотацію: *never for a moment, not for a minute* – ні на мить, ні на хвилину. Такі одиниці підкреслюють, що англійці є дуже принциповими й категоричними.

Таким чином, концепт «Time» є одним із основних у системі знань людини про світ, у концептосфері носія будь-якої мови. Для носіїв англійської мови характерне особливо бережливе ставлення до часу, оскільки людина усвідомлює його швидкоплинність, неможливість зупинити чи повернути його назад. Звідси й розгляд представниками цієї культури пунктуальності як необхідності, асоціація одиниць часу з грошовими одиницями, з якими слід поводитися бережливо й раціонально, а також персоніфікація часу.

Література:

1. Августин А. Исповедь / А. Августин // Лабиринты души. – Симферополь, 1998. – С. 5–218.
2. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
3. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 8–69.
4. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173–203.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. А. В. Кунин. Большой англо-русский фразеологический словарь. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
2. The University of Birmingham. Dictionary of Idioms. – Harper Collins Publishers, UK, 1997. – 493 p.

УДК 372.851

В. М. Жуковський, К. В. Сімак,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ

У статті проаналізовано можливості використання технічних засобів нового покоління у процесі викладання англійської мови, здійснено класифікацію мобільних програмних додатків для вивчення англійської мови у ВНЗ.
Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, мобільне навчання, технічні засоби навчання, мобільні програмні додатки.*

В статье рассмотрены возможности использования технических средств нового поколения в процессе преподавания английского языка, осуществлена классификация мобильных приложений для изучения английского языка в вузе.
Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, мобильное обучение, технические средства обучения, мобильные программные приложения.*

This article examines the possibility of using innovative technical tools in teaching English, the classification of language learning applications for mobile devices has been considered.
Key words: *information and communication technologies, mobile learning, teaching aids and mobile software applications.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та статус англійської мови як мови міжнародного спілкування, професійне володіння якою уможливлює ефективну діяльність та успішну комунікацію на міжнародному рівні, значною мірою вплинули на використання інноваційних інформаційних технологій та організацію навчального процесу під час оволодіння англійською мовою як іноземною. Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, її пріоритетними напрямками є: підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти для громадян України відповідно до вимог інноваційного розвитку суспільства; посилення іншомовної та інформаційної підготовки студентів, та ін. [4]. Впровадження ІКТ, зокрема, використання технічних засобів нового покоління, удосконалить процес оволодіння англійською мовою, стане гарантією ефективності професійного-орієнтованого навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблемі модернізації освіти присвячені дослідження В. Андрущенка, Є. Головіна, І. Зязюна, В. Кременя, А. Лузана, О. Лазаренко, М. Михальченко, Н. Ничкало, С. Рябова, З. Храмова та ін. Модернізація сучасної освіти на основі впровадження ІКТ стала предметом дослідження В. Бикова, Н. Голівер, Р. Гуревича, М. Лазарєва, М. Козяра, В. Олійника, М. Кларіна, Ю. Машбиця, А. Петровського, Н. Побережної, Є. Полат, І. Роберт, В. Тихомірова та ін. Дослідження в галузі мобільного навчання стало предметом вивчення таких вітчизняних та зарубіжних вчених як М. Кадемія, Н. Рашевська, Т. Андерсон, М. Шарплз, Дж. Еттевел, М. Рагус, Дж. Тракслер.

Мета статті – проаналізувати можливості використання мобільних технічних засобів нового покоління у процесі викладання англійської мови, здійснити класифікацію мобільних програмних додатків для вивчення англійської мови у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу результатів засідання 6-го круглого столу філантропів «RevolutiOnline. Edu» у Давосі, Швейцарія 25 січня 2013 року, можна зробити висновок, що в найближчому майбутньому абітурієнт буде обирати вищий навчальний заклад, який дає не тільки ґрунтовні знання у процесі аудиторного навчання, а й підтримує процес навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Під терміном «інформаційно-комунікаційні технології» ми розуміємо сукупність технологій навчання і виховання, що передбачає використання спеціального програмного та методичного забезпечення, через сучасні інформаційно-комунікаційні технічні засоби (планшет, смартфон, ультрабук, нетбук, ноутбук, мобільний телефон, тощо).

На сучасному етапі відбувається модернізація навчального процесі у ВНЗ на основі використання мобільного навчання (m-learning), електронного навчання (e-learning), повсюдного навчання (u-learning) та змішаного навчання (blended learning). Популярності набуло мобільне навчання.

У науковому обігу існує багато тлумачень поняття «мобільне навчання». Наприклад, В. Куклєв розглядає «мобільне навчання» як електронне навчання, з використанням спеціального програмного забезпечення на педагогічній основі міждисциплінарного та модульного підходів, за допомогою мобільних засобів, незалежно від часу та місця [3]. Дж. Тракслер вважає що, мобільне навчання це окремі конкретні технологічні інновації, упроваджені у навчальний процес для демонстрації технічних переваг та педагогічних можливостей [9]. Як справедливо зазначає Н. Рашевська, мобільне навчання є новою освітньою парадигмою, на основі якої створюється нове навчальне середовище, яке робить навчальний процес всеохоплюючим [5, с. 296].

Не можна не погодитись із думкою М. Кадемії, що важливим є створення відповідного середовища мобільного навчання, яке потребує розробки інтерактивних програмно-педагогічних продуктів (додатків) та їх методичного забезпечення [2, с. 460]. Н. Голівер наводить відмінні риси педагогічного процесу з використанням ІКТ, а саме: індивідуалізація навчальної діяльності, актуалізація проектної (творчої) роботи студентів, зменшення ролі викладача як «джерела знань» і зростання його ролі як «вихователя і наставника» [1, с. 9].

Програмні вимоги, які ставляться до студентів мовних спеціальностей та впровадження Європейського Мовного Портфеля у процесі викладання англійської мови включають необхідність використання технічних засобів нового покоління. Сьогодні технічні засоби нового покоління надають багато освітніх можливостей, що робить їх ефективними засобами навчання у вищій школі. Завдяки сучасним мобільним технічним засобам (планшетам, смартфонам, ультрабукам, нетбукам, ноутбукам, кишеньковим персональним комп'ютерам, тощо) стало можливо навчатися в будь-якому місці й у будь-який зручний час.

Науковці підкреслюють, що використання мобільних технічних засобів навчання під час вивчення іноземної мови сприяє: подоланню комунікативного бар'єру; формуванню навичок дослідницької діяльності; створенню підвищеної мотивації до оволодіння мовленнєвими навичками та використання їх у реальних міжособистісних навчальних і ділових контактах. Ми вважаємо, що великою перевагою інноваційних технічних засобів є те, що з їх допомогою студент має до-

© В. М. Жуковський, К. В. Сімак, 2015

ступ до автентичного мовного середовища, оскільки розробниками мобільних програмних додатків до таких пристроїв є носії мови: викладачі, науковці, методисти англомовних країн світу. Крім того, сучасні технічні засоби навчання можуть використовуватися студентами в аудиторній та позааудиторній роботі, а також під час підготовки домашнього завдання.

Варто зазначити, що передумови для мобільного навчання були закладені ще в 70-х роках минулого століття, коли американський вчений Алан Кей запропонував ідею комп'ютера розміром у звичайну книгу для освітніх цілей. У 1990-х роках із появою кишенькових персональних комп'ютерів починається впровадження мобільного навчання у навчальний процес університетів, з'являються перші навчальні проекти для реалізації мобільного навчання. Окремі різновиди планшетів почали з'являтись ще на початку 2000-х років. Проте, поява у 2010 році планшетів Apple iPad та Google Nexus отримала широке розповсюдження, зробивши ці мобільні посткомп'ютерні пристрої та їх спеціальні програмні додатки надзвичайно зручними та ефективними у процесі викладання іноземних мов.

Аналіз інформаційних джерел, навчальних платформ, сучасних засобів та технологій навчання у мережі Інтернет уможливив здійснити класифікацію мобільних програмних додатків (від англ. Applications, скорочено Apps.), що можуть бути використані у процесі викладання англійської мови для студентів, відповідно до таких критеріїв:

1) за навчальною метою:

• формування навичок (лексичних, граматичних, фонетичних) (IDaily Pro, WordBook XL, Busuu, Sentence Builder, IDaily Pro, English is Easy – 1HD, English Verbs Tips, Conversation English, Speech Tutor, Hello-Hello, Basic Pronunciation: Clear Speech from the Start, Phonetics Focus, Happy VOA-ESL, Pronunroid, Phonetizer, Let's Master English, та ін.)

• розвиток умінь (писемного мовлення, читання, аудіювання, говоріння) (Letter Writing Samples, English Writing, Cursive Writing, Learn ESL Reading, Test Your English Elementary, Test Your English Intermediate, Test Your English Advanced, Learn ESL Reading, TOEIC Reading, English Listening Test, та ін.),

• використання тлумачних та перекладних словників (Advanced English Dictionary and Thesaurus, Longman Dictionary for Contemporary English, Dictionary.com, Free Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Idioms and Phrases Dictionary, Webster MultiDictionary, ABC Dictionary Offline, та ін.),

• здійснення автоматичного перекладу (Voice Translator Pro, Google Translate, iTranslate, Translate All Languages, Translator Speak&Translate, Talk Translate, Translate me, Camera Translator, Translate Study, та ін.),

• підготовка до здачі міжнародних тестів (TOEIC ETS, ESL Tests, ESL TOEFL/IELTS Tips, English Tests Demo, TOEIC Test, English Errors Tests, Ace Your Next Test, TOEFL Test, Test Pronunciation, TOEFL Listening, та ін.);

2) за віковою категорією:

• для дітей, що вивчають англійську мову (ABC Order, Cambridge Starters, Place Numbers on the Clock, Count Your Chickens, I Spy Colors, Missing Letter Game, Mr. Elephant's Memory Game, Number Train, Text Twist, Puppet Pals, Memory House, та ін.),

• для студентів, що вивчають англійську мову (BBC Learning English, Evernote, Longman Dictionary for Contemporary English, Phonetics Focus, English is Easy, Berlitz My English Coach for IPad, Connect ESL, ESL Random Questions, TED.com, та ін.),

• для дорослих, що вивчають англійську мову (LearnEnglish British Council, Evernote, Longman Dictionary for Contemporary English, Phonetics Focus, English is Easy, Price Word, Grammar Up, Talk About, ESL Robot Pro, Dialogues, ESL Jobs World, та ін.);

3) за типом операційної системи (ОС):

• Android (використовується для планшетів і смартфонів),

• iOS (використовується для продукції компанії Apple – iPhone, iPod, iPad),

• Windows Phone (використовується для смартфонів);

4) за типом локалізації (сервер з якого можна завантажити мобільні додатки відповідно до типу ОС):

• Google Play для Android (Daily English, Learn English, English Verbs Tips, ESL Vocabulary Quiz, ESL Tests, Dialogues, UsingEnglish.com, 4 Pics 1 Word, Smart Phonics, Uncountable Nouns R2G, English Grammar, Speak English, English PodCast, BBC 6 Minute English),

• App Store для iOS (Conversation English, Sentence Builder, Intro to Letters, Speech Tutor, IDaily Pro, Hello-Hello, Basic Pronunciation: Clear Speech from the Start, WordBook XL, Bussu, Berlitz My English Coach for IPad, Memory House, Price Word, Word Monsters),

• Windows Phone Apps+Games Store для Windows Phone (Duolingo, Trivia, ABC Letters and Phonics, Flashcards Pro, Learn Speak English, Lessons of Life, BBC English, LinguaLeo, Vocabulary Builder, Kids ABC and Counting, Speak English – Say 2 Me, 504 TOEFL Words, VOA English, Babbel, Oxford 3000, English Writing Skills), та ін.;

5) за доступністю:

• безкоштовні (ESL Player, ESL Daily English, ESL Podcasts, ESL Robot Pro, ESL Crossword, Smart Phonics, Test Your English, English Grammar, Dictionary.com),

• платні (ESL Tests, English Pro, Free Dictionary, ESL Grammar Bank, Level Tests, Idioms Pro, Easy Writing, New English, English Grammar Practice, Exceller for ESL:Reading);

6) за популярністю:

• топ-5 для Android (Lingua Leo, Grammar 2, English Daily, Busuu, Memrise),

• топ-5 для iOS (Duolingo, Words, Easy Ten, Speaking Pal, Wordflex Touch Dictionary),

• топ-5 для Windows Phone (Babbel, BBC Learning English, Elllo7 English learning, Learn English Channels, Voice Translator Pro).

Встановлено, що більшість мобільних додатків через свою практичність у користуванні, дружелюбний інтерфейс, інтерактивність та популярність серед користувачів є стали результативними засобами для мобільного навчання у процесі оволодіння англійською мовою. Проте, варто зауважити, що при впровадженні мобільних ІКТ у навчальний процес постає питання щодо їх технічної підтримки та правильного методичного використання, оскільки, широке залучення словників у процес викладання англійської мови є однією із умов актуалізації пізнавальної і комунікативної потреби студентів-філологів. Словники мобільних версій стали інноваційними та необхідними засобами навчання, які підтримують тенденцію швидкого оновлення та розповсюдження інформації. Наведемо приклад використання інноваційних мобільних засобів навчання і процесі оволодіння англійською мовою як іноземною на прикладі сучасного тлумачного англомовного словника. Тож, словник для мобільного пристрою *Advanced English Dictionary and Thesaurus,* у порівнянні з будь-якими паперовими чи звичайними електронними словниками, дає можливість студенту здійснювати автоматичний пошук

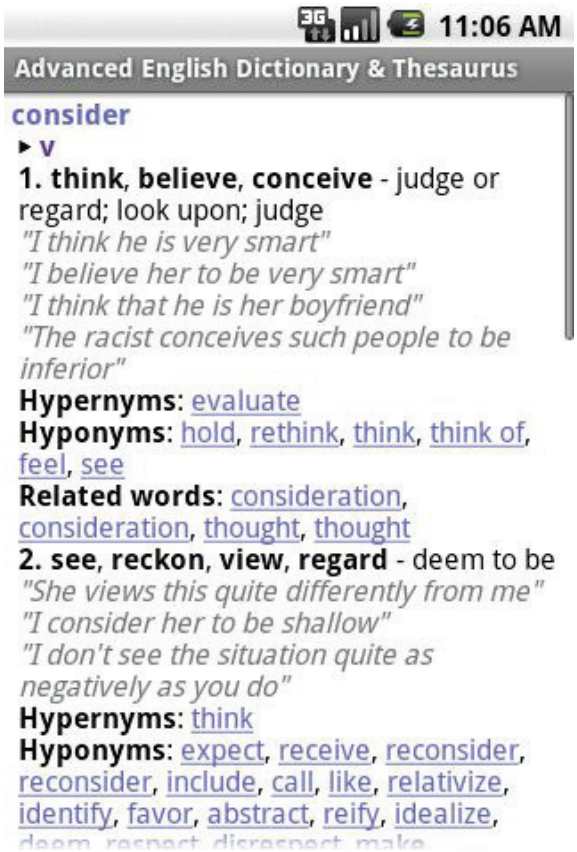

слів, їх значень, та прикладів вживань завдяки інноваційним технологіям, вміщених на мобільному пристрої. Більше того, у процесі навчання читання, письма, слухання автентичного тексту студенти мовних спеціальностей мають можливість використовувати функцію програмного додатку Smart Search, що уможливлює пошук студентом не лише точного і зрозумілого тлумачення слова, але і його антонім, синонім, та тенденції сполучуваності слова. Крім того, цей мобільний додаток включає в себе низки особливостей, які допоможуть студентам-філологам розширити свій словниковий запас створюючи індивідуальні категорії та списки слів (Favourite), маючи швидкий доступ до недавно вивчених слів (History) для повторення вивченого вокабуляру, інтерактивно вивчаючи нове слово кожного дня (Daily), тощо. Більше того, *Advanced English Dictionary and Thesaurus* містить інноваційну лексичну базу англійської мови WordNet®, яку було розроблено науковою когнітивною лабораторією Прінстонського університету. Цей факт робить словник інноваційним і зручним у використанні, адже іменники, дієслова, прикметники і прислівники групуються у групи пізнавальних синонімів, взаємопов'язаних за допомогою понятійно-смислових і лексичних відносин (hypernyms, hyponyms, meronyms). У результаті, мережа осмислено пов'язаних слів і понять тлумачного словника та тезауруса (близько 592 000 тлумачень, 335 000 посилань, та 4.9 мільйонів слів): допоможе студентам-філологам краще зрозуміти значення слів, полегшить швидке виявлення відповідного значення слова, дозволить швидко та інтерактивно запам'ятовувати нові слова та використовувати їх студентами як в індивідуальній, так і в груповій іншомовній діяльності.

Висновки. Отже, аналіз технологій мобільного навчання засвідчив, що використання інформаційно-комунікаційних технологій є пріоритетним напрямком модернізації системи вищої освіти в Україні. Останні дослідження показали, що систематичне оновлення програмного забезпечення для мобільних додатків сприяє широкому використанню їх у процесі викладання англійської мови, що дає можливість формувати інформативні компетенції, ефективно організовувати самостійну роботу студентів, формувати їх аналітичне та креативне мислення. За таких умов організація процесу викладання англійської мови стає можливою з будь-якого портативного мобільного пристрою, наприклад, планшета, смартфона, ультрабука, ноутбука, нетбука, мобільного телефона, тощо. Застосування інноваційних технічних засобів навчання є ефективним за умов використання правильного підходу до організації освітнього середовища з педагогічною метою.

Перспективами подальших пошуків у цьому напрямку ми вбачаємо дослідження проектування мобільних додатків викладачами ВНЗ та студентами у процесі навчання.

Література:

1. Голівер Н. О. Дидактичні умови використання комп'ютерних технологій у процесі навчання студентів вищих технічних закладів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / Н. О. Голівер. – Луцьк, 2005. – С. 9.

2. Гуревич Р. С. Мобільне навчання – сучасна субдисципліна педагогічної освіти / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія // Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii EksploatacJi – PIB 26-600 Radom, ul. K. Pułaskiego 6\10. – S. 460.

3. Куклев В. А. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании / В. А. Куклев // Международная научно-практическая заочная конференция «Интернет в образовании», 12 октября 2009 – 01 апреля 2010 г.; Москва : Современная гуманитарная академия; Московская фінансово-промышленная академия. – Режим доступа: http://www.conf.muh.ru/091012/thesis_Kuklev.htm

4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iitzo.gov.ua/files/proekt_rozvitku_osviti_2012_2021_.doc

5. Рашевська Н. В., Ткачук В. В. Технології мобільного навчання / Н. В. Рашевська, В. В. Ткачук // Педагогіка вищої та середньої школи, 1 (35). – С. 295–301. – ISSN 2304-4470

6. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) / И. В. Роберт. – М. : ИИО РАО, 2008. – 274 с.

7. Mobile Learning: a Handbook for Educatorsand Trainers / Editedby : Agnes Kukulska-Hulme, John Traxler. – Routletge, 2005. – 192 p.

8. Sharples M. A Theory of Learning for the Mobile Age / Sharples M., Taylor J., Vavoula G. // The Sage Handbook of E-Learning Research / R. Andrews & C. Haythornthwaite (eds.). – London : Sage, 2007. – P. 21–47.

9. Traxler J. Defining, Discussing, and Evaluating Mobile Learning : The moving finger writes and having writ… / Traxler J. // International Review of Research in Open and Distance Learning. – 2007. – June. Volume 8. – Number 2.

10. http://ipadintheeslclassroom.weebly.com/

УДК 821.161.2'42:32

Л. В. Завальська,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

СТИЛІСТИЧНО ЗНИЖЕНА ЛЕКСИКА В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРАКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ)

Статтю присвячено аналізу стилістично зниженої лексики в мовленні українських політиків, зокрема вживанню жаргонізмів, вульгаризмів та розмовної лексики. Простежено особливості функціонування стилістично зниженої лексики в політичному дискурсі. Дослідження здійснено на матеріалі усних виступів українських політиків у прямих телеефірах.
Ключові слова: *політична комунікація, норма, жаргон, вульгаризм, розмовна лексика.*

Статья посвящена анализу стилистически сниженной лексики в речи украинских политиков, в частности употреблению жаргонизмов, вульгаризмов и разговорной лексики. Прослежены особенности функционирования стилистически сниженной лексики в политическом дискурсе. Исследование осуществлено на материале устных выступлений украинских политиков в прямых телеэфирах.
Ключевые слова: *политическая коммуникация, норма, жаргон, вульгаризм, разговорная лексика.*

This article analyzes stylistically reduced vocabulary in speech Ukrainian politicians, including the use of jargon, vulgarism and spoken language. Traced peculiarities of the stylistic reduced vocabulary in political discourse. The research was conducted on the material oral presentations Ukrainian politicians live.
Key words: *political communication, option, slang, vulgarism, conversational vocabulary.*

Сучасна політична комунікація віддзеркалює загальні тенденції в галузі розвитку лексичної системи української мови, зокрема стильове розшарування останньої. Якщо раніше політики намагалися дотримуватися нормативних вимог у своїх публічних промов, то останнім часом мовлення політиків демонструє певну деградацію за ознакою нормативності. Зловживання жаргонною лексикою, наявність арготизмів і сленгізмів, поширення просторіччя, – все це є ознакою мови українських політиків. **Актуальність** статті зумовлена потребою підвищення нормативності мовлення українських політиків на лексико-стилістичному рівні, виявленню стилістично зниженої лексики та пошуком шляхів до покращення вербальних складників політичного іміджу. Дослідженню сучасної лексики політики і ЗМІ, що віддзеркалює загальні тенденції розвитку мовної системи початку XX ст. присвячено праці українських лінгвістів Л. О. Ставицької [2], Л. В. Струганець [5], О. А. Стишова [4] та ні. Проте проблеми нормативності політичного мовлення та функціонування в усному мовленні українських політиків стилістично зниженої лексики потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Мета роботи – дослідити особливості вживання зниженої лексики в мовленні українських політиків. **Предмет** дослідження в роботі – знижена лексика в мовленні українських політиків, **об'єкт** – мовлення українських політиків.

Усне мовлення українських політиків, які виступають у різноманітних ток-шоу і демонструють себе як мовні особистості, рясніють стилістично зниженими лексемами. Ми проаналізували понад 100 текстових фрагментів, зібраних шляхом запису усного мовлення політиків та завдяки аналізу друкованих версій на сайтах українських телеканалів «1+1», ICTV, «ТРК Україна» тощо та поділили їх на групи відповідно до характеру стилістично зниженої лексики, вжитої політиками. Розглянемо детально кожну групу.

Найбільшу групу становить **жаргонна лексика**, яку активно використовують українські політики (67 %). Жаргон визначаємо як соціальний різновид мовлення, що «… існує через настанову на фамільярно-знижений стиль мовлення в межах соціально-мовленнєвої спільноти, яка характеризується відносно одним віком і повсякденним побутовим спілкуванням» [6, с. 394]. Саме жаргонізми є найпоширенішими стилістично зниженими лексемами в політичному мовленні, наприклад: *А в цей час туди вриваються вісім* ***гопників*** *на чолі з народним депутатом Ляшком, прямо в кабінеті начальника міліції його б'ють* (Н. Шуфрич. Ток-шоу «Шустер-LIVE. 14.03.2014). За словником Л. Ставицької, *гопник* має два значення жаргонного характеру: «1. крим. Злодій, грабіжник. 2. молод., несхвальн. Агресивно налаштований підліток, молодик» [3, с. 89]. Використання жаргонізмів, походження яких пов'язано з кримінальним жаргоном, є частотним у мовленні українських політиків, напр.: *То хай надалі Київ залишається без голови і корумпованою київською міською владою, яка на останніх тижнях* ***роздерибанила*** *200 гектарів землі* (В. Кличко, червень 2013). У словнику Л. Ставицької наявна інша форма лексеми «дерибанити», її фонетичний різновид: Дербанити – 1. крим. Ділити награбоване. 2. крим. Грабувати [3, с. 98]. В обох наведених значеннях популярне слово уналежнено до кримінального жаргону, проте здебільшого її вживають у трансформованому значенні «ділити злочинним способом».

Проникнення слів з кримінального жаргону в розмовне мовлення стало вже звичним, проте фіксуємо це явище й на рівні політичного та публіцистичного дискурсів, напр.: *...Коли Лазаренка* ***«шмонали»*** *американські міграційні служби, Генпрокурор заявив, що наша країна докладе всіх зусиль, аби повернути Павла Лазаренка в Україну...* (О. Ляшко, 2014). За словником Л. Ставицької, «Шмонати. – крим., жрм. Обшукувати когось, влаштовувати обшук. 2. арм. Влаштовувати якусь перевірку» [3, с. 305]. Перше значення є похідним з кримінального жаргону, а друге – з армійського, проте в мовленні політиків переважає саме кримінальна лексика. Така тенденція помітна в останні десятиліття, коли в Україні відбувалася загальна криміналізація влади: у багатьох політиків кримінальне минуле, що позначено і на мовленнєвому складнику їхнього іміджу.

Також фіксуємо лексеми з молодіжного жаргону, напр.:...*Вони копають людей і питають, чи ще живий, та ви подивіться кадри, які показують в новинах. Старші жінки, старші чоловіки, діти-їх луплять без розбору на право на ліво… Люди виходимо! О це реальний* ***кльовий*** *шанс…*! (О. Тягнибок 03.12.2013). Оцінне значення цієї лексеми є позитивно забарвленим: Кльовий. – крим., молод., схвальн. Гарний, прекрасний [3, с. 142].

Жаргонізми, що мають в різних значеннях позначення як з кримінального, так і з молодіжного жаргону, широко представлені в політичному мовленні:...*скільки можна* ***базарити****! Народ чекає дій! А ви свою шкуру ховаєте* (В. Кличко, лютий 2013 р.). Базарити – «1. молод. Говорити щось про когось. 2. крим. Кричати, кликати на допомогу» [став, с. 38]; *Пришли до влади ці бандюги ! Пообіцяли вам золоті гори, а Ви їм повірили! І що зараз,* ***кинули*** *вони Вас! А де тепер вони! Гріють свої животи у наших ворогів!* (В. Кличко, січень 2014). Кинути – 1. мол., крим. Виманити за допомогою обману значну суму грошей, обдурити когось 2. мол., крим. Украсти, відібрати у когось щось [3, с. 138]. Такий синкретизм пояснюється тим фактом, що спочатку кримінальні жаргонізми потрапляють до молодіжного жаргону, а потім уже починають функціонувати в обох соціолектах.

© Л. В. Завальська, 2015

У нашому матеріалі в цій групі значно переважають слова з позначкою «кримінальне» (34%) від усієї кількості аналізованих лексем, на другому місці синкретично визначені – молодіжний і кримінальний жаргон (18%), а на останньому – молодіжний (5%). Отже, переважають кримінальні жаргонізми: *А ви бачите як регіони наші мажори-депутати живуть на широку ноги, коли народ копійки рахує! Бачте, не стидно їздити їм на мерсах, ходити по шикарних ресторанах,* ***бабками*** *розкидувати! Де їх совість!* (О. Ляшко, серпень 2013); *Всі пропозиції від народного бюджету* ***до фєні****!* (А. Яценюк, липень 2013); *У мене по три члена комісії, я не знаю звідки фальсифікації. Я розкажу звідки –* ***бабло*** *заплатив, ручки поклав і ті підписали* (О. Ляшко, «Свобода Слова» 16.09.2013); *Миколо, я дякую. Бачу справжній донецький норов, але я хочу тобі сказати, ото я справжній чернігівський хлопець і мене* ***на понт*** *не візьмеш*! (О. Ляшко.«Свобода Слова» 16.09.2013). Як бачимо, кримінальні жаргонізми насичують мовлення українських політиків.

Друга група охоплює ненормовану лексику, яку називають у «Словнику української мови» в 11 томах **вульгарною**, проте фіксують у певних контекстах (загальна кількість 10%). Такими контекстами є насамперед політичне мовлення, оскільки українські політики постійно вживають вульгаризми, недоречні в літературному мовленні. Їхня основна мета – принизити, образити співрозмовника, вони є цінними маркерами, що характеризують зовнішність, розумову діяльність, зовнішній вигляд або поведінку політичних діячів, напр.: *Ви гляньте на цього комуніста – голодний, холодний, нещасний, гляньте на його* ***мармизу! О*** *це такі комуністи пішли!* (О. Ляшко, 07.09.2012). За академічним словником української мови, «Мармиза, вульг. – Обличчя» [1, Т. 4, с. 630]. У словнику жаргонізмів Л. Ставицької «мармиза» має таке ж значення «обличчя», але позначено, як «молодіжне» і «жартівливе» [3, с. 171]. Із позначенням «вульгарне» ми зафіксували й інші номінації обличчя, що використовуються в агресивній комунікативній взаємодії в політичному дискурсі, напр.: *Ви що собі дозволяєте? Принижувати людей, принижувати українців. Ах, ти* ***мордяка*** *така нагла! Ви що собі дозволяєте…Не, він сказав, щоб я його поцілував отуди….! Оце сволота така, що про людей каже! Куди поцілувати! Поцілуй сам себе туди*! (О. Ляшко, 17.12.2013). У тлумачному словнику «мордяка» – вульг. Збільш. до морда [1, Т. 4, С. 802]. У словнику жаргонізмів цього слова немає, хоч представлене жаргонне значення лексеми «морда».

Сюди ж уналежнюємо окремі лексеми, що мають у тлумачних словниках позначку «просторічне» та передають яскраву виражену оцінну семантику, передусім негативну, напр.: *Ми зобов'язані Януковича і всю цю* ***шваль****, яка біля нього зібралася …привести на майдан* (Ю. Тимошенко на Майдані. 22.02.2014). Просторічна лексика часто утворюється на ґрунті літературної, як у наступному випадку: *Вища* ***підлота*** *і пілотаж у політиці (про Яценюка)… Сьогодні Яценюк разом з партією регіонів злигалися і змовилися для того, щоб сьогодні не дати Кличку піти на президентські вибори* (О. Ляшко, 13.09.2013). Лексема «підлота» є похідною від «підлість» [1, Т. 6, с. 452], проте використовується у просторіччі та має емоційно-експресивне навантаження.

Розмовна лексика, що входить до літературної української мови, проте належить до розмовного стилю, що позначено в словниках, становить в аналізованому матеріалі 14 %. Переважно це образливі номінації політичних опонентів, що мають негативне забарвлення, напр.: *Пані Богословська, про те, що ви чорнорота і про те, що Ви* ***брехуха*** *безсовісна і саме Ви фальсифікуєте ……і ви чорнорота відьма бігали там… о це така банда регіоналівська, бреше ото* (О. Ляшко. Шустер-LIVE, 14. 05. 2013). Лексема «брехуха» представлена у «Словнику української мови» в 11 томах як варіант лексема «брехунка», що є формою жіночого роду від «брехун». – Людина, яка завжди говорить неправду» [1, Т. 1, с. 233] і позначена в словнику як «розмовне». Хоч розмовна лексика загалом належить до літературної, але яскраво виражена негативна конотація уможливлює її вживання в політичному мовленні в інвективній функції та сприймається як стилістично знижена.

Крім номінацій особи, в політичному мовленні використовують слова, що є назвами обличчя, тобто, крім жаргонних найменувань обличчя людини, політики вживають й розмовні номінації. Поширеним є використання лексеми «пика»: *Повід'їдали* ***пики*** *наші пани депутати! Да…так і є! А шо Ви думаєте, на чиї це гроші вони так живуть. Не задумувались?..* (О. Ляшко, лютий 2013 рік). У тлумачному словнику зафіксовано два значення: Пика. – 1. зневажл. Потворне, бридке обличчя // Обличчя людини, комусь неприємної, несимпатичної 2. розм. Обличчя людини, звичайно опасисте, свіже, рожеве і т. ін. [1, Т. 6, с. 350]. Перше значення подано як зневажливе, а друге – як розмовне, проте обидва містять негативну оцінку обличчя людини.

У російській мові українському «пика» відповідає лексема «рожа», яку також часто вживають українські політики, послуговуючись у виступах не літературною мовою, а суржиком, напр.: *Для того, щоб би зрозуміли, чого я Вас не люблю – гляньте на себе в дзеркало, гляньте на свою бандитську* ***рожу****, і ви поймете чого не тільки я Вас не люблю, Вас не люблю ваші виборці* (О. Ляшко, «Свобода Слова», 16.09.2013). Оцінні номінації обличчя скеровані на те, щоб образити співрозмовника, принизити його.

Розмовна лексика, що зафіксована в тлумачних словниках, використовується в політичному мовленні саме як стилістично знижена, тому словникові статті часто мають додаткові вказівки на це. Наведемо яскравий приклад: *Бачите, я до Вас звертався «пані», «паночка»,не перебивайте мене! …Ви* ***хамлюга****, пані Герман!* (Л. Кравчук до І. Богословської, Шустер-LIVE, 10.11.2009). Стилістичних позначок лексема «хамлюга» має декілька: Хамлюга. – заст., розм., лайл. Збільш. до хам і хамка [1, Т. 11, с. 16], отже, це слово не лише належить до розмовної лексики, а є лайливим. Вважаємо, що вживання розмовних лексем у політичному мовлення орієнтовано на їхню стилістичну зниженість, тому обирають такі слова, що мають яскраве експресивне забарвлення та негативну конотацію.

Публічне мовлення повинно бути підпорядковане нормам усіх зазначених типів, але сучасне політичне мовлення характеризується наявністю стилістично зниженої лексики, серед якої особливе місце належить жаргонізмам, вульгаризмам, просторіччю і розмовній лексиці. Літературна мова, представлена розмовними лексемами становить 14% у досліджуваному матеріалі та орієнтована на негативно оцінні характеристики політичних опонентів, тобто належить до зниженої стилістики. Нелітературна лексика представлена жаргонізмами (загалом 67%), серед яких переважають лексеми з кримінального та молодіжного жаргону, та вульгаризмами і просторічною лексикою (10%), що мають емоційно-експресивне навантаження.

Література:

1. Словник української мови в 11 т. – К. : Нукова думка, 1971 – 1980.
2. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 462 с.
3. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.
4. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. – К. : Центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
5. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.
6. Третяк Н. В. Місце жаргонної лексики у структурі соціальних діалектів української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_14_Tretyak.pdf

УДК 82.09 (477) і 82.09 (438) «18»

Л. В. Зелінська,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ХУДОЖНЄ ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СЕЛЯН-КРІПАКІВ У КУЛЬТУРІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

У статті проаналізовано маргінальні образи музикантів у повісті «Іменини» російського письменника М. Павлова і в повісті «Музикант» українського письменника Т.Шевченка методом деконструкції.
Ключові слова: *соціальна мобільність, маргінальний тип, портрет.*

В статье проанализированы маргинальные образы музыкантов в повести «Именины» русского писателя М. Павлова и в повести «Музыкант» украинского писателя Т. Шевченка методом деконструкции.
Ключевые слова: *социальная мобильность, маргинальный тип, портрет.*

The marginal images of the musicians in the novels «Birthday» by the Russian writer M. Pavlov and «The Musician» by the Ukrainian writer T. Shevchenko have been analysed by the method of deconstruction.
Key words: *social mobility, marginal type, portrait.*

Так склалося традиційно в літературі, а відтак у літературознавстві, що тема зображення суспільних маргінесів звучить в мінорному тоні. Сучасний погляд на маргінеси як на феномен соціальної мобільності «відкритого суспільства» (К. Поппер), на нашу думку, глибше відкриє внутрішні ресурси образу людини, котра силою обставин виштовхнута поза звичні соціальні межі і потрапляє в нове поле міжперсональної комунікації. **Актуальність** цієї теми на початку XXI ст. у постколоніальних умовах України є очевидною як в аспекті соціально-економічному, так і культурному. Художня модель персонажа-маргінала відображає і формує суспільні стратегії. Літературними **об'єктами** дослідження вибрано повість «Іменини» (1835) російського письменника-кріпака М. Павлова (1803–1864) та повість «Музикант» (1854–1855) українського письменника-художника-кріпака Т. Шевченка (1814–1861). **Предметом дослідження** є аналіз літературних та малярських портретів як найбільш вагомих художніх засобів маркувати і формувати суспільні тенденції першої половини XIX ст. **Мета** – показати різновекторність художньої і суспільної тенденцій у культурі Російської імперії вказаного періоду. Таким чином здійснюється **міждисциплінарний підхід** до теми з допомогою **методу** деконструкції. Ідейною базою дослідження є праця філософа-соціолога К. Поппера «Відкрите суспільство та його вороги» (1945).

В огляді літературознавчих джерел необхідно підкреслити, що тема прози першої половини XIX ст. в національних літературах Російської імперії потребує переосмислення і ґрунтовного аналізу на підставі сучасних методологічних підходів. Творчість М.Павлова знайшла зацікавлення серед сучасників, але досі мало вивчена: обмежена рамками радянської ідеології (Н. Трифонов [17], В. Вільчинський [3]) чи спробами її подолати (В. Маркович [8], Т. Пашаєва [10].

П. Куліш, С. Аксаков вказували загалом на слабкість повістей Т. Шевченка. Таку ж позицію тримали М. Зеров [5] та О. Білецький [1]. Л. Кодацька [6] намагалася повістям надати соціального значення. Нові підходи запропонували В. Смілянська [16], О. Боронь [2]. Вони розглядають поетику, підтексти, проблеми композиції, інтертекстуальність.

Новизна статті полягає у тому, що проведено деконструктивне прочитання літературних творів, віднайдено «слабкі точки» сюжетів, виявлено типові кліше культури того часу.

Маргінальні типи творчих особистостей з'явилися в національних літературах Російської імперії під впливом романтизму. У цій статті зупинимося на образах музикантів. Між повістями «Іменини» М.Павлова та «Музикант» Т. Шевченка часова дистанція у 20 років. Проте це мало вплинуло на трактування соціальної мобільності талановитих кріпаків.

Історія безіменного молодого чоловіка-маргінала подана в повісті «Іменини» опосередковано, через рукопис, вручений оповідачеві його приятелем N. Таким чином читач бачить колишнього кріпака очима аристократа, чує його історію у переказі аристократа, відповідним стилем і в рамках відповідного етикету. Треба відмітити, що в автора рукопису було художнє відчуття і бажання малювати яскраво: «Я тихо подкрался к двери, чтоб посмотреть в замок на незнакомца, и мне удалось. Он сидел развалившись на софе; большие голубые глаза устремлены были в потолок; длинные русые волосы падали в беспорядке на широкий лоб, на котором лежал большой рубец, по-видимому признак сабельного удара; правая рука была подвязана; в левой он держал гитару. На нем был военный сюртук; в петлице висел Георгий» [9, с. 7]. Портрет крізь замкову щілину кімнати поштової станції хоча й схематичний, але цілком в дусі романтизму.

М.Павлов динамічно розгортає зображення: незнайомець приходить в гості і цей епізод, зрозуміло, дає привід для створення портрету крупним планом. «Это был мужчина средних лет, высокого роста, стройный станом. Цвет лица его носил на себе грубые следы непогоды и жаров; но черты были выразительны. Передо мной стоял недюжинный человек» [9, с. 8]. Загальні прикмети – вік, ріст, осанка, риси обличчя – це звичний погляд. Без коментаря: «Я осыпал его приветствиями искренно, от полноты чувства, внушенного пением; он жал мою руку и улыбался с приметным удовольствием. Но с первого раза мне показалось, что он неразговорчив и язык его не имеет светской гибкости» [9, с. 8], – не відбулося б оживлення портрета. Головним акцентом на цій глибшій психологічній площині є комунікативні здібності маргінала. Несміливість при першому рукостисканні, відсутність шаблонних фраз для такої оказії видавало в чоловікові відсутність виховання – автоматизму етикету аристократа.

При ближчому знайомстві: «…воображение наше разыгралось, язык стал вольнее. Чудный незнакомец осенил мою душу и пленительным голосом, и мужественною наружностью, и военными похождениями, которых краткую историю читал я на его белом кресте, на рассеченном лбу и на подвязанной руке. Он заговорил о музыке и о войне, глаза его сверкали вдохновением, а стакан опустошал бутылки. Я заметил, что мой ласковый, дружеский прием сильно подействовал на него; он стал веселее, и тогда я приписал это доброте сердца; теперь бы объяснил себе такую веселость простее, удовлетворенным самолюбием. Тогда я был молод, счастлив. Хвастливость не проглядывала в речах офицера, но смелые выражения обнаруживали необузданность чувств» [9, с. 9]. Тут портрет маргінала ще глибше входить в суб'єктивне «я» аристократа, який зворушливо віддзеркалює самого себе. Портрет переходить у характеризування, а далі у монолог-сповідь маргінала, стиль мовлення котрого співпадає із стилем мовлення аристократа. Відбулася повна асиміляція, при котрій досвід перебування у неволі відкидається як непотрібний тягар і ганебне клеймо.

«Жадно я хватался за книги; но удовлетворяя моему любопытству, они оскорбляли меня: они все говорили мне о других и никогда обо мне самом. Я видел в них картину всех нравов, всех страстей, всех лиц, всего, что движется и дышит,

© Л. В. Зелінська, 2015

но нигде не встретил себя! Я был существо, исключенное из книжной переписи людей, нелюбопытное, незанимательное, которое не может внушить мысли, о котором нечего сказать и которого нельзя вспомнить... Я был хуже, чем убитый солдат, заколоченная пушка, переломленный штык или порванная струна...» [9, с. 14]. Почуття унікальності власної особи викликає в нього образу на усю цивілізацію і впадає в занижену самооцінку. Літературу оцінює так, ніби усе прочитав й залишився розчарованим. Французька проза XVIII ст., починаючи з роману П'єра Карле де Шамблен де Маріво (1688–1763) Le paysan parvenu («Селянин, який вийшов у люди» або в російському перекладі «Удачливый крестьянин» (1735–1736) і завершуючи пікантним романом Нікола Ретифа де Ла-Бретонн (1734–1806), письменника-самоука, за походженням селянина, котрий написав понад двісті томів і перебував під впливом Ж.-Ж.Руссо, Le Paysan perverti («Розбещений селянин, або Небезпека міста,1775), – не була врахована М. Павловим у наведеному пасажі. Додамо, що багато творів П. Маріво перекладені на російську мову ще у XVIII ст., а десятитомник його творів вийшов у Парижі в 1825–1830 рр. Величезний масив світської літератури Західної Європи, з описами людської фізіології і психології зупиняла патріархальна ідеологія Російської імперії.

З іншого боку, для того, щоб не бути вилученим із «книжного перепису людей» і змогти завести пружину сюжету, треба стати суб'єктом, вести нестандартні дії, приймати нестандартні рішення. В усій розповіді головного героя «Іменин» не знаходимо жодного епізоду, в якому би ініціатива належала йому. Приховані бажання – я хочу стати «своїм» серед аристократів; я нещасний тому, що не можу стати «своїм» серед аристократів – постійно роз'ятрюють колізію маргінала. У повісті це нез'ясована колізія, котру ні автор рукопису, ні оповідач не бачать. Можна припустити, що і сам письменник її розумів як «праведний гнів» «малих світу цього».

М. Павлов був викуплений з кріпацтва в 11-річному віці, а значить пережиті проблеми адаптації були ранньопідлітковими. На наш погляд, це до певної міри вплинуло на логіку сповіді головного персонажа. Момент виштовхування сільського хлопця із його середовища (чи по-іншому – общини, племені, які К.Поппер називає «закритим суспільством») у повісті описано як приниження і трагедію усього життя. «Розвал закритого суспільства /…/ справив на громадян таку ж дію, яку справляє серйозна родинна сварка та розпад родинного вогнища на дитину» [14, с. 199–200], – пояснює К. Поппер. Трагедія дитини, а **не шанс краще зреалізувати свою особистість**, – стала наскрізною ідеєю повісті. Тому найбільш емоційними були спогади про дитинство. Письменник опускає такі важливі події як становлення музиканта, його працю над професійним удосконаленням. Без зусиль персонаж міняє флейту на скрипку і фортепіано; потім стає співаком. Також опущено історію особистості, яким чином перетворився хлопець-кріпак спочатку в маестро, а потім в мужнього штаб-ротмістра.

Усе, що відноситься до світу виживання дорослої людини, у повісті зредуковано, натомість розгорнуто дитячі переживання і страхи перед проявами відкритого суспільства. І саме ці страхи Т. Пашаєва використовує як підстави для соціальної критики; бачить новаторство М. Павлова в тому, що «типичный романтический конфликт героя со средой приобретает здесь конкретный, ужасающий и такой для того времени обыденный смысл. Обычное, каждодневное, не вызывающее удивление (крепостное право) становилось особенным, привлекало внимание» [10, с. 189]. Для ілюстрації соціальної нерівності дослідниця вибрала фрагмент розповіді штаб-ротмістра про те, як він, ще будучи музикантом, став свідком розмови двох поміщиків. Один з них похвалився вигідним продажем двох кріпаків-музикантів. Ні персонаж, ні дослідниця не припускають іншого варіанту, наприклад, здобуття тими двома кріпаками-музикантами волі.

У розповіді штаб-ротмістра сентенції про соціальну нерівність виведені із страху перед конкуренцією. При зміні середовища, а тим більше при вертикальному пересуванні «вгору», де змагальність відбувається невідомими для людини «низу» засобами і способами, конкуренція постає у вигляді тотальної жорстокості світу. Особливо вразливим на цю «жорстокість» є інтелігент. В образі кріпака-маргінала втілено світовідчуття людини, котра більше розмірковує, аніж діє. З іншого боку, у повісті проблеми соціуму складно перемежовані із проблемами відчуження між митцем та натовпом. Митець очікує на проникливу оцінку своєї творчості, а реципієнти його мистецтва висловлюються штампами. Від такого спілкування у митця формується почуття самотності.

М. Павлов підсилює ці почуття соціально нерівним, а тому безнадійним коханням колишнього кріпака до Александріни, внучки поміщиці. Герой почуває себе ізгоєм, стає солдатом, але і це не рятує його від фатальної зустрічі із законним чоловіком своєї коханої і з нею самою також. У фіналі сказано, що штаб-ротмістра убито на дуелі. Подано здогад про другого дуелянта – ним був той самий аристократ N, невідомий автор рукопису, чоловік Александріни. На нашу думку, письменник таким чином ховає у підтекст ідею самогубства персонажа-маргінала. Адже досвід воєнних подвигів штаб-ротмістра явно переважав хоробрість і витримку N. Відтак загальна картина повісті повинна зазвучати в трагічному мінорі – неприкаяна душа маргінала поза своїм домом, класом, землею жити не може.

«…Зусилля, яких постійно вимагає від нас життя у відкритому і почасти абстрактному суспільстві: намагання бути раціональними, відмова принаймні від декотрих з наших емоційних соціальних потреб, контроль за собою та прийняття відповідальності. На мою думку, – пише К. Поппер, – ми повинні вважати це напруження платою за кожен крок на шляху до знання, розважливості, співпраці та взаємодопомоги /…/. Це ціна, яку ми сплачуємо за те, щоб бути людьми» [14, с. 199]. Вказані К. Поппером риси характеру, які за життєвою необхідністю набуває людина у відкритому суспільстві, відсутні в безіменного персонажа-маргінала «Іменин». Специфіка російського романтизму і реалізму – викликати співчуття до соціально сліпого героя.

Художню модель М. Павлова порівняємо із біографією кріпака-художника Г. Сороки (1823–1864): що відфільтрувалося часом і зникло, а що було зафіксоване і стало історією його життя. Зрозуміло, художник має інші, аніж музикант проблеми соціальної адаптації. Він залишається вдома, однак із чужим для односельчан ремеслом. У селі скептично відносяться до занять не на землі. Селянин-художник – «інший» серед «своїх». Краєзнавець Д. Подушков пише, що «в представлении крестьянского мира живопись, хоть и иконопись – забава, блажь, свидетельство о не умении, либо о не желании работать на земле. (Мол понятно, когда монах пишет иконы в монастыре, на то он и монах, поэтому и из мира ушел, чтобы посвятить свою жизнь Богу. Но чтобы крестьянин променял землю на такое ненадежное ремесло? Чудит, односельчанин)» [12]. Бачимо, наскільки маргінальність всередині власного класу також потребує психологічних зусиль.

Г. Сорока досягнув особистого благополуччя, у нього була сім'я і двоповерховий будинок, у якому він завів школу малювання. Уже після реформи кріпосництва, будучи юридично вільним входить у ще більш загострені стосунки зі своїм колишнім паном. Від імені односельчан пише скарги, на котрі влада зреагувала арештами і покараннями правдошукача. Та проте невідомо, чи лише протистояння викликало депресію і підштовхнуло Г. Сороку до самогубства. При схожості фіналів повісті і реальної історії, в другому випадку маємо прояви незалежності успішної особистості.

Їх можна «прочитати» і на автопортреті. Ракурс свого обличчя Г. Сорока розвернув так, щоб показати гармонійну лінію носа, чуттєвих уст і підборіддя. Знав свої риси обличчя добре й виставляв їх у вигідному плані. Ретельно укладена

зачіска округло вимальовує лоб. Перед нами елегантний молодий чоловік, із вдумливим поглядом темних очей. Одягнутий у неселянського покрою білу сорочку із шарфом, котрий надає чоловікові професійного іміджу художника. Про таку особу не можна сказати, що вона із заниженою самооцінкою.

Питання життєвого успіху колишнього селянина-кріпака на початку 1990-х рр. видалося сенсаційним відносно особи Т. Шевченка. Г. Грабович першим у шевченкознавстві вказав на «активне, напружене й повнокровне життя молодого художника й літератора, з світськими й інтелектуальними контактами, відвідинами літературних салонів, театрів і опери. Це було життя привабливого молодого чоловіка, якого приймали у вищому світі, якого цінували; ним захоплювалися російські й українські його шанувальники. До речі, якщо врахувати походження Шевченка, усе те могло б скидатися на повний життєвий успіх. Одначе все це не знайшло відображення в поезії» [4, с. 15]. Постає запитання: а чи в культурі Російської імперії і, зокрема, в її столиці був заданий тон, настрій, врешті тема життєвого успіху людини «низів»? Повість «Іменини» М. Павлова, якою захоплювалася петербурзька еліта, відповідає на питання негативно. Російський автор як колишній кріпак не осмислював особистих досягнень.

У листі до брата Микити від 15 листопада 1839 р. Т. Шевченко коротко зазначає: «/…/Так от, бач, живу, учусь, нікому не кланяюсь і нікого не боюсь, окроме Бога – велике щастя буть вольним чоловіком, робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить/…/» [7, с. 12]. І це все про довгождане звільнення… Так само скромно про суть нового життя. Чи можемо назвати перший автопортрет Т. Шевченка, намальований після публікації «Кобзаря» і в процесі написання «Гайдамак», – малярським свідченням успішної особистості? Уже при першому погляді відчутний внутрішній драматизм і напруженість. Хвилясте волосся, глибокі западини очей під високим випуклим лобом художник відтінює гарячим червоним кольором, котрий резонує із барвою уст. Погляд широко відкритих карих очей неясний. Хоча обличчя яскраво освітлене, проте в очах світло відбивається тьмяно. Масивний темно-зелений комір затуляє плече, оголюючи незахищену лінію шиї. Романтична поривність вперед, у майбутнє, без огляду на теперішнє, успішне воно чи ні, – таким здається стан портретованого. Ф. Пономарьов, близький товариш Т. Шевченка, згадує обставини написання автопортрета: «На /…/ антресолях [у майстерні Ф. П.] мой бедный Тарас помещался во время тяжкой своей болезни, поглощавшей наши скудные средства. В это самое время он написал с себя масляными красками портрет…»[13]. Спогади навряд чи пояснюють художню манеру портретиста. Швидше підштовхують до поверхового висновку про те, що хвороба змусила Т. Шевченка подивитися на себе в червоній палітрі. Проте незакінчений портрет П. Куліша написаний у тій же гарячій колористиці, такими ж крупними мазками. Сьогодні цю манеру можна назвати модерною.

Повість «Музикант» написана фактично в ситуації життєвої катастрофи – покарання і заслання. У творі знаходимо два-три зітхання розповідача на тему невідомої долі, за інтонацією схожих на вище наведену фразу із листа до брата. Стриманість Т. Шевченка та сама.

На волі він не писав епічних творів. «Музикант» був четвертою із усіх дев'яти повістей. Простежується тенденція – Т. Шевченко як прозаїк мало користується власним досвідом портретиста. Другорядних персонажів не візуалізує зовсім або заледве подає рису – дві. До головного героя – кріпака-музиканта Тараса Федоровича більш уважний, хоча протягом повісті портретує лише один раз, під час першого знайомства на балу в момент слухання концерту симфонічної музики. Розповідач-художник за прізвиськом Антикварій виокремив серед оркестру віолончеліста: «Это был молодой человек, бледный и худощавый, – все, что я мог заметить из-за виолончеля. Соло свои он исполнял с таким чувством и мастерством, что хоть бы самому Серве так впору» [18, с. 187]. Художник воліє бути радше музичним критиком. Оцінку віртуозності віолончеліста подає через порівняння з іншим виконавцем.

Сьогодні прізвище бельгійського віолончеліста-реформатора А. Ф. Серве (1807-1866), який гастролював у Росії протягом 1839 – 1841 рр., нічого не говорить. Для читача ж першої половини XIX ст. така оцінка Т. Шевченка була надто завищеною. Т. Булгарін у журналі «Северная пчела» 1839 р. опублікував особисті враження від гри А. Ф. Серве, котра «исполненная огня, силы, нежности, чувства, /…/ приводит сердце в сладостный трепет, потрясает все нервы и фибры, волнует кровь, воспламеняет даже воображение. В его руках виолончель действительно сделалась царицею инструментов... Сначала многие упрекали его в слишком частой вибрации струн, производимой дрожанием пальца для получения большего сходства между их звуками и человеческим голосом; нынче те же строгие судьи хотели бы сами подражать несравненному механизму великого артиста; нынче все поняли, что это не манерность, но звучный отпечаток глубокого чувства...» [15, с. 62]. Розповідач Т. Шевченка не описує детально виконавської майстерності, не проймає читача емоційно, більше того, допускає прикру помилку, називаючи неіснуючий твір композитора Ф. Мендельсона, і за назвою – «Буря» – відтворює настроєву атмосферу. Пізніше зізнання музиканта Тараса у бесіді з Антикварієм про те, що інструмент, на якому вчився у Берліні («ходил ***несколько раз*** [шрифт – Л.З.] к *Шпору*»), – скрипка, «а виолончель это уже так» [18, с. 189], – ставить під серйозний сумнів порівняння із А.Ф.Серве.

Портрет музиканта Антикварій довершує у наступному номері концерту: «Началася увертюра из *«Прециозы»* Вебера. И я, к удивлению моему, увидел виолончелиста со скрипкою в руках почти рядом с капельмейстером. И теперь я его мог лучше рассмотреть. Это был молодой человек лет двадцати с небольшим, стройный и грациозный, с черными оживленными глазами, с тонкими едва улыбающимися губами, высоким бледным лбом. Словом, это был джентльмен первой породы. И вдобавок самой симпатической породы»[18, с. 188]. Художник малює музиканта в момент його натхнення, але саме цього бракує в описі, психофізичний стан Тараса відсутній. Його постать статична, риси обличчя і колористика подані в благородному біло-чорному контрасті – характерному кліше аристократів. Кліше підсилює англійське поняття джентльмен, вжите автором, на наш погляд, асоціативно і в безпосередньому значенні слова – ніжний чоловік. Ніжність проголошується домінантою натури маргінала.

Т. Шевченко не малює динамічний портрет, тобто мінливий стан музиканта під час гри. Де руки віолончеліста і скрипаля? – питання пряме, але має свій резон. Усього через рік після написання повісті Т. Шевченко познайомився з Л. Алекєєвим, осавулом Уральського козачого війська і створив його портрет в техніці сепія з гітарою в руках. Ретельно промальовував момент гри: правою рукою чоловік напружено тримає акорд, лівою вільно перебирає струни. Видно, що це не пальці музиканта. Руки освітлені (особливо ліва) так само, як і обличчя. З чого робимо висновок: Т. Шевченко прагнув, щоб портрет «звучав», мав внутрішню динаміку. Літературний портрет музиканта «не звучить»…

Після музики К. М. Вебера Антикварій покидає концерт, і не тому, що стався конфуз із аплодисментами. Вийшов за власним бажанням, передбачаючи, що нічого кращого вже не почує (і цим мимоволі знову підважує порівняння із А. Ф. Серве). Подібним чином поводить себе нетерпляча імпульсивна натура. Як провідник сюжету розповідач-художник одні епізоди зминає, інші деталізує, незважаючи на загальну логіку чи необхідність. Концерт у нічному парку серед двірні і концерт на хуторі серед найближчих друзів подано у такій же «непортретній» і «немузичній» атмосфері. Натомість влас-

не занурення у нічний пейзаж чи краєвид хутора Антикварій описує із зворушенням та моральними істинами. Ego митця керує непомітно для нього самого.

Розповідач не усвідомлює, що може завдати навіть страждань близьким людям. Наприклад, у налагодженні зв'язків із М. Глінкою у справі викупу кріпака-музиканта. Антикварій запевнив Тараса, що композитор знаходиться у Петербурзі. Однак лист, на який було покладено стільки сподівань, адресата не знайшов, – той перебував закордоном другий рік. Тарас від цієї звістки важко і довго хворів, Антикварій дізнався про це через роки, але своєї провини не відчув.

Перебування кріпака-музиканта у Петербурзі, в ситуації смерті подружжя поміщиків, а відтак неочікуваної волі, було по суті певним життєвим експериментом, випробуванням маргінала на цілеспрямованість. Якщо Тарас був віртуозом рівня А. Ф. Серве, то свій статус міг випробувати перед столичною публікою. Однак після хвороби кріпак-музикант потрапляє у злидні та відчай. Щоб вразити контрастом протилежних доль музикантів, автор повісті приводить українського віолончеліста-скрипаля на концерт А. Ф. Серве і А. В'єтана. Реакція Тараса подібна до розповідача на початку повісті: «Боже мой! я не слышал да и не услышу никогда ничего прекраснее! *Лист* перед *Серве* – фанфарон, простой механик, ремесленник перед художником, больше ничего» [18, с. 220]. На цьому жорсткому порівнянні вичерпуються враження від музики і виконавства двох бельгійських музикантів. «Я смутно помню, как я вышел из залы. И как пришел домой. Помню только, что товарищи отняли у меня виолончель и спрятали. С того вечера я уже не беру виолончеля в руки и звуков его слышать не могу. Для меня это все равно, что ножом по сердцу» [18, с. 220]. І згодом висновок: «Виолончель я думаю совсем оставить. Да и у кого хватит духу играть на ней, слышавши Серве?» [18, с. 223].

Не соціальне походження, не рівень професіоналізму мали вирішальне значення у процесі адаптації маргінала, а його здатність терпляче долати перешкоди, завжди вчитися і йти до мети. Тарас не витримав у Петербурзі реальних відносин відкритого суспільства. І вдома, коли новий поміщик відпускав музикантів на оброк, відмовився бути скрипалем, став лісничим. Це була його воля. Нарешті давні друзі-хуторяни викупили Тараса із кріпацтва, він одружився із хуторянкою. Таким чином автор повісті нагороджує страждання маргінала, повертаючи його у закриту спільноту.

Висновки. М. Павлов у повісті «Іменини» і Т. Шевченко у повісті «Музикант» створюють образи кріпаків-маргіналів, що вимушено виходять поза свої соціальні рамки. Навиків виживання у відкритому суспільстві обидва персонажі не здобувають. У безіменного героя М. Павлова занижена самооцінка. Своє минуле він стирає, майбутнього не бачить, а теперішнє застигає в ситуації «поміж». Хоча у повісті «Музикант» Т. Шевченко зробив акцент на професіоналізмі героя, але вихід у відкрите суспільство Петербурга завершив також крахом. Модель успішного героя-маргінала на прикладах біографій самих же авторів двох повістей, не знаходила художньої реалізації у національних літературах Російської імперії першої половини XIX ст.

Література:

1. Білецький О. І. Російська проза Т. Г. Шевченка / О. І. Білецький. Зібр. праць: В 5-ти т. – К. : Наук.думка. – 1965. – Т. 2. – С. 219-243.
2. Боронь О. Поетика повісті Тараса Шевченка «Музыкант» / Слово і Час. – 2010. – № 3. – С. 30–39.
3. Вильчинский В. Николай Филиппович Павлов. Жизнь и творчество / В. Вильчинский. – Л. : Художник. – 1970. – 183 с.
4. Грабович Г. Шевченко як міфотворець / Г. Грабович /Пер. з англ. С. Павличко. – К. : «Радянський письменник», 1991. – 212 с.
5. Зеров М. Російські повісті Шевченка / М. Зеров: Твори в двох томах. – Т. 2.– К. : «Дніпро». – 1990. – С.175–179.
6. Кодацька Л. Художня проза Т. Г. Шевченка / Л. Кодацька. – К. : Наук. думка, 1972. – 327 с.
7. Листи до Тараса Шевченка. – К. : Наук. думка. – 1993. – 384 с.
8. Маркович В. М. Тема искусства в русской прозе эпохи романтизма / В.Маркович. Искусство и художник в русской прозе первой половины XIX века: сб. произведений. – Л., 1989. – С. 5–37.
9. Павлов Н. Именины / Н. Павлов. Русские повести XIX века 20–30-х годов. Том 2. – М.-Л. : ГИХЛ, 1950. – С. 5–21.
10. Пашаева Т. Три повести Н.Ф. Павлова. Традиции и новаторство / Т. Пашаева // Филологические науки. – Тамбов : Грамота. – 2010. – № 1 (5).– Ч. І. – С. 189–193.
11. Петриченко Н. Українська, польська та російська проза першої половини XIX століття: діалогізм, конвергенція, оповідальність / Н. Петриченко. – К. : Університет «Україна», 2009. – 415 с.
12. Подушков Д. Григорий Васильевич Сорока – творческий символ Удомельской земли // Режим доступу до електронного ресурсу : http://starina.tverlib.ru/us-331.htm
13. Пономарев Ф. Воспоминания // Режим доступу до електронного ресурсу : http://litopys.org.ua/shevchenko/shev7028.htm
14. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. – К. : «Основи». – Т.1. – 1994. – 444 с.
15. Самин Д. А.Ф. Сербе / Д. Самин. 100 великих музыкантов. – М., 2002. – С. 60–63.
16. Смілянська В. Шевченкові повісті: український гумор у російському тексті / В. Смілянська // Шевченкознавчі розмисли: Зб. наук. праць. – К. : Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – 2005. – С. 254–263.
17. Трифонов Н. Повести Н. Ф. Павлова / Н.Трифонов // Ученые записки МГПИ. – М., 1939. – Вып. 2. – С. 92–132.
18. Шевченко Т. Музыкант / Т. Г. Шевченко. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол. : М. Г. Жулинський та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 3. – С.178–240.

УДК 821.161.2-311.6.09

А. В. Землянська, О. Т. Кольцова,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ М. МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»

У статті розкриваються складові просторового виміру роману крізь призму їх сакрального змісту. Аналіз проводиться на основі народних уявлень українців про світобудову й функціональне призначення окремих просторових об'єктів, що переосмислюються авторкою в контексті змалювання соціальної дійсності на західноукраїнських землях у 30–70-х рр. XX ст.
Ключові слова: *сакральне, сакральний простір, профанний простір, локус.*

В статье раскрываются составляющие пространственного измерения романа через призму их сакрального содержания. Анализ проводится на основе народных представлений украинцев про мироустройство и функциональное назначение отдельных пространственных объектов, которые переосмысливаются писательницей в контексте изображения социальной действительности на западноукраинских землях в 30–70-х гг. XX в.
Ключевые слова: *сакральное, сакральное пространство, профанное пространство, локус.*

The article reveals components of spatial dimensions in the novel through the prism of their sacred filling. The analysis is based on the popular representations of the Ukrainian people conserning the universe and the functionality of some individual spatial objects. The author reinterprets them in the context of describing social reality in the western part of Ukraine in the thirties-seventies of the twentieth century.
Key words: *sacral, sacred space, profane space, locus.*

На сучасному етапі гостро постає проблема національної гідності українців, відродження духовних цінностей наших предків. Значну роль у цьому процесі відіграє вже справді народна письменниця М. Матіос. Її твір «Солодка Даруся» не лише містить у собі правдиву історію про життя українців за часів різних політичних режимів, а й є своєрідним носієм давніх звичаїв і традицій нашого народу. Роман пробуджує патріотичні почуття сучасного читача, а також сприяє його духовному розвиткові. При цьому, незважаючи на велику кількість рецензій і відгуків, практично відсутні літературознавчі студії цього твору. Серед останніх можна виділити розвідки Я. Голобородька, А. Дімарова, Д. Павличка, І. Римарука та ін. Однак і досі залишаються нерозкриті грані цього художнього тексту, які потребують поглибленого прочитання й аналізу твору, зокрема його сакральний характер.

Теоретики сакрального неодноразово наголошували на важливості художньої літератури для передачі сакрального досвіду. Так, побутувала думка, що людина, сприймаючи цей досвід, оформляє його у колективному, загальному вигляді за чотирма напрямками: символічна мова, міфічна розповідь, обрядова гра та структурування простору й часу, що сприяє укоріненню й передачі його в культурі [8]. Саме міф, будучи свого роду ієрофанією, за М. Еліаде, допомагав розімкненню зв'язку часів, подоланню потоку історії, оскільки був «своєрідним ладом у Всесвіті, який відтворює встановлений одвічно богами» [10, с. 18]. Пізнання сакральних інтенцій твору дасть можливість визначити його місце у вітчизняному мистецтві слова та роль у збереженні й передачі важливої для всього народу культурної інформації.

Тож метою цієї розвідки є дослідження сакрального простору роману «Солодка Даруся» як основи духовного буття українського народу. Це одна з перших спроб подати комплексний аналіз сакральних мотивів і образів у творі, зокрема розкрити полісемантичність деяких просторових сакралів у ньому.

Так, письменниця звернулась у означеному художньому тексті не лише до тих сакральних пластів колективного підсвідомого, що пов'язані з Біблією та християнськими заповідями існування. Для письменниці із Західної України, що свято дотримується народних традицій і звичаїв, важливо було передати й ті основи буття українців, що зберігаються ще з язичницьких часів. Насамперед, це стосується просторових локацій твору та їх ролі в житті його головних персонажів. Зокрема, у романі можна виділити такі традиційні елементи сакрального простору, як водна і земна стихії, дорога, цвинтар, хата тощо.

Так, вагомим значенням у творі наділений саме водний простір. Наприклад, Даруся у крижаній річковій воді втихомирює свій головний біль, знаходить у водоймищі прихисток від життєвих негараздів.

Зазначимо, що українці з давніх-давен вірили в те, що вода – це найвеличніший дар неба Матері-Землі, бо вона оживлює її та робить плодючою. Відомий дослідник етнографії та фольклору Я. Головацький, спираючись на результати своїх наукових пошуків, визначав водну стихію як «первісну матерію жіночої статі, що, поєднавшись з первісною матерією чоловічої статі, утворила струмки, ріки, ліси, трави та інші речі на землі» [5, с. 18]. Тож не випадково українці поклонялись їй як за часів язичництва, так і після впровадження християнства.

Традиційними є й уявлення про подвійний характер водної стихії, що водночас може оживляти людину, додавати їй сил та забирати їх, убивати [3, с. 107]. У народних казках подібні уявлення трансформувалися в опозицію «жива / мертва вода».

У творі М. Матіос річка не просто додає сили Дарусі – вона єдина може втамувати біль, що мучить дівчину: «Даруся зайшла у воду по коліно – і вчула, як їй зразу стає легше. Холодна вода пливла крізь неї десь аж за край неба, а Даруся із заплющеними очима хиталася з боку в бік, чуючи, як розправляються обручі, що дві доби стискали голову» [4, с. 9]. Дівчина відчувала, як цей біль ніби тріскався всередині, тому боялася розплющити очі, щоб він знову не повернувся.

Образ річки у творі постає полісемантичним. Одне із значень, якого набуває в тексті письменниці вказане водоймище, – межа, поріг, що поєднує два різні світи. У давньогрецькій міфології згадується про так звану річку Стікс, води якої уходили під землю та обтікали царство мертвих. Згадана ріка уособлювала морок і жах, бо її воду вважали отруйною, і водночас викликала благоговіння, адже нею клялися олімпійські боги [7, с. 239]. Не випадково герої роману М. Матіос вірили в те, що дамба, побудована над самою річкою, приховує в собі якусь містику: «Прокляте – не прокляте, а що місце моторошне – то правда» [4, с. 105]. Люди згадують, що діти, які бавилися там, падали у шумливу воду, худоба, що паслася близько, пропадала, а іноді навіть випливали потопельники.

Йдеться про ріку Черемош, що протікає на кордоні румунського та польського (а згодом – російського) селищ. Ці села мають однакову назву – Черемошне. Колись люди перегукувалися через річку, жартували один із одним, хлопці з одного села Черемошного загравали до дівчат з іншого. Але коли до одного з цих сіл прийшла радянська влада, усе припинилося, бо вона встановлювала там свої порядки та здійснювала безперервні утиски українців. Люди тікали звідти до румунського села. Відтак, у творі річка набуває нового значення – захисника українського народу і його культури.

© А. В. Землянська, О. Т. Кольцова, 2015

Оскільки люди в художньому тексті М. Матіос достеменно не знали, що відбувається по той бік водоймища, то й сама ріка в них викликала острах як некерована стихія, населена невідомими істотами.

Слід зазначити, що річка у творі символізує також плин життя і зміни, що відбуваються в ньому. Швидкоплинність Черемошу є своєрідним знаком того, що й життя у селах, розташованих обабіч нього, рухається уперед, незважаючи на історичні події і долі окремих учасників. Люди народжуються і вмирають, одну владу заступає інша – це вічний коловорот історії й буття.

Із водною стихією у романі тісно пов'язана земна. Відомий дослідник міфології українців В. Войтович наголошує на тому, що ці компоненти в єдності з вогнем та повітрям були головними у світотворенні. Ще з часів язичництва землю вважали святою, і ніхто не мав права паплюжити її, інакше мав бути покараний за це [2, с. 188]. Земну стихію наділяли людськими якостями, тому людина мала обережно поводитися з нею, щоб не завдати їй болю. Так, наприклад, головна героїня твору завжди з повагою ставилася до землі, а остання, навзаєм, додавала дівчині сил, наділяла її такими високими якостями, як доброта, любов до ближнього, довіра. А отже, у романі М. Матіос земна стихія втілила в собі не лише життєве начало, а й поняття добра та правди.

У творі земля, як і річкова вода, також наділена цілющою силою. Зокрема, Даруся ходить боса для того, щоб позбавитися головного болю. Іноді взагалі дівчина викопує глибоку яму, спускається туди і засипається землею, відчуваючи, як та дає їй соки. Вони «піднімаються тілом до самого тім'я, як по стовбуру дерева, і Даруся знову чує в собі силу, забрану з голови розпеченим залізом болю» [4, с. 13]. Люди знущаються з Дарусі, коли бачать її напівзакопаною в землі, але водночас роблять те саме, рятуючи одне одного від удару електричним струмом.

Окрім того, що герої роману «Солодка Даруся» наділяли землю лікувальними властивостями, вони ще й перейняли від предків ставлення до неї, як до матері, що породжує життя і забирає по смерті. Здавна люди вірили, що мерців, які протягом життя залишалися «чистими», незаплямованими гріхом, земля одразу приймала до свого лона, а грішникам доводилося вештатися неприкаяними, хоча закопували всіх [3, с. 243]. Місце поховання покійників називається «цвинтарем». Саме там світ живих, за народними уявленнями, стикається зі світом мертвих. Входом у світ померлих уважаються ворота кладовища, які люди перетинають із острахом. Зокрема, у творі зображується, що навіть собаки, супроводжуючи головну героїню до цвинтаря, зупиняються перед воротами і не наважуються йти далі. Однак для Дарусі кладовище має особливе значення. Це єдине місце, де вона почувається в безпеці. Інші також із повагою ставляться до сакральних для дівчини місць, із розумінням їх долі в житті людини. Зокрема, Іван Цвичок, який прибрав могилу її батька та облаштував загорожею.

Важливий той факт, що Даруся щиро вірить у те, що душа померлого батька парує навколо неї, підтримує її. Тому вона ніколи не палить на його могилі свічок, бо, за повір'ями, вогонь виганяє дух померлої людини. Відомо, що наші пращури взагалі спалювали мерців для того, щоб їхня душа швидше знайшла спокій, покинувши землю назавжди. Але Даруся не хоче втрачати зв'язок із батьком, бо це єдина споріднена їй душа, яка розуміє весь біль існування дівчини. Кожен похід на цвинтар для неї є найважливішим моментом у житті, тому й у творі змальований досить урочисто. Все починається з належної підготовки до цього походу: за тиждень Даруся залишає молоко на сметану та бринзу, а коли приходить довгоочікуваний день, складає продукти у великодній кошик, накриває їх вишитим рушником із зображенням Богоматері. Сама ж іще затемно «довго вмивалася. Ще довше чесалася. Викладала короною косу. Зав'язувалася двома хустками: білою і чорною» [4, с. 21]. До тата вона йшла лише серединою вулиці. «Їдуть машини, йдуть фіри, тягнуться люди – Даруся знає своє: вона по дорозі до тата – княжна» [4, с. 22], – описує письменниця цей похід. Таким чином відроджується й символічний сенс дороги.

Дарусі завжди було цікаво, чому кожна наречена йде до шлюбу вулицею так, ніби та для неї єдиної зроблена. Справа в тому, що шлях виділяють у перехідних ритуалах – сімейних або поховальних. Уважається, що дорога на момент весілля дійсно належить молодій, бо веде її до нового життя. У творі на це значення накладається й інше – вулиця, якою йде Даруся, може бути шляхом у потойбічний світ.

Отже, мотив дороги як символ життєвого шляху людини у творі М. Матіос набуває нового звучання. Якщо для нареченої дорога символізує новий етап життя, то для Дарусі – це «своєрідний місток із сьогодення у минуле» [9]. Дівчина живе спогадами про дитинство, коли вона мала людину, яка підтримувала її в усіх життєвих негараздах. Якщо у Дарусі відібрати можливість відвідувати могилу батька, то її життя втратить будь-який сенс, адже вона не має теперішнього і не бачить майбутнього, а живе лише минулим, яке у їхній родині було сповнене багатьох перипетій та загадок.

Цими загадками й досі наповнена хата, в якій мешкає Даруся. Для кожного українця це сакральний простір, адже дім є матеріальним і духовним осередком родини. Давні українці вірили в те, що кожна хата охороняється душами предків від темних сил.

За дослідженнями В. Жайворонка, духи перебувають саме під порогом хати [3, с. 470]. Тож у романі М. Матіос відображено традиційні уявлення українців про поріг дому як місце зіткнення з потойбічним світом. У творі зображено, як дух батька головної героїні приходив до неї у снах і «цілу ніч стояв на дверях» [4, с. 31], але ніколи не переступав межі хати. Отже, поріг тут відіграє охоронну роль.

Авторка роману «Солодка Даруся» наповнила уявлення про сакральний простір домівки новим змістом. Дім родини Ілащуків був проклятий. Це стає зрозумілим із трагічної долі всіх поколінь, які мешкали у ньому. Зокрема, батька Михайла привалило дарабою, а матір звинуватили у перелюбстві зі шлюбними чоловіками, вивели до лісу, прив'язали до бука і залишили на ніч, де жінку з'їли дикі звірі. Це прокляття перейшло на сім'ю їх сина. Після багатьох трагічних подій, які сталися у родині, дружина Михайла Матронка скоїла самогубство. Тепер Даруся відбуває життя в цьому домі. Ніхто, окрім сусідки Марії, не заходить до її оселі. Все, що відбувається в цьому будинку, залишається невідомим для селян, тому вони пов'язують його з нечистою силою.

Зазначимо, що дім у романі асоціюється також зі смертю. Йдеться про хату, яка раніше належала родині Йорків, що проживали у селі ще за часів Австрії чи Румунії. Згадана родина загинула за досить загадкових обставин, і селяни не виключають того, що ця трагедія залишила відбиток на їхньому житлі, тож завжди намагаються обходити хату стороною, хоч там уже довгий час проживають зовсім інші люди. Про тих, чия смерть наближується, серед селян повелося говорити, що вони готуються «поза Йорчиху» [4, с. 23].

Але у романі спостерігається й уявлення про хату як герметичний простір, що захищає людей від злого зовнішнього світу. Наприклад, дім Ілащуків ніби охороняє щастя молодої сім'ї від заздрісних поглядів селян. Поки життя молодого подружжя залишалося таємницею для оточуючих, у їх родині панував мир та спокій. Коли ж до їхньої хати почали навідуватися люди, молодих спіткало лихо. Таким чином розкривається полісемантичність образу дому.

Свою хату у творі Даруся оздоблює квітами. Ще у первісних народів, наприклад в Індії, богів та місце їх перебування (річку, храм, священний камінь та ін.) шанували гірляндами з квітів. У давніх слов'ян це також було заведено. Тут варто згадати хоча б свято Йвана Купала, коли молоді дівчата, ворожачи на своє кохання, пускають на воду самоплетені вінки.

У творі М. Матіос квітами висаджений також сад коло хати Дарусі. Ставлення до них у головної героїні досить особливе, що проявляється в одушевленні нею рослин: дівчина розмовляє з ними, пестить, а також загортає, ховаючи від холоду, неначе малих дітей, тощо. Подібним чином ставиться вона й до дерев: прикрашає їх на свята кольоровими стрічками, порівнюючи їх з молодими дівчатами, які радіють новому вбранню.

Для багатьох народів, у тому числі й українців, квіти – це не просто рослини: вони є виразниками їхніх уподобань, прикрасами, органічною складовою обрядових дійств, вірувань, звичаїв і забобонів. Квіткові символи супроводжують усе людське життя – від народження до смерті. У романі М. Матіос особливе смислове навантаження серед квітів припадає саме на образ ружі. Варто зазначити, що він зустрічається також на вишиванці. У третій частині твору Матронка – мати Дарусі – спостерігає в церкві за Васютою Калинич, в якої на рукавах сорочки вишиті троякі ружі. За ними жінка впізнає великодню сорочку Їлени Курикової, що була привласнена Васютою у довоєнні роки. У кінці твору ця деталь набуває характеру символу: «Життя – то трояка ружа… думаєш, що ружа ружевий колір має. А воно ні. На то вона трояка ся називає. Так і життя. То чорне тобі покажеться, то жовте, а там, дивися, загориться червоним. Ніколи не знаєш, яку барву завтра уздриш. Чекаєш одної, а воно тобі показує другу» [4, с. 185].

Н. Адамовська наголошує на тому, що образ ружі у творі багатозначний. Він уособлює в собі й кохання, і страждання, пристрасть і вірність, зраду та певну обраність водночас. Але головне значення – страждання, адже в тексті це не просто троянда, а ружа. Прадавня українська назва крові – руда, ружа, тому згадана квітка символізує також вогняну кров [1]. Недарма від самого початку роман називався «Трояка ружа». І. Римарук говорить, що цей перший варіант «ближчий до душі» [6, с. 5].

Отже, сакральний простір існування своїх героїв М. Матіос будує за народною традицією та віруваннями предків. Водна й земна стихії розкриті у своїй амбівалентності, в залежності від того, яку функцію виконують у суспільному та особистому житті персонажів твору. Окрема увага приділяється ритуальним локусам: переходам із профанного, буденного світу до царства мертвих, уособленого в образах цвинтаря й шляху до нього; оздобленню Дарусею сакрального простору власної домівки квітами та ін. Розуміння сутності просторової організації аналізованого художнього тексту розкриває широкі можливості для потрактування тих соціально-політичних і духовних змін у суспільстві, що змальовані авторкою в романі. Усебічно розкриваючи одну життєву трагедію, звертаючись у своїй творчості до таких процесів, як деміфологізація і реміфологізація, письменниця намагається донести українському читачеві найбільш вагому інформацію минулого з метою вплинути на майбутнє нації.

Література:

1. Адамовська Н. Поетика композиції роману Марії Матіос «Солодка Даруся» [Електронний ресурс] / Н. Адамовська. – Режим доступу : http://romanchuk. te.ua/?p=462
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів : ПІРАМІДА, 2011. –188 с.
5. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / С. Плачинда. – К. : Український письменник, 1993. – 63 с.
6. Римарук І. «Трояка ружа, або Солодка Даруся» // Матіос М. Солодка Даруся / І. Римарук. – Львів : ПІРАМІДА, 2005. – С. 3–8.
7. Словник античної міфології / [упор. І.А. Козовик, О. Д. Пономарів]. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2006. – 312 с.
8. Труссон П. Сакральное и миф / П. Труссон. – Режим доступу : http://Traditionallib.narod.ru. – Сайт «Narod.ru».
9. Філософія буття людини і народу в драмі Марії Матіос «Солодка Даруся» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.teacherjournal. com.ua/attachments.
10. Элиаде М. Космос и история : [избр. работы] / М. Элиаде ; [пер. с фр., англ. ; общ. ред. И. Григулевича, М. Гаспарова]. – М. : Прогресс, 1987. – 311 с.

УДК 82-1/-9

Н. В. Зощук, І. О. Тимощук,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЯВИЩЕ «КОНВЕРСІЇ» У ПЛОЩИНІ ЖАНРОВОЇ ПОЛІФОНІЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті розглядається явище конверсії, сфери його функціонування у зрізі європейського літературознавчого дискурсу. Акцентується увага на генологічному векторі застосування конверсії як способу самовираження автора. В аспекті конверсійної природи цього феномену з'ясовується його автентичність, проблеми збереження авторського стилю.
***Ключові слова**: конверсія, дискурс, трансформація, конверсив, девіації.*

В статье рассматривается явление конверсии, сферы его функционирования в срезе европейского литературоведческого дискурса. Акцентируется внимание на генологическом векторе применения конверсии как способа самовыражения автора. В аспекте конверсионной природы этого феномена выясняется его аутентичность, проблемы сохранения авторского стиля.
***Ключевые слова**: конверсия, дискурс, трансформация, конверсив, девиации.*

The article deals with the phenomenon of conversion, the sphere of its operations in the European section of literary discourse. Attention is focused on the genealogic vector of conversion application as a means of inner expression of the author. According to the nature of this phenomenon, conversion highlights its authenticity and the problem of maintaining of the author's style.
***Key words**: conversion, literary discourse, transformation, converse, deviations.*

Термін «конверсія» (від лат. *conversio* – зміна, перетворення, обмін) сьогодні широко використовується практично в усіх сферах. У філологічному розрізі його першим застосував М. Ріффатер у праці «Формальний аналіз та історія літератури» (1970) [9], надалі послуговуючись ним у численних розвідках зі структурної стилістики, семіотики поезії тощо.

Термін доволі активно функціонує в європейському літературознавчому дискурсі різних напрямків. Зокрема, цим поняттям позначаються різні процеси будь-яких перестановок, транспонування й т.п., наприклад, у психоаналізі означене явище інтерпретується як «транспонування психічного конфлікту та намагання його розв'язати» [9, с. 25]. На думку французького філософа П. Адо, конверсія є одним із тих ключових понять, що віддзеркалює західно-європейську свідомість. Усю історію Заходу, за його словами, можна уявити як удосконалення «технік конверсії» [1, с. 200], позаяк вони мають на меті перетворення прийомів для поліпшення людської реальності.

За античних часів явище психологічно детермінованої конверсії функціонувало як у релігійному, так і в політичному та філософському аспектах, виступаючи певним засобом риторики. Його практикували в судових і політичних суперечках як можливість «змінити душу» противника за допомогою методу переконання. Отже, конверсія на той час являла собою дійовий метод впливу на суспільство. Досвід античних релігій (окрім буддизму) широко спирався на ідею «збалансованості» (за визначенням голландського феноменолога релігії Г. ван дер Леува) [1, с. 200]. Ця «збалансованість» проявлялася як конверсійний процес на рівні обміну енергією між Богом і людиною. Загалом, саме в релігійній сфері поняття конверсії набуло широкого розповсюдження. Зокрема, за С. Мартиновичем воно трактується як зміна світобачення індивіда та ставлення до навколишнього середовища [6, с. 189]. Така зміна передбачає трансформацію не тільки на особистісно-індивідуальному рівні, а й у масштабнішому сенсі – як зміну суспільної свідомості [6].

За П. Адо, тісно пов'язана з політичним типом конверсії так зв. *філософська* конверсія [1, с. 200]. Зокрема, згідно з його твердженням, філософія Платона – це також конвертування методу політичного звернення, оскільки у своїй праці «Держава» він фактично розмірковує саме над поняттям конверсії: «…для того, щоб змінити місто, потрібно змінити людей, але тільки філософу це під силу, тому що він сам є тим, до кого звертаються» [8, с. 518]. Платонівське бачення такого перетворення людини полягало в тому, що «вона повинна відвести свій погляд від тіней чуттєвого світу, щоб повернути його до світла, яке йде від ідеї Блага» (цит. за: [1, с. 202]). Отже, антична філософія таким чином підкреслювала ідею конверсії самої людської природи.

Дещо інший підхід до феномену конверсії – саме у релігійному аспекті – П. Адо адресує Гегелю, який побачив, що в таких релігіях, як «іудаїзм і християнство, спостерігається розрив між людиною і природою та порушений «обмін» між людським і божественним» [1, с. 203]. Християнська конверсія (за П. Адо) epistrophe та metanoia, виступає поверненням до першопочатку та відродженням, що передбачає насамперед покаяння перед Божим судом. Цей аспект конверсії був прокоментований ще Климентом Александрійським (див.: [3]), який протиставив платонівську ідею перетворення ідеї стоїків: «Стоїки кажуть, що звернення до душі, до божественних речей відбувається внаслідок так званого повороту, бо вона від гріха звертається до мудрості». За Платоном, «душа, після блукань сферою, де панує лише слабке мерехтіння дня, возноситься до вищого світу» [8, с. 134].

Крім того, необхідно враховувати й перманентну природу конверсійних процесів у відношеннях між окремими видами мистецтв. До таких у XX столітті слід віднести практику кіномистецтва, яке починалося саме з конверсування літературної класики. В аспекті конверсійної природи цього феномену з'ясовують його автентичність, проблеми збереження авторського стилю при конверсуванні роману в кінотекст, типи впливів на інші види мистецького контексту, механізми інтертекстуальності, що стало темою розвідок таких сучасних науковців, як М. В. Ямпольський, Г. Д. Клочек, Н. В. Нікоряк, С. М. Арутюнян, К. Ю. Ігнатовта ін. [Див. про це: 7].

Зі спостереженого П. Адо відносно конверсії та «інваріантів духовного досвіду» важливим для нас стає те, що, зокрема, «конверсію» французький філософ виявляє та спостерігає також у сфері літературних жанрів, беручи за приклад «Сповідь» Блаженного Августина. Вона подається як «літературний стереотип», що спричинив значний вплив на розвиток подальшого літературного процесу не тільки як зразок конверсії, але й як метод перетворення релігійного стану душі у літературний текст [1, с. 200]. Починаючи із зазначеного моменту проблему конверсії можна вважати конституйованою як факт літературної практики.

Таким чином, термін «конверсія» як такий об'єктивно виступає історично змінним за своїм наповненням, еволюціонуючи у різноманітних сферах наукового дискурсу, тому його визначення щоразу вимагає звуження контексту побутування відповідно психологічної, теологічної, соціологічної, філософської або літературної площини аналізу. Зокрема, у літературному аспекті конверсія виявляє свою постійну присутність, динамічну природу, а також вплив усіх вищезгаданих

© Н. В. Зощук, І. О. Тимощук, 2015

ракурсів й може виявляти себе на численних рівнях. В нашому дослідженні проблему звужено саме до явища жанрово-родової конверсії.

Конверсія є переважно частковою зміною, тобто девіацій зазнає конкретно окреслений предмет, відбувається лише зміна якості, рівня тощо. У лінгвістичному значенні теорія конверсій активно оперує ріффатерівським поняттям *конверсиву,* що означає можливість рівного та еквівалентного смислу для двох форм вираження одного й того ж змісту (див. про це: [9]) (наприклад, утворення нового слова при переході його основи в іншу граматичну категорію – як правило, конверсив і його вихідне слово зовні схожі, але вони різні як щодо написання, так і семантичних зв'язків).

Генетично феномен конверсії має своїм витоком ще міфологічну свідомість з притаманною їй динамічністю (про що ми читаємо у працях таких знаних дослідників цієї форми свідомості, як Гегель, О. Ф. Лосев, Ф. Х. Кессиді, Я. Є. Голосовкер, В. Н. Топоров та ін. Саме в аспекті конверсії синкретизм міфу підтверджує свою континуальну, тобто безперервно мінливу природу. Відтак конверсію слід вважати іманентною властивістю такої онтологічної категорії як міф, оскільки без активного конвертування думки в різнорідні образні форми мутація картини світобачення на рівні міфологічної свідомості була би в цілому неможливою. Важливо підкреслити, що в первісну цілісність світобачення вже було включено постаті філософів, а також міфічних поетів, – окрім Орфея згадуються, як правило, Мусей та Лін; щоправда, останнім відводиться не надто почесна роль – Аквінат називає їх брехунами [цит. за 7, с. 157]. Проте саме з іменами міфічних поетів (пригадаймо також Демодока, Корина, Олімпа та Фантасію), які постійно переспівували один одного, слід пов'язувати традицію активних конверсивів – на рівні тем, образів, фабул.

З розпадом первісного синкретизму окремі тематичні його площини перетворюються на джерело драматургічної сюжетики (трагедії Есхіла, Софокла, Евріпіда, іронічні версії старовинних тем в Арістофана як – от у його комедії «Плутос»). Вони стають також джерелом для нових поетичних форм, функціонують у текстах риторів тощо. Отож маємо зразки пограничної конверсації міфологічного матеріалу в окремі й самостійні жанрові утворення старовинної культури античної доби.

Таким чином, стійка міжродова конверсія в літературі, як абсолютно специфічний стан і фактор її еволюції, виступає логічним наслідком первісного синкретизму словесного мистецтва. Означене явище можна спостерігати на будь-якому зрізі: приміром, дослідники-філософи ґрунтовно висвітлюють форми гераклітівських філософсько-міфопоетичних фантазій в аспекті явищ, що конвертуються між собою на рівні сюжетних фрагментів, текстів різнорідних гімнів, навіть фразеології містерій, яку можна віднайти також у п'єсах Есхіла (див.: [5, с. 180–181].

Стосовно мистецтва в цілому, то аналогічні конверсії можна спостерігати у площині переходу або музики в слово, або слова в графічний малюнок, або танцю та жесту – у словесний віршований текст тощо. Подібні явища сьогодні позначаються терміном «мультикультуралізм» і сприймаються як першорядна за своєю актуальністю наукова концепція (див.: [2]). Звідси логічно випливає й припустимість різнорідних переходів всередині вже самого словесного мистецтва як такого, особливо на рівні жанрово-родових відношень.

Література:

1. Адо П. Духовные упражнения и античная философия / П. Адо ; [пер. с фр.]. – М. : Степной ветер ; СПб. : Коло, 2005. – 448 с. – (Катарсис).

2. Висоцька Н. О. Концепція мультикультуралізму: питання естетики / Н. О. Висоцька // Питання літературознавства: науковий збірник / гол. ред. О. В. Червінська. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 77. – С. 110–121.

3. Климент Александрийский. Строматы / Климент Александрийский ; [подг. текста, пер. с дренегр., пред. и комм. Е.В. Афонасина]. – СПб. : Изд-во Олега Абышко, 2003. – Кн. IV. – 336 с.

4. Клочек Г. «Кінематографізм» Тараса Шевченка в контексті інтерактивних стосунків літератури й кіно / Г. Клочек // Наукові записки. Художня література і кінематограф: проблеми інтерактивності. – Випуск 110. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 3–15.

5. Лосев А. Философия. Мифология. Культура / А. Лосев. – М. : Изд-во пол. лит., 1991. – 525 с.

6. Мартинович В. А. Проблема индикаторов конверсии / В. А. Мартинович // Религия и общество: актуальные проблемы современного религиоведения : сб. науч. трудов [под общ. ред. В. В. Старостенко]. – Могилев: Изд-во Могилевского гос. ун-та, 2006. – С. 187–190.

7. Нікоряк Н. В. Автентичність кіносценарію як сучасного літературного тексту: [монографія] Н. В. Нікоряк; [вступне слово О. Червінської]. – Чернівці : Місто, 2011. – 240 с.

8. Платон. Собрание починений : в 4 т. / Платон ; [под. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи]. – М. : Мысль, 1994.

9. Риффатер М. Формальный анализ и история литературы / М. Риффатер // Новое литературное обозрение. – 1992. – № 1. – С. 20–41.

10. Ямпольский М. Дэмон и Лабиринт / Михаил Ямпольский. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 336 с.

УДК 811.161.2'373.612.2:070

О. А. Ільченко, Л. Ю. Сінна,
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

СПЕЦІАЛЬНА ЛЕКСИКА СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ : ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про засоби збагачення лексичного фонду сучасних україномовних ЗМІ. Детально аналізуємо один із них: переносне вживання слів, що традиційно функціонують у царинах культури, науки, виробництва, техніки тощо. Аналіз здійснюємо на лінгвальному матеріалі медичної, побутової, військової, культурної, дорожньо-транспортної галузей.
Ключові слова: *мова ЗМІ, спеціальна лексика, переносне значення.*

В статье речь идет о способах обогащения лексического фонда современных украиноязычных СМИ. Детально анализируется один из них: переносное употребление слов, что традиционально функционируют в областях культуры, науки, производства, техники и т. д. Анализ произведено на лингвистическим материале медицинской, военной, бытовой, культурной, дорожно-транспортной сфер.
Ключевые слова: *язык СМИ, специальная лексика, переносное значение.*

It is pointed out the ways of enlarging the specific vocabulary of the current Ukrainian mass media. It is given the precise analysis of the figurative meaning of the words that are commonly used in culture, science, production, technology etc. The analysis is based on the lexics from medical, military, household, cultural, traffic-transport spheres of usage.
Key words: *mass media language, special lexics, figurative meaning.*

Сучасна українська мова ЗМІ, перебуваючи в постійному русі, шукає нових впливових мовленнєвих засобів. Одним із осередків поповнення мовленнєвого арсеналу ЗМІ є спеціальна лексика в переносному значенні, що під дією внутрішніх факторів мови ЗМІ набуває позитивної або негативної оціннності [4, с. 11]. У цьому разі важливо розрізняти експліцитну й імпліцитну оцінність. До експліцитно-оцінних належать слова, в семантичну структуру яких уходить оцінний елемент. Імпліцитна оцінність упізнається у відповідних контекстуальних умовах [4, с. 35]. Використання спеціальної лексики в переносному значенні перебуває в ракурсі глибинних процесів, що відбуваються в мові ЗМІ. Призначення цієї лексики – «оживлення» мови ЗМІ, експресивність, що гармонійно сполучається з функцією соціальної оцінки позначуваного переносно використаним терміном змісту.

Актуальність теми цієї розвідки зумовлена наявністю в мовному оформленні сучасних ЗМІ спеціальної лексики (вжитої в переносному значенні), яку активно використовують журналісти, але рідко аналізують мовознавці, а отже, функціонування цієї лексики у відповідному мовному континуумі потребує детального комплексного аналізу з позицій сучасної лінгвістики. Функціональний аспект дослідження лексичного складу ЗМІ надзвичайно важливий, оскільки використання термінів у переносному значенні слугує одним із головних і постійних джерел поповнення лексики ЗМІ, вироблення власного лексичного фонду.

Особливості функціонування спеціальної лексики в мові ЗМІ досліджували О. І. Андрейченко [1], Ю. А. Кліпатська [3], Г. Я. Солганик [4], О. М. Чадюк [5], Х. Хунмей [6] та ін.

Мета розвідки – виявити засоби формування й шляхи поповнення лексичного фонду сучасних україномовних ЗМІ словами різних царин культури, виробництва, науки, техніки й т. д.

Об'єкт дослідження – сучасна мова українських ЗМІ.

Предмет – спеціальна лексика сучасних україномовних ЗМІ, вжита в переносному (метафоричному) значенні.

Джерельною базою послугував словник метафоричних словосполучень української преси [2] та матеріали телевізійних і електронних ЗМІ, що не ввійшли до словника у зв'язку з його джерельними, тематичними та часовими обмеженнями. Тож до аналізу було залучено понад 3000 мовленнєвих одиниць.

У тексти ЗМІ включають слова, що репрезентують медичну царину, зокрема такі, що вказують на хвороби, наукові досягнення в медицині, ліки. Наприклад: уживання слова медичної галузі *синдром* у текстах ЗМІ, як правило, обмежується позначенням певної групи населення (*Серійні вбивці як* ***комуністичний синдром*** (Персонал плюс, № 46, 2007); ***Афганський синдром –*** *це сотні зламаних людських доль і вічний борг держави перед нащадками цих людей* (Без цензури, № 6, 2004); *Юлія Тимошенко: «Українська еліта хвора на* ***синдром заляканості»*** (Галицькі контракти, № 16, 2001)) або регіону (***Луганський синдром по-донецьки*** (Без цензури, № 30, 2007)). У тексі ЗМІ упроваджують терміноодиниці, що репрезентують галузь онкології – *пухлина, метастаз*, напевне, щоб підкреслити гостроту питання і його невирішуваність, адже політичні реалії переймають ознаки складної хвороби, з появою метастаз – невиліковної, наприклад: ***Онкологія****:* ***метастаз влади*** (Комуніст, № 7, 2006); *А під усім цим «тхнуть» погано приховані гроші, отримані від замовників чергової* ***партійної пухлини на тілі хворого суспільства*** (Комуніст, № 49, 2005); *«Третій Рим»:* ***метастази фашизму****. Червоно-коричневі барви російської політики несуть загрозу не лише Україні, а й світові* (Нація і держава, № 19-20, 2008). У тексти ЗМІ включають слово *вірус* у переносному значенні: ***«Оранжевий вірус» анархії*** (Комуніст, № 73, 2005) або й у прямому (але з іронічною інтенцією) – ***Політичний штам вірусу****. Грипозна епідемія фактично зупинила «вуличні» прояви виборчої кампанії* (Україна молода, № 204, 2009). Щоб указати на масовість того чи того суспільного процесу чи явища, вживають слово *епідемія*: ***Епідемія замінувань*** (1+1, ТСН, 15.05.2014, 19:45) – ідеться про замінування аеропортів «Жуляна», «Бориспіль». Переосмислення медичної лексики знаменується яскравою негативною оцінністю, бажанням усунути описуване явище.

Сучасні ЗМІ не менш активно вживають слова, що традиційно функціонують у побуті: назви страв, родинні зв'язки, предмети домашнього вжитку тощо. Показовою в цьому разі є стаття «Демократичної України», авторка якої пише про відеозапис від 6 січня 2009 року, що демонструє зібрання українських політиків. Стаття структурована так: політики готують 12 символічних українських страв, назвам яких відповідають підзаголовки, наприклад: *гарбузова каша, часник, вінегрет, голубці з пшоном, гриби, пісний борщ, коржі з маком, узвар* та ін. Як видається, метафоричним є весь текст журналістської статті, зокрема підзаголовок *Гарбузова каша*, при цьому журналістка пише: *Ця смачненька страва цілий рік варилася у Фонді державного майна. <…> Однак наприкінці року парламентарі несподівано піднесли гарбуза й самій Валентині Семенюк* – у дужках пояснення: *(увільнили її з посади голови ФДМ)* (Демократична Україна, № 1, 2009) і т. д. У названій статті виявлено 25 виразів із переосмисленим значенням слів продовольчої сфери, наприклад: *Перець* (заголовок). *Приготування цієї страви узяла на себе особисто* ***шефиня кабмінівської «кухні»*** *Юлія Тимошенко. <…> Критика стосувалася здебільшого якості приготовлених Тимошенко страв: то «****приватизаційний пиріг****» підгорів, то «****бюджетний вінегрет****» покришений недостатньо дрібно, то «****коаліційний борщ****» з'їли голодні опозиціонери з Партії регіонів…* (Демократична Україна, № 1, 2009); *Дюжина рецептів від* ***політичних «кулінарів»*** (Демократична Україна, № 1, 2009).

© О. А. Ільченко, Л. Ю. Сінна, 2015

Такий підхід до викладу матеріалу демонструє іронічне ставлення до того, що цілий рік відбувалося в українському політикумі. Образність, що базується на актуалізації культурних знань народу, по-новаторському репрезентує соціальну оцінку. Це дає змогу без агресії репрезентувати негативну оцінку.

У вербальне оформлення україномовних ЗМІ вводять слова, що репрезентують військову сферу, для вираження ворожості, суперництва, конкуренції (часто нездорової). Наприклад: *війна* в тексти ЗМІ переноситься зі значенням ‘боротьба’, ‘недоброзичливе ставлення’ тощо: ***Війна форматів*** (заголовок). *Президент наказав ВР не розпуститися* (Закон і бізнес, № 9, 2008). Ворожу інтенцію виразу *війна форматів* підтримує дієслово *наказав*, що вжите нижче зметафоризованого заголовка. Переносне слововживання поняття *війна* виражає також протистояння двох сил. У прикладі ***Війна проектів*** (Демократична Україна, № 23, 2009) це – Ю. Тимошенко й В. Янукович зі своїми проектами конституційних змін. Серед військових слів у текстах ЗМІ помічаємо слово *окоп*, що вживається для вираження смислу ‘неактивності’, ‘пасиву’ (*Олігархи готові все зробити, аби національна демократія ще довго «**сиділа в окопах**»* (Народна газета, № 20, 2000)); *мінне поле* – ‘небезпеки’ (***Україна на мінному полі*** (Комуніст, № 65, 2005)); *атакувати* – аналізу політичної діяльності з негативною конотацією (*Влада своє слово сказала. І вкотре прорахувалася. Тому що знову **атакувала слова**, проголошені якось Ростиславом Братуньом…* (Комуніст, № 84, 2005)); *ворог* – політичної сили-суперника (*Прийде в парламент, та й на здивування народу візьме і створить зі своїми **«оранжевими ворогами»** <…> більшість* (Комуніст, № 14, 2006)); *арена боїв* – тематичного поля суперечки (***Арени політичних боїв*** (Коментарі, № 1, 2009)); *фронт* – аспекту ворожої діяльності (*Росія відкрила **другий фронт** проти України – газовий* (ICTV, Факти тижня, 22.06.2014, 19:13)) і т. под. Із серпня 2014 р. нової семантики й аксіологічного забарвлення, інтенції набуло слово-термін *конвой*, яке в традиційному розумінні застосовується для номінації військового підрозділу, що призначений для захисту військових колон із вантажами від раптового нападу противника [7], пор.: ***«Гуманітарний конвой»*** *з Росії змінив маршрут: буде їхати по території, яку контролюють терористи* (http://ipress.ua/news, 22.08.2014, 16:23); ***Конвой Путіна*** *і далі перевіряють на «гуманітарність»* (http://dyvys.info/polityka, 22.08.2014, 16:41); *ЄС закликає Росію вивести **гуманітарний конвой** з України* (http://eurointegration.com.ua/news, 22.08.2014, 17:15); *Восьмий **«гуманітарний конвой Путіна»** перетнув український кордон* (http://ipress.ua/news, 30.11.2014, 10:33) та ін.

ЗМІ мають запозичення і з культурної галузі, що підтверджують номени різних типів видовищ, слова на позначення акторів і глядачів, театральних реквізитів, художніх творів і їх елементів, слова, пов’язані з театром ляльок, цирком і т. д. [1]. Наприклад: *арія*, що, як видається, позначає іронію (***Арія Президента***. *На момент затвердження «загальний кошторис» гаранта радував* (Закон і бізнес, № 4, 2008)); *театр абсурду* – це українська політика (*Московські підгавкувачі **в театрі абсурду*** (Нація і держава, № 24, 2007)); *маріонетка* – той, ким «управляють» (*Геращенко: Путін хоче **маріонеткової держави** в Україні* (http://radiosvoboda.org, 31.08.2014, 20:44)); *лялькар* – той, хто «управляє» Україною (***Коаліція фіктивних лялькарів***. *Поки вся країна обговорювала плани створення «ширки» ПР і БЮТ, намітився ситуаційний союз Віктора Ющенка і Віктора Януковича, де кожний вважає себе ключовим партнером* (Коментарі, № 24, 2009)); *ляльковий театр* – це Україна на чолі з Президентом чи іншою впливовою особою (*Геополітичний театр. Світ що далі, то більше нагадує **ляльковий театр**. Десь у темряві таємничий ляльковод час від часу смикає лише йому відомі ниточки. Коли йому набридає та чи інша лялька, він бере нову* (Персонал плюс, № 45, 2007)); *квартет* позначає чотирьох очільників політичної події, *музика* – супровід (***Помаранчевий квартет – музика української революції*** (Самостійна Україна, Ч. 50-51, 2004)); *сценарій*, – як правило, прецедентний, запрограмований, передбачуваний розвиток подій (*«Газпром» закачує газ в європейські сховища, готуючись до **«найгіршого сценарію»**, – Медведєв* (http://zik.ua/ua/news, 23.09.2014) і т. д. Особливістю функціонування цієї лексики в переносному значенні є прагнення виявити дійсний стан справ, що ретельно приховувався.

ЗМІ переймають слова дорожньо-транспортної сфери. Наприклад: *дорога* – шлях розвитку (***Помаранчева дорога*** *України* (Молодь України, № 1, 2008)); *літак*, який *іде в піке*, указує на зниження діяльності, потенціальний крах (***Коаліційний «літак»*** *йде у піке. Схоже, що в Президента Віктора Ющенка незабаром знову можуть викинути підстави для розпуску Верховної Ради* (Демократична Україна, № 24, 2009)); *машина*, що асоціює державу з багатьма взаємопов’язаними механізмами (*Політичні механізми **державної машини*** (Закон і бізнес, № 27, 2001); *Громадські організації як противага і доповнення **до державної машини*** (Демократична Україна, № 38, 2009)), а самі *механізми* – це сфери життя країни (***Політичні механізми*** *державної машини* (Закон і бізнес, № 27, 2001)); *колія*, що в текстах ЗМІ проходить шлях від прямого значення до символічного (***Колія в народ***. *Голова секретаріату Президента з’їздила на Хмельниччину електропоїздом. Там Віра Іванівна агітувала за Конституцію Ющенка* (Україна молода, № 170, 2009). Шляхом асоціації суспільно-політичних явищ із механізмом, технікою, транспортом журналісти досягають іронічної інтенції тексту, в якому висловлюють зневажливе ставлення до описуваної події; інтенсивний розвиток подій, швидку (й часто невпевнену) зміну в напрямах розвитку.

Отже, на процес поповнення оцінного мовленнєвого фонду українських ЗМІ активно впливають лексичні запозичення з різних галузей людської діяльності. Це зумовлено позамовними чинниками. Для мови українських ЗМІ важливими побудниками такої мовленнєвої діяльності є соціальна оцінність, а також прагнення журналіста бути прочитаним, що виявляють її характер, особливості, риси. Дія принципу соціальної оцінності й експресивності зумовлює добір (у якісних і кількісних характеристиках) лексичних розрядів, що репрезентують відповідну галузь науки, виробництва, мистецтва і т. д., тобто визначає лексичну систему мови ЗМІ.

Лексична система мови ЗМІ має відкритий характер, відносна стабільність може бути визначена лише для певного періоду, чим зумовлена постійна необхідність (актуальність) її дослідження. Цим і зумовлена перспектива подальших досліджень мови ЗМІ у визначеному ракурсі.

Література:

1. Андрейченко О. І. Метафора театру в сучасному політичному дискурсі: когнітивний аспект / О. І. Андрейченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – № 11. – 2011. – Вип. 17. – Т. 1. – С. 9–14.

2. Ільченко О. А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000 – 2010 рр.) / Олена Анатоліївна Ільченко. – Харків, 2012. – 198 с.

3. Клипатская Ю. А. Лексические заимствования разных сфер коммуникации в политическом дискурсе / Ю. А. Клипатская // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство. – 2007. – № 4 / 2. – С. 108–114.

4. Солгник Г. Я. Лексика газеты (функциональный аспект) : [учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика»] / Григорий Яковлевич Солганик. – М. : Высш. школа, 1981. – 112 с.

5. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Олеся Миколаївна Чадюк. – К., 2005. – 20 с.

6. Хунмей Х. Функционирование экономических терминов в газетных текстах / Хэ Хунмей // Русская филология. Украинский вестник : Республиканский научно-методический журнал. – Харьков, 2000. – № 3 – 4 (17). – С. 126-128.

7. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%BE%D0%B9.

УДК 821.111–3

М. М. Калініченко,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

АМЕРИКАНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ПЕРФОМАНС У НАЦІОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОРІЧЧЯ

У статті здійснено аналітичну інтерпретацію дискурсивної сутності північноамериканського масового театрального перфомансу першої половини XIX сторіччя та його взаємодії з дискурсивними соціокультуральними практиками доби.
Ключові слова: *північноамериканський масовий театр, перфоманс, дискурс, дискурсивні практики, карнавалізація культури.*

В статье осуществлена аналитическая интерпретация дискурсивной сущности североамериканского массового театрального перфоманса первой половины XIX столетия и его взаимодействия с дискурсивными социокультурными практиками эпохи.
Ключевые слова*: североамериканский массовый театр, перфоманс, дискурс, дискурсивные практики, карнавализация культуры.*

The article realizes an analytical interpretation of the discursive essence of the North-American mass theatrical performance of the first half of the XIX century and its correspondence with the discursive socio-cultural practices of the age.
Key words*: North-American mass theater, performance, discourse, discursive practices, carnivalization of culture.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У 1811-му році, американський актор Джон Говард Пейн (1792–1852), який ще підлітком виїхав до Британії та згодом уславився на англійській сцені майстерною грою у шекспірівських п'єсах, уперше відвідав розважальну виставу в одному з театральних закладів Нью-Йорка. В оточенні своїх колишніх співгромадян, у атмосфері оглушливого галасу і реготання сповненої нестримного ентузіазму демократичної аудиторії, він уважно, хоча й дещо розгублено спостерігав за виступам клоунів, танцюристів і акробатів. Згадуючи побачене, Пейн занотував у щоденнику: «Невгамовна жага нових вражень, яка є домінуючою ознакою нашого національного характеру, напевно зробить цю справу популярною і прибутковою». Однак, на його переконання, «кожна розумна людина, наділена добрим мистецьким смаком», швидко зрозуміє, що справжнє театральне мистецтво Сполучених Штатів не матиме нічого спільного з «цією розмаїтою мішаниною сценічних розваг, які ніколи не досягнуть гармонії між собою» [3, с. 99].

Пейн, колишній американський громадянин, котрий провів багато років на чужині, не міг навіть уявити, наскільки хибним виявилося його пророцтво щодо майбутньої долі національного театру. Впродовж першої половини XIX сторіччя театр в Сполучених Штатів перетворився на «розмаїту мішанину» гетерогенних жанрових різновидів і сценічних засобів, які співіснували і вільно комбінувалися з метою задоволення інтересів масової демократичної аудиторії, яка не мала жодних усталених уподобань, окрім незмінного прагнення отримувати нові й надзвичайні враження.

Вже на початку 1840-х років звичним явищем для більшості масових американських театрів стала поява на сцені співаків, танцюристів, циркових артистів і дресированих тварин. Найвідоміші тогочасні театральні продюсери та драматурги Сполучених Штатів (серед них Фінеас Тейлор Барнум, Чарльз Роджерс, Гілберт Спелдінг і Джон Бенверд) поєднували у своїх масштабних перфомансах трагедії Шекспіра, академічний балет, виступи оперних співаків із «ницими» популярними видовищами – цирковою клоунадою, кумедними виступами «чорнолицих менестрелів», еротичними шоу, сенсаційними мелодрамами, демонстрацією так званих «діорам» тощо.

Хоча історія американського театрального мистецтва першої половини XIX сторіччя вже стала предметом уваги академічної спільноти, існує чимало пов'язаних із нею суттєвих питань, які потребують подальших досліджень. Стрімкий розвиток суверенного демократичного суспільства вивільнив бурхливі сили національної популярної культури, які зумовили радикальне оновлення американського театрального перфомансу. Кожен учасник і творець нового демократичного театру, який звертався до масового глядача, незмінно відчував на собі їх потужний вплив. Безмежна волелюбність і нестримне прагнення до індивідуалістичного самоствердження, які були основою ментальності демократичного суспільства, заперечували і підривали усталені засади сценічного мистецтва.

Національний театр і оригінальний американський стиль акторської гри формувалися в безпосередній залежності від преференцій масової аудиторії, яка була залюблена в такі невід'ємні атрибути популярної культури, як сенсаційність, нестримна емоційність і несподівані сполуки багатоманітних засобів художнього вираження. Одначе театр не тільки залежав від демократичних соціокультуральних практик, але і перебував у складних діалогічних стосунках із ними, утворюючи особливий дискурсивний простір, в якому між різними царинами національного буття відбувався постійний обмін ідеями, гаслами і риторичними фігурами.

Відомі політичні промовці і суспільні реформатори Сполучених Штатів охоче послуговувалися риторичним арсеналом популярних виконавців заради максимальної інтенсифікації впливу своїх виступів на громадську думку. Християнські проповідники, які впродовж Другого Великого Пробудження американської протестантської церкви залучали тисячі новонавернених до масових театралізованих богослужінь, дозволяли собі настільки сміливо використовувати засоби драматичної візуалізації і «популярної мови» акторів, що зрештою були змушені захищатися від звинувачень у наслідуванні сценічних стратегій масового театру. За відсутності жорсткої культуральної ієрархії американська музика (популярна і класична), циркові вистави, просвітницькі лекції, природничі музеї, виставки художників і фотографів увійшли до сфери впливу театрального мистецтва. Театр не лише перетворився на конкурента популярної літератури і сенсаційних «penny press», але й привернув увагу багатьох видатних представників американського романтизму, які віднайшли у національному театральному дискурсі багатюще джерело оригінальних сюжетів і яскравих образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторитетних розвідок останніх років, присвячених вивченню історії американської драматургії та театрального перфомансу в контексті популярної демократичної культури Сполучених Штатів XIX сторіччя, варто виокремити наукові праці Рассела Сенджека, Джефрі Мейсона, Розмарі Бенк, Дейла Кокрелла, Вільяма Мейхера, Бенджаміна Рейса, Джона Фріка, Дейвіда Нейлора й Найджела Кліффа. Вони детально розглядають різноманітні аспекти феномена вільного поєднання категорій масової та «високої» культури на американській сцені, який увиразнював неповторний національний характер і потужну енергетику демократичного театру 1800-х років. Хоча названі дослідники незмінно наголошують на пріоритетності вивчення процесів рецепції складових популярної культури

© М. М. Калініченко, 2015

і суспільно-політичних проявів американського демократизму в театральному мистецтві, вони залишають без належної уваги діалогічну природу їхньої дискурсивної взаємодії.

Мета статті зумовлена актуальною необхідністю переосмислення історії розвитку американського масового театру першої половини XIX сторіччя у його тісному дискурсивному контактуванні з тогочасною популярною культурою. Оскільки театральне мистецтво не лише відображало своє культуральне оточення, але й інтенсивно впливало на нього, **завдання статті** передбачає визначення характерних особливостей трансформації дискурсивних практик демократичного театру в соціально-політичному і духовному континуумі Сполучених Штатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Американський театр і американське демократичне суспільство нагадували братів-близнюків, які повсякчас відчувають нерозривну спорідненість між собою. У першій половині XIX сторіччя динамічне територіальне і економічне зростання Сполучених Штатів відбувалося за рахунок просування на Захід північноамериканського континенту. Разом із тисячами піонерів і переселенців «синхронно з міграцією населення, в тому ж напрямку рухався і американський театр» [3, с. 2]. Відсутність розвиненої мережі доріг змушувала перших мандрівних акторів простувати нерозвіданими водяними шляхами на човнах і саморобних плотах. Заради мистецтва і потенційних прибутків відчайдушні гастролери-авантюристи ризикували життям і нерідко знаходили передчасну смерть посеред безкраїх просторів Дикого Заходу.

Демократичному суспільству вдалося розв'язати транспортну проблему, яка загрожувала суттєво сповільнити розвиток національного театру. Цьому сприяло запровадження так званої «стратегії внутрішніх вдосконалень» (internal improvements strategy), ініційованої президентом Медісоном у 1815-му році. На його переконання, «створення мережі штучних річкових каналів» було спроможне в недалекому майбутньому «поєднати різні частини нашої величезної конфедерації». Успішна подорож пароплава Роберта Фултона в 1807-му році і завершення будівництва каналу Ері між Гудзоном і Великими Озерами у 1825-му році стимулювали розвиток річкового транспорту. До початку 1830-х років американські парові кораблі і національна система внутрішніх водних комунікацій вважалися неперевершеними.

Питомо американське прагнення створити найпотужніший пароплав відзначив Р.В. Емерсон, коли писав, що його співгромадяни «залюбки зійдуть на борт судна, зробленого із сірників диявола, якщо він рухатиметься швидше за інші пароплави». Літературний псевдонім «Марк Твен», запозичений із лексикону лоцманів, став своєрідною даниною американському річковому транспорту, який був виразним утіленням духу підприємливості та винахідливості демократичної нації.

Натаніель Готорн уподібнив будівництво рукотворних водяних шляхів між Східними і Західними територіями до «дивовижного чародійства, яке нарешті сполучило два раніше роз'єднані світи». Лише за десять місяців після завершення каналу Ері більше тринадцяти тисяч кораблів пройшло його водами. Найвеличнішими з них були річкові театри – грандіозні плавучі палаци, на кожному з яких легко розміщувалися до трьох тисяч глядачів. Зазвичай їх іменували «ковчегами» (arks) – це ім'я походило від назви перших плавучих театрів, яким випала честь об'єднати «світи» Сходу й Заходу Америки.

За словами нью-йоркських репортерів, грандіозне театральне дійство, що розпочалося 26 жовтня 1825-го року з нагоди урочистого відкриття каналу Ері, через кілька днів охопило практично всю країну і «стало найвеличнішою карнавальною процесією не лише в Америці, але й у цілому світі» [2, с. 19]. Рівно об одинадцятій годині розміщені вздовж усього каналу артилерійські батареї розпочали тріумфальну канонаду, котра тривала близько години. Оркестри на пристані грали патріотичні марші. Під звуки бравурної музики у першу подорож на Захід відправилася процесія кораблів, яку очолювали плавучі театри. В авангарді знаходилися величезне судно «Noah's Ark» і найперший в Америці річковий театр «Chapman's Ark», котрі транспортували акторів, циркачів, співаків і тубільних танцюристів у національному вбранні та дресированих тварин. Практично в кожному великому місті, що траплялося на шляху, влаштовувалися паради, бенкети, феєричні нічні салюти. Під час тривалих зупинок учасники процесії розважали глядачів популярними виставами, котрі розпочиналися словами: «Хто завітав до нас? Ваші брати зі Сходу!» [2, с. 24].

Варто звернути особливу увагу на вищецитовані слова журналістів про «карнавальну процесію». Ще наприкінці 1790-х років американський масовий театр унаслідок домінування релігійних традицій пуританізму вважався чимось на кшталт «диявольської», аморальної розваги, що не заслуговувала на увагу респектабельних громадян. Одначе на початку XIX сторіччя, завдяки позитивній суспільній рецепції «карнавалізованих» вистав популярного театру, ставлення широких верств демократичної громадськості до сценічного мистецтва змінилося до невпізнання. «Диявольський» театр, який викликав колись жорсткий суспільний осуд, постав головним чинником консолідації демократичної нації. Величезні кораблі-театри, котрі невпинно прямували на Захід по новозбудованих каналах, засвідчували невпинний соціальний, економічний поступ країни і реалізовували давню мрію американців про остаточне об'єднання Сполучених Штатів.

В Америці, котра лише нещодавно вирвалася з колоніальної неволі, масовий театр виконував функцію потужного каталізатора змістових перетворень соціальних і мистецьких практик молодої демократичної республіки. Аби краще пояснити складну і суперечливу сутність цього процесу, варто звернутися до концепції «карнавалізованої культури» Михайла Бахтіна, реалізованої у його відомій книзі про творчість Франсуа Рабле. На думку дослідника, радикальні зміни світосприйняття незмінно провокують суспільство до релятивізації засадничих елементів домінуючої системи духовних цінностей. Найвиразнішою ознакою «карнавалізації» національної культури, викликаної оновленням світоглядної парадигми, постає схильність базових культуральних атрибутів до несподіваних змістових метаморфоз, внаслідок чого вони втрачають усталене значення й обертаються на свою повну протилежність.

Хоча М. Бахтін застосовував поняття «карнавалізована культура» лише до культурального простору середньовічної Європи, ознаки подібної «карнавалізації» добре помітні в Америці XIX сторіччя. Тогочасна демократична культура дійсно нагадувала грандіозний «карнавал», у котрому зникали колишні соціальні і класові відмінності, «високі» і «низькі» культуральні елементи вільно поєднувалися і обмінювалися функціями, а усталена система світоглядних координат перебувала в транзитному стані і безперервно модифікувалася.

Лише за дев'ять місяців після того, як «карнавальна процесія» річкових театрів розпочала підкорення Заходу, громадськість стала свідком чергового масштабного «карнавалу», причиною якого виявилася передчасна смерть двох колишніх президентів і «батьків-засновників» американської демократії – Джона Адамса і Томаса Джефферсона. Вони пішли з життя в один день, 4-го липня 1826-го року, проте замість оголошення трауру з приводу кончини славетних політиків, демократичне суспільство перетворило їхні похорони на карнавалізований національний перфоманс.

Одночасна раптова смерть Адамса і Джефферсона була оголошена «настільки неймовірним збігом обставин, що людський розум здатний сприймати її виключно як переконливий доказ існування Божої Мудрості, що заслуговує на пошанування і благоговіння» [1, с. 223]. У театралізованому світі демократичної культури, яка розвивалася згідно з принципами визначеного М. Бахтіним «карнавалізованого» перевтілення, скорботне розчарування, котре мала викликати втрата відразу двох очільників нації, обернулося на тріумфальне провіщення щасливого майбутнього Америки.

Під час багатотисячних парадів, святкових концертів, політичних виступів і театральних вистав із нагоди «неймовірного збігу» двох смертей актори, оратори, політики потрактовували історію Сполучених Штатів як череду героїчних звитяг і могутніх звершень, реалізованих завдяки містичним інтервенціям «всемогутньої Божої сили», що сприяла прогресу і раз у раз вберігала країну від небезпек. Навіть після набуття Америкою політичного суверенітету добродійні небесні покровителі продовжували піклуватися про демократичну націю, час від часу нагадуючи про свою присутність за допомогою сенсаційних засобів, напрочуд подібних до мистецького арсеналу популярних театрів. Саме під час карнавальних торжеств із нагоди надзвичайної, приголомшливої і неймовірної смерті легендарних державників зі сцени популярних театральних закладів в Нью-Йорку й Вашингтоні вперше пролунали урочисті слова про «єдину, обрану Богом націю», яким згодом судилося стати незмінною риторичною основою американської демократичної ідеології.

Яскравий театральний перфоманс заохотив американців до перенесення майстерних сценічних вигадок у повсякчасне буття. Найкращим майстром цієї справи довгий час вважався видатний американський авантюрист Фінеас Тейлор Барнум, прозваний «принцом омани». Він уславився створенням музею-кунсткамери у Нью-Йорку, в якому впродовж багатьох років демонструвалися найрізноманітніші дивовижні речі і потворні істоти: гіганти і карлики, морські русалки, бородата жінка, «найбільший у світі слон» тощо. Звісно, спостережлива людина могла помітити, що «русалка» скидалася на скелет тюленя, до якого причепили голову мертвої мавпи, але більшість відвідувачів рідко звертала увагу на такі дрібниці. Гротескові експонати Барнума здавалися не менш реальними, ніж «карнавалізовані» сценічні вигадки популярних акторів і драматургів. Як казав із цього приводу сам власник музею, «люди, котрі щиро вірять в інсценізовані вигадки, народжуються в цій країні щохвилини» [6, с. 239].

Детальні розповіді про «музей потвор» присутні у більшості сучасних історичних праць, присвячених американській культурі першої половини XIX сторіччя. Значно менше відомо про успішну діяльність Барнума як театрального продюсера і драматурга, хоча свій виставковий бізнес він розпочав із тривалих театральних гастролей, подорожуючи Америкою з трупою акторів, які допомагали привертати увагу до головного сенсаційного номера програми – демонстрування паралізованої вісімдесятирічної негритянки Джойс Гет, котра була проголошена «нянькою самого генерала Джорджа Вашингтона». Заради підсилення атмосфери сенсаційності рекламні об'яви популярних вистав Барнума анонсували, що їй нещодавно виповнилося 160 років.

Завдяки приголомшливому успіху театралізованої вигадки із «нянькою Вашингтона», Барнум зібрав достатньо коштів для організації стаціонарного музею, в якому розмістилися понад шістсот тисяч експонатів. У виставковому приміщенні він також облаштував власний театр, де щовечора публіку розважали шоу «чорнолицих менестрелів» і мелодрами, позначені типовою для перфомансів Барнума шахрайською сенсаційністю, націленою на оманливу трансформацію реальності. Про величезний вплив театральних вистав «музею потвор» на популярну демократичну культуру і свідомість масового американського глядача переконливо свідчить статистика. Впродовж 1840-х років у країні, де на той час мешкало близько 35 мільйонів людей, «принц омани» примудрився продати понад 38 мільйонів квитків на свої популярні спектаклі [4, с. 71].

Герман Мелвілл, знавець тогочасного популярного сценічного мистецтва, зобразив Барнума в одному з оповідань збірки «Authentic Anecdotes of Old Zack» (1847). У ньому персонаж на ім'я «П. Т. Б*нум» листується з прославленим генералом Захарієм Тейлором, щоби отримати від нього дорогоцінні військові артефакти: артилерійське ядро, яке колись ледь не вбило цього воєначальника, а також його старезні ногавиці, котрі має намір демонструвати вельмишановній демократичній публіці. Зрештою, «П. Т. Б*нум» звертається до Тейлора із «вигідною діловою пропозицією»: він запрошує генерала оселитися на деякий час у його музеї, у спеціальній клітці [5, с. 23], поряд з іншими сенсаційними експонатами.

Мелвілл увиразнив характерний релятивізм популярної театральної культури та її здатність модифікувати світосприйняття демократичної аудиторії. У грандіозному театральному «карнавалі», котрий ближче до середини сторіччя охопив практично всю країну, героїчний полководець Тейлор і його обтріпані ногавиці набували цілковитої рівнозначності, здатності до взаємного змістового заміщення. Внаслідок театралізації реальності всі складові життя, незалежно від їхньої належності до полярно протилежних культуральних рівнів, ставали частиною єдиного «карнавалізованого» перфомансу демократичної Америки.

Своєрідною кульмінацією тривалого процесу злиття реальності і «карнавалізованої» театральної вигадки постали передвиборчі змагання 1840-го року, коли у двобої за найвищу державну посаду зійшлися кандидат від демократичної партії президент Мартін Ван Бьюрен і генерал Вільям Гаррісон, представник партії Вігів. Серед численних пропагандистських публікацій у тогочасних «penny newspapers» з'явилася сатирична стаття прибічників Ван Бьюрена, в якій Гаррісона заради приниження його іміджу було уподібнено до простакуватого селянина з глибинки, котрий почувається щасливим, коли в нього є «маленька дерев'яна хатинка» і «барильце міцного сидру» – нічого іншого він просто не потребує.

Однак історія про «дерев'яну хатинку» виявилася найбільшим прорахунком передвиборчої кампанії демократів. Їх кандидат Мартін Ван Бьюрен народився в простій сільській хаті; його батько був звичайним фермером, а мати – власницею невеликого трактиру. Важко уявити кращу біографію для справді «народного» демократичного обранця. Натомість, Гаррісон був нащадком заможної плантаторської родини зі штату Віргінія і мешкав у величезному маєтку, який налічував шістнадцять кімнат.

Вигадка демократів про «бочонок з сидром» і «дерев'яну хатинку» надала партії Вігів потужну пропагандистську зброю, скориставшись котрою, вони спромоглися цілковито змінити передвиборчий імідж свого кандидата. По всій Америці були організовані масові театралізовані виступи, в яких Гаррісона репрезентували таким собі пересічним демократичним громадянином з прикордонних територій, який мешкає в маленькій хижі посеред лісу. На передвиборчих сценах популярні актори зводили бутафорські дерев'яні домівки, поруч з якими, заради посилення ефекту «демократичної простоти», були прив'язані справжні лісові звірі: лисиці, єноти і навіть ведмеді. Невдовзі «хатинки» Гаррісона почали з'являтися скрізь: на мітингах, зустрічах із виборцями, в сувенірних крамницях. Кожна американська родина мала змогу придбати маленьку копію саме того сільського будинку, в якому буцімто мешкав «народний» кандидат в президенти.

Під час виступів і вистав також згадували Ван Бьюрена, який, за твердженнями агітаторів, безперервно марнував бюджетні кошти на дорогоцінне оздоблення для своєї вашингтонської резиденції (насправді, він придбав лише кілька недорогих репродукцій і новий сервіз для зустрічей з іноземними дипломатами). Передвиборча кампанія партії Вігів стала тріумфом «карнавалізованої» театральної ілюзії над реальністю. У сенсаційній виставі під назвою «президентські вибори» 1840-го року демократа Ван Бьюрена було перетворено на зажерливого багатія, тоді як його суперник, віргінський «аристократ» Гаррісон, постав в образі простого американця з «гарячим і чесним серцем». 4-го травня 1841-го року переважною більшістю голосів демократична Америка обрала генерала Гаррісона. Попри блискучу перемогу, йому не судилося проявити себе у національній політиці. Застудившись під час інавгурації, новообраний президент швидко помер.

Хоча головна дійова особа «карнавалізованого» передвиборчого спектаклю 1840-го року пішла з життя, несподівано перервавши перебіг захопливої вистави, американська нація й надалі зберігала цікавість до незліченних перфомансів інших творців і дійових осіб демократичної культури. Всеохоплюючій театралізації буття не стала на заваді навіть Громадянська війна 1861–1865-го років. Вона сприяла оновленню декорацій і акторського складу популярних видовищ, проте була не здатна змінити уподобання масової аудиторії, яка вбачала в нескінченному «карнавалі» дискурсивних практик політики, мистецтва, релігії й суспільного життя головну запоруку своєї демократичної рівності, що не визнавала жодних обмежень.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Ще наприкінці 1990-х років американські науковці почали застосовувати термін «карнавальна культура» до масового мистецтва Сполучених Штатів XX сторіччя. На переконання академічного загалу, популярні сценічні шоу, кіно і телебачення, котрі підносять усе «вульгарне» і «пересічне», спромоглися позбавити демократичне суспільство найменших ознак справжньої «високої» духовності, «низька» розважальна культура остаточно взяла верх над усіма формами культури «елітарної». Подібна інтерпретація соціальних і мистецьких практик сучасної Америки потребує суттєвих уточнень з огляду на складні і тривалі процеси діалогічної взаємодії «карнавалізованої» театральної культури у національному соціокультуральному дискурсі, започатковані ще у першій половині позаминулого сторіччя. Згідно з дефініцією М. Бахтіна, «карнавал» за своєю природою є універсальним і всеосяжним явищем, він не знає, та й не може знати жодних обмежень, позаяк його єдиний закон – це закон нестримної «карнавальної свободи». Внаслідок поступового злиття реальності і сценічної вигадки в свідомості масової північноамериканської аудиторії місце усталених правил поведінки і традиційних естетичних умовностей заступив мінливий демократичний «карнавал». Він об'єднав величне і мізерне, «високе» і «низьке», уможливив безперешкодне винайдення нових елементів національної культури Америки шляхом вільного поєднання її полярних складових. Цей процес нестримної культуральної карнавалізації, ініційований американським демократичним театром першої половини XIX сторіччя, не припиняється й сьогодні.

Література:

1. Bernstein R. The Founding Fathers Reconsidered / Richard Bernstein. – New York : Oxford University Press, 2009. –238 p.
2. Graham Ph. Showboats: The History of an American Institution / Philip Graham. – Austin : University of Texas Press, 1976, – 256 p.
3. Grimsted D. Melodrama Unveiled: American Theater and Culture 1800–1850 / David Grimsted. – Chicago : University of Chicago Press, 1988, – 285 p.
4. Hanners J. It Was Play or Starve: Acting in the XIX century American Popular Theater /John Hanners. – Bowling Green, Ohio : Bowling Green State University Press, 1993, – 163 p.
5. Melville H. Authentic Anecdotes of Old Zack / Herman Melville. – New Brighton, Minnesota : K. Starosciak, 1973. – 25 p.
6. Saxon A. P.T. Barnum: The Legend and the Man / Arthur Saxon. – New York : Columbia University Press, 1989. – 437 p.

УДК 81'25:373.48: 341.24

Д. С. Касяненко,
Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

МОВНІ КЛІШЕ ТА КАНЦЕЛЯРИЗМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЄС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

У статті досліджено особливості застосування та відтворення мовних кліше та канцеляризмів нормативно-правових актів ЄС у перекладі з німецької мови українською.
Ключові слова: *переклад юридичних текстів, мовні кліше та канцеляризми нормативно-правових актів ЄС.*

Статья посвящена исследованию особенностей использования и перевода языковых клише и канцеляризмов нормативно-правовых актов ЕС при переводе с немецкого языка на украинский.
Ключевые слова: *перевод юридических текстов, языковые клише и канцеляризмы нормативно-правовых актов ЕС.*

This article is aimed to explore the specific of cliché and officialese use in EU laws, statutes, codes, rules, regulations, requirements and their translation from German into Ukrainian.
Key words: *translation of legal texts, cliché and officialese of EU laws, statutes, codes, rules, regulations and requirements.*

Переклад юридичних текстів не втрачає своєї актуальності на всіх етапах існування людської цивілізації і слугує сьогодні об'єктом досліджень таких відомих науковців та перекладознавців як В. Вайсфлог, С. Шарчевич, Р. Гофен, П. Сандріні, Ж. Р. де Гроот, Р. Арнтц, Р. Штольце, Д. Мадсен, А.-Л. К'яєр, Д. Цао, В.І. Карабана, О.А. Шаблій та інших. Проте поза увагою сучасних перекладознавчих розвідок і досі залишаються певні вузькогалузеві особливості юридичного перекладу, зокрема відтворення мовних кліше та канцеляризмів нормативно-правових актів ЄС офіційними та регіональними мовами ЄС, що визначає **новизну** цієї розвідки.

Роль та значення мовних кліше та канцеляризмів мови офіційно-ділового стилю не можна не дооцінювати, адже саме вони забезпечують стрункість структури нормативно-правових актів ЄС, сприяють транспарентному викладу юридичного змісту автентичних текстів, що зумовлює **актуальність статті**.

Мета роботи – з'ясувати особливості функціонування мовних кліше у нормативно-правових актах ЄС в німецькій та українській мовах, а також специфіку відтворення канцеляризмів з німецької мови українською. **Об'єктом дослідження** виступають німецькомовні нормативно-правові акти (далі НПА) ЄС [7; 8] та їхні офіційні переклади українською мовою [2; 3]. **Предмет дослідження** – мовностилістичний потенціал НПА ЄС в німецькій та українській мовах. **Матеріалом дослідження** слугують мовні кліше та канцеляризми НПА ЄС, відібрані методом загальної вибірки із зазначених джерел європейського права [2; 3; 7; 8].

Аналіз літератури виявив інтенсивність досліджень НПА ЄС крізь призму перекладу на зарубіжних теренах і нестачу фундаментальних розвідок зазначеної проблематики в українському перекладознавстві. Перші студії, присвячені лінгвістичним аспектам нової легіслативної культури, з'являються в Західній Європі наприкінці 90-х рр. (В. Вайсфлог, С. Шарчевич, Р. Гофен, П. Сандріні, Ж. Р. де Гроот, Р. Арнтц, Р. Штольце А.-Л. К'яер). В Україні євролект як феномен «нової інтернаціональної мовної сутності» [6] стає об'єктом наукових досліджень лише з 2007 р. [1] і згодом висвітлюється також іншими мовознавцями, перекладачами-практиками та науковцями (О. Чередниченко, Т. Качка, С. Друзенко, Д. Касяненко).

Мовні кліше та канцеляризми властиві офіційно-діловому стилю. Тому однією з ключових вимог до перекладу НПА ЄС слугує максимальне відтворення (поруч зі смислом та змістом оригіналу, структурою вихідної моделі НПА ЄС) його *стилю*.

Для адекватного відтворення стилю НПА ЄС перекладач повинен послуговуватися стандартизованими відповідниками як для позначення композиційних одиниць, так і у перекладі канцеляризмів, усталених словосполучень, зокрема, у преамбулах та прикінцевих положеннях, що полегшить його роботу та покращить якість перекладу.

Тож, *мовні кліше* та *канцеляризми* становлять окрему групу усталених сполучень НПА ЄС. Під *мовним кліше* ми, слідом за О. Селівановою, розуміємо стандартні відтворюванні засоби мовлення, які регулярно повторюються в певних контекстах і слугують ознаками певного стилю або мовленнєвого акту, наприклад, в резолюціях на документах [4, с. 209]. Правильний і стандартизований переклад мовних кліше НПА ЄС забезпечує адекватне відтворення фахових текстів зазначеного жанру. Так, наприклад, мовні кліше, представлені в німецькомовних НПА ЄС моделлю «прийменник + іменник», перекладаються українською мовою дієприслівниковим зворотом, наприклад:

<u>In der Gewissheit</u>, dass Europa, «in Vielfalt geeint», ihnen die besten Möglichkeiten bietet, <u>unter Wahrung</u> der Rechte des Einzelnen und <u>im Bewusstsein</u> ihrer Verantwortung gegenüber den künftigen Generationen und der Erde dieses große Unterfangen fortzusetzen, das einen Raum eröffnet, in dem sich die Hoffnung der Menschen entfalten kann [8, с. 9].	*<u>Упевнені</u>, що «об'єднана в розмаїтті» Європа надає унікальну змогу, <u>шануючи</u> права кожної людини й <u>усвідомлюючи</u> свою відповідальність перед майбутніми поколіннями й Землею, провадити цю величну справу, що зробить Європу винятковим простором людської надії* [3, с. 25].

Канцеляризмом позначаємо специфічні слова, сполуки, стійкі вирази та конструкції офіційно-ділового стилю, які зустрічаються у НПА ЄС. Для їхнього перекладу українською мовою необхідно добирати функціонально еквівалентні слово- або терміносполучення, як правило також канцеляризми цільової мови, окремі складові яких можуть різнитися їхньої семантикою [5, с. 211].

Багато мовних кліше та канцеляризмів з'являються у НПА ЄС з національних мов держав-членів ЄС унаслідок запозичення традицій укладання конституцій Франції та Німеччини, зокрема у преамбулах до основних законів ЄС, наприклад: *in dem Bewusstsein* (нім.) / *conscientes du fait* (фр.) – усвідомлюючи; *in der Erwägung* (нім.) / *considerant* (фр.) – беручи до уваги що / зважаючи на; *im Hinblick* (нім.) / *eu egard (фр.)* – у зв'язку з / зважаючи на те, що / з огляду на те, що; *in dem Wunsch* (нім.) / *desireuse* (фр.) / *desiring to* (англ.) – бажаючи; *überzeugend, in der Gewissheit, im Vertrauen* (нім.) / *convaincus* (фр.) – певні / упевнені тощо. Проте у перекладі юридичного тексту вибір слушного відповідника та його «імплантація» в контекст може викликати певні складнощі щодо вибору влучного дієслова, прийменника тощо. Очевидно, що комунікативну функцію допомагають виконувати всі мовні елементи усталених словосполучень, наприклад: *ein Gesetz einbringen* (вносити законопроект); *kraft des Gesetzes* (в силу закону); *in Kraft treten* (набувати чинності), *nach Artikel* (за статтею);

© Д. С. Касяненко, 2015

als Gesetzgeber tätig sein (ухвалювати законодавчі акти), *bewährte Verfahren übernehmen* (переймати взірцевий досвід), *die nationalen Gerichte binden* (бути обов'язковим для національних судів), *der Rat erläßt…Richtlinien* (Рада публікує / видає директиви), *einstimmig beschliessen* (ухвалювати одноголосно) тощо.

Особливу небезпеку для юридичного перекладу становить дослівний переклад канцеляризмів, утворених у німецькомовних НПА ЄС за найбільш поширеною моделлю **іменник + дієслово**, де дієслово виконує формальну функцію і не конкретизує семантичне значення термінологічного сполучення: ***stellen*** *(ставити),* ***geben*** *(давати),* ***ziehen*** *(тягнути),* ***machen / tun*** *(робити)* тощо. Так, приміром, фаховий характер дієслів *ratifizieren* та *legalisieren* сприймається одразу, адже вони слугують термінами підмови права. Фахова приналежність дієслів загальновживаної мови до канцеляризмів НПА ЄС очевидна, якщо вони входять до складу відповідного терміносполученнях, наприклад: ***ziehen*** *– zur Verantwortung ziehen* (притягнути до відповідальності); ***stellen*** *– Antrag stellen* (робити заяву, вносити пропозицію); *Anspruch* ***tun*** *– робити відвід заяви/ клопотання*; *Eintrag* ***tun*** *– завдати шкоди*; *Aussagen* ***machen*** *– давати свідчення* тощо. Наведені приклади унаочнюють приналежність дієслів узагальнюючого характеру до складу німецькомовних канцеляризмів НПА ЄС, проте під час перекладу українською мовою відбувається їхня конкретизація за допомогою більш вужчого за значенням відповідника, наприклад: ***stellen*** *– vor Gericht stellen* (*віддавати* під суд); *unter Beweis stellen* (*обґрунтовувати* дії) тощо.

У процесі аналізу німецькомовних версій НПА ЄС ми виокремили мовні кліше, які найчастіше зустрічаються в обраному жанрі юридичних текстів ЄС і навели їх разом з перекладом українською мовою у таблиці, конкретизуючи ліворуч ті частини НПА ЄС, яким вони притаманні.

Таблиця 1

Мовні кліше НПА ЄС та їх переклад українською мовою

	№ \ мова	DE	UA
Посилання НПА ЄС	1.	gestützt auf den Vertrag zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft	Спираючись на Договір про заснування Європейського Спільноти
	2.	gestützt auf die Verordnung (EG) Nr…	спираючись на регламент (ЄСп) №…
	3.	gestützt auf den Vorschlag der Kommission	спираючись на пропозицію Комісії
	4.	gestützt auf die Stellungnahme des Europäischen Parlaments;	спираючись на висновок Європейського Парламенту;
	5.	Angenommen durch	ухвалено / прийнято
	6.	Annahme durch	Ухвала
	7.	Anwendung aufgeschoben	ухвалення відстрочено
	8.	Ausgelegt durch	розтлумачено / пояснено
	9.	Aussetzung durch	призупинення / скасування
	10.	Bestätigt durch	Підтверджено
	11.	Durchgeführt durch	Впроваджено
	12.	Ergänzt durch	Доповнено
	13.	Ersetzt durch	Замінено
	14.	Geändert durch	Змінено
	15.	Konsolidiert	Консолідовано
	16.	Verlängert durch	продовжено (строк дії, чинності)
Декларативна частина НПА ЄС	1.	in Erwägung nachstehender Gründe: (1) Es ist angebracht,...	з огляду на такі причини: (1) потрібно / необхідно / слід...
	2.	in Erwägung nachstehenden Grundes:	враховуючи:
Заключна частина НПА ЄС	1.	Diese Entscheidung / Richtlinie ist in allen ihren Teilen verbindlich und gilt unmittelbar in jedem Mitgliedstaat.	Усі частини цього рішення / директиви обов'язкові та діють в усіх державах-членах.

Під час укладання та перекладу юридичних текстів ЄС окрема увага приділяється фіксації ***дати та місця*** підписання документів, що зумовлено жанром вихідного тексту, а саме:

• у нормативно-правових актах Європейської Комісії:

Brüssel, den 5. Juli 2006 (без крапки) – *Брюссель, 5 липня 2006*

• у договорах, конвенціях та інших правових актах Європейського Парламенту:

Geschehen zu Brüssel am 19. Oktober 2005. (з крапкою)

– *Підписано в Брюсселі 19 жовтня 2005*.

• у міжнародних договорах дату пишуть прописом:

Geschehen zu Brüssel am neunzehnten Oktober zweitausendundfünf. (з крапкою)

– *Підписано у Брюсселі дев'ятнадцятого жовтня дві тисячі п'ятого року*.

У нормативно-правових актах ЄС використовуються особливі підписи, що відображено у таблиці 2.

Перекладач мусить добре орієнтуватись в особливостях відтворення мовних кліше та канцеляризмів НПА ЄС, переклад яких здійснює, оскільки такі знання сприяють адекватному відтворенню НПА своєрідної наднаціональної системи права, з власною правовою та мовною культурою. Результати цієї розвідки можуть бути використані науковцями, викладачами, студентами філологічних та юридичних спеціальностей, а також фахівцями міжкультурної комунікації в галузі права.

Таблиця 2
Підписи в НПА ЄС

мова / право	DE	UA
Первинне	Für die Mitgliedstaaten (EG…) (Unterschrift)	Від імені держав-членів (ЄСп) (підпис)
Вторинне	Im Namen des Europäischen Parlaments Der Präsident / Die Präsidentin ... (Initial(en) des (der) Vornamen(s) und Familienname)	Від імені Європейського парламенту Президент … (ініціали імені та прізвища)
	Für die Kommission Der Präsident / Die Präsidentin ... (vollständiger Name)	Від імені Комісії Президент … (повне ім'я та прізвище)

Література:

1. Гавура Д. Проблема багатомовності в ЄС з точки зору перекладу, адаптації та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України / Д. Гавура // Мовні і концептуальні картини світу : зб. Наук. пр. – Вип. 23, ч.1. – К., 2007. – С. 136–139.;

2. Договір про запровадження Конституції для Європи (проект) (2003/C169/01). – 2008. – 170 с. – офіційний переклад [Електронний ресурс] Законодавство України. Верховна Рада. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua;

3. Конституція для Європи. Конституційні акти Європейського Союзу / [Пер. Г. Заворотня, Т. Качка] ; Ред. Г. Друзенко. – К. : Юстініан, 2008. – 520 с.

4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

5. Шаблій О. А. Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи: [монографія] / О. А. Шаблій. – Ніжин, 2012. – 320 с.

6. Чередниченко О. І. Євролект і проблеми його перекладу / О. І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 39. – С. 400–405.

7. Entwurfvertrag über eine Verfassung für Europa (2003/C 169/01) [Електронний ресурс] Amtsblatt der Europäischen Union. – 2003. – 105 с. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52003XX0718(01):DE:HTML

8. Verfassung für Europa [Електронний ресурс] Amtsblatt der Europäischen Union. – Режим доступу : http://europa.eu/scadplus/constitution /introduction_de.htm.

УДК 37.03:159.923

Т. В. Качалова,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Л. М. Павлюк,
Ніжинський обласний педагогічний ліцей Чернігівської обласної ради, м. Ніжин

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті автори аналізують наукові підходи до визначення поняття «мовно-комунікативна компетентність» особистості, визначають сутність поняття «комунікативна компетентність» та її структуру.
Ключові слова: *мовно-комунікативна компетентність, комунікативна культура, мовленнєва поведінка, комунікативні якості, комунікативні здібності.*

В статье авторы анализируют научные подходы к определению понятия «языково-коммуникативная компетентность» личности, определяется сущность понятия «коммуникативная компетентность личности» и ее структурные компоненты
Ключевые слова: *языково-коммуникативная компетентность, коммуникативная культура, языковое поведение, коммуникативные качества, коммуникативные способности.*

In this article the authors analyze the scientific approaches to the definition of the «linguistic-communicative competence» of a personality; the essence of the concept «communicative competence of a person» and its structural components are defined.
Key words: *linguistic and communicative competence, communicative culture, language behavior, communication qualities, communication skills.*

XXI століття – період стрімкого зростання значення науки й освіти в житті людства, і це значення зростатиме пропорційно їх здатності вирішувати конкретні життєві проблеми людини. Обновилася функція школи: не тільки навчання і виховання, але і соціалізація школяра – формування особистості, яка буде здатна отримувати глибокі знання, професійні навички, вільно орієнтуватися у світі, саморозвиватися і самостійно приймати правильні, морально-відповідальні рішення в умовах мінливого світу.

В умовах постійних інформаційно-технічних змін у суспільстві виникає потреба в реформуванні системи освіти на основі інноваційних ідей, парадигм, концепцій та запровадження наукових здобутків. У зв'язку з цим актуальними є проблеми створення умов для розвитку особистості, здатної до цілісного і творчого сприйняття світу, самоактуалізації, самоорганізації та соціально значущої діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток суспільства, «глобалістики», що зумовлена викликами в соціальній сфері, появою в останні десятиліття особистісно та компетентнісно зорієнтованої освіти. Тому не дивно, що саме сучасна загальноосвітня система освіти є основою даного реформування, бо сьогодення вимагає від випускників не лише знань з навчальних дисциплін, але й низку особистісних рис: вміння продуктивно спілкуватися, працювати в команді та самостійно, вільно володіти технічними інноваціями, займатися самоосвітою та самовихованням, свідомо й самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність, знати й розуміти особливості людей, сприймати їх індивідуальність незалежно від національності, культури, віри чи соціального статусу й не тільки; саме вони допоможуть колишньому учневі адаптуватися в суспільстві, в жорстокому світі, аби стати конкурентоспроможним, компетентним у різних сферах, самостійним.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подальшого розвитку теорії і практики діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) у контексті завдань, які поставлені перед загальною середньою освітою (ЗСО) законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національною доктриною розвитку освіти, іншими нормативно-правовими документами.

Теоретичні та емпіричні дослідження комунікативної компетентності зосереджені переважно в соціальній психології (Л. Орбан-Лембрик, Л. Петровська, Г. Андреєва, Я. Яноушек, А. Деркач, Ю. Ємельянов та ін.), педагогічній (Л. Мітіна, В.Черевко, Т. Щербан, О.Коваленко та ін), психології управління (А. Панфьоров, О. Гринчук, Л. Карамушка, О. Щотка та ін.).

Зміст поняття комунікативної компетенції досліджувався багатьма вченими: Л.Барановською, О.Біляєвим, І.Бім, М.Вашуленком, М.Каналем, О.Любашенко, Дж.Манбі, Л.Мацько, В.Мельничайком, С.Ніколаєвою, Є.Пассовим, Н.Пашківською, М.Пентилюк, С.Савіньон, М.Свейном, Д.Хаймсом та іншими. Огляд праць засвідчив, що в науковій літературі відсутнє загальноприйняте бачення структурного складу і визначення змісту зазначеного поняття.

На взаємозв'язок мови і мовленнєвої діяльності, психології породження та розуміння висловлювань, на мову як систему та мовлення як діяльність, спілкування як комунікативно-пізнавальний процес, комунікацію як опосередковане мовленням сприйняття реального світу вказували психолінгвісти (Л.Виготський, Т.Дрідзе, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтьєв, О.Лурія, С.Рубінштейн, Д.Узнадзе та ін.). Дослідженню спілкування, комунікації присвятили свої праці психологи й лінгводидакти (Г.Андреєва, Ф.Бацевич, Р.Бернс, О.Бодальов, С.Єрмоленко, Є. Ільїн, М. Каган, В. Кан-Калик, Є.Пассов, Б.Паригін, М.Пентилюк та ін). Деякі дослідники ототожнюють поняття «комунікація» й «спілкування» (О.Леонтьєв, Є.Пассов), інші (Г.Андреєва, Ф.Бацевич, М.Каган, Л.Уманський) характеризують комунікацію як акт спілкування або формулюють спілкування як вид комунікації.

Поняття «комунікації» стало знаковим для розвитку сучасного інформаційного суспільства. Особливо це стосується освітньої сфери, бо ми вступили в нову еру електронного інтелекту й Інтернету. Сучасні дослідження доводять нерозривність понять комунікації та інформації. Будь-яка комунікація передбачає передання інформації, а будь-яке оброблення інформації – наявність комунікації.

Виникнення комунікації зумовлене розвитком наукової думки. До неї вдавалися мислителі Давньої Греції Демосфен, Сократ, Аристотель; Давнього Риму – Аврелій Гракх, Цицерон та ін. У ХІУ-ХУ ст. з інституалізацією педагогіки як самостійної науки, проблеми комунікації почали оформлятися в дидактичні принципи природовідповідності у Я. А. Коменського, Ж. Ж. Руссо, культуровідповідності та самостійної активності в А. Дістервега, практичної корисності у Дж. Локка та ін. ХХ ст. ознаменовано вивченнями найрізноманітніших аспектів проблеми комунікації: форм, методів, структури, технології спілкування, комунікативних потреб, здібностей, методів корекції комунікативної діяльності.

© Т. В. Качалова, Л. М. Павлюк, 2015

Феномен «мовно-комунікативної компетентності» досліджувався до останнього часу в аспекті комунікативної культури такими вченими як С. Д. Абрамович, М. Бітяновою, Н. П. Волковою, С. І. Дорошенко, Б. С. Кандінським, В. А. Кан-Каликом, Лалл Джеймсом, А. А. Леонтьєвим, С. Мусатовим, Б. Д. Паригіним та іншими. Зокрема, визначені механізми формування комунікативних умінь (Н. П. Волкова, М. М. Заброцький, А. А. Леонтьев інші); визначено сутність поняття «педагогічне спілкування» (Леонтьев А.А., Смєлкова З.С.); розглянута і визначена структура комунікативної культури (І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, В. С. Грехнєв).

Проте, сутність і зміст мовно-комунікативної компетентності ліцеїстів розглядались епізодично і лише з точки зору формування комунікативної культури. Феномен «мовно-комунікативна компетентність» має дещо іншу сутність і спрямованість, хоча окремі елементи можуть ототожнюватись із елементами комунікативної культури. У зв'язку з цим основну мету даної статті ми вбачаємо у визначенні сутності і змісту поняття «мовно-комунікативна компетентність» ліцеїстів.

Поняття «комунікативна компетентність» є однією з важливих наукових категорій, вивчення якої почалося в 60–70-хх рр. ХХ сторіччя. На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених цій проблемі. Разом з тим учені постійно вказують на виняткову важливість і точність визначення цього терміна, «тому що представники різних галузей знань описують це поняття з позиції власних інтересів і підкреслюють у ньому те, що є найсуттєвішим для цієї науки» [2, с. 17].

Поняття «комунікативна компетентність» (від лат. communico – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і competens (competentis) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів і т. ін. [3, с. 107].

Важливими, на наш погляд, є дослідження К. М. Хоруженко, яка це поняття розглядає як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми [4, с. 185].

Девідом і Джулією Джері цей термін трактується як комунікативна здатність (способи, правила, за допомогою яких люди здійснюють комунікативні обміни та інтеракції з іншими людьми співтовариства) [5, с. 314].

У результаті аналізу наукової літератури про сутність комунікативної компетентності можна стверджувати, що існують два основні підходи до визначення найближчого родового поняття стосовно комунікативної компетентності. Низка авторів пояснюють комунікативну компетентність через поняття «здатності» (О. О. Аршавська, М. М. Вятютнєв, Д. І. Ізаренков, Д. Крістел, С. Савіньон та інші). У роботах цих учених комунікативна компетентність розглядається як здатність використовувати мову в тій або іншій сфері спілкування. Так, М. М. Вятютнєв відзначає, що комунікативна компетентність – це здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками [6, с. 40]. Д. І. Ізаренков виокремив у тлумаченні поняття «комунікативна компетентність» істотні ознаки: а) віднесеність комунікативної компетентності до класу інтелектуальних здібностей індивіда; б) сфера прояву цих здібностей є діяльнісним процесом, необхідною ланкою якого виступає мовний компонент, так звана мовленнєва діяльність. Зважаючи на це, автор уточнює зміст комунікативної компетентності, вказуючи на те, що: а) ця здатність до спілкування є складним, набутим умінням, яке формується або у процесі природного пристосування людини до умов життя в певному мовному середовищі, або за допомогою спеціально організованого навчання; б) ця здатність може знайти вияв в одному або в декількох видах мовленнєвої діяльності. Таке уточнення дозволило авторові визначити комунікативну компетентність «як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка становить набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу властивість мовленнєвої особистості» [7, с. 55]. У такому розумінні комунікативної компетентності акцентується увага на важливій ролі здібностей людини у її формуванні.

Другий підхід пов'язаний з іменами таких учених, як Н. І. Гез, О. М. Казарцева, О. Ю. Константинова, Ю. П. Федоренко, Ю. С. Федоренко, Д. Хаймс та ін., які визначають комунікативну компетентність через поняття «знання, навички й уміння». Так, наприклад, Н. І. Гез виділяє в понятті «комунікативна компетентність» знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мові згідно з різними ситуаціями спілкування [8, с. 19]. За О. М. Казарцевою [9] – комунікативна компетентність – це знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Ю. П. Федоренко визначає компетентність як знання, навички, та вміння з галузей лінгвістики [10, с. 18].

Розглянувши обидва підходи, можемо зробити висновки про те, що комунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання. Це поняття можна вважати явищем як лінгвістики, так і педагогіки, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які найбільш точно відображають багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості.

Ми визначаємо мовно-комунікативну компетентність особистості як складний інтегративний феномен, структуру якого складають наступні елементи:

– комунікативні якості, які характеризують наявність і розвиток здатності до спілкування;

– комунікативні здібності: володіння ініціативою у спілкуванні, здатність емоційно відгукуватись на стан партнерів по спілкуванню, здатність до самоактивізації та активізації партнера по спілкуванню;

– знання норм і правил спілкування;

– знання етичних стандартів, естетичних і моральних цінностей, культурних традицій;

– уміння слухати. Слухання є не просто мовчанням, а активною діяльністю, що вимагає уваги. Передують йому бажання почути, інтерес до співрозмовника. Саме слухання і вслухання забезпечує зворотній зв'язок, інформує про сприйняття співрозмовника. Показниками цього елементу комунікативної компетентності можуть бути спрямованість і стійкість уваги, наявність візуального контакту, уміння використовувати елементи невербального спілкування, репліки і заохочення, тобто рівень концентрації на співрозмовникові;

– уміння говорити, інакше кажучи, мовленнєва культура. Як зазначає Н. П. Волкова, характеристиками культури мовлення є правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність, ясність, стислість, простота та емоційна виразність, образність, барвистість, чистота, правильна вимова, вільне, невимушене оперування словами, уникнення вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, відповідний темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і пауз, взаємовідповідність між змістом і тональністю, між словами, жестами та мімікою.

Лінгвісти при визначенні даних понять, виокремлюють поняття «комунікативна поведінка», яке у лінгвістичний обіг запровадив Й. Стернін, під якою розуміють поведінку індивіда в процесах спілкування, що регулюється комунікативними нормами і традиціями, яких він як учасник спілкування дотримується.

Важливими, на наш погляд, у визначенні феномену «комунікативна компетентність» мають дослідження А.Богуш, в яких поняття комунікативної компетентності розділяється на мовленнєву діяльність, мовну і мовленнєву компетенції [4,

с. 6]. На думку В.Андрієвської, мовна компетенція – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності в процесі використання певної мови; це інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок задля успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування. Цей вид компетенції більш всього властивий дорослій людині, сформованій особистості.

Мовленнєва компетенція – це вміння адекватно і доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри. прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення. В мовленнєвій компетенції визначають лексичну, фонетичну, граматичну, діамонологічну та комунікативну. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Лексична компетенція – наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Фонетична компетенція – правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголосів, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонеми; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічний наголос тощо).

Граматична компетенція – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм.

Діамонологічна компетенція – розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання і звертатися з питаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей [4, с. 8].

Таким чином, можна стверджувати, що поєднання цих компетенцій складає структуру комунікативної компетентності особистості. Комунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання. Це поняття можна вважати явищем як лінгвістики, так і педагогіки, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які найбільш точно відображають багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості.

На основі співставлення різних підходів до визначення поняття «комунікативна компетентність» ми дійшли висновку, що це поняття розглядається неоднозначно: це і продукт, і сприйняття продукту мовної діяльності, і певний рівень знань та вмінь взаємодії між людьми у суспільстві, як особистісна якість і поведінка, що виявляється у взаємовідносинах між людьми; як сукупність сформованих знань з комунікативно-орієнтованих дисциплін; наявність здібностей до самоконтролю поведінки та емпатії, комунікативних і організаторських вмінь, що забезпечують успішність процесу вербальної та невербальної взаємодії; рівень розвитку соціальної сенситивності, соціальної обсервації, пам'яті та мислення що найбільше виявляються у рефлективності та емпатії, здатність людини організувати мовленнєву діяльність продуктивному або рецептивному видах адекватно ситуації спілкування.

Структурними компонентами (які, до речі, є показниками комунікативної компетентності) визначають комунікативну взаємодію (Л. Шипіліна), комунікативні й організаторські вміння (А. Леонтьєв, І. Раченко, В. Якунін), комунікативні якості особистості (А. Бодалев, В. Кан-Калік, В. Лабудська, А. Мудрик), комунікативні процеси (Г. Дридзе, В. Якунін); комунікативний самоконтроль; уміння запобігати конфліктним ситуаціям або продуктивно їх вирішувати; вміння комуніктивного мовлення; емпатія (І.Барахович) [2].

Література:

1. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к образованию / Зеер Э. Ф. Психология профессий : Учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Академический проект, 2003. – 336 с. – Режим доступу : http:// www. urorao. Ru/ konf 2005. php?mode=&exmod=zeer

2. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.

3. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: навч.-метод. посібн. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

4. Хоруженко К. М. Культурология: энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 640 с.

5. Джерри Д. и Д. Большой толковый социологический словарь / Д. и Д. Джерри. – Москва : Вече – АСТ, 1999. – Т. 1. – 544 с.

6. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.

7. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.

8. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.

9. Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учеб. пособие / О. М. Казарцева. – 2-е изд., – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.

10. Федоренко Ю. П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: дис. … канд. пед. наук: 13.00.09 / Ю. П. Федоренко. – Полтава, 2005. – 212 с.

УДК81.42(045)

Т. С. Кириченко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ДИСКУРС», «ТЕКСТ» ТА «МОВЛЕННЯ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена розгляду зв'язку терміну «дискурс» з поняттями «текст» та «мовлення», також у статті розглядаються основні проблеми розуміння цих понять, які залишаються в центрі уваги сучасних наукових дискусій та робиться висновок про перспективи дослідження даного поняття.
Ключові слова: *дискурс, текст, мовлення, інституційні форми спілкування, особистісно-орієнтований дискурс, персональний дискурс, статусно-орієнтований дискурс, інституційний дискурс.*

Статья посвящена рассмотрению связи термина «дискурс» с понятиями «текст» и «речь», рассматриваются основные проблемы, связанные с пониманием этих понятий, которые остаются в центре внимания современных научных дискуссий, делаются выводы о перспективах исследования данного понятия.
Ключевые слова: *дискурс, текст, речь, институциональные формы общения, личностно-ориентированный дискурс, персональный дискурс, статусно-ориентированный дискурс, институциональный дискурс.*

The article examines and analyzes the correlation between such linguistic categories as discourse, text and speech, it elucidates the key problems of understanding of these notions, which are the centre of scientific discussion nowadays, shows the prospects for the further study.
Key words*: discourse, text, speech, institutional forms of communication, person-oriented discourse, personal discourse, status-oriented discourse, institutional discourse.*

Постановка проблеми та її наукове значення. У сучасній лінгвістиці поняття «дискурс» є одним із центральних понять. О. С. Кубрякова визначає дискурс як «форму використання мови в реальному часі, яка відображає певний тип соціальної активності людини, створюється з метою конструювання особливого світу чи його образу за допомогою детального мовного опису, є в цілому частиною процесу комунікації між людьми та характеризується наявністю учасників комунікації, умов, за яких вона відбувається, та цілей» [14, с. 525]. Дискурс – це «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; це текст, що узятий у подієвому аспекті»; це «мовлення, що занурене у життя» [1, с. 137]. З цього визначення випливає, що поняття «дискурс» нерозривно пов'язане із такими поняттями як «текст» та «мовлення», проте природа і статус зв'язку зазначених понять і досі залишаються незрозумілим, що і обумовлює **актуальність** нашого дослідження. **Мета цієї статті** – дослідити зв'язок терміну «дискурс» із поняттями «текст» та мовлення» та проаналізувати різноманітні підходи до визначення цих понять. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) розкрити специфіку понять «дискурс», «текст» та «мовлення»; 2) систематизувати різні підходи до визначення цих понять; 3) виявити спільні та відмінні риси між зазначеними поняттями. Новизна статті полягає у тому, що буде запропонований комплексний підхід до визначення та тлумачення понять «дискурс», «текст», та «мовлення».

Задля отримання цілісної картини характеристики дискурсу слід розглянути його відношення з зазначеними лінгвістичними поняттями, адже у лінгвістичній літературі можна знайти велику кількість підходів до визначення цих термінів.

Існує безліч варіантів тлумачення поняття «текст». Згідно першого підходу, який розуміє текст у широкому смилі, цей термін прирівнюється до будь якого знакового комплексу. Такого розуміння тексту притримуються Михайло Бахтін, Ролан Барт та Мішель Фуко [3; 2; 21] Михайло Бахтін стверджує, що текст є первинною даністю усього гуманітарно-філософського мислення [3, с. 281], тією безпосередньою дійсністю, із якої тільки і можуть виходити лінгвістичні дисципліни.

І. Р. Гальперін та З. Я. Тураєва визначають текст як фіксований на письмі результат мовленнєвотворчого процесу [6; 20]. Текст, на думку І. Р. Гальперіна, характеризується завершеністю, об'єктивований на письмі, літературно оброблений і складається із заголовка та понадфразових єдностей, що поєднані різними типами логічного, лексичного, граматичного і стилістичного зв'язку, має певну прагматичну установку. Л. О. Черняховська теж притримується такого підходу і під текстом розуміє «таку впорядковану і письмово зафіксовану сукупність мовних знаків, яка разом із заголовком утворює закінчений і літературно опрацьований мовленнєвий твір» [22, с. 117]. Британський лінгвіст Майкл Хої на основі розмежування усного дискурсу та письмового тексту виділяє аналіз дискурсу, об'єктом вивчення якого є усне мовлення, та лінгвістику тексту, що вивчає письмовий текст [25, с. 1]. Проте лінгвіст зазначає, що такий поділ не завжди спрацьовує: «it may at times obscure similarities in the organization of the spoken and written word» [25, с. 1]. На противагу такому баченню тексту О. Л. Каменська не розмежовує усну та письмову форму, а текст визначає як «завершене повідомлення, яке виражене у вербальній формі» [8, с. 8]. Апелюючи лише до однієї категорії опису, а саме: використання або невикористання письма, дихотомія письмовий текст – усний дискурс значно звужує можливості опису цих понять. Е. Косеріу також вважає, що текст – це будь яке словесне творення в усній чи писемній формі [12].

О. В. Михайлова [16] схиляється до системного розуміння тексту, за якого текст постає у вигляді комунікативної системи, призначенням якої є перенесення закодованої інформації.

М. М. Кожина [11] розвинула функціональний підхід до тексту. Предметом дослідження стала стилістична організація цілого мовного твору як представника певного текстотипу. За такого підходу найважливіші характеристики процесу людського пізнання є не просто зовнішніми факторами, які випливають на формування смислового боку тексту, а й змістовними компонентами смислової структури тексту.

Представники функціонального підходу [6; 23] розрізняють поняття «текст» та «дискурс» за рядом бінарних опозицій, а саме: лінгвістична категорія – прагматика, структурність – функціональність, канонічність форми викладу – спонтанність, необмеженість у виборі довжини тексту – обмеженість у часі, закрита комунікативна система – спрямованість на реакцію партнера по комунікації, статичність – динамічність, спрямованість на абстрактну аудиторію – орієнтованість на живу аудиторію, віртуальність – актуальність, продукт – процес. Текст – це завершене мовленнєве ціле, яке має певну структуру та ознаки текстуальності. Ознака процесу у дискурса вказує не лише на часову протяжність, а на неможливість існування дискурсу поза реальним фізичним часом. Дискурс, на відміну від тексту, враховуючи екстралінгвістичні фактори, представляє мову як процес і як результат у вигляді фіксованого тексту. Текст у такому випадку є фіксованим продуктом, а зв'язок із часом носить опосередкований характер. Крім того, дискурс не може накопичувати інформацію, що

© Т. С. Кириченко, 2015

відрізняє його від тексту. Влучним також буде визначення дискурсу Ю. С. Степанова як «тексту у динаміці» [19, с. 332]. За формального підходу [6; 18] актуальними будуть опозиції монолог – діалог, письмовий – усний.

Інший підхід заснований на тому, що поняття «текст» та «дискурс» вживаються синонімічно [4, с. 172]. На нашу думку, хоча ці поняття і мають багато спільних рис, не слід забувати про відмінності між ними. Текст та дискурс швидше пов'язані генетичною спорідненістю [13], а тому доцільним буде твердження, що дискурс не існує без тексту, а текст не існує без дискурсивної діяльності, тобто будь-якому тексту передує дискурс. До того ж, спільним для аналізу дискурсу та аналізу тексту є декодування, розшифровування неочевидних смислів. Влучним є визначення дискурсу та тексту О. С. Кубрякової та О. В. Александрової [15], які розуміють дискурс як «когнітивний процес, що пов'язаний з реальним творенням мовлення», а текст є «кінцевим результатом процесу мовленнєвої діяльності, що виливається в певну закінчену і зафіксовану форму».

Розглядаючи поняття «тексту» та «дискурсу» варто згадати і поняття «когезії» та «когерентності». Когезія стосується швидше того, як речення пов'язані між собою лексично та граматично, як вони об'єднуються у текст. Когезія стосується текстуальних аспектів дискурсу. У цьому випадку ми говоримо про текстуальну когезію. Говорячи про когерентність, ми маємо на увазі цілісність, логічну та смислову зв'язність тексту, текстуальну та контекстуальну складову дискурсу. Тоді текст можна визначити як поєднану смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основною особливістю якої є зв'язність та цілісність [17, с. 507]. Р. Солкі зазначає, що текст і дискурс є мовним відрізком, що є більшими за розмірами від речення [26, с. 13]. Звідси випливає, що аналіз тексту та дискурсу вивчає, як речення об'єднуються у текст за допомогою когезії та когерентності, та допомагає зрозуміти закономірності дискурсу.

Т. ван Дейк [24] розглядав дискурс і текст, опираючись на поняття мови та мовлення. Він вважав, що дискурс пов'язаний з актуальною мовленнєвою дією, тобто із мовленням, а текст за Т. ван Дейком пов'язаний із системою мови і реалізується у дискурсі.

Деякі науковці застосовують категорію «ситуація» для розмежування понять «текст» та «дискурс». За такого підходу дискурс постає як «текст плюс ситуація», а текст як «дискурс мінус ситуація» [27]. Таке трактування тексту та дискурсу є актуальним для нашого дослідження, адже у нашій роботі ми притримуємося точки зору В. І. Карасика і вважаємо, що текст – це незалежний, відмежований від ситуації мовленнєвотворчий твір, а дискурс – це текст, що занурений у ситуацію спілкування. На нашу думку, не можна не брати до уваги обставини реалізації тексту, а саме: тональність, сферу та обставини спілкування, хронотоп, ролі адресата та адресанта, їх статус та особистісні риси, соціальний контекст, адже дискурс – це уже не просто лінгвістична, а соціолінгвістична структура.

В. З. Дем'янков [7] вважає, що текст є вербальною складовою комунікації. Текст, за визначенням лінгвіста, не просто матеріальний об'єкт, а вербальний об'єкт, що підлягає інтерпретації, за яким можна побачити протікання дискурсу. Це свідчить про те, що невербальний та паралінвістичний компоненти не є складовими тексту.

Отже, дискурс – це складне багатопланове комунікативне явище, текст, що занурений у ситуацію спілкування, фрагмент тексту, що більший за речення. Дискурс завжди є текстом, але не кожний текст може бути дискурсом. Дискурс є ширшим поняттям за текст, адже дискурс є одночасно і процесом мовної діяльності, і результатом, а текст є лише результатом [10]. Відношення тексту та дискурсу характеризуються причинно-наслідковим зв'язком, адже текст є результатом дискурсу.

Для нашого дослідження велике значення має поняття «мовлення», а саме, відношення цього поняття до терміну «дискурс». В. В. Богданов [5, с. 5-6] розглядає поняття «тексту» та «мовлення» як видові по відношенню до родового терміну «дискурс». На нашу думку, текст та мовлення не мають родо-видових відношень із дискурсом, адже кожен із термінів не є частиною іншого. Варто зазначати, що поняття «текст» та «мовлення» не утворюють опозиції по відношенню один до одного. Дискурс має певний соціальний вектор, а мовлення є індивідуальним. Мовлення – це втілення, реалізація мови, яка лише за допомогою мовлення виконує своє комунікативне призначення. Під мовленням ми одночасно розуміємо і процес спілкування, певну діяльність людини, яка здійснюється за допомогою мови, і результат цього мовлення. Виділяють динамічну і статичну сторони мовлення [1, с. 414]. Динамічною стороною є діяльність з усіма її психічними, фізичними і соціальними характеристиками, а статичною стороною є текст, що виокремлений із мовленнєвої діяльності і зафіксований певним чином.

Існує велика кількість видів мовлення. Саме для позначення цих видів використовується термін «дискурс». Це політичний дискурс, педагогічний, ораторський дискурс, та інші. Тобто, ми говоримо про інституційні форми спілкування.

Якщо поглянемо на відношення між учасниками комунікації, то спілкування можемо поділити на особистісно-орієнтоване та статусно-орієнтоване [9, с. 199], а дискурс, відповідно, на персональний, в якому мовець є особистістю зі своїм багатим внутрішнім світом, та інституційний, де мовець виступає представником певного соціального статусу чи групи людей. Комуніканти особистісно-орієнтованого, персонального дискурсу є, як правило, добре відомими один одному та проявляють якості своєї особистості, розкривають свій внутрішній світ. У статусно-орієнтованому, інституційному дискурсі учасники комунікації притримуються клішованого спілкування відповідно до норм, що встановлені у соціумі, та реалізують себе в межах певного набору рольових характеристик.

Особистісно-орієнтований дискурс у свою чергу поділяється на побутовий та буттєвий [9]. Побутовий дискурс постає у формі діалогічного спілкування, де за основу взято задоволення практичних потреб мовця, вирішення побутових проблем. Таке спілкування відбувається між людьми, які добре знають один одного. Для побутового дискурсу характерні ситуативність, спонтанність та суб'єктивність, інколи знижена, жаргонна лексика та порушення структури і логічного викладу, активна роль адресата, а також невербальне доповнення – міміка та жести, які супроводжують мовлення.

У буттєвого дискурсу основою є самовираження комуніканта з максимальною повнотою та точністю. Побутове спілкування, як правило, монологічне. Цей тип дискурсу діаметрально протилежний побутовому дискурсу, але спільною рисою для побутового та буттєвого дискурсів є активна роль адресата.

Різновиди статусно-орієнтованого дискурсу виділяють на основі цілей комунікації, функціонуючих соціальних інститутів, прототипних характеристик ситуації спілкування, прикладів вербальної поведінки, що склались у суспільстві відповідно до сфер спілкування. Статусно-орієнтований дискурс може носити інституційний та неінституційний характер [9]. В. І. Карасик виділяє такі типи інституційного дискурсу: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, медичний, містичний, спортивний, діловий, рекламний, науковий, масово-інформаційний та інші. Статусно-орієнтованим буде також спілкування незнайомих або малознайомих людей. Кожен із типів інституційного дискурсу має свої характерні риси та специфіку. Цей перелік не є фіксованим, адже різновиди інституційного дискурсу є історично мінливими. Якщо зникає певний суспільний інститут, то і зникає або розчиняється у суміжних типах той чи

інший тип інституційного дискурсу, або ж навпаки, виникає як різновид певного дискурсу внаслідок появи нового соціального інституту.

Висновки дослідження і перспективи. Поняття «дискурс», «текст» та «мовлення» тісно пов'язані та переплітаються між собою. Кожен дискурс завжди є текстом, проте текст не завжди може бути дискурсом. Основною відмінною рисою дискурсу та тексту є обумовленість екстралінгвістичними факторами першого, а від мовлення дискурс відрізняє соціальна орієнтація, тобто, мовлення та дискурс відрізняються один від одного в плані індивідуального та соціального. Варто також зазначити, що «чисті» види спілкування не зустрічаються у реальному житті, адже спілкування є багатоплановим та різноманітним, а поділ є умовним і використовується у дослідженнях. В реальній комунікації може відбуватись змішування різних характеристик зазначених дискурсів, а тоді межа між статусно-орієнтованим та особистісно-орієнтовним дискурсом стає умовною. Перспективою подальших розвідок у даному напрямку є дослідження дискурсу в рамках теорії мовленнєвих актів.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцева. – М : Сов. энцикл., 1990. − С. 136−137.
2. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Избранные работы. Семиотика. Поэтика. − М. : Наука, 1994. − 562 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин / сост. С. Г. Бочаров. − М. : Искусство, 1979. − 423 с.
4. Беллерт И. Об одном условии связности текста / И. Беллерт // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. − М. : Прогресс, 1978. − Вып. № 8. − С. 172–207.
5. Богданов В. В. Текст и текстовое общение / В. В. Богданов. – СПб, 1993. – 142 с.
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. − М. : Наука, 1981. − 137 с.
7. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного язика / В. З.Демьянков // Вопросы филологии. − 2007. − С. 86–95.
8. Каменская О. Л. Текст и коммуникация : Учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз. / О. Л. Каменская. − М. : Высш. шк., 1990. − 152 с.
9. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
10. Кибрик А. А. Функционализм / А. А. Кибрик, В. А. Плунгян // Современная американская лингвистика : фундаментальные направления. − М. : УРСС, 2002. − 307 с.
11. Кожина М. Н. О функциональных семантико-стилистических категориях в аспекте коммуникативной теории языка / М. Н. Кожина. // Разновидности и жанры научной прозы. − М. : Наука, 1989. − С. 3–26.
12. Косериу Е. Современное положение в лингвистике / Е. Косериу // Известия АН СССР. Серия литературы и язика. − 1977. – № 6. – С. 69–84.
13. Кубрякова Е. С. О понятии дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике : обзор / Е. С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. Функциональные и структурне аспекты : сборник обзоров. − М. : ИНИОН РАН, 2000. − С. 7–25.
14. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. − 560 с.
15. Кубрякова Е. С. Виды пространства, текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира : пространство и время. Материалы научной конференции. – М. : Изд-во Моск. ун-та., 1997. – С.19–20.
16. Михайлова Е. В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей : дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Елена Владимироввна Михайлова. − Волгоград, 1999, − 198 с.
17. Никоваева Т. М. Текст / Т. М. Николаева // Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцева. − М. : Сов. энциклопедия, 1990. − 685 с.
18. Реферовская Е. А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте / Е. А. Реферовская. − Л. : Наука, 1989. − 200 с.
19. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения : Семиологическая грамматика / Ю. С. Степанов. − М. : Наука, 1981. − 200 с.
20. Тураева З. Я. Лингвистика текста : (текст : структура и семантика) / З. Я. Тураева. − М. : Просвещение, 1986. − 127 с.
21. Фуко М. Что такое автор? / М. Фуко // Лабиринт-Эксцентр. – 1991. − № 3. − С. 33–45.
22. Черняховская Л. А. Смысловая структура текста и ее единицы / Л. А. Черняховская // Вопросы языкознания. − 1983. − № 6. − С. 117-126.
23. Brown G., Yule G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. − 288 P.
24. Dijk T. A. van. Ideology : A Multidisciplinary Approach / T. A. van Dijk. – London : Sage, 1998. – 147 P.
25. Hoey M. The Place of Clause Relational Analysis in Linguistic Description / M. Hoey // English Language Research Journal. − 1983. − Vol. 4. − P. 1-32.
26. Salkie R. Text and discourse analysis / R.Salkie. – London and New York : Routledge, 1995. – 115 P.
27. Widdowson H. G. Directions in the teaching of discourse / H. G. Widdowson // Theoretical Linguistic Models in Applied Linguistics / Ed. by S. P. Corder, E. Roulet. − 1973. − P. 65–76.

УДК 811.111'36

Л. С. Кіт,
НУ «Львівська політехніка», м. Львів

ІНТИМНЕ СПІЛКУВАННЯ В АСПЕКТІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню інтимного спілкування у художньому дискурсі з допомогою методів конверсаційного аналізу та дискурс аналізу. Встановлено базові категорії інтимного спілкування, визначено широкий діапазон зовнішніх факторів, що визначають функціонування інтимного спілкування. Відібрано найхарактерніші приклади для встановлення стратегій, тактик інтимного спілкування та релевантних для мовленнєвих жанрів інтимного спілкування компонентів комунікативних ситуацій. Проведений аналіз інтимного спілкування дозволив побудувати фрейм цього виду спілкування.

Ключові слова: *спілкування, дискурс аналіз, конверсаційний аналіз, комунікативна ситуація, фрейм, художній дискурс.*

Статья посвящена исследованию интимного общения в художественном дискурсе с помощью методов конверсационного анализа и дискурсивного анализа. Установлены базовые категории интимного общения, определен широкий диапазон внешних факторов определяющих функционирование интимного общения. Отобраны наиболее характерные примеры для установления стратегий,тактик и релевантных для речевых жанров компонентов коммуникативных ситуаций. Проведенный анализ интимного общения позволил построить фрейм этого вида общения.

Ключевые слова*: общение, дискурс анализ,конверсационный анализ, коммуникативная ситуация, фрейм, художественный дискурс.*

The article is devoted to the research of intimate interaction in the imaginative writing with the help of methods of conversational analysis and discourse analysis. The application of the methods enabled the establishment of the basic categories of intimate interaction, as well as identification of a wide range of external factors that determine the functioning of intimate interaction. The most typical examples have been selected for setting strategies, tactics in intimate interaction and relevant for speech genres of intimate interaction components of communicative situations. As a result of the analysis of intimate interaction the frame of this type of communication has been constructed.

Key words: *interaction, discourse analysis, conversational analysis, communicative situation, frame, fictional discourse.*

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки лінгвісти досліджують, окрім звичних для лінгвістики XX ст. виявів (модусів) мови – Мову й Мовлення, також третій вияв (модус) – Комунікацію. Тобто, проводяться дослідження виявів і організації мови в її динамічному аспекті, у конкретному мовленнєвому спілкуванні [2, с. 5].

Людське спілкування як особливий тип діяльності торкається всіх складових комунікації і виступає складним процесом взаємодії людей у просторовому і часовому вимірі [3]. С***пілкування*** визначають як «акти взаємодії особистостей, або комунікативні акти, які покривають інтеракції і транзакції одночасно, маючи своєю основою повідомлення, а результатом дискурс [3, с. 33–35]. Існує кілька типологій спілкування за різними критеріями. За критерієм формальності / неформальності виділяють *інтимне спілкування (ІС)*, яке протиставляється діловому і споріднене з довірливим, дружнім. «Інтимне мовлення проникнуте глибоким довір'ям до адресата, до його співчуття – до чуйності і доброзичливості його взаєморозуміння. У цій атмосфері глибокого довір'я адресант розкриває свої внутрішні глибини [1, с. 203].

Взявши за основу класифікації типів спілкування запропоновану Ф. С. Бацевичем [3], інтимне спілкування, як і будь-яке інше спілкування, визначаємо за такими критеріями: за формою реалізації засобів мовного коду; за залученням мови; за метою спілкування; за мірою офіційності; за кількістю співрозмовників; за соціальними чинниками; за формою спілкування; за свободою вибору партнера; за скерованістю стосовно адресанта, адресата і об'єкта комунікації; за тривалістю, за тональністю.

Отже, інтимне спілкування класифікуємо як *усне або письмове* (лист, записка, sms) *вербальне або невербальне* (жести, міміка, мовчання); *розважальне* (проведення часу у спілкуванні) *або релігійне* (розмова з Богом); *неофіційне спілкування* (відбувається в неформальних комунікативних ситуаціях, без необхідності обов'язкового підтримання статусних норм комунікації, з невимушеністю розмови; це спілкування друзів, приятелів, закоханих тощо); *внутрішнє* (комунікант спілкується сам із собою), *міжособистісне* (спілкуються двоє), а також *комунікація в межах малої мовної групи (*інтимно-сімейне); *особистісно-зорієнтоване* (скероване на встановлення особистісних стосунків, передусім духовних, товариських); *змішане* (з елементами закритого (спілкування, за якого зміст розмови перебуває на задньому плані, а на передньому – сам процес спілкування) і відкритого (порушуються будь-які теми, висловлюється власна точка зору) типів спілкування) (розмова друзів, закоханих); *ініціативне* (співбесідники мають змогу обирати партнерів по комунікації, уникати спілкування з неприємними людьми) або *вимушене* спілкування (сповідь)*; активна гетерокомунікація* (мовець і адресат є одночасно суб'єктом щодо себе і суб'єктом щодо іншого та об'єктом щодо себе та об'єктом щодо іншого; це звичайна діалогова система), *аутокомунікація або інтрасуб'єктивна квазікомунікація* (суб'єкт одночасно є адресантом і адресатом (внутрішній діалог), тобто є об'єктом щодо себе безпосередньо) та *псевдоспілкування* ('розмови' з тваринами, рослинами, неживими об'єктами тощо)*; постійне* (переважає в сім'ях) або *довготривале* (з друзями тощо). Невербальне і письмове інтимне спілкування не розглядалося у нашій роботі. Проаналізовано також випадки інтрасуб'єктивного інтимного спілкування та псевдоспілкування.

Лінгвістично інтимне спілкування недостатньо досліджено, тому розвідки присвячені цьому виду спілкування є особливо актуальними. Інтимне спілкування ми досліджували не у спонтанному мовленні, а у художньому дискурсі, який, на думку І. А. Бехти, є мовою усієї художньої літератури, яка в процесі мовленнєвої реалізації постає у вигляді текстів художніх творів [5, с. 253]. З позицій сучасних підходів, дискурс – це складне комунікативне явище, яке включає, окрім тексту, ще й позамовні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), які необхідні для розуміння тексту.

Заслуга розгляду одиниць мовленнєвої діяльності вищих рівнів, ніж мовленнєвий акт, належить в лінгвістиці *дискурс і конверсаційному аналізам.*

Розроблення аналітичної процедури дослідження дискурсу та опис його інтеракціональних аспектів належить представникам конверсаційного аналізу (КА). Процедури, що застосовують в конверсаційному аналізі, базуються на двох основних методах. По-перше, досліджується інформаційний слід дискурсу у будь-якій формі його представлення, з метою віднайдення структур, які повторюються і опису їх системних якостей. Дослідники пробують виділити певні типи

© Л. С. Кіт, 2015

організації дискурсу і вирахувати його системні особливості, показуючи орієнтацію комунікантів на використання цих особливостей. По-друге, за допомогою конверсаційного аналізу намагаються визначити наскільки можна застосовувати отримані результати дослідження певних дискурсів для вирішення завдань лінгвістичного опису дискурсів інших типів організації. В дослідженні питань враховуються взаємодії і послідовності реплік, в яких знаходяться питання. Адже, як вважається в *конверсаційному аналізі,* «і попередня репліка, і та, що іде після питання, є важливими для інтерпритації функції конкретного питання [13, с.53]».

Дискурс аналіз спрямований на розширення застосування методики використання аналітичних категорій дескриптивної лінгвістики на одиниці більші за висловлення. Це відбувається шляхом: 1. виділення базових категорій або одиниць дискурсу для подальшого аналізу; 2. визначення і врахування якнайширшого діапазону зовнішніх факторів, що визначають функціонування дискурсу; 3. формулювання правил функціонування окремих типів (жанрів) дискурсу; 4. використання статистично достовірного підбору окремих текстів, в якості найхарактерніших прикладів певного типу дискурсу, з метою його всебічного опису і 5. опори на інтуїцію дослідника, особливо у питаннях визначення цільової оформленості дискурсу і його приналежності до певного типу [6, с.104].

Отже, аналіз інтимного спілкування проведено таким чином: 1) виділено базові категорії інтимного спілкування (мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт); 2) визначено широкий діапазон зовнішніх факторів, що визначають функціонування ІС (шляхом аналізу фрагментів текстів (971 фрагмент художнього дискурсу). Художні твори, що використано для аналізу інтимного спілкування, характеризуються сфокусованістю на інтимних взаєминах (С. Моем «Тягар пристрастей людських», Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів'', М. Девідсон «Проведи свій найкращий бій»). А також проаналізовано твори, що належать до літературних жанрів 'жіноча література' та 'романтичні романи'. Центральні теми романтичних романів – це залицяння та романтичні стосунки, що розвиваються на фоні певної таємниці (романтично-таємничі романи (Ш. Бронте «Джейн Ейр»), історичних подій (романтично-історичні (Е. Таунсенд «В коханні і на війні»), сучасних звичаїв (сучасні романтичні романи (С. Непіер «Ціна пристрасті», Л. Філдінг «Дитина нареченої»). Дещо іншими є теми романів жанру «жіноча література» (chick lit) [12]: взаємини головної героїні з її друзями, сім'єю, поєднання кар'єри та материнства у сучасному світі, проблеми соціального та подружього статусу (Г. Філдінг «Бріджет Джонс: межа розуму», К. Бушнел «Помадні джунглі»).

На основі проведеного аналізу фрагментів художніх текстів і визначення номінаторів МЖ ІС та комунікативних ситуацій 3) сформульовано правила функціонування МЖ ІС. Компонентами дискурсу у художньому творі є конкретні висловлення діалогічної чи монологічної форми з наявними в них численними кореляціями історичного, соціологічного, психологічного чи культурологічного змісту, які в структурі тексту реалізують часовий аспект, інтеракції між партнерами, відповідно до типу дискурсу, а також простір, в якому він відбувається, значення, які він експлікує, використовує, репродукує або перетворює [7, с. 39].

Письмові форми мовлення, очевидно, відрізняється від реального мовленнєвого спілкування, особливо що стосується намірів і цілей комунікантів, механізмів розгортання таких фрагментів дискурсу, реалізації в них принципів і норм мовленнєвої комунікації. В описі усних мовленнєвих актів в авторському художньому мовленні первинний тип мовленнєвого акту втрачається, трансформувавшись у констатив [8; 9]. Проте ці розбіжності не є принциповими і не можуть бути причиною невикористання письмових джерел (*кодифікованого усного розмовного мовлення персонажів*) для прагмалінгвістичного аналізу, оскільки в них використано усі конституанти комунікативно-інтенційного плану дискурсу: цілеспрямованість мовленнєвої дії, учасники дії (комуніканти), повідомлення, загальні конверсаційні принципи [11, с. 31]. Перевагою використання художнього діалогу для прагматичного аналізу є й те, що «діалоги у художній літературі вже сегментовані за всіма правилами, що роблять їх придатними для інтенціонального і мовленнєвоактового аналізу. Інтенції мовця часто експліцитно виражені в авторських ремарках, попередніх сценах або зрозумілі завдяки концентрованим типовим ситуаціям [4, с. 40]».

4. Відібрано найхарактерніші приклади для встановлення стратегій, тактик ІС та релевантних для МЖ ІС компонентів комунікативної ситуації.

Елементи *конверсаційного аналізу* використано для дослідження комунікативних ситуацій інтимного спілкування у конкретному мовному матеріалі. Для опису прикладів актуалізації питань вторинної функції у мовленнєвих жанрах інтимного спілкування застосовуємо таку схему аналізу інтимного спілкування, що розгортається в конкретних обставинах, що мають назву ***комунікативної або мовленнєвої ситуації***: ХТО – КОМУ – ЩО – ПРО ЩО – ДЛЯ ЧОГО – ДЕ – КОЛИ [10, с. 19–20].

ХТО – КОМУ – це учасники комунікативного акту, комуніканти, спілкувальники. Хто – той, хто говорить (пише), – в науковій літературі має різні термінологічні найменування 'адресант', 'відправник', 'емісор', 'надавач'. КОМУ – той, до кого говорять (пишуть), – теж має низку назв співвідносних з назвами ХТО: 'адресат', 'отримувач', 'реципієнт', 'сприймач'. ЩО – це те, що сказано (написано), тобто повідомлення, текст, який може мати обсяг від одного звука (літери) до цілої доповіді чи роману-епопеї. ПРО ЩО – це змістова сторона тексту. ЧОМУ – це спричиненість мовлення, його каузальна обумовленість, мотивація. ДЛЯ ЧОГО – це цільова обумовленість мовлення. Залежно від того, яку мету ставить перед собою адресант, він організовує своє мовлення, добирає відповідні виражальні засоби, способи побудови тексту, дотримується певної стратегії і тактики в комунікативній поведінці. Учасники комунікативного акту поводяться по-різному залежно від характеру комунікативної ситуації та її складових. З цією метою обирають різні стратегії і тактики говоріння (писання), використовують різні мовні і позамовні засоби вираження тощо.

Встановлено, що релевантними для МЖ ІС є такі компоненти комунікативної ситуації: комуніканти (хто?), атмосфера / обставини спілкування (де?), тема (про що?), тональність (як?), мотиви й інтенції (чому?). Ці компоненти є змінними і варіюють від жанру до жанру в ІС.

Аналіз комунікативних ситуацій ІС та словникових дефініцій номінаторів МЖ ІС дозволив встановити перформативну формулу кожного жанру та смислове наповнення статичних фреймів МЖ ІС.

Отже, інтимне спілкування в художньому дискурсі є *усним або письмовим, постійним або довготривалим, вербальним, розважальним, неофіційним, псевдоспілкуванням або міжособистісним, інтимно-сімейним, інтимно-дружнім та інтимно-романтичним, особистісно-зорієнтованим, змішаним, ініціативним, гетерокомунікативним або інтрасуб'єктивним.* Проведений аналіз інтимного спілкування дозволяє представити інформацію про нього у вигляді суперфрейму, який складається з фрейму *говорити* та субфреймів. А саме:- субфреймів, що номінує рід мовленнєвої дії: *говорити про особисте, говорити про «наболіле»,говорити «я кохаю тебе»*, *говорити про взаємини, говорити про симпатію*;

– субфреймів, що називають конкретніше мовленнєву дію:

обговорювати особисте,
розповідати відверто і довірливо про особисті почуття і переживання,
признаватися (у коханні),
з'ясовувати,
виражати симпатію;
– субфреймів, що називають мовленнєві жанри:
інтимна бесіда,
повіряння,
зізнання,
з'ясування стосунків,
флірт.

Кінцеві термінали суперфрейму представлені окремими лексико-семантичними варіантами інфінітивів, що номінують конкретні мовленнєві жанри:

to have intimate conversation/private talk, speak of what is in one's heart;
to confide/talk confidentially, bear one's soul, to have a heart-to-heart talk, say out openly;
discuss/talk about relationships;
confess love, propose;
express admiration, compliment, attract, offer help, invite.

Перспективи дослідження мовленнєвих жанрів інтимного спілкування вбачаємо в аналізі проявів інтимного спілкування у спонтанному мовленні, що б дало можливість доповнити динамічні та статичні фрейми цих жанрів.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искуство, 1986. – С. 250–324.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: [монографія] / Флорій Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 281с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Київ : «Академія», 2004. – 344 с.
4. Безуглая Л. Р. Историческа динамика речевого акта квеситива в немецком и английском языках: дисс…канд. филол. наук: 10.02.04 / Л. Р. Безуглая. – Х., 1998. – 215 л.
5. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 303с.
6. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке (коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П. В. Зернецкий. – К. : Лыбидь, 1992. – 144с.
7. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація «виправдання»: прагматичний та лінгвокультурний виміри : [монографія] / І. Р. Корольов; відп. ред. І. О. Голубовська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 223 с.
8. Мезенин С. М. Коммуникативный акт в художественной прозе / С. М. Мезенин // Коммуникативные аспекты значения: [сб. науч. тр.]. – Волгоград : ВГПИ им. А. С. Серафимовича,1990. – С. 98–106.
9. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения: автореф. дисс… док. филол. наук: 10.02.04, 10.02.19 / О. Г. Почепцов. – Киев, – 1989. – 47 с.
10. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування /Я. К. Радевич-Винницький. – Львів : «СПОЛОМ», 2001. – 223 с.
11. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматических свойств английского ВП (16 – 20 вв): дисс. … д-ра филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Ирина Семеновна Шевченко. – К., 1999. – 373 с.
12. Chick Lit: The New Woman's Fiction/ [eds. S.Feriss, M. Young]. – NY, Abingdon : Routledge, 2006. – 288 p.
13. Keisanen T. Patterns of stance taking: negative yes-no interrogatives and tag questions in American English Conversation: [academic dissertation] / T. Keisanen. – Oulu : Oulu Univ. Press, 2006. – 210 p.

УДК 811.111'367.622

Е. К. Коляда,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
А. В. Янков,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, м. Кременець

ІМЕННИКОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЇ «СТРАХ» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено спробу проаналізувати англійські іменники, що позначають емоцію «страх» і вживаються для опису емоційного стану суб'єкта.
Ключові слова: *емоція «страх», стан, реакція, почуття, іменник, репрезентація.*

В статье сделана попытка проанализировать английские имена существительные, обозначающие эмоцию «страх» и служащие для описания эмоционального состояния субъекта.
Ключевые слова: *эмоция «страх», состояние, реакция, чувство, имя существительное, репрезентация.*

The article is an attempt to analyze English nouns denoting the emotion of fear used to describe an emotional state of a subject.
Keywords: *emotion of fear, state, reaction, feeling, noun, representation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У наш час у лінгвістиці активно розробляється багатогранна проблематика емоцій та емоційних станів і емоції страху зокрема, яка вже неодноразово була об'єктом лінгвістичних студій [4; 5; 17; 24].

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на поглиблене вивчення відображення емоційного світу людини мовними способами та засобами мовлення.

Об'єктом дослідження обрано англійські іменники на позначення емоції «страх», а **метою роботи** є спроба їх семантичного аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Страх супроводжує людину впродовж усього життя. Від біологічного до соціокультурного, по різних щаблях останнього, – людина долає свій життєвий час в метафізичному просторі страху [15, с. 3]. Жодна значуща подія в житті людини не відбувається без страху [22, с. 5]. За американським психологом Керролом Ізардом, страх належить до основних емоцій [10, с. 64]. Психологія і досі не має єдиної відповіді на питання – наскільки страх є конструктивним чи деструктивним відчуттям [16, с. 120-121], що свідчить про складність, багатогранність і неоднозначність цього феномена.

Існує багато різних визначень поняття «страх». Розглянемо деякі з них. «Страх є станом, що виникає у присутності чи випередженні загрози або шкідливого стимулу» [19, с. 322]; страх – це «пасивно-оборонна чи активно-оборонна реакція» [9, с. 160], страх – «емоційний стан, який відображає захисну біологічну реакцію людини чи тварини при переживанні ними реальної чи уявної небезпеки для їхнього здоров'я й благополуччя» [6, с. 136], «афективний страх – психологічний стан, який спричинений вельми великою і, як правило, несподіваною загрозою» [11, с. 134]; страх – це «емоція, що виникає в ситуації загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямовується на джерело дійсної чи уявної загрози» [7, с. 651].

Як бачимо, страх трактується як стан, як реакція і як емоція. На думку О. С. Туренка, психологічні терміни «реакція» та «стан» не заперечують одне одного й реально існують як окремо, так і разом. Будь-яка реакція може бути включена в окремий, неповторний стан людини, і, навпаки, відносно стійкий, урівноважений психологічний стан може перетворюватися на тимчасову нетривалу реакцію. Однак головною відмінністю стану від реакції є його часовий вимір, тривалість та енергетична інтенсивність. Стан характеризується більшою часовою тривалістю і меншою енергетичною інтенсивністю [22, с. 13–14].

Емоції розуміють у психологічному плані як комплексний феномен на позначення групи психічних процесів: емоційних реакцій (поведінки), емоційних станів (переживань), емоційних ситуацій (емоційного впливу) [14, с. 188], які спричиняються соціальними або психологічними подіями і виникають унаслідок інтеграції когнітивних та фізіологічних процесів, що впливають на поведінку людини [3, с. 6]. У науковій літературі немає чіткої думки, чи є емоція певною реакцією, чи суб'єктивним станом організму [8, с. 41].

У психологічній та лінгвістичній літературі часто можна зустріти вживання термінів «емоції» і «почуття», як тотожних, так і відмінних. Як зазначає В. А. Маслова, почуття завжди усвідомлені і предметно сплановані, а емоції виникають і зникають разом із наявною ситуацією. На відміну від емоцій, почуття стійкі в часі, їх існування в структурі особистості може вимірюватися роками, у їхньому змісті зафіксовано стійкі ставлення особистості до предметів і явищ об'єктивної дійсності [13, с. 151].

У деяких визначеннях страху зовсім відсутнє вміщення цього феномена в понятійні межі стану та реакції (енергетичної інтенсивності та часового виміру). Особлива увага приділяється об'єктивним, зовнішнім умовам та чинникам виникнення емоції, тобто об'єкту страху, який може бути або реальним, або уявним. Наприклад, «страх – відчуття, яке виникає внаслідок роботи уявлення, що випереджає загрозу і страждання» [12, с. 74].

Стан страху є досить типовим для людини, особливо в екстремальних видах діяльності й за наявності несприятливих умов і незнайомої ситуації [6, с. 136]. У людини, що відчуває страх, різко знижується уважність – вона загострюється на об'єкті чи ситуації, що сигналізують про загрозу. Інтенсивний страх створює особливий ефект «тунельного сприйняття», істотно обмежуючи мислення і свободу вибору усієї поведінки людини. Стан страху полонить людину і від того якоїсь миті вона втрачає самовладання [22, с. 15].

Феномен страху має зовнішню реакцію ухилення від загрози (експресивна поведінка) і передбачає дві тактики оборони – пасивну та активну. Пасивно-оборонна реакція – це збереження стану нерухомості, завмирання (емоційний ступор). Соціальний характер пасивно-оборонної реакції має два типи. Перший тип – апатія, за якої люди байдужі до об'єктивної загрози і вважають, що від них нічого не залежить і що вони нічого не можуть зробити. Другий тип – есканізм – стан, при якому людина нехтує інформацією про загрозу, вважаючи, що її не існує взагалі. Соціальний характер активно-оборонної реакції поділяється на агресію (напад та зруйнування джерела страху, у цьому стані страх перетворюється на гнів чи лють) та запобігання. Крайні форми активно-оборонної реакції в деяких суспільних обставинах перетворюються на масову паніку [22, с. 15-16].

© Е. К. Коляда, А. В. Янков, 2015

Залежно від характеру загрози, енергетичної інтенсивності та специфіки переживання, страх може варіюватися за ступенем вираження і мати такі форми вияву: острах, боязкість, тривожність, переляк, побоювання, розгубленість, жах, панічний стан [23].

Острах як ситуативна емоція пов'язується з певною й очікуваною небезпекою, тобто з уявленнями людини про можливі небажані й неприємні наслідки її дій або розвитку ситуації.

Боязкість – це слабко виражена емоція страху перед новим, невідомим, невипробуваним, незвичним, котра іноді може мати ситуативний характер, але найчастіше – узагальнений. Її супроводжують гальмівні впливи на поведінку і дії людини, що призводить до скутості рухів і звуження обсягу уваги (вона прикута до власного внутрішнього стану і меншою мірою спрямована на зовнішню ситуацію, від чого дії стають нецілеспрямованими й безпомічними).

Тривожність – індивідуально-психологічна особливість, яка виявляється в схильності людини до переживання стану тривоги при очікуванні несприятливого розвитку подій [18, с. 367].

Переляк – психічний стан людини в ситуації раптової, неочікуваної небезпеки, який супроводжується виразними рухами захисного характеру або повним гальмуванням рухів [18, с. 246].

Побоювання – це суто людська форма переживання небезпеки, яка з'являється на підставі аналізу ситуації, що виникла, зіставлення й узагальнення явищ і прогнозування ймовірності небезпеки або ступеня ризику. Це інтелектуальна емоція, «розумний страх», пов'язаний з передбаченням небезпеки [6, с. 137].

Розгубленість – це інтелектуальний стан, якому властива втрата логічного зв'язку між здійснюваними або плановані діями. Порушується сприйняття ситуації, аналіз й оцінка, внаслідок чого ускладнюється прийняття розумних рішень. Розгубленість характеризують недоцільні дії чи повна бездіяльність. Вона може супроводжувати паніку, але не є переживанням небезпеки, хоча може бути її наслідком [6, с. 137].

Жах і панічний стан – найінтенсивніші форми вираження страху. В психології жах – це афект, вищий ступінь емоційного напруження, який доходить до безглуздих реакцій. Він паралізує розум і відключає здібності людини до раціонального мислення [22, с. 36]. Панічний стан виникає при загрозливій дії певних зовнішніх умов. Паніка як вид поведінки виявляється в переживанні великого страху, який охоплює людину або багатьох людей, і породжує нестримне, неконтрольоване прагнення до втечі як засобу уникнення загрози [18, с. 242].

У словниковому корпусі сучасної англійської мови існують лексичні одиниці, які описово передають емоційний стан суб'єкта. До таких лексичних одиниць належать іменники, прикметники, прислівники.

З-поміж іменників сучасної англійської мови на позначення поняття «страх» можна виокремити: *alarm, consternation, dismay, dread, fear, fright, horror, panic, scare, terror, trepidation*.

У значенні 'страх, жах' ці синоніми розрізняються за додатковою характеристикою поняття, яке вони передають. *Fear* (*an unpleasant and usu. strong feeling caused by the presence or expectation of danger*) є словом з найбільш загальним значенням [2, с. 220]. Воно позначає емоцію, яку викликає очікування реальної або потенційної небезпеки, якій, на думку суб'єкта емоції, він не може протидіяти. При цьому часто передбачається брак мужності у суб'єкта емоції [1, с. 175]: *The creative writer's worst fear is that his imagination may desert him* [25, с. 532].

Alarm (*sudden fear and anxiety, esp. when caused by the possibility of danger*) – це страх, що викликається раптовим сигналом, сполохом або чимсь іншим несподіваним або раптовим. Цей іменник позначає стан замішання, викликаний раптовим усвідомленням або відчуттям безпосередньої небезпеки: *The news of the radiation leak caused widespread public alarm* [20, с. 22].

Consternation (*great shock and worry or fear*) позначає стан, спричинений безпосередньою небезпекою, який супроводжується втратою самоконтролю; цей стан зовні проявляється заціпенінням, неспроможністю діяти, повною психічною і фізичною прострацією: *To his consternation, he realized that he had left his chequebook at home* [20, с. 218].

Dismay (*a strong feeling of fear, anxiety, and hopelessness*) позначає страх, викликаний очікуванням передбачуваної небезпеки і пов'язаний з розгубленістю, тобто неспроможністю вирішити, як слід діяти за обставин, що склалися: *They were filled with dismay by the outcome of the trial* [20, с. 293].

Dread (*great fear or anxiety*) відрізняється від *fear* тим, що передбачає сильніше почуття страху, яке межує з жахом і викликається зазвичай не безпосередньою, а передбачуваною або потенційною небезпекою. *Dread* підкреслює підозру, тривогу або передчуття чогось жахливого [2, с. 220]: *They live in dread of being caught* [20, с. 311].

Fright (*the feeling or experience of fear*) позначає короткочасне почуття страху, яке характеризується сильним збудженням і є, як правило, миттєвою реакцією на щойно пережиту небезпеку: *He was shaking with fright; I thought he must have seen a ghost* [20, с. 415]. *Fright* вказує на переляк від чогось несподіваного або раптового. Цей іменник менш інтенсивно передає основне поняття, ніж *alarm* і зазвичай асоціюється з особою, що говорить, тоді як *alarm* може вживатися і по відношенню до інших людей (відчувати страх за когось) [2, с. 220].

Horror (*a feeling of great shock, anxiety, and dislike*) – жах, що поєднується з відразою до того, що його викликає. Часто вживається і тоді, коли жах безпосередньо не зачіпає того, хто говорить, а стосується інших людей [2, с. 220]. Наприклад: *I cried out in horror as I saw him fall in front of the car* [20, с. 505].

Panic (*a sudden strong feeling of fear that makes people unable to think clearly or act sensibly*) позначає раптову емоцію, яку викликає безпосередня або лише передбачувана небезпека. *Panic* – звичайно всеохоплюючий незрозумілий інколи зовсім безпідставний страх або жах: *With a growing sense of panic, Chris emptied the bag onto the table and searched frantically for the tickets* [25, с. 532].

Scare (*a sudden feeling of fear*) передбачає раптове почуття страху: *What a scare you gave me, appearing suddenly in the dark!* [21, с. 932].

Terror (*a very strong feeling of fear*) – почуття дуже сильного страху, яке викликає безпосередня або передбачувана небезпека, природу якої часто важко пояснити: *The passengers screamed in terror as the plane dropped several hundred feet* [25, с. 532]. *Terror* може викликатися якими завгодно подіями або явищами, що свідчать про можливу катастрофу. Це слово передбачає менш очевидну або менш загрозливу небезпеку, ніж *alarm* і дає простір уяві, яка звичайно перебільшує небезпеку. Тому *alarm* примушує людину до засобів захисту, а *terror* обеззброює її. *Terror* сильніше за відтінком свого значення, ніж *dread* та *fright.*

Trepidation (*a state of anxiety about something bad that might happen*) позначає страх, який часто супроводжується тремтінням і змішаний із збентеженням, боязкістю, невпевненістю, хвилюванням тощо: *I waited for the results in a state of some trepidation* [21, с. 1132].

Події або ситуації, які викликають страх позначають такі іменники, як *horror, scare* і *terror*. Наведемо їхні дефініції:

horror – an event or situation which frightens and shocks people because they see terrible things happening: *Children in these famine-stricken areas simple cannot be protected from the horror all around them* [25, с. 533];

scare – a situation in which a lot of people are frightened of something such as a serious illness, violence or a problem which may harm them: *Aids has caused such a scare that fewer and fewer people are giving blood* [25, с. 533];

terror – an event or situation that makes people feel extremely frightened especially because they think they might be killed: *Being in a tunnel remembered him of the terror of being trapped underground* [25, с. 533].

Висновки. Отже, емоційний стан страху можна описово передати за допомогою іменників, у дефініціях яких наявні специфічні семантичні ознаки, що слугують для розмежування лексем-номінантів емоції «страх», а саме: «ступінь інтенсивності», «тривалість», «характер», «причини виникнення», «наявність/ відсутність супутніх емоцій/почуттів».

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні вербального представлення емоційного стану «страх» у художньому тексті.

Література:

1. Англо-русский синонимический словарь / Ю. Д. Апресян, В. В. Ботякова, Т. Э. Латышева и др. ; под рук. А. И. Розенмана, Ю. Д. Апресяна. – М. : Рус. яз., 1979. – 544 с.

2. Баранцев К. Т. Словник синонімів англійської мови / К. Т. Баранцев. – Київ : Радянська школа, 1964. – 515 с.

3. Биценко Т. О. Історична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI-XX століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови»/ Т. О. Биценко. – Х., 2004. – 20 с.

4. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : дис....канд. філол. наук : 10.02.04 / Борисов Олексій Олександрович. – Житомир, 2005. – 252 с.

5. Бутенко Е. Ю. Концептуализация понятия «страх» в немецкой и русской лингвокультурах : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравн.-истор., типологич. и сопостав. языкознание» / Е. Ю. Бутенко. – Тверь, 2006. – 15 с.

6. Варій М. Й. Психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.

7. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.

8. Громова Е. А. Эмоциональная память и ее механизмы / Е. А. Громова. – М. : Наука, 1980. – 181 с.

9. Дерябин В. С. Чувства, влечения, эмоции / Под ред. В. М. Смирнова, А. И. Трохачева. – Л. : Наука, 1974. – 258 с.

10. Изард К. Психология эмоций / К. Изард; [перевод с англ. А. Татлыбаева]. – СПб. : Питер, 2000. – 460 с.

11. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1964. – 344 с.

12. Лук А. Н. Эмоции и чувства / А. Н. Лук. – М. : Знания, 1972. – 80 с.

13. Маслова В. А. Коммуникативный подход к проблеме эмотивности текста / В. А. Маслова // Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград : Волгоградск. гос. пед. ун-т, 1990. – С. 148–156.

14. Маслова В. А. Некоторые онтологические аспекты эмотивности текста / В. А. Маслова // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 184–191.

15. Пасько І. Переднє слово / І. Пасько // Туренко О. С. Страх : спроба філософського усвідомлення феномена : монографія. – Київ : ПАРАПАН, 2006. – С. 3–4.

16. Петрунько О. В. Фільми жахів у житті сучасної дитини / О. В. Петрунько // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С. 116-125.

17. Попович Т. І. Дескрипція емоційного концепту FEAR/СТРАХ / Т. І. Попович // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – № 1. – С. 122–132.

18. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

19. Ребер А. Большой толковый психологический словарь : [В 2 т.] / А. Ребер ; [пер. с англ. Чеботарева Е. Ю.]. – Т. 2 : П–Я. – Москва : Вече, 2003. – 559 с.

20. Словарь современного английского языка : [В 2-х т.]. – М : Рус. яз., 1992. Т. 1. – 626 с.

21. Словарь современного английского языка : [В 2-х т.]. – М : Рус. яз., 1992. Т. 2. – 1229 с.

22. Туренко О. С. Страх : спроба філософського усвідомлення феномена : монографія / О. С. Туренко. – Київ : ПАРАПАН, 2006. – 216 с.

23. Черникова О. А. Соперничество, риск, самообладание в спорте / О. А. Черникова. – М. : ФиС, 1980. – 103 с.

24. Эйтчисон Дж. Лингвистическое отражение любви, гнева, и страха : цепи, сети или контейнеры? / Дж. Эйтчисон // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 76–91.

25. Longman Language Activator : The Word's First Production Dictionary. – Harlow : Longman, 1996. – 1599 p.

УДК 37.02

О. Ю. Костюк,
Національний університет «Остродька академія», м. Острог

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ТА ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано використання новітніх інформаційних технологій на заняттях з англійської мови. Зазначен, що використання Інтернет-ресурсів та електронних бібліотек значно підвищує ефективність педагогічного процесу.
Ключові слова: *Інтернет-ресурси, електронні бібліотеки, новітні технології, навчальний процес.*

В статье проанализировано использование новейших информационных технологий на занятиях по английскому языку. Отмечено, что использование Интернет-ресурсов и электронных библиотек эффективно влияет на учебный процесс.
Ключевые слова: *Интернет-ресурсы, электронные библиотеки, новейшие информационные технологии, учебный процесс.*

The use of new information technologies at English lessons are analyzed in the article. It is emphasized that the use of Internet resources and digital libraries is effective at the educational process.
Key words: *Internet resources, digital libraries, new information technologies, educational process.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство висуває підвищені вимоги до освіти та загального розвитку особистості, ефективності засвоєння програми. Відповідно до вимог суспільства, студентів необхідно навчити за короткий проміжок часу отримувати, переробляти, оцінювати та використовувати у практичній діяльності великий обсяг інформації. Дуже важливо організувати процес навчання так, щоб студент активно, з цікавістю і захопленням працював на занятті з англійської мови, бачив власний результат навчання і міг самостійно його оцінити.

Аналіз досліджень і публікацій. Розв'язанню окремих питань використання інформаційних технологій у навчанні присвячені роботи знаних вітчизняних і зарубіжних науковців: А. Т. Ашерова, В. Ю. Бикова, Д. О. Богданової, Б. С. Гершунського, Р. С. Гуревича. Використання інформаційних технологій навчання у викладанні іноземних мов розглянуто у працях Є. Г. Азімова, М. В. Кларіна, О. П. Крюкової, Л. І. Морської, Е. Л. Носенко. Значний внесок у теорію і практику використання інформаційних технологій навчання (комп'ютеризації навання) внесли: О. А. Андрєєв., М. Ю. Бухаркін, А. П. Єршов, Є. І. Дмитрієва. Проблемі використання технології Web 2.0 присвячені дослідження Є. С. Полата, О. М. Мельник, Д. А. Іванченка.

Об'єктом дослідження є процес навчання іноземної мови.

Предметом дослідження є новітні інформаційні технології у навчальному процесі з іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві все більше зростає роль іноземних мов, а знання іноземної мови дає можливість долучитися до світової культури, використовувати у своїй діяльності потенціал великих ресурсів мережі Інтернет, а також працювати з інформаційними та комунікаційними технологіями (ІКТ) та мультимедійними засобами навчання. У зв'язку з цим виникає необхідність розвитку методики використання комп'ютерних інформаційних технологій у навчанні іноземної мови. Нові інформаційні педагогічні технології стають частиною навчального процесу. Сучасні педагогічні технології, такі, як проектна методика, використання інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів дозволяють реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням здібностей студентів, рівня їх навченості та інтересів.

Н. А. Кочетурова у роботі «Метод проектів в навчанні мови: теорія і практика» зазначає, що допомогти викладучу у вирішенні цього непростого завдання може поєднання традиційних методів навчання та сучасних інформаційних технологій, у тому числі комп'ютерних із використанням ресурсів Інтернет. Використання комп'ютера на уроці з іноземної мови дозволяє зробити процес навчання мобільним, диференційованим, індивідуальним інтерактивним [2].

Цей спосіб навчання також є досить привабливим для усіх учасників навчального процесу. Так, використання сучасних технологій допомагає для викладачів краще оцінити здібності та знання студента, спонукає шукати нові, нетрадиційні форми та методи навчання, а також дає простір для педагогічної творчості. Варто підкреслити, що комп'ютер, при цьому, не замінює викладача, а тільки доповнює його, виконуючи роль інструменту, який при грамотному використанні значно підвищує ефективність педагогічного процесу.

Англійська мова, як і будь-яка інша, виконує комунікативну функцію, тому як навчальний предмет вона є одночасно і метою, і засобом навчання. Власне застосування нових інформаційних технологій в навчально-виховному процесі дозволяє викладачам реалізувати свої творчі педагогічні ідеї, обмінятися досвідом з колегами та отримати оперативний відгук, а студентам дає можливість самостійно вибирати індивідуальний план навчання: послідовність і темп вивчення тем, систему тренувальних завдань і задач в залежності від рівня володіння мовою, способи контролю та корекції знань. Таким чином, використання новітніх технологій дає змогу реалізувати основну вимогу сучасної освіти – вироблення у суб'єктів освітнього процесу індивідуального стилю діяльності, культури самовизначення, стимулювання їх особистісного розвитку [2].

Л. А. Подопригорова у праці «Використання інтернету в навчанні іноземних мов», розглядаючи питання щодо використання Інтернет-ресурсів у навчанні іноземних мов, виділяє такі позитивні моменти його впровадження:

• мотивує навчання, можливо навіть більше, ніж аудіо- та відеоматеріали;
• дає можливість вчителеві застосовувати індивідуальний підхід;
• сприяє розвитку самостійності учнів, спонукає користуватися інформацією, що безпосередньо стосується їхнього особистого чи професійного життя;
• підвищує інформованість щодо інших мов та культур;
• завдяки наявності різноманітних типів текстів підвищує мовні компетенції;
• забезпечує сучасним матеріалом, що відповідає інтересам і потребам учнів;
• пропонує автентичний і актуальний матеріал [3].

Крім того, І. В. Ситдикова у роботі «Комп'ютер поспішає на допомогу» підкреслює, що найпростіше використання Інтернету – це використання його як джерела додаткових матеріалів для вчителя та учня. Це величезна довідково-інформаційна система, яка може бути використана для вивчення мови. Матеріали можуть бути роздрукованіі використані під час традиційного заняття [4].

У праці зазначено, що використання Інтернету у процесі вивчення іноземної мови не повинно бути самоціллю. Насамперед, вчителю необхідно дати відповідь на запитання: для кого, для чого, коли, в якому обсязі повинен бути використаний Інтернет, оскільки дуже важко зорієнтуватися у величезному об'ємі інформації. Сайти, які є корисними

© О. Ю. Костюк, 2015

для викладача іноземної мови і, які можуть бути використані під час заняття, можна розділити на інформаційні та власне навчальні. Інформаційні сайти використовують для добору цікавих текстових документів, творчих завдань. Спеціальні навчальні сайти містять різні види робіт, вони розроблені з урахуванням рівня знань учнів. Крім того, є група вузькоспеціальних навчальних сайтів, призначених для навчання чотирьох видів мовленнєвої діяльності (читання, письма, говоріння та аудіювання), вивчення фонетики, граматики, лексики тощо. У роботі з навчальними сайтами обирається той рівень складності, який відповідає рівню підготовки учнів [4, с. 117].

З метою вивчення іноземних мов може використовуватись як вільне спілкування в Інтернеті, так і спеціально організоване спілкування в режимі електронної пошти, електронної конференції та дошки об'яв. Це створює унікальну автентичну ситуацію діалогічного мовлення. Зрозуміло, що робота з комп'ютером у процесі вивчення іноземних мов не повинна бути лише розвагою чи навпаки займати весь об'єм робочого часу. Використання комп'ютерних технологій повинно бути вмотивованим та доцільним.

Доведено, що Інтернет-ресурси надають унікальну можливість вивчення іноземної мови. Хоча, не дивлячись на всі переваги, не варто відкидати традиційні методи навчання, а додати новітні технології, що зробить навчальний процес більш гнучким та динамічним. Поєднавши кращі методи з існуючих, систематизувавши навчальні матеріали, ми отримаємо позитивний результат.

У праці «Правові і технологічні проблеми створення і функціонування електронних бібліотек» автори виокремлюють ще один засіб підвищення ефективності навчального процесу з іноземної мови – електронну бібліотеку – впорядковану колекцію різнорідних електронних документів (у тому числі книг), забезпечених засобами навігації та пошуку[1]. Може бути веб-сайтом, де поступово накопичуються різні тексти (частіше літературні, але також і будь-якіінші, аж до комп'ютерних програм) і медіафайли, кожен з яких самодостатній і в будь-який момент може бути потрібний читачеві. Електронні бібліотеки можуть бути універсальними, прагнучими до найбільш широкого вибору матеріалу, і більш спеціалізованими, як Фундаментальна електронна бібліотека, яскраво заявляють про себе саме в Інтернеті [1, с. 7].

Електронні бібліотеки слід відрізняти від суміжних структурних типів сайту, особливо літературного. На відміну від літературного журналу, електронна бібліотека не підрозділяється на випуски та оновлюється перманентно у міру появи нових матеріалів. На відміну від сайту з вільною публікацією, електронна бібліотека, як правило, підбирається координатором проекту на свій розсуд і, що набагато більш важливо, не передбачає створення навколо публікованих текстів комунікативного середовища.

У праці «Правові і технологічні проблеми створення і функціонування електронних бібліотек» зазначено, що формати творів, які розміщуються в електронних бібліотеках можна розділити на дві категорії – формати, призначені для читання тексту он-лайн і формати, призначені для скачування на комп'ютер читача. Так, найпопулярніший формат першої категорії – HTML, проте бібліотека Мошкова, наприклад, викладає тексти у форматі TXT. Пов'язано це з традицією: під час появи цієї бібліотеки (1994 рік) швидкість роботи в інтернеті була дуже низька, і виправданим було використання найпростішого формату [1, с. 10].

Окрім того, у статті автори виділяють формати для скачування – заархівований TXT; RTF і DOC; Mobipocket.PRC (формат для читання книг на кпк і телефонах), підкреслюють, що дуже популярний формат FictionBook, створений спеціально для зберігання літературних творі, а для організації роботи наповнення, пошуку інформації електронних бібліотек використовується стандартизація періодичних видань. Зазначено, що початкова смуга повинна містити всі необхідні відомості для побудови бібліографічного посилання, а збірник слід побудувати таким чином, щоб читачу, який використовує витягнуту з електронної бібліотеки статтю, не потрібно було добувати додаткову інформацію, що в аналогічних виданнях нерідко згрупована на перших чи останніх сторінках випуску. Кінцева смуга публікації обов'язково повинна містити відомості про авторів, включаючи їх електронні адреси, наявність яких необхідна. За допомогою електронних адрес зацікавлений читач може встановити прямий оперативний зв'язок з авторами, а також запропонувати їм обговорити будь-яке питання привселюдно у телеконференції [1].

Особливе місце серед електронних бібліотек займають бібліотеки науково-освітньої тематики, в яких зібрані видання, необхідні для здійснення освітнього процесу. Використання електронних видань у вищих навчальних закладах часто ведеться на не зовсім законних підставах. Однак цей безсторонній факт свідчить про інтерес нового покоління до електронної форми подання інформації. Світовий досвід показує, що освітні та наукові електронні ресурси формуються як правило самими правовласниками або за їх згодою. Діють вони в основному на комерційній основі [1, с. 15].

Значного поширення також набули електронні журнали, які часто є електронною копією періодичних видань. Інформація в таких виданнях повинна бути не просто джерелом цікавих і різноманітних матеріалів, але мати електронні тексти з певним рівнем якості – як у змістовному, так і в суто редакційному відношенні. Наявність у системі подібного джерела, певним чином зорієнтованого на все співтовариство зацікавлених осіб, повинна сприяти загальному підвищенню якості розповсюджуваних у системі матеріалів.

Таким чином, використання нових інформаційних технологій, таких як Інтернет-ресурси забезпечують не тільки індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням здібностей учнів рівня навченості, їхніх схильностей, алеі збагачують їх соціокультурну компетенцію, знімають психологічний бар'єр перед вивченням іноземної мови, а також показують результативність навчання через встановлення міжкультурних зв'язків у віртуальному просторі.

Окрім того, електронні бібліотеки є важливим етапом інтеграції інформаційних систем. Вони підтримують відповідний багатоаспектний доступ до одиниць збереження, що дозволяє читачу або слухачу підбирати необхідні матеріали у достатній мірі. Електронна бібліотека у даному випадку виступає центром не тільки традиційного систематичного каталогу, алеі місцем збереження відеотек та телеконференцій, підтримки зв'язку через розсилки списків, завдяки яким користувачі, що помістили в цей список свою адресу електронної пошти, зможуть оперативно одержувати інформацію про нові надходження.

Література:

1. Антопольский Г. Б. Правові і технологічні проблеми створення і функціонування електронних бібліотек / Г. Б. Антопольский, Т. С. Маркарова, Е. А. Данилина. – М. : ИНИЦ «Патент», 2008. – 207 с.

2. Кочетурова Н. А. Метод проектов в обучении языку: теория и практика / Н. А. Кочетурова // Актуальные проблемы описания и преподавания русского языка: Сб. науч. статей. – Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2006. – С. 99–107.

3. Подопригорова Л. А. Использование интернета в обучении иностранным языкам / Л. А. Подопригорова // Иностранные языки в школе, 2003. – № 5. – С. 25–31.

4. Ситдикова І. Комп'ютер поспішає на допомогу / І. Ситдикова // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – №1. – С. 116–119.

УДК 81'42:81'373.2

Э. А. Кравченко,
Донецкий национальный университет, г. Винница

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ НАГРУЗКА ПОВТОРА В ПОЭТОНИМОСФЕРЕ

Сутність повторення досліджено з позиції конструювання поетонімосфери художнього тексту як системи взаємопов'язаних імен. Виявлено та проаналізовано участь тотожніх / співзвучних поетонімів у формуванні подвійності персонажів, ідейно-змістовної образності літературного твору та ін. Визначено прийоми, що беруть участь у створенні гротеску (використання взаємно-еквівалентних або фонетично подібних власних імен, контекстні «нарощення» до семантичної структури онімів та ін.).
Ключові слова *: взаємно-еквівалентні імена, гротеск, двійник, повторення, поетика, поетонім, поетонімосфера.*

Сущность повтора исследована с позиции конструирования поэтонимосферы художественного текста как системы взаимосвязанных имен. Выявлено и проанализировано участие тождественных / созвучных поэтонимов в формировании двойничества персонажей, идейно-содержательной образности литературного произведения и др. Определены приемы, участвующие в создании гротеска (использование взаимно-эквивалентных или фонетически подобных собственных имен, контекстные «наращения» в семантическую структуру онимов и др.).
Ключевые слова *: взаимно-эквивалентные имена, гротеск, двойник, повтор, поэтика, поэтоним, поэтонимосфера.*

The identical or the approximate reproduction of the proper name of the work of art is the universal tool of poetics and the most potent technique of creating of the meaningful imagery. Actuality of this research was determined the need study of the intrasystem interrelation of the proper names as components of the poetonymosphere – the complete and systematically organized semantic structure of the literary work. The purpose of research is in detection of semantic and functioning load of onym's reiteration as one of the tools of development comic grotesque in Gogol's and Flaubert's creative work («Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем», «Женитьба», «Madame Bovary») and, much more, in the definition of the role of the reproduction for forming the work of art. The mutually equivalent names of heroes not matching chronology and activity in the scene action denote the doubles in «Повесть о том, как поссорились Иван Иванович и Иваном Никифоровичем» (Иван Иванович Перерепенко, наш Иван Иванович – кривой Иван Иванович). «Growing» of the doubles with the identical surname in the novel «Женитьба» (Жевакин-второй – другой Жевакин) should be classified as the traditional Gogol's method of the grotesque exaggeration. The mutually equivalent poetonyms function in Flaubert's «Madame Bovary» in the context of 'the situation of naming', where the name of the referenced character is the source of the name Emma Bovary's daughter. The character pair Berthe – Berthe represents the poetonymospher's part, specially designed, first, for creating the romantically banal Emma's image, second, for the decision one of the main task of work – the making of grotesque. The contrast combination of 'real' and 'romantic' beginning in the name Berthe is that Emma remembered the sublime name of the guest awnings, but she doesn't noticed its consonance with the farm, named Bertaux, where she lived before her marriage. The phonetic identity / likeness interdependent poetonyms Berthe – Berthe – Bertaux, belonging to different subsystems of the poetonymosphere (antropoetonym and topopoetonym), finds the ironic content of «Madame Bovary». The definition of specificity of onym's reiteration and his functional load in literary text seems promising for the theory of poetonymology in the part, regarding interpretation of the poetonymosphere as the complex combination of proper lexemes, involved in the formation of the work of art.
Key words : *double, grotesque, mutually equivalent names, poetics, poetonym, poetonymosphere, reproduction.*

Тождественный или неточный повтор (воспроизведение) имени в художественном произведении следует признать универсальным средством поэтики и наиболее «сильнодействующим» приемом создания содержательной образности, обусловленной индивидуально-авторской картиной мира. Специфика повтора (имен, мотивов, сюжетных ситуаций и под.) в художественном тексте и пространстве «комплексного» текста, включающего все опубликованные произведения одного автора, интересовала таких писателей и исследователей, как А. Белый, В. В. Набоков, Б. М. Эйхенбаум, Ю. М. Лотман, К. Проффер, В. З. Санников, А. Люксембург, А. В. Леденев и др.

Актуальность работы определяется недостаточной изученностью внутрисистемного взаимодействия собственных имен как компонентов поэтонимосферы – многосложной, специальным образом организованной совокупности проприальных единиц литературного произведения. Повтор (тождественный, аллитеративный, редупликация и др.) имен персонажей в целостном художественном тексте подтверждает идею системности поэтонимосферы, разрабатываемую В. М. Калинкиным, М. В. Буевской и др., способствует ее структурированию и должному осмыслению. Цель исследования состоит в выявлении смысловой и функциональной нагрузки онимного повтора как одного из средств создания комического гротеска в произведениях Н. В. Гоголя («Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем», «Женитьба») и Г. Флобера («Madame Bovary») и, шире, в становлении содержательной стороны целостного произведения.

Структурирование поэтонимосферы художественного текста предполагает распределение имен действующих лиц, географических названий и т. д. в ядерной и периферийной зоне. Такое разграничение целесообразно, например, для интерпретации персонажного уровня как подсистемы личных имен главных и второстепенных героев (как правило, относящихся к ядру поэтонимосферы), эпизодических персонажей и упоминаемых лиц (периферия). Иную цель преследует выделение микросистем, обусловленных звукосемантической общностью поэтонимов, отличающихся «положением» в художественном континууме.

Повтор, излюбленное средство поэтики Н. Гоголя, порождает своеобразных персонажей-двойников в «Повести о том, как поссорились Иван Иванович и Иваном Никифоровичем» (воспроизведение антропонимной формулы 'имя-отчество') и «Женитьбе» (повтор фамилии). В «Повести…» «встречаются» взаимно-эквивалентные имена персонажей, не совпадающих по хронологии и активности в сюжетном действии. Имя-отчество главного героя *Ивана Ивановича Перерепенко* представлено в заглавии завершенного текста, названии первой главы («*Иван Иванович* и Иван Никифорович») и в первом предложении («Славная бекеша у *Ивана Ивановича*! отличнейшая!») [5, с. 193]. Второстепенный персонаж *Иван Иванович*, фамилия которого остается сокрытой, возникает в описании грандиозной ассамблеи у городничего (гл. VI). Перечисляя гостей, повествователь называет имена двойников, особенно настаивая на их принадлежности разным лицам: *не тот Иван Иванович* (т.е. главный герой – *Э.К.*), *а другой – наш Иван Иванович* [5, с. 231–232]. Расподобление объектов именования актуализировано противительной конструкцией с отрицательной частицей *не тот, а другой* и притяжательным местоимением *наш*, подчеркивающим значимость персонажа и его близость читателю. Компонент этой смыслоразличительной формулы умышленно воспроизводится в ближайшем контексте, обнаруживающем внешнее несходство двойников: «Наконец Иван Иванович – *не тот Иван Иванович*, *а другой*, у которого один глаз крив, – сказал:

© Э. А. Кравченко, 2015

– Мне очень странно, что правый глаз мой (кривой Иван Иванович всегда говорил о себе иронически) не видит Ивана Никифоровича господина Довгочхуна» [5, с. 232].

Убедившись, что теперь читатель не «обознается», повествователь помещает рядом с именем двойника главного героя определение *кривой*: «Все очень любили *кривого Ивана Ивановича* за то, что он отпускал шутки совершенно во вкусе нынешнем»; «При этом *кривой Иван Иванович* поднял глаза вверх и сложил руки вместе» и др. [5, с.232]. Благодаря сюжетной линии ‘примирение Ивана Ивановича с Иваном Никифоровичем’ второму Ивану Ивановичу удается несколько «потеснить» главного: он активно вмешивается в повествование, высказывая мысль о примирении, а в последней главе принимает в нем непосредственное участие. Формула *не тот Иван Иванович, а другой* (завершающий элемент в цепи традиционного тройного повтора Гоголя) контактирует с описательной конструкцией *что с кривым глазом*, которая разграничивает и противопоставляет персонажей: «Тогда городничий мигнул, и *Иван Иванович*, – *не тот Иван Иванович, а другой*, *что с кривым глазом*, – стал за спиною Ивана Никифоровича, а городничий зашел за спину *Ивана Ивановича*, и оба начали подталкивать их сзади, чтобы спихнуть их вместе и не выпускать до тех пор, пока не подадут рук. *Иван Иванович, что с кривым глазом*, натолкнул Ивана Никифоровича, хотя и несколько косо, однако ж еще и в то место, где стоял *Иван Иванович* <…>» [5, с. 239]. Пародийная «игра в мячик» сталкивает имена двойников, усиливая комизм ситуации примирения *двух почтенных мужей* Миргорода. Аккумуляция наблюдается при контекстном соположении имен двойников, дополненном третьим «*Иваном*»: «Как только судья пихнул *Ивана Ивановича*, *Иван Иванович* с кривым глазом уперся всею силою и пихнул *Ивана* Никифоровича<…> » [5, с. 239]. Тесное сплетение онимов становится основным средством реализации гиперболы Гоголя, которая развивается гиперболическим сравнением *пихнул Ивана Никифоровича, с которого пот валился, как дождевая вода с крыши* [5, с. 239].

История двойников «Повести…» завершается противопоставлением *мертвый – живой* персонаж. В финале второй (мертвый) двойник обретает мнимую значительность благодаря оксюморонному сочетанию: «А сколько *вымерло знаменитых людей*! <…> Иван Иванович, что с кривым глазом, тоже приказал долго жить» [5, с. 241]. «Живой» Иван Иванович, все так же ожидающий решения тяжбы с Иваном Никифоровичем, превращается в застывшего, лишенного движения и развития персонажа (Б. Эйхенбаум неслучайно называл действующих лиц Гоголя «окаменевшими позами» [3, с. 49]). Реальное и фантастическое омертвение обитателей гоголевского Миргорода выдвигает на первый план идею гротескного сновидческого города, «совершенно отгороженного от всего мира» [3, с. 60].

В «Женитьбе» двойник не участвует в сюжетном действии, оставаясь пассивным упоминаемым лицом, расширяющим пространство пьесы. У моряка в отставке Балтазара Балтазаровича Жевакина, одного из потенциальных женихов Агафьи Тихоновны, есть однофамилец, *другой Жевакин*, о котором совершенно некстати вспоминает сам персонаж, рекомендуясь Арине Пантелеймоновне: «А лейтенант морской службы в отставке, Балтазар Балтазарович *Жевакин-второй*. Был у нас еще *другой Жевакин*, да тот еще прежде моего вышел в отставку: был ранен, матушка, под коленком, и пуля так странно прошла, что коленка-то самого не тронула, а по жиле прохватила – как иголкой сшило, так что, когда, бывало, стоишь с ним, все кажется, что он хочет тебя коленком сзади ударить» [4, с. 126]. Пародийное неравенство двойников актуализировано компонентами *второй – другой*, входящими в онимно-апеллятивную структуру (Жевакин-*второй*) или составляющими минимальный контекст имени (*другой* Жевакин). Контрастные, на первый взгляд, приемы безымянности и совпадения имен, использованные для обозначения «недействующих» и «недействительных» лиц, преследуют близкую художественную цель. Смысловая, функциональная и композиционная нагрузка двойника Жевакина напоминает о роли, «сыгранной» мимолетным персонажем «Ревизора» – сыном трактирщика Власа. В трактире, где Бобчинский и Добчинский увидели мнимого ревизора, они выспрашивают Власа, и читатель получает подробнейшие сведения о его семье: «у него жена три недели назад тому родила, и такой *пребойкий мальчик*, будет так же, как и отец, содержать трактир» [6, с. 19]. В. Набоков обращает внимание, как «новорожденный и еще безымянный Власович умудряется вырасти и в секунду прожить целую жизнь» [2, с. 63]. *Другой Жевакин* отличается от безымянного *пребойкого мальчика* тем, что его «жизнь», отнесенная не к будущему, а к прошлому, низводится до анекдота, рассказанного женихом Агафьи Тихоновны. «Взращивание» двойников с взаимно-эквивалентными именами следует квалифицировать как традиционно гоголевский прием гротескной гиперболизации. Двойник-фантом *Жевакин* является «посланником» того прорывающегося в пьесу потустороннего мира, который, по словам В. Набокова, и есть «подлинное царство» Гоголя [2, с. 66].

Полный и частичный повтор – характерная «примета» поэтики романа Г. Флобера «Madame Bovary». Тождественные онимы функционируют в контексте ‘ситуация наречения именем’, подробно прокомментированном В. Набоковым. Эмма Бовари – личность восторженная, чувствительная, с мечтательным складом ума, но «душа у нее мелкая: обаяние, красота, чувствительность не спасают ее от рокового привкуса мещанства. Несмотря на экзотические мечтания, она – провинциальная буржуа до мозга костей, верная шаблонным идеям» [1]. Банальные романтические мечтания и фантазии Эммы заимствуются, в основном, из литературных произведений, входящих в круг ее чтения. Эпизод выбора имени для дочери, которому Флобер уделяет особое внимание (подробно обсуждаются предпочтения Шарля, его матери, Леона, г-на Омэ), усиливает приверженность Эммы к романтическим или, скорее, романным шаблонам: «Pendant sa convalescence, elle s’occupa beaucoup à chercher un nom pour sa fille. D’abord, elle passa en revue tous ceux qui avaient des terminaisons italiennes, tells que *Clara*, *Louisa*, *Amanda*, *Atala*; elle aimait assez *Galsuinde*, plus encore *Yseult* ou *Léocadie*» [8] – «Когда Эмма начала поправляться, она усиленно занялась выбором имени для дочки. Сначала она перебрала все женские имена с итальянскими окончаниями: *Клара*, *Луиза*, *Аманда*, *Атала*; ей нравилась *Гальсуинда*, но особенно – *Изольда* и *Леокадия*» [7, с. 74]. В. Набоков обратил внимание на причину, по которой Эмма выбирает имя Берта: «Enfin, Emma se souvint qu’au château de la Vaubyessard elle avait entendu la marquise appeler *Berthe* une jeune femme; dès lors ce nom-là fut choisi <…>» [8]. – «Наконец Эмма вспомнила, что в Вобьесарском замке маркиза назвала при ней одну молодую женщину *Бертой*; на этом она и остановилась <…>» [7, с. 74]. Ретроспективная отсылка к событиям дня, проведенного Эммой в замке Вобьесаров, подчеркивает мещанское пристрастие героини к экзотике. Имя *Berthe* становится атрибутом стиля роскошной жизни, но, главное, «романтические соображения при выборе имени составляют резкий контраст с той обстановкой, в которую попадает Эммина дочка» [1, с. 197-198]. Г. Флобер подробно описывает посещение Эммой и Леоном кормилицы Берты: «В единственной комнате у задней стены стояла широкая кровать без полога, а под разбитым окном, заклеенным синей бумагой, – квашня. В углу за дверью, под умывальником, были выстроены в ряд башмаки, подбитые блестящими гвоздями, и тут же стояла бутылка с маслом <…>. Девочка Эммы спала в стоявшей прямо на полу люльке, сплетенной из ракитовых прутьев. <…> Леон прохаживался по комнате; ему как-то дико было видеть эту красивую женщину в нарядном платье среди такой нищеты» [7, с. 76].

Имя упоминаемого лица служит источником наименования второстепенной героини романа, организуя персонажную пару *Berthe – Berthe* как «фрагмент» поэтонимосферы, специально предназначенный, во-первых, для создания романти-

чески банального образа Эммы, во-вторых, для решения одной из основных художественных задач произведения – гротеска. Комментируя сцену разговора в трактире после приезда Эммы и Шарля в Ионвиль, Г. Флобер указывает на тонкую особенность: «Я сейчас пишу разговор молодого человека с молодой женщиной о литературе, горах, музыке и прочих так называемых поэтических предметах. Обычный читатель примет, пожалуй, все за чистую монету, но моя настоящая цель – гротеск. По-моему, мой роман будет первым, в котором высмеиваются главные героиня и герой. Но ирония не отменяет патетики, наоборот, ее усиливает» [Цит. по : 1]. Контрастное сочетание *реального* и *романтического* начала в имени *Berthe* / *Берта* заключается в том, что припоминая возвышенное имя гостьи маркизы, Эмма не замечает его созвучия с названием фермы *Bertaux* / *Берто*, где она жила до замужества. Встреча Шарля Бовари с фермерской дочкой Эммой Руо (гл. II) становится завязкой сюжетного действия: Шарль, молодой сельский врач, получает письмо с мольбой «как можно скорее прибыть на ферму *Берто* (*Bertaux*) и оказать помощь человеку, сломавшему себе ногу», т.е. отцу Эммы [7, с. 20]. Ферма *Берто* – место развития сюжетной линии *Эмма – Шарль* (на ферме господин Бовари делает Эмме предложение, здесь же играют свадьбу и др.). Таким образом, географическое название *Bertaux* содержательно сближается с личным именем *Berthe*, разрушая его возвышенную репутацию, и ‘ситуация наречения именем’ принимает гротескный характер. Эмма грезит о Париже, но банальная провинция упрямо вмешивается в ее существование, определяя выбор псевдоромантического имени. Тождество и фонетическое подобие взаимосвязанных поэтонимов *Berthe – Berthe – Bertaux*, принадлежащих к разным подсистемам поэтонимосферы (антропоэтоним и топопоэтоним), согласно замыслу Флобера, обнаруживает иронический подтекст «Madame Bovary».

Итак, авторский подбор тождественных или созвучных имен – особый прием создания идейно-содержательной образности художественного текста. Такие имена «говорят» настойчиво и сущностно, поэтому определение специфики онимного повтора и его функциональной нагрузки в литературном произведении представляется перспективной теоретической и практической проблемой поэтонимологии, требующей пристального внимания исследователей.

Литература:

1. Набоков В. Гюстав Флобер. «Госпожа Бовари»/ В. Набоков; [пер. с англ. Предисловие Ив. Толстого] // В. Набоков. Лекции по зарубежной литературе. – М. : Независимая Газета, 2000. – С. 183–238.

2. Набоков В. Николай Гоголь / В. Набоков; [пер. с англ. Предисловие А. Г. Битова] // В. Набоков. Лекции по русской литературе. – М. : Независимая Газета, 2001. – С. 31-134.

3. Эйхенбаум Б. М. Как сделана «Шинель» Гоголя / Б. М. Эйхенбаум; [сост. О. Эйхенбаум; Вступ. ст. Г. Бялого] // Б. Эйхенбаум. О прозе. О поэзии. Сб. статей. – Л. : Худож. лит., 1986. – С. 45–63.

Список иллюстративного материала:

4. Гоголь Н.В. Женитьба / Н. В. Гоголь // Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 6 томах. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1952. – Т. 4. – С. 101–159.

5. Гоголь Н. В. Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем / Н. В. Гоголь // Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 6 томах. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1952. – Т. 2. – С. 193–243.

6. Гоголь Н. Ревизор / Н. В. Гоголь // Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 6 томах. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1952. – Т. 4. – С. 7–97.

7. Флобер Г. Госпожа Бовари : Провинциальные нравы / Г. Флобер; [пер. с фр. Н. Любимова; предисл. А. Пузикова]. – М. : Худож. лит., 1981. – 271 с.

8. Flaubert G. Madame Bovary / G. Flaubert. – Режим доступа : http://royallib.com/read/Flaubert_Gustave/Madame_Bovary.html#0

УДК 81'.006.72

О. А. Крижко,
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

ТЕРМІНИ-ЗООНІМИ У ВНУТРІШНЬОМОВНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена дослідженню термінів-зоонімів у семасіологічному та ономасіологічному аспектах. Зокрема, у семасіологічному плані вони аналізуються з позиції синонімічних та антонімічних відношень, розглядаються їх структурні та семантичні особливості. В ономасіологічному аспекті терміни-зооніми класифікуються за ступенем мотивованості.
Ключові слова: *терміни-зооніми, семасіологічний, ономасіологічний аспекти, мотивація, номенклатура.*

Статья посвещена исследованию терминов-зоонимов в семасиологическом и ономасиологическом аспектах. В частности, в семасиологическом плане они анализируются с позиции синонимических и антонимически отношений, рассматриваются их структурные и семантические особенности. В ономасиологическом аспекте термины-зоонимы классифицируются по степени мотивированности.
Ключевые слова: *термины-зоонимы, семасиологический, ономасиологический аспекты, мотивация, номенклатура.*

The article is devoted to research of terms-zoonyms in the semasiological and onomasiological aspects. In particular, taking into account the semasiology, they are analyzed from the perspective of synonymous and antonymous relations, their structural and semantic features are considered. In the onomasiological aspect term-zoonyms are classified by degree of motivation.
Key words: *terms-zoonyms, semasiological, onomasiological aspects, motivation, nomenclature.*

Питання про критерії термінологічності завжди були актуальними для лінгвістики. Незважаючи на те, що до термінологічної лексики відносять слова, обмежені або професійною сферою вживання, або сферою функціонування слова в галузі наукового знання, однак до цього часу немає формального критерію термінологічності, тому всі інші підстави є більш-менш суб'єктивними, особливо якщо пам'ятати, що всі критерії термінологічності розроблялися переважно не для терміна-слова, а терміна-словосполучення [2, с. 60–67]. Тому мета цього дослідження полягає у визначенні особливостей когнітивної основи термінів-зоонімів української мови. У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) дослідити особливості термінів-зоонімів в семасіологічному та ономасіологічному плані; 2) проаналізувати системні відношення в межах досліджуваних термінологічних одиниць; 3) в ономасіологічному аспекті розглянути основні типи мотивації термінів-зоонімів української мови.

Для того, щоб визначити специфіку терміна в ономасіологічному аспекті, необхідно звернути увагу на те, що він межує з *номенклатурою* [1; 3; 4], від якої відрізняється: 1) відносно довільним способом позначення на зразок ярлика; 2) об'єктом позначення, оскільки іменує одиничні предмети (іноді й поняття); 3) не дефінітивною, а денотативною функцією.

Термін – слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання чи діяльності, у сучасній науці трактується, з одного боку, як засіб закріплення результатів пізнання в певних галузях, з іншого, – як спосіб фіксації нових знань [7, с. 21]. У зв'язку з цим загальна структура терміна має три складові: 1) когнітивну, що вказує на поняттєвий клас; 2) функціональну, що пов'язана з видовою ознакою; 3) формально-граматичну, яка віддзеркалює оформлення терміна як частини мови.

Когнітивний аспект вивчення термінів визначається двома підходами: семасіологічним та ономасіологічним.

У семасіологічному плані науковий термін є специфічною мовною одиницею, яка тісно пов'язана із науковим поняттям, хоча й ніколи не збігається з останнім [5, с. 115]. Це пояснюється тим, що терміносистеми є відносно замкненими методологічно орієнтованими єдностями, тому динаміка терміна значно обмежена. В основному він переміщується або зі сфери наукового мовлення до загальновживаної лексики і навпаки, або відбувається пересування в інші сфери науки. Внаслідок цього термінологічне слово стає багатогранним та поліфункціональним, незважаючи на те, що традиційно до терміна висуваються такі вимоги, як системність, наявність класифікаційної дефініції, точність, стислість, відповідність позначуваному поняттю та мовним нормам, однозначність, прозорість внутрішньої форми, стислість, дериваційна здатність, інваріантність (відсутність варіантів та синонімів), висока інформативність [6, с. 666]. Що стосується термінів-зоонімів, то у переважній більшості вони відповідають усім вимогам, оскільки тяжіють до номенклатури. Це їх загальна властивість. Однак і серед них достатня кількість термінологічних слів, які вступають у різноманітні семантичні відношення. Як правило, це синоніми, антоніми, омоніми.

Серед синонімів найбільш поширеними є абсолютні синоніми, тобто синоніми-дублети. У більшості випадків поява таких одиниць викликана одночасним функціонуванням двох термінів, які утворилися внаслідок запозичення того ж самого елемента з різних мов. Частіше за все це відбувається при калькуванні. Наприклад, термін ***авіфауна***, що позначає сукупність птахів певної місцевості [БС, с. 8], утворився морфологічним словотвірним способом – складанням калькованих основ *avis* (з лат. – «птах») і *Fauna* (дружина Фавна, бога полів). Він має синонім – ***орнітофауна*** (від грец. ορνις, родовий відмінок – ορνιτος). Отже, спільним елементом для цих двох слів є новолатинське слово *fauna*, яке є похідним від лат. *Fauna* – богиня лісів і полів, покровителька тварин.

Хоча є й інші причини, зокрема: 1) одночасне функціонування запозиченого та споконвічного слова (***амоцет*** – те саме, що й *піскорийка* [БС, с. 28]; ***безщелепні***, *ентобранхіанти* (Agnatha, Enthobranchiata) – розділ найдавніших морських і прісноводних хребетних [БС, с. 60]; 2) одночасне функціонування термінів, утворених на національному ґрунті, проте на різній мотиваційній основі (***безпанцирні молюски*** – клас безхребетних тварин – те саме, що й ***борозенчасточереві молюски*** [БС, с. 60].

У науковому мовленні достатньо поширені дериваційні синоніми, які утворилися на основі грецьких або латинських коренів і найчастіше використовуються у словотвірній практиці. Наприклад, одним з найпоширеніших коренів у біології є ***біо***. Він входить до складу багатьох термінів, об'єднуючи їх за значенням: *бати**біо**нти* – глибоководні тварини [БС, с. 58]; *аеро**біо**нти* (мешканці суші й повітря), *гідро**біо**нти* (водні організми), *гео**біо**нти* (мешканці ґрунту); *еврибіонти* – організми, що здатні жити в будь-яких умовах; *стено**біо**нти* – лише в суворо визначених умовах; ***біо**топ* – певне середовище перебування.

У межах одного поняття спостерігаються й антонімічні відношення, наприклад, антонімічними є терміни ***алохтони*** (від грец. αλλός – «інший» та χθων – земля, край) на позначення організмів, що відповідно населяють іншу місцевість, а не ту, де вони виникли, та ***автохтони***, що вживаються для назв споконвічних тварин. Антоніми можуть утворюватися

© О. А. Крижко, 2015

й префіксальним способом, де префікси позначають, як правило відсутність ознаки, що міститься у вихідному слові: ***черепні – безчерепні***.

Якщо розглядати термін в *ономасіологічному аспекті*, то поняттєві особливості проявляються в його формально-граматичній будові, що відбивають як суттєві, так і несуттєві ознаки. Усе залежить від свідомого або несвідомого вибору мотивуючої основи [5, с. 115]. За ступенем мотивованості, терміни поділяються на 4 типи: 1) абсолютна мотивація при збігу семантичних ознак внутрішньої форми та лексичного значення; 2) повна мотивація за внутрішньою формою, що відбиває ознаку, яка цілком входить до значення; 3) часткова мотивація, яка спостерігається, коли існує спільна для внутрішньої форми та лексичного значення частина мовного змісту одиниці; 4) відсутність будь-якої мотивації [5, с. 117].

Проте застосування цього підходу потребує деякого уточнення, тому що розуміння навіть абсолютної мотивації з позиції філолога та біолога розрізняється. І кожний з них має різний рівень компетенції при творенні або аналізі внутрішньої форми певного терміна. Отже, мотивованість ми розглядаємо з суто лінгвістичних позицій.

Абсолютна мотивація спостерігається тоді, коли існує збіг семантичних ознак внутрішньої форми та лексичного значення, тобто семантичні ознаки є зрозумілими для носіїв мови. Наприклад, ***безхребетні*** (*Invertebrata*) – група тварин, у яких, на відміну від хребетних, немає хорди або хребта [БС, с. 60]. Ця група термінів найбільш адаптована до системи української мови. Вона складається як з однослівних, так і багатослівних термінів. Однослівним термінам при позначенні біологічного роду притаманні всі форми числа, наприклад, ***бджолоїдка*** (*Meropos*) – рід птахів родини бджолоїдкових [БС, с. 59]. При позначенні біологічного виду, як правило, використовується форма Singularia tantum: ***бичок-кругляк*** – вид бичкових, які є об'єктами промислу [БС, с. 62]; ***бичок-трав'яник*** – вид бичкових, які є об'єктами промислу [БС, с. 62].

Форма з Plularia tantum властива термінам, що називають: 1) класи: ***багатоніжки*** (*Myriapoda*) – клас безхребетних тварин типу членистоногих [БС, с. 51]; 2) родини: ***бджолоїдкові*** (*Meropidae*) – родина птахів ряду ракоподібних [БС, с. 59]; ***бичачі*** – родина ссавців ряду парнокопитних [БС, с. 62]; ***бичкові*** (Gobiidae) – родина риб ряду окуноподібних [БС, с. 62]; ***порожнисторогі*** – родина ссавців ряду парнокопитних [БС, с. 62]; 3) надродини: ***бджолині***, *бджоли* (Apoidea) – надродина жалячих комах ряду перетинчастокрилих [БС, с. 59]; 4) ряди: ***безвусикові,*** *протури* (*Protura*, синонім *Myrientomata*) – ряд нижчих, або первиннокрилих, комах [БС, с. 59–60]; 5) підтипи: ***безчерепні*** (*Acrania*) – підтип примітивних тварин типу хордових [БС, с. 60]; 6) розділи: ***безщелепні***, *ентобранхіанти* (Agnatha, Enthobranchiata) – розділ найдавніших морських і прісноводних хребетних [БС, с. 60].

Терміни, що складаються зі словосполучень, у більшості випадків відповідають семантичній моделі: *залежне слово* (як правило, це ознакове слово), що *містить мотиваційну ознаку, + головне*, яке є *апелятивом,* тобто загальною назвою. Ця структурна модель додатково характеризується тим, що обидва слова вживаються в Plularia tantum. Останнє пояснюється тим, що йдеться про морські організми, які сприймаються як єдине ціле. Абсолютна мотивація властива залежному слову, завдяки якому об'єкт вирізняється поміж інших. Наприклад, ***абісальні тварини***. Так називаються морські організми, що населяють *абісаль*, тобто товщу води на великих глибинах, нижче межі проникнення сонячних променів (нижче 3 тис. м) [БС, с. 7]. Назва походить від грецьк. «*ábyssos*», що перекладається як «*бездонний*». Для переважної більшості носіїв української мови, у тому числі й біологів, грецький етимон є невідомим. Швидше за все в біології внутрішню форму пов'язують з поняттям *абісаль* – специфічним глибоководним середовищем. До того ж це прикметник, тобто частина мови, що відображає статичну ознаку, яка притаманна іменнику *абісаль* (ж. р.). Аналогічно утворилися наведені нижче терміносполучення: ***багатощетинкові черви***, інша їх назва – ***поліхети*** (Polychaeta) від грецьк. *полі* (багато) + *chaeta* (щетинка) – клас кільчастих червів [БС, с. 52]; ***безпанцирні молюски*** – клас безхребетних тварин [БС, с. 60]; ***безхвості земноводні*** – ряд хребетних тварин класу земноводних [БС, с. 60].

Повна мотивація за внутрішньою формою відбиває ознаку, яка цілком входить до значення. Як правило, внутрішня форма такої ознаки більш відома фахівцям з біології. Проте завдяки давньогрецьким та латинським елементам у їх складі їх мотиваційна основа чітко виділяється всіма носіями мови. Терміни повної мотивації також можуть складатися як з окремого слова, так і з словосполучення. Специфіка однослівних термінів повної мотивації полягає в тому, що вони за структурою є складними. Найбільш поширеною є модель: *корінь + корінь з однієї мови.* У переважній більшості це слова, структурні елементи яких походять з грецької або латинської мов. Наприклад, ***амфібластула*** – це організм, який має форму кулі, обидві половинки якої складаються з зародкових клітин різного типу [БС, с. 28]. Цей термін утворився на основі двох грецьких за походженням коренів – αμφί («з обох боків») та βλαστός («зародок»). Так само: ***археоптерикс*** (первоптах довгохвостий) – первісний викопний птах юрського періоду [БС, с. 45]. В основу латинського терміна ***Archaeopteryx*** покладено два грецьких кореня: *αρχαέος* – давній, *πτέρυξ* – крило).

Правила застосування форм числа до позначення класів, родів, видів тощо, такі самі, що і в попередній групі. Наприклад, у множині позначаються родини (***антропéоїди*** – від грец. ανθρωπος – «людина» і ειδος – «вид» – родина вузьконосих мавп; те саме, що й людиноподібні мавпи [БС, с. 39]), класи (***архозаври*** (Archosauria) – підклас вимерлих (текодонти, динозаври, птерозаври) та сучасних (крокодили) плазунів [БС, с. 45]; утворився від грецьк. *αρχαέος* – давній та *sauros* – ящур) та ін.

У структурному відношенні терміни, що вживаються у Pluralia tantum, утворилися за допомогою різноманітного поєднання елементів однієї мови. Нами встановлено декілька таких моделей: 1) модель: *корінь з однієї мови.* Наприклад, ***апендикулярії*** (*Appendicularia*) – клас хордових тварин підтипу покривників. Цей термін утворився від лат. *Appendīcula*, що означає невеличкий додаток [ЛРС, с. 84], оскільки тіло тварини складається з тулуба та хвостового відділу, в якому розміщена хорда, що зовнішньо нагадує «будиночок» з хітиноподібної речовини. Можливо, ця зовнішня особливість і покладена в основу найменування; 2) модель*: префікс + корінь з однієї мови.* Так, терміном ***анамнії*** (від лат. *Anamnia*) позначають первинноводних – групу хребетних тварин, розвиток яких відбувається у водному середовищі [БС, с. 30]. На нашу думку, цей термін є частково мотивованим, оскільки в цьому слові чітко вирізняються дві частини: префікс та корінь. Префікс *an-* на початку слова має значення, омосемічне одному з головних значень латинського префікса *ad-*. Це значення близькості, наближення. Корінь *-amn-* означає «волога, рідина, річка» [ЛРС, с. 67]. Функціонування цього слова в множині пояснюється тим, що кожна з цих тварин за способом та середовищем перебування не сприймається як окремий організм; 3) модель: *корінь + корінь з однієї мови.* Термін ***амфібії*** вживається на позначення класу хребетних тварин, які характеризуються зяброво-легеневим диханням та розвитком кінцівок [БС, с. 28]. У науковому мовленні цей термін, як правило, вживається у множині, про що свідчить фіксація у словнику як назва класу. Це слово утворилося на основі двох грецьких коренів: -αμφί- – у значенні «подвійний» та -βίος- – «життя». Аналогічно утворився термін ***аероби*** (від грец. αηρ – повітря та βίός – життя) – організми, здатні жити й розвиватися лише при наявності вільного кисню [БС, с. 15]; 4) модель: *заперечна частка + корінь + корінь з однієї мови*. Наприклад, термін ***анаероби*** («організми, що здатні жити й

розвиватися при відсутності вільного кисню» [БС, с. 29]) утворився внаслідок поєднання трьох запозичених з грецької мови елементів: заперечної частки an- та двох коренів – *-aer-* (повітря) і *-bios-* (життя); 5) модель: *корінь з однієї мови + корінь з іншої (рідної) мови* зустрічається при словотвірній деривації значно рідше. Наприклад, термін ***австралопітеки*** (група викопних високорозвинених вищих двоногих приматів [БС, с. 9]) утворився внаслідок поєднання двох коренів: лат. *australis* – «південний» та грец. *πίθηχός* – «мавпа». До того ж у ненауковому мовленні він вживається і в однині.

Різновидом кореня з різної мови як другого елемента складного слова можуть бути різновиди кальок. Наприклад, в основу цього терміна ***амебоподібні*** (ряд безхребетних тварин; амеби [БС, с. 26]), на нашу думку, покладений греко-латинський корінь amoebaeus, що означає «поперемінний, той, що чергується» [ЛРС, с. 67]. Таке припущення пояснюємо тим, що ці тварини за характером пересування в біологічній класифікації належать надкласу кореноніжок.

Часткова мотивація спостерігається тоді, коли існує спільна для внутрішньої форми та лексичного значення частина мовного змісту одиниці. За структурно-граматичною характеристикою ці терміни також можуть бути як однослівними, так і складатися із словосполучення.

Однослівні терміни відповідно до категорії числа традиційно поділяються на три групи: 1) вживаються тільки в Singularia tantum; 2) у науковому мовленні переважає форма Plularia tantum; 3) можуть функціонувати у формі однини (переважно поза біологічною сферою) та множини. До першої групи належать терміни, що позначають назви наук або їх підрозділів, а також сукупність тварин, для позначення яких неважливе одиничне найменування. Наприклад, ***ектогенез*** (від грецьк. слів «поза, зовні» та *geesis* – «походження, виникнення») – вчення про еволюцію як процес прямого пристосування організмів до середовища й простого підсумовування змін, що здобуваються організмами під впливом середовища. Для найменування глибинних рослин та тварин існують аналогічні терміни: ***фітобентос*** – рослини, що живуть на дні і в ґрунті водоймищ [БС, с. 61], та ***зообентос*** – тварини, що живуть на дні і в ґрунті водоймищ [БС, с. 61]. В обох словах складовим елементом є *бентос*, який має значення «*глибина*» – від грецького *βενθος*.

У другу групу об'єднуються терміни, що також позначають певну сукупність у вигляді родини, класа тощо. Наприклад, ***анеліди*** – те саме, що й кільчасті черви [БС, с. 32]. На нашу думку, в основу цього терміна покладено лат. *ānnelus* – «колечко» [ЛРС, с. 72].

Третя група найчисельніша. При їх творенні переважає семантична модель: *корінь з іншої мови + нове значення*. Наприклад, ***акули*** – надряд хрящових риб [БС, с. 25–26]. На нашу думку, цей термін утворився на основі перенесення однієї з головних ознак зовнішнього вигляду тварини на назву всього класу, тобто внаслідок метафоричного розширення значення. Мотивуючою основою в цьому випадку виступає лат. *aculeus* – жало, вістря, кінчик, шпора, шип [ЛРС, с. 26]. До того ж за графічною формою це слово наближене до лат. *acula* – водиця [ЛРС, с. 26], що також пов'язує походження терміна з водною стихією. За такою самою моделлю побудований термін ***амеби***, яким позначаються амебоподібні [БС, с. 25–26]. Цей термін утворився від греко-латинського кореня amoebaeus, що означає «поперемінний, той, що чергується» [ЛРС, с. 67]. Віднесення цього слова до часткової мотивації пояснюється нами тим, що при визначенні цих тварин суттєвою характеристикою є їх спосіб пересування – за допомогою кореноніжок шляхом перетікання з одного місця до іншого.

До цього типу мотивацій можна віднести квазімотивовані терміни, які, на перший погляд є достатньо прозорими, наприклад, ***бабки*** (*Odonata*) – ряд підкласу крилатих, або вищих, комах [БС, с. 50]. Про те, що покладено в основу їх внутрішньої форми – невідомо. Або ***бакланові*** (Phalacrocoracidae) – родина птахів ряду пеліканоподібних [БС, с. 53]. Назва родини чітко мотивована – від ***баклан.*** Однак для сучасних носіїв мови внутрішня форма цього терміна затемнена, хоча відомо, що в грецькій та латинській мовах слово *баклан* містить ознаки, які пов'язані з середовищем перебування цього птаха – той, хто живе біля води [ЛРС, с. 87], а в українській мові воно вважається запозиченням з тюркських мов – *дика гуска* або *дрохва* [ЕСУМ, Т. 1, с. 120].

Таким чином, терміни-зооніми входять до лексичної системи української мови. У семасіологічному плані вони вступають у семантичні відношення синонімії та антонімії. Серед термінів-синонімів найбільш поширеними є абсолютні синоніми, що утворилися як на власне українській мовній основі, так і шляхом запозичення з інших мов, зокрема з латинської та грецької. В ономасіологічному аспекті за ступенем мотивованості терміни-зооніми поділяються на 4 типи і мають семантичні та структурні ознаки: 1) терміни абсолютної мотивації; 2) терміни повної мотивації; 3) терміни часткової мотивації; 4) невмотивовані терміни, які будуть досліджені у наших подальших наукових розвідках.

Література:

1. Адаменко С. Л. Серболужицька ботанічна номенклатура: її формування та специфіка (на матеріалі назв лікарських рослин) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / С. Л. Адаменко. – К., 1999. – 18 с.

2. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.

3. Дидик-Меуш Г. М. Медична номенклатура в пам'ятках української мови XVI-XVIII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. М. Дидик-Меуш. – Львів, 2001. – 19 с.

4. Комаровська А. М. Чеська ботанічна номенклатура в аспекті питомих та запозичених назв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / А. М. Комаровська. – К., 2005. – 20 с.

5. Олійник І. В. До проблеми мотивованості терміна (на матеріалі англо-французьких відповідностей термінології телекомунікацій) / І. В. Олійник // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного університету. Linguapax-VIII. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2008. – Вип. 6. – С. 115–118.

6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

7. Симоненко Л.О. Біологічна термінологія: формування і функціонування / Інститут української мови НАН України, Уманський педуніверситет ім. П.Г. Тичини. – Умань : Софія, 2006. – 103 с.

Умовні скорочення

БС – Біологічний словник / [упоряд.: К. М. Ситник, В. О. Топачевський]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 679 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / [упорядкув. О. С. Мельничук]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; 1985. – Т. 2. – 571 с.

ЛРС – Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / Дворецкий И. Х. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с.

УДК 378.147:811

Л. В. Крисак,
Київський національний університетімені Тараса Шевченка, м. Київ

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті розглядається проблема та шляхи формування англомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів медичних вищих навчальних закладів. Аналізуються новітні технології навчання іноземних мов в вищій медичній школі.
Ключові слова: *англомовна професійно орієнтована комунікативна компетентність, діалогічне мовлення, інформаційно-комунікаційні технології, імітаційне моделювання.*

В статье рассматривается проблема та пути формирования англоязычной профессионально ориентированной коммуникативной компетентности студентов медицинских высших учебных заведений. Анализируются новейшие технологии обучения иностранным языкам в высшей медицинской школе.
Ключевые слова: *англоязычная профессионально ориентированная коммуникативная компетентность, диалогическая речь, информационно-коммуникационные технологии, имитационное моделирование.*

This article deals with the problem and ways of English language professional oriented communicative competence development for medical students. Modern technologies of foreign languages teaching are analyzed in the article.
Key words: *English professionally oriented dialogue communicative competence, dialogue speech, information and communication technologies, simulation.*

Постановка проблеми. Новітні тенденції та стратегія навчання іноземних мов (ІМ) у медичних вищих навчальних закладах (ВНЗ) визначається потребами сучасного інформаційного суспільства до інтеграції міжособистісних і міжнародних контактів, які зумовлюють необхідність удосконалення практики навчання ІМ у вищій медичній школі. Це у свою чергу вимагає не лише залучення нових знань, але й формує нові підходи до навчання, змушуючи коригувати освітній простір, навчальні програми, педагогічні технології. Провідною метою вивчення ІМ студентами медичних спеціальностей стає іншомовна компетентність особистості, а кінцевим результатом – використання іноземної мови як доступного засобу спілкування і збагачення досвіду фахової підготовки. Майбутній лікар повинен володіти іноземною мовою на рівні, що дозволяє йому активно і вільно використовувати її в сфері професійної діяльності. Для досягнення позитивного результату дуже важливо, щоб вивчення мови носило не просто поглиблений характер, а набуло професійного статусу.

Аналіз досліджень і публікацій. Вітчизняними вченими-методистами створено цілу низку методик навчання ІМ для немовних ВНЗ. Серед них, зокрема, О. Петращук, М. Задорожна (для медичних ВНЗ), А. Ємельянова, О. Тарнопольський (для студентів технічних спеціальностей), Е. Мірошніченко, І. Онісина (для ВНЗ економічного профілю), Л. Котлярова, С. Кіржнер, Г. Савченко (для майбутніх юристів), Ю. Друзь, Л. Максименко (для майбутніх менеджерів), Р. Зайцева (для студентів вищих військових навчальних закладів), Г. Турчинова (для майбутніх біологів), О. Калашнікова (для майбутніх бібліотекарів), Т. Алексєєва, Н. Бориско, Л. Сажко (для студентів філологічних спеціальностей), С. Козак (для майбутніх фахівців морського флоту), М. Галицька, Я. Окопна (для майбутніх працівників сфери обслуговування), О. Метьолкіна (для майбутніх митників). Проблему розвитку полікультурної мовної особистості у вищій школі досліджують П. Бех, О. Бігич, Л. Биркун, В. Маслова, С. Ніколаєва, С. Тер-Мінасова, В. Черниш та інші.

Цікавим для нас є дисертаційне дослідження О. Ю. Іскандарової, яка розглядала формування «іншомовної професійної компетентності спеціаліста» і в своїй праці розробила концепцію формування іншомовної професійної компетентності студентів медичного вузу.

Актуальність дослідження визначається соціальним замовленням суспільства на фахівців медичної галузі, які б володіли англомовним професійно орієнтованим діалогічним мовленням (АПОДМ), необхідністю створення нових навчально-методичних комплексів для формування англомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності (АПОКК) майбутніх лікарів.

Метою статті є визначення найбільш ефективних шляхів формування англомовної професійно орієнтованої компетентності у діалогічному мовленні студентів медичних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Згідно з чинною програмою з англійської мови для професійного спілкування вміння діалогічного мовлення передбачають зокрема адекватну поведінку у типових професійних ситуаціях, реакцію на оголошення, доволі складні повідомлення та інструкції в професійному середовищі, адекватну реакцію на позицію/точку зору співрозмовника, виконання широкої низки мовленнєвих функцій із гнучким використанням загальновживаних фраз тощо [3].

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) спеціаліста з напряму 1101 «Медицина» конкретизує основні вимоги, які ставляться перед студентами медичних ВНЗ. Відповідно до цих вимог, медичний працівник повинен володіти щонайменше однією іноземною мовою на професійному та побутовому рівнях [4, с. 48]. У цьому контексті доцільною та методично виправданою є іншомовна комунікативна підготовка в медичних ВНЗ, що передбачає формування у студентів англомовної професійно орієнтованої компетентності у діалогічному мовленні.

Для визначення поняття «компетентність у діалогічному мовленні» розглянемо визначення терміна «діалогічне мовлення». Отже діалогічне мовлення – це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. У межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає ініціатор спілкування і як слухач [1, с.152].

У свою чергу, компетентність у діалогічному мовленні (КДМ) – це здатність реалізовувати усно мовленнєву комунікацію у діалогічній формі в життєво важливих та професійних сферах і ситуаціях спілкування відповідно до комунікативного завдання. КДМ передбачає, що мовець уміє планувати, здійснювати й коригувати власну комунікативну поведінку під час породження та варіювання іншомовного мовлення у різних типах діалогічних висловлювань відповідно до певної ситуації спілкування (контексту), мовленнєвого завдання й комунікативного наміру та згідно правил спілкування у конкретній національно-культурній спільноті [7, с.11].

На основі проведеного нами аналізу методичної літератури щодо професійно орієнтованого навчання ІМ, ми виділили такі основні компоненти англомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності (АПОКК) майбутніх лікарів: *лінгвістичний, психологічний, професійний, прагматичний, соціокультурний та стратегічний*. Коротко зупинимося на кожному складнику.

© Л. В. Крисак, 2015

Лінгвістичний компонент полягає у формуванні у майбутніх лікарів навичок і вмінь користуватися фаховою спеціалізованою термінологією, типовими фразеологічними зворотами, граматичними структурами в процесі професійно орієнтованого спілкування на основі відповідних проблемних навчально-професійних ситуацій.

Психологічний компонент є вкрай важливим у складі іншомовної ПОКК майбутніх лікарів і пояснюється необхідністю формування навичок і вмінь адекватно оцінювати іншомовного співрозмовника (наприклад, пацієнта під час медичної консультації або колегу-лікаря в процесі спілкування), передбачати його реакції на свої висловлювання в ході іншомовної комунікації, розуміти тактику поведінки. Праця лікаря як специфічне суспільне явище має свої особливості. Насамперед ця праця припускає процес взаємодії людей. Особливості вивчення психологічних основ медичного спілкування полягають у тому, щоб уміти переборювати ці труднощі, а саме: вміння пізнати пацієнта і себе, скласти психологічний портрет пацієнта, вміння психологічно грамотно спілкуватися тощо.

Професійний компонент передбачає наявність у студентів знань щодо комплексної взаємодії лікаря і пацієнта: здатність і готовність інтерпретувати опитування пацієнта під час огляду, проводити фізикальне та клінічне обстеження; заповняти медичну карту амбулаторного чи стаціонарного хворого; проводити санітарно-профілактичну роботу; давати рекомендації щодо здорового харчування тощо.

Прагматичний компонент пов'язаний із знаннями фахівців про принципи організації та структурування висловлювання. Він відповідає за зв'язність і логічність побудови висловлювання, а також передбачає вміння застосовувати знання про особливості мовної і немовної поведінки у ділових ситуаціях іншого мовного соціуму.

Соціокультурний компонент передбачає володіння мовними вміннями, знаннями менталітету країни, мова якої вивчається, культурних традицій з метою успішного міжкультурного спілкування та здійснення діалогу культур.

Стратегічний аспект включає вміння активного слухання для одержання додаткових фактів, повторення для підтвердження розуміння почутого, підведення підсумків почутого, підтвердження контакту, застосування дипломатичного впливу на партнера, зокрема пацієнта, коректного поводження у випадках, при повідомленні важкого діагнозу або невиліковної хвороби, надання відповіді на складні запитання, а також уміння знаходити вихід за відсутності мовних засобів у ситуаціях професійного іншомовного діалогу.

Зазначимо, що готовність студентів до володіння англомовним професійно орієнтованим діалогічним мовленням можна вважати сформованою, якщо вони володіють основними функціональними типами діалогів. Найбільш функціонально прийнятними й доцільними для навчання англомовного професійно орієнтованого діалогічного мовлення студентів медичних спеціальностей ми вважаємо діалог-розпитування, діалог-обмін інформацією та діалог-обговорення.

У в'язку викладеним вище, виникає необхідність пошуку найбільш ефективних шляхів формування вмінь англомовного професійно орієнтованого говоріння студентів медичних ВНЗ. Серед таких шляхів, ми визначаємо *новітні технології навчання*. Дослідники цього питання називають технології навчання сукупністю прийомів, дій, які виконуються у певній послідовності та допомагають реалізувати методи навчання, які забезпечують реалізацію певного підходу до навчання [2, с. 75]. Отже, необхідно знайти такі універсальні методи навчання ІМ, які дозволять досягти більш високого рівня підготовки майбутніх лікарів шляхом інтеграції мовної та професійної сфер.

Визнання особистісно-орієнтованого підходу в якості нової парадигми освіти й виховання призвело до змін у постановці цілей, у відборі змісту, принципів і технологій навчання ІМ. Особистісно-орієнтований підхід уможливлює впровадження у навчальний процес активних форм і методів навчання, які сприяють розвитку творчих здібностей студентів, мисленню, умінню переорієнтуватися у сучасному суспільстві та дозволяють зробити акцент на групових і парних видах роботи.

Сьогодні у практиці підготовки студентів ВНЗ поряд із традиційними методами навчання досить широко застосовуються інноваційні, вагому роль серед яких відіграють активні методи навчання. Активні методи навчання – це методи, що стимулюють пізнавальну діяльність студентів, вони будуються в основному на діалозі, який передбачає вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми та характеризуються високим рівнем активності студентів [6].

На нашу думку, до ефективних технологій навчання АПОДМ студентів медичних спеціальностей можна віднести: *«Навчання у співробітництві», «Круглий стіл», «Дослідницька робота», «Інтерв'ю», «Аналіз ситуацій», імітаційне моделювання*. Розглянемо деякі з них.

Метою технології *«Навчання у співробітництві»* є формування комунікативних умінь, які забезпечують кожному можливість здійснювати іншомовне спілкування на відповідному рівні. Ця мета досягається завдяки основній ідеї навчання у співробітництві – навчання у колективі, виконання особистого завдання, працюючи в групі на спільний результат, який залежить від внеску кожного.

Технологія «Круглий стіл» передбачає ведення бесіди, в якій беруть участь всі студенти навчальної групи. Викладач повідомляє певну проблему, учасники «круглого столу» обговорюють її, збирають необхідну інформацію, аналізують, узагальнюють, шукають оптимальні шляхи її вирішення. Завдання кожного студента – зробити свій власний внесок у вирішення зазначеної проблеми. Наприклад, студенти є учасниками міжнародної конференції де обговорюються питання: «Vaccination – Pros and Cons», «Infectious diseases in children», «Alternative medicine». Предмет обговорення може бути заданий за допомогою мотиваційно-стимулючого тексту або перегляду автентичного відеоматеріалу тощо.

Технологія «Дослідницька робота» характеризується самостійною спрямованістю виконання завдання. Студенти самі вибирають підтему загальної теми та працюють індивідуально. Після цього, учасники кожної групи готують доповідь за обраною темою та презентують її.

В технології «Інтерв'ю» запитання лікаря є елементом, який спонукає пацієнта до повідомлення інформації, активізує мовленнєву дію в діалозі. Запитання є одним із об'єктів аналізу та дослідження в професійній комунікації лікаря з пацієнтом і виступають головним типом комунікаційної поведінки лікаря при зустрічі з хворим.

Наприклад, для інтерв'ю пропонується наступний перелік питань лікаря при огляді пацієнта:

Duration: How long have you had the symptoms? Have you had the symptoms before?

Severity: How bad is the symptom? Does it come and go or is it constant?

Location: What parts of the body does the symptom affect and does that change over time?

Causes: Do you have any idea what may trigger your symptom? Do you have any idea what may make your symptom better or worse?

Associated symptoms: Have you noticed any other symptoms?

Timing: If the symptom has been occurring for some time the doctor may want to know what made you decide to seek a doctor's opinion. Did the symptom change in some way or did someone say something to make you change their perception of the importance of your symptom.

Past medical history: Do you have any current medical problems? Have you ever received medical care? Have you ever been hospitalized? Have you ever had a test such as an X-ray or CAT scan?

Medications: Do you take any medication, supplements or herbal remedies?

Allergies/adverse reactions: Have you ever had an allergic or adverse reaction to any medication?

Obstetrics: Have you had any pregnancies? Were there any abnormalities or complications during any of the pregnancies?

Screening tests: Finally, your doctor may want to know if you have recently had any screening tests.

Застосування технології *«Імітаційного моделювання»* надає великих можливостей для вирішення завдань комплексної професійної підготовки майбутніх лікарів. Ця технологія є основним засобом формування професійно-комунікативних умінь в умовах штучно створеного середовища професійного спілкування. Специфіка цієї технології полягає в імітуванні реально існуючої системи шляхом створення спеціальних моделей, в яких відтворюються принципи організації та функціонування цієї системи [5]. Імітаційне моделювання передбачає побудову відповідної професійної моделі навчання іноземної мови, що імітує зміст та умови професійної діяльності майбутніх спеціалістів. Доцільно створювати ситуації, де студенти повинні виконувати ролі лікарів, працівників реєстратури, медичного персоналу, пацієнтів, родичів пацієнтів тощо. Оскільки ці ролі студентам психологічно знайомі, а засвоєний лексичний матеріал дозволяє створити ситуацію, близьку до реального спілкування, то імітаційні моделі на тему «Виклик лікаря», «Прийом у дільничного терапевта», «У приймальному відділенні лікарні», «Збір анамнезу», «Підготовка хворого до операції», «Обговорення результатів лікування з родичами пацієнта» органічно вписуються в навчальний процес. Таким чином, студенти опановують культуру ділового спілкування, можуть проявити себе як особистості, долають мовний бар'єр.

За відсутності реальних умов іншомовної професійної комунікації великого значення набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій, які максимально можуть наблизити процес вивчення ІМ до ситуацій реального та професійного спілкування. Вони відкривають для вивчення ІМ нові можливості, серед яких більша наочність через використання звуку та анімації, різноманітні прийоми візуалізації вимови, інтенсифікація та індивідуалізація навчального процесу, доступ до фахових джерел та словників, комунікація з носіями мов засобами мережі Інтернет.

Висновки. Використання сучасних технологій навчання в оволодінні іноземною мовою сприятиме удосконаленню процесу формування англомовної комунікативної компетентності студентів медичних спеціальностей. Досягти високого іншомовного комунікативного рівня можливо при впровадженні імітаційного моделювання на заняттях, проведенні занять дискусійного характеру, застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в подальшій розробці та удосконаленні навчально-методичного комплексу з дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» для студентів медичних ВНЗ.

Література:

1. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підруч. для студентів вищих навч. закл. / О. Б. Бігич, С. В. Гапонова, Г. А. Гринюк та ін.; авт. кол. С. Ю. Ніколаєва. – 2-е вид. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.

2. Новые педагогические технологии в системе образования: [Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров] / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, В. М. Моисеева, А. Е. Петров ; Под ред. Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

3. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [колектив авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.

4. Складові галузевих стандартів вищої освіти напряму підготовки 1101 «Медицина» освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» за спеціальностями 7.1101.01 «Лікувальна справа», 7.1101.04 «Педіатрія», 7.1101.05 «Медико-профілактична справа». – К., 2003. – 405 с.

5. Цебрук І. Ф., Венгринович Н. Р. Застосування технології імітаційного моделювання професійних ситуацій для формування вмінь спілкування іноземною мовою студентів вищих медичних навчальних закладів [Електронний ресурс]: – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2013_06_07/46_Cebryck_Vengrinovich.html

6. Шелест Н. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_11.

7. Черниш В. В. Навчання іншомовного діалогічного мовлення в аспекті компетентнісного підходу / Валентина Василівна Черниш // Іноземні мови. – 2012. – № 4. – С. 11–27.

УДК 81'37:811.161.2+811.111

Н. Ю. Куравська,
Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКА ОПТАТИВА ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена вивченню семантики оптатива як засобу вираження волевиявлення. В статті розкрито сутність, семантичну і функціональну своєрідність оптатива на тлі інших модальних виявів. З'ясовано, що оптатив є складним лінгвістичним явищем, виникнення якого пов'язане з необхідністю оформлення одного із видів модальних значень, а саме значення бажаності. Визначено, що оптатив являє собою суб'єктивно-модальне значення, суттю якого є ірреальна ситуація, ймовірність реалізації якої в момент мовлення не визначена, однак така реалізація могла б задовольнити потреби мовця, а тому є бажаною для нього. В статті також досліджено структурні різновиди та семантичні варіанти висловлень із загальним модальним значенням оптатива;виявлено й описано різнорівневі способи вираження оптатива; показано специфіку української і англійської мови в семантико-граматичному сенсі.

Ключові слова: *оптативна семантика, оптативна модальність, оптатив, оптативність, оптативне висловлення, оптативне значення.*

Статья посвящена изучению семантики оптатива как средства выражения волеизъявления. В статье раскрыта сущность, семантическая и функциональная своеобразность оптатива на фоне других модальных проявлениях. Выяснено, что оптатив представляет собой сложное лингвистическое явление, возникновение которого связано с необходимостью оформления одного из видов модальных значений, а именно значения желательности. Определено, что оптатив представляет собой субъективно-модальное значение, сутью которого является ирреальная ситуация, вероятность реализации которой на момент речи не определена, однако такая реализация могла бы удовлетворить потребности говорящего, а значит, является желательной для него. В статье также исследованы структурные разновидности и семантические варианты высказываний с общим модальным значением оптатива; выявлены и описаны разноуровенные средства выражения оптатива; показана специфика украинского и английского языков в семантико-грамматическом смысле.

Ключевые слова: *оптативная семантика, оптативная модальность, оптатив, оптативность, оптативное высказывание, оптативное значение.*

The article is dedicated to the studying of semantics of optative as one of the means of expression of volitive modality. Taking into consideration its semantics and formal expression, system analysis of optative is made in this article. The essence, semantic and functional peculiarities of optative are determined compared to other modal manifestations. It is clarified in the article that optative is a complicated linguistic phenomenon. Its origin is connected with the necessity of representation of one of the kinds of modal meaning, that is the meaning of desirability. It is determined in the article that optative is a subjective and modal meaning that contains some unreal situation, the probability of realization of which at the moment of speech is not certain, however such realization could satisfy the requirements of a speaker, so that it is desirable for him/her. In speech optative is represented by optative utterances, structural kinds and semantic variants of which are investigated in this article. Different levels and means of expression of optative are also discovered and described in the article. It is found out that the main morphological means of expression of optative are infinitive constructions and analytical personal forms with a verb in past tense and particle би in Ukrainian language, and various analytical constructions in English language. The peculiarities of the Ukrainian and English languages in semantic and grammar meaning are also indicated in the article.

Key words: *optative semantics, optative modality, optative, optativity, optative utterance, optative meaning.*

Постановка проблеми. Проблема семантики оптатива та засобів його вираження належить до дискусійних питань сучасного мовознавства. В науковій літературі не існує єдиної точки зору щодо сутності оптатива, його категорійного статусу та засобів вираження.

У пропонованій статті здійснено зіставний аналіз висловлень з модальним значенням оптативності в українській і англійській мовах. Оскільки мови, що зіставляються, входять до різних груп індоєвропейської сім'ї, в їхніх граматичних системах є чимало спільних і відмінних рис. Це дає змогу по-новому інтерпретувати наукові дослідження в галузі оптативності.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю зіставного аналізу засобів вираження оптатива в художньому тексті для встановлення спільних і відмінних рис в сучасних українській і англійській мовах.

Метою статті є виявлення семантики оптатива з урахуванням особливостей функціонування засобів його вираження в художніх текстах української та англійської мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова література містить значний теоретичний матеріал, присвячений проблемі оптативності (О.О.Потебня, В.В.Виноградов, Г.О.Золотова, О.В.Бондарко, Т.І.Распопова, О.В.Кокова, Н.Д.Арутюнова, Н.Ю.Шведова, О.Є.Корді, О.І.Бєляєва, Д.Гаймс, Е.Е.Світсер та ін.), однак семантико-синтаксичні й функціонально-прагматичні аспекти цієї проблеми вивчені ще недостатньо.

З позицій функціонально-семантичного підходу О.І.Бєляєва розглядає модальність волевиявлення як функціонально-семантичне поле і виділяє в ньому мікрополе оптативної модальності. Такий підхід пояснюється тим, що в оптативних висловленнях наявне непряме волевиявлення [1, с. 74-125].

Оптативність є компонентом комунікативної рамки висловлення, «характеризує модус регулятивного впливу мовця на слухача, семантику спонукання: мовець пропонує співбесіднику зробити вибір, в тій чи іншій формі, прагне опертися на його точку зору« [4, с. 5].

Оптативне висловлення виражає бажання мовця, звернене на те, щоб дія, зазначена в пропозиції, була виконана [7; 1; 3]. Компонентами оптативної ситуації є: модальність бажання, суб'єкт модальності бажання (кореферентний мовцю), бажана дія та суб'єкт бажаної дії [5, с. 173].

В лінгвістичній літературі запропоновано різноманітні критерії семантичної класифікації оптативних висловлень. Так, О.Є.Корді для класифікації оптативних висловлень обирає такі ознаки, які опираються на певні формальні засоби вираження [5, с. 176]. В результаті аналізу фактичного матеріалу в нашій роботі виділяємо наступні оптативні значення: 1) власне бажання; 2) бажання на межі зі спонуканням; 3) бажання з додатковими семантичними нашаруваннями; 4) побажання; 5) прокльони.

Виклад основного матеріалу. Під оптативністю розуміється функціонально-семантична категорія, яка може мати лексичне і граматичне вираження в мові і яка містить вказівку на модальність суб'єкта, спрямовану на репрезентацію

© Н. Ю. Куравська, 2015

можливого стану речей, представленого як бажаного. Реалізація оптативності можлива в межах оптативного висловлення, а саме висловлення, в пропозиції якого зафіксована волюнтативна модальність суб'єкта щодо можливої дії чи стану, а також проектується потенційне бажання [6, с. 123].

Оптатив можна схарактеризувати як комунікативно-прагматичну категорію, яка має перформативну природу, оскільки значущість власне бажання йде від першої особи й пов'язане з моментом мовлення [2, с. 16]. Оптатив містить бажання, звернене на дію або стан мовця, який в оптативному висловленні експлікує свої потреби, надії чи мрії.

Для вираження оптативного значення в кожній з досліджуваних мов існує низка специфічних засобів. Найпоширенішим засобом вираження оптативу в україномовному художньому тексті є інфінітивне речення з часткою ***би (б)***: – ***Перескочити б*** *його одним духом! (О.Гончар); – В тебе добрий дар слова, і* ***йти б тобі вчитися*** *на філософський факультет (В.Шевчук).*

Власне бажання формується ще кількома частками, які етимологічно є похідними від первинного елемента ***би (б)*** і практично не вносять додаткових конотацій у значення оптатива, на кшталт ***аби, коли б, хоч би, тільки б***: – ***Коли б*** *дехто менше командував... – прозвучало з кутка. (В.Дрозд); –* ***Тільки б*** *у нас не було колотнечі ніякої, бо тоді – не обібратися лиха (Є.Гуцало); –* ***Аби*** *ти заціпився хоч на хвилину (Р.Іваничук); – Ну,* ***хоч би*** *зустріти ту шкапу...(В.Шевчук).*

Основне граматичне значення частки ***якби*** в українській мові – умовне, тому й вживається вона переважно в умовно-наслідкових складних реченнях. Однак у досліджуваних текстах зафіксовано випадки незалежного вживання таких «підрядних« частин зі значенням оптатива: – *Іще* ***якби*** *хліба спекти і білизну попрати (Г.Тютюнник); –* ***Якби*** *ще хату можна сховати... Коли б за пазуху влізла – їй-богу, сховала б...(Є.Гуцало).*

Окрім розмовної частки ***аби*** в художніх тестах зафіксована частка ***бодай***, спеціалізована лише на вираженні семантики бажаності, адже її етимологія пов'язується з давнім словосполученням «Бог нехай дасть«. Вказаний формант оптатива не вживається в еліптичних конструкціях, а тільки в поєднанні з інфінітивом або з дієслівною формою на ***–в(-л-)***: *«А* ***бодай*** *тобі* ***бути*** *візиром у султана Селіма!« (П.Загребельний); –* ***Бодай*** *би тебе так* ***уперіщили****, щоб ти й до рідного порога не доліз, аби знав, як на старого чоловіка руку піднімати (Р.Іваничук).*

Результатом модальних перетворень можна вважати досить невелику групу висловлень, у яких оптатив транспоновано до сфери імперативa. Звична для оптатива частка ***би (б)*** формує в такому разі пом'якшене адресоване волевиявлення: – ***Узяв би*** *молот, грюкнув раз та два – все б легше було на руки ковалеві (Г.Тютюнник); –* ***Ти б зайнялася*** *в'язанням, – трохи немилосердно відказала Галя (В.Шевчук).*

Оптативні висловлення на зразок побажань і прокльонів мають яскраво виражену специфіку як форми, так і смислу. Для вираження цих різновидів оптатива використовуються конструкції з початковою часткою ***щоб, аби***: *«****Щоб*** *загинув той, хто загинув при повній ясності, і* ***щоб*** *жив той, хто жив при повній ясності« (П.Загребельний); –* ***А щоб*** *тебе в домовину поклало! – заплакала Уляна та й пішла до хати (Г.Тютюнник); –* ***Аби*** *ти зашкопиртала на тій дорозі та й не звелася (Р.Іваничук).* Часом у побажаннях і прокльонах немає помітного маркера оптатива, окрім вказівки на адресата: – *Чорти б тебе взяли (Р.Іваничук); – Нехай буде Божа воля з тобою! (В.Шевчук); – Нехай пусткою стане мешкання твоє і нехай пожильця в нім не буде... (Р.Іваничук).*

Як свідчать результати аналізу, основними засобами вираження оптативу в англомовних художніх текстах є конструкції з дієсловом ***wish*** та ***if only.*** У висловленнях, що починаються з ***if only*** і експлікують нездійснене бажання і співчуття з приводу того, що ситуація не така, як би нам того хотілося, в теперішньому і майбутньому часі вживається форма ***Past Subjunctive***: *«****If only*** *you* ***had*** *a nice print dress from the Thirties.» (John Fowles) // – Якщо б тільки у вас було красиве ситцеве плаття тридцятих років*; в минулому – форма ***Past Perfect Subjunctive***: *«****If only you'd left*** *me with some nice ordinary disease.»(John Fowles) // – Якби ти покинув мене з якимось звичайним захворюванням*. Для того, щоб підкреслити дуже сильне бажання здійснення висловленого в майбутньому, вживається конструкція ***if only…would/could+інфінітив***: *«****If only*** *they* ***could send*** *us something grown-up… a sign or something.» (William Golding) // – Якщо б тільки вони могли відправити нам щось по-дорослому…знак чи ще щось; «****If only you'd*** *just* ***cable*** *me!» (Graham Greene) // – Якби тільки ти мені зателефонувала!*

Дієслово ***wish*** вживається, коли мова йде про нереальні бажання – в теперішньому і минулому. Якщо мова йде про теперішній час, то після ***wish*** вживається дієслово в ***Past Simple***: *«****I wish*** *your friend York* ***was*** *here too.»(Graham Greene) // – Як би мені хотілося, щоб ваш друг Йорк також був тут*. Якщо мова йде про минуле, то після ***wish*** вживається дієслово в ***Past Perfect***. Зазвичай таке висловлення експлікує співчуття про те, що відбулося в минулому: *«****I wish you'd brought*** *something stronger than lime-juice.» (Graham Greene) // – Як би мені хотілося, щоб ти приніс щось міцніше за лаймовий сік.* Конструкція ***wish…would*** використовується, коли ми хочемо, щоб щось змінилося, або коли хочемо, щоб хтось щось зробив, змінив свою поведінку: *«****I wish you'd call*** *me Alden, Thomas.» (William Golding) // – Хотілося б, щоб ви називали мене Олден, Томасе; «****I wish*** *you* ***wouldn't use*** *that word.» (John Fowles) // – Не вживав би ти це слово; «****I wish*** *the rain* ***would come****.» (William Golding) // – Хоч би дощ пішов.* Для вираження можливості чи здатності після wish вживається ***could***: *«****I wish*** *you* ***could*** *marry her, Thomas.» (Graham Greene) // – Шкода, що ти не можеш з нею одружитися, Томасе.* Якщо ж мовець вважає, що бажання може бути реалізованим, то зазвичай в цьому випадку вживається дієслово ***hope***, яке експлікує надію на щось: *«I* ***hope*** *he'll be safe.»(Angela Carter) // – Сподіваюсь, він буде в безпеці; «By the way, I* ***hope*** *to God you didn't talk to him about what really happened tonight.» (Iris Murdoch) // – До речі, я дуже сподіваюся, що ти не розповів йому що насправді трапилося сьогодні ввечері; «I* ***hoped*** *you would tell me more about previous years here.» (John Fowles) // – Я сподівалась, що ти розкажеш мені більше про минулі роки, проведені тут.*

Оптативне значення може бути виражене за допомогою модального дієслова ***may*** з інфінітивом без частки ***to***: *«Goodbye, Bradley.* ***May*** *your own god* ***bless*** *you.» (Iris Murdoch) // – Прощавай, Бредлі. Хай благословить тебе Господь.*

Досить поширеними є питальні речення, що містять усвідомлення чужої волі і бажання. Такі висловлення зазвичай починаються з дієслова ***shall***: *«****Shall I*** *get you some tea? The doctor said tea.» (Iris Murdoch) // – Принести вам чаю? Лікар сказав чай; «****Shall I*** *make your pipe again?» (Graham Greene) // – Ще набити тобі трубку?*

Для вираження оптативу використовуються конструкції ***should/would like і had better + інфінітив****: «I* ***would like*** *you* ***to meet*** *a friend of mine. He has a story you should listen to.» (Graham Greene) // – Мені б хотілося, щоб ти зустрівся з моїм другом. Тобі слід почути те, що він розкаже; «I* ***would like*** *you* ***to believe*** *that.» (John Fowles) // – Мені б хотілося, щоб ти цьому повірив. «You* ***had better go*** *back to your Pantry, Martin,» he said (George Orwell) // – Краще б тобі повернутися до буфету, Мартін, – сказав він; «You* ***had better stay*** *here tonight,» I said (George Orwell) // – Краще б тобі залишитися сьогодні тут.*

Можна зробити **висновок**, що в українській мові оптатив належить до функціонально-семантичного поля умовного способу. В англійській мові оптатив є одним із видів умовного способу. Засоби вираження оптативу в мовах, що зіставля-

ються, тісно пов'язані з особливостями його семантики, яка водночас залежить від засобів реалізації оптатива в мовленні. Умовний спосіб в українській мові має позачасовий характер, тобто виражена дія може стосуватися як теперішнього, так і минулого і майбутнього часу. В той же час в англійській мові форми умовного способу утворюють часові опозиції. Функціональна система оптатива в англійській мові вирізняється складною семантичною організацією і різноманітністю засобів вираження; за таких умов важко виділити домінанту підсистеми. Очевидно, варто говорити про наявність певного ядра, до якого належать найбільш частотні й семантично вагомі форми ***I wish/if only+Subjunctive, should/would like i had better + інфінітив***. В українській мові специфічною формальною ознакою оптатива є наявність у висловленні частки ***б (би)*** та різноманітних її модифікацій.

На нашу думку, **перспективними** будуть розвідки, присвячені виявленню нових семантичних різновидів оптатива, а також розмежуванню таких модальних значень, як оптатив і імператив, оптатив і дезидератив.

Література:

1. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. – 180 с.

2. Гапеева О. М. Категория желания в свете теории модальности / О. М. Гапеева // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут«: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 08/2007. – № 3. – Ч. 2. – С. 13–17.

3. Кокова А. В. Лексико-грамматическое поле средств оптативной модальности в немецком языке: автореф. дис. … канд. филол. наук.: спец. 10.02.04 «Германские языки« / А. В. Кокова. – Москва, 1985. – 16 с.

4. Колосова М. В. Лексические средства выражения желательности в английском и русском языках (сопоставительный анализ): автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание« / М. В. Колосова. – Москва, 2013. – 21 с.

5. Корди Е. Е. Оптативность / Е.Е.Корди // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / Отв. ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.

6. Кремшокалова М. Ч. Роль перформативов в передаче оптативной модальности благопожеланий и проклятий / М. Ч. Кремшокалова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 3. – Ч. 2. – С. 122–125.

7. Распопова Т. И. Оптативные и побудительные предложения: (к проблеме дифференциации) / Т. И. Распопова // Синтаксис русского предложения. – Воронеж, 1985. – С. 59–65.

УДК 811.131.1'373.611 (045)

В. В. Куранда,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КОМПЛЕКСНІ ОДИНИЦІ СЛОВОТВОРУ

У статті розглянуті комплексні одиниці словотвору, починаючи зі словотвірної категорії, похідного слова, яке входить в словотвірну пару, словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне гніздо, словотвірний тип, словотвірний ряд. Основну увагу приділено розмежуванню цих складних одиниць словотвору та встановлення різниці між ними. А також автор в статті має на меті з'ясувати, яка ж комплексна одиниця є основною в словотворі і доходить до висновку, що кожна з них може бути розглянутою як основна в залежності від того, яка мета і які аналітичні завдання стоять перед дослідником.

Ключові слова: *комплексна одиниця, словотвір, система словотворення, словотвірна категорія, словотвірна пара, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо, словотвірний тип, словотвірна ряд.*

В статье рассмотрены комплексные единицы словообразования, начиная с словообразовательной категории, производного слова, которое входит в словообразовательную пару, словообразовательную цепочку, словообразовательную парадигму, словообразовательное гнездо, словообразовательный тип, словообразовательный ряд. Основное внимание уделено разграничению этих сложных единиц словообразования и установке разницы между ними. А также автор в статье имеет цель выяснить, какая же комплексная единица является основной в словообразовании и приходит к выводу, что каждая из них может рассматриваться как основная в зависимости от того, какая цель и какие аналитические задачи стоят перед исследователем.

Ключевые слова: *комплексная единица, словообразование, система словообразования, словообразовательная категория, словообразовательная пара, словообразовательная цепочка, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо, словообразовательный тип, словообразовательный ряд.*

This article deals with the complex entities of word building beginning with the word building category, derivative word that forms word building pair, word building chain, word building paradigm, word building nest, word building type, word building family. Main attention was given to the distinction of these word building's complex entities and to the establishment of their differences. Also in this article the author wants to clear up what complex entity is the main in the word building and come to the conclusion that every entity can be examined as the main. It depends on the goal and on the analytical questions of the researcher. Every complex entity has own structure, semantic characteristics, and can be divided into smaller units. Identifying similarities in the organization of complex units, first of all we pay attention to their formal semantic component. In our view, it is enough to reveal and describe the structure of the less structurally unit to understand the organization of bigger one.

Key words: *complex entity of word building, word building, system of word building, word building category, word building pair, word building chain, word building paradigm, word building nest, word building type, word building family.*

Комплексні одиниці словотвору як системно організовані групи похідних слів стають об'єктом уваги вітчизняних дериватологів приблизно з середини 70-х років XX століття (Ю. Л. Гінзбург, О. А. Земська, Р. С. Манучарян, О. М. Тихонов, І. С. Улуханов, І. О. Ширшов та ін.). Як правило, їх вивчення було нерозривно пов'язане з питаннями систематизації похідної лексики і, зокрема, з проблемою словотвірного гнізда та елементами його утворення.

На сучасному етапі розвитку словотвору в центрі уваги дериватологів також перебуває вивчення комплексних одиниць, насамперед таких, як словотвірна парадигма, словотвірний ланцюжок, словотвірне гніздо та ін. Слушність цього доводить, зокрема, поява протягом останнього десятиліття фундаментальних студій з різноманітних проблем гніздування (О. А. Земська, О. М. Тихонов, М. Ю. Федурко, І. О. Ширшов, та ін.), а також гніздових словників різного типу в різних мовах.

Актуальність роботи визначається необхідністю узагальнення та систематизації досить обширного, але розрізненого і часом суперечливого лінгвістичного матеріалу, що стосується питання ідентифікації комплексних одиниць у системі словотворення.

Комплексними одиницями системи словотворення, як правило, називають одиниці, утворені сукупністю інших, більш дрібних одиниць [4, с. 15].

О. А. Земська зауважує, що «комплексні одиниці системи словотворення формуються протиставленнями різного роду: співвідношенням однокореневих слів і співвідношенням слів, що мають різне коріння, але одну й ту ж словотвірну будову» [6, с. 250].

Термін **«словотвірна категорія»** (СК) з'явився в середині XX століття в зв'язку з початком розробки теорії сучасного словотворення. Серед дослідників, які першими почали використовувати термін «словотвірна категорія» були М.В. Крушевський, В. О. Богородицький, О. О. Потебня, В. В. Виноградов. Проте в їх роботах цей термін використовується неоднозначно. Але й досі немає єдиного розуміння сутності цього поняття. Можна лише назвати такі наукові дослідження, як докторська дисертація В. М. Грязнової, присвячена вивченню словотвірної категорії найменувань осіб у російській літературній мові. XIX−XX ст., кандидатська дисертація її учениці Т. Г. Борисової, присвячена вивченню словотвірної категорії суфіксальних предметних іменників з мутаційним словотвірним значенням у сучасній російській мові [13, с. 1].

Отже, «словотвірна категорія − це одна з комплексних одиниць словотвору, сукупність словотвірних типів зі спільним словотвірним значенням.» У межах словотвірної категорії спостерігається чергування, як словотвірних формантів, так і частиномовної приналежності мотивуючих слів. Мотивовані найменування, що входять до словотвірної категорії, можуть відрізнятися типами своїх семантичних відношень з мотивуючими словами. У межах словотвірної категорії спостерігається чергування як словотвірних формантів, так і частиномовної приналежності мотивуючих слів [7, с. 9].

Усередині такої комплексної одиниці, якою є словотвірна категорія, виділяється словотвірний тип, який, як правило, визначається з урахуванням зовнішніх, формальних і внутрішніх, семантичних ознак мотивованих слів. О.А. Земська словотвірний тип визначає як «схему (формулу) будови похідних слів, які характеризуються спільністю таких елементів: 1) частиною мови твірної основи, 2) семантичним співвідношенням між похідними і твірними, а саме: спільністю способу словотворення, а для афіксальних способів тотожністю афікса» [6, с. 13].

О.М. Тихонов в своїй праці «Проблемы изучения комплексных единиц системы словообразования» говорить, що «словотвірна категорія – це об'єднані словотвірні типи по спільному дериваційному значенню». Наприклад СК імен діяча в італійській мові утворюють іменники на -ista: autista, programmista, economista [9, с. 56].

© В. В. Куранда, 2015

СК О. А. Земська називає одиницею «більш абстрактною і складною, ніж словотвірний тип». Далі лінгвіст зауважує: «вона [СК] формується сукупністю словотвірних типів, об'єднаних спільністю дериваційного значення якщо не враховувати формальні засоби вираження даного значення» [6, с. 233].

Незважаючи на активність дослідження СК, слід погодитися з такими зауваженнями лінгвістів: «У наш час увага до СК ослаблена. Вони належать до числа незаслужено забутих в теорії словотворення... В Граматиці-80 подаються такі комплексні одиниці системи словотворення, як тип, ланцюжок і гніздо, але немає такої одиниці, як словотвірна категорія». «Складається враження, що дане поняття нерідко лише декларується, але не «працює», тобто не стає дійсним атрибутом дериваційного опису»; «СК в теорії словотворення не тільки не займає того першорядного місця, яке відводиться граматичній категорії в теорії граматик, а й перебуває поки на периферійному становищі порівняно з такими одиницями опису, як словотвірний тип (модель), словотвірне гніздо» [2, с. 27].

Найпростіша елементарна одиниця словотвірної системи − похідне слово. Але навіть проста одиниця така, як похідне слово має риси комплексності. По-перше тому, що членується на частини, тобто менші одиниці. По-друге тому, що вміщує в собі цілий пучок різних значень – граматичних, лексичних, словотвірних та ін.. Саме цей останній фактор послужив для деяких авторів основою, щоб значення похідного кваліфікувати як комплексне значення і одиницю в цілому – як комплесну [3, с. 47-53]. Ця одиниця входить в більш складні комплексні одиниці словотвірної системи: словотвірну категорію, словотвірну пару, словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне гніздо, словотвірний тип, словотвірний ряд.

Вивчення комплексних одиниць словотвору пов'язане з утвердженням в лінгвістиці синтагматичного та парадигматичного підходів в описі мовних одиниць. За словами Ю.С. Степанова парадигматичні відношення – це відношення між мовними одиницями, які можуть зайняти місце в одній і тій же позиції. Синтагматичні відношення – це лінійні відношення між мовними одиницями в мовленні. Парадигматичні відношення підкоряються принципу «або-або». Синтагматичні ж логічному принципу «і-і» [3, с. 48]. У перших двох словотвірних одиницях відображаються синтагматичні (лінійні) зв'язки похідних і твірних слів, в словотвірній парадигмі проявляються парадигматичні (нелінійні) відношення між похідними словами, а в інших комплексних словотвірних одиницях ми можемо спостерігати обидва види відношень [4, с. 145].

«**Словотвірний тип** (СТ) є основною одиницею класифікації похідних слів.» Під словотвірним типом розуміється клас дериватів, що належать до однієї частини мови і характеризуються однаковими словотвірними властивостями:

а) похідністю від слів однієї частини мови;

б) однаковим видом словотвору;

в) загальним способом словотворення;

г) тотожним словотворчим значенням;

д) одним і тим же засобом вираження словотвірного значення − дериватором [5, с. 31].

З точки зору О. А. Земської: «Словотвірний тип − основний осередок словотвірної системи мови, так як саме в межах словотвірного типу і відбувається переважно утворення нових слів» [6, с. 334].

О. М. Тихонов визначає словотвірний тип, як основну одиницю синхронної системи словотвору, яка має системоутворюючу функцію. На думку вченого в СТ об'єднуються похідні слова, утворені на базі твірних слів, які відносяться до однієї і тієї ж частини мови і має один і той же формант. СТ входить в усі комплексні одиниці словотвірного рівня мови [9, с. 3].

«**Словотвірна пара** − двокомпонентна одиниця словотвірної системи.» Її утворюють два однокореневих слова, пов'язаних відношеннями словотвірної похідності. О. І. Моїсеєв називає відношення в словотвірній парі та словотвірному ланцюжку парадигматичними. На його думку, загальному критерію синтагматики відповідають не ланцюжки похідних слів при послідовній деривації, а самі похідні слова, які представляють собою синтагми морфем, що входять в їх склад [12, с. 4].

На думку Л. Я. Лачимової кожне просте похідне слово має своє твірне, і тільки одне, утворює з ним словотвірну пару. Словотвірних пар стільки, скільки похідних слів.

Кількість словотвірних пар з кількістю твірних не співставляється, оскільки одне твірне може мати при собі кілька похідних і, отже, входити в кілька словотвірних пар. Ось чому словотвірні пари слід визначати за похідним, а не за твірними: похідне слово визначене саме по собі, і воно «шукає» своє твірне; твірне, оскільки воно є тільки відносним явищем, саме по собі визначити неможливо і тому не передбачає похідних. Твірне слово − пасивний член пари: від нього утворюється нове слово, але не воно утворює це нове слово [1, с. 26].

«**Словотвірний ланцюжок** (СЛ) − це більш складна комплексна одиниця словотвору в порівнянні зі словотвірною парою.» Це ряд однокореневих слів, в якому кожне слово є мотивуючим для подальшого. СЛ являє собою сукупність словотвірних пар, найменших комплексних одиниць словотвірної системи. Тобто, СЛ – це ускладнена комплексна одиниця. Початкове слово ланцюжка − непохідне і називається його вершиною. Інші компоненти розташовуються на різних ступенях словотворення відповідно до відношень похідності. Похідні слова в свою чергу стають твірним для інших похідних слів. Слово кожної наступної ланки, окрім останньої, водночас може бути похідним і твірним, а останній член словотвірного ланцюжка є тільки похідним словом. Кількість компонентів ланцюжка залежить від словотвірних можливостей його вершини. Існують ланцюжки двокомпонентні, рівні формально словотвірній парі (бінарні). У багатокомпонентних (полінарних) ланцюжках кількість компонентів більше двох. СЛ у свою чергу входять в більш складну комплексну одиницю словотвірної системи [5, с. 22].

Для розуміння словотвірної парадигми ми використовуємо термін О. А. Земської, яка стверджує, що «**словотвірна парадигма** − це сукупність похідних слів, що мають одну і ту ж твірну основу та перебувають на одному щаблі деривації» Похідні слова, складові парадигми, знаходяться між собою у відносинах спільної похідності (кодериваціі) і називаються кодериватами. Відношення між членами парадигми називаються також радіальними (від одного твірного йде пучок похідних). Похідні слова протистоять одне одному своїми словотвірними значеннями[11, 94].

О. Г. Ликов визначає словотвірну парадигму, як набір словотвірних синтагм (похідних слів) з одним і тим же спільним членом – базою або формантом. Дослідник заперечує таке визначення парадигми, згідно якому ряд похідних слів об'єднується в парадигму лише за однією основою (напр.: lepre – leproso – leprino). Він намагається пояснити очевидність того факту, що і лексичне і словотвірне значення похідного слова формуються не тільки під впливом твірної основи (бази), але й твірного афіксу (форманта). Інакше кажучи парадигматична спільність похідних слів спирається не тільки на спільності твірних основ типу lepre-leproso-leprino,але й на спільності форманту типу lepre, volpe, orso і т.д [8, с. 49].

«**Словотвірне гніздо** − це складна комплексна одиниця словотвірної системи, на рівні якої проявляються і синтагматичні, і парадигматичні зв'язки похідних слів.» Його можна визначити як сукупність похідних слів, упорядковану відпо-

відно до відношень мотивації. Елементами словотвірного гнізда, крім його вершини, є також словотвірний ланцюжок і словотвірна парадигма [11, с. 4].

Словотвірне гніздо представляє собою не словотвірну структуру, а сукупність структур. Будь-який елемент гнізда можна видалити без значних втрат для всього утворення. Крім ієрархічних зв'язків похідності члени гнізда (за винятком утворень з одним кроком) не об'єднуються регулярними словотвірними зв'язками. Об'єм словотвірного гнізда може коливатися від однієї одиниці до кількох сотень.

Проблематика вивчення словотворчих гнізд і безліч підходів до них останнім часом значно розширилися. Так, сьогодні лінгвісти розглядають словотвірне гніздо не тільки як мікросистему, що є осередком взаємодії граматичних, словотвірних та лексичних, але і як логічну конструкцію, яка моделює дійсність за допомогою системи мотивувальних ознак, що корелюють одна з одною [4, с. 5].

О. І. Дащенко та О.Д. Звєрєв виділяють таку комплексну одиницю, як **словотвірний ряд** (СР). СР – це ряд однотипно побудованих слів з одним і тим же формантом і лексично різними мотиваторами. Наприклад: autista, programmista, economista і т.д. Формант (суфікс) тут один і той самий, з тим же значенням, мотиватори – лексично різні, об'єднані тим, що належать до однієї і тієї частини мови [3, с. 49].

З вище сказаного виникає питання: які з перерахованих комплексних одиниць є основними? Вже упродовж багатьох років ведуться суперечки, яка комплексна одиниця є важливішою, але дериватологи так і не дійшли згоди. Тому, кожна з них може бути розглянутою як основна в залежності від того, яка мета і які аналітичні завдання стоять перед дослідником. Основною комплексною одиницею можна вважати і словотвірне гніздо, і словотвірний тип, і словотвірну категорію. Кожна з них має свою структуру, свої семантичні характеристики і кожну можна розділити на менші одиниці. Виявляючи схожість в організації комплексних одиниць, ми в першу чергу звертаємо увагу на їх формально-змістову складову. На наш погляд, достатньо розкрити та описати будову меншої в структурному відношенні одиниці, щоб зрозуміти організацію більшої.

Література:

1. Бегаева Е. В. Современный русский язык. Практическое пособие / Е. В. Бегаева, Л. Я. Лачимова, А. А. Янсюкевич, Т. И. Гусева. − М. : Экзамен, 2005. – 228 с.

2. Белякова Г. В. Словообразовательная категория суффиксальных локативных существительных в современном русском языке : [монография] / Галина Владимировна Белякова. – Астрахань : «Астраханский университет», 2007. – 170 с.

3. Дащенко О. И. О соотношении комплексних единиц словообразования // Актуальные проблемы русского словообразования / О. И. Дащенко, А. Д. Зверев. – Ташкент : «Укитувчи», 1985. – 302 с.

4. Евсеева И. В. Когнитивное моделирование словообразовательной системы русского языка (на материале комплексных единиц) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Ирина Владимировна Евсеева. – Кемерово, 2011. – 430 с.

5. Жеребило Т. В. Термины и понятия общей морфологии : Словарь-справочник / Т. В. Жеребило. – Назрань : «Пилигрим», 2011. – 44 с.

6. Земская, Е. А. Словообразование / Елена Андреевна Земская. – М. : Высшая школа, 1989. – 379 с.

7. Иванова О. Я. Лингвокультурная специфика словообразовательной категории локативности (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ольга Яковлевна Иванова. – Ставрополь : Ставр. гос. ун-т, 2004. − 22 с.

8. Лыков А. Г. Разграничение словообразовательного гнезда и словообразовательной парадигмы / А. Г. Лыков // Актуальные проблемы русского словообразования: Тезисы докл. конф. – Ташкент, 1982. – С. 34–38.

9. Тихонов А. Н. Проблемы изучения комплексных единиц системы словообразования / Александр Николаевич Тихонов. – Ташкент, 1982. – 321 с.

10. Фаломкина И. П. Пропозиционально-фреймовое моделирование словообразовательной ниши с формантом -н/я (на материале русских народных говоров) : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ирина Павловна Фаломкина. – Кемерово, 2012. – 20 с.

11. Юсупова Н. Г. Структура словообразовательной парадигмы имен существительных, обозначающих части тела живых существ / Н. Г. Юсупова // Актуальные проблемы русского словообразования часть 2. – Ташкент : «Укитувчи», 1980. – 280 с.

12. Осипова Т. А. Комплексные единицы словообразования [Електронный ресурс] / Т. А. Осипова. − 0.85 Mb. – Республика Беларусь : Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины, 2001.

13. Шепель Ю. А. Словообразовательная категория локативности в русском языке : (VI международная научно-практическая конференция «Спецпроект: анализ научных исследований») [Електронный ресурс] / Ю. А. Шепель. – Днепродзержинск, 2011. – режим доступа : http://www.confcontact.com

УДК 372.811.1

С. В. Лазаренко, А. Шамсітдінов,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуті сучасні засоби інформаційно-комунікативних технологій, що використовують у процесі мовної підготовки студентів у вищих навчальних закладах. Визначені основні лінгводидактичні завдання, що вирішуються завдяки впровадженню в процес мовної освіти засобів інформаційно-комунікативних технологій. Розкритий лінгводидактичний потенціал засобів інформаційно-комп'ютерних технологій при викладанні різних аспектів мови та при формуванні вмінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності. Встановлена структура (основні компоненти) навчальних засобів інформаційно-комп'ютерних технологій. Схарактеризовані етапи роботи над впровадженням засобів інформаційно-комп'ютерних технологій у процес викладання мов.
***Ключові слова**: мовна підготовка, засоби інформаційно-комп'ютерних технологій.*

В статье рассмотрены современные средства информационно-коммуникативных технологий, которые используются в процессе языковой подготовки студентов в высших учебных заведениях. Определены основные лингводидактические задачи, решаемые благодаря внедрению в процесс языкового образования средств информационно-коммуникативных технологий. Раскрыт лингводидактический потенциал средств информационно-компьютерных технологий при преподавании различных аспектов языка и при формировании умений и навыков в разных видах речевой деятельности. Установлена структура (основные компоненты) обучающих средств информационно-компьютерных технологий. Охарактеризованы этапы работы над внедрением средств информационно-компьютерных технологий в процесс преподавания языка.
***Ключевые слова**: языковая подготовка, средства информационно-компьютерных технологий.*

The article deals with the modern means of information and communication technologies, which are used in the process of language training of students in higher education institutions. Main linguodidactic problems solved by the introduction of a process of language education means of information and communication technologies are defined. Lingvodidactic potential of the information and computer technology in teaching various aspects of the language and the formation of skills in different kinds of speech activity is disclosed The structure of the learning tools of information and computer technology is installed. The stages of implementing information and computer technology in the teaching of language are characterized.
***Keywords:** language training, means of information and computer technologies.*

Система вищої освіти України перебуває в стані трансформації. Вона зазнає суттєвих змін у результаті таких світових процесів, як: поява нових інформаційних технологій, розширення меж спілкування, відкриття нових можливостей комунікації, значне зростання обсягу інформації. Так, однією з найнеобхідніших умов викладання іноземної мови у ВНЗ на сучасному етапі є використання на заняттях різноманітних засобів сучасних інформаційно-комунікативних технологій (надалі ІКТ) – комплексу процедур, що реалізують функції збору, отримання, накопичення, збереження, обробки, аналізу та передачі інформації в організованій структурі, з можливим використанням засобів обчислювальної техніки.. Досліджуючи особливості навчання сучасних студентів, Г. Левіна зазначає: «… молода особа сьогодні вільно почуває себе в Інтернеті, легко орієнтується в пошукових програмах. Вона звикла отримувати інформацію у формі гіпертексту, тобто звикла до того, що досить натиснути на мишку, і вона отримає необхідну довідку, або поширення інформації, або переклад слова іншою мовою. Сьогодні формується покоління переважно з образним сприйняттям світу, і слід використовувати інші можливості мозку людини для формування оптимальних методик засвоєння знань» [4, с. 7].

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що проблема використання засобів ІКТ в навчальному процесі розглядається в загальному контексті реформування сучасної системи освіти, і дозволяє виокремити такі напрями наукового пошуку в цій сфері: 1) дослідження проблем використання комп'ютерних технологій в навчальному процесі (Б. Герушинський, Б. Глінський, Т. Лавіна, М. Лапчик, В. Ляудіс тощо); 2) вивчення психолого-педагогічних аспектів інформатизації освіти (Н. Апатова, В. Болотов, Ю. Брановський, Г. Кручиніна, Н. Пак, І. Роберт тощо); 3) аналіз особливостей та ефективності використання в навчальному процесі засобів мас-медіа (М. Горячева, Ю. Егоров, С. Медведєв тощо); 4) вивчення використання ІКТ в процесі викладання окремих навчальних дисциплін (А. Джалалуддіна, Л. Ованес-Бєков, Н. Пак, Б. Хаан, Н. Янкелович, П. Сисоєв, М. Євстігнєєв, Є. Полат тощо); 5) дослідження інтеграції педагогічних і комп'ютерних технологій у сучасні умови навчання мові з використанням ІКТ (Л. Дунаєва, Е. Азімов, А. Тряпельніков, А. Щукін тощо).

Проте, як слушно зазначає П. Сисоєв, ці проблеми ще не знайшли єдиного системного вирішення [6, с. 5]. Зокрема, недостатньо висвітлений дидактичний і комунікативний потенціал засобів ІКТ у процесі мовної освіти іноземців, особливості впровадження того чи іншого засобу ІКТ при викладанні певного аспекту мови іноземцям. З цього погляду актуальним вважаємо зауваження О. Васічкіної: «Як і раніше більшість викладачів використовують комп'ютерні технології виключно як засіб отримання інформації та аутентичного мовного матеріалу, комунікативні ж можливості інформаційних технологій використовують недостатньо» [2, с. 9]. Досліджуючи ІКТ як засіб формування професійної комунікативної компетентності студентів економічних спеціальностей, дослідниця виокремлює низку протиріч, характерних для сучасної теорії та практики формування професійної комунікативної компетентності в процесі вивчення іноземних мов на основі засобів ІКТ, а саме: протиріччя між необхідністю наявності у студентів професійної комунікативної компетентності, адекватної сучасним вимогам, і недостатньою розробкою основ її розвитку; протиріччя між потребою суспільства в підготовці спеціалістів, що здатні вести професійну діяльність в умовах глобального інформаційного суспільства, і недостатньою розробкою науково обґрунтованих теорій, технологій і систем, що забезпечують формування в студентів професійної комунікативної компетентності на основі вивчення іноземної мови з використанням засобів ІКТ; протиріччя між значним потенціалом засобів ІКТ і недостатнім його використанням у системах, спрямованих на розвиток особистості майбутнього спеціаліста; протиріччя між наявністю великого арсеналу комп'ютерних систем навчального призначення і недостатньою розробкою технологій їх використання для формування професійної комунікативної компетентності студентів у процесі викладання іноземних мов; протиріччя між значним комунікативним потенціалом засобів ІКТ і його незначним використанням у процесі формування професійної комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів [2, с. 15].

Усе вищезазначене зумовлює актуальність дослідження, основними завданнями якого є: 1) визначити основні лінгводидактичні завдання, що вирішуються завдяки впровадженню в процес мовної освіти засобів ІКТ; 2) розкрити лінгводидактичний потенціал засобів ІКТ при викладанні різних аспектів мови та при формуванні вмінь і навичок у різних видах

© С. В. Лазаренко, А. Шамсітдінов, 2015

мовленнєвої діяльності; 3) встановити структуру (основні компоненти) навчальних засобів ІКТ; 4) схарактеризувати етапи роботи над впровадженням засобів ІКТ у процес викладання іноземної мови.

Аналізуючи педагогічні умови використання гіпертекстової технології як одного із засобів ІКТ у процесі навчання студентів, Л. Ю. Беленова відзначає, що ця технологія сприяє реалізації особистісно-орієнтованого, індивідуального, діяльнісного, професійно-спрямованого та системного підходів до навчання. «Особистісно-орієнтований підхід забезпечує створення максимально благоприємних умов для розвитку та саморозвитку особистості студента, виявлення його індивідуальних здібностей, активне використання їх у навчальній діяльності. Особливість індивідуального підходу до навчання студентів <…> полягає в постійному урахуванні індивідуальних особливостей кожного: типу й характеру інтелекту, рівня розвитку, вибірковості до змісту, виду та форми навчального матеріалу, мотивації, здібності до самостійної роботи. Специфіка діяльнісного підходу <…> полягає в орієнтації на допомогу студентові в становленні його як суб'єкта своєї життєдіяльності, при цьому він сам активно бере участь в процесі навчання. Професійно-спрямований підхід реалізовано поєднанням гуманітарної та предметно-професійної діяльності, що сприяє накопиченню професійного досвіду та забезпечує готовність студента до самостійної професійної діяльності. Системний підхід в педагогічному процесі передбачає використання спеціальних понять і методів, дотримання певних умов для самореалізації та самовираження особистості студента, викладача, що сприяє її творчому самовираженню та особистісному зростанню» [1, с. 57]. Усі вищезазначене можна співвіднести з будь-яким засобом ІКТ, що використовується під час мовної підготовки студентів. Серед основних лінгводидактичних завдань, що вирішуються в результаті впровадження засобів ІКТ у процес мовної освіти, виокремлюємо такі: 1) підвищення мотивації вивчення мови; формування стійкої мотивації пізнавальної діяльності; 2) розвиток здібностей і готовності до самостійного вивчення мови; 3) сприяння виробленню самооцінки в студентів; 4) підвищення активності студентів у процесі вивчення мови; 5) індивідуалізація навчання; 6) інтенсифікація навчання; 7) формування елементів глобального мислення; 8) збільшення обсягу лінгвістичних і культурологічних знань; 9) формування та розвиток умінь і навичок у 4 видах мовленнєвої діяльності (читанні, говоріння, аудіюванні та письмі): умінь сприймати та розуміти аутентичні іншомовні тексти, аналізувати їх; уміння передавати інформацію зв'язними та аргументованими висловлюваннями з дотриманням орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних, лексичних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних норм мови, що вивчають.

Впровадження засобів ІКТ у процес мовної освіти дозволяє суттєво змінити модель навчання. Так, модель навчання мові без використання засобів ІКТ передбачає, що в центрі навчання знаходиться викладач, студенти ж відіграють пасивну роль, сутністю навчання є передача знань і фактів, в основі начальної діяльності – приховані змагання між студентами. Натомість модель навчання з використанням засобів ІКТ передбачає, що в центрі навчання – студенти, які досить активно залучаються до навчального процесу, сутність навчання – навчити самостійно здобувати необхідні знання, розвивати свої уміння та навички, в основі навчальної діяльності – співпраця викладача та студента.

Завдяки широкому лінгводидактичному потенціалу засобів ІКТ їх можна використовувати при опануванні різних аспектів мови, при формуванні вмінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

1. При навчанні фонетиці. Засоби ІКТ дозволяють прослуховувати звуки, слова, фрази та тексти, що вимовляють безпосередньо носії мови, яку вивчають студенти. При цьому є можливість скорегувати швидкість звучання відповідно до свого рівня сприйняття, розбити тексти на фрази, фрази на слова, прослухати певні фрагменти повторно, зіставити вимову з написанням. Використання мікрофона дозволяє оцінити правильність вимови студента, вказати на помилки та запропонувати вправи, спрямовані на корекцію фонетичних умінь.

2. При навчанні лексиці. Застосування засобів ІКТ при роботі з лексикою дозволяють продемонструвати різні аспекти слова (семіологічний, структурно-семантичний, функціонально-стильовий), репрезентувати його синонімічні та антонімічні зв'язки тощо. Аудіоможливості засобів ІКТ уможливлюють прослуховування слів з вуст носіїв мови.

3. При навчанні граматиці. Засоби ІКТ можна використовувати при опрацюванні будь-якого граматичного матеріалу. Вдале поєднання можливостей ІКТ (правильне розташування матеріалу, використання схем, таблиць, анімаційних елементів, голосового супроводу тощо) сприяє кращому засвоєнню матеріалу, адже в цьому випадку задіяні різні рецептори сприйняття. Необмеженість у часі при виконанні практичних завдань дозволяє студентам обрати ту швидкість, що є релевантною їхнім можливостям. Автоматичне оцінювання правильності виконання завдань вказує кожному студентові на рівень сформованості його вмінь і навичок, на його прогалини, на ті аспекти теоретичного матеріалу, що слід повторити чи вивчити детальніше, а після цього пропонує практичні вправи, спрямовані на повторне, додаткове опрацювання граматичного матеріалу, або, навпаки, визначивши рівень сформованості вмінь і навичок студента як достатній, пропонує йому складніші вправи, спрямовані на вдосконалення, поглиблення та поширення вже наявних знань, умінь і навичок.

4. При навчанні читанню. Використання засобів ІКТ у процесі читання дозволяє обирати темп читання відповідний до рівня сформованості вмінь і навичок кожного студента, сприяє формуванню вміння працювати з додатковим інформаційно-довідниковим матеріалом для самостійного подолання перешкод, що виникають у процесі читання. Різноманітні вправи, запропоновані після сприйняття тексту, сприяють формуванню та розвитку вмінь знаходити в тексті інформацію різного змісту, здійснювати різні види аналізу тексту, перевірити правильність і глибину його розуміння.

5. При навчанні аудіюванню. Впровадження засобів ІКТ у процес навчання аудіюванню сприяє формуванню та розвитку фонетичних умінь і навичок, дозволяє прослуховувати текст зі швидкістю, що студент обирає самостійно відповідно до свого рівня володіння мовою, уможливлює повторне прослуховування фрагментів тексту для більш повного та адекватного їх розуміння. Вправи, що подаються після прослуховування, дозволяють проконтролювати правильність сприйняття прослуханого тексту.

6. При навчанні говорінню. Застосування засобів ІКТ при навчанні говорінню сприяє формуванню та розвитку фонетичних умінь і навичок. Технічні можливості ІКТ дозволяють оцінити правильність вимови студента, вказати на помилки та запропонувати вправи для корекції вимови.

Під час мовної підготовки можна використовувати готові засоби ІКТ (мультимедійні засоби, комп'ютерні навчальні програми, кібертексти, гіпертексти тощо) або створювати власні. Відзначаємо перевагу останнього, оскільки в цьому випадку викладач має можливість адаптувати зміст того чи іншого засобу ІКТ до рівня знань і вмінь конкретної групи студентів, наповнити його матеріалом, що був би цікавим даній групі та відповідав би навчальному плану та технічним можливостям того чи іншого навчального закладу. При цьому будь-який навчальний засіб ІКТ повинен містити такі компоненти.

1. Інформаційно-інструктивний розділ. У цьому розділі репрезентована тема, на опрацювання якої спрямований даний засіб ІКТ, мета та завдання останнього, інструкція по роботі з ним.

2. Теоретичний розділ. Цей розділ містить основні теоретичні відомості з теми, що мають засвоїти студенти. В окремих файлах може бути подана додаткова інформація лінгвістичного, історичного, культурологічного і будь-якого іншого змісту, що буде цікавою студентам, які прагнуть більш глибоко опанувати різні аспекти теми.

3. Практичний розділ. У цьому розділі подані різноманітні вправи, спрямовані на закріплення теоретичного матеріалу, формування та розвиток умінь і навичок. Вправи мають бути різними за складністю (враховується принцип індивідуалізації та диференціації навчання) і за метою (під час вирішення практичних завдань студенти, крім того, що опрацьовують різні аспекти теми, яку вивчають, розвивають свою комунікативну компетенцію у 4 видах мовленнєвої діяльності: читанні, аудіюванні, говорінні та письмі). При цьому ефективність засобу ІКТ стане більшою, якщо у випадку неправильної відповіді студента, він буде спрямовувати його на ту частину теоретичного матеріалу, яку необхідно повторити.

4. Контрольно-узагальнюючий розділ. Цей розділ містить завдання, основна мета яких – перевірка та виявлення рівня сформованості знань, умінь і навичок студентів, визначення прогалин і спрямування їх до того матеріалу, що необхідно повторно опрацювати.

5. Довідниковий розділ. У цьому розділі вміщені додаткові матеріали, що можуть стати в нагоді студентам при виконанні практичних завдань, а саме: словники, граматичні довідники тощо.

Слід зазначити, що всі компоненти навчальних засобів ІКТ повинні підпорядковуватись загальній меті мовної освіти і в той же час бути адекватними меті та завданням кожного конкретного заняття.

Створення та впровадження в процес мовної підготовки студентів власних засобів ІКТ передбачає такі етапи роботи.

1. Підготовчий етап: 1) визначення цілі й завдань засобів ІКТ з огляду на обраний аспект та етап навчання, на можливість застосування засобів ІКТ при вивченні матеріалу; 2) обробка текстового матеріалу для окреслення необхідного тезаурусу, виокремлення головних і другорядних компонентів; 3) встановлення зв'язків між усіма можливими компонентами матеріалу; 4) визначення стратегічної послідовності репрезентації матеріалу, виокремлення ключових понять, що ляжуть в основу концептуальної картини; 5) аналіз характеру семантичних і лексико-граматичних посилань; 6) побудова «навігації» по засобам ІКТ, тобто шляхів переходу від основного матеріалу до допоміжного; 7) встановлення можливостей і способів включення до теоретичного матеріалу вправ і завдань, спрямованих на формування та розвиток практичних умінь і навичок, контроль рівня їх сформованості.

2. Основний етап: 1) впровадження засобів ІКТ в процес мовної підготовки студентів; 2) контроль викладача, чи правильно використовують студенти засоби ІКТ, допомога в разі потреби.

3. Заключний етап: 1) оцінка ефективності впровадження засобів ІКТ в певний етап мовної підготовки студентів; 2) усунення недоліків; 3) вдосконалення створених засобів ІКТ.

Відзначаючи потужний лінгводидактичний потенціал сучасних засобів ІКТ та беззаперечну ефективність їх використання під час мовної підготовки, зауважимо, що недбале впровадження засобів ІКТ у навчальний процес може призвести до негативних наслідків. Так, слушним вважаємо зауваження О. С. Мілославова про те, що непродумане застосування гіпертексту як одного із сучасних засобів ІКТ містить небезпеку втрати цілісності знань, може призвести до їх фрагментарності. «На чому ґрунтується переконання в тому, що так званий «гіпертекст» є для навчання більш ефективний, ніж традиційна книга? Неможна занадто дрібнити знання, відчуття, оскільки вони стають вже не тими, що були спочатку, вони позбавляються культурного, освітнього та виховного значення» [5, с. 107]. Безсумнівно, використання сучасних засобів ІКТ має бути коректним, виправданим і доцільним. Неможна переоцінювати їхні можливості. Передача інформації – це ще не гарантія передачі в повному обсязі знань, культури, тому сучасні інформаційно-комунікативні технології є лише допоміжними засобами навчання, хоча й досить ефективними та продуктивними [3, с. 39].

Підсумовуючи дослідження, зробимо **висновки**. Впровадження засобів ІКТ у процес мовної освіти студентів сприяє розв'язанню таких основних лінгводидактичних завдань: підвищення мотивації вивчення мови; формування стійкої мотивації пізнавальної діяльності; розвиток здібностей і готовності до самостійного вивчення мови; сприяння виробленню самооцінки в студентів; підвищення активності студентів у процесі вивчення мови; індивідуалізація навчання; інтенсифікація навчання; формування елементів глобального мислення; збільшення обсягу лінгвістичних і культурологічних знань; формування та розвиток умінь і навичок у 4 видах мовленнєвої діяльності (читанні, говоріння, аудіюванні та письмі). Використання засобів ІКТ під час викладання мов дозволяє побудувати нову модель навчання, де домінантне місце належить студентові, сутністю навчання є не лише передача інформації, а навчання самостійно здобувати знання, формувати та вдосконалювати свої комунікативні вміння та навики, в основі навчання – співпраця викладача та студента. Широкий лінгводидактичний потенціал засобів ІКТ дозволяє використовувати їх при опануванні різних аспектів мови, при формуванні вмінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності. Для ефективності застосування в навчальному процесі будь-який навчальний засіб ІКТ повинен мати такі компоненти: інформаційно-інструктивний; теоретичний; практичний; контрольно-узагальнюючий розділ; довідниковий. При цьому всі вони повинні підпорядковуватись загальній меті мовної освіти і в той же час бути адекватними меті та завданням кожного конкретного заняття. Робота над створенням і впровадженням у процес мовної підготовки студентів засобів ІКТ передбачає три етапи роботи: підготовчий (визначення цілі й завдань засобів ІКТ, обробка текстового матеріалу, встановлення зв'язків між компонентами матеріалу, визначення послідовності репрезентації матеріалу, побудова «навігації» по засобам ІКТ, включення до теоретичного матеріалу вправ і завдань, спрямованих на формування та розвиток практичних умінь і навичок, контроль рівня їх сформованості), основний (впровадження засобів ІКТ в процес мовної підготовки іноземців, контроль викладача), заключний (оцінка ефективності впровадження засобів ІКТ, усунення недоліків, вдосконалення створених засобів ІКТ).

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні лінгводидактичного потенціалу сучасних засобів ІКТ, детальному аналізі особливостей використання кожного конкретного засобу ІКТ у процесі викладання різних аспектів мови і формуванні умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності, розробці та впровадженню ефективних засобів ІКТ у процес мовної підготовки студентів у вищих навчальних закладах.

Література:

1. Беленова Л. Ю. Педагогические условия применения гипертекстовой технологии как средства обучения студентов: дис… канд. пед. наук: 13.00.01/ Людмила Юрьевна Беленова. – Самара, 2008. – 188 с.

2. Васичкина О. Н. Информационно-коммуникативные технологии как средство формирования профессиональной коммуникативной компетентности студентов экономических специальностей: дис… канд. пед. Наук: 13.00.08/ Ольга Николаевна Васичкина. – Ставрополь, 2009. – 223 с.

3. Купер И. Р. Гипертекст как способ коммуникации / И. Р. Купер // Социологический журнал. – № 1-2. – 2000. – С. 36–57.

4. Левина Г. М. Обучение иностранцев русскому инженерному дискурсу как одной из составляющих профессионального образования в российских технических вузах: дис. докт. пед. наук: 13.00.02 / Левина Галина Михайловна. – М., 2004. – 369 с.

5. Милославов А. С. В. Розанов и «новые софисты»: разговор с эксцентриком о компьютерных технологиях в образовании / А. С. Милославов // Научно-технический вестник СПбГУ ИТМО. – Вып. 12. Проблемы гуманитарного и экономического образования в техническом вузе / Под ред. О. В. Кузьминой, В. И. Подлесных. – СПб., СПбГУ ИТМО. – 2004. – С. 107–114.

6. Сысоев П. В. Информационные и коммуникативные технологии в лингвистическом образовании / Павел Викторович Сысоев. – М. : Книжный дом «Либроком», 2013. – 264 с.

УДК 811.111

П. І. Лозинський,
Академія Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

У статті розглянуто проблему професійної іноземної підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах. Автор визначає, що практичні заняття з англійської мови повинні задовольнити потреби курсантів вищих військових навчальних закладів в сучасному світі. Запропоновано шляхи підвищення професійної комунікативної компетентності майбутнього офіцера з метою спілкування на міжнародному рівні.
Ключові слова: *комунікативна компетентність, військовий навчальний заклад, комунікативні здібності, мотивація, професіоналізм.*

В статье рассмотрена проблема профессиональной иностранной подготовки курсантов в высших военных учебных заведениях. Автор определяет, что практические занятия по английскому языку должны удовлетворить потребности курсантов высших военных учебных заведений в современном мире. Предложены пути повышения профессиональной коммуникативной компетентности будущего офицера с целью общения на международном уровне.
Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, военное учебное учреждение коммуникативные способности, мотивация, профессионализм.*

The paper highlights problems of the foreign language preparation of the cadets of high military institutions. The author states that practical English classes should meet the needs of students of higher military educational institutions in the modern world. The ways of increasing of the professional communicative competence of future officers in order to communicate at the international level are proposed.
Key words: *communicative competence, military institution, communicative skills, motivation, professionalism.*

В умовах сучасності важко уявити вищу школу без вивчення іноземної мови. Мета навчання іноземним мовам у вищих навчальних закладах на не філологічних спеціальностях спрямована на оволодіння мовленнєвою компетенцією з іноземної мови для спілкування в соціально-побутових сферах людської діяльності. При цьому відповідна увага повинна приділятися навчанню мові спеціальності, іншими словами для спеціальних професійних цілей [9, с. 3].

Професійна спрямованість вивчення іноземних мов у військових закладах ставить низку завдань із розвитку професійних навиків у курсантів: оволодіння професійною лексикою, вміння комунікативних навиків професійного спілкування, формулювання власної точки зору на професійну тематику, тощо. Головним і пріоритетним завданням вивчення іноземних мов є розвиток комунікативних здібностей, тобто підвищення рівня комунікативної компетентності з метою спілкування між фахівцями різних країн та різних галузях знань.

Мета статті – розкрити проблему підвищення іншомовної комунікативної компетентності майбутнього офіцера та визначити умови для успішного вивчення іноземної мови у вищому військовому навчальному закладі.

З розвитком потреб суспільства змінювались акценти вивчення іноземних мов у вищому навчальному закладі, необхідністю стало формування іншомовної комунікативної компетентності. Проблема розвитку комунікативної компетентності в процесі вивчення іноземної мови досліджувалась у працях Л. Биркун, О. Вишневського, І. Зимньої, Ю. Пассова, Т. Сірик та ін. Поняття комунікативної компетентності як узагальненої комунікативної властивості особистості розглядаються в роботах О. Бодальова, Ю. Ємельянова, В. Кан-Калика, О. Киричука, Я. Коломинського, О. Крилова, Н. Кузьміної, І. Ладанова, А. Панфілової, Л. Петровської, В. Сластьоніна, В. Семіченко, Н. Тарасевич, Т.Яценко та ін. Більшість вчених вважають комунікативну компетентність вагомою складовою професійної компетентності, яка має в кожному виді діяльності свою специфіку.

Комунікативна компетентність – здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Сучасні підходи і трактування професійної компетентності досить різні. Найчастіше це поняття вживається для вираження високого рівня кваліфікації й професіоналізму. Вивчення іноземних мов у військових навчальних закладах Збройних Сил України необхідне в контексті сучасної освіти, найважливішою рисою якої є її спрямованість на те, щоб готувати військових фахівців не тільки для адаптації, але й для активного освоєння ситуації соціальних змін.

Професійну компетентність майбутнього офіцера можна представити як якісну характеристику особистості фахівця, що включає систему науково-теоретичних знань, у тому числі спеціальних знань у галузі військової науки, професійних умінь і навичок, досвіду, наявність стійкої потреби у набутті компетентності, інтересу до професійної компетентності свого профілю. Необхідно застосовувати пропоновані знання у нових умовах, які потребують навичок іншомовного спілкування.

Одним із важливих завдань мовної освіти є: сформувати вміння й навички вільного вираження думок і почуттів в усіх видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, читанні, говорінні, письмі і в різних сферах спілкування: особистісній, публічній, освітній, оволодіти культурою мовлення, тобто виробити комунікативну компетентність особистості [7, с. 15]. Все частіше в навчанні майбутніх офіцерів, формуванні їхньої професійної, комунікативної компетентності застосовується компетентнісний підхід. Компетентнісний підхід – це підхід, що акцентує увагу на результатах освіти, причому в якості результату розглядається не сума засвоєної інформації, а спроможність людини діяти в різних проблемних ситуаціях [3, с. 143].

Для того, щоб майбутній офіцер міг брати участь у діалозі культур із представниками Збройних Сил інших країн, він повинен володіти комунікативною іншомовною компетенцією, яка дозволить йому нарівні висловлювати свою думку, захищати власну точку зору, стверджувати або заперечувати думку інших, погоджуватися або не погоджуватися з нею у певній комунікативній ситуації. Звідси випливає проблема професійної іншомовної підготовки майбутніх офіцерів. Саме тому формування професійної іншомовної компетентності є актуальним для курсанта ВВНЗ.

Для готовності курсантів ВВНЗ до спілкування на міжнародному рівні формування професійної іншомовної компетентності має відбуватися інтегровано, у поєднанні з військовими та гуманітарними дисциплінами ВВНЗ.

Іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною характеристикою професійної діяльності фахівця, яка охоплює такі підструктури як діяльнісну, що включає у своє значення уміння, знання, навички та способи здійснення професійної діяльності, а також комунікативну, тобто уміння, знання, навички та способи здійснення професійного спілкування.

Саме дані цілі підвищення іншомовної комунікативної компетентності дали поштовх для введення професійно зорієнтованого інтенсивного курсу вивчення іноземної мови у військових навчальних закладах, котрий складається з чотирьох

© П. І. Лозинський, 2015

напрямів і відбувається перш за все за соціально-побутовим спрямуванням, що дозволяє курсантам опанувати загальновживану лексику, мову для повсякденного, побутового спілкування; лінгвокраїнознавчим спрямуванням-курсанти ознайомлюються з особливостями політичного, культурного та економічного життя країни, мова якої вивчається. Фаховий військовий курс іноземної мови для спеціальних цілей, а саме військовий переклад та курс іноземної мови для ділового спілкування, що є типовим для багатьох сфер професійної діяльності пов'язаних з веденням кореспонденції як на офіційному, так і на неофіційному рівнях.

Перш за все необхідно зазначити, що вивчення іноземної мови здійснюється на основі ситуацій, що розглядаються на рівні системи взаємовідносин. Ситуація, у свою чергу, визначається як інтегративна динамічна система соціально-статусних, рольових, діяльнісних і моральних взаємин суб'єктів комунікації. Вона постає універсальною формою функціонування процесу навчання, тобто служить способом організації мовленнєвих засобів, а також мотивації мовленнєвої діяльності [8, с. 316].

Важливим компонентом у системі підготовки курсантів до комунікативної діяльності є набуття навичок поза аудиторної роботи. Цей процес передбачає створення підґрунтя для застосування набутих знань та навичок, варіантів розв'язків, прийомів спілкування в умовах нової комунікативної ситуації; знаходження розв'язків для нової комунікативної ситуації крізь призму комбінування попередньо засвоєними ідеями, знаннями та прийомами та створення нових методів для пошуку розв'язків конкретної комунікативної ситуації.

Розвиток мовленнєвої компетентності тісно пов'язаний з формування соціокультурної компетентності, як інтегральної особистої якості, необхідної сьогодні будь-якому фахівцю, але в контексті мовної підготовки особового складу Збройних Сил України ця проблема набуває особливого значення, тому що вона дозволяє людині на основі наявної системи знань визначати свої ціннісні переваги, виходячи з яких конструювати свою поведінку і відносини з партнерами по взаємодії, надавати конструктивну відповідь на проблемні ситуації в системах відносин «людина – людина», самореалізуватися в конкретних культурно-історичних умовах власної життєдіяльності» [4, с. 26].

Соціокультурна компетентність визначається рядом кладових. Котрі доповнюють одна одну це є політична і соціальна компетентність, яка передбачає здатність брати на себе відповідальність, брати участь у совісному узгодженні рішень, брати участь у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів, а також культурна компетентність, яка сприяє розумінню відмінностей, готовності жити у згоді з людьми інших культур, мов і релігій.

На їхній основі дістає розвиток комунікативна компетентність, яка визначає комунікативні здібності людини, вміння спілкуватися з різними людьми, в середовищі перебування, що передбачає не тільки вміння розмовляти, не тільки правильно формулювати свої думки як в усній, так і в письмовій формі, але й уміння шукати й знаходити компроміси, поважати іншу думку.

Важливим напрямом у вивченні іноземних мов виступає особистісне орієнтоване навчання – це процес, спрямований на досягнення активності особистості та збереження цього стану. Найбільш істотним в плані активізації всього навчального процесу є максимальне використання можливостей, закладених у практичних заняттях, оскільки при скоєному рівні розвитку комунікативних засобів великого значення набувають такі джерела інформації, як інтернет, листування іноземною мовою, журнали, газети. Активізація занять з іноземної мови пов'язана перш за все з раціональною організацією пізнавальної діяльності курсантів з урахуванням їх індивідуальних здібностей і з розвитком уміння швидко орієнтуватися в тексті іноземною мовою, отримувати з нього необхідну інформацію. Саме продумана система навчального процесу дозволяє включати предмет іноземну мову в систему міжпредметних зв'язків і тим самим актуалізувати його значення для підготовки курсантів до успішної професійної діяльності в майбутньому.

Слід пам'ятати про швидкий розвиток та особливості іноземної військової мови в умовах технічного прогресу та глобалізації суспільства зокрема англомовне військове мовлення характеризується широким використанням військової термінології, емоційно забарвлених елементів військової лексики, експресивних виразів, чітких нормативних граматичних форм, скорочень в англійській військовій лексиці, специфічних мовленнєвих зворотів та інших мовних явищ, які важко сприймаються без опори на текст.

Лінгвістичні особливості військової лексики пов'язані з переосмисленням наявних у мові лексем. До військової лексики передовсім належать усі слова та словосполучення, що означають військові поняття, тобто поняття, безпосередньо пов'язані зі збройними силами, військовою справою, війною тощо. Крім того, до військової лексики варто віднести науково-технічні терміни, що вживаються спільно з військовими поняттями.

Особливості англомовного аутентичного мовлення військовослужбовців–носіїв англійської мови пояснюються широким використанням військової лексики, у якій важливе місце відведено військовій термінології та емоційно забарвленим елементам військової лексики і сленгу. Складність сприймання на слух військової термінології зумовлюється одночасним використанням як термінології офіційної, яка складається зі статутних термінів, так і нестатутної термінології, що вживається в усній мові військовослужбовців [1, с. 239].

Сучасна військова лексика перебуває в постійному динамічному русі. Особливо це стосується американської військової та військово-технічної термінології, вона безперервно змінюється за рахунок обмеження функціонування низки слів, зміни значень, безперервного поповнення новими термінами, наприклад, у зв'язку з реорганізацією видів збройних сил, виникненням і розробленням нових видів озброєння й бойової техніки, розробкою нових методів ведення війни [2, с. 152]. Такі суттєві фахові особливості військової іноземної мови безпрецедентно впливають на підвищення комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Умовами успішного навчання іноземної мови є контроль за виконанням усіх дій, що є складовими відповідної діяльності, увага до всіх внутрішніх і зовнішніх механізмів її реалізації, удосконалення операційного аспекту, глибокий аналіз спонукально-мотиваційних факторів, кожного виду діяльності, яка характеризується складною взаємодією мотивів, цілей, потреб, інтересів, інтенцій курсантів ВВНЗ і стимулів, що їх спонукають.

До підвищення мотиваційних ресурсів навчальної діяльності належить відмова від уніфікованих моделей навчання, які ігнорують особистісні характеристики майбутнього офіцера, акцентується увага на гнучкість побудови навчального процесу, варіативність його компонентів, зумовлених природою мотиваційно-спонукальної сфери суб'єкта навчання з урахуванням відповідності змістової сторони процесу мотиваційним орієнтаціям курсантів ВВНЗ при мотиваційному забезпеченню навчального процесу з метою створення режиму діяльності, адекватного мотиваційному підтексту навчання [5, с. 382].

Модель професійної готовності курсантів ВВНЗ до міжнародного спілкування має передбачати мотив, наявний у моделі Є. І. Пассова. Система підвищення комунікативної компетентності спрямована на передачу професійної культури. Остання включає чотири компонента: знання; досвід – з багатьох причин не доноситься до необхідного рівня;творчість

– є недостатнім при навчанні курсантів та формуванні їх як професіоналів-офіцерів ВВНЗ; майже повністю ігнорується четвертий компонент – бажання, мотив. Проблема полягає в тому, що без двох останніх компонентів «не працюють» два перших. Знання та досвід залишаються мертвими, якщо відсутні здатність творити та бажання працювати [7, с. 18].

Тому головним завданням системи формування професійної комунікативної компетентності курсантів ВВНЗ є передача професійної культури необхідного обсягу та змісту, де чотири компоненти у кожній із військових дисциплін були б представлені в необхідній пропорції та інтегративно допомогли б готувати курсантів ВВНЗ до спілкування на міжнародному рівні.

Військова освіта являє собою визначений процес становлення і розвитку особистості та передачі її соціального досвіду. Однак, на відміну від цивільної, військова освіта формує особистість військового фахівця, який повинен і здатен займатися військовою діяльністю. Культура мовлення як складова загальної культури є одним із найважливіших показників цивілізованості суспільства. Процес опанування мови та її культури пов'язаний із набуттям навичок правильно розмовляти і писати, точно висловлювати свою думку, активно й грамотно використовувати мовні знання. Час диктує свої вимоги, і сьогодні ситуація з вивченням іноземної мови в вищих військових навчальних закладах значно змінилася. Завдяки духу часу та змінам в свідомості людей яскраво проявилася необхідність у володінні іноземними мовами.

Без сумнівів професійна підготовка повинна бути професійно спрямованою, тобто стрижнем професійної готовності у ВВНЗ має бути військово-культурна майстерність, підкріплена дисциплінами, які мають обов'язкову професійну спрямованість, а також спрямованою на формування готовності майбутнього офіцера-дослідника, для якого культ пізнання є мотиваційною основою діяльності і породжує пізнавальну активність. Першочерговим виступає інтегрована спрямованість військової освіти а саме передача професійної культури та оволодіння професійною майстерністю, яка допоможе при спілкуванні на міжнародному рівні представникам різних національностей [6, с. 6].

Важливо сформувати не лише спеціаліста, а й професіонала. Професіоналізмом, з точки зору Н.В. Бакланової, є інтегративна здатність особистості, що відображає взаємозв'язок та змістовне наповнення компонентів, які входять до складу певної здатності – професіональної компетентності, моральності, ініціативи та майстерності. Майстерність не можлива без професіоналізму, без оволодіння певною сумою необхідних професійних знань, умінь та навичок, однак вона ніколи не зводиться до професіоналізму. Вченими узагальнено методичні принципи підвищення комунікативної компетентності на основі комунікативно-орієнтованого і професійно спрямованого навчання міжкультурному спілкуванню, які можуть бути застосовані при формуванні готовності курсантів ВВНЗ до міжнародного спілкування. До цих принципів належать: принцип навчання ІМ у контексті діалогу культур; принцип бікультурного комунікативного розвитку тих, хто навчається в умовах іншомовного спілкування; принцип розвитку комунікативно-мовної культури в поєднанні з іншими видами та різновидами культур; принцип комунікативно-орієнтованого формування мовних навичок; принцип дидактико-психологічної, навчально-комунікативної та міждисциплінарної інтенсифікації навчального спілкування; принцип професійно-профільного напрямку іншомовного навчального спілкування; принцип автентичності навчальних матеріалів, навчально-комунікативного фону мовної діяльності курсантів, комунікативно-мовного і соціокультурного змісту навчального спілкування.

Спільна робота в умовах особливого психологічного клімату обмежує конкуренцію і перетворює її на співпрацю, де кожен поступає таким чином, щоб, висловлюючи свою індивідуальність, відповідати очікуванням групи і прагнути досягнення визначених цілей. В умовах колективної спільної діяльності формується загальний фонд накопичення інформації, в який кожним курсантом приноситься своя частина і яким користуються всі разом. Цими видами можуть бути: виконання перекладів для потреб спеціальних кафедр, виступи на засіданнях спеціалізованих кафедр та військового наукового товариства, на щорічних науково-практичних конференціях з доповідями, в яких би використовувалися дані зарубіжної преси.

Невід'ємною складовою успішного навчального процесу виступає передусім побудова стосунків на принципах глибокої взаємоповаги, рівноправного партнерства викладача та курсанта, курсантів ВВНЗ між собою і створення сприятливого морально-психологічної атмосфери в колективі.

Отже, сутність процесу формування комунікативних умінь курсантів можна аргументовано розглядати як їхню підготовку до спілкування в різних умовах професійної діяльності. В її основі – рівноправна взаємодія суб'єктів цього процесу. Такий підхід передбачає комплексне використання сукупності засобів навчання іноземної мови, а також побудову цілісного навчально-виховного процесу у ВВНЗ з метою формування у курсантів комунікативних умінь, а звідси й їхньої комунікативної компетентності.

Результатом необхідності підготовки конкурентоспроможних спеціалістів в різних галузях діяльності на світовому рівні стала потреба змінити відношення до вивчення іноземної мови у вищих військових вузах.

Важливим фактором розвитку системи військової освіти є міжнародні зв'язки ВВНЗ з військовими навчальними закладами іноземних держав. Встановлені тісні зв'язки з провідними військовими навчальними закладами США, Німеччини, Італії, Великої Британії, Греції, Туреччини тощо. Головним практичним завданням ВВНЗ є створення професійно підготовлених, якісно озброєних, всебічно забезпечених, мобільних, багатофункціональних Збройних Сил із характерними ознаками європейської моделі.

Література:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. – К. : Логос, 2002. – 315 с.
2. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови XX–початку XXI століття / Д. В. Василенко. – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2009. – 220 с.
3. Гончарова О. М. Теоретико-методичні основи особистісно орієнтованої системи формування інформативних компетентностей студентів економічних спеціальностей: дис. доктора пед. наук: 13.00.02 / Гончарова Оксана Миколаївна. – Київ, 2007. – 490 с.
4. Закір'янова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови і процесі професійної підготовки: дис… канд. пед.наук / Закір'янова Ірина Аксанівна. – Київ, 2006.–174 с.
5. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах / Т. І. Левченко. – Вінниця : «Нова Книга», 2002. – 512 с.
6. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. – Липецк, 1998. – 157 с.
7. Пассов Е. И. Культурообразная модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация // Иностранные языки. – 2002. – № 4. – С. 18–21.
8. Finegan E. Language: its structure and use / Edward Finegan, Niko Besnier. – San Diego – London : Harcourt Brace Jovanovich, 1989. – 546 p.
9. http://www.social-science.com.ua/article/1021

УДК 4 (07)

Л. І. Лушпай,
Національний університет«Острозька академія», м. Острог

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті проаналізовано чинники і фактори, які сприяють досягненню високого результату у вивченні іноземної мови і допомагають студенту ефективно організувати процес самостійної роботи над мовою.
Ключові слова: *іноземна мова, самостійна робота, ефективне вивчення, мовні навички.*

В статье проанализированы факторы, которые способствуют достижению высокого результата в изучении иностранных языков и помогают эффективно организовать самостоятельную работу студента над изучением иностранного языка.
Ключевые слова: *иностранный язык, самостоятельная работа, эффективное обучение, языковые навыки.*

The article deals with the factors that contribute greatly into achieving success in learning foreign languages and help students to organize their studies in an effective way.
Key words: *foreign language, independent work, effective learning, language skills.*

Велика кількість наукових праць з методики навчання іноземних мов (далі ІМ) присвячена методам ефективного і результативного викладання, спрямованим на формування у студентів мовної та мовленнєвої компетентності високого рівня. Ці праці адресовані викладачам і пропонують рекомендації та поради стосовно організації процесу навчання і застосування ефективних прийомів та методів. Проте, центральною фігурою цього процесу є людина, яка навчається, тобто студент (учень, слухач мовних курсів). Від того як студент організує себе і свою роботу над вивченням ІМ залежить кінцевий результат. Питання як організувати студенту роботу над вивченням ІМ – як побудувати своє навчання, як самостійно працювати над мовним матеріалом, які особистісні риси розвивати, щоб досягти успіху у вивченні ІМ – є не менш важливим, ніж сама методика навчання ІМ. Цій важливій проблемі присвячені праці відомої угорської перекладачки-поліглота Като Ломб «Як я вивчаю мови» та «Гармонія Вавилону (інтерв'ю з відомими поліглотами Європи)».

Като Ломб (08.02.1909 – 09.06.2003)– відома угорська перекладачка, письменниця і одна з перших перекладачів-синхроністів у світі. Широко відома у лінгвістичних колах завдяки своїм здібностям у галузі вивчення мов. Вона вільно говорила, читала і писала на англійській, російській, французькій та німецькій мовах; говорила і розуміла італійську, іспанську, японську, китайську та польську; зі словником читала на болгарській, данській, румунській, словацькій, українській та польській мовах. У віці 90 років Като почала вивчати іврит і планувала вивчати арабську мову.

Хімік за освітою, уже в молоді роки Като зацікавилася вивченням іноземних мов, що стало справою її життя. Увагу привертає той факт, що більшістю мов перекладачка оволоділа працюючи з підручниками та художньою літературою на мові, яку в певний період життя вивчала. Відомі слова К. Ломб – «Ми вивчаємо мови тому, що мова – це єдине, що корисно вивчити, навіть погано», варто запам'ятати всім, хто цікавиться вивченням мов [1].

У своїй відомій праці «Як я вивчаю мови» авторка наголошує, що вивчення мови – це будівництво і цікава подорож. А мову К. Ломб порівнює з собором. Вивчаючи іноземну мову, ми відбудовуємо цей собор для себе в процесі пізнання лексики, граматики, стилістики, особливостей мови. Вивчення ІМ – це також і духовна діяльність. Через оволодіння ІМ, ми відкриваємо для себе іншу культуру, долучаємося до її надбань і цінностей. Вивчення ІМ може стати для людини джерелом невичерпної радості, яка складається і з наполегливої праці, і з задоволення від відкриття і пізнання унікальних особливостей, притаманних кожній мові.

Свою працю «Як я вивчаю мови» К. Ломб адресує людям, які цікавляться вивченням іноземних мов і ставлять собі за мету оволодіти декількома мовами. *В центрі уваги – доросла людина, яка серйозно цікавиться вивченням мов і йде цим захоплюючим і радісним шляхом впродовж життя.* Практичні поради людини, яка знала 16 мов є корисними і для людей, які вивчають мови як хобі, і для студентів, які вивчають іноземні мови на філологічних факультетах і здобувають кваліфікацію перекладачів, викладачів іноземних мов. Авторка зазначає, що хоча, як показують дослідження, з віком темпи засвоєння ІМ дещо уповільнюються, порівняно з молодим віком (і особливо періодом дитинства), проте, досягнуті за більш тривалий період, результати такі ж самі стійкі, як і в молодшому віці.

Чарівної фрази «Сезам, відкрийся!» для вивчення ІМ (і взагалі для знання) не існує, стверджує, виходячи зі свого багатого досвіду, К. Ломб. З забуванням можна боротися тільки повторенням. Щодо можливості чи неможливості оволодіти ІМ, ми робимо висновок, виходячи з наших суб'єктивних уявлень. І все-таки за чверть століття вивчення ІМ було для авторки не важкою ношею, а невичерпним джерелом радості [1].

Сама Като Ломб почала вивчати англійську в 1933 році, почавши з читання одного з романів Дж. Голсуорсі. За тиждень, пише авторка, вона почала розуміти про що йде мова, а за два місяці вже насолоджувалася текстом. Вивчення російської мови почалося також з читання оригінального тексту – це був сентиментальний роман видавництва 1910 року, забутий кимось у готелі і знайдений Като. Зрозуміти текст допомагав російсько-англійський словник, куплений раніше в букіністичній крамниці. Цей текст забрав чимало часу і сил, і пізніше вона знала напам'ять цілі сторінки. А уже в 1943 році, сидячи у бомбосховищі під час авіаційних бомбардувань Будапешту, Като читала книгу «Мертві душі» М. Гоголя, сторінки якої були вклеєні в том угорської енциклопедії для маскування. Працюючи з оригінальними іноземними текстами, Като «вираховувала» за їх допомогою граматичну систему мови, що ставало базою для подальшого вдосконалення мови [1].

К. Ломб більшу частину свого життя працювала перекладачем-синхроністом, але мала також і викладацький досвід – викладала російську мову для майбутніх інженерів. Навчання було побудоване на спеціальних знаннях і спеціальних інтересах, те, що зараз ми називаємо – іноземна мова для професійних цілей. Система читання спеціальних текстів, розроблена К. Ломб та її колегами, широко застосовувалася у вищих навчальних закладах Угорщини і давала високі результати.

Вибирати для читання іноземною мовою потрібно такі книги, які є цікаві саме вам. Чим повніше книги задовольняють вашу цікавість, тим менше енергії витрачається на подолання такої «мертвої точки» як самодисципліна. Читати книги іноземною мовою потрібно з самих перших кроків вивчення мови.

Читання іноземних текстів К. Ломб радить розділити на два етапи – на першому етапі потрібно читати з мінімальним використанням словника, намагаючись зрозуміти текст в основному, спираючись на свої активні знання з мови; на дру-

© Л. І. Лушпай, 2015

гому етапі приділяти увагу деталям і використовувати того, що ми просуваємося вперед і у нас виходить. Це відчуття є основою для розвитку необхідної і корисної звички читати іноземні тексти, без якої успішне оволодіння іноземною мовою неможливе. Головним є вміння не впадати в розпач, не складати руки, коли ми попадаємо у недружелюбну атмосферу іноземного тексту, наголошує авторка.

Основним принципом вивчення ІМ є повторення моделей або зразків. Англійською мовою лінгвісти називають такі зразки *patterns*. К. Ломб користується власною робочою назвою – колодки або шаблони. Для їх автоматичного засвоєння потрібно багаточисельне повторення – саме таке повторення забезпечує книга, читання різних текстів іноземною мовою. За допомогою читання книг іноземною мовою створюється «мовний мікроклімат», який є необхідним для успішного оволодіння мовою. Ми знаємо важливість створення такого мікроклімату і читаючи тексти іноземною мовою ми, певною мірою, самі створюємо його [1].

Роль читання у вивченні ІМ неможливо переоцінити, і К. Ломб переконливо показала це на власному прикладі. Читати потрібно хоча би тому, наголошує авторка, що книга пропонує нам знання у цікавій і захоплюючій формі. Людина інстинктивно шукає приємного і намагається уникати протилежного. Саме тому зазубрювання кожного дня 20-30 іноземних слів, або фраз, а також опрацювання граматичних правил, які пояснив викладач, задовольнить наше почуття обов'язку, але навряд чи стане джерелом радості. А радість – це саме той стан, який є необхідним у процесі нелегкої праці вивчення ІМ. Книга є самим надійним носієм ІМ, який не тільки навчає нас граматики, але є також і цінним джерелом поповнення словникового запасу і вивчення іноземної лексики взагалі.

Набуття словникового запасу в дорослому віці має особливості, які необхідно враховувати у процесі вивчення ІМ. Автоматичність запам'ятовування, притаманна дітям, у дорослих майже не працює, а логічність мислення, характерна для зрілого віку, мало допомагає у вивченні іноземної лексики. Більшість слів і фраз, які використовують дорослі люди у своєму мовленні, прийшли до них з книг, а не зі словників, підручників, чи занять з викладачами, стверджує К. Ломб [1].

Працюючи над поповненням словникового запасу, К.Ломб радить враховувати дві важливі речі. По-перше, запам'ятовувати слова в контексті, по-друге, обов'язково складати свій словник. Щодо першого правила питань не виникає – ми всі усвідомлюємо визначальну роль контексту. Щодо другої практичної рекомендації, К. Ломб пояснює користь укладання такого словника. Кожне вписане до такого словника слово пов'язане з певним моментом нашої діяльності, нашими особистісними враженнями. Занотовуючи слово, фразу, речення до нашого власного словника ми вписуємо їх у контекст нашого Я, полегшуючи у такий спосіб можливість їх згадати у потрібний момент – ми фіксуємо обставини,за яких зустріли це слово, час, події, що відбувалися у цей час, а іноді навіть настрій, у якому ми перебували, опрацьовуючи це слово [1].

Людину, яка серйозно вивчає мови цікавить які особистісні риси та якості, а також які головні чинники допомагають досягти високих результатів у вивченні ІМ. Шведські дослідники розробили опитувальник, метою якого було відтворити модель студента-поліглота, або іншими словами, набір необхідних якостей, що властиві людям, які володіють декількома мовами і для яких вивчення іноземних мов є справою життя. Англійською мовою це питання звучить коротше і влучніше – what makes the good language learner? Учасникам опитування пропонували оцінити свої власні якості і навички за 5-бальною шкалою, де А дорівнювало 5 балам (найвищий рівень), а F означало відсутність певної якості (failed).

Лише одна четверта опитуваних поставили собі найвищий бал за відмінну пам'ять; 51% вважали, що мали відмінну здібність до імітування звуків ІМ; 31% поставили собі відмінно за здатність імітувати інтонації ІМ. На питання – що є найнеобхіднішим для успішного вивчення ІМ? – 91 % опитуваних відповіли – мотивація. На питання – що є важливішим для успішного вивчення ІМ – формальне (тобто організоване у навчальному закладі) навчання чи постійна залученість у мову? – 66% опитуваних віддали найвищі бали формальному навчанню і 95% визнали визначальним чинником постійну залученість у ІМ (читання текстів, перегляд фільмів, відвідування лекцій, спілкування з носіями мови, подорожі тощо) [2].

К. Ломб також наводить перелік особистісних якостей, завдяки яким людина досягає успіху у вивченні іноземних мов. Розглянемо і прокоментуємо цей список:

– цікавість до мов і до життя (це є базовий момент, на якому будується весь процес вивчення ІМ);

– грайливість (сама К. Ломб пише, що вона завжди якби гралася з мовами і це допомагало зробити сам процес вивчення привабливішим, захоплюючим, радісним і веселим);

– оптимізм (ця риса є необхідною для успішного виконання будь-якої творчої діяльності, а вивчення мови – це творчість);

– живий темперамент і бажання обговорювати різноманітні теми (якщо нам цікаве життя як таке, ми не байдужі до багатьох його сфер – це значить, що ми завжди маємо про що сказати і про що запитати, ми готові і до діалогу або дискусії і до монологу, який допоможе нам поділитися тим що ми знаємо з іншими);

– здатність знайти і відчути задоволення від самого процесу вивчення мови (це є важливий момент, бо разом з навичками самодисципліни ця здатність додає радості, відчуття успіху і постійного прогресу, оживляє і наповнює енергією та позитивом нелегку працю);

– сміливість застосовувати здобуті знання у живому спілкуванні (не боятися робити помилки і усвідомлювати, що саме через виправлення помилок набувається мовна і мовленнєва компетентність, шліфуються і вдосконалюються всі навички і вміння);

– спостережливість (пов'язана з допитливістю, що є необхідним у процесі будь якого знайомства і дослідження, а вивчення ІМ – це знайомство, дослідження і засвоєння;)

– відсутність марнославства і зверхності (ця якість забезпечує бажання і здатність висловлюватися, читати, пізнавати, запитувати, шукати відповіді, адже чим більше ми навчаємося, тим глибше розуміємо, як багато ми не знаємо);

– гнучкість (здатність відчувати мову, бути відкритими, приймати і застосовувати різні способи вираження і відображення реальності, які існують у різних мовах);

– толерантність до невизначеності (процес вивчення ІМ є складним і успіх приходить завжди як результат важкої і тривалої роботи).

Наступні риси ми просто перерахуємо, оскільки вони деталізують вищенаведені і не потребують детальних коментарів:

– любов до читання;

– відкритість до інших культур;

– відкритість до людей;

– задоволення від вирішення складних завдань.

Свій цінний і багатий досвід вивчення ІМ К. Ломб узагальнила у десяти заповідях для тих, хто серйозно і по-справжньому хоче вивчати ІМ:

1. Вивчай мову кожного дня. Якщо зовсім немає часу, то хоча би 10 хвилин. Найкращий час для занять ІМ – ранок.

2. Якщо бажання вивчати мову дуже швидко слабне, не примушуй себе, але й не полишай розпочате. Придумай якусь іншу форму – відклади книгу і послухай радіо, залиш поки вправи з підручника і переглянь словник і т.п.

3. Ніколи не зазубрюй і не заучуй нічого окремо, у відриві від контексту.

4. Занотовуй поза чергою і запам'ятовуй «готові фрази», які можна використовувати у максимальній кількості випадків.

5. Намагайся подумки перекладати все, що тільки можна: рекламне табло, що промайнуло, надпис на афіші, уривки розмов. Це завжди відпочинок, навіть, для втомленої голови.

6. Заучувати напам'ять варто тільки те, що виправлено викладачем. Не варто перечитувати власні невиправлені вправи; коли багато разів читаєш невиправлений текст, мимоволі запам'ятовуєш його з усіма можливими помилками. Якщо вивчаєш мову один, то заучуй лише стовідсотково правильне.

7. Сталі фрази, ідіоми запам'ятовуй у першій особі однини – наприклад, I am only pulling your leg.

8. Іноземна мова – це фортеця, штурмувати яку потрібно з усіх боків одночасно – читати газети, слухати радіо, дивитися недубльовані фільми, відвідувати лекції на іноземній мові, опрацьовувати підручник, листуватися і зустрічатися з носіями мови.

9. Не бійся говорити, не бійся можливих помилок, а проси, щоб їх виправляли. І, головне, не впадай у розпач і не ображайся, коли тебе виправляють.

10. Будь твердо переконаним і впевненим, що ти досягнеш своєї мети і у тебе сильна воля і прекрасні здібності до мов. Якщо вже втратив віру і наснагу, то думай, що ти просто достатньо розумна людина, щоб оволодіти такою милістю, як іноземна мова. А якщо матеріал все-таки опирається, то свари підручники, бо їх немає ідеальних, і свари словники, бо їх немає вичерпних; можеш сварити і мову, б всі мови важкі, а найважча – твоя рідна мова. І справа піде! [1].

Таким чином, аналіз двох відомих праць К. Ломб дозволяє нам зробити висновок, що визначальними чинниками, які забезпечують успіх в оволодінні іноземними мовами є, насамперед, висока мотивація студента, вміння організувати систематичну самостійну роботу над мовним матеріалом, застосовуючи всі доступні можливості і джерела, наполегливість і позитивний, оптимістичний підхід, а також усвідомлення власної відповідальності за результат.

Література:

1. Ломб Като. Как я изучаю языки. – Режим доступу : http://royallib.com/book/lomb_kato/kak_ya_izuchayu_yaziki.html

2. Lomb Kato. Harmony of Babel. Profiles of famous polyglots of Europe. – Режим доступу : http://www.tesl-ej.org/pdf/ej66/TESL-EJ_HarmonyOfBabel.pdf

УДК 811.111'42

А. Г. Майська,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОГАНІВ КІНОІНДУСТРІЇ США

У статті розглядаються американські кінослогани різних епох (згідно з періодизацією, впровадженою в кінознавстві). Вивчено їх спрямування і функції. Схарактеризовано мовленнєві особливості кінослоганів різних періодів і відмічено роль мовленнєвих засобів у досягненні комунікативного впливу кінослоганів на глядача. Продемонстровано взаємозв'язок між певними мовленнєвими засобами та спрямуванням/функцією кінослогана.
***Ключові слова**: кінослоган, спрямування слогана, функція слогана, інформативний слоган, іміджевий слоган, комунікативний вплив.*

В статье рассматриваются американские кинослоганы различных эпох (в соответствии с периодизацией, принятой в киноведении). Изучены направленность и функции кинослоганов. Охарактеризованы языковые особенности кинослоганов разных периодов и отмечена роль языковых средств в достижении коммуникативного влияния кинослоганов на зрителя. Продемонстрирована взаимосвязь между конкретными языковыми средствами и направленностью/функцией кинослогана.
***Ключевые слова**: кинослоган, направленность слогана, функция слогана, информативный слоган, имиджевый слоган, коммуникативное влияние.*

The article considers American film taglines according to the periodization recognized in film studies. The orientation and the function of the film taglines have been studied. The linguistic peculiarities of film taglines of various periods have been characterized and the role of linguistic means in the communicative impact achievement has been revealed. The connection between the particular linguistic means and the tagline orientation/function has been demonstrated.
***Keywords**: film tagline, tagline orientation, tagline function, informative tagline, image-buildimg tagline, communicative impact.*

У наш час одним з найбільш популярних видів мистецтва є кіно. По-перше, кіно є важливим елементом масової культури, потужним фактором впливу на колективну свідомість. По-друге, кіно – це важлива галузь індустрії у розвинених країнах світу, де кінофільм є товаром, який направляється кінокомпаніями до аудиторії, і, відповідно, потребує рекламування. Мета реклами кінопродукції – переконати аудиторію переглянути певний фільм, тобто придбати квиток до кінотеатру. Одним із способів реклами кінопродукції є кінослоган, тобто коротка фраза, яка передає в яскравій, образній формі основну ідею рекламної кампанії певного кінофільму [4, с. 8].

Актуальність дослідження кінослогана зумовлена сукупністю факторів. По-перше, кінослоган є розповсюдженим у сучасному англомовному (зокрема американському) культурному просторі видом рекламного тексту: кінослоган є ядром рекламної кампанії, йому належить ключова роль у створенні привабливого іміджу фільму. Глядач отримує початкову інформацію і перше враження про фільм саме через його слоган. По-друге, слогани кіно є носіями поширених у суспільстві ідей, цінностей, стереотипів, вони відображають і формують уявлення людини про світ; це обумовлює необхідність їх всебічного дослідження.

Отже, **об'єктом** дослідження у цій статті є американськький кінослоган. Ми розглядаємо слогани художніх фільмів виробництва США, які належать до декількох епох: довоєнного періоду (30-х рр.), післявоєнного періоду (кінця 40-х – початку 50-х рр.), 60-70-х рр., 80-90-х рр. та сучасного періоду (2000-х рр.). Не розглядаємо кіно воєнного періоду, оскільки після приєднання США до Другої Світової війни кіновиробництво зосередилося на документальних фільмах замість художніх і на короткометражних фільмах замість повнометражних [1, с. 41].

Метою дослідження є виявлення функціональних особливостей американських кінослоганів вищеназваних періодів. Завдання дослідження включають визначення спрямування і провідних функцій кінослоганів різних епох, а також виявлення мовленнєвих засобів, які сприяють виконанню цих функцій. Нами проаналізовано 320 прикладів американських кінослоганів різних епох. Кількісний розподіл кінослоганів за епохами є нерівномірним, оскільки число знятих фільмів варіювалося відповідно до особливостей розвитку кіноіндустрії кожного періоду.

Проблематиці рекламного слогана як особливого виду рекламного тексту присвячені численні дослідження. Д. Огілві визначає роль і функції тексту у рекламній кампанії [7]; І. Морозова і А. Кромптон надають рекомендації щодо складання успішних слоганів, вивчивши їх структуру та художні особливості [6; 5]; Д. Розенталь і М. Кохтєв розглядають засоби виразності слоганістики [4; 8]; Ф. Джефкінс вивчає комунікативні стратегії реклами, морфологічні і синтаксичні особливості слоганів [2]; Ч. Сендідж розглядає спонукальні мотиви рекламних текстів [10]. Проте кінослоганам у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів не було приділено достатньої уваги.

Важлива вимога, що пред'являється до рекламних текстів, – передача максимуму інформації за допомогою мінімальної кількості слів [6, с. 4], тому кінослоган посідає важливе місце у складанні рекламних текстів для кінопродукції. Важливими риторичними характеристиками кінослогана як особливого виду рекламного тексту є стислість, ритмічний і фонетичний повтор, контрастність, мовна гра й ефект прихованого діалогу [4, с. 9]. Завдяки цим особливостям слоган привертає увагу до рекламованого об'єкта, характеризує й індивідуалізує його. У певному сенсі, слоган виконує функцію розгорнутого власного імені [5, с. 26].

Говорячи про особливості кінослогана, важливо відзначити його вплив на свідомість аудиторії. Слогани кіно відображають ціннісні орієнтації, що переважають у суспільстві на певному етапі його розвитку, а також можуть нав'язувати глядачу певні стереотипи мислення і поведінки.

У рамках розгляду кінослогана з лінгвістичної точки зору варто звернути увагу на класифікацію слоганів. Дослідники здійснюють її за такими параметрами, як спрямування, функція, тривалість використання, структура тощо [3; 6; 8]. У цій статті ми розглядаємо американські кінослогани XX-XXI ст. за **спрямуванням** і **провідною функцією** [3]

За спрямуванням кінослогани можна поділити на **інформативні** та **іміджеві** [3; 8]. Інформативний слоган спрямований на те, щоб донести до глядача певну інформацію про фільм (його жанр, елемент сюжету, головного героя тощо). Іміджевий слоган спрямований на надання кінофільму певних іміджевих характеристик і акцентування уваги на його особливостях [3], тобто створення в глядача певного настрою, пов'язаного з образом фільму.

Кінослоган може виконувати наступні **функції**:

– інформаційну: інформування споживача про кінофільм;

© А. Г. Майська, 2015

– атракційну: привернення уваги глядача і створення умов для запам'ятовування PR-інформації;

– моделюючу: формування певної моделі світу, уявлення про ідеальний світ (у тому числі, формування різноманітних асоціацій, стереотипів тощо);

– повчальну: набуття кінослоганом ролі порадника, вчителя, друга, який добре знає реципієнта і вказує на більш правильні вчинки, непрямим чином формуючи певний образ поведінки;

– декоративну: створення настрою, сприятливого для опису фільму [8, с. 50].

Вважаємо, що між цими параметрами існує зв'язок: інформативному спрямуванню відповідає інформаційна функція, іміджевому – атракційна, моделююча, повчальна і декоративна функції.

Розглянемо американські кінослогани XX ст. і початку XXI ст. згідно з вищезазначеною періодизацією.

Перший період розвитку кіноіндустрії США – це епоха класичного Голівуду 30-х рр. Для класичного Голівуду характерна детально розроблена система жанрів: лірична комедія, бурлескна комедія, мелодрама, вестерн, мюзікл тощо [1, с. 39-40].

Кінослогани 30-х рр. (19 прикладів) за спрямуванням є інформативними та іміджевими і виконують відповідно інформаційну (12 прикладів) та атракційну (7 прикладів) функції.

Кінослогани 30-х рр. можуть вказувати на жанр фільмів і окреслювати основні лінії їх сюжету (таким чином виконується інформаційна функція):

The monster demands a mate (The Bride of Frankenstein, 1935) – [15].

Ця особливість кінослоганів зумовлена тим, що цільова аудиторія кіно у зазначений період включає здебільшого людей середнього віку; глядачі бажають знати тематику сюжету кінофільму, який вони будуть переглядати [14].

Також слогани кіно 30-х рр. виконують атракційну функцію, створюючи позитивні образи, налаштовуючи глядача на веселий, бадьорий лад, що зумовлено комедійною спрямованістю кіно цього періоду:

A ***glorious*** *songburst of gaiety and laughter! (Swing Time, 1936)* – яскравий образ створює прикметник, що виражає найвищий ступінь якості (*glorious*) [15].

У повоєнний період, що включає кінець 40-х і 50-ті рр., на розвиток кіновиробництва у США впливають специфічні ідеологічні фактори (загальне оновлення сфери моралі і культури) та економічні фактори (початок конкуренції кіно і телебачення) [1, с. 48]. Цільовою аудиторією кіно залишаються люди середнього віку [11].

Кінослогани повоєнного періоду (7 прикладів) є інформативними та іміджевими за спрямуванням, виконують інформаційну (5 прикладів) та атракційну (2 приклади) функції. Слогани цього періоду подають інформацію про основну ідею фільму, а також посилання на головних героїв:

The guy with the dynamite heart *meets* ***the girl with the firecracker eyes*** *(Magic Town, 1947)* – слоган містить посилання на елемент сюжету та подає яскраві образи самих головних героїв (поєднання інформаційної та атракційної функцій) – [15].

I changed my sex! (Glen or Glenda? 1953) – посилання на кульмінаційний момент у сюжеті (інформаційна функція) – [15].

Щодо мовленнєвих засобів впливу, для кінослоганів повоєнного періоду характерні різні види повторів і контрасність:

Life *is in their hands.* ***Death*** *is on their minds (12 Angry Men, 1957)* – [15].

Наступна епоха об'єднує кіно 60-х і 70-х рр. У 60-ті рр. молодь і старші підлітки стають цільовою аудиторією для кіноіндустрії. Популярними є фільми, які звертаються до тематики злочинності й бандитизму [1, с. 59]. Поширеним є жанр катастрофи, з'являється жанр хоррор (horror thriller) – [13].

Слогани американських фільмів 60-х і 70-х рр. є іміджевими за спрямуванням (25 прикладів). Атракційна функція (15 прикладів) є важливою у даний період; це обумовлено появою нових жанрів (бойовик, містика, наукова фантастика), необхідністю привернути увагу глядача до них. Також слогани цього періоду виконують повчальну функцію (10 прикладів): вони набувають нової форми (імперативу), тим самим посилюючи свій психологічний вплив. Вони містять звертання до глядача, пряме спонукання до дії або ж навпаки – застереження, які, проте, мають відношення не до об'єктивного світу, а до реальності, створеної у фільмі:

...and ***remember****, the next scream* ***you hear*** *may be* ***your own****! (The Birds, 1963)* – [15].

Don't go *in the water (Jaws, 1975)* – обидва слогани поєднують атракційну і повчальну функцію (ефект «моторошної таємниці» і застереження) [15].

У 60-70-ті рр. кіно закріплює свої позиції чинника формування світогляду, що підтверджується слоганами, які «звертаються» до аудиторії, являють собою «втручання» у внутрішній світ глядача (цей ефект досягається частим використанням займенників *you, your*): *...the next scream you hear may be your own.*

У порівнянні із попередніми епохами, кінослогани 60-х і 70-х рр. подають більше деталей не лише щодо тематики фільму, а й щодо образу головного героя (подаються імена персонажів або особові займенники, що вказують на них):

In 1959 a lot of people were killing time. ***Kit and Holly*** *were killing people (Badlands, 1973)* – [15].

У цей період для кінослоганів типовими є:

1) різні види повторів:

They're *young…****they're*** *in love…and* ***they*** *kill people (Bonnie and Clyde, 1967)* – [15].

2) метафора: *If you've got* ***a taste for terror****, take Carrie to the prom (Carrie, 1976)* – [15].

3) мовна гра: *A* ***glove story*** *(The Main Event, 1979)* – [15].

Отже, 60-70-ті рр. – період, у який відбувається стрімке посилення комунікативного впливу кінослоганів. Задача слогана ускладнюється: від привернення уваги та окреслення змісту фільму слоган переходить до створення інтриги і психологічного напруження для глядача; словесне оформлення кінослогана змушує аудиторію міркувати, «передбачати» те, що має відбутися на екрані. Кінослоган 60-70-х рр. розвиває логічне мислення, уяву глядача, і таким чином бере участь у формуванні його світогляду.

Наступний етап розвитку американського кіно охоплює 80-ті і 90-ті рр. (167 прикладів). У 80-ті рр. американський кінобізнес поступово захоплює світовий ринок, проводячи політику ідеологічної експансії. Популярними є жанри, орієнтовані на молодіжну аудиторію: бойовики, наукова фантастика тощо [1, с. 70]. Щодо 90-х рр., то цей період, у порівнянні з попередніми, відмічений сильним впливом масової культури; цільовою аудиторією кіно залишається молодь [12].

Кінослогани зазначеного періоду є іміджевими за спрямуванням. У кінослоганах 80-х і 90-х рр. зберігається переважання імперативу і звертань. Основні їх завдання – утримання зв'язку із внутрішнім світом глядача, вплив на формування уявлень про світ (наприклад, через елементи опису поведінки героїв):

They'll *never get caught.* ***They're on a mission from God*** *(The Blues Brothers, 1980)* – слоган описує створену модель реальності: є посилання на героїв *(they)* та імпліцитна позитивна оцінка їх діяльності; при цьому цю діяльність прямо не названо *(on a mission from God)* – [15].

Кінослогани 80-х і 90-х рр. виконують моделюючу (102) і декоративну (65) функції, часто поєднуючи їх: у нижченаведених прикладах подається певна картина світу і моделі поведінки героїв відповідно до жанру кожного з фільмів; виконання декоративної функції забезпечують мовленнєві засоби:

1) рима: *Families that* ***slay together stay together*** *(American Gothic, 1988)* – по [15].

2) ритмічний повтор: ***Sleep all day. Party all night. Never grow old. Never die.*** *It's fun to be a vampire (The Lost Boys, 1987)* – [15].

3) мовна гра: *Don't* ***get mad. Get everything*** *(The First Wives Club, 1996)* – [15].

Останнім ми розглядаємо сучасний період розвитку кіно у США (102 приклади). Щодо продукції американської кіноіндустрії 2000-х рр., то серед найактуальніших її жанрів – драма, бойовик, хоррор, триллер, наукова фантастика; популярною залишається комедія, при чому її жанри варіюються від сімейно-побутової до «чорної» [11]. Попри розмаїття жанрів, характерною особливістю сучасного американського кіно є стереотипізація, яка є результатом впливу реклами, інтернет-культури та інших факторів.

Сучасні американські кінослогани є іміджевими за спрямуванням, виконують моделюючу (58 прикладів) і атракційну (44 приклади) функції, оскільки кіноіндустрія має постійно утримувати увагу та інтерес аудиторії. У кінослоганах 2000-х рр. досить помітним є елемент «втручання» у думки і почуття глядача; вони міцно утримують увагу, створюють цікавий, інтригуючий образ:

His genius *undeniable.* ***His evil****, unspeakable (Hannibal, 2001)* – поєднання атракційної і моделюючої функцій: є посилання на головного героя і модель його поведінки; аудиторія прагне дізнатися, ким саме є герой і яким чином він діє – [15].

На сучасному етапі кінослоганам властиві певні мовленнєві особливості, які сприяють приверненню уваги і створенню образів, що запам'ятовуються:

1) лаконізм, наявність ритмічних повторів: ***No*** *mercy.* ***No*** *shame.* ***No*** *sequel (Scary Movie, 2000)* – [15].

2) контрасність: *The true story of* ***a real fake*** *(Catch Me If You Can, 2002)* – [15].

3) мовна гра: ***Deliver*** *us from evil (The Mailman, 2004).*

Підсумовуючи усе вищезазначене, розгляд функціональних особливостей американських кінослоганів можна представити у вигляді наступної таблиці:

Період	Спрямування	Провідні функції	Кількість	Всього у даний період	Разом
30-ті рр.	Інформативні Іміджеві	Інформаційна	12	19	320
		Атракційна	7		
40-50-ті рр.	Інформативні Іміджеві	Інформаційна	5	7	
		Атракційна	2		
60-70-ті рр.	Іміджеві	Атракційна	15	25	
		Повчальна	10		
80-90-ті рр.	Іміджеві	Моделююча	102	167	
		Декоративна	65		
2000-ні рр.	Іміджеві	Моделююча	58	102	
		Атракційна	44		

Таким чином, розгляд слоганів американської кінопродукції XX ст. і початку XXI ст. приводить нас до наступних **висновків**: з розвитком кінобізнесу слогани американських фільмів набувають більш складної форми і змісту; слогани фільмів 30-х рр. і повоєнного періоду (кінця 40-х – 50-х рр.) надають конкретну інформацію про жанр і елементи сюжету; у 60-70-ті рр. кінослогани звертають увагу не до змісту або ідеї, а до образу головного героя (містять імена персонажів або особові займенники, що вказують на них); у 80-х і 90-х рр. кінослогани також зосереджені на персонажах (часто описують поведінку героїв); в американському кіно 2000-х рр. слогани знову звертаються до змісту та ідеї фільму, лише у деяких випадках зосереджуючи увагу на образі головного героя. Ефект впливу на глядача здійснюється за допомогою мовленнєвих засобів, а саме повторів, мовної гри, гіперболи, протиставлення, емоційно забарвленої лексики тощо.

Функціональний аналіз американських кінослоганів продемонстрував значну роль стилістичних мовленнєвих засобів у формуванні кінослогану, тому найближчою **перспективою** дослідження вважаємо саме стилістичний аналіз кінослогану.

Література:

1. Баженова Л. М., Некрасова Л. М. Мировая художественная культура. XX век. Кино, театр, музыка / Л. М. Баженова, Л. М. Некрасова. – СПб. : Питер, 2008. – 432 с.

2. Джефкинс Ф., Ядин Д. Паблик Рилейшнз. Учебное пособие. Перевод с англ. под ред. Б. Л. Еремина / Ф. Джефкинс, Д. Ядин. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 211 с.

3. Клендар А. Место слогана в PR-деятельности компании. – Режим доступу : pr-club.com›assets/files/pr_lib/pr…klendar.doc

4. Кохтев Н. Н. Реклама: искусство слова. Рекомендации для составителей рекламных текстов. – Режим доступу : http://www.studmed.ru/kohtev-nn-reklama-iskusstvo-slova-rekomendacii-dlya-sostaviteley-reklamnyhtekstov_38f740f524b.html

5. Кромптон А. Мастерская рекламного текста (второе издание) / А. Кромптон. – М. : Довгань, 1995. – 243 с.

6. Морозова И. В. Слагая слоганы / И. В. Морозова. – М. : РИПХолдинг, 1998. – 172 с.

7. Огилви Д. Откровения рекламного агента / Д. Огилви. – М. : Бератор-пресс, 1998. – 185 с.

8. Розенталь Д. Э, Кохтев Н. Н. Язык рекламных текстов / Д. Э. Розенталь, Кохтев. – М. : Высш. школа, 1981. – 125 с.

9. Романова Т. П. Слоганы в языке современной рекламы / Т. П. Романова // Лингвистика. – 2001. – № 3 – С. 32–38..

10. Сендидж Ч. Реклама: теория и практика / Ч. Сендидж. – М. : Сирин, при участии МТ-ПРЕСС, 2001. – 236 с.

11. Кінематограф США. – Режим доступу : http://prousa.info/us_cinema

12. Розвиток американського кінематографу. – Режим доступу : http://bukvar.su/kultura-i-iskusstvo/147526-Razvitie-amerikanskogo-kinematografa.html

13. Film industry (United States). – Режим доступу : http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Film_industry_(United_States)

14. Hooray for Hollywood: A Brief History of the American Film Industry. – Режим доступу : https://scheong.wordpress.com/2011/05/31/hooray-for-hollywood-a-brief-history-of-the-american-film-industry/

15. Movie Taglines/slogans: Database of 1000+ memorable, famous movie taglines. – Режим доступу : http://www.adglitz.com/2010/11/movie-taglinesslogans-database-of-1000-memorable-famous-movie-taglines-slogans-of-all-times/

УДК 811.111'42

І. В. Малиновська,
Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов НАН України, м. .....

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І США

Стаття присвячена обговоренню методологічних засад функціонально-стилістичного дослідження філософського дискурсу та їх застосування при аналізі англомовного філософського дискурсу. Враховуючи специфіку філософського дискурсу, постулюється необхідність додавання до троїстої моделі функціональності фактору референта. Акцентується унікальність філософського дискурсу в аспекті теорії функціональних стилів і доводиться необхідність виділення його в окремий стиль.
Ключові слова: *філософський дискурс, англомовний філософський дискурс, функціональність, стиль, жанр.*

Статья посвящена обсуждению методологических основ функционально-стилистического исследования философского дискурса и их применения при анализе англоязычного философского дискурса. Учитывая специфику философского дискурса, постулируется необходимость обогащения тройственной модели функциональности фактором референта. Акцентируется уникальность философского дискурса в аспекте теории функциональных стилей и доказывается необходимость выделения его в отдельный стиль.
Ключевые слова: *философский дискурс, англоязычный философский дискурс, функциональность, стиль, жанр.*

The article discusses some methodological issues of the functional and stylistic analysis of the philosophical discourse and its application to the study of the English-speaking philosophical discourse. Given the specificity of philosophical discourse, argued has been the need to add the factor of referent to the tripartite functional model. Emphasized has been the uniqueness of the philosophical discourse in terms of the functional styles theory and its separate style status has been postulated.
Key words: *philosophical discourse, English-speaking philosophical discourse, functionality, style, genre.*

Філософський дискурс (ФД) займає особливе місце серед дискурсів інших типів. Гуманітарні науки не виробили загальної несуперечливої точки зору щодо його функціонально-стилістичної характеристики. У філософських і поодиноких присвячених йому лінгвістичних дослідженнях автори ідентифікують ФД по-різному: як науковий [2], світоглядний [8, с. 34], – аж до парадоксального твердження, що цього феномену сьогодні взагалі не існує [9]. Наявність таких різних і навіть протилежних поглядів вказує як на багатогранність, складність самого лінгвістичного об'єкту, так і на теоретичну лакунарність його описів, про що більш докладно викладено у попередніх роботах авторки [5]. Тож метою цієї статті є встановлення специфіки формальної організації англомовного ФД після визначення базових принципів його функціонального дослідження.

Проблема функціональності – одна з традиційних як у вітчизняній, так і світовій лінгвістиці XX-XXI століть, і спирається на провідні авторитети – від В.Матезіуса до В.В.Віноградова. У вітчизняній лінгвістичній традиції склалася своя школа функціональної стилістики, яку започаткував О.М. Мороховський і яку продовжує О.П. Воробйова. Їх спільний посібник зі стилістики і досі залишається найгрунтовнішим викладенням як концептуального апарату стилістики, так і системних принципів організації і функціонування стилістичних засобів мови

Сьогодні на перший план висуваються ті аспекти функціональності, які пов'язані із вивченням дискурсу. Дослідники підкреслюють, що теорія функціональних стилів, у тому вигляді, у якому вона розвивалася у другій половині минулого століття вже не відповідає ані сучасному мовознавству, ані сучасній мовній ситуації [11, с. 13–14]. Особливо це стосується номінацій функціональних стилів. При цьому саме базове поняття «функціональності» не ревізується і залишається у полі загальної дефініції, наприклад, «Functionality is the quality or state of being functional» [15], та базового тлумачення у полі професійного лінгвістичного дискурсу: «Функция языковых средств понимается как свойственная им в языковой системе способность к выполнению определенного назначения и к соответствующему функционированию в речи; вместе с тем функция – результат функционирования, то есть реализованное назначение, достигнутая в речи цель» [1, с. 565]. Із поширенням антропоцентричної парадигми лінгвістичних підходів це загальновизнане розуміння суттєво деталізується й уточнюється у межах заданої таким визначенням троїстості у якості потрійної моделі функціональності. Постає питання про каузатора функціонування як у межах конкретного мовленнєвого акту, так і всього процесу процесу суспільної (вужче – професійної) комунікації. Стилістичний відбір мовних засобів може спричиняється в інтересах мовного співтовариства в рамках національної мови, професійних/групових інтересах у межах усталених дискурсів, та індивідуальних інтересів адресата та адресанта у межах мовленнєвого акту. Очевидно, що стилістика мовлення визначається узгодженням відповідних функцій: обслуговуванням індивідуальних інтенцій необхідністю підтримання групової й загальної для всієї мовленнєвої спільноти комунікації [11, с.14] Втім, і така модель, на наш погляд, не враховує ще один важливий чинник, який також в не останню чергу визначає стилістичний відбір: характер і природу самого процесу комунікації на всіх зазначених вище рівнях (індивідуальному, груповому, національному).

У даному дослідженні ми спираємося на розуміння дискурсу, сформульованому на основі діяльнісного підходу, в межах якого дискурс постає як вербалізована мовленнєво-розумова діяльність, яка є сукупністю цього процесу і його результату і має власне лінгвістичний та позалінгвістичний плани. Як результат дискурс є сукупністю текстів, створених учасниками комунікації, дискурс як процес – мовленнєва діяльність, що є вербалізованою тут і наразі (у конкретному історичному хронотопі). Лінгвістичний план дискурсу складається із маніфестацій мовних засобів, що їх використано у згаданій вище сукупності текстів. Другий – лінгвокогнітивний – план пов'язаний із мовною свідомістю, обумовлює вибір мовних засобів і впливає на породження і сприйняття текстів, проявляючись у контексті і пресупозиції [4, с. 200-201]. Саме наявність лінгвокогнітивного плану дискурсу вимагає при аналізі цього феномену звернутися до його референту – людського життя у всій його повноті,- інтегральна характеристика якого розгортається у вигляді дискурсивної практики.

Визначивши концептуальні засади дослідження, перейдемо до аналізу мовних, мовленнєвих, соціальних та референтних чинників специфіки функціонально-стилістичних особливостей філософського дискурсу Великої Британії та США. Ми вже зазначали складнощі віднесення ФД до певного типу дискурсу. Це має свої об'єктивні причини, які криються як в історії розвитку цього дискурсу, його організації на сьогоднішньому етапі, також статусі філософії як суспільного феномену, а, головним чином, – унікальному характеру філософської діяльності – філософуванні.

Теоретичні джерела і філософські енциклопедичні словники дефінують філософію як особливу форму людського знання і пізнання, теоретичну форму світогляду, форму існування духовної культури народу. Коротко підсумовуючи різні

© І. В. Малиновська, 2015

визначення, філософію можна позначити як раціональну самосвідомість людства, змістом якої є експлікація глибинних форм мислення [10, с. 15–16]. Тобто, філософія не є чистою наукою, не дорівнює культурі або світогляду, проте є сплавом і першого, і другого, і третього. Відповідно й філософський дискурс, взятий у цілому, виходитиме за межі по-окремо наукового, гуманітарного і культурологічного.

Мовний матеріал на лінгвальному рівні показує, що така універсальна унікальність притаманна й англомовному ФД. При визначенні його приналежності до певного стилю дослідник стикається з усім набором складностей, які може містити об'єкт лінгвістичного дослідження: невизначеність меж і термінології, відсутність одноманітної організації тексту, змішення строгих і пливких композиційних форм, розмитість (а іноді й відсутність) термінологічних дефініцій, імплікаційність підтексту, насичена ідіалектність, поліжанровість, що наближає цей дискурс до художнього, поетизм, логіцизм, алюзійність і метафоричність, гра мовою і смислами, і наприкінці кінців, – свідома та несвідома кодованість, та ще багато іншого, що розглядалося нами у попередніх публікаціях, присвячених загальним характеристикам філософського дискурсу та складностям його ідентифікації [Малиновська].

Крім того, існує питомий корпус підтипів англомовного ФД, які за своїми лінгвостилістичними показниками наближаються до художнього дискурсу (зокрема, напрямку потоку свідомості), коли текст витворюється, фактично фіксуючи *інтуїтивний* перебіг думки і звідти його яскрава образність, метафоричність, неструктурованість. Умісно процитувати відоме висловлювання Л.Вітгенштейна: « Philosophy ought really to be written only as poetic composition» [14]. На близькості філософського і художнього дискурсів наголошував видатний культуролог О.Ф. Лосєв наголошував на тому, що не менш ніж понятійна семантика для філософії є важливим її зарядженість образами і поетикою: «Философская система любого мыслителя прошлых времен должна рассматриваться нами не только систематически-понятийно, но и стилистически-художественно…» [8, с. 49].

і. Співвідношення двох типів дискурсу – наукового і художнього – є домінантою всього англомовного ФД і спричинено гносеологічним конфліктом метафізики, феноменології та прагматики (у британському варіанті – лінгвістичної філософії), як основних напрямків сучасної англомовної філософії. Представниками цих напрямків є Д. Патріф, К. Поппер, К. Макджінн, П.Ф. і Г.Строусони, чиї роботи склали матеріал дослідження. Розглядалися також тексти знаних британських філософів релігії Єнтоні Флью, С. С. Льюиса та Дж.Хіка.

іі. Така ж різноманітність спостерігається і в американській філософії, яка, підтверджуючи своє спільне із британською коріння, розвивається частково у близьких до британської напрямках: філософія розуму, філософія мови, філософія науки (Хілярі Путман, Д.Девідсон, Дуглас Гофстадтер, Дж. Серль, Патрісія та Поль Черчленди, і навіть Н. Хомський, якого західна традиція відносить й до філософів), втім особливо опукло вона проявляється у прагматизмі (Дж. Дьюі, У. Куін, К. Уест, С.Хаак), а також філософії політики і права (Р.Дворкін, Р. Познер) [13].

Визнаючи неосяжність об'єкту дослідження для рамок невеликої статті коротко зупинимося на основних функціонально-стилістичних характеристик наукового компоненту ФД Великої Британії і США.

Як вже було зазначено, сучасна функціональна стилістика тексту ґрунтується на тому, що стильова своєрідність як окремих текстів, так і цілих типів тексту детермінована комплексом взаємопов'язаних лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. При цьому, власне мовленнєва специфіка будується на екстралінгвістичному фундаменті, який визначає створення особливої організації тексту у процесі мовленнєвої діяльності та специфіку функціонування мовленнєвих одиниць у цьому тексті.

Загальновідомо, що науковий текст виступає у якості продукту актуалізованого процесу функціонування мови у специфічній сфері наукової діяльності та спілкування. Екстралінгвістичною основою наукового тексту є комунікативна та когнітивна діяльність суб'єкту наукового пізнання, що направлений на свій специфічний об'єкт. У якості цього об'єкту виступають події та процеси реально існуючої дійсності.

Аналіз смислової структури наукового тексту з позиції діяльнісного підходу та при включенні екстралінгвістичного початку до текстотворчої діяльності суб'єкта дозволяє побачити підґрунтя якісної перебудови екстралінгвістичного початку у внутрішньо мовленнєвий. Найбільш явно особливості наукового стилю виявляються науковій прозі на противагу художній. Специфічною рисою наукової прози, що принципово відрізняє її від розмовно-побутової та художньої мови є її відстороненість, а також узагальненість, безособовість (або «невизначена-особистість») як спосіб вираження узагальнення, оскільки сам предмет науки, її призначення, специфіка та характер наукового, тобто відстороненого мислення, обумовлює відповідну систему мовленнєвих прийомів та засобів. Це означає, що саме узагальнено-відсторонений характер даного функціонального стилю визначає більш часткові, особливі та специфічні його риси. У дослідженому корпусі текстів це підтверджується тим, що речення із «невизначеною особою» складають біля 75 % всієї кількості речень як для метафізичного (74,1%), так і для феноменологічного напрямків (75, 3%), хоча у релігійно-філософських текстах цей показник суттєво нижчий, хоча й достатньо питомий – 41,8 %.

Наукове мовлення, з одного боку, і художнє, з іншого, відображають особливості різних типів мислення: строго понятійного та образно поетичного. різниця між цими типами залежить від характеру пізнання, що представляє собою діяльність аналізу та синтезу. У філософуванні ці обидва типи мислення органічно переплетені. У працях філософів, які обрали форму вільного роздуму, забарвленого особистою інтонацією, світогляд автора як єдність його бачення світу грає у сучасних філософських текстах ту організуючу роль, яку у філософів академічного складу грало системно-теоретична єдність наукового висвітлення проблеми. Подібний тип філософствування репрезентований у переважній більшості англомовних філософських робіт, навіть тих, які відносяться переважно до сієнтиського стилю викладу. Якщо думка залишається цілісною лише завдяки єдності синтезу, залишаючи поза рамками результату пізнання продукти аналізуючої діяльності, то можна зробити висновок про те, що вона рухається у формах образно-поетичного мислення. Понятійне мислення передбачає одночасне поєднання синтезу та аналізу у формах результату пізнання. Саме через це, понятійне мислення також має дискурсивну форму.

Кожний філософський твір є завершеним, але не закритим дискурсом, діалогічно пов'язаний з іншими гуманітарними пошуками як у синхронії, так і діахронії. У цьому контексті дискурс, це не тільки комунікативна подія, але і послідовність пропозицій, що забезпечує історичну безперервність розгортання топіку, реалізація певної мовленнєвої стратегії. То ж інтертекстуальністю сьогодні залишається чи не найбільш визначальною характеристикою ФД та його текстів. Ми розуміємо інтертекстуальність як процес діалогічної взаємодії окремих текстів, як у плані змісту, так і форми вираження, що здійснюється як на рівні текстового цілого, так і на рівні окремих смислових структур та формальних елементів [12, с. 81]. При цьому, у філософському дискурсі на перший план виходить «діалог» саме первинних текстів, а вторинні – наукові рецензії, реферати, анотації та обзори відносяться скоріш, до інституціолізованих форм ФД і не є головними показниками

його інтертекстуальності. Інтертекстуальність ФД тісно пов'язана із його діалогічністю і може бути визначеною як методологічний інструмент аналізу смислової макроструктури як вторинних текстів, так і творів, що реалізують ядерні властивості наукового стилю – статей та монографій. Текст у тексті пов'язаний як з компресією чужого тексту, так із текстом, що належить одному і тому ж суб'єкту пізнавальної діяльності – автору наукового твору визначає інтердискурсивність окремого типу – інтрадискурсивності.

Англомовному науковому ФД, як і науковому дискурсу взагалі, притаманна складна ієрархія субтекстів різного рівня. Такими аспектами є типові компоненти тексту, детерміновані комплексом екстралінгвістичних факторів. У рамках подібної трактовки одиниці метатексту, що дискретно розсіяні у просторі тексту нового знання, виконують роль логічних і структурних зв'язків субтекстів і цим забезпечують цілісність тексту. Втім набагато специфічнішим для ФД, є ієрархія жанрів і піджанрів в одному філософському творі, повний комплект яких включає: діалог як акт розуміння і самозміни; афоризм як поєднання особистої переконаності і дидактичності, сповідь, як перетин самосвідомості культури і особистої долі; апологія «за» і апологія «проти» як поєднання «вічної вісті» і ситуації начасі; трактат як оле систематичного міркування; есе як з'єднання думки, образу і буття; притча як данина традиції та кейс. Всі названі жанри відтворюють історично детерміновані практики філософування, втім залишаються актуальними у сучасному англомовному дискурсі. Інтерпретаційність англомовного ФД позначилась на тому, що чи не на перший план висувається жанр, який можна умовно позначити, як «коментар до тексту, що його не було написано» [6].

При цьому важливо відмітити, що структурні компоненти жанру зберігаються у кожному із досліджених філософських творів. До таких відносяться : локальний дискурс, філософська тема і проективна функція, що також наближає ФД до традиційного наукового дискурсу. Жанрова ж суміш як відбиття мінливості кордонів стилів і жанрів у сучасній культурі – свідоцтво витирання кордонів між філософією і літературою, філософією і теологією, що особливо опукло проявляється у текстах американських моральних філософів.

Які б стильові компоненти не переважали в окремих англомовних філософських творах – наукові, чи художньо-образні, – своєрідність дискурсивності філософського тексту обумовлена, перш за все тим, що, що логіка розгортання наукового твору співвіднесена не лише з процесом викладання матеріалу, а й з загальним ходом доведення ідеї, логіки огляду наукового матеріалу, поступовістю рефлексивного процесу. Перформативна схема наукового викладу є не тільки способом представлення нового знання, алей способом його доказу. Вона експлікує хід дослідження, перехід від умов і посилок до наслідків, шлях отримання нового знання та спосіб його виведення із попереднього знання. Це надає адресату можливість пройти той же шлях дослідження – перевірити спосіб отримання знання і впевнитися в його обґрунтованості.

Філософські тексти та їх фрагменти, які за образністю або за жанровою приналежністю можна віднести до художніх, явно не структуровані, нагадують потік свідомості і вербалізують поняття, що продукуються при інтуїтивному перебігу думки.

Таким чином і у першому, і у другому випадку йдеться про глибинну й іманентно притаманну ФД рефлективність, яку ми вважаємо системотворчим фактором філософського дискурсу як такого, й англомовного філософського дискурсу, зокрема.

Література:

1. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А. В. Бондарко // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энцилопедия, 1990. – С. 565–566.

2. Варнавская О. О. Особенности языка философского научного текста: Автореф. дис. … канд. филол. наук спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. О. Варнавская. – Ростов-на-Дону, 2005. – 21 с.

3. Козлова А. В. Семантика и прагматика возможных миров в контексте философского дискурса прагматизма: опыт лингвистического исследования: Дис. …канд. филол.наук. спец.10.02.04. «Германские языки» / А. В. Козлова. – Иркутск, 2009. – 193 с.

4. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.

5. Малиновська І. В. Лінгвістичний аналіз філософського дискурсу: питання ідентифікації і характеризації (на матеріалі сучасного англомовного філософського дискурсу) / І. В. Малиновська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи// НАН України.Центр наукових досліджень і викладання внозем.мов; редкол. А. Д. Бєлова (гол.ред) [та ін.] – К. : Логос, 2009. – С. 146–157.

6. Малиновська І. В. Феномен англомовного філософського дискурсу: сліди текстів, що не написані // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія: Філологія. – Т. 14. – № 1. – 2011. – С. 77–87.

7. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева. – Киев : Вища школа, 1984. – 241 с.

8. Лосев А. Ф. Страсть к диалектике. Литературные размышления философа / А. Ф. Лосев. – М. : Советский писатель, 1990. – 318 с.

9. Соколов Е. Г. Марганализация философского дискурса / Е. Г. Соколов // История философии, культура и мировоззрение. К 60-летию профессора А. С. Колесникова. – СПб. : Санкт-петербургское философское общество, 2000. – С. 149–164.

10. Причепій Є. М. Філософія / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Київ : Академвидав, 2009. – Видання третє, стереотипне. – 592 с.

11. Хазагеров Г. Г. В поисках новой дискурсивной стилистики (о слабостях функционально-стилистического похода и перспективности риторических теорий стиля) / Г. Г. Хазагеров // Язык. Текст. Дискурс: межвузовский научный альманах. – Вип. 3. – Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2005. – С. 13–22.

12. Чернявская В. Е. Интертекстуальность как текстообразующая категория в научной коммуникации (на матери але неметкого язика): Дисс. …докт.филол. наук. Спец. 10.02.04. « Германские языки» / В. Е. Чернявская. – Спб, 2000. – 447 с.

13. The Stanford Encyclopedia of Philosophy / Principal Editor: Edward N. Zalta. – Stanford CA 94305-4115: Stanford University, The Metaphysics Research Lab Center for the Study of Language and Information. International Standard Serial Number: ISSN 1095-5054, 2011. – World Wide Web URL//Режим доступу: http://plato.stanford.edu/

14. Wittgenstein L. Culture and Value (in collaboration with Heikki Wright ed. G. H. Von Nyman), trans. Peter Winch/Ludwig Wittgenstein. – Oxford : Basil Blackwell, 1980. – http://faculty.ed.uiuc.edu/burbules/syllabi/Materials/CHAP9.htm

15. Webster's Online Dictionary – Definition Dictionary. websters-online-dictionary.org. ICON Group International, Inc. Archived from the original on 2010-08-29. Retrieved 2010-08-29.

УДК 82 – 146. 2 (4) (043.3/5)

М. В. Маркова,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ЛІТЕРАТУРА РОМАНТИЗМУ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ІЗ НАТУРФІЛОСОФСЬКИМИ КОНЦЕПЦІЯМИ ЕПОХИ: ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАГИ

Стаття присвячена аналізу основних аспектів взаємодії літератури та натурфілософії епохи романтизму. Автор прослідковує історію вивчення питання, наводить власні спостереження щодо шляхів та способів концептуалізації натурфілософських ідей у художньо-естетичному дискурсі романтизму, а також накреслює можливі перспективи у подальшому дослідженні проблеми.
***Ключові слова**: естетика, література, поезія, природа, романтизм, натурфілософія.*

Статья посвящена исследованию главных аспектов взаимодействия литературы и натурфилософии эпохи романтизма. Автор просматривает историю изучения вопроса, приводит собственные наблюдения относительно путей и способов концептуализации натурфилософских идей в художественно-эстетическом дискурсе романтизма, а также намечает возможные перспективы в дальнейшем исследовании проблемы.
***Ключевые слова**: литература, поэзия, романтизм, натурфилософия, природа, эстетика.*

The article is devoted to the most important aspects of the interaction of the literature and philosophy of nature in the epoch of Romanticism. The author traces the history of the study of the issue, gives his own observations on the ways and means of conceptualizing of the ideas of the philosophy of nature in the artistic and aesthetic discourse of Romanticism and outlines possible avenues for a further study of the problem.
***Key words**: esthetics, literature, nature, philosophy of nature, poetry, Romanticism.*

Проблема взаємозв'язку філософії природи (натурфілософії) та художньої літератури була актуальною для європейського культурного регіону вже в часи античності. У Стародавній Греції натурфілософія зароджується в умовах культурно-міфологічного синкретизму, коли ще не було чіткого розмежування між філософією та мистецтвом, наукою та релігією, історією і мораллю тощо. Своєрідне повернення до ідеї синкретичного співіснування натурфілософії та літератури спостерігаємо в епоху романтизму.

На жаль, питання взаємодії романтичних літератури та філософії природи перебуває на маргінесі вітчизняних літературознавчих студій. Як виняток можемо констатувати лише дещо дотичні до названої проблеми розвідки авторитетної дослідниці українського літературного та філософського романтизму Т. Бовсунівської [2; 3; 4; 5] та статтю Н. Постової про натурфілософію Ш. Бодлера [11]. У контексті російської науки про літературу виділимо насамперед праці радянського вченого М. Епштейна [напр., 14], а також вже сучасні дослідження викладачів Волгоградського державного університету А. Смірнової [12] та Л. Гурленової [7], одначе стосуються вони радше загальних аспектів проблеми «література і натурфілософія». Дещо актуальнішими є для нас ідеї відомого російського дослідника літератури В. Жирмунського, який ще у 1914 р. назвав натурфілософію хронологічно першим етапом розвитку романтичної художньої свідомості [8], а також Є. Майміна, котрий у своїй монографії «Русская философская поэзия: поэты-любомудры, А. С. Пушкин, Ф. И. Тютчев» пише про «натурфілософську лірику» як окремий жанр, іманентний російській романтичній поезії, та визначає характерні для неї формально-змістові ознаки [9]. Не можемо також не згадати Н. Берковського, котрий перший із російських літературознавців звернув увагу на необхідність вивчення впливу романтичної натурфілософії на художню творчість романтиків [1]. Серед здобутків західних науковців слід насамперед відзначити монографію Дж. Біча «Концепт природи в англійській поезії XIX ст.» [15], фундаментальну статтю угорського літературознавця К. Хорвата «Романтические воззрения на природу» [13], а також розвідку польської вченої М. Яніон «Студія про романтичні ідеї. Естетика і природа» [21]. Окремі аспекти проблеми впливу романтичної філософії природи на художню літературу й естетику романтизму висвітлені також у роботах таких європейських та американських літературознавців, як Р. Бервік [16], Ф. Гендерсон [19], Д. Ньюбавер [22], Р. Олсон [23], Н. Сол [24], Т. Фулфорд, Д. Лі та П. Кітсон [18]. Проте практично всі вони носять фрагментарний щодо досліджуваного нами питання характер. Наша розвідка є спробою дуже лаконічного, проте комплексного погляду на взаємозв'язки літератури романтизму із натурфілософськими ідеями доби. Її мета – своєрідний зарис окресленої проблематики. Роботу такого плану вважаємо актуальною зважаючи на той визначальний уплив, який філософія природи мала в епоху романтизму в усіх сферах життя, з одного боку, і слабку дослідженість цього впливу в українській науці – з іншого.

Насамперед зазначимо, що як один із аспектів романтичного світогляду, натурфілософія займала центральне місце у загальній ідейно-естетичній концепції романтиків. У культурі європейського романтизму вона відіграла роль того фундаменту, на якому постали романтична концепція природи та романтична картина світу. Концепція природи у романтизмі кардинально відрізняється від концепції природного світу попередніх культурних епох, передусім класицистичної. Слід зазначити, що до сьогоднішнього дня в європейському літературознавстві точаться суперечки стосовно присутності руссоїстичних, просвітницьких традицій у ставленні до натури в культурі романтизму [детальніше про це див.: 13; 15]. Проте загальний висновок зводиться до того, що на противагу «прекрасній», ідеально впорядкованій, часто статичній природі класицизму, у романтизмі природний світ виступає живим, динамічним, одухотвореним. У світлі натурфілософських концепцій того часу природа у творах європейських романтиків виявляє такі специфічні риси, як гілозоїзм, цілісність, креативність, розумність, системність, гармонійність тощо. Що ж стосується романтичної картини світу, то слід підкреслити, що властивості натурфілософськи обґрунтованого і проінтерпретованого природного середовища часто переносилися романтиками й на інші аспекти реальності, а тому в термінах органічності визначалися держава, суспільство, система економічних і сімейних відносин, історичні процеси, різноманітні аспекти людської цивілізації та космос загалом[1].

Один із найвідоміших представників світової літератури – німецький романтик Г. Гайне стверджував, що після того, як засновник романтичної філософії природи Ф. В. Й. Шеллінґ оприлюднив свої натурфілософські праці, «поэты стали глубже воспринимать природу» [1, с. 218]. І справді, під впливом натурфілософських доктрин митці романтизму навчилися бачити у природі її правдиву сутність: не матеріальну, мертву, хоча й живописну (natura naturata), а глибинну, живу, одухотворену (natura naturans). Пейзаж як самодостатній художній прийом через своє поверхове відтворення натури перестав цікавити романтиків. Якщо ж у їхніх творах і з'являлися ландшафтні замальовки, то вони завжди скеровували до

[1] Детальніше про джерела романтичної філософії природи та її фундаментальні ідеї див. нашу розвідку [11].

© М. В. Маркова, 2015

підтексту, виводили природні образи на більш високий рівень – чи то світ людської душі, чи то світ безконечного Духу. Побіжно зазначимо, що найповніше таке ставлення до пейзажу зреалізувалося у романтичному живописі, зокрема в роботах представників так званої німецької школи – К. Д. Фридриха та К. Г. Каруса. Творчість названих митців, що постала на безпосередньому ґрунті німецької романтичної натурфілософії, демонструє суттєву перевагу духовної складової над предметною. Так, для К. Г. Каруса змалювання об'єктів природи є лише зручним способом вираження власних думок та настроїв, а картини К. Д. Фридриха у своїй більшості зображують на фоні пейзажу постаті людей, що наче зреклися своєї матеріальної екзистенції, аби злитися із всесвітнім Духом, що проймає натуру [детальніше див.: 20].

Чи не найважливішим із процесів, що відбувалися на основі впливу філософії природи на європейський романтичний рух, є концептуалізація її елементів (думок, ідей, принципів, положень, постулатів) у творчості митців романтизму. Вважаємо, що найбільш повно та об'ємно у художньо-естетичній практиці європейських романтиків втілилися вісім фундаментальних натурфілософських концептів: 1) єдності (тотожності) свідомості та буття, матерії й духу; 2) єдності явищ і процесів природи; 3) органічності природи; 4) полярності сил натури та діалектичної взаємодії протилежностей; 5) динаміки та історизму природи; 6) метаморфози; 7) одухотвореності (анімованості) натури та 8) символічності природного світу. При цьому п'ять перших більше презентовані текстами естетичного характеру, адже будучи основою романтичного розуміння не лише природи, але й дійсності загалом, натурфілософія значною мірою вплинула і на формування уявлень романтиків про основні шляхи та принципи її (дійсності) образного освоєння й відтворення, тобто естетичної теорії європейського романтизму, а три останні – літературно-художніми текстами романтизму. У межах романтичної естетики функціонування елементів натурфілософського знання відбувалося через естетичні категорії та поняття. Так, зокрема, натурфілософський принцип єдності (тотожності) матерії й духу концептуалізується в естетичній категорії прекрасного, детально розробленій Ф. В. Й. Шеллінґом та С. Т. Колриджем, принцип полярності природних сил та їхнього синтезу – в естетичних поглядах романтиків на етапи розвитку світового мистецтва, ідея органічності природи – у понятті органічної форми літературного твору А. Шлегеля, положення романтичних натурфілософів про всезагальну світову єдність – у понятті синтезу мистецтв тощо.

Пильний погляд на шляхи і способи реалізації натурфілософських концептів у художній творчості митців європейського романтизму[2] дає підстави стверджувати, що вони втілені у літературні твори доби головним чином через одиниці *чотирьох* рівнів їх художньо-естетичної цілісності 1) найрізноманітніші натурфілософські образи-символи: об'єкти флори, фауни, небесні світила, природні стихії тощо, а також образ ліричного героя романтичної поезії – безпосереднього носія натурфілософського погляду на світ; 2) мотиви, що по-різному актуалізовували багатоаспектну натурфілософську проблематику: закономірності функціонування природного середовища, сутність його процесів та явищ, взаємовідносини натури й людини тощо; 3) сюжет і фабулу та 4) композицію (найчастіше – побудова за принципом образно-психологічного паралелізму).

При цьому, попри зрозуміле семантичне домінування в структурі кожного художнього натурфілософського концепту натурфілософської активної ознаки, романтичні концептуальні одиниці тяжіють до розширення власного смислового об'єму. Відбувається таке розширення через збагачення концепту пасивними ознаками ненатурфілософського характеру, зміст та специфіка яких визначаються, очевидно, двома основними факторами: 1) мистецькими установками автора літературного тексту, тією художньо-естетичною метою, яка у ньому реалізується, а також 2) генетичним походженням концепту. З цієї причини в процесі інтерпретації текстуальних одиниць, що репрезентують натурфілософські концепти у художніх творах європейських романтиків, часто спостерігається вихід далеко за межі «природної» тематики, зокрема у сферу містичних сенсів, моральної, інтимної, суспільно-політичної проблематики тощо. Остання була особливо актуальною для тих європейських романтичних літератур, які розвивалися в умовах бездержавності, зокрема української, словацької, чеської, польської, італійської тощо.

Згадані процеси відбуваються значною мірою завдяки тому, що концепт як елемент цілого володіє здатністю нести на собі відбиток сукупності його (цілого) характеристик, репрезентувати це ціле з усією повнотою ознак. І тому будучи виразниками та носіями вузькоспецифічного знання про природу, художні натурфілософські концепти водночас утворюють своєрідну парадигматичну цілісність, яка визначає сутність та ідейно-символічний зміст романтичної свідомості епохи. Звідси – кожна натурфілософська концептуальна одиниця потенційно охоплює весь романтичний світогляд у єдності й неподільності, а тому здатна відігравати роль своєрідної призми, крізь яку можливо по-новому поглянути на європейську романтичну літературу в усій її багатогранності та різноманітності.

Зрозуміло, що наша скромна розвідка не охоплює всього спектру питань, пов'язаних із актуалізацією натурфілософських парадигм у творчості європейських романтиків. Ми зупинилися лише на найбільш загальних заувагах, деталізація яких може носити характер окремих праць. Особливо перспективними у цьому сенсі видаються нам подальші дослідження у руслі таких новітніх літературознавчих відгалужень, як «екокритика» або «зелені студії».

Література:

1. Берковский Н. Романтизм в Германии / Н. Берковский. – Л. : Художественная литература, 1973. – 568 с.
2. Бовсунівська Т. Йосип Міхневич і становлення українського романтичного мислення : (До 190-річчя від дня народження філософа) / Т. Бовсунівська // Філософська думка. – 1999. – № 3. – С. 51–60.
3. Бовсунівська Т. Палінгенезис Емпедокла в художньому світі романтизму / Т. Бовсунівська // Слово і час. – 2013. – № 6. – С. 28–35.
4. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму : посібник для вузу з теорії українського романтизму / Т. Бовсунівська. – Ч. 1 : Етногенез і теогенез. – К. : [б. в.], 1997. – 155 с.
5. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму : посібник для вузу з теорії українського романтизму / Т. Бовсунівська. – Ч. 2 : Ейдетика. – К. : [б. в.], 1998. – 109 с.
6. Гейне Г. Собрание сочинений : в 10 т. / Г. Гейне. – Т. 6. – М. : Гослитиздат, 1958. – 469 с.
7. Гурленова Л. Изучение темы природы в русской литературе (понятийно-терминологический аспект) / Л. Гурленова // Природа и человек в художественной литературе : материалы Всероссийской научной конференции. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – С. 14–23.

[2] Під художнім концептом ми розуміємо елемент свідомості автора, наповнений національно зумовленими знаннями про світ і культурним змістом, що отримує втілення у літературному творі на різних рівнях його цілісності. Основними характеристиками такого концепту є асоціативна природа, естетична сутність, діалогічність, а також здатність до вираження через образно-символічні засоби. Відповідно: художній натурфілософський концепт – це елемент світобачення автора, наповнений натурфілософським знанням.

8. Жирмунский В. Немецкий романтизм и современная мистика / В. Жирмунский. – СПб. : Аксиома, Новатор, 1996. – XL, 232 с. – (Памятники и история европейского романтизма).
9. Маймин Е. Русская философская поэзия : поэты-любомудры, А. С. Пушкин, Ф. И. Тютчев / Е. Маймин. – М. : Наука, 1976. – 189 с.
10. Маркова М. Романтична натурфілософія, її джерела та концептуалізація у творчості європейських романтиків / М. Маркова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Літературознавство». – Вип. 2 (50). – Ч. І. – Харків : ППВ «Нове слово», 2007. – С. 22–34.
11. Постова Н. С. Ж.-П. Сартр и натурфилософия Ш. Бодлера / Н. С. Постова // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 47 (5). – С. 38–51.
12. Смирнова А. Актуальные проблемы изучения современной натурфилософской прозы / А. Смирнова // Природа и человек в художественной литературе : материалы Всероссийской научной конференции. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – С. 5–13.
13. Хорват К. Романтические воззрения на природу / К. Хорват // Европейский романтизм : сборник трудов советских и венгерских учених / [отв. ред. И. Неупокоева, И. Шетер]. – М. : Наука, 1973. – С. 204–252.
14. Эпштейн М. «Природа, мир, тайник вселенной…» : система пейзажных образов в русской поэзии / М. Эпштейн. – М. : Высшая школа, 1990. – 303 с.
15. Beach J. W. The Concept of Nature in Nineteenth-century English Poetry / J. W. Beach. – New York : The Macmillan Company, 1936. – XII + 618 p.
16. Burwick R. «Hollin's Liebeleben» : Arnim's Transmutation of Science into Literature / R. Burwick // The Third Culture : Literature and Science. – London : Walter de Gruyter, 1998. – P. 103–152. – (European Cultures studies in Literature and the Arts).
17. Day A. Romanticism / A. Day. – Routledge, 1996. – 217 p. – (The New Critical Idiom).
18. Fulford T. Literature, Science and Exploration in the Romantic Era : Bodies of Knowledge / T. Fulford, D. Lee, P. J. Kitson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 324 p.
19. Henderson F. Novalis, Ritter and «Experiment» / F. Henderson // The Third Culture : Literature and Science. – London : Walter de Gruyter, 1998. – P. 153–169. – (European Cultures studies in Literature and the Arts).
20. Hrbata Z. Romantismus a romantismy : pojmy, proudy, kontexty / Z. Hrbata, M. Procházka. – Praha : Karolinum, 2005. – 417 p.
21. Janion M. Prace wybrane / M. Janion. – T. 4. – Kraków : UNIVERSITAS, 2001. – 756 s. (Klasycy współczesnej polskiej myśli humanistycznej).
22. Neubauer J. Organicicst Poetics as Romantic Heritage? / J. Neubauer // Romantic Poetry. – Amsterdam – Philadelphia : John Benjamin's Publishing Company, 2002. – P. 491–508. – (Histoire comparée des littératures de langues européennes).
23. Olson R. Science and Scientism in Nineteenth-century Europe / R. Olson. – Illinois : University of Illinois Press, 2007. – 349 p.
24. Saul N. Philosophy and German Literature, 1700 – 1990 / N. Saul. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 354 p.

УДК 81.271.12

Ю. О. Матвіїв-Лозинська,
Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів

ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються методи використання автентичних матеріалів на заняттях з іноземної мови професійного спрямування. Визначено ефективними методами використання аудіоматеріалів, відеоматеріалів та текстів фахового спрямування. Конкретизовано етапи методів використання автентичних матеріалів та подано хід їх організації на заняттях іноземної мови професійного спрямування.
Ключові слова: *автентичний матеріал, іноземна мова професійного спрямування, фахівець, комунікативна компетенція, метод, аудіоматеріал, відеоматеріал, фахові тексти.*

В статье рассматриваются методы использования аутентичных материалов на занятиях по иностранному языку профессионального направления. Определены эффективными методами использование аудиоматериалов, видеоматериалов и текстов профессионального направления. Конкретизированы этапы методов использования аутентичных материалов и представлены ход их организации на занятиях иностранного языка профессионального направления.
Ключевые слова: *аутентичный материал, иностранный язык профессиональной направленности, специалист, коммуникативная компетенция, метод, аудиоматериал, видеоматериал, профессиональные тексты.*

The article considers methods of authentic materials using at foreign language of professional direction lessons. The effective methods of using audio-, videomaterials and texts of professional direction are determined. The stages of authentic materials using are specified and their organization at foreign language of professional direction lessons are presented.
Key words: *authentic material, foreign language of professional direction, professional, communicative competence, method, audiomaterials, videomaterials, texts of professional direction.*

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейське і світове співтовариство пов'язана з орієнтацією суспільства на діалог культур народів світу. Розширення міжнародних контактів актуалізує проблему формування фахівця, який здатний порозумітися з представниками інших народностей не лише на побутовому рівні, але й у професійній діяльності. Передусім це стосується фахівців тих професій, у яких має місце міжкультурне спілкування.

Викладання дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» у вищій школі спрямоване здебільшого на оволодіння майбутніми фахівцями навичок професійної комунікації в рамках культурологічного підходу до вивчення іноземної мови [4]. Формування комунікативної компетенції у студентів є першочерговим завданням викладача іноземної мови. Необхідно постійно заохочувати студентську аудиторію до висловлення своєї точки зору з тої чи іншої проблематики, доповнювати відповіді колег, наводити приклади з життєвих ситуацій, аргументувати свою позицію тощо.

В першу чергу необхідно допомогти студентам, які, як правило, мають різний рівень володіння мовою, подолати мовний бар'єр. Цього можливо досягти за допомогою створення безперервного іншомовного середовища. В даній ситуації викладач-предметник повинен чітко усвідомлювати свою роль у формуванні комунікативної компетенції майбутнього фахівця, а саме: проводити заняття виключно іноземною мовою, з метою допомогти студентам з нижчим рівнем володіння іноземною мовою записувати невідомі слова та вирази на дошці, щоб вони були повноцінними учасниками навчально-виховного процесу теоретично-практичного заняття, проводити заняття з ентузіазмом, у динамічному темпі, використовувати виключно автентичний матеріал, підбирати сучасні навчальні матеріали враховуючи майбутні професійні потреби, інтереси студентства та вимоги часу, використовувати на заняттях інноваційні мультимедійні технології тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що Коваленко О., Паращук В., Дробіт І., Черпак О., Шиян Т. та інші використовують в системі вищої освіти все більше автентичних матеріалів на заняттях враховуючи специфіку підготовки майбутнього фахівця [1, 2, 3, 5, 6].

Формулювання цілей статті. Метою статті є показати особливості використання автентичних матеріалів на заняттях з іноземної мови професійного спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено вище, однією з складових успішного теоретично-практичного заняття з іноземної мови професійного спрямування зокрема та запорукою формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця загалом є використання на заняттях автентичних матеріалів.

Автентичний (з англ. «authentic») – справжній; що базується на першоджерелі. Важливого значення набувають саме автентичні матеріали, бо містять інформацію подану закордонними виданнями, супровід озвучено представниками іншомовної спільноти, тобто носіями мови. Саме в автентичних матеріалах можна знайти еквіваленти та визначення тих чи інших термінів з фаху, адже іноземна мова професійного спрямування виступає не лише самостійною дисципліною у вищій школі, але й допоміжною дисципліною для повноцінного оволодіння фахом.

До ефективних автентичних матеріалів з іноземної мови професійного спрямування ми відносимо:
– аудіоматеріали;
– відеоматеріали;
– автентичні тексти професійного спрямування.

З метою налагодження стосунків та порозуміння між представниками різних культур та народностей ми наголошуємо на ефективності використання автентичних аудіоматеріалів, які демонструють особливості вимови, акцент та ритм спілкування носіїв мови. Звичайно, використання аудіювання не є легким завданням для студентів з низьким рівнем володіння мовою, проте не варто нехтувати цим ефективним методом формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців. Викладач повинен підбирати аудіоматеріал таким чином, щоб всі студенти розуміли суть, а завдання до прослуханого матеріалу необхідно розробляти диференційно за рівнем студентів (достатній, середній, високий).

Завдання для аудіювання можна підбирати викладачем самостійно у вигляді ліцензованих дисків до підручників з автентичним матеріалом закордонних видань або використовуючи інформаційну мережу Інтернет. На Веб-сторінках провідних навчальних закладів Великобританії (у випадку вивчення англійської мови), мовних шкіл та багатьох інших інформаційних джерел можна завантажити медіа-файли іноземною мовою, так звані подкасти на будь-яку тематику. Подкасти на Веб-сторінках постійно оновлюються і містять актуальний лексичний матеріал по певних темах. Використання даних

© Ю. О. Матвіїв-Лозинська, 2015

файлів є надзвичайно зручним у сучасному світі розвитку різноманітних технологій, адже, щоб прослухати чи переглянути запропонований матеріал не обов'язково бути в навчальній аудиторії, а можна скористатися мобільними пристроями, планшетами тощо, завантаживши відповідний медіа-файл через Wi-Fi з'єднання. Про особливості використання подкастів у навчально-виховному процесі наголошують багато авторів [1; 6].

З метою якісного вивчення іноземної мови професійного спрямування у конкретних ситуаціях майбутнім фахівцям необхідно ознайомитися з мовними особливостями представників певних культур та народностей, поведінкою спілкування у змодельованих професійних ситуаціях, мовою жестів та природніми емоціями закордонних співрозмовників. Набути навиків спілкування у природному іншомовному середовищі може допомогти використання автентичних відеоматеріалів, де студенти з різним рівнем володіння мовою мають можливість не лише на слух, але й візуально ознайомитися з техніками та прийомами ведення невимушеного діалогу між представниками інших культур. З відеоматеріалів можна почерпнути манеру спілкування, зрозуміти інтенції співрозмовників, спрямовані на досягнення певної комунікативної мети, а також засоби досягнення поставлених цілей спілкування. Доречним є використання відеоматеріалів для диференціації знань студентів, адже такий вид навчальної діяльності є однаково цікавим і сильнішим, і слабшим студентам, які можуть зрозуміти дещо краще за допомогою перегляду, ніж почути використовуючи лише аудіювання. Методики використання відеоматеріалів наведено у праці О. В. Черпак [5].

Використання автентичних текстів фахового спрямування сприяє засвоєнню майбутніми фахівцями відповідної фахової лексики, використання певних граматичних конструкцій при побудові речень. Іноземна мова професійного спрямування у вищій школі не передбачає вивчення граматичних категорій в межах окремої теми навчальної програми, а лише опосередковано через тексти та завдання фахового спрямування. Опрацьовуючи текст та виконуючи відповідні завдання студенти мають можливість тренувати свою зорову пам'ять та навики письма, що є також надзвичайно важливим у підготовці майбутнього фахівця. Добірку фахових текстів здійснює викладач, який керує навчальним процесом на заняттях, проте можна давати завдання студентам шукати цікаву інформацію на задану тематику в мережі Інтернет в рамках виконання їхньої самостійної роботи. Звичайно, необхідно мотивувати студентів додатковими балами, проте такий вид діяльності є однаково корисним і викладачам-предметникам, які мають можливість відчути новий свіжий погляд студентської молоді на ту чи іншу проблему, і студенти отримують можливість навчитися шукати необхідну інформацію в мережі Інтернет, аналізувати, вибирати найнеобхідніше та навчитися презентувати інформацію іноземною мовою тощо.

Для забезпечення ефективності знань майбутніми фахівцями необхідно використовувати запропоновані методи систематично, з чітко продуманими завданнями враховуючи рівень знань кожного студента в групі. На нашу думку, кожен з вище наведених методів повинен містити кілька етапів:

– попередній етап: викладач повідомляє мету завдання, задає орієнтовні запитання студентам з метою їх підготовки до прослуховування, перегляду чи опрацювання певного матеріалу. На цьому етапі викладачеві необхідно подати студентам активну лексику до пропонованої теми, щоб не виникало запитань протягом вище зазначених видів діяльності.

– етап власне прослуховування, перегляду чи опрацювання друкованої інформації: викладач і студенти заглиблюються у даний вид діяльності, щоб зрозуміти суть та особливості поданої автентичної інформації. Як правило, цей етап займає найбільше часу, адже студенти повинні прослухати, переглянути чи перечитати певний фрагмент інформації двічі з метою якісного її розуміння.

– підсумковий етап: викладач забезпечує студентів спеціально розробленими завданнями з запропонованих видів діяльності і виділяє час на їх виконання студентами, а також перевіряє результати залучаючи студентів усієї групи, конфліктні ситуації вирішуються колективно, враховуючи обгрунтування своєї позиції.

Висновки. Таким чином, вище зазначені методи використання автентичних матеріалів у викладанні іноземної мови професійного спрямування у вищій школі вимагають від викладача мати бажання зацікавити студентів тематикою та інноваційним підходом до проведення якісного теоретично-практичного заняття, а також підготовки необхідного автентичного матеріалу з диференційно розробленими завданнями. Проте засоби виправдовують очікування: студенти зацікавлені та вмотивовані, володіють іноземною мовою професійного спрямування, набувають необхідних навичок для спілкування з представниками різних культур та народностей для успішної майбутньої професійної діяльності.

Література:

1. Дробіт І. М. Використання подкастів при викладанні англійської мовиза професійним спрямуванням / І. М. Дробіт // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – № 5. – 2011. – С. 89–92.

2. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2003.

3. Паращук В. Ю. Використання автентичного тексту під час роботи над розмовної темою // Іноземні мови в школі. – 1999. – № 2. – С. 61–65.

4. Скуратівська М. О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов [Електронний ресурс] / М. О. Скуратівська. – Режим доступу : http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiy-shkoli-ukrayini/

5. Черпак О. В. Використання відеоматеріалів у навчанні іноземної мови студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / О. В. Черпак. – Режим доступу : http://confesp.fl.kpi.ua/node/1202

6. Шиян Т. В. Використання подкастів у викладанні курсу «Business English» для студентів гуманітарних спеціальностей / Т. В. Шиян // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – № 53. – 2010. – С. 145–148.

УДК 81'37:81'25»19/20»

С. М. Мельник,
Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ ВКРАПЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

У статті детерміновано основні прагматичні функції іншомовних вкраплень у художній прозі кінця XX – початку XXI ст., з'ясовано роль іншомовізмів в індивідуальному творчому білінгвізмі, запропоновано класифікацію функцій іншомовних вкраплень в аспекті прагматики.
Ключові слова: *прагматика, узуальний, оказіональний, іншомовні вкраплення, експресивність, функції.*

В статье детерминированы основные прагматические функции иноязычных вкраплений в художественной прозе конца XX – начала XXI вв., выявлена роль иноязычия в индивидуальном творческом билингвизме, предложена классификация функций иноязычных вкраплений в аспекте прагматики.
Ключевые слова: *прагматика, узуальный, окказиональный, иноязычные вкрапления, экспрессивность, функции.*

The aim of the paper is to determine the basic functions of pragmatics for foreign elements in the text of fiction. Our objective is to show the role the other language elements in the individual bilingualism, classify the functions of foreign elements in the aspect of pragmatics.
Key words: *pragmatics, usual, occasional, foreign elements, expressivity, functions.*

Актуальність дослідження. Останнім часом у сучасній українській прозі активно відбувається процес зіткнення автентичної, національної лексики з «європеоїдною», демонстративно запозиченою. Очевидно, це зумовлено тим, що література кінця XX – початку XXI століття розвивається за потреби розвінчування тоталітарної ідеології і репрезентує нові «вербальні ігри, які в іронічній формі втілюють протест, підривають соціокультурні стереотипи та кліше...» [3, 71]. А знання мов свідчить про існування нового типу письменника – бінарну особистість, – яка не цурається народу, масового читача, адже актуалізує у своїй творчості розмовні пласти української лексики, і не втрачає читача-інтелектуала, який у сприймає «інтелектуальне» креативне мовлення сучасного письменника як «вправу для розуму» [6].

Лексика іншомовного походження в сучасній художній прозі стає ефективним засобом стилізації, створення своєрідного «модного колориту», інфільтрації іншомовної культури й мови в українську дійсність та втілення головних постулатів постмодерністської естетики – експресивності, інтертекстуальності, карнавальності. Вона потребує ґрунтовного вивчення уже з огляду на те, що складає значну питому частку в ідіолекті сучасного письменника, використовується автором навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в українській мові є не менш точні еквіваленти.

Метою нашого дослідження є детермінувати основні прагматичні функції іншомовних вкраплень в українській художній прозі кінця XX – початку XXI століть. Основними **завданнями –** з'ясувати роль іншомовізмів в індивідуальному творчому білінгвізмі та класифікувати функції іншомовних вкраплень в аспекті прагматики.

Питання про статус лексичних одиниць, що використані в тексті мовою оригіналу й адаптовані до граматичної системи української мови до сьогодні залишається до кінця нез'ясованим. Оскільки при маркуванні іншомовних вкраплень домінантним є адаптаційний параметр, який передбачає декілька етапів: графічне засвоєння, граматичну адаптацію та словотвірні трансформації, то невиконання першого з них свідчить про незасвоєність слова лексичною системою української мови. Графічна неадаптованість лексичної одиниці дає підстави зараховувати її до іншомовних вкраплень.

Відтак, до іншомовних вкраплень слідом за ученими, серед яких Л. Крисін, І. Мозова, О. Ребрій та інші, зараховуємо «незамкнені групи слів» [5, с. 10], специфіка використання яких зумовлена рівнем володіння іноземною мовою, стилістичною та жанровою специфікою тексту чи мовлення. Іншомовні вкраплення належать до неасимільованої лексики, не входять до системи мови, яка їх використовує, вони не закріплені тлумачними словниками, а також словниками іншомовних слів. Інкорпоровані в текст іншомовні елементи часто використовуються автором як важливий і виразний стилістичний прийом, наділений особливим рольовим комплексом, а часом перетворюються у прикметну рису ідіостилю письменника. Смислове навантаження іншомовних вкраплень може бути надзвичайно вагомим і коливатися від необхідності створення у прозовому тексті специфічної «іншомовної» атмосфери до виконання функції ключового фрагмента, без якого неможливе розуміння задуму автора і який не допускає заміщення чи зміни власного формату або об'єму.

На нашу думку, до іншомовних вкраплень варто також зараховувати не лише повні, тобто вставлені в текст без змін, лексичні одиниці, а й часткові – такі, що певним чином асимільовані мовою (адаптовані українською графічною системою, трансформовані словотвірно): *Злі багаті люди іноді без стриму користуються цією слабинкою* ***next-покоління****...* (В. Єшкілєв); *Бо замість того, щоб ще одну нічку відмолювати гріхи в її келії, я отримав двадцять діб* ***прізону*** (В. Шкляр); – *Ви наш новий* ***бебі-сітер****? – Ні, я ваш новий* ***мазафакер****!* (І. Карпа). Широке використання в сучасних текстах таких іншомовізмів, на наш погляд, має не лише естетичну, але й доволі прагматичну мету. Уважаємо, що словотвірна трансформація іншомовної лексики зумовлена тим, що традиційне запозичення через певний час стане неактуальним і зрозумілим усім реципієнтам, тоді як основною метою сучасного автора є оригінальність, відхід від штампів та стереотипів, прагнення до збереження унікальності свого письма протягом тривалого часу.

Використання іншомовізмів в художній прозі кінця XX – початку XXI століть варто розглядати як інтеграцію в єдиному тексті двох комунікативних систем. Одна із них є основною – базовою (рідна мова письменника), а інша (інші) – допоміжною, службовою, віддаленою від смислового центру. Причому означені системи максимально зближуються, а часом перетинаються чи контрастно протиставляються одна одній, у результаті чого виникає низка додаткових асоціацій, розкриваються нові смислові ракурси, перерозподіляються естетичні акценти, підсилюється емоційно-експресивний план тексту тощо.

Іншомовні вкраплення відіграють важливу роль у створенні особливих комунікативно-прагматичних характеристик тексту. Як зазначає В. Н. Коміссаров, одним із «ключових прагматичних аспектів тексту, без сумніву, є спосіб мовного викладу, тобто обґрунтований вибір мови, якою буде написаний текст [4, с. 105]. Прагматичні функції, які виконують іншомовізми в художній прозі досить складні і різноманітні. Серед основних виокремлюємо функції: документалізації, створення місцевого колориту, екзотизації, евфонізації, евфемізації, встановлення зв'язку творчості автора зі світовою літературною традицією і культурою, створення комічного ефекту, фасцинації.

Функція документалізації. Це одна з найпоширеніших функцій іншомовізмів у художній прозі кінця XX – початку XXI століть. Її виконують здебільшого топоніми – слова чи вирази, що позначають певне місце на карті, розташоване за

© С. М. Мельник, 2015

межами державно-мовного простору, до якого належить чи про який пише автор, напр.: *На виїзді з **Moscau** ми поминули «капе», і я подумав, що по дорозі назад саме тут можуть виникнути найбільші проблеми* (В. Шкляр). *Вілла знаходилася на окраїні Берліна, в спальному районі, званому **Wansee** – від назви озера, що лежало там* (Л. Дереш); *Тоді ж я вперше почув слово «фашинг» і не здивувався: **Hauptsatdt der Bewegung** як-не-як* (Ю. Андрухович). Письменник домагається більш точної, «документальної» презентації реалії тим, що подає назви готелів, вулиць і бульварів тощо мовою оригіналу, даючи змогу читачеві долучитися до описуваної дійсності. Відтак, позначуване місце стає в тексті не просто предметом опису, а важливим «елементом декорацій» для описуваних подій і сцен.

Достовірності авторській оповіді також надають іншомовні вкраплення-антропоніми, напр.: *Я вийшов до вбиральні і, поки мив руки, поглядав у дзеркало на свого неголеного, **a la Mickey Rourke**, писка, поки не вгледів у тому дзеркалі ще двох гицлів* (В. Шкляр); *Мій маленький, мій хлопчику, **mein lieber Junge Daflish** – мене збуджує вже саме твоє ім'я, твоя клейкувата юність, що стікає моїм тілом і долонями* (І. Карпа). Імена, прізвища і прізвиська іншомовного походження органічно вписуються в авторський текст і відкривають читачеві не просто одну із деталей тексту, а дещо значно важливіше – ставлення письменника до описуваного.

Функція створення місцевого колориту. Національна їжа і напої, традиції і символіка, назви яких автор передає питомою графікою, є ефективним засобом створення місцевого колориту (couleur locale), напр.: *Слово **polskość** відверто штучне і від того дещо хворобливе, я вперше міг почути саме там і саме тоді* (Ю. Андрухович); ***Сампай бер тему лагі!** – кажуть індонезійці* (Ю. Покальчук); *З часом жінкам забороняли пити лише **tementum** – вино першого витискання, натомість усі вторинні вина були дозволені* (Ю. Винничук). Іншомовізми, що виконують роль соціокультурних маркерів, стають символами певного народу чи соціальної групи, а смакові враження, емоції, почуття оповідача передаються читачеві.

Функція екзотизації. Терміном «екзотизм» послуговуються для позначення нестійкої, гетерогенної лексики, запозиченої здебільшого з неіндоєвропейських мов чи діалектів, яка використовується для опису умов життя різних народів. Виокремлення екзотичної лексики часто здійснюється за принципом національно-культурних особливостей: «своє» – «чуже». Екзотизми, звичайно, не мають синонімів у мові-реципієнті, не входять в лексико-стилістичні парадигми і тому не є виразними засобами даної мови, проте можуть бути використані для створення тих чи інших стилістичних прийомів. Вони вводяться автором з метою підкреслити екзотично нестандартний характер зображуваних сцен, явищ, дій, індивідів, напр.: *Але **ган-раями** – сніговими піками – тут загалом всі найвищі вершини кличуть* (І. Карпа); *Старезна **gompa**, за словами жінки-продавщиці, найстаріша у їхньому краї <…> була, на жаль, все ще зачинена* (І. Карпа). Іншомовний компонент наділений додатковою загадковістю, що ґрунтується на екзотичному звучанні номінації. У цьому випадку іншомовізми розглядаємо як рефлекторне бажання автора відсторонитися від реальності, зануритися в чужу країну і іншомовну культуру, захоплюючи з собою читача.

Функція евфонізації. Евфонія – властивість, що гармонізує мовлення, акустична милозвучність, слугує потужним індикатором того, що і мовець, і слухач (і письменник, і читач) в певний момент взаємного спілкування «залишають» межі мовлення повсякденного і звертаються у вираженні/сприйнятті до мовлення художнього, тобто естетично вагомого. Висуваючи на перший план звукову цінність висловлювання сучасні письменники досить часто використовують іншомовізми паралельно з власне українським відповідником, або вводять іншомовні компоненти без перекладу, змушуючи читача акцентувати увагу на них, напр.: *Але все це пусте – ніякий казах не налетить на тебе ззаду з мисливським ножем, і загалом та історія матиме суперщасливий кінець, ба навіть **happy end**, бо казаха вдруге заловлять через тринадцять діб…* (Ю. Андрухович); ***Ebbelwoi** на ім'я Х'ялмар* (І. Карпа); *Двері. Знову **DOORS*** (І. Карпа).

Функція евфемізації. Евфемізм – це заміна грубих, вульгарних, різких слів і виразів, які є недоречними чи неприйнятними в певній ситуації, контексті, м'якшими, а також деяких власних імен – умовними позначеннями, напр.: *О **Scheisse**, вилаялася вона німецькою.* (Ю. Андрухович); ***Shit**, – подумав я, читаючи ту її відповідь. – Як же до неї добратися?* (Ю. Андрухович); *Хтось невідомий пропонує мені збільшити член, купити віагру, познайомитися з **horny hot chicks** у своєму районі* (А. Бондар). Такі іншомовізми успішно виконують роль евфемізму і є естетичним субститутом «вульгарних», лайливих одиниць – «чорт», «лайно», «хвойда» тощо.

Функція встановлення зв'язку творчості автора зі світовою літературною традицією і культурою, мистецтвом. Ця функція відображає прагнення автора до проголошення принципу наступності літературно-естетичних течій і шкіл. Реалізація цієї функції досягається шляхом цитування текстів «в оригіналі», напр.: *Тобто все підтвердилося – **manu facta manu distruo**, як свого часу своєчасно пожартував зловісний Бодьо Хмельницький, вихованець дотепних єзуїтів* (Ю. Андрухович); *Бо якими одиницями виміряти той особливий щем, коли все інше втрачає сенс і **All You Need Is Love**?* (Л. Дереш); ***Asta la vista baby**, – кажу я на виході з літака тій дівчині з тоненькою шийкою в синіх прожилках* (В. Шкляр).

Функція створення комічного ефекту. Використання іншомовізмів часто пов'язане з комізмом певної ситуації, напр.: *Квиточок від Берлінчика до **Lörrашка**, куплений у провідники, потряс мене цілушкою в 111 євриків, які довелося відвалити з власної кишені* (Л. Дереш); *Слухай, горєц, у тебе все з **interfac'ом** (йдеться про обличчя – С.М.) добре?* (І. Карпа). Однак іноді може передавати більш складні відношення, наприклад, авторську іронію, сарказм, стьоб, недовіру, незгоду, тобто втілювати критичну позицію автора щодо предмета художнього опису, напр.: *…«вони впали на мокру долівку і їх захопила тваринна пристрасть», але цей **булшит** зовсім не клеївся з тодішньою явою* (І. Карпа).

Функція фасцинації. Під фасцинацією ми розуміємо зачарування мовою, привернення уваги читача до висловлювання, захоплення прочитаним і повне залучення у світ тексту. Ця функція може бути пов'язана з тематикою тексту, з застосовуваними в тексті лексико-семантичних, фонетичних, графічних прийомів мовної гри, напр.: *Давид – так насправді зветься мій **perfect drug** – ніколи не п'є алкоголю* (І. Карпа); – ***2Pizza**. Точно, що тупіца* (І. Карпа). Як бачимо з наведених прикладів, графіка «працює» на швидке і ефективне досягнення прагматичних цілей висловлювання, які реалізуються завдяки можливості подвійного прочитання іншомовних вкраплень: drug – наркотик і друг, 2Pizza – дві піци, тупіца (людина з обмеженими розумовими здібностями). Іншомовна графічна система сама по собі є ефективним засобом творення експресивності і пов'язана з принципом зображальності, який є одним із головних мотивів уведення іншомовізму в художній текст.

Отже, «мовні ігри, а також різноголосся мов, дискурсів, мовних гібридів, маргінальних словників, – на думку Т. Гундорової, – стають прикметною ознакою українського постмодернізму» [3, с. 71]. Лексичні одиниці різномовного походження, запозичені в первинному вигляді чи асимільовані за законами української мови, низку прагматичних функцій, зокрема забезпечують стилістичний (емфатичний) ефект, передають позитивну чи негативну конотацію, посилюють вражальність висловлювання, впливають на зміну емоційного стану адресата тощо. Як художній засіб іншомовні лексеми створюють справжню картину навколишньої дійсності, утілюють місцевий колорит і, насамперед, реалізують авторські інтенції щодо сприйняття сучасного постмодерністського тексту читачами.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Арутюнова Н. Д. Прагматика Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. – 709 с.
3. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 258 с.
4. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 176 с.
5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
6. http://ukrlit.blog.net.ua/knyhy-yuriya-izdryka/izomorfnist-landshaftu/

УДК 811.161.2`42

Л. Й. Меркотан,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ЕПІГРАФ ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена епіграфу як одному з інтертекстуальних засобів, до якого звертаються сучасні українські прозаїки. У розвідці здійснено огляд класифікацій міжтекстових зв'язків та розкрито значення епіграфа як інтертекстуального елементу, з'ясовано особливості актуалізації епіграфів у дискурсі української прози початку XXI століття.
Ключові слова: *епіграф, інтертекстуальність, інтертекстуальні зв'язки, текст, дискурс, проза.*

Статья посвящена эпиграфу как одному из интертекстуальных элементов, к которому обращаются современные украинские прозаики. В исследовании осуществлен обзор классификаций межтекстовых связей и раскрыто значение эпиграфа как интертекстуального элемента, определены особенности актуализации эпиграфов в дискурсе украинской прозы начала XXI века.
Ключевые слова: *эпиграф, интертекстуальность, интертекстуальные связи, текст, дискурс, проза.*

Intertextuality as a multidimensional text relation with other texts is one of the main linguistic categories studied by Ukrainian and foreign scholars. This relation is realized with the help of such means as a quotation, allusion, epigraph, reminiscence, title. The article is dedicated to the epigraph as one of the intertextual means to which modern Ukrainian writers often appeal. An epigraph is a phrase, quotation, or poem that is set at the beginning of a document or component. The epigraph may serve as a preface, as a summary, as a counter-example, or to link the work to a wider literary canon, either to invite comparison or to enlist a conventional context. The epigraph is the main type of the pretext intertextual relations expressed by a quote (marked or unmarked) or a quote with a reference. The analysis of the linguistic material shows that the largest amount of the epigraphs found in the discourse of the modern Ukrainian prose are materialized with the help of the Ukrainian poetic and prose works. A great number of the epigraphs are verbalized by the quotes from the European prose works. The intensification of the American literature is also marked in the discourse of the modern Ukrainian prose. The epigraphs taken from the texts of the Bible function quite often in the corpus of the Ukrainian prose of the XXI century. Using the epigraphs, the sources of which are European and American texts, is the evidence of the Ukrainian culture integration into the European space and the Ukrainian reader attraction to the world intellectual space achievements.
Key words: *epigraph, intertextuality, intertextual relations, text, discourse, prose.*

Інтертекстуальність як багатовимірний зв'язок тексту з іншими текстами, що зітканий із покликань на раніше створені тексти, є лінгвістичною категорією, яка перебуває в центрі уваги як вітчизняних (Л. І. Біловус, І. Ю. Дітковська, С. А. Киричук, О. І. Кобзар, Т. Г. Пашняк, О. С. Переломова, В. А. Просалова, В. В. Рижкова, К. С. Усачова, К. В. Шаповалова), так і закордонних науковців (Р. Барт, І. Д. Гальперін, Ж. Дерріда, В. Дресслер, Ж. Женетт, І. П. Ільїн, В. В. Красних, Ю. Крістєва, О. С. Кубрякова, Г. І. Лушнікова, М. Ріффатер, І. П. Смірнов, Н. О. Фатєєва, М. Фуко). Ці покликання здійснюються за допомогою інтертекстуальних засобів, найбільш поширеними серед яких є цитата, алюзія, ремінісценція, епіграф, заголовок тощо.

Різноманіття міжтекстових елементів, запропонованих дослідниками з метою позначення «свого» та «чужого» мовлення, явного чи імпліцитного, свідчить, по-перше, про те, що на сьогодні не існує єдиної класифікації цих явищ. По-друге, зазначені категорії приймають різні форми, тому між ними не можна провести чітку межу.

Актуальність статті полягає в необхідності зосередження на епіграфі як одному з інтертекстуальних елементів і з'ясування способів його реалізації в дискурсі української прози початку XXI століття.

Метою розвідки є дослідження функціонування епіграфа в корпусі сучасної української прози, що мотивує виконання цілої низки **завдань**: 1) здійснення огляду класифікацій міжтекстових зв'язків, 2) розкриття значення категорії епіграфа як інтертекстуального елементу, 3) з'ясування особливостей актуалізації епіграфів у зазначеному дискурсі.

Матеріал дослідження становить корпус прозових творів сучасних українських письменників, а саме: Любка Дереша, Ірени Карпи, Дари Корній, Володимира Лиса, Світлани Поваляєвої, Світлани Талан.

Прикметною ознакою української прози початку XXI століття є звернення автора до епіграфа – «1. У стародавніх греків – напис на пам'ятнику. 2. Цитата, крилатий вислів, афоризм, уривок із пісні, приказка, які ставляться перед текстом літературного твору або перед його розділами і виражають їх основну ідею» [2, с. 353].

Ж. Женетт у книзі «Палімпсести: література в другому ступені» запропонував п'ятичленну класифікацію різних типів взаємодій текстів: 1) інтертекстуальність як «співприсутність» в одному тексті двох і більше текстів (цитата, алюзія, плагіат тощо); 2) паратекстуальність як відношення тексту до свого заголовку, післямови, епіграфу; 3) метатекстуальність як критичне покликання чи коментар на свій передтекст; 4) гіпертекстуальність як осміювання чи пародіювання одним текстом іншого; 5) архітекстуальність як жанровий зв'язок текстів [6, с. 1-5].

У дисертаційному дослідженні В. В. Рижкова виділяє такі інтертекстуальні елементи типу міжтекстової взаємодії «текст – текст» як заголовок, епіграф, цитата, алюзія [5, с. 11]. Епіграф відкриває зовнішню межу тексту для інтертекстуальної взаємодії у випадку, якщо: а) являє собою цитату з іншого тексту; б) не є цитатою, але містить алюзивне посилання на претекст [5, с. 6].

Т. В. Белімова характеризує інтертекст як утворення віртуальне, що не існує, а «виробляється» (термін, запропонований Ю. Крістєвою) стосовно іншої текстової структури в процесі письма – читання конкретного тексту, та вказує на його матеріальне відображення в тексті у вигляді явних (цитат, імен, епіграфів, дат) та неявних інтертекстуальних зв'язків (алюзії, ремінісценції – передбачені та непередбачені автором і виявлені читачем) [1, с. 5].

Класифікуючи міжтекстові зв'язки за місцем реалізації на передтекстові, внутрішньотекстові, післятекстові та підрядкові, О. В. Михайлова визначає епіграф як основний вид передтекстових інтертекстуальних зв'язків, виражений однією цитатою (маркованою та немаркованою) або цитатою із покликанням [4, с. 172].

Як текстотвірний елемент, що реалізує інтертекстуальний компонент, епіграф розглядається в дисертації Л. М. Лунькової, яка зазначає, що «…епіграф є своєрідним відтворенням оригінального тексту, деколи трансформованим, тому може бути визначеним як вторинний текст. Зважаючи на це, він працює як маркер й актуалізатор міжтекстового зв'язку» [3, с. 25].

Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що в дискурсі сучасної української прози за ознакою походження джерела переважають епіграфи, матеріалізовані власне українськими поетичними творами. Ілюстраціями цього положення можуть слугувати одиниці: ***Вже надходить ніч, заснуло місто, // Ти стоїш одна біля вікна // І тремтять на шибах краплі***

© Л. Й. Меркотан, 2015

чисті, // Ти на себе дивишся з-за шкла... *Костянтин Москалець* (Дара Корній, Гонихмарник) – вірш українського поета й прозаїка К. Москальця «Аліна»; ***Чудний народ – художники, поети. // Усе їм сниться те, чого нема.*** *Ліна Костенко* (Дара Корній, Гонихмарник) – поезія Л. Костенко «На цямру…»; ***Я придумаю світ, щоб прокинутись в ньому, // Я придумаю час, щоб зустрітися з ним. // Я придумаю ціль, і до неї дорогу, // І терни на шляху, щоби був непростим***. *Олег Стасик* (Дара Корній, Гонихмарник) – вірш О. Стасика «Я придумаю світ»; ***Що ж можеш ти, надламана тростино?*** *Євген Маланюк* (В. Лис, Соло для Соломії) – вірш «Елегія» Є. Маланюка; ***Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання.*** *В. Сосюра* (С. Талан, Не вурдалаки) – поезія В. Сосюри «Так ніхто не кохав».

Серед поширених у мові української прози початку XXI століття є епіграфи, актуалізовані текстами українських пісень, як народних, так й авторських: ***Ой, вінку, мій вінку, // Хрещатий барвінку, // Ой, я ж тебе плела, // Вчора із вечора, // Та й на себе приміряла, // Миленького виглядала***. *Українська народна пісня* (Дара Корній, Гонихмарник) – українська народна пісня «Ой вінку мій, вінку»; ***Ми кривого танцю йдемо, йдемо, // Ми в нім кінця не знайдемо. // Ані кінця, ані ладу, ладу, // Не впізнати, котра ззаду.*** *Українська гаївка* (Дара Корній, Гонихмарник) – українська гаївка «Ми кривого танцю йдемо»; ***Бувайте здорові, шляхи та дороги, // Ой, де походили мої білі ноги... // Ой, де я ходила, ходити не буду, // Кого я любила, любити не буду...*** *Українська народна пісня* (Дара Корній, Гонихмарник) – українська народна пісня «Бувайте здорові, шляхи та дороги»; ***Легко поламати соломину, // Навіть легше, як суху билину. // Соломинка легко поломилась, // Дівчина ще легше залюбилась.*** *Народна пісня, почута на Поліссі* (В. Лис, Соло для Соломії) – українська народна пісня «Легко поламати соломину»; ***Біда не в тім, що свище вітер лютий, // Що січень на вікні малює мертві квіти. // Біда не в тім, що ти мене не любиш, // Біда, що я тебе не можу розлюбити***. *Юрій Рибчинський* (Дара Корній, Тому, що ти є) – пісня «Минає день, минає ніч» на слова Ю. Рибчинського; ***Така, як ти, // Буває раз на все життя, // І то із неба. // Така, як ти – // Один лиш раз на все життя, // Не вистачає каяття, // Коли без тебе я.*** *Святослав Вакарчук* (Дара Корній, Зірка для тебе) – пісня «Така як ти» гурту «Океан Ельзи».

У досліджуваних мовних джерелах функціонують епіграфи, вербалізовані цитатами з Велесової книги, а саме:***.. Білобог та Чорнобог перуняться – і тим Сваргу удержують, аби Світу не буть поверженому***. *Велесова книга* (д. 11-А) (Дара Корній, Зворотній бік світла); ***Якщо ж трапиться якийсь будень, що хотів би полічити Богів і відділити їх від Сварги, хай вигнаний буде з роду, бо Бог єдиний і множествен.*** *Велесова книга (д.30)* (Дара Корній, Зворотній бік темряви); ***А Числобог рахує дні наші і говорить Богові числа свої.*** *Велесова книга (дошка 11-Б)* (Дара Корній, Тому, що ти є).

Кількісно незначну групу становлять епіграфи, репрезентовані цитатами з української прози:***...потім він вигадав новий спосіб запису слів, коли літери не вимальовувались послідовно одна за одною, а накладались одна на одну. Вже після дванадцятої літери на пергаменті виникав суцільний чорний квадрат.*** *В. Єшкілєв, Квадрати чорний та червоний* (Л. Дереш, Архе) – оповідання В. Єшкілєва «Квадрати чорний та червоний».

Досить численна група епіграфів, матеріально відображена у вигляді цитат з прозових творів європейських письменників: ***У нього в голові була тріщина, і трохи пітьми увійшло в неї, що й привело його до смерті***. *Р. Кіплінг. Рікша-Привид* (Л. Дереш, Трохи пітьми, або На краю світу) – оповідання англійського письменника Р. Кіплінга «Рікша-привид»; ***«Він танцював, вагітний сам собою, й ранив ноги об власну тінь на дорозі, бо йшов не до сонця. Іноді йому вдавалося перестрибнути власну тінь. Ми тасували карти й кидали їх на вітер…»*** *Мілорад Павич, «Атлас вітрів»* (С. Поваляєва, Замість крові) – оповідання «Атлас вітрів» сербського письменника М. Павича; ***«…бо те, що на цьому світі поламане, на тому світі стане цілим».*** *Мілорад Павич, «Капелюх з риб'ячої луски» (зі збірки «Страшні любовні історії»)* (С. Поваляєва, Сімурґ) – повість «Капелюх з риб'ячої луски» сербського письменника М. Павича.

Помітна активізація американської літератури в дискурсі української прози початку XXI століття, що й засвідчують такі епіграфи: ***Give a man a type-writer and he becomes a writer.*** *Charles Bukovski. Ham on Rye* (І. Карпа, З роси, з води і з калабані) – автобіографічний роман американського письменника Ч. Буковськи «Хліб із шинкою» («Ham on Rye»); ***You only live once, right? Well, except for Lazarus. Poor sucker, he had to die twice…*** *(Charles Bukowski, Pulp). 20* (І. Карпа, Суки отримують все) – роман американського письменника Ч. Буковськи «Макулатура» («Pulp»); ***«Тут є і самотні привиди. Найпростецькі з усіх. Вони не просять багато. Єдине бажання самотніх примар в тому, щоби хтось розповів про них нашому Отцю».*** *Флорінда Доннер, «Сон відьми»* (С. Поваляєва, Сімурґ) – книга «Сон відьми» американського автора Ф. Доннер.

Водночас на епіграфи, актуалізовані цитатами з текстів англомовних пісень, натрапляємо вкрай рідко: ***Tomorrow never dies… Sheryl Crow***, *здається…*(І. Карпа, Супермаркет самотності) – пісня «Tomorrow Never Dies» американської виконавиці Ш. Кроу.

Активно функціонують у дискурсі сучасної української прози епіграфи, реалізовані біблеїзмами, переконливим доказом чого є фактичний матеріал: ... ***І буде веселка у хмарі, і побачу її, щоб пам'ятати про вічний заповіт між Богом і між кожною живою душею в кожному тілі, що воно на землі.*** *Біблія. Книга Буття, 9* (Дара Корній, Гонихмарник); ***Я знаю діла твої, що ти не холодний, ані гарячий. Якби то холодний чи гарячий ти був! А що ти літеплий, і ні гарячий, ані холодний, то виплюну тебе з Своїх уст…*** *Об'явлення Івана Богослова* (І. Карпа, Суки отримують все); ***Я скинула із себе мою одежу: // Як мені її надягнути? // Помила собі ноги: // Як мені їх бруднити?*** *Пісня пісень, 5-3* (В. Лис, Соло для Соломії); ***Що таке життя ваше? Пара, яка з'являється на хвильку, а потім зникає.*** *Соборне послання апостола Якова, 4, 14* (В. Лис, Століття Якова).

Отже, епіграф як інтертекстуальний елемент у корпусі української прози початку XXI століття здебільшого матеріалізований як поетичними, так і прозовими творами власне українського походження. Водночас джерелами епіграфів слугують також тексти європейської та американської літератури, що є свідченням процесу інтеграції української культури в європейський простір та залучення українського читача до надбань світового інтелектуального простору.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні інших інтертекстуальних елементів у дискурсі сучасної української прози, зокрема алюзії та цитати.

Література:

1. Белімова Т. В. Інтертекстуальна основа художньої прози В. Домонтовича (на матеріалі романів «Дівчина з ведмедиком», «Доктор Серафікус» та «Без ґрунту») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Т. В. Белімова. – К., 2005. – 14 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с. : іл.

3. Лунькова Л. Н. Интертекстуальность художественного текста : оригинал и перевод : автореф. на соискание учен. степ. доктора филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Лариса Николаевна Лунькова. – М., 2011. – 37 с.

4. Михайлова Е. В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей) : дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика / Елена Владимировна Михайлова. – Волгоград, 1999. – 205 с.

5. Рижкова В. В. Реалізація категорії інтертекстуальності в американському художньому тексті XIX-XX століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. В. Рижкова. – Харків, 2004. – 22 с.

6. Genette G. Palimpsests : literature in the second degree / Transl. Newman Ch., Doubinsky C. – Lincoln NE, London: University of Nebraska Press, 1997. – 490 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Дереш Л. Архе : Монолог, який усе ще триває : [роман] / Любко Дереш ; худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Харків : Фоліо, 2007. – 319 с. – (Графіті).

2. Дереш Л. Трохи пітьми, або На краю світу / Любко Дереш. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. – 288 с.

3. Карпа І. З роси, з води і з калабані / Ірена Карпа ; худож. Г. Ерде. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с. : іл.

4. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно [Текст] / Ірена Карпа. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 272 с.

5. Карпа І. Суки отримують все : [роман] / Ірена Карпа. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.

6. Корній Д. Гонихмарник : [роман] / Дара Корній ; передм. Люко Дашвар ; худож. А. Єрьоміна. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 336 с. : іл.

7. Корній Д. Зворотний бік світла : [роман] / Дара Корній ; передм. Г. Пагутяк ; худож. В. Котляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 320 с. : іл.

8. Корній Д. Зворотний бік темряви : [роман] / Дара Корній ; передм. Г. Пагутяк ; худож. О. Семякін. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с. : іл.

9. Корній Д. Зірка для тебе : [роман] / Дара Корній ; поетичні оздоблення Л. Долик ; передм. О. Хвостової. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 304 с.

10. Корній Д. Тому, що ти є / Дара Коній ; передм. М. Іванцової. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 240 с.

11. Лис В. С. Соло для Соломії : [роман] / Володимир Лис ; передм. Т. Прохаська. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 368 с.

12. Лис В. С. Століття Якова [Текст] / Володимир Лис ; передм. О. Забужко ; внутр. оформл. Т. Коровіної. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 240 с.

13. Поваляєва С. В. Замість крові : Роман із циклу «Колишні коханці» / С. В. Поваляєва ; худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Харків : Фоліо, 2007. – 255 с. – (Графіті).

14. Поваляєва С. В. Сімуг / С. В. Поваляєва ; худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Харків : Фоліо, 2006. – 253 с. – (Графіті).

15. Талан С. Не вурдалаки / Світлана Талан ; передм. К. Романченко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 304 с.

УДК 378.02:37.016

Л. Ю. Минакова, А. С. Потапова,
Томский государственный университет, г. Томск, Россия

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ

У статті обґрунтовується необхідність використання проектної діяльності за допомогою освітньої платформи MOODLE як ефективного способу підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови в області професійної комунікації. Крім того, автор аналізує послідовність і принципи принципи реалізації проектів студентів технічних спеціальностей за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій. Проектна робота представлена в якості активного методу навчання.
Ключові слова: *проектна робота, проектна діяльність, навчальна платформа MOODLE, ІМ в професійній комунікації, ІКТ.*

В статье обосновывается необходимость использования проектной деятельности с помощью образовательной платформы MOODLE, как эффективного способа повышения мотивации обучающихся к изучению иностранного языка в области профессиональной коммуникации; прилагается последовательность и принципы реализации проектов студентов технических специальностей посредством информационных и коммуникационных технологий. Проектная работа представлена в качестве метода активного обучения.
Ключевые слова: *проектная работа, проектная деятельность, образовательная платформа MOODLE, ИЯ в профессиональной коммуникации, ИКТ.*

The article deals with the necessity to use MOODLE education platform as an effective way of increase of motivation among the students towards foreign language learning in the sphere of professional communication. In addition, the author analyzes the consequence and principles of project implementation completed by the students of technical departments using informational and communicative technologies. Project work is presented as a method of active teaching.
Key words: *project work, project activity, MOODLE education platform, FL in professional communication, ICT.*

Современные стандарты высшего профессионального образования нацелены на реализацию обучения со значительным смещением акцентов в сторону самостоятельной работы студентов, что является достаточно сложным процессом в плане его организации и контроля над исполнением соответствующих заданий. В связи с этим возникает необходимость поиска современных средств и методик для организации учебного процесса в плане разработки и реализации заданий, связанных с самостоятельной работой студентов.

Обучение иностранному языку студентов нелингвистических направлений подготовки тесно связано с их будущей профессиональной деятельностью. В контексте современной ситуации, языковая подготовка высшего профессионального образования должна, как отмечает в своих работах В.В. Сафонова, «обеспечивать развитие у обучающихся способностей, позволяющих использовать иностранный язык как инструмент общения в диалоге культур и цивилизаций» [4]. Перед преподавателем иностранного языка стоит задача формирования коммуникативной компетенции студентов с учетом развития навыков общения в профессиональной области, становления профессионального тезауруса. Учитывая небольшое количество часов учебного плана на проведение аудиторных занятий, решение проблемы видится в разработке и внедрении программ, составлении учебных пособий, содержащих комплекс заданий, направленных на организацию самостоятельной работы студентов. Существенную роль в этом процессе играют современные информационные технологии, которые позволяют создавать электронные варианты учебных заданий с соответствующими вопросами по поиску и анализу аутентичных материалов профессиональной направленности, а также по выполнению проверочных тестов, оцениваемых преподавателем на основании разработанных и заложенных в программе критериев. Это с одной стороны позволяет преподавателю отслеживать результаты обучения студентов практически в постоянном режиме, а с другой стороны формируют у студентов умения самостоятельного изучения иностранного языка при работе с аутентичными текстами, аудио и видео материалами.

Одной из форм представления результатов самостоятельной работы студентов, организованной в рамках заданий электронного пособия, являются профессионально направленные проекты, которые могут выполняться как индивидуально, так и в группе через дистанционное общение. Для определения содержательной стороны проектов необходимо ознакомиться с программой подготовки специалиста и представлять те ситуации общения, с которыми студенты могут иметь дело в процессе реализации своей профессиональной деятельности. По мнению Е.Н. Соловой это означает, что преподаватель иностранного языка должен быть компетентным в вопросах профессиональной подготовки студентов [5].

По определению Е.С. Полат использование метода профессионально ориентированных проектов основано на принципах проблемности, интегративности, творческой самоактуализации, сотрудничества, личной заинтересованности и комплексной мотивации [2]. Методические принципы реализации проектной деятельности оказывают существенное влияние на формирование таких компетенций обучающихся, как умение ставить и решать проблемы (реализация принципа проблемности), навыки решения проблем при работе в коллективе (реализация принципа сотрудничества), повышает заинтересованность в обучении, поскольку опирается на профессионально значимый материал (реализация принципов интегративности и личной заинтересованности), развивает умения самостоятельной работы с аутентичным материалом профессиональной направленности, осознанного подхода к осуществлению коммуникации (реализация принципов комплексной мотивации и творческой самоактуализации), а также способствует формированию иноязычной коммуникативной компетенции как основы осуществления иноязычного профессионального общения.

Выбор метода профессионально ориентированных проектов как одного из наиболее эффективных путей организации самостоятельной работы студентов обусловлен тем, что данная технология обучения может быть применена на любой ступени образовательного процесса, по любой теме, проблеме. Это обстоятельство крайне важно, учитывая тот факт, что в учебной группе студентов неязыковых факультетов могут быть обучающиеся с разным уровнем владения иностранным языком. В этом случае преподаватель должен тщательно продумать формат проведения исследовательской деятельности в форме проекта, подобрать необходимый материал, четко определить учебные задачи, а в процессе выполнения проекта отследить деятельность каждого студента на всех этапах работы.

Основные требования к использованию метода проектов сформулированы Е.С. Полат [2] и характеризуются: наличием значимой в исследовательском, творческом плане проблемы/задачи, требующей интегрированного знания, ис-

© Л. Ю. Минакова, А. С. Потапова, 2015

следовательского поиска для ее решения; практической, теоретической, познавательной значимостью предполагаемых результатов; самостоятельностью деятельности обучающихся; структурированностью содержательной части проекта (с указанием поэтапных результатов); использованием исследовательских методов, предусматривающих определенную последовательность действий. Метод профессионально ориентированных проектов может рассматриваться как средство для оценивания самостоятельной работы студентов по следующим причинам:

1) деятельность в рамках исследовательского проекта способствует формированию лингвистической компетенции, идет процесс овладения профессиональной терминосистемой; оформление результатов проекта требует от студентов адекватности и логичности изложения фактов с использованием различных опорных лексических и синтаксических конструкций;

2) реалии самостоятельной работы развивают социальную, социолингвистическую и социокультурную компетенции в процессе общения при реализации коммуникативных намерений с учетом цели и ситуации общения при семантической правильности и контекстуальности высказываний, выбора языковых средств для реализации коммуникации;

3) актуальность широких контактов с членами группы, знакомство с разными точками зрения на одну проблему формирует общекультурные компетенции, готовит студентов к толерантности в общении;

4) при реализации метода профессионально ориентированных проектов возрастает значимость развития инструментальных и общенаучных компетенций.

Следовательно, работа с профессионально ориентированными проектами позволяет эффективно обучать иноязычному профессиональному общению студентов неязыковых факультетов и помогает в организации их самостоятельной работы через систему электронного обучения. Одним из средств внедрения профессионально ориентированных проектов в учебный процесс по иностранному языку является система Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), которая активно внедряется в образовательные программы в Национальном исследовательском Томском государственном университете. Благодаря данной системе идет создание виртуального, дисциплинарного кабинета, включающего в себя следующие моменты: для студента – комфортабельный режим обучения, отсутствие необходимости передвижения, заполнение пробелов по дисциплине, для преподавателя – активизацию познавательной деятельности, раскрытие творческого потенциала личности.

Выполнение проектной работы в системе Moodle проводится по следующим четырем этапам:

1. Выбор темы, – использование вебинара как мозгового штурма для определения наиболее интересной темы для исследования, предоставление иноязычных тем проектных работ и информацию по ним.

2. Планирование, структурирование и обсуждение выбранного проекта, – web-квест и web-сёрфинг, состоящий из ссылок и заданий, составленные преподавателем заранее; просмотр аудио-, видеоматериала согласно тематике проекта на иностранном языке.

3. Собственно работа над проектом, – сбор информации, критическая переработка, компиляция.

На третьем этапе целесообразно внедрять в работу над проектом интерактивные тесты, направленные на проверку формирования у студентов готовности к восприятию грамматических и лексических структур, наиболее употребляемых в научно-популярной литературе. Также на этом этапе рационально использовать гиперссылки, позволяющие обучающимся выходить на внешние ресурсы и выполнять on-line упражнения на перефразирование и компиляцию прочитанного материала во вторичный текст. Такая организация самостоятельной работы повышает мотивацию студентов к изучению иностранного языка в сфере профессиональной коммуникации [3].

Кроме совершенствования языковых умений и навыков, реализация проектной деятельности в системе Moodle связана с «возможностью формирования профессиональной компетенции обучающихся через организацию сетевого взаимодействия между участниками образовательного процесса, использование сетевых тестов для контроля и самоконтроля успеваемости обучающихся, использование информационно справочных ресурсов» [1].

4. Защита проектов проводится с использованием вебинара, пригласив заранее студентов, преподавателей для прослушивания и оценивания полученного результата.

Таким образом, проектная деятельность, реализуемая через информатизированное пространство в лингвистическом образовании, делает учебный процесс более мобильным и интерактивным (возможность выполнения проекта в любое удобное время и в любом удобном месте), глобальным (взаимодействие с людьми различных культур), независимым (обучение без физического присутствия преподавателя). Подобный дистанционный способ взаимодействия является примером совместного обучения, где преподаватель управляет учебным процессом, ходом проектной деятельности обучающихся, осуществляет online-консультации, а разработанный методический материал (урок, глоссарий, ресурсы и т.д.) является отличным помощников для создания проектной работы. Самостоятельная работа студентов, организованная подобным образом, формирует и активизирует когнитивные способности обучающихся, ориентирует студентов на самостоятельное обучение, позволяет им оценить свои слабые и сильные стороны в плане овладения знаниями иностранного языка. Важно осознавать, что «технологические изменения видоизменяют методы реализации обучения и доступа к знаниям» к лучшему, а не искажают их [6].

В настоящее время использование системы Moodle для организации самостоятельной работы студентов посредством использования профессионально ориентированных проектов имеет большую перспективу для дальнейшего использования и развития как инновационной педагогической технологии. Электронные курсы, сформированные по стандартизированным элементам профессионально ориентированных образовательных сред, могут стать основным направлением развития современных тенденций в методике преподавания иностранных языков.

Литература:

1. Евстигнеев М. Н. Компетентность учителя иностранного языка в области использования информационно-коммуникационных технологий / М. Н. Евстигнеев // Иностранные языки в школе. – 2011. – № 9. – С. 4–5.

2. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: [учеб. пособие для пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров] / Е.С. Полат [и др.] / под ред. Е. С. Полат. – Москва, 2003. – 270 с.

3. Розанова Яна Викторовна. Сибирский педагогический журнал. – № 6 / 2013, – С. 144–147.

4. Сафонова В. В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях / В. В. Сафонова / Серия: О чем спорят в языковой педагогике. – М. : Еврошкола, 2004. – 240 с.

5. Соловова Е. Н. Английский язык для специальных целей: чему учить, когда начинать, как проверить? / Е. Н. Соловова // Английский для нефилологов. Проблемы ESP : сб. науч. статей. – Воронеж : изд-во «Истоки», 2008. – С. 5–13.

6. Хортон У. Электронное обучение: инструменты и технологии / У. Хортон, К. Хортон / пер. с англ. – М. : Кудиц-образ, 2005. – 640 с.

УДК 821.111.08(73)

Т. С. Михасів,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

КЛЮЧОВІ ОДИНИЦІ КОНЦЕПТУ «ПРИРОДА» LEAVES ТА GRASS У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ УОЛТА УЇТМЕНА «ЛИСТЯ ТРАВИ»

У статті розглянуто та проведено стилістичний аналіз лексичних домінант leaves та grass у поетичній збірці американського поета-трансценденталіста Уолта Уїтмена «Листя трави». Цей аналіз дає можливість осягнути особливості художньої картини світу митця.
Ключові слова: *художня картина світу, трансценденталізм, ключові слова.*

В статье проведён стилистический анализ лексических доминант leaves и grass в поэтическом сборнике американского поэта-трансценденталиста Уолта Уитмена «Листья травы». Этот анализ даёт возможность постичь особенности художественной картины мира писателя.
Ключевые слова: *художественная картина мира, трансцендентализм, ключевые слова.*

The article deals with the stylistic analysis of the key words leaves and grass in the book of poetry of the American poet and transcendentalist Walt Whitman. This analysis gives an opportunity not only to underline the peculiarities of the concept «nature» but also to perceive the uniqueness of Walt Whitman's artistic picture of the world.
Key words: *artistic picture of the world, transcendentalism, key words.*

У художній літературі проблема гармонійного взаємозв'язку природи та людини має давню традицію. Вона відбита в українському фольклорі, багатьох пам'ятках давньої літератури, в творах американських письменників XIX століття Г. Мелвілла, Е. Дікінсон, Г. Торо.

Значний внесок у розгляд питання природи, взаємозалежності природи й людини та їхнього гармонійного співіснування здійснив своєю творчістю і Уолт Уїтмен. Особливості художнього бачення світу поета визначаються своєрідністю сприймання ним поняття природи, взаємин природи й людини. Відчуття єдності й суперечності в цих взаєминах породжувало в уяві письменника безліч образних асоціацій, втілювалось в його вірші, сповнені хвилюючої емоційності та філософічності.

Трансцендентальна філософія трактувала природу як живу таємницю, стверджувала ідею її безсмертя та вічного розвитку. Р. Емерсон у своїй книзі-есе «Природа» зазначав: «Геній зливається з природою. Пізнай природу, і ти пізнаєш себе» [1, с. 183]. Але для Уїтмена природа – не лише абстрагований ідеал, а головний взірець, який визначив естетику його творів. Органічна концепція природи, для трансценденталістів і для Уїтмена стала свого роду літературно-історичним контекстом і передумовою ототожнення природи та мистецтва. Стверджуючи себе перед безпристрасним обличчям природи, у протиборстві з нею, людина здатна відкрити в собі непізнані можливості та духовні сили. Слово для Уїтмена – це гори, море, кожна окрема людина, він сам, а прерія – це і є справжнє мистецтво. Природа – це вільна стихія, яка перебуває у вічному розвитку і тим самим співзвучна допитливому та вільнолюбному духові людини:

Wonderful how I celebrate you and myself!
How my thoughts play subtly at the spectacles around!
How clouds pass silently overhead!
How the water sports and sings! (Surely it is alive)!
How the trees rise and stand up, with strong trunks, with branches and leaves!
Surely there is something more in each of the trees, some living soul [4, c. 411].

Вже сама назва великої збірки поезій Уолта Уїтмена «Листя трави» засвідчує, наскільки важливою є лексика природи в структурі його творів. Вона допомагає передати сутність естетичного ідеалу поета, для якого природа – нескінчене джерело краси, частина прекрасного світу, серце макрокосму:

We are **Nature**, long have we been absent, but now we return,
We become plants, trunks, foliage, roots, bark,
We are bedded in the ground, we are rocks, we are oaks,
We are seas mingling, we are two of those cheerful waves
We are snow, rain, cold, darkness,
We are each product and influence of the globe [4, c.92].

Концепт «природа» у збірці «Листя трави» включає у себе такі смисли:
– масштабність, значущість, велич,
– невід'ємність, близькість людині,
– божественність, досконалість, нерозгаданість,
– природа – життя – смерть[2, с. 21].

Ціннісна значимість даного концепту визначається широким спектром використаних Уолтом Уїтменом лексичних репрезентантів, ключовими серед яких є іменник **leaves**. У поезіях він винесений у сильну позицію тексту, в позицію заголовка, що підкреслює його концептуальну значущість. Характерною рисою цього слова є його висока сполучуваність і семантична ємність у різних контекстах.

Особливо функціональним він є у моделі **ADJ + LEAVES**: *tall leaves, delicate leaves, slender leaves, beautiful leaves, timid leaves, joyous leaves, frailest leaves, sweet leaves, laurel leaves, heart-shaped leaves.*

У більшості випадків під впливом контексту слово *leaves* набуває позитивних емоційних конотацій:

O **slender leaves!** *O blossoms of my blood*!
I permit you to tell in your own way of the heart that is under you [4, c. 96].
Scented herbage of my breast,
Leaves from you I glean, I write, to be perused best afterwards,
Perennial roots, **tall leaves**, O the winter shall not freeze you **delicate leaves**,
Every year shall you bloom again [4, c. 95]…

Вищенаведений поетичний контекст характеризується емотивністю та особливою ліричністю завдяки метафорам *leaves* (… *blossoms of my blood* – суцвіття мого єства, …*scented herbage of my breast* – ароматні трави моєї душі, …*perennial*

© Т. С. Михасів, 2015

roots – вічні корені), парі епітетів *tall*, *delicate* (*leaves*), дієсловам, наближеним за своїм значенням (*not freeze – bloom*) та інверсії, що допомагають авторові впевнено стверджувати: скромне листя, яке з'являється кожної весни, стає символом вічного кругообороту, невичерпного життя, бо ніщо не зникає назавжди – знищення у природі немає, є лише вічне оновлення. Схожу думку знаходимо і в наступному прикладі:

Passing, I leave **thee**, **heart-shaped leaves**,
I leave **thee** there in the door-yard, blooming, ***returning*** with spring [4, с. 281].

Персоніфікований контекст, в якому вживається словосполучення *heart-shaped leaves*, підсилений словом *returning*, та застарілою граматичною формою особового займенника *thee* (*you*), і завдяки якому ключове слово *leaves* отримує значення символа, входить у синонімічний ряд слова «життя».

Іншим маркованим елементом СП концепту NATURE/ПРИРОДА є ключове слово **grass**, яке разом зі словом **leaves** концептуально значуще. Концептуальний аналіз семантики цього ключового слова дозволяє стверджувати, що для Уїтмена значення цієї лексеми пов'язане з позитивним емоційно-психологічним станом, станом вищого задоволення життям, що супроводжується радістю, захопленням від життя. Трава – звичайне, скромне породження природи, але саме її обирає поет символом віри, зеленим прапором надії:

A child said, what is **grass**?
How could I answer the child? I do not know what it is any more than he.
I guess it must be **the flag of my disposition, out of hopeful green stuff woven**.
I guess it is the **handkerchief of the Lord**, a **scented gift** designedly dropt,
I guess the **grass** is itself **a child, the produced babe of vegetation** [4, с. 29].

У цьому прикладі семантика слова *grass* змінюється за рахунок емоційно-образних компонентів-метафор (*handkerchief of the Lord*, *scented gift*, *the flag of my disposition*, *out of hopeful green stuff woven*, *a child*, *the produced babe of vegetation*) та виявляє нові можливості художнього використання, особливо переконливо передає думку поета про те, що трава – це очевидний знак єдності світу: вона – хустка, навмисно загублена небесними сферами з поміткою Бога, і вона ж – невинна дитина, прекрасне породження землі.

У ряді випадків ключова лексична одиниця grass визначена рядом епітетів, що характеризують її найважливіші характеристики:

By broad Potomac's shore, again old heart so gay again to you,
Your sense, the full flush spring returning, again the **deathless grass**,
So **noiseless soft and green**.
Give me of you O spring, before I close, to put between its pages!
O **deathless grass,** of you! [4, с. 402].

Контекстуальні умови вживання *grass* з прикметником *deathless* ще раз наголошує на переконливому твердженні трансценденталістів про те, що все в природі вічне, всім цим вона щедро ділиться з людиною.

Уолт Уїтмен невпинно прагнув на сторінках «Листя трави» наголошувати на поєднанні людини та природи, довести всьому світові, що лише з'єднавшись з природою, живою та вільною, яка не визнає авторитетів та кордонів, людська сутність знаходить свободу та повноту власного розвитку. У тексті це досягається завдяки використанню ключових одиниць leaves, grass в метафоричних контекстах, в яких значення слів трансформується під впливом лексичного оточення, а об'єм змісту піддається змінам. Наприклад:

Take my **leaves** America, take them South and take them North
Make welcome for them everywhere,
For they are your own **offspring** [4, с. 14].

Семантична площина слова *leaves* взаємодіє зі значенням іменника *offspring*, отримуючи, з одного боку, риси людської істоти, а, з другого, передає модально-суб'єктивну оцінку Уолта Уїтмена стосовно факту нерозривного та вічного взаємозв'язку людини та природи. Підтвердженням цієї думки є й наступний приклад:

You lingering, sparse **leaves** of me on winter-nearing boughs,
You *pallid banner-staves – you pennants valueless –*
Yet my **soul-dearest leaves** confirming all the rest [4, с. 440].

Цей поетичний уривок виокремлюється відчутним ідейним навантаженням: у ньому передається спорідненість та неприховане захоплення письменника листям, цим незбагненим дивом природи. Особлива роль у створенні такого образу належить епітету *soul-dearest leaves* та емоційно насиченим метафорам *pallid banner-staves* та *valueless pennant*, завдяки яким природа поета одухотворена, сповнена життя та руху.

Показовими для цілої збірки є випадки, в яких та чи інша лексична одиниця сполучується з іменником *miracle*, що виступає емоційним та експресивним елементом. Наприклад, вживаючись з ключовою одиницею *leaves*, він передає особливе сприйняття поетом природи, а слово *leaves* набуває більшої смислової ваги та створює свій неповторний ореал:

In the dooryard fronting an old farm-house near the white – wash'd palings,
Stands the lilac-bush tall-growing with **heart-shaped leaves** of rich green.
With every leaf a **miracle,** a spring with its flower I break [4, с. 275].

Ключова одиниця *leaves* отримує не лише риси живої істоти, але однієї з найважливіших категорій буття – божественного начала:

Whoever you are! how can I but offer you **divine leaves**,
That you also be eligible as I am [4, с. 147].

Завдяки вживанню прикметника *divine* з *leaves,* останній одержує контекстуальну забарвленість та ознаки, що акцентує думку Уолта Уїтмена про божественність усього сущого в природі, її неземну красу.

Спільний контекст лексеми miracle з ключовою одиницею поля grass відзначаємо і в наступному прикладі:

I see where the Mother of all with full-spanning eye gazes forth, dwells long,
And counts the varied gathering of the products.
Busy the far, the sunlit panorama, prairie, orchard,
Good green grass, that **delicate miracle** the **ever-recurring grass** [4, с. 303].

Вживання іменника *grass* зі словом *miracle*, а також його поєднання з прикметниками *good green*, *delicate*, *ever-recurring*, які виконують символічно-репрезентативну функцію, увиразнюють його значення як найважливішого компонента природи; він стає символом її невмирущості та вічного відродження.

Тема життя та смерті – важлива в трансцендентальній філософії, особливе місце, як вже зазначалося, належить їй і в концептосфері Уолта Уїтмена. У збірці «Листя трави» він невпинно повторює те, що смерть не має нічого трагічного, це – лише новий етап у розвитку людини, підпорядкований основним законам природи [3, с. 1472]. Перехід від життя до смерті є спокійним та усвідомленим, це, швидше за все, перехід життя з одної якості в іншу. Людина просто засинає, перестає брати участь у повсякденних суєтах життя, знаходить свій вічний спокій.

У поезіях також зустрічаються випадки, коли іменник *leaves* функціонує в одному контексті зі словами, що позначають поняття смерті, нещастя тощо, передаючи йому свою конотацію драматичного і трагічного сприйняття:

O **slender leaves**! I permit you to tell
In your own way of the heart that is under you
O I do not know what you mean there underneath yourselves,
You are not happiness…
O Death, I think these **leaves** mean precisely the same as you mean [4, c. 132].

Таке контекстуальне зближення іменника *leaves* зі словом *death*, сприяє тому, що на його основне значення накладаються семантичні прирощення філософських понять початку та кінця біологічного життя. Аналіз мовної сторони твору є аргументованим підтвердженням того, наскільки важливими для Уолта Уїтмена були проблеми життя та смерті, людського щастя та недолі, єдності людини та природи, підтримані філософами-трансценденталістами.

Таким чином, концепт »природа» в поетичній збірці «Листя трави» є важливим складником авторської картини світу поета, його смисловою домінантою. Ключові слова, що входять до його складу, виступають актуалізованими елементами концептуальної картини світу Уолта Уїтмена. Домінантні компоненти leaves, grass реалізують свою семантику у мікроконтекстах, через сполучуваність зі словами інших концептів, виявляють, таким чином, прямий та образний смисл, наголошують на індивідуальних ознаках концепту «природа» у поезіях, репрезентують естетично-філософський потенціал світогляду поета.

Література:

1. Эмерсон Р. У. Природа / Р. У. Эмерсон // Эстетика американского романтизма. – М. : Искусство, 1977. – С. 178–224.
2. Hoffman M. The Subversive Vision: American Romanticism in Literature / Michael Hoffman. – London : Port Washington, 1998. – 160 p.
3. The Harper American Literature. V.1 / Ed. by McQuade, Donald, Harper and Row Publishers. – N. Y., 1997. – 2430 p.
4. Whitman W. Leaves of Grass / Walt Whitman. – N. Y. : Barnes and Noble Books, 1993. – 602 p.

УДК 811.111'373.72

С. М. Мойсеєнко,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

РЕЧЕННЯ З РОЗЩЕПЛЕННЯМ ЯК ПРАГМАТИЧНІ ОПЕРАТОРИ СИСТЕМНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню речень з розщепленням в англомовному дискурсі, що виступають його прагматичними операторами і сприяють модифікації логіко-семантичного, прагмасемантичного, прагмастилістичного планів чи комплексній модифікації різноманітних планів англомовного дискурсу.
Ключові слова: *речення з розщепленням, англомовний дискурс, прагматичні оператори, синергетика.*

Статья посвящена исследованию предложений с расщеплением в англоязычном дискурсе, выступающих его прагматическими операторами и способствующих модификации логико-семантического, прагмасемантичного, прагмастилистичного планов или комплексной модификации различных планов англоязычного дискурса.
Ключевые слова: *предложение с расщеплением, англоязычный дискурс, прагматичные операторы, синергетика.*

This article is devoted to research of sentences with splitting in the English discourse, serving its pragmatic operators and facilitating modifications of logic-semantic, pragmasemantic, pragmastylistic plans or comprehensive modifications of various plans in the English discourse. It also covers an issue of a new interdisciplinary field of knowledge – synergy seeking universal designs – evolution and self-organization of complex systems. It is thanks to the synergy ('merge of energies') functional properties text acquires discursive speech characteristics and becomes immersed in life. Feature of synergistic discourse analysis is to examine its functional plan in dynamics, revealing the direction of functional discourse connections in their interaction.
Keywords: *sentence with splitting, English discourse, pragmatic operators, synergy.*

Постановка проблеми. З позицій функціональної лінгвосинергетики мова і дискурс – це відкриті самоорганізовані системи, які у процесі розвитку утворюють нові упорядковані структури і набувають функціональних властивостей, притаманних системі як цілісному утворенню. У процесі мовленнєвої реалізації англомовного дискурсу його різноманітні одиниці та елементи кооперують, взаємно впливають та обумовлюють одні одних, проявляючи схильність до динаміки, саморегулювання, адаптації. Саме завдяки синергії ('злиттю енергій') функціональних властивостей текст набуває дискурсивних характеристик і стає мовленням, зануреним у життя. Особливість синергетичного аналізу дискурсу полягає у вивченні його функціонального плану в динаміці, розкритті напряму руху функціональних зв'язків дискурсу в їх взаємодії.

Синергетика – нова міждисциплінарна область знання. Це теорія самоорганізації. Вона орієнтована на пошук універсальних зразків – еволюції і самоорганізації складних систем. Це теорія розроблена І.Р. Пригожиним і його колегами в рамках брюссельської школи.

В основних поняттях синергетики відображена спільність процесів зародження, ускладнення, видозміни і тенденцій до розпаду структур в самих різних областях дійсності. До дефініцій синергетики відносяться категорії системи, структури, можливості, нелінійності, нерівноважності, нестійкості, відкритості, хаосу та ін.

Найважливішою категорією синергетики є хаос, що відображає незалежність елементів світу, ступінь їх свободи. Хаос в синергетиці виступає як творець початку, конструктивного механізму еволюції, він є засобом об'єднання, ускладнення і гармонізації розвитку складної структури.

Поняття нелінійності є концептуальним моментом у новій теорії. Концепція нелінійності виражається в ідеї багатоваріантності розвитку, альтернативності його шляхів, в ідеї темпу, швидкості еволюції.

Синергетика стає джерелом нового – еволюційного і холістичного бачення світу. З огляду на це проблема синергетики мови і мовлення стане однією з центральних проблем мовознавства XXI століття.

Одним з ефективних засобів регулювання взаємодії елементів системи англомовного дискурсу є використання речень з розщепленням (РР). Наша **мета** – дослідження речень з розщепленням, роль яких у формуванні загальної смислової та прагматичної системності мовлення важлива для гармонізації комунікативної діяльності.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– визначити поняття «синергетика» і особливості синергетичного аналізу англомовного дискурсу.

– проаналізувати роль речень з розщепленням як прагматичних операторів системності в англомовному дискурсі;

– розкрити основні функції речень з розщепленням у процесі самоорганізації англомовного дискурсу.

Об'єктом дослідження є речення з розщепленням в англомовному дискурсі.

Предметом дослідження є аналіз речень з розщепленням в англомовному дискурсі, що виступають його прагматичними операторами і сприяють модифікації логіко-семантичного, прагмасемантичного, прагмастилістичного планів чи комплексній модифікації різноманітних планів англомовного дискурсу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих наукових результатів. Найважливіша властивість прагматичних операторів – здатність надавати дискурсу специфічних функціональних характеристик, які без операторів або відсутні, або слабо виражені. Крім семантичного, речення має великий прагматичний потенціал – передає відношення до предмета мовлення, до ситуації і до адресата. Ці прагматичні компоненти, взаємодіючи з семантичною структурою речення, формують його глибоку й багатоступеневу смислову структуру.

Будь-який комунікативний акт несе у собі прагматичний компонент, оскільки адресант, виконуючи свою комунікативну задачу, відбирає ті чи інші засоби мови, організовує їх таким чином, щоб вони зробили можливим адекватне декодування повідомлення. Будучи комунікативно спрямованими, інформаційні повідомлення мають на меті не просто подати реципієнту закладену в них інформацію, а спонукати адресата до певної посткомунікативної діяльності, адже всяка комунікація в якості результату передбачає зміну картини світу в свідомості комунікантів і робить практично неможливим нейтральне вираження [2, с. 109].

Прагматичні відношення між мовою і контекстом розраховані на розуміння мови, на вміння здійснювати висновки з пресупозицій, імплікатур та інших прагматичних імплікацій, а також робити висновки не тільки з мовних, а й енциклопедичних знань.

Прагматика виконує функцію здатності носіїв мови встановлювати зв'язки речень з контекстами, які роблять їх успішними. Це позначає прагмакомунікативну компетенцію, знання культурних особливостей мовних спільнот.

© С. М. Мойсеєнко, 2015

Прагматична функція полягає також в тому, щоб співвідносити смисл висловлювання з його прагматичною силою або прагматичним ефектом. Одним з предметів лінгвістичної прагматики є її здатність успішного використання мови комунікантами в актах мовленнєвого спілкування. До таких умов належать:

– комунікативні цілі співрозмовників,
– час і місце мовленнєвого акту,
– рівень знань комунікантів,
– їх соціальні статуси,
– психологічні і біологічні особливості співрозмовників,
– правила мовленнєвої поведінки прийняті в даному суспільстві [3, с. 12–23].

В межах прагматичної можна також виділити такі функції:

– **перформативна функція** – використання певних синтаксичних конструкцій, модальних слів, емфази, паралінгвістичних засобів, які можуть впливати на структурні зміни при збереженні змісту.

– **перлокутивна функція** – свідомий вплив на адресата для досягнення успішного, прагматичного результату.

– **репрезентативна функція**, метою якої є зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення про подію, стан справ, про істинність судження.

– **директивна функція** полягає у спробі з боку мовця досягнути бажаного результату.

– **комісивна функція**, що має на меті покласти на мовця зобов'язання здійснювати будь-яку майбутню дію, або ж дотримуватися певної лінії поведінки.

– **експресивна функція** полягає у вираженні психологічного стану, яке зумовлене умовою правдивості положення справ, яке визначене в межах пропозиційного впливу.

– **декларативна функція** позначає внесення змін повноваженою особою у статус зазначеного об'єкта. Декларативні функції можуть бути перформативними [4, с. 119–121].

Таким чином, **прагматична функція** англомовних комп'ютерних мовних засобів зумовлює характер їхнього вибору з розрахунком на мотив, цільову установку мовця, а також правильне розуміння висловлювання та оцінювання образного використання мови адресатом.

Синергійні властивості РР у процесі самоорганізації англомовного дискурсу забезпечують реалізацію певних функцій, необхідних для ефективного впливу на адресата. Зокрема, таким є структурування мовлення шляхом виділення певного компонента з метою акцентуації, що забезпечує єдино правильне визначальне та специфікаційне трактування повідомлення, відкидаючи будь-яку його двозначність чи неясність.

Доречне використання РР сприяє ясності, чіткості мовлення, орієнтації на сприйняття зі сторони адресата. Часто це пов'язано з контрастивністю: My first reaction was one of shock... It was shock I felt, not surprise (P.D.James). Структурна модифікація РР не лише акцентує увагу реципієнта на виділеному елементі, але і виключає наголошення будь-якого іншого компонента, зумовлюючи вичерпність повідомлення: All I felt was a great sadness...(P.D.James). Підвищена концентрація РР часто функціонально виправдана, оскільки конструктивна роль елемента повтору посилює прагматичну функцію наполегливості з метою надати повідомленню більш системний характер: It was Kennedy who gave Royale here his sore head. It was Kennedy who dragged him inside the room...(A.MacLlean).

РР в англомовному дискурсі також відіграють функцію залучення адресата у спільний комунікативний простір шляхом організації його уваги за допомогою синсемантії дієслів модусу: All I was trying to say was that perhaps if we tried to sharpen our wits and think of a likely place... (Christie). РР здатні повертати учасників англомовного дискурсу в спільний комунікативний простір, ліквідувавши хаотичність чи збій та відновивши потрібний напрям розвитку дискурсу шляхом виділення в РР суттєвої деталі, що є визначальною для його подальшої динаміки та самоорганізації: Train arrives at two twenty-seven and there's a bit of bustle then. He says Mrs. Marple called him up, and that certainly isn't true. The call didn't come from her house, and she herself was away at the Institution... (Christie) [1, с. 283–285].

Важливо зазначити, що функцію привернення уваги адресата можуть виконувати запитання, які у поєднанні з «відповіддю» не є варіантом реалізації синтаксичної моделі вищого рівня, тобто не можуть бути представлені як складнопідрядне речення, і є риторичними запитаннями, наприклад: *Is it absurd? Is it plain daft? No, it's a superfood. (Knorr Ragu, Red March '07: 196).*

Питальні речення використовуються в англомовному дискурсі, активізуючи сприйняття адресата, при чому запитання покликане відображати думки адресата, які виникають у нього при сприйнятті дискурсу, як от: *The innovative technology inside our revolutionary RunOnFlat tyres keep you going after a puncture. How? Well, reinforced sidewalls help to support the weight of the car when air pressure has been lost. <...> (Good Year, New Scientist Oct. 13, '07: 17).*

Використання єдностей «питання-відповідь» може характеризуватись поєднанням функцій залучення до комунікації і спрощення подання інформації, як у наступному прикладі, де запитанням до адресата починається текст: *How do you make an instant coffee taste as great as freshly brewed Starbucks coffee? Let's find out. <...> (Starbucks Via).* Дане питальне речення разом з наступним спонукальним створює надфразову єдність, метою якої є повідомлення загальної теми тексту. Функція залучення адресата до комунікації виконується у цьому випадку у етикетний, більш «м'який» спосіб за рахунок вибору двох висловлень – запитального і спонукального, замість використання одного складного спонукального речення (пор. *Let's find out how to make an instant coffee taste as great as freshly brewed Starbucks coffee.*).

Вибір «розщепленої» структури є прагматично більш адекватним для ініціації комунікації, адже спрямований перш за все на зацікавлення адресата з наступним спонуканням його до сприйняття повідомлення (на відміну від складного спонукального речення, яке не оформлює мотив для адресата у окрему комунікативну одиницю). Окрім того, розщеплена структура є легшою для сприйняття. Таким чином, вибір розщепленої структури із питальним реченням має ефект створення мотиву сприйняття повідомлення [5].

Висновок. Речення з розщепленням у якості прагматичних операторів відіграють важливу роль у процесі самоорганізації англомовного дискурсу. Прагматична функція англомовних мовних засобів зумовлює характер їхнього вибору з розрахунком на мотив, цільову установку мовця, а також правильне розуміння висловлювання та оцінювання образного використання мови адресатом.

Подальші перспективи дослідження. Серед подальших перспектив дослідження вбачається необхідність виявлення й опису мовних та позамовних ознак англомовного дискурсу в межах синергетичної парадигми.

Література:

1. Актуальні проблеми філології та американські студії: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 квітня 2008 р.: За заг. ред. А.Г. Гудманяна, О. Г. Шостак. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2008. – 425 с.
2. Баранов А. Н. Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание / Роль языка в СМИ / А. Баранов, П. Паршин. – Сборник обзоров.– М. : ИНИОН, 1986. – С. 100 – 133.
3. Богданов В. В. Деятельностный аспект семантики / В. В. Богданов//Семантика и прагматика синтаксических единиц. Калинин, 1984. – С. 12–23.
4. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова Кныга, 2009. – 272 с.
5. Топачевський С. К. Синтаксичні засоби етикетизації англомовного рекламного дискурсу: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / С. К. Топачевський; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2011. – 20 с. – укр.

УДК 37.036; 378.147; 81`243

Т. О. Мороз,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядається специфіка формування загальнокультурної компетентності студентів у процесі міжкультурної інтеграції. Використання загальнокультурної компетентності студентів у процесі міжкультурної інтеграції дозволяє, на думку автора, розглядати освіту та виховання у загальнокультурному аспекті вивчення взаємодії і взаємовпливу різних культур, що сприяє підвищенню професійної іншомовної підготовки студентів.
Ключові слова: *загальнокультурна компетентність, мовна картина світу, культурні смисли, міжкультурна інтеграція.*

В статье рассматривается специфика формирования общекультурной компетентности студентов в процессе межкультурной интеграции. Использование общекультурной компетентности студентов в процессе межкультурной интеграции позволяет, по мнению автора, рассматривать образование и воспитание в общекультурном аспекте изучения взаимодействия и взаимовлияния различных культур, способствует повышению профессиональной иноязычной подготовки студентов.
Ключевые слова: *общекультурная компетентность, языковая картина мира, культурные смыслы, межкультурная интеграция.*

The article is devoted to the specific formation of general cultural competence of students in the process of cross-cultural integration. The use of general cultural competence in the process of cross-cultural integration allows, in opinion of the writer, to esteem education and bringing-up processes in general-cultural aspect of interaction different culture's learning and helps to improve the professional foreign language training of students.
Key words: *general cultural competence, language view of the world, cultural senses, cross-cultural integration.*

З розширенням міжнародних зв'язків України відбувається інтернаціоналізація усіх аспектів суспільного життя. Іноземна мова стає необхідною в різних сферах діяльності людини та дієвим фактором соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного процесу суспільства.

Актуальним є включення в «Європу знань» через знання мов, інтенсифікацію процесу оволодіння мовами, інтегрування у світовий освітній простір. Освіта XXI століття орієнтується на поліструктуризацію лінгвістичної освіти, лінгвістичну співпрацю і широку міжкультурну комунікацію.

Входження України до європейського освітнього та наукового простору передбачає формування загальнокультурної компетентності студентів, що сприятиме адаптації молоді до світового середовища, формуванню професійної іншомовної підготовки студентів, засвоєнню загальнолюдських цінностей, що визначено пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку вищої освіти у контексті Болонського процесу.

Загальнокультурна компетентність у такому контексті розуміється як інтегративна якість особистості, що забезпечує єдність загальної та педагогічної культури і визначає здатність суб'єкта включатися у педагогічну діяльність і вільно орієнтуватися у сучасному соціокультурному середовищі.

Поняття компетентності розглядали на різних рівнях і під різними кутами зору вітчизняні й зарубіжні науковці. Серед них: В.Болотов, В.Сериков, А.Василюк, Т.Єжова, В.Ковальчук, Н.Копилова, К.Корсак, Н.Кузьмина, А.Маркова, О.Овчарук, І.Тараненко, А.Михайличенко, І.Чемерис, Е.Шорт та ін.

Процес засвоєння культури особистістю триває протягом усього життя. Якщо враховувати, що кожна особистість – індивідуальна та неповторна у власному культурному розвитку, то загальнокультурна компетентність є тією основою, яка об'єднує всі прояви людського в людині незалежно від національного та соціального становища.

Студентський вік – лише один із етапів культурного становлення молоді. Йдеться про набуття студентською молоддю таких вмінь та навичок у процесі міжкультурної інтеграції, які дозволять різнобічно сприймати та осмислювати явища культури, формувати цілісний погляд на сучасний світ, синтезувати отримані знання у загальнокультурному просторі.

Своєрідність педагогічної професії полягає в тому, що вона за своєю природою має гуманістичний характер, який визначає розвиток основних функцій – виховання і навчання та вимагає від сучасного вчителя відповідності таким параметрам:

– емпатії, терпеливості, терпимості у стосунках з дітьми і дорослими, готовності приймати і підтримувати їх;
– розуміння своєрідності і відносної автономності саморозвитку особистості;
– вміння забезпечувати індивідуальне, групове і міжгрупове спілкування, запобігати конфліктам.

У цьому процесі формування загальнокультурної компетентності студентів відіграє важливу роль, оскільки становить важливу складову гармонійного розвитку особистості майбутнього педагога.

Особливої значущості ця проблема набуває стосовно майбутніх учителів іноземної мови, де одним з найважливіших чинників формування загальнокультурної компетентності є вивчення взаємодії і взаємовпливу різних культур, що сприяє підвищенню професійної іншомовної підготовки студентів.

Н. Ботвіна відмічає, що «пізнання народу, його культури, його ментальності іншими народами може бути поверховим і глибинним, всебічним. Для глибинного пізнання народу необхідно знання його мови. У цьому випадку мова виконує функцію зв'язку між народами... за допомогою мови відбувається «переливання» духовних цінностей, транспортування їх іншими мовами, завдяки чому наша духовність стає органічною частиною духовності інших народів, а існування нашого народу стає з маловідомого у світі факту невід'ємним чинником світової цивілізації» [1,10].

Мова є найважливішим способом формування й існування знань людини про світ. Відбиваючи в процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує в слові результати пізнання. Сукупність цих знань, відбитих у мовній формі, являє собою те, що в різних концепціях називається мовною картиною світу.

Між картиною світу як відображенням реального світу і мовною картиною світу як фіксацією цього відображення існують складні відносини: картина світу може бути представлена за допомогою просторових, тимчасових, етичних, культурних та інших параметрів. На її формування впливають мова, традиції, виховання, навчання й інші соціальні чинники. Роль мови не тільки в передачі повідомлення, а й у внутрішній організації того, що підлягає повідомленню, куди неодмінно вплітається загальнокультурний досвід конкретної мовної спільності, внаслідок чого формується мовна картина світу як сукупності знань про світ, відбитих у лексиці, фразеології, граматиці.

© Т. О. Мороз, 2015

Картина світу лежить в основі індивідуальної і суспільної свідомості, у якій мова виконує роль пізнавального процесу. Концептуальні універсалії світу можуть бути однаковими: люди, що розмовляють різними мовами, можуть мати за певних умов близькі концептуальні картини світу. Наприклад, слов`янський вираз «коли рак на горі свисне» відповідає англійському «коли свині полетять», азіатському – «коли хвіст ішака торкнеться землі». Але, мовленнєва картина світу, що загалом збігається із загальнокультурним відображенням світу у свідомості людей, ще й підфарбовується індивідуальним досвідом емоцій. Тоді в контурі їхньої взаємодії виникає механізм саморуху, що входить у психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей, будучи одним з джерел мотивації її поведінки, ланкою між духовною культурою суспільства й духовним світом особистості, між загальнокультурним, дотичним вічності та індивідуальним буттям.

Прийняти загальнолюдські цінності людина може лише сама, розуміння завжди відзначено знаком індивідуального стану. М. Бахтін писав: «Культурні цінності суть самоцінності, і живій свідомості слід призвичаїтись до них, утвердити їх для себе... Цим шляхом жива свідомість стає культурною, а культурне втілюється в живому... усяка загальнозначуща цінність стає дійсно значимою лише в індивідуальному контексті» [2, с. 108–109].

Таким чином, мова виступає важливим засобом соціалізації мовної особистості, її прилучення до загальнокультурних цінностей, до культури народів світу, оскільки тільки в процесі міжкультурної інтеграції між індивідами і націями зберігається культурна спадщина, поглиблюється пізнання, розширюється світогляд, що розвиває соціальну і духовну сутність особистості, надає сенс її буття. Мовленнєва особистість існує у просторі культури, відображеному у мові, у формах загальної свідомості на різних рівнях, у предметах матеріальної культури.

Надзвичайно цікавою є ідея М.Бердяєва про загальнолюдську єдність, втілену в світових культурних цінностях. Філософ писав, що культура ніколи не мала абстрактно–людський характер. Вона завжди національна, індивідуально–народна і лише в такій якості підноситься до загальнолюдської [3].

Особливе методологічне значення для нашого дослідження має розуміння діалектики загальнолюдського і національного.

Усвідомлення своєї приналежності до певного етносу, генетичного зв'язку з іншими представниками даної групи, уявлення про своє походження, знання особливостей одягу, фольклору, народних промислів, традицій, звичаїв та інших ознак самобутності народу є важливими складовими етнічної культури, що становить вихідні засади національної культури як чинника загальнокультурного розвитку людської цивілізації.

Національна приналежність людини є тим культурним явищем, що є найвищим рівнем розвитку людської цивілізації, результати якого втілюються і акумулюються у культурній творчості цілих художньо–історичних епох, звичаїв та традицій різних народів, які завжди мають одночасно національний і універсальний характер. Загальнолюдське втілює в собі багатство національно особливого, індивідуального, окремого. Саме таке широке розуміння національної культури в її органічному зв`язку зі світовою культурою розкриває прогресивність культурного поступу, можливість діалогу з іншими культурами, шляхи інтеграції у світовий простір, усвідомлення національного у глибинах людського життя і загальнолюдського як індивідуального та особистісного.

Отже, поряд з національними існують семіотичні, які притаманні усім культурам. О.П.Рудницька відзначає, що кожна нація як етносоціальна спільнота характеризується єдиним семіотичним полем – системою загальновідомих для всіх її представників знакових засобів, що забезпечує взаєморозуміння та взаємодію членів суспільства [5, с. 53]. Наприклад, у традиційно-побутових культурах європейських народів важливу художньо-пізнавальну функцію здавна виконувала вишивка, що прикрашала інтер'єр житла та елементи національного одягу. Символом гармонійності і краси навколишнього світу, моральних чеснот життя є образи золотої ниви пшениці та блакитного неба, зелених дібров. «Входження» у це універсальне семіотичне поле, його усвідомлення, почуття приналежності до нього формує як національну, так і загальнокультурну самосвідомість людини, що є найважливішою ознакою культури особистості.

Загальнокультурна компетентність являє собою систему, в якій можна виділити універсальні (загальні), домінантні (ціннісні), національні (особистісно-значущі) та доповнювальні (мовні) смисли. Виокремлення вищеозначеної системи культурних смислів забезпечує теоретичну основу формування загальнокультурної компетентності майбутніх педагогів.

Культурні смисли знаходять відображення у мові, точніше, у значенні слів і синтаксичних одиницях, у фразеологізмах, у пареміологічному фонді і прецендентних текстах [6]. Наприклад, у всіх культурах засуджуються такі людські вади, як жадібність, боягузтво, лінощі, неповага до старших тощо, але в кожній культурі ці вади мають різну комбінаторику смислів, тобто в різних культурах вони мають різний словесний вислів. У порівнянні українських прислів'їв з російськими, англійськими еквівалентами: «Яка хата, такий тин, який батько, такий син» (укр.); «Каково дерево, такой и клин, каков батька, таков и сын»(рос.); «Like mother like daughter» або «What is the mother, so what do you expect of her calf?»(анл.), знаходимо різну комбінаторику смислів із спільною контекстуальною основою, що сприяє ефективнішому усвідомленню спільного і загальнолюдського у різноманітності характерів народів.

Загальні закони мови нерозривно пов'язані з різноманіттям національних, духовних та культурних цінностей [7, с. 39–44]. Вивчення різних мов дає можливість залучення до загальнокультурних і духовних досягнень народів світу. «Вивчення мов світу – це також всесвітня історія думок і почуттів людства. Вона має описувати людей всіх країн і всіх ступенів культурного розвитку, в неї має входити все, що стосується людини» [8, с. 349].

Культуроносна функція мови як засобу збереження та передачі матеріальних і духовних цінностей людства чітко окреслена в умовах іншої мови [9, с. 221]. І у такий спосіб іноземна мова в сучасних умовах перетворюється на важливий засіб пізнання загальнокультурних цінностей.

Підкреслимо, що важливо не лише засвоїти систему знань культурних цінностей, а й розкрити те спільне, що об'єднує культури різних народів і людей, котрі спілкуються різними мовами і на цій основі формувати загальнокультурну компетентність майбутнього вчителя іноземної мови.

Період студентства характеризується дослідниками В. Борисовим, В. Бутенко, Ю. Вишневським, О. Дем`янчук, О. Семеног як період визначення своєї «мовної сутності», неповторної індивідуальності, зростання наукової та загальнокультурної інформативності, оволодіння певним комплексом соціальних ролей, активної діяльності, прагнення до творчого пошуку, формування свідомості, ідеалів, розвитку самосвідомості. Тому мета формування загальнокультурної компетентності особистості майбутнього вчителя-словесника засобами міжкультурної інтеграції досягається, якщо при опануванні кожної дисципліни у вищому навчальному закладі звертатиметься увага на естетику слова, розвиток мовлення, культурологічне мислення, міжкультурну комунікацію, інтелект, пам'ять, мовне чуття, мовний смак.

Осягаючи крізь лексичні і граматичні особливості мови, духовність і культуру іншого народу, студенти набудуть хисту дивитися на світ очима німця, француза або англійця, що не може не відбитися на їхньому менталітеті, духовних та культурних ідеалах. При цьому важливо, що їхня мовна культура у рідній мові також зазнає певних змін: розширю-

ється світогляд, збагачується лексична система, тобто відбувається процес міжкультурної інтеграції. Тому формування загальнокультурної компетентності у контексті підвищення професійної іншомовної підготовки студентів містить широкі перспективи.

Отже, формування особистісно-зорієнтованої парадигми освіти, сучасного культурологічного мислення, забезпечення повноцінного міжкультурного спілкування, необхідність урахування універсальних і специфічних характеристик поведінки спілкування сприяє формуванню загальнокультурної компетентності студентів. Важливими для подальшого дослідження залишаються проблеми формування загальноціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів в процесі міжкультурної інтеграції, загальнокультурного виховання студентів-мовників з врахуванням всіх аспектів виховного процесу у вищій школі.

Тільки вирішуючи ці та інші проблеми можна сподіватися на істотні зміни в духовній сфері нашого суспільства, пов'язані з піднесенням загальнокультурного рівня студентської молоді.

Література:

1. Ботвина Н. Культура и гуманизм. / Н. Ботвина. – М. : Наука, 1991. – 192с .
2. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники: Ежегодник, 1984–1985. – М. : Наука, 1986. – С. 80–160.
3. Бердяєв М. О. Національність і людство // Сучасність. – 1993. – № 1. – С. 149–162.
4. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
5. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. Караулов. – М. : Русский язык, 1987. – 341 с.
6. Gallagher C. History teaching and the promotion of democratic values and tolerance. A hand bock for slachers. / C.Gallagher. – Strasbourg : Connal for Cultural Cooperation, 1996. – P. 33–57.
7. Вихованець І. Мова і культура / І. Вихованець, К. Городецька, П. Грищенко та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 185 с.
8. Кравченко А. Культурология: Учебное пособие для вузов / А. Кравченко. – М. : Академический Проект, 2000. – 736 с.
9. Маслова В. Связь мифа и языка / В. Маслов // Фразеология в контексте культуры. – М. : Наука, 1999. – С. 69–77.

УДК 81'233:378.147 (477)

С. В. Мудра,
Національний Університет Біоресурсів та Природокористування України, м. Київ

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ

Модернізація освітньої діяльності в Україні у контексті європейських вимог – це, насамперед, піднесення якості підготовки і конкурентоспроможність фахівців, відповідність європейському ринку праці, створення умов для вільного переміщення студентів на теренах України і Європи. Створення умов для отримання конкурентних переваг в світі є головною умовою економічної і соціальної стабільності України. Очікувані зміни можливі лише за умови підвищення продуктивності праці, що, в свою чергу, залежить від наявності на вітчизняному ринку праці сучасних висококваліфікованих фахівців. Отже, будь-які трансформаційні зміни в економіці неможливі без реформування та модернізації підготовки конкурентоздатних фахівців.
Ключові слова: *компетентність, мовленнєва компетентність, якість, якість освіти, особистість, соціум, вищий навчальний заклад, конкурентоздатний фахівець.*

Модернизация образовательной деятельности в Украине в контексте европейских требований – это, прежде всего, повышение качества подготовки и конкурентоспособности специалистов, соответствие европейскому рынку труда, создание условий для свободного перемещения студентов на территории Украины и Европы. Создание условий для получения конкурентных преимуществ в мире является главным условием экономической и социальной стабильности Украины. Ожидаемые изменения возможны лишь при условии повышения производительности труда, что, в свою очередь, зависит от наличия на отечественном рынке труда современных высококвалифицированных специалистов. Итак, любые трансформационные изменения в экономике невозможны без реформирования и модернизации подготовки конкурентоспособных специалистов.
Ключевые слова: *компетентность, речевая компетентность, качество, качество образования, личность, социум, высшее учебное заведение, конкурентоспособный специалист.*

Modernization of educational activities in Ukraine in the context of European standards especially means raising the quality of training and competitive professionals, compliance with European labor market conditions for the free movement of students in Ukraine and Europe.Creating the conditions for competitive advantage in the world is the main condition for economic and social stability in Ukraine. Expected changes are possible only if the level of labor productivity, which in turn depends on the presence in the domestic labor market modern highly qualified specialists. Thus, any transformations in economy is impossible without reforming and modernizing training competitive specialists.
Keywords: *competence, speech competence, quality, quality, identity, society, institution of higher education, competitive specialist.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні не викликає заперечень той факт, що освіта є фундаментом переходу до інноваційної моделі розвитку економіки через підготовку якісного трудового потенціалу. Посилення зв'язку освіти та економіки, необхідність орієнтації освіти на потреби ринку праці висунули підвищені вимоги до якості підготовки фахівців у вищій школі. Основними ознаками поняття «якість» є: цілісність, ієрархічність, аксіологічність, мінливість, внутрішньо-зовнішня обумовленість, вимірюваність тощо. Для більш адекватного і повного розуміння проблеми забезпечення якості освіти досліджено фактори новизни в існуючих її наукових обґрунтуваннях.

Аналіз дослідження проблеми. Філософський підхід до тлумачення поняття «якість» розкриває розуміння його як внутрішньої субстанційної характеристики об'єкта і визначається тим, що об'єктивно являє відносно стійку, внутрішньо визначену сутність об'єкта. За функціонального підходу якість – це відповідність стандартам або специфікації; відповідність запитам споживачів. За джерелом вимог виокремлюється виробничий (відповідність нормам і стандартам) і соціальний (відповідність запитам споживачів) аспекти якості. За широтою аналізу якість визначається як якість результатів, або як якість результатів, процесу та умов, у яких він відбувається [1].

Найбільш поширене тлумачення якості полягає в тім, що вона визначає міру цінності, вартості чого-небудь, його здатність задовольняти певні потреби, цілі, норми тощо.

Разом з тим, здійснений системно – термінологічний аналіз категорії «якість освіти» дозволив нам визначити її через сукупність таких аспектів: результативно-нормативного (відповідність якості підготовки випускників вимогам державних освітніх стандартів); процесуально-нормативного (відповідність якості процесу освіти нормам і вимогам); результативно-особистісного (відповідність якості випускників запитам споживачів освітніх послуг); процесуально-особистісного (відповідність якості освіти потребам, можливостям та інтересам суб'єктів освітнього процесу) [2].

На підставі здійсненого нами аналізу якість освіти визначено як міру відповідності процесу та результатів освіти вимогам держави, суспільства, запитам споживачів, потребам, можливостям та інтересам всіх суб'єктів освітнього процесу.

Якість вищої освіти ми розуміємо як збалансовану відповідність вищої освіти (як системи, процесу і результату) встановленим потребам, вимогам, цілям, нормам, стандартам, що визначаються окремими громадянами, організаціями, підприємствами, суспільством та державою в цілому. При цьому складниками якості вищої освіти є: якість підготовки випускників ВНЗ, як якість результату вищої освіти; якість державних освітніх стандартів, якість діючої нормативної бази, якість освітніх програм; якість матеріально-технічної, навчально-методичної, лабораторної бази вищої освіти; якість освітніх технологій; якість професорсько-викладацьких та науково-дослідницьких кадрів вищої школи; якість виховання; якість управління ВНЗ тощо [3].

Сутність професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ означено нами як процес засвоєння студентами фундаментальних знань, набуття умінь, навичок, компетентностей, які забезпечують їх готовність до успішного виконання професійних функцій, виявлення реалізаційних здатностей особистості, потребу до постійної самоосвіти й саморозвитку.

Мета і завдання статті. статті. Проаналізувати розвиток мовленнєвої компетентності як необхідної складової у структурі компетентностей для підвищення якості підготовки конкурентоздатних фахівців у ВНЗ України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стрімкий процес глобалізації, посилення міжнародного розподілу праці та жорстока конкуренція у світовій економіці висувають на перший план питання якості освіти трудових ресурсів.

У широкому значенні 'якість освіти' найчастіше розуміють як ступінь відповідності змісту, форм та засобів навчання та рівня освітньої підготовки випускників навчальних закладів очікуванням та потребам особистості, держави та суспільства. Країни Європейського Союзу дієвим інструментом забезпечення якості освіти визнали компетентнісний підхід, який сьогодні утверджується в більшості європейських національних освітніх систем. Сформульовано чотири стратегічні над завдання для сучасної європейської освіти:

© С. В. Мудра, 2015

– навчити жити разом;
– навчити вчитися;
– навчити діяти;
– навчити відповідати за власні вчинки та своє життя.

Для уточнення поняття скористаємося визначенням російських дослідників О.Н.Олійникової, А.А.Маравтевої, Є.В.Коновалової, Є.В.Тартакової, які трактують поняття ‘компетентність’ як спроможність особистості на основі органічної єдності набутих знань, умінь, досвіду та ставлень здійснювати як звичайну, так і нову діяльність у певній галузі.

На думку автора, поняття ‘компетентність’ в контексті визначення кінцевої мети діяльності закладу освіти можна пояснити як набуту характеристику особистості випускника, яка, базуючись на певних ціннісних переконаннях, охоплює відповідні знання, уміння і навички та дозволяє застосовувати їх в самостійній практичній діяльності для реалізації власного життєвого потенціалу.

Рада Європи визначила перелік з п’яти ключових компетентностей, якими необхідно озброїти молодих європейців в умовах розширення та інтеграції ринків праці, старіння населення континенту, зростання рівня міграції, безробіття і, як наслідок, посилення соціальної нерівності громадян:

1. Політичні та соціальні компетентності.
2. Компетентності, пов’язані з життям у мультикультурному суспільстві.
3. Компетентності, які стосуються володіння усним та писемним мовленням.
4. Компетентності, пов’язані з розвитком інформаційного суспільства.
5. Готовність та здатність учитися протягом усього життя.

Молодого європейця, який живе повноцінним життям в умовах глобалізації, важливо озброїти знаннями про те, як налагоджувати стосунки з іншими, працювати в команді (неоколективізм), розв’язувати конфлікти. Потрібно навчити випускника самостійно складати та реалізовувати життєві плани та персональні проекти, діяти незалежно з урахуванням суспільних норм, усвідомлювати наслідки своїх самостійних рішень та вчинків, захищати свої законні права, інтереси, потреби.

Отже, поняття ‘компетентність’ можна визначити як сукупність, єдність знань, умінь та ставлень у відповідному контексті, а ключові компетенції трактувати як такі, що потрібні індивідууму для особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості.

Європейська довідкова система називає вісім ключових компетентностей:

1. Спілкування рідною мовою.
2. Спілкування іноземною мовою.
3. Математична компетентність та базові компетентності в галузі науки та техніки.
4. Цифрова компетентність (компетентність у сфері сучасних інформаційно-цифрових технологій).
5. Уміння вчитися.
6. Міжособистісна, міжкультурна, соціальна та громадянська компетентність.
7. Підприємливість.
8. Культурна виразність.

Вітчизняна педагогіка має вже напрацювання в цьому напрямі. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли С.Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І.Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), А.Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів), К.Корсак (цивілізаційна компетентність), М.Михайличенко, В.Аніщенко (професійна підготовка НП основі стандарту компетентності).

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення в нашій науковій літературі набуло визначення компетентності як сукупності знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки діяльності, використовувати інформацію.

Компетентність – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях та знаннях, здобутих завдяки навчанню.

У деяких працях вітчизняних дослідників натрапляємо на семантичні поняття: ‘компетентність’ та ‘група компетентностей’. Практично одним словом ми називаємо і загальну здатність і її компоненти, тобто складові групи компетентностей. В цьому можна підкреслити професійну компетентність людини, а можна виокремити конкретні складові, які переважно її визначають.

На основі міжнародних та національних досліджень вчені Академії педагогічних наук України виокремили сім наскрізних для всіх рівнів освіти ключових компетенцій: навчальна, культурна, здоров’язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська та підприємницька, Але особливе місце сьогодні посідає мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, міркування тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні засоби (невербальну знакову систему) та інтонаційні засоби виразності мовлення. При аналізі феномену мовленнєвої компетентності за основу беруться досягнення таких наук як риторика, соціопсихолінгвістика, неориторика, етносоціопсихолінгвістика тощо, що дозволяє побачити у процесі мовленнєвої діяльності людини наявність мовних та мовленнєвих знань, умінь та навичок, на яких базується професійно-мовленнєва комунікація, власний повсякденний, соціальний, практично-технологічний, комунікативний, професійний досвід, інтелектуальні, художні й організаційні (лідерство, комунікабельність) здібності, моральні, етичні, релігійні та інші цінності. Так було визначено такі критерії оцінки показника «мовної та мовленнєвої компетенції та компетентність особистості»: досконале володіння та уміння правильно використовувати у процесі комунікації вербальні та невербальні знакові системи, норми мови та техніку мовлення.

На мовну та мовленнєву компетентність впливають наступні чинники:

– лексична компетенція – наявність певного запасу слів для обслуговування професійно-мовленнєвої та інших видів діяльності і спілкування; здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів (фігур і троп), приказок, прислів’їв, фразеологічних зворотів тощо.

– фонетична компетенція – правильна вимова усіх звуків рідної мови, звукосполучень згідно з орфоепічними нормами, наголосів, добре розвинений фонетичний слух, що дозволяє диференціювати фонеми; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила і висота голосу, логічні наголоси тощо);

– граматична компетенція – вживання граматичних форм рідної мови згідно з законами й нормами граматики (рід, число, відмінок, кличний відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм;

– діамонологічна компетенція – володіння діалоговими і монологовими техніками спілкування, технікою ведення спору, технікою упізнавання невербальної знакової системи, технікою роботи з текстовим матеріалом тощо.

Отже, що означає знати мову? Чи рівнозначні такі поширені в нашчас поняття як «вивчити мову» й «опанувати мову»?

Науковці не випадково розмежовують ці актуальні поняття. Відомо, що можна добре завчити правила і навіть свідомо застосовувати багато граматичних конструкцій, проте не бути здатним вільно, легко, влучно, доцільно, досконало й оперативно користуватися цими знаннями у різних комунікативних ситуаціях поза навчальним середовищем. Тобто не досягти функційної грамотності. Опанувати мову – це непросто її розуміти і знати, це мати здатність мобілізовувати набуті мовні знання для розв'язання певних комунікативних завдань у різних контекстах, ситуаціях, сферах навчальної, наукової та професійної діяльності, бо ж «знання про те, що треба робити, і саме діяння мають різні механізми, і одне не перекриває інше»[10]. До того ж не кожнез нання логічно трансформується у навик, проте останній зазвичай формується через знання.

Отже, володіння мовою є багатокомпонентним, складним, комплексним поняттям, яке передбачає й індивідуальне багатство словникового запасу того, хто говорить, і чистоту, ясність, точність,виразність, нормативність його мовлення, і розуміння нюансів значення спектру слів, і розрізнення мовних засобів за їх стилістичним забарвленням, і досконале володіння способами побудови текстів та речень різної структури засобами цієї мови, і знання національних особливостей формо- та словотворення й мовленнєвого етикету, а також уміння надати фонетико-інтонаційної виразності своєму усному мовленню.

Мовна та мовленнєва компетентність стає потужним фактором у професійній підготовці конкурентоздатних фахівців,бо ж представники наукової й технічної еліти народу, його найосвіченіші верстви і мають стати носіями зразкової літературної мови в обох формах її функціонування.

Дослідниками семіотики доведено, що «... вивчення науки може бути цілком включене до вивчення мови, оскільки вивчення мови науки передбачає не просте усвідомлення її формальної структури, але й вивчення її відношення до позначуваних об'єктів, а також до людей, які використовують цю мову»[9]. Кожна держава прагне до зміцнення наукового інтелекту своїх громадян, який вербально відбивається і зберігається національною науковою мовою. Завдяки науковій мові як важливій складовій частині національної літературної мови, що виступає обов'язковим атрибутом держави та її ознакою, підтримуються національна гідність, духовність народу і передаються у світовий інформаційний простір національні досягнення з різних галузей знань.

Вища освіта скерована на підготовку конкурентоздатних фахівців. Вжливими складовими такої підготовки має стати формування фахової культури мовлення, складовими якої, безумовно, є мовна компетентність та комунікативна досконалість. Здобуття вищої освіти передбачає необхідність опанування понятійною сферою обраної спеціальності, вербально представленою засобами національної термінології (системою термінів у двох взаємопов'язаних сферах її існування: фіксації та функціонування) і діловою фразеологією професійного спілкування у її парадигматичних й синтагматичних зв'язках. Таким чином, два функціональні стилі національної літературної мови – науковий та офіційно-діловий – у їх сучасному стані і складають предмет навчання мови спеціальності у закладах вищої освіти.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Компетентісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистісної діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на засвоєння конкретних цінностей та життєво необхідних знань та умінь. У цьому контексті сьогодні змінюються і підходи до оцінювання результатів начальної діяльності як складової навчального процесу. Метою навчання мають бути сформовані компетенції, які розуміються як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості. Компетентісний підхід на перше місце ставить не поінформованість особистості, а вміння на основі набутих знань вирішувати проблеми, які виникають у різних ситуаціях.

Удосконалення освітнього процесу з позиції компетентнісного підходу полягає в тому, щоб навчити учнів застосовувати набуті знання й уміння в конкретних навчальних та життєвих ситуаціях.

Майбутня професійна діяльність конкурентоздатних фахівців випускників ВНЗ вимагає від них не тільки професійної майстерності, а й широкої загальної освіти, оскільки вона пов`язана з інтенсивним усним і писемним спілкуванням, передбачає широку мовленнєву практику, потребує точного вираження понять і категорій у різних сферах професійної діяльності.

Під час виконання своїх безпосередніх обов`язків фахівець виступає в різних комунікативних ролях: веде ділове листування, складає законопроекти, проекти постанов, договори й угоди, спілкується з іншими фахівцями та громадянами різного рівня культури. Недотримання та порушення мовних норм може стати причиною непорозуміння, викликати заперечну реакцію у співрозмовника і негативно позначитися на його подальшій кар`єрі [7, с. 3].

Мовленнєва компетентність – це поєднання мислення і мови, точність вираження думок, почуттів, ясність, зрозумілість смислових зв'язків і відношень одиниць мови в мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності. Культурі мовлення, як і культурі спілкування, потрібно вчити на всіх етапах підготовки, перепідготовки конкурентоздатних фахівців.

Література:

1. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1973. – С. 847.

2. Радомская, М. В. Единый государственный экзамен в обеспечении качества общего образования : дис. … канд. пед. наук / М. В. Радомская. – Таганрог, 2006. – 148 с.

Библиотека авторефератов и диссертаций по педагогике http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-strategicheskoe-upravlenie-kachestvom-professionalnoy-podgotovki-spetsialistov-v-vuze#ixzz2sZWDUZOE

3. Субетто, А. И. Квалиметрия человека и образования (методология и практика): итоги, проблемы, направления / А. И. Субетто // Материалы симп. «Квалиметрия в образовании: методология и практика». – М. : ИЦПКПС, 2002. – С. 175.

4. Елисеева, Т. Качество образования: методологические основания дискуссии / Т. Елисеева, Б. Батурин // Высшее образование в России. – 2005. – № 11. – С. 11–17.

5. Федько, А. В. Якість освіти як філософія та педагогіка розуміння доцільного / А. В. Федько, Ю. М. Федько // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 170–171.

7. Мельникова К. І. «Паблік Рілейшнз» як функція управління в органах державної влади / К. І. Мельникова, С. Є. Рязанова // Актуальні проблеми державного управління: Науковий збірник, № 2. – Харків : УАДУ Харківський філіал, 1999. – С. 40–46.

8. Веніг Н. Мовленнєва культура учнів // Обдарована дитина. – № 4. – 2000. – С. 18–20.

9. Веніг Н. Формування мовленнєвої компетенції особистості як методична проблема // 36. наук. праць (Педагогічні науки). – Херсон, 1998. – Вип. 5.

10. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах // За ред. К. І. Онищенко. – К., 1999. – 227 с.

УДК 811.112.2

Т. В. Наумович,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МІРИ ВЕЛИЧИНИ ДО ПЕРЕХОДУ НА МЕТРИЧНУ СИСТЕМУ У НІМЕЦЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті проаналізовано категорію кількості як одну з складових категорії простору, досліджено, що слова на позначення мір величини виникли шляхом семантичної деривації від слів невимірювального характеру, наведено приклади ФО у німецькій мові з компонентами антропометричного характеру.
Ключові слова: *категорія простору, дименсіональна лексика, міри величини.*

В статье проанализирована категория количества как одна из составляющих категории пространства, исследовано, что слова, обозначающие меры величины возникли путем семантической деривации от слов неизмерительного характера, приведены примеры ФО в немецком языке с компонентами антропометрического характера.
Ключевые слова: *категория пространства, дименсиональна лексика, меры величины.*

This article analyses the category of number as a component of category of space, researches, that measures were derivated from the words of non-valuable nature, the examples of idioms in German with components of anthropometric nature were given.
Key words: *Category of space, measuring vocabulary, measures quantities.*

Люди вимірюють з давніх-давен, оскільки людиною вже давно визнана необхідність вимірювати різні величини, причому виміряти якомога точніше. Вимірювання допомагає охопити навколишній простір, зорієнтуватися у різноманітті речей та подій, які відбуваються у ньому. В усіх конкретних виявах простору необхідною його ознакою була і залишається метричність, тобто здатність простору піддаватися вимірюванню, виступати умовою певного розгортання буття в його усталеності [5, с. 105].

Об'єктом даного дослідження є дименсіональна лексика німецької мови як засіб охоплення простору, **предметом** – аналіз лінгвокультурологічних зон зазначеного об'єкта. **Актуальність** теми зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення системно-функціональних параметрів номінацій іманентних мовних систем, до осмислення методологічних питань концептуалізації та категоризації. Тому **метою** даної розвідки є вимірювальна лексика, її основні віхи становлення, процеси термінологізації та детермінологізації.

Велику увагу пізнанню кількості та кількісних відношень, їх відображенню морфологічними, лексичними, словотвірними та синтаксичними засобами у англійській мові приділяє у своїй монографії С. О. Швачко [8]. Досить цікаво висвітлює історико-етимологічні аспекти ФО російської мови з компонентами вимірювального характеру В. М. Мокієнко [4].

Категорія кількості як одна з складових категорії простору виражає зовнішні, формальні взаємовідношення предметів, їх частин, а також їх величину, число, ступінь прояву тієї чи іншої властивості [2; 4; 8]. Категорія кількості має безпосереднє відношення до категорії простору, ці категорії є взаємопов'язаними. Цей взаємозв'язок пояснюється таким чином. Кожний предмет, об'єкт займає певне місце або локалізацію в концептуальному просторі, при цьому, чим більшою є його кількість, його розміри, тим більше місця він потребує. Таким чином, категорія кількості як складова категорії простору є певною «системою координат», за допомогою якої люди, які належать до тієї чи іншої культури, ідентифікують, сприймають та створюють світ. Функціонально-семантичне поле кількості як категорія знаходить відображення на морфемному, граматичному, лексичному, фразеологічному та інших рівнях і підрівнях мови.

В примітивних суспільствах величини на позначення міри і ваги, відігравали дуже незначну роль, але це змінилося пізніше у зв'язку з появою перших ранньофеодальних утворень. До найбільш ранніх підручних засобів, за допомогою яких велися виміри, належали насамперед найпростіші засоби вимірювання та порівняння для виготовлення, обміну та торгівлі товарами (напр., продукти харчування, одяг, зброя, будівельні матеріали). Уже 12000 років до нашої ери ми знаходимо докази порівняльних вимірювань у виробництві списів для полювання в деяких країнах. Спочатку сфера вживання цієї міри була обмежувалася лише деякими племенами, тобто поширювалася і діяла лише в межах деяких племен, і лише через тривалі торгівельні контакти безпосередня область поширення цих мір величини розширювалась і охоплювала все більший ареал. Широке застосування знаходять розміри частин тіла людини і навколишнього природного середовища. Зважаючи на те, що за історичними розвідками римляни мали компактну будову тіла, а галли і германці описуються як статні, високого зросту, то ми робимо висновок, що ці міри величини мали різне значення, що зумовлювало певну анархію та плутанину при конвертуванні значення цих старих мір величини в метричну систему. Саме тому при перетворенні в метричну систему надзвичайно важливу роль відігравали місце, час поширення даних мір величини та їх значення в той чи інший проміжок часу.

Слова міри та ваги досліджуються в історичній, технічній та лінгвістичній літературі. Слова міри та ваги цікавлять істориків як віхи пізнання цивілізації суспільства. Дані метрології (*метрон* – «міра», *логос* – «слово, вчення, знання») служать не тільки аутентичним джерелом пізнання економічних укладів минулого, еволюції виробництва, контактів народів, але також і засобом встановлення локальних та часових факторів. Так, Е.Тейлор пише: «Можно легко догадаться заранее, что человек впервые стал производить измерения, как и считать, при помощи своего собственного тела. Когда варвары узнавали при помощи ширины своих пальцев, насколько одно копье длиннее другого, или когда при постройке хижины они догадались, как нужно поставить одну ногу перед другой, чтобы получить расстояние между колами, они возвели искусство измерения на его первую ступень [6, с. 203]». Питання становлення, функціонування вимірювачів, їх числові константи та співвідношення вивчаються математиками, фізиками, лінгвістами.

Початковий чи свого роду доісторичний етап становлення мір довжини та величини характеризується використанням практично у всіх народів світу кількісно невизначених сурогатів мір. Можливо, першими з'явилися примітивні одиниці та міри довжини, якими слугували різні частини людського тіла (стадія, літра, аршин, контар, фут, дюйм, сажень, лікоть, п'ядь, ступня, долоня, палець тощо) чи відрізки шляху, подолані людиною за визначені інтервали часу (день, суботній перехід тощо). Як міри довжини здавна застосовували також ширину зерна (особливо ячмінного), товщину волосся верблюда чи мула тощо. В арабському світі у VIII-IX ст. ячмінне зерно прирівнювалося до 6 верблюжих волосин. Актом англійського короля Едуарда I (1272-1307 рр.) дюйм визначався як «три сухих круглих ячмінних зерна»[2, с. 14].

«Про дитячі дні людства ще сьогодні свідчать стопа і лікоть, а також ширина і довжина фаланги пальця, ширина долоні, п'ядь, сажень, крок та інші міри стародавніх... Первісна людина мала від самого початку цілком природне і безпо-

© Т. В. Наумович, 2015

середньо дане їй мірило – саму себе» [8, с. 103]. Ще в античні часи за основу метрологічних систем було взято пропорції людського тіла, а саме: повний розмах рук дорівнював висоті людини, повний крок – половині цієї висоти, лікоть – чверті зросту, ступня – 1/6; відстань між кінчиками великого і малого пальців руки у найбільшому їх віддаленні один від одного – 1/9, ширина руки приймалася за третину довжини ступні, а середня ширина пальця – 1/12 ступні; голова – 1/6 або 1/7 всього зросту, тощо [8, с. 6–7]. Але оскільки у кожної людини свої параметри і числовий вираз цих пропорцій різний, тому можна стверджувати, що такі міри мають значення приблизної кількості.

Природне походження мали також і міри об'єму та ваги, в основі яких лежали вага зерен визначених злаків (гран), кількості, що людина може захопити чи віднести своїми руками (жменя, ноша, оберемок). Вага зерна ячменя чи пшениці, а іноді деяких плодів дерев, використовували як міру ваги.

Потреба у вимірюваннях стала особливо важливою з розвитком торгівлі, однак вимірювання були дуже примітивними, приблизними, і стосувалися, в основному, лише довжини, об'єму, ваги. Точні міри з'явились та набули свого поширення лише із розвитком і ускладненням господарського життя, подальшим розвитком торгівлі, в тому числі і між народами. Особливе поширення мір величини у період обмінної торгівлі було зумовлено необхідністю надійно вимірювати товари. Щоб зробити необхідні виміри, спочатку використовували відносні величини, які ототожнювалися з назвами частин людського тіла, іншими словами, їх основою були природні міри – частини людського тіла (напр., Fuß, Elle, Handvoll і т.д.). Використання мір і ваг, було спочатку майже виключно місцевою справою. Це було відповідно також для установки одиниць виміру. Одиниця виміру могла варіюватися в залежності від регіону та позначала різні кількості, не зважаючи на однакові найменування цих величин.

Як було встановлено, приблизні міри відстані і ваги виражають неозначену кількість або міру і належать до вторинної номінації [8, с. 166]. Під вторинною номінацією розуміють зазвичай використання вже існуючих у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування [7, с. 129]. Лексеми на позначення приблизних мір і одиниць виміру розглядаються як результат метонімічного переносу, заснованого на суміжності ознак того, що вже позначено у попередньому значенні слова і нового означуваного [1]. Аналіз групи слів на позначення кількості та величини показує, що перші еталони вимірювання мали антропометричний характер. Слова міри та ваги, що досліджуються, виникли шляхом семантичної деривації від слів невимірювального характеру. Похідність цих слів, їх вторинність щодо вихідних форм підтверджуються не тільки філологічною документацією та паспортизацією авторитетних джерел, але й пояснювальною трансформацією [1].

Виходячи з даних історичних доказів, можна зробити висновок, що стародавні не метричні міри довжини і ваги продовжують існувати у мові німецького народу, а їх назви (*Zoll, Fuß, Handbreit, Schritt, Elle, Lot, Scheffel*) є складовими компонентами цілого ряду складних слів та фразеологічних одиниць [3, с. 94]. Ці міри довжини були широко вживаними ще й тому, що частини тіла є притаманними людям від народження, а тому є зрозумілими кожному.

Величина дюйм (*Zoll*) не має нічого спільного зі словом митниця, митний збір (*Grenzzoll*). Ця лексична одиниця походить з грецького telos, що означає ціль, кордон, межа. У середньоверхньонімецькому періоді слово zol означало колоду або річ циліндричної форми та походило від індоєвропейського кореня *del[ə]- (розрубувати, вирізати, робити зарубки на дереві) та означало власне «відрізана частина дерева» [10, с. 785]. В. Мокієнко наводить цікавий факт про те, що слово дюйм потрапило на територію Російської імперії за часів правління Петра I та походить з нідерландської мови (нідерландське duim – великий палець), етимологічно споріднене з duim німецьке Daumen також має значення «великий палець« [4, с. 153]. Лише з XVI століття дюйм вживається на території Німеччини на позначення міри величини, яка має однак різне значення у різних землях Німеччини. Значення величини дюйм могло прийти на зміну величині «Daumenbreite» («um Daumenbreite» – на трохи), яка широко використовувалася серед столярів та каменярів, проте згодом вийшла з ужитку.

Зазвичай дюйм відповідає 2,5-3 см. У 1500 р. у Німеччині дюйм прийшов на зміну середньовічним мірам довжини (Daumen, Finger). Варто зазначити, що довжина дюйма у різних частинах Німеччини була різною: у Прусії – 2, 6154 см, у Саксонії – 2,3599 см [12].

У німецькій мові збереглися такі ФО з компонентом «*Zoll*«: jeder Zoll (*Zoll für Zoll*, *in jedem Zoll*) (ein Soldat, ein Gelehrte) usw – «повністю, цілком» [11, с. 834]; *keinen Zollbreit weichen – «*не відступити ні на крок» [9, S. 344], *keinen Zollbreit Landes abtreten – «*не віддавати, не відступити ні крихти землі» [9, с. 344].

Західнонімецьке позначення величини «*Meile*» (mhd. mile, ahd. mil[l]a, niederl. mijl було не що інше як запозичене з латинської мови milia «римська миля« та означало дослівно 1000 кроків (*milia passuum*) [10, с. 432]. Латинський корінь mille є числівником, що означає дослівно «тисяча« та є складовою таких слів як Million, pro mille, Milliarde, Billion. В різні епохи в різних країнах ця величина позначала і зараз позначає близько 25 неоднакових відстаней від 580 до 11293 метрів [3, с. 96]. Наприклад, у Австрії до 1871 року миля вживалася на позначення величини 7585,936 метрів [12].

Назва цієї міри довжини зберігається не лише у складних словах (*Seemeile, Meilenstein, Siebenmeilenstiefel*), а і в цілому ряді ФО: *auf hundert [tausend] Meilen nicht – «*у жодному разі» [9, с. 49], *etw. drei Meilen gegen den Wind riechen* – «за версту помічати щось» [11, с. 585], *etw. stinkt sieben Meilen gegen den Wind – «*мати дуже неприємний запах» [11, с. 694], *meilenweit sehen – «*дуже добре бачити» [11, с. 483].

В усіх європейських мовах існує ЛО «фут» [8, с. 19]. «Фут» – давня лінійна міра, що дорівнювала довжині ступні людини та використовувалась у побуті з римських часів. Основи ***Fuß*** трапляються в багатьох мовах: староанглійська *fot*, старофризька *fôt*, старосаксонська *fōt*, середньоверхньонімецька *vuoz*, сучасна німецька *Fuß*, шведська *fot*, датська *fod*, готська *fôtus*, грецька *πούα*, латинська. *pēs*. Історичні розвідки не дають детальної інформації про походження даної величини, проте достеменно відомо, що величина фута до створення Німецького Рейху (1871 р.) коливалася між 28, 2 см. (Ваймар) та 31,1 см. (Відень). У Хессені та Гамбурзі фут дорівнював 28,461 см [3, с. 94; 12].

Традиційно Fuß вживається у побажаннях морякам вдалого плавання: *j-m. drei Fuß Wasser unter Kiel wünschen – «*бажати всього хорошого» [11, с. 243].

Handbreite (буквально ширина долоні) знаходить своє відображення у німецькій мові. Ця величина вживалася у перекладі Біблії, здійсненому Мартіном Лютером, а також у ФО німецької мови: *um jede Handbreite Bodens kämpfen* – «боротися за кожний клаптик землі» [9, с. 308], *nicht um jede Handbreite weichen* – «не відступати ні на крок, ні на йоту» [9, с. 308], *nicht um eine Handbreite vorankommen* – «не пройти вперед ні на крок» [9, с. 308].

Використання частин тіла при вимірюванні предметів знаходить підтвердження також у дослідженні тематичного ряду слів німецької мови. Лінгвістичне дослідження слова *Elle* вказує на використання ліктя, руки у вимірювальній практиці. Анг. *cubit* – «міра довжини» генетично походить від латинського слова, що має значення – «лікоть» – в англійській мові *ell* – у слові *elbow* відповідає латинському *ulna* – і вживається у значенні «лікоть», «рука», «сажень». Основи слова *ell* трапляються у лат. *ulna* «рука», «лікоть», гот. a*leina,* ст.в.н. *elina,* ст.а. *eln,* швед. *aln* та інших мовах. Наведене слово

використовувалося спочатку для позначення «руки» або «її частини», а потім – для позначення довільної «міри довжини від плеча руки до зап'ястя (анг. *double ell*) або від ліктя до запліччя». Як вимірювач дане слово характеризується поліфункціональністю і вживається для номінації міри простору і рідини.

У німецьких містах величина ліктя була різною. Найменше позначення зустрічається у Ерфурті – 811 міліметрів, а найбільше – у Регензбурзі – 403,8 міліметрів. У герцогстві Гессен у XIX ст. лікоть відповідав 0, 6 метра. У середньому нараховувалося близько 132 варіанти цієї одиниці. Наявність такої великої кількості різних видів цієї міри робить зрозумілим значення метонімічний образ фразеологізму *alle Menschen mit der gleichen Elle messen* – «оцінювати всіх людей на один аршин, підходити до людей з однаковою міркою« [11, с. 325].

Оскільки слово «Elle« означало також дерев'яну палочку для вимірювання матеріалу, поширення набув вираз *j-m geht, als hatte er eine Elle verschluckt* – «вести себе зверхньо і пихато« [11, с. 176]. Пізніше дана величина вживалася і для позначення часового проміжку: *kurze Elle haben – «*мати замало часу» [11, с. 176].

Отже, необхідним атрибутом простору була і залишається метричність, тобто здатність простору піддаватися вимірюванню, оскільки таким чином розгортається буття в його усталеності. У своєму прагненні до зручності та простоти людина використовувала при вимірюванні підручні предмети побуту. У давні часи у вимірюванні людина, як правило, використовувала з цією метою своє тіло, що підтверджується наявністю еталонів вимірювання антропометричного походження.

Нагальна потреба у торгівельних контактах та інші соціальні чинники підштовхували людей до використання підручних засобів для вимірювання, якими до переходу на метричну систему у німецькому суспільстві були частини тіла, оскільки були даними людині від народження, а отже були легкими для сприйняття та розуміння. Проаналізувавши групу слів на позначення кількості та величини у німецькій мові, можна дійти до висновку, що перші еталони вимірювання мали антропометричний характер. Характерною ознакою слів міри, що досліджуються, є те, що вони виникли шляхом семантичної деривації від слів невимірювального характеру. Наявність ФО з кількісним компонентом антропологічного характеру (*Zoll, Fuß, Handbreit, Schritt, Elle, Lot, Scheffel)* у німецькій мові свідчить про те, що перцепція навколишнього світу, простору, що оточує, була можлива, перш за все за допомогою найпримітивнішого мірила – частин людського тіла. Цей факт і відображається у вербалізації простору.

Література:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного русского языка : Уч.пособие / И. В. Арнольд. – М.; Л.: Просвещение, 1966. – 300 с.
2. Головко Д. Б. Основи метрології та вимірювань / Д. Б. Головко, К. Г. Рего, Ю. О. Скрипник. – К.: Либідь, 2001.– 408 с.
3. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы / Дина Григорьевна Мальцева – М. : Высшая школа, 1991. – 176 с.
4. Мокиенко В. М. Загадки русской фразеологии / Мокиенко Валерий Михайлович. – 2-е изд., перераб. – СПб. : «Авалон», «Азбука-классика», 2005. – 256 с.
5. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник для студентів вищих учбових закладів // Владислав Григорович Нестеренко. – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
6. Тейлор Э. Первобытная культура / Эдуард Бернетт Тейлор. Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
7. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований. – М. : Наука,1977. – С. 129–221.
8. Швачко С. А. Средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках: Монография / Светлана Алексеевна Швачко. – К. : Вища школа, 1981. – 360 с.
9. Німецько-український фразеологічний словник [уклали В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – Том 1. – 416 с.; Том 2. – 382 с.
10. Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 4. Auflage. – Mannheim, Wien, Zürich Zürich : Duden Verlag, 2007. – Bd. 7. – 960 S.
11. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. und bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Duden Verlag, 1992. – Bd. 11. – 846 S.
12. Kläring Peter. Geschichte der alten Maßeinheiten. Режим доступу: http://home.arcor.de/peter_klaering/alte_masse/alte_masse_geschichte.html

УДК 378.147.88.811

О. В. Николаенко, Т. А. Ушатая,
Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СОСТАВНЫЕ МОТИВАЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Статья раскрывает сущность педагогических составляющих процесса повышения мотивации, как способа активации познавательной деятельности при изучении иностранных языков у студентов неязыковых специальностей. С целью повышения интереса к изучению иностранных языков профессиональной сферы, преподаватели должны уделять больше внимания развитию познавательной самостоятельности и мотивации студентов, как важных предпосылок любой деятельности личности, через педагогическое мастерство и учебно-методическую литературу.
Ключевые слова: *мотивация, педагогические составляющие, изучение иностранных языков для специальных целей, самостоятельная познавательная деятельность, педагогическое мастерство, профессиональное развитие личности, творческие возможности.*

Стаття розкриває сутність педагогічних складових процесу, що сприяють підвищенню мотивації, як засобу активізації пізнавальної діяльності при вивченні іноземних мов у студентів немовних спеціальностей до вивчення іноземних мов. З метою підвищення зацікавленості до вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням, викладачі повинні більше уваги приділяти розвитку пізнавальної самостійності та мотивації, як важливих передумов будь-якої діяльності особистості через педагогічну майстерність та навчально-методичну літературу.
Ключові слова: *мотивація, педагогічні складові, вивчення іноземних мов професійного спрямування, самостійна пізнавальна діяльність, педагогічна майстерність, професійний розвиток особистості, творчість.*

The article reveals basic pedagogic components that facilitate to enhance students' learning foreign languages motivation at non-linguistic educational establishments. In order to increase interest to learn foreign languages teachers should pay more attention to the development of self-cognitive students' activity and motivation as one of the prerequisites of any personality's activity by means of pedagogical mastery and educational and methodical guides.
Key words: *motivation, pedagogical components, learning foreign languages for specific purposes, self-cognitive activity, pedagogical mastery, personality's professional development, creativity.*

Постановка проблемы. В условиях глобализации современного общества на рынке интеллектуального труда и услуг специалисты, которые владеют, как минимум, одним иностранным языком на уровне международных стандартов, наиболее востребованы в деловых кругах. Кроме того, одной из составляющих компетентности бакалавра в настоящее время является свободное владение иностранным языком, о чем свидетельствуют требования, предъявляемые к выпускнику экономического профиля. В период стремительного развития экономических, торговых связей Украины с деловыми кругами стран Европейского союза растет роль и степень необходимости изучения иностранного языка, ориентируясь на его практическое применение в процессе исполнения профессиональных обязанностей. Необходимо понимать, что изучение иностранных языков в неязыковом вузе не является основной целью. Иностранный язык – это средство, благодаря которому, студент, а в будущем и специалист, может повысить свой образовательный уровень, эрудицию в рамках своей узкой специализации. Преподаватели кафедры романо-германских языков Учебно-научного института управления и администрирования (ЧНТУ) четко понимают, что в условиях неязыкового вуза научить студентов профессиональному общению на иностранном языке – это первоочередная задача, которая ведет к формированию у студентов умений и навыков адекватному использованию иностранного языка в разных сферах или областях профессиональной деятельности.

Актуальность исследования заключается в теоретическом обосновании того, что владение иностранным языком является средством общего и профессионального развития личности студента. Сама деятельность приобретает черты познавательной самодеятельности, самоорганизации, ее необходимо стимулировать и активизировать. Поэтому преподаватели нашей кафедры особое внимание уделяют развитию активности и самостоятельной познавательной деятельности, мотивации как предпосылке и основному условию любой деятельности личности. Цель нашей статьи заключается в теоретическом обосновании и определении дидактических условий, которые способствуют повышению мотивации студентов неязыковых специальностей в процессе изучения иностранного языка.

Анализ последних исследований и публикаций. Западные методисты (Т. Л. Гуд, Дж. Э. Брофи) предлагают следующие виды мотивации: *интеграционная*, основанная на желании влиться в социум изучаемого языка; *внутренняя*, присущая тем, кто постоянно испытывает стремление учиться и приобретать знания; *внешняя*, предполагающая наличие каких-либо внешних стимулов и поощрений; *глобальная*, определяющая способность к освоению иностранного языка; *ситуативная*, относящаяся к условиям обучения, к учебной среде. Так как студенчество, это особая социальная категория, отличающаяся наиболее высоким образовательным уровнем и активным потреблением культуры, И. А. Зимняя утверждает, что учебную деятельность этого периода характеризуют два типа мотивов – мотив достижения и познавательный мотив [2]. Мы считаем, что мотивацию языковой подготовки следует учитывать вместе с мотивами самостоятельной деятельности, так как только в этом сочетании мотивация имеет **методологическое и научное значение**. Среди мотивов, следует отметить: 1) социально значимые мотивы, которые связаны с реализацией идеалов и жизненных планов (формирование мировоззрения, морального кредо); 2) мотивы, связанные с двигательной силой личностной познавательной нужды и познавательного интереса; 3) мотивы, связанные с потребностью личности в развитии своих способностей – самоусовершенствование; 4) мотивы, связанные с разными увлечениями, хобби. Активность, самостоятельность и мотивация мы рассматриваем как тождественные понятия, связанные между собой. Только тогда, когда студенты будут иметь возможность проявить инициативу, самостоятельность и творчество, можно будет ждать должной мотивации учебной деятельности. Необходимо отметить, что используемые методы повышения мотивации недостаточно изучены, систематизированы и не дают должного результата, этим и подтверждается **связь исследования с важными научными, практическими заданиями** и **нерешенными задачами**, которым посвящена данная статья.

Новизна исследования заключается в определении особенностей профессионально ориентированных мотивов, которые влияют на эффективность процесса изучения иностранных языков студентами неязыковых специальностей.

Изложение основного материала. Анализ групп мотивов позволяет определить основные мотивы самостоятельной работы студентов экономических специальностей, которые на разных этапах изучения иностранного языка могут быть либо ведущими, либо дополнительными: познавательные, профессиональные, социальные, личностные. Постепенную

© О. В. Николаенко, Т. А. Ушатая, 2015

смену мотивов учебной деятельности мы считаем важным критерием степени развития самостоятельности как черты личности. На наш взгляд, в неязыковом вузе в процессе подготовки квалифицированных специалистов особенное место занимают мотивы профессиональной ориентации, которые имеют социальное значение. В неязыковом вузе интересы студентов концентрируются возле их будущей специальности. То есть, задача преподавателя заключается в том, чтобы поддержать профессиональный интерес студентов, непосредственно либо опосредовано, обеспечивая их профессионально ориентированной информацией в качестве дидактических материалов.

Среди педагогических условий, которые направлены на активизацию эффективности самостоятельной познавательной деятельности студентов при изучении иностранного языка в профессиональной сфере, можно назвать следующие:

1) студенты имеют возможность получить исчерпывающую и обоснованную информацию о цели, содержании и методах овладения системой знаний и умений, как составляющих компонентах предмета данной дисциплины, а также приобретают уверенность в том, что предложенные знания и умения имеют большое значение для их будущей профессиональной компетенции и повышения общекультурного уровня;

2) каждый студент получает соответственные учебно-методические пособия, при помощи которых преподаватель управляет процессом овладения знаниями, и направляет студента к самоконтролю и самоуправлению познавательной деятельностью.

Структура «преподаватель – учебно-методический материал – процесс обучения – студент» является основой той совместной деятельности, которая и определяет содержание обучения. Так как содержание учебной дисциплины определяется отбором, организацией, структурой учебного материала, типами упражнений, а содержание процесса – системой взаимодействия преподавателя и студентов, то продуктом обучения является формирование иноязычных знаний, умений, навыков. Необходимыми условиями, которые способны эффективно влиять на организацию самостоятельной внеаудиторной деятельности студента в процессе изучения иностранного языка в профессиональной сфере, являются:

1) создание основ для мотивации внеаудиторной деятельности;

2) широкое применение профессионально ориентированных учебных разноуровневых задач для самостоятельной работы студентов с последующим анализом результатов их выполнения;

3) использование внеаудиторной работы, включая современные педагогические технологии (коллективные и индивидуальные формы деятельности с учетом уровня подготовки студентов) [1, с. 19].

Необходимо сказать о том, что до сих пор не решена проблема разработки и применения технологии организации самостоятельной познавательной работы студентов средствами комплексного использования информационных и методических средств.

Мы определили, что современное учебное пособие для изучения иностранного языка в неязыковом вузе должно быть комплексом учебных материалов, организованных в определенную методическую систему, и соответствовать конкретным задачам и условиям обучения. Учебное пособие должно способствовать формированию умений самостоятельной когнитивной деятельности, умений студентов в разных видах языковой и профессиональной деятельности. Профессионально значимая информация, представленная в пособии, выступает фактором, который регулирует и направляет процесс обучения. Целью языковой деятельности становится удовлетворение потребностей в профессиональной информации. Языковые действия являются частью когнитивной и общей деятельности. Мы считаем, что для усиления мотивации изучения иностранного языка необходимо использовать все методы организации деятельности, которые могут быть поделены на две группы, зависимо от типа деятельности: практическая, тренировочная деятельность, и поисковая деятельность. Это деление отвечает и степени самостоятельности, которая проявляется при выполнении этих видов деятельности.

Исходя из творческих возможностей студентов учебные задания (упражнения) можно поделить на познавательные задачи для осмысления значения языковых единиц и коммуникативные задания, которые требуют применения языковых знаний и навыков в учебных ситуациях (познавательные задачи, направленные на формирование потенциального запаса языковых средств, и познавательные задачи, направленные на восприятие и понимание прочитанного). Учебное пособие должно позволять совершать переходы от познавательных задач к коммуникативным задачам и коммуникативно-познавательных, от задач с точно поставленным заданием и завуалированным, от алгоритмических до поисковых задач. При такой структуре и поэтапности учебных задач предусматривается постепенное повышение степени самостоятельности студентов в процессе обучения.

По степени самостоятельности можно выделить такие задачи, которые решают студенты в процессе самостоятельной работы с учебным пособием: 1) задачи, выполнение которых опирается на заданный образец; 2) группа задач, без образца и требующие высокой степени самостоятельности в планировании и отбору материала, мобилизации с целью смыслового наполнения своего сообщения. С каждым этапом усложнения заданий усложняется познавательная и языковая деятельность, и, таим образом, проявление разной степени самостоятельности, разного уровня самостоятельной деятельности (воспроизведение, преобразование, творчество) при их выполнении. Данная последовательность в выполнении заданий способствует формированию самостоятельности, выработке умений пополнять знания и применять их с разной степенью самостоятельности. Отсутствие трудностей, по нашему мнению, может быть помехой в развитии самостоятельности.

Контроль, мы считаем важным элементом и этапом организации учебного процесса при изучении иностранного языка, одной из функций которого является стимулирующая функция. Учебное пособие должно давать возможность осуществлять управление выполнения самостоятельной деятельности в процессе ее планирования (получение знаний про все ее компоненты: предметы, продукты, средства, действия) и контроля. Так как, периодический контроль над качеством усвоения и коррекция ошибок являются средством управления процессом обучения, а самоконтроль – это способ организации управления самостоятельной познавательной деятельностью, пособие должно учитывать эти положения при организации контроля. Учебное пособие должно давать возможность осуществлять поточную обратную связь в виде самоконтроля и контроля со стороны преподавателя.

По нашему мнению, индивидуальный контроль может осуществляться путем сверки с текстом, словарем (при поиске эквивалентов, синонимов, заполнении пропусков в предложениях, перевод предложений, толковании понятий, подбор дефиниций). Для коррекции выполнения усложненных заданий, которые требуют трансформации имеющихся знаний и индивидуального поиска, можно применить взаимоконтроль и контроль со стороны преподавателя. Правильность выполнения задания оценивает либо студент-партнер либо студенты в процессе группового профессионального общения – обсуждения вопросов и проблем, связанных с профессиональной деятельностью. Групповой контроль может осуществляться на занятиях, на консультациях, либо на научно-практических конференциях при обсуждении узкопрофессиональных проблем. Такой вид контроля, на наш взгляд, дает больше возможностей, чем индивидуальный, для самостоятельных выводов, обобщений, развития критического мышления. Такие формы контроля стимулируют самостоятельную работу студентов, побуждают к творческой деятельности, позволяют оценить эффективность ее организации, в том числе сформированность умений и навыков оперировать профессиональной терминологией, объем умений и навыков общения на иностранном языке, навыки самостоятельной работы, уровень готовности студентов к решению профессиональных задач и исполнения функций, пред-

усмотренных квалификационными требованиями. Выбор конкретной формы контроля необходимо осуществлять, исходя из содержания, цели и сложности задания. Учебное пособие должно выполнять определенные функции, обусловленные последовательными этапами процесса обучения, которые студенты проходят при работе с учебными материалами пособия:

– понимание целей и задач обучения: на этом этапе пособие выполняет мотивационную функцию;

– ознакомление с новым материалом: информационная функция осуществляется вместе с мотивационной, так как новизна является основой интереса и мотивом дальнейшей деятельности;

– закрепление материала происходит в процессе выполнения тренировочных заданий: тренировочная функция;

– контроль и оценка результатов: корректирующая, контролирующая функция, мотивационная функция (исходя из формулы 'Nothing succeeds like success' (англ. пословица)- «успех влечет за собой новый успех») [5, с. 53].

На всех этапах эффективное учебное пособие, способное повысить мотивацию студентов к изучению иностранного языка профессиональной сферы, должно организовывать самостоятельную деятельность студента исходя из своей структуры, логики, способов изложения материала, постановки задач и контрольных заданий, координировать деятельность преподавателя и студентов с целью достижения целей учебно-воспитательного процесса. Воспитательные функции проявляются в том, что студенты учатся работать самостоятельно, овладевать приемами самостоятельной деятельности, вследствие чего появляется желание и умения пополнять знания, потребность в самообразовании, формируется самостоятельность как черта личности. Во время аудиторной работы студентов при изучении иностранного языка для повышения мотивации необходимо широко использовать интерактивные, игровые формы и методы подготовки специалистов, что позволит не только оптимально учесть профессиональные требования к специалисту, но и полностью усвоить лексико-грамматический материал, развивать иноязычную профессиональную компетенцию [3, с. 83].

Исследования и личный опыт показали, что научно-исследовательская работа студентов на иностранном языке становится перспективной формой организации процесса обучения и активизации познавательной деятельности, которая стимулирует профессиональный интерес студентов, их познавательную активность и самостоятельность. Ежегодно в нашем учебном заведении проводится студенческая научно-практическая конференция, посвященная проблемам экономики, туризма, юриспруденции и социальной работы, где одним из рабочих языков является иностранный язык. Студенты всех специальностей под руководством преподавателей нашей кафедры принимают активное участие в подготовке, организации и проведении работы секции, работают с иностранной литературой по выбранной теме, систематизируют отобранный материал, делают теоретические и практические выводы по поставленным задачам. Для студента иностранный язык в этом случае становится средством получения информации и обмена информацией в сфере своей профессиональной деятельности.

Так как, в последнее время значительно выросли возможности студентов, актуальной в таких условиях является задача организации регулярной и продуктивной работы студентов по изучению иностранного языка с применением дополнительных средств обучения (аудиовизуальные технические средства обучения, электронные учебники, компьютер, электронные словари, тестовые программы). Известно, что программированное обучение, которое, по нашему мнению, можно назвать особенным видом учебной деятельности студентов, обеспечивает широкие возможности в организации познавательной деятельности. Программированное обучение позволяет активизировать самостоятельную работу студентов, повысить мотивацию учебного процесса.

Главные выводы. Проанализировав основные организационные и дидактические условия организации учебного процесса и самостоятельной работы при изучении иностранного языка в неязыковом вузе, мы делаем вывод относительно необходимых условий повышения эффективности учебного процесса. Одним из таких условий есть такая организация учебного процесса, которая способствует формированию у студентов внутренней мотивации, относительно усвоения знаний, осознание и понимание целей учебной деятельности и позитивное отношение к ней. Кроме этого, существуют два подхода к решению проблем профессиональной подготовки студентов:

1) общественно и государственно значимый подход, ориентированный на реализацию потребностей общества и государства в непрерывном развитии, с позиции которого определенные цели формулируются, основываясь на выделении функций специалиста, совокупности его общих и специфических умений, важных для ее реализации, что объективно необходимо для социализации студента;

2) личностно значимый подход, который обеспечивает потребностей каждого студента возможностью общего и профессионального развития, учитывая установки специалиста, уровень формирования специальных профессиональных и других ценностей, мотивов профессионального становления [5, с. 91].

Наиболее целевым ориентиром специальной подготовки студента называют интегральную готовность выпускника вуза к выполнению профессиональных функций, то есть сложное интегральное качество, которое определяется как личностно-ориентированной профессиональной подготовки и условий ее реализации, так и личностью выпускника вуза. Интегральная готовность включает:

– психологическую составляющую, которая базируется на глубоком осознании студентом потребностей в обретении внутренне приемлемых профессиональных умений и качеств, которые помогут реализации профессиональных потребностей специалиста;

– практическую составляющую, то есть необходимый и достаточный уровень сформированности у выпускника всего комплекса значимых для профессиональной деятельности умений.

Мы считаем, что, так как целью учебного процесса в вузе есть интегральная готовность будущего специалиста, то отсюда выплывает главное задание относительно создания условий для обеспечения гармонии между личностно значимыми и общественно значимыми потребностями подготовки бакалавров, специалистов и магистров. Мы видим **перспективу использования результатов исследования** в изучении и актуализации потребности формирования интегральной готовности к самостоятельной работе, накоплению непосредственного опыта подготовки, его стимулирования.

Литература:

1. Бурлимова Б. Н. Профессиональная мотивация студентов при изучении иностранного языка / Б. Н. Бурлимова, С. И. Заволока // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – № 10/2014. – С. 19–22.

2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И. Я. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – [електронне видання] – http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm

3. Філологія. Методика. Педагогіка: [зб. наук. праць викл. кафедр інозем. мов та укр. мови і літ. Київського Національного економічного університету]. – К. : КНЕУ, 2002. – 166 с.

4. Pajares, M. 1992. Teachers' beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. Review of Educational Research 62 (3): 307–332.

5. Richardson, V. 1996. The role of attitudes and beliefs in learning to teach. In Handbook of research on teacher education, 2d ed., edited by J. Sikula (New York: Macmillan, pp. 102–119).

УДК 811.133.1'25+811.133.1'373.7

Т. В. Новікова,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

ПЕРЕКЛАД ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглянуто класифікації проблем перекладу фразеологізмів, засвідчені в сучасному перекладознавстві, зокрема В. Виноградовим, А. Федоровим, О. Куніним та ін. Проаналізовано види фразеологізмів (лексичні, предикативні та компаративні фразеологізми) і способи їх перекладу (еквівалентний переклад, калькування, дослівний переклад, описовий переклад та ін.), що дає змогу досягти максимальної адекватності в перекладному тексті.
Ключові слова: *фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, лексичні, предикативні та компаративні фразеологізми, переклад.*

В статье рассмотрены классификации перевода фразеологизмов, представлены в современном переводоведении, в частности В. Виноградовым, А. Федоровым, А. Куниным и др. Проанализированы виды фразеологизмов (лексические, предикативные и компаративные) и способы их перевода (эквивалентный перевод, калькирование, дословный перевод, описательный перевод и др.), что позволяет достичь максимальной адекватности в переводном тексте, перевод.
Ключевые слова: *фразеологическая единица, фразеологический оборот, лексические, предикативные и компаративные фразеологизмы.*

Classifications of translation phraseological units are considered in the article, presented in modern translation studies, in particular V. Vinogradov, A. Fedorov, A. Kunin and other is analyse the types of phraseological units (lexical, predicative and comparative) and methods of their translation (equivalent translation, counter-drawing, literal translation, descriptive translation of and other), that allows to attain maximal adequacy in the translated text.
Keywords: *phraseological unit, phraseological turn, lexical, predicative and comparative phraseological units, translation.*

Питання перекладу фразеологізмів дуже суттєві не лише для практики, але й для теорії перекладу. Автентичний переклад фразеологізмів викликає значні труднощі, оскільки їм властиві, звичайно, розмовне забарвлення, афористичність, образність, лаконізм. Відомо, що у фразеологічному вислові слово втрачає самостійність і перекладається лише в складі цього вислову, а також – і те, що в різних мовах одні й ті ж слова або схожі за змістом слова можуть мати різну сполучуваність, тобто в українській мові *зламати* ***віру***, а в російській – *изменить* ***вере***, ***позов*** *скласти – подать ко* ***взысканию*** та ін.

У канві художнього твору такі одиниці є надзвичайно важливими компонентами, адже вони мають особливе стилістичне навантаження: якнайповніше виражають «самобутність мови, її специфічний колорит», «вносять у художнє мовлення струмінь свіжості, надають йому більшої колоритності й естетичної краси, посилюють його пізнавальну вартість, сприяють стислості, пружності опису» [6, с. 5].

Серед дослідників перекладу фразеологізмів можемо назвати В. Виноградова, А. Федорова, О. Куніна, В. Гака, О. Чередниченка, М. Алефіренка, Р. Зорівчак, Л. Авксентьєва, О. Смирницького, Т. Дьоміну та ін.

Актуальність статті визначено посиленою увагою дослідників до проблеми перекладу фразеологічних одиниць, ідіом, загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на поглиблене вивчення фразеологічних одиниць.

Мета розвідки – проаналізувати види перекладу фразеологізмів для досягнення максимальної адекватності в перекладному тексті, засвідчені теоретичними доробками відомих учених.

У будь-якій мові фразеологія складається з усталених сполучень різноманітних структурних, семантичних і функціональних типів, які мають певні особливості, іноді такі, що значно відрізняються один від одного. Ступінь мовного абстрагування в різних типах фразеологізмів не є тотожною. Під ступенем мовної абстракції розуміють ступінь віддаленості від дійсності, що неминуче веде до ускладнення змістовної структури лінгвістичної одиниці, зокрема фразеологізму. З цього приводу М. Долгих зазначає, що фразеологізми відрізняються за своєю нерегулярністю, вони є начебто «неправильними» і часто є незрозумілими словосполученнями [5, с. 176].

За словами В. Козубай, серед чинників, які беруть участь у формуванні й розвитку фразеологізмів, провідна роль належить семантиці, тому що мовна абстракція найбільш яскраве втілення знаходить у семантичній трансформації – лінгвістичному процесі, який лежить в основі фразеологізації. Урахування особливостей різних форм семантичної трансформації та їх впливу на розвиток фразеології дуже важливе, особливо якщо мати на увазі, що рівень мовної абстракції – поняття, не стабільне в часі. Це пов'язане, головним чином, з активними лінгвістичними процесами, характерними для розвитку фразеологічних одиниць (виникнення нових значень, фразеологічна деривація, дефразеологізація, тощо). Ці процеси, викликаючи ті чи інші зміни в семантичній структурі фразеологічної одиниці, здатні одночасно змінити ступінь мовної абстракції цієї одиниці. Варто зазначити, що абстрагування значення фразеологізму не можна зіставляти, тим більше ототожнювати з мовним абстрагуванням, що є в основі самого процесу фразеологізації [7, с. 151].

Як зауважує В. Гак, фразеологізми, цитати, крилаті вислови, ремінісценції дуже часто використовують у різних стилях та жанрах і з різною метою. Так, наприклад. у політичних статтях найчастіше до таких висловів вдаються заради пафосу, частіше – іронії. У будь-якому разі, за словами дослідника, перекладач повинен розпізнати це явище в тексті й дати правильний переклад, тобто перекладач повинен в міру своїх можливостей знайти в мові перекладу найточніший відповідник [3, с. 27].

Перекладознавці часто вважають, що різні типи фразеологізмів (фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеолологічне поєднання і фразеологічні вислови) мають свої особливості перекладу. Так, Я. Рецкер вважає, що «переклад фразеологічної єдності повинен бути образним», а переклад фразеологічного зрощення «здійснюється переважно за допомогою цілісного перетворення» [11, с. 73].

Оскільки для досягнення максимальної адекватності під час перекладу фразеологізмів перекладач повинен вміти скористатися різними «видами перекладу». В. Виноградов пропонує виокремлювати такі види фразеологізмів та способи їх перекладу: лексичні, предикативні та компаративні.

І. *Лексичні фразеологізми* – це фразеологічні словосполучення, які семантично співвідносяться зі словами, понятійно аналогічні їм: *стреляный воробей, синий чулок, козел отпущения, сматывать удочки, раздувать кадило* та ін. Такі фразеологізми входять до словникового складу мови як аналоги різних частин мови, тобто відтворюються у мовленні як готові лексичні одиниці, еквівалентні різним частинам мови – іменникам, дієсловам, прикметникам, прислівникам та ін. Їх семантична неподільність полягає в тому, що за кожною такою одиницею закріплене узагальнено-цілісне значення. Саме

© Т. В. Новікова, 2015

воно реалізується в мовленні, а не зміст окремих слів фразеологізму. У таких стійких словосполученнях є словесно виражена внутрішня форма, оскільки вони утворені від вільних словосполучень і структурно з ними збігаються. Внутрішня форма фразеологізму – це лексико-семантичний зміст вільного словосполучення, на основі метафоризації якого виник фразеологізм.

Варто зазначити, що в свідомості носія мови значення фразеологічних зворотів повинні закріплюватися така само, як і значення звичайних слів, оскільки внутрішня форма здатна лише на відносну, а не на точну підказку значення фразеологізму, а в окремих випадках взагалі не може його мотивувати, наприклад, *врізати дуба, під мухою, казанська сирота* та ін. Отже, у сучасній мові не кожна внутрішня форма є пояснювальною. Це важливо й для перекладу – у мовленні фразеологізми відтворюють своє значення, а не значення окремих слів, їх внутрішня форма нейтралізована. Носії мови сприймають саме значення фразеологізму і всі його контекстуальні відтінки. Подібне відбувається й зі словом у мовленні, адже ніхто в звичайному спілкуванні не задумується над внутрішньою формою слів *пароплав, чорнило, снігопад, завчасно* та ін. І ніхто навіть не вважає за потрібне в перекладі передати внутрішню форму слова. На цю форму можуть звернути увагу лише під час калькування – як словотвірний прийом, гру слів в науковому аналізі. У такому разі навряд чи можна передати образну й структурну адекватність того чи того фразеологізму при перекладі. Ця вимога, за В. Виноградовим, практично не виконувана, а теоретично необґрунтована [2, с. 183]. Перекладач зобов'язаний шукати змістову, експресивну й функціонально-стилістичну відповідальність фразеологізму в оригіналі, а не шукати відтворення внутрішньої форми такої словесної одиниці.

Отже, перекладач повинен знати значення фразеологічної одиниці та його стилістичне маркування або визначити їх за словниками. Мова перекладу, за дослідженнями В. Виноградовим, пропонує чотири можливості передати зміст цієї одиниці [2, с. 183–185]:

1. У мові перекладу є фразеологізм, ідентичний фразеологізму в оригіналі, який має те ж значення, те ж стилістичне маркування й ту ж внутрішню форму. Такі фразеологізми обох мов можна вважати повними еквівалентами (відповідниками). У них високий ступінь адекватності лексико-граматичного складу, значення, образності й експресивно-стилістичного забарвлення. Однак варто зауважити, що повна еквівалентність – величина відносна і не є абсолютною. У таких еквівалентів може бути своя національна специфіка, свої відмінності в словопоєднанні, зокрема використання в стильових і стилістичних моментах.

2. У мові перекладу є еквівалентна фразеологічна одиниця з тим самим, що й в оригіналі, або з близьким значенням, подібними стилістичним забарвленням і внутрішньою формою. Такі одиниці вчений називає неповними еквівалентами (відповідниками).

3. У мові перекладу є стилістично еквівалентне фразеологічне словосполучення з таким самим або близьким значенням, але з іншою внутрішньою формою. Такі пари фразеологізмів є неповними (частковими) еквівалентами.

4. У мові перекладу є свої слова, які мають свої значення чи стилістичне забарвлення й своє формальне вираження – зазвичай фразеологічне словосполучення мови оригіналу перекладають одним словом з певним стилістичним маркуванням.

Отже, якщо внутрішня форма не є грою слів, тобто якщо немає жодного натяку на образ в основі фразеологізму, немає двозначності у сприйнятті такого звороту, то перекладач може не зберігати цей внутрішній образ, а потрібно лише передати, як зазначалося вище, змістову, емоційну, стильову й функціональну інформацію, властиву для фразеологізму у вихідній мові. Такій фразеологічній одиниці в перекладі може відповідати фразеологізм або слово, що мають еквівалентний обсяг інформації.

Дуже рідко фразеологізму у вихідному тексті відповідає повний фразеологічний еквівалент у перекладі. На думку В. Виноградова, це цілком природно, оскільки в самих словникових системах зіставлюваних мов таких еквівалентів не так вже й багато. Насамперед це ті фразеологізми, що належать до загального джерела, наприклад біблійного або міфологічного. Наявність повних еквівалентів також зумовлено й однаковими або подібними умовами життя та побуту народів, спільними культурно-історичними чинниками, психологічними процесами й однаковим мисленням. Усе це говорить про існування загальноєвропейського фонду однакових фразеологізмів з однаковою внутрішньою формою. Наприклад, фразеологізм *втратити голову* має такі ж фразеологізми й з таким самим значенням в іспанській, англійській, французькій, чеській та інших мовах [2, с. 186].

Фразеологізми також можна передати описово, з певним поясненням. Описовий переклад може й не завдати шкоди художній адекватності перекладу загалом, але часткових стилістичних втрат текст може зазнати.

Прийом калькування під час перекладу фразеологізмів, які можна замінити одним словом, за словами В. Виноградова, застосовують вкрай рідко, оскільки калька в перекладному тексті може здаватися чужим новоутворенням, яке потребуватиме додаткового пояснення. Калькування ефективне, якщо потрібно перекласти гру слів, складником якої є лексичний фразеологізм.

II. *Предикативні фразеологізми* – це, зазвичай, закінчені речення, які закріпилися в мові як стійкі формули: *шила в мешке не утаишь; лучше синица в руках, чем журавль в небе; на чужой стороне и орел – ворона; лучше поздно, чем никогда; выбирай жену не в хороводе, а в огороде*. Тут мова йде про прислів'я, приказки, примовки, афоризми й інші стійкі судження, у яких відображено трудовий, моральний і життєвий досвід народу, практична філософія і людська мудрість.

Відтворення предикативних усталених словосполучень, прислів'їв та приказок насправді становить особливу перекладацьку проблему. Прислів'я – це закріплені в мові усталені образні судження, які мають повчальний зміст, певну мораль й звуко-ритмічну будову. На відміну від фразеологічних одиниць, еквівалентних слову, прислів'я й приказки мають образний зміст, тобто їхня внутрішня форма зазвичай зберігає свою значимість. Носії мови не лише розуміють значення прислів'я й ситуації, у якій їх варто використовувати, але й сприймають образ, метафору, порівняння, які формують зміст метафори. Зрозуміло, що вихідні реалії, пов'язані з тим чи тим прислів'ям, забуваються, але двозначність прислів'їв зберігається, тобто їх пряме та переносне значення. Перекладачеві потрібно передати обидва ці компоненти: і зміст, метафоричність. Якщо прислів'я мови перекладу, за словами Н. Любимова, точно передає думку автора, але не пов'язане з побутом, історією та географією мови перекладу, а наслідування букви оригіналу не відобразило б самої суті оригіналу, то перекладачеві варто замінити прислів'я, властиве мові оригіналу, прислів'ям, властивим для мови перекладу, оскільки читач все одно крізь призму буквалізму зіставить з прислів'ям, яке використовують у його рідній мові [10, с. 96].

В. Виноградов зауважує, що під час перекладу таких фразеологізмів зазвичай використовують п'ять способів [2, с. 190–192]:

1. Переклад повним еквівалентним відповідником – у мові перекладу є прислів'я з таким самим значенням, функціями й стилістичним маркуванням, що й в мові оригіналу, тобто такі прислів'я повинні збігатися за всіма ознаками й в основі

своїй за образним значенням, іншими словами – метафора, що засвідчена в прислів'ї, повинна опиратися на ідентичні образи. Повні еквіваленти – це, зазвичай, так звані інтернаціональні прислів'я й крилаті вислови, які беруть початок з біблійних та міфологічних сюжетів.

2. Переклад частковим відповідником – прислів'я мови перекладу еквівалентне прислів'ю мови оригіналу за змістом, функціями й стилістичним забарвленням, але відрізняється своїм образним значенням.

3. Переклад за допомогою прийому калькування – звичайний спосіб калькування, який ми зазначали вище, однак калька тут не піддається особливій ритмічній та метафоричній організації. Прислів'я відтворюють майже дослівно, а сам контекст показує, що читач має справу з усталеним зворотом, відтворюваним за оригіналом. Інколи навіть в самому авторському тексті є додаткові пояснення, яка вказує, що це фразеологізм: «про що й мовить прислів'я», «як зазвичай кажуть», «всім відомо, що». А далі перекладач вдається до калькування, оскільки образи в цих усталених висловах (якщо вони, звісно, не власне національні), на думку В. Виноградова, відтворюють мовою перекладу і вони цілком зрозумілі для носіїв мови перекладу [2, с. 191]. Однак якщо до складу таких усталених зворотів входять власні імена і реалії з колоритним національним забарвленням, але які не є екзотизмами для мови перекладу, то калькування таких висловів небажане, їх варто перекладати іншими відповідниками.

4. Переклад «псевдоприслів'ям» – у мові перекладу взагалі не має ні повного, ні часткового відповідника, і перекладач змушений задовольнятися тими відповідниками, які наявні в мові перекладу. У такому випадку перекладач «винаходить» прислів'я, відтворюючи без модифікацій або з деякими змінами образне значення оригінального прислів'я і, звісно, зберігаючи її зміст. У створенні такого «неправдивого прислів'я» використовують образні звуко-ритмічні засоби – словосполучення стилізується під прислів'я. У читача має скластися враження, що це прислів'я існує в мові перекладу або що це запозичене прислів'я, відтворене засобами рідної мови зі збереженням ознак прислів'я мови оригіналу. «Псевдоприслів'я» – це завжди результат творчого відтворення речення мови оригіналу.

5. Переказ фразеологізму – тобто описовий переклад. Відсутність необхідних відповідників у мові перекладу і неможливість дослівного калькування впливають на вибір цього способу перекладу, тому його зводять до тлумачення, пояснення прислів'я, яке в перекладному тексті практично перестає існувати як самостійна мовна одиниця і немов розчиняється в контексті. Під час такого перекладу неминучі стилістичні й інформаційні втрати. За словами В. Виноградова, на перший погляд може видатися, що описовий переклад є свідченням недостатньої працьовитості перекладача або його обмежених творчих здібностей, однак варто зазначити, що в перекладах М. Гоголя зазвичай прислів'я ніби змінюють свій стилістичний реєстр: в оригіналі це розмовні і навіть просторічні емоційно забарвлені звороти, а в перекладах їхній стилістичний потенціал дещо знижений, вони тяжіють до нейтрального, літературно-нормованого маркування [2, с. 191].

III. *Компаративні фразеологізми* – фразеологізми, які закріпилися в мові як стійкі порівняння: *хитрый как лиса, красный как рак, твердый как камень, свежий как огурчик, ходит как слон, поет как соловей, гнется как тростник, работает как волк* та ін. [2, с. 180–181]. При перекладі компаративних усталених словосполучень найчастіше застосовують два прийоми: 1) підбирають відповідний фразеологізм або 2) калькують зворот оригіналу. У такому разі передача їх іншомовними запозиченими фразеологічними еквівалентами веде зазвичай до втрати національного своєрідного звороту, хоча смислова, стилістична й функціональна адекватність зберігається. З іншого боку, калькування компаративного звороту, хоча це й парадоксально, також призводить до певного послаблення національного колориту, оскільки калька є вільним словосполученням, а не фразеологізмом, і сприймається як індивідуально-авторське порівняння [2, с. 193].

У мовленні, особливо художньому, фразеологізми можуть зазнавати так званого «розкладання», тобто деформації, видозміни з певною індивідуально-авторською метою. Це особливий стилістичний прийом, використовуваний для різних експресивно-емоційних, уточнювальних та оцінних функцій, для вираження іронії, гумору, сатири, створення урочистого та комічного мовлення. Свого часу ще Шарль Баллі зазначав, що порушення звичних форм мови побічно спонукає до експресивності лише тим, що робить мовлення різноманітним [1, с. 394]. Типи перетворення, за словами В. Виноградова, різноманітні, але будь-які видозміни зберігаються лише на тлі вихідної форми усталеного словосполучення. Способи перекладу таких видозмінених словосполучень – згадані вище повні й часткові відповідники (еквіваленти), калькування й переказ [2, с. 194–195].

В. Виноградов вказує на основні види «розкладення» фразеологізмів: 1) поява в складі фразеологізму додаткових лексичних компонентів; 2) заміна одного з компонентів на синонім, антонім або будь-яке інше слово з певною метою; 3) актуалізація, використання внутрішньої форми фразеологізму – можливі різні варіації: контекст указує на значення вільного словосполучення, на основі якого утворений фразеологізм; у контексті наявна певна алюзія, будь-який натяк на наявність внутрішньої форми фразеологічного звороту; зміст усталеного звороту переказано з різноманітними модифікаціями, але зі збереження основних його компонентів; 4) опущення (еліпсис) деяких компонентів усталених зворотів – можливість оказіонального скорочення форми фразеологічних словосполучень зумовлено не стільки надмірністю семантичної інформації, скільки усталеністю фразеологізму, постійністю його компонентного складу, закріплених у свідомості носія мови. Редукція одного або декількох компонентів фразеологізму не порушує його сприйняття, ні його повної моделі, ні його значення. Поява скорочених форм усталених зворотів властива для розмовної мови. Зредукований фразеологізм відтворює особливості живої розмовної мови. Еліпсис створює додаткову експресію. Редукції можуть зазнавати й окремі лексичні компоненти і словосполучення, інколи залишаються лише ті одиниці усталеного звороту, які є ключовими. Скорочення компонентного складу фразеологізмів, як зазначалося вище, не видозмінює традиційно закріплених за ними значень, які й потрібно зберегти в перекладі, щоб відтворити стилістичну еквівалентність перекладного тексту. Формально точно відтворити еліпсис в перекладі, насправді, дуже складно, оскільки в мові перекладу немає певних відповідників, аналогічних повній формі скорочених фразеологізмів, тому дуже часто доводиться застосовувати описовий переклад, який зберігає зміст оригіналу, але збіднює його виразність та його експресію [2, с. 197–198].

А. Федоров виокремлює три види фразеологізмів, складних для перекладу: 1) переклад ідіом (фразеологічних зрощень), 2) переклад усталених метафоричних сполучень (фразеологічних єдностей), зокрема прислів'їв та приказок; 3) переклад змінних словосполучень та питання про різну сполучуваність у двох мовах. Щодо способів перекладів цих фразеологізмів, то А. Федоров у своїх теоретичних дослідженнях одностайний з поглядами В. Виноградова (див. [13, с. 181–191]). Так, зокрема А. Федоров пропонує три способи, якими можна передавати фразеологічні одиниці іншою мовою: 1) точний переклад, що зберігає загальний зміст і характер фразеологізму; 2) певні видозміни окремих складників словесної формули, що відображає творчу, а не буквальну передачу змісту; 3) використання прислів'їв та приказок, що є в мові переклау; такий спосіб перекладу передає самобутній і яскравий колорит оригіналу і вимагає від перекладача глибоких знань фразеології рідної мови [12, с. 149–151].

О. Кунін дає таку класифікацію видів перекладу фразеологізмів: *фразеологічний еквівалент в перекладі* та *переклад безеквівалентної фразеології* [8, с. 4–20].

І) *Фразеологічний еквівалент в перекладі* може бути двох типів:

– постійний рівнозначний відповідник, який є єдиним перекладом і не залежить від контексту. Я. Рецкер цей вид перекладу назвав *еквівалентним* стосовно закономірних відповідників під час перекладу рідною мовою [11, с. 98], О. Кунін називати його *багатоеквівалентним*, зазначаючи, що відповідники можуть з'являтися лише внаслідок дослівного перекладу;

– однак можливі два або й більше еквіваленти оригінальної фразеологічної одиниці в мові перекладу, із яких перекладач для певного тексту повинен вибрати один з них, на його думку, найкращий, або будь-який, якщо вони рівнозначні. Такі еквіваленти можна назвати вибірковими.

Окрім цього, автор поділяє фразеологічні еквіваленти на повні й неповні. *Повні* еквіваленти – фразеологізми мови оригіналу й мови перекладу збігаються в значенні, за лексичним складом, образністю й стилістичними функціями та граматичною структурою. Таких фразеологізмів небагато – інтернаціональні, біблійні, міфологічні; серед них автор виокремлює порівняння, прислів'я, дієслівні словосполучення *Часткові* еквіваленти – лексичні, граматичні або лексико-граматичні розходження фразеологізмів з одним тим самим значенням та стилістичною функцією: а) часткові лексичні еквіваленти становлять дві групи (до першої належать фразеологізми, які збігаються за значенням, стилістичною функцією та близькі за образністю, граматична структура таких фразеологізмів може збігатися, а може й не збігатися; до другої групи – фразеологізми збігаються значенням, стилістичною функцією, але різняться образністю, граматична структура яких також може збігатися або не збігатися); б) часткові граматичні еквіваленти – еквіваленти, що збігаються значенням, стилістичною функцією та образністю, однак відрізняються кількістю лексем, граматичною формою цих лексем або порядком слів.

Цей тип перекладу О. Кунін пропонує перекладати *калькуванням* або *дослівним* за наявності повного або часткового еквівалента. За його словами, дослівний переклад особливо важливий тоді, коли потрібно зберегти образ, засвідчений у фразеологізмі мови оригіналу, оскільки заміна його іншим образом не дасть достатнього ефекту. Також дослівний переклад часто застосовують за наявності розширеної метафори, фразеологічних синонімів, гри слів, каламбурів [8, с. 8]. Калькування, за О. Куніним, дещо відрізняється від *буквалізму*. Калькування – виправданий дослівний переклад, а буквалізм – дослівний переклад, що змінює зміст перекладеного вислову або «по-рабськи» копіює конструкції чужої мови, і це спотворює мову перекладу, а отже, такий переклад вкрай небажаний. Однак гіпертрофія дослівного перекладу також може призвести до буквалізму [8, с. 9].

Існує ще один вид перекладу фразеологізмів, який у науці називають «*обертональним*». За Я. Рецкером, це «контекстуальні заміни» [цит. за: 8, с. 11]. «Обертональний» переклад – це свого роду оказіональний еквівалент, який використовують при перекладі фразеологізму лише для певного контексту. Особливість цього перекладу полягає в тому, що в іншому контексті аналогічний переклад може й не бути «обертональним», а повним або частковим. Знайти «обертональний» переклад, на відміну від використання готового еквівалента, на думку О. Куніна, – це творчий процес [8, с. 12].

Інколи фразеологізм мови оригіналу може мати декілька еквівалентів у мові перекладу, тому перекладачеві доводиться вибирати найкращий для певного контексту. Використання вибіркових еквівалентів дає змогу перекладачеві не лише вибрати оптимальний варіант, але й урізноманітнити свій переклад, якщо цей фразеологізм в оригіналі використано кілька разів.

ІІ. *Переклад безеквівалентної фразеології* – фразеологічні одиниці не мають еквівалентів у мові перекладу. Це, насамперед, ті фразеологізми, що позначають реалії, які не існують у перекладній мові. Під час такого перекладу часто використовують калькування та описовий переклад. Калькування дає змогу донести до читача мови перекладу живий образ оригінального фразеологізму, що неможливо зробити при використанні вільного необразного словосполучення. Так, калькування часто використовують під час перекладу безеквівалентних прислів'їв. Описовий переклад, тобто переклад фразеологізму за допомогою вільного сполучення слів, особливо зручний під час перекладу термінологічних зворотів. Описові переклади для передачі образних висловів словники фіксують рідко, оскільки такий мимовільний переклад втрачає яскравість та колоритність, порівняно з оригінальним фразеологізмом, хоча точно й правильно передає його значення. Однак, під час перекладу будь-яких фразеологічних зворотів, на думку О. Куніна, не варто використовувати фразеологізми мови перекладу з національними реаліями [8, с. 19].

Як бачимо, класифікація О. Куніна, порівняно з класифікацією В. Виноградова, різниться лише структурно, а змістовно описує одні й ті явища.

О. Кунін пропонує ще одну класифікацію, у якій виокремлює такі види перекладу фразеологізмів: 1) *фразеологічний еквівалент* – наявний в мові оригіналу адекватний фразеологічний зворот, що збігається зі зворотом в мові перекладу за змістом і образністю; 2) *фразеологічний аналог* – стійке словосполучення, яке за значенням адекватне в мові оригіналу, але образність у мовах оригіналу та перекладу збігаються частково; 3) *описовий переклад* – переклад, який відтворює зміст фразеологізму мови оригіналу вільним словосполученням у мові перекладу (описовий переклад застосовують тоді, коли в мові відсутні еквіваленти та аналоги); 4) *антонімний переклад* – переклад фразеологізму з негативним значення за допомогою стверджувальної конструкції або навпаки в мові перекладу; 5) *калькування* – застосовують тоді, коли перекладач хоче наголосити на образності фразеологізму, або коли фразеологізм мови оригіналу неможливо перекласти за допомогою інших видів перекладу; 6) *комбінований переклад* – застосовують тоді, коли фразеологізм мови перекладу не передає того ж значення, що й фразеологізм мови оригіналу, у такому разі дають калькований переклад, а потім – описовий переклад і аналог мови перекладу для порівняння [9, с. 125–138]. Таку ж класифікацію застосовує у своїх дослідженнях і Т. Дьоміна (див. [4, с. 80].

Отже, в перекладі, насамперед, потрібно зберегти значення фразеологізму, його емоційно-експресивне та функціонально-стилістичне наповнення.

Перекладач повинен намагатися перекласти фразеологізм фразеологізмом, оскільки саме так можна досягнути найбільшої рівнозначності у відтворенні фразеології оригіналу в перекладі. Однак інколи такий прийом неможливий: у мові перекладу може не бути рівноцінного фразеологізму або він є, але не підходить за своїми стилістичними особливостями. Саме в таких випадках застосовують переклад однослівним відповідником, описовим або калькування.

Так, наприклад, перекладач може зіткнутися з певними труднощами під час перекладу – національно-культурні відмінності між близькими за змістом фразеологічними одиницями в різних мовах. Найчастіше фразеологізми, що збігаються за змістом в мовах оригіналу та перекладу, мають різну емотивну функцію або стилістичну забарвленість. Вибір того чи того виду перекладу залежить від специфіки фразеологізмів, яку перекладач повинен розпізнати й зуміти передати їх значення, образність і виразність; він перед усім повинен зважати на точну відповідність загального змісту, емоційне та стилістичне забарвлення, природну відповідність культурологічного фону. Перекладачеві у таких випадках допоможуть ерудиція й загальнокультурна підготовка.

На нашу думку, для правильного й адекватного перекладу фразеологізмів потрібно володіти не лише чималим лексичним матеріалом, але й використовувати різні спеціалізовані словники, які фіксують багатий матеріал фразеологізмів у кожній мові. У разі якщо словник не даватиме еквівалента до того чи того фразеологізму, тоді перекладач обов'язково повинен звернутися до зазначених в наукових дослідженнях аспектів перекладу фразеологізмів й обрати найвдаліший, на його думку, спосіб перекладу для певного фразеологізму.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.

2. Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.

3. Гак В. Теория и практика перевода : Французский язык / В. Гак, Б. Григорьев. – М. : Либроком, 2009. – 456 с.

4. Дёмина Т. Фразеология пословиц и поговорок / Т. Дёмина – М. : ГИС, 2001. – 135 с.

5. Долгих Н. Структурно-грамматические характеристики английских фразеологических единиц, содержащих анимальный образ / Н. Долгих // Язык и культура : культурологический поход к преподаванию языка и литературы. – К. : Дом Дмитрия Бураго, 2004. – Т. 2. – Вып. 7. – С. 189–201.

6. Зорівчак Р. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 175 с.

7. Козубай В. Взаємозв'язок між мовною абстракцією і семантичним перетворенням фразеологічної одиниці // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 32. – С. 151–153.

8. Кунин А. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре / А. Кунин // Тетради переводчика. – М. : Международные отношения, 1964. – № 2. – С. 3–20.

9. Кунин А. Курс фразеологии современного английского язика : учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков / А. Кунин. – 3-е изд. – Дубна : Феникс+, 2005. – 488 с.

10. Любимов Н. Перевод – искусство / Н. Любимов. – 2-е, изд., доп. – М. : Сов. Россия, 1982. – 132 с.

11. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика / Я. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 167 с.

12. Федоров А. Введение в теорию перевода : лингвистические проблемы / А. Федоров. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. –376 с.

13. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : для институтов и факультетов иностр. языков. : учебное пособие / А. Федоров. – 5-е изд. – СПб. : Филол. ф-т СПбГУ; М. : ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.

УДК 378.147:802.0

О. Л. Огурцова,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ТЕНДЕНЦІЇ У НАВЧАННІ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається питання можливості інтенсифікації навчання ділової англійської мови на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства. Зокрема, аналізується питання щодо організації навчання ділової англійської мови на основі цифрового освітнього простору, створеному з використанням програмного забезпечення системи Moodle, застосування елементів систем штучного інтелекту для забезпечення ефективного управління навчальною діяльністю студентів, використання комп'ютерних ігор і комп'ютерних симуляцій у навчанні.

Ключові слова: *інтенсифікація навчання ділової англійської мови, цифрове освітнє середовище, навчальна платформа Moodle, комп'ютерна гра та комп'ютерна симуляція у навчанні ділової англійської мови.*

В Статье рассматривается вопрос о повышении эффективности обучения студентов экономических факультетов деловому английскому языку путем использования технических возможностей современных ИКТ. В частности, анализируется возможность построения обучения деловому английскому языку с использованием виртуальной цифровой обучающей среды, разработанной на основе программного обеспечения платформы Moodle, использование элементов систем искусственного интеллекта для обеспечения эффективного управления учебной деятельностью студентов и использование компьютерных игр и компьютерных симуляций в учебном процессе.

Ключевые слова: *обучение деловому английскому языку, информационно-коммуникационные технологии, цифровая образовательная среда на базе платформы Moodle, компьютерная игра и компьютерная симуляция в обучении.*

The purpose of this article is to investigate how the latest achievements in the field of ICT can further transform the classroom and increase the efficiency of Business English teaching to University students. In particular, the possibility of Business English teaching on the basis of Moodle platform, the possible use of artificial intelligence systems for smart learning and the use of computer games and computer simulations to immerse learners into gaming environment for experimenting with communicative and business strategies.

Key words: *Business English teaching, digital learning environment, learning management system Moodle, mix reality classroom.*

Сучасний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, аналіз соціально-демографічних показників та тенденцій у галузі економіки вказують на те, що у найближчому майбутньому складні технології на базі Інтернету будуть широко використовуватися значною частиною людства як у побуті так і з професійною метою. Відповідно до результатів дослідження «Прогноз щодо розвитку Європи 2030» [9] технологічні досягнення суспільства призведуть до того, що система освіти вже у найближчому майбутньому буде реалізовуватися у змішаному освітньому просторі, який буде складатися із навчання у звичайному форматі та навчання у віртуальному цифровому освітньому просторі.

Таким чином **мета статті** полягає у тому, щоб розглянути питання можливості інтенсифікації навчання майбутніх економістів ділової англійської мови завдяки використанню цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Зокрема, ми проаналізуємо зміни у парадигмі навчання ділової англійської мови, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, можливість застосування у навчанні елементів систем штучного інтелекту, використання комп'ютерних ігр та симуляцій.

Відомо, що з моменту розробки комп'ютеру зусилля виробників були направлені на те, щоб зробити його доступним для кожного. З 1960 року цю ідею почали успішно реалізовувати і у наш час комп'ютерні технології активно використовуються в усіх галузях діяльності людини, включаючи навчання іноземної мови [15-17]. Відповідно до розвитку технологій та змін, які відбувалися у суспільстві, роль комп'ютеру як засобу навчання також поступово змінювалася. На початку XXI століття ці зміни пов'язані з розробкою так званих «Хмарних технологій» (Cloud technologies) [17], які знову оптимізували спосіб роботи з інформацією та спілкування людей.

Термін «хмарні технології» означає, що доступ до програмного забезпечення, платформи чи інфраструктури можна отримати з будь-якої точки світу. У даний час послуги у галузі «хмарних технологій» надають такі потужні компанії як Google, Microsoft і Amazon. Що стосується галузі освіти, ці компанії розробили низку спеціальних прикладних безкоштовних програм, які підвищують ефективність обміну, обробки та збереження інформації: Google docs, Google Calendar, Google Knol, Google sites, Google Artproject, Google Academy. Всі ці програми можна використати для побудови віртуального цифрового освітнього простору.

Навчання у віртуальному освітньому цифровому середовищі у поєднанні з роботою у навчальній аудиторії відповідає потребам інформаційного суспільства та може підготувати майбутніх економістів до успішної професійної кар'єри. Так, у новій освітній парадигмі «Навчання у XXI столітті», яка була розроблена у США у результаті співпраці урядових та бізнес структур, наголошується, що для успішної професійної діяльності у XXI столітті, студенти повинні розвинути навички роботи з інформацією та інноваціями, засобами масової інформації та інформаційно-комунікаційними технологіями, отримати навички, необхідні для успішного життя та розвитку кар'єри [7; 8].

Відповідно до вказаної освітньої парадигми, у курсі ділової англійської мови викладач повинен створити таке навчальне середовище, у якому студенти змогли б оволодіти не лише змістом навчання, але й розвинути навички критичного мислення та вирішення проблем, навички спілкування та співпраці. Крім того, таке навчальне середовище повинно сприяти формуванню навичок лідерства та виховувати цілеспрямованих особистостей здатних ефективно досягати своєї мети, використовуючи при цьому адекватні засоби, включаючи засоби інформаційно-комунікаційних технологій.

Таким чином, сучасні вимоги та виклики суспільства зумовили подальші дослідження способів інтенсифікації навчання ділової англійської мови за допомогою використання нових можливостей інформаційно-комунікаційних технологій [2-7]. Один із таких перспективних, на нашу думку, напрямків – це побудова навчання ділової англійської мови в аудиторії на основі результатів попередньої індивідуальної роботи студентів у віртуальному освітньому цифровому середовищі. При цьому, особливого значення набуває визначення змісту навчання у віртуальному цифровому освітньому просторі, визначення основ управління навчальною діяльністю студентів у даному середовищі та оцінка результатів їх роботи. Нижче ми детально розглянемо ці питання, спираючись на результати останніх досліджень у галузі методики викладання іноземн-

© О. Л. Огурцова, 2015

ної мови та власний десятирічний досвід викладання ділової англійської мови у одному з провідних навчальних закладів України, Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут», надалі НТУУ «КПІ».

Для розробки основ такого навчання, визначимо насамперед технологічні засади його організації. Аналіз спеціальної літератури [6-12] дозволив нам дійти висновку, що найбільш популярними програмними рішеннями на даний час, які можуть забезпечити реалізацію цифрового освітнього середовища для навчання іноземної мови є комерційне програмне забезпечення Blackbord, безкоштовне програмне забезпечення Moodle, та програмне рішення, реалізоване на основі сайту Edmodo (www.edmodo.com).

У межах даної статті ми не будемо розглядати можливість використання комерційного програмного забезпечення через складнощі, пов'язані з його придбанням вищими навчальними закладами України. Між тим, проаналізуємо можливості, які надає програма Moodle та сайт Edmodo для побудови цифрового освітнього простору як основи для навчання ділової англійської мови в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Програмне забезпечення Moodle – є сертифікованим навчальним програмним середовищем, що надає широкий спектр мультимедійних навчальних засобів для побудови цифрового освітнього середовища вивчення ділової англійської мови, яке дозволяє представити навчальний матеріал, забезпечити його закріплення та оцінити результати роботи студентів [6]. Щоб почати використовувати це програмне забезпечення у навчальному процесі, достатньо лише завантажити його на сервер університету, розробити та сертифікувати обов'язковий навчальний курс для кожного року бакалаврської чи магістерської програмами навчання. Після обов'язкової реєстрації у середовищі, студенти можуть працювати за запропонованою програмою у будь якому зручному для них місці, із своєю власною швидкістю у межах часу виділеного на опрацювання матеріалу. Викладач, у свою чергу, отримує зручний засіб спостереження та управління цією роботою. Програмне забезпечення, реалізоване на базі сайту Edmodo також надає можливість розмістити навчальний матеріал, завдання та вправи до нього, автоматизувати перевірку виконаних завдань. Але суттєвий недолік цифрового навчального середовища, створеного на основі цього сайту полягає у тому, що університет не має жодного впливу на загальну політику використання сайту. Таким чином, використання програмного забезпечення Moodle є найбільш раціональним рішенням для створення цифрового освітнього простору для навчання ділової англійської мови студентів вищих навчальних закладів України.

Відбір змісту навчання ділової англійської мови, що може реалізовуватися у цифровому освітньому просторі на основі програмного забезпечення Moodle, повинен відбуватися відповідно до навчальної програми виша, з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [1] та вимог міжнародних іспитів з ділової англійської мови BEC [10]. Під час відбору змісту навчання, на нашу думку, потрібно керуватися *принципом доцільності,* який полягає у тому, що той лексичний чи граматичний матеріал, який студенти можуть вивчити чи закріпити у цифровому навчальному просторі, повинен включатися як обов'язковий елемент роботи у даному просторі.

Наприклад, розглянемо навчання майбутніх економістів лексичному та граматичному матеріалу на першому курсі вишу. Відповідно до вимог нормативних документів при вступі у вищий навчальний заклад освіти студенти повинні володіти загальновживаною англійською мовою на рівні B1. Протягом першого року навчання студенти повинні оволодіти лексичним матеріалом, який надасть їм можливість вільно спілкуватися у типових ділових ситуаціях. Таким чином, робота студентів у цифровому освітньому середовищі повинна бути спрямована на ознайомлення та закріплення даного лексичного матеріалу.

Технічні можливості сучасного програмного забезпечення, на прикладі програми Moodle, дозволяють ознайомити студентів з лексичним матеріалом шляхом представлення його у комунікативній ситуації, поєднуючи графічне та звукове представлення певного слова чи групи слів, забезпечити відповідне відпрацювання, написання, розуміння та вживання [10]. Для закріплення вивченого матеріалу студентам можна також запропонувати декілька нескладних комп'ютерних ігор, що, відповідно до результатів сучасних досліджень [13-17], може значно підвищити їх процесуальну мотивацію.

Коли матеріал буде відпрацьовано та студенти пройдуть відповідний комп'ютерний тест, система повідомить викладача, що даний лексичний матеріал опрацьовано та студент може переходити до наступного етапу у навчанні. Таким чином, у викладача з'являється можливість додаткового об'єктивного оцінювання зусиль студентів, направлених на оволодіння лексичним матеріалом у межах курсу ділової англійської мови, а також можливість сконцентрувати увагу на творчих завданнях під час аудиторної роботи.

Що стосується граматичного матеріалу, протягом першого року навчання студенти повинні вивчити приблизно 18-20 граматичних тем. Представлення та відпрацювання граматичного матеріалу може здійснюватися за схемою, описаною вище для вивчення лексичного матеріалу. Для закріплення граматичного матеріалу можна також запропонувати студентам види діяльності з елементами комп'ютерної гри для підвищення їх процесуальної мотивації.

Як вже зазначалося вище, перевага використання програмного забезпечення у даному випадку полягає у тому, що і викладач і студенти мають змогу відстежувати прогрес у оволодінні тою чи іншою граматичною темою. При цьому система надає викладачу повну інформацію, включаючи порівняльну характеристику досягнень студентів, що може бути використано для ефективного управління їх навчальною діяльністю.

Наступна сучасна тенденція у галузі навчанні ділової англійської мови полягає у можливості використання комп'ютерної гри та комп'ютерної симуляції з метою навчання студентів ефективному спілкуванню у найбільш типових ділових ситуаціях. Для ефективного застосування комп'ютерної гри у навчанні іноземної мови важливо розуміти, що комп'ютерну гру, відповідно до останніх досліджень [13-15], можна визначити як форму мистецтва, яка з'явилась завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому, на відміну від статичних та динамічних форм мистецтва, комп'ютерна гра не лише відтворює середовище, але, насамперед, надає можливість отримати інформацію про середовища через безпосередню взаємодію з ним.

З точки зору навчання ділової англійської мови, можливість взаємодії з середовищем є досить важливою дидактичною якістю, що може бути використана з метою підвищення ефективності навчання. Комп'ютерну гру можна застосувати для організації закріплення вивченого матеріалу за такими темами як «*Ділові зустрічі», «Ведення переговорів», «Реклама та маркетинг», «Проведення презентацій», «Телефонні розмови»* тощо. При цьому, технічні можливості сучасного комп'ютерного програмного забезпечення створюють умови для занурення студентів у ситуацію спілкування, вироблення ефективних стратегій комунікативної та психологічної поведінки у межах тої чи іншої змодельованої ситуації. Навчання на основі комп'ютерної симуляції чи гри надає студентам можливість експериментувати з комунікативними та діловими стратегіями, виявляючи найбільш прийнятні варіанти поведінки, що відповідає вимогам нової педагогічної парадигми «Навчання у XXI столітті» [7].

Таким чином, у результаті проведеного аналізу щодо можливості подальшої інтенсифікації навчання ділової англійської мови відповідно до розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, можемо виділити три основні тенденції.

По-перше, створення цифрового освітнього середовища на основі програмного забезпечення Moodle чи його аналогу, яке надасть студентам можливість вивчати певний обсяг навчального матеріалу у режимі on-line, а викладачам надасть засіб ефективного управління цією роботою. По-друге, розробка елементів системи штучного інтелекту, яка надасть можливість студентам ефективно взаємодіяти із комп'ютерною освітньою цифровою системою для вивчення ділової англійської мови. По-третє, розробка та застосування комп'ютерних ігор у навчанні ділової англійської мови, які дозволять занурити студентів у ту чи іншу ситуацію ділового спілкування та нададуть можливість експериментувати із стратегіями комунікативної та ділової поведінки, виробити психологічну готовність до здійснення певних функцій у межах майбутньої професійної діяльності.

Література:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273с.

2. Коваль Т. И. От информационного общества к обществу знаний: реальность или отдаленное будущее? / Т. И. Коваль // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота. – 2011. – № 6. – С. 108–111.

3. Сейдаметова З. С. Облачные технологии и образование / З. С. Сейдаметова, Э. И. Аблялимова, Л. М. Меджитова, С. Н. Сейтвелиева, В. А. Темненко. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2012. – 204 с.

4. Синекоп О. С. Методика інтерактивного навчання англійського писемного мовлення майбутніх фахівців з інформаційної безпеки з використанням комп'ютерних технологій // Оксана Степанівна Синекоп. – К., 2011.

5. Тарнопольский О. Б. Обучение через содержание специальных дисциплин и интернет-поиск при преподавании английского языка для профессионального общения студентам психологических факультетов / О. Б. Тарнопольский // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск. – 2009. – Т.70. – С. 197–202.

6. Beatty B. Faculty perspectives on moving from Blackboard to the Moodle learning management system / B. Beatty, C. Ulasewicz // Tech Trends. – 2006. – Т. 50. – № 4. – С. 36–45.

7. Beetham H., Sharpe R. (ed). Rethinking pedagogy for a digital age: Designing for 21 st century learning / H. Beetham, R. Sharpe. – Routledge, 2013. – 311 p.

8. Les jeux électroniques en classe. Manuel pour enseignants. – Belgique, Bruxelles. – 2009.

9. Misuraca, G. Envisioning digital Europe 2030: Scenarios for ICT in future governance and policy modeling // European Foresight Platform. – 2012. – С. 63.

10. O'Sullivan B. Issues in testing business English: the revision of the Cambridge Business English Certificates. – Cambridge University Press, 2006. – Т. 17.

11. Taylor T. L. Play between worlds. Exploring online game culture / T. L. Taylor. – England, London : The MIT Press, 2006 – 197 p.

12. Tarnopolsky O., Kozhushko S., Zhevaga V. Teaching / Learning Business English by doing business in English: emotional and self-assessment aspects. Part 1 // Business Issues. – 2006. – Т. 1. – С.11–16.

13. Razak A., Connolly T., Hainey T. The use of Game-Based Learning Within Curriculum for Excellence / Proceedings of the 5th European Conference on Games-Based Learning, The National and Kapodistrian University of Athens, Greece, 20-21 October. – UK : Academic Publishing Limited, 2011. – P. 1.

14. Van Looy J. Understanding computer game culture. – Germany : Lambert Academic Publishing, 2010.– 271 p.

15. Warschauer, M. Computer-assisted language learning:an introduction. In S. Fotos (Ed.), Multimedia language teaching. – Tokyo : Logos. – 1996 – Pp. 3–20.

16. Warshauer, M. State of the art: Computers and language learning. In Language teaching / Volume 31 / Issue 02. –1998. – Pp. 57–71.

17. Warshauer, M. Learning in the cloud: how (and why) to transform schools with digital media. – Columbia University : Teachers Colledge Press, New York. –132 p.

УДК 81'25:34:37:811.111

В. К. Омельчук,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано основні способи перекладу юридичної термінології на заняттях англійської мови. Крім того, автор досліджує лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, що впливають на переклад лексичних одиниць та їх розуміння реципієнтами.
Ключові слова: *юридичний термін, описовий переклад, транслітерації, еквівалентність, синонімія.*

В статье анализируются основные способы перевода юридической терминологии на занятиях английского языка. Кроме того, автор исследует лингвистические и экстралингвистические факторы, что влияют на перевод лексических единиц и их понимание реципиентами.
Ключевые слова: *юридический термин, описательный перевод, транслитерация, эквивалентность, синонимия.*

The article deals with the analysis of the main translation ways of legal terminology at English classes. Besides, the author researches linguistic and extralinguistic factors influencing the translation of lexical units and their understanding by recipients.
Key words: *legal term, descriptive translation, transliteration, equivalence, synonymy.*

Актуальність. Юридична термінологія широко використовується не лише в професійній сфері, але і в інших сферах мовної комунікації, тому існує великий попит на вивчення мови права для спеціальних цілей. Юридична термінологія є унікальним об'єктом дослідження, оскільки характеризується великою різноманітністю сфер застосування у порівнянні з іншими терміносистемами. Сьогодні використовується велика кількість типів текстів у професійній сфері, і така жанрова різноманітність зумовлена множинністю джерел права і розвинутістю англосаксонської правової сім'ї, до якої відноситься і правова система Великобританії. Використання юридичних термінів на заняттях англійської мови потребує правильного перекладу для чіткого розуміння студентами нових елементів їх словникового запасу. Таким чином, актуальною є тема вивчення та аналізу способів перекладу лексичних одиниць юридичного дискурсу англійської мови на українську на прикладі юридичної термінології судових промов Верховного Суду Великобританії.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Порівняльне вивчення системи юридичних термінів і понять в англійській та українській мовах є досить складним процесом, оскільки порівнюються не лише терміни, а й різні правові системи. Словникова відповідність часто не забезпечує правильного уявлення про лексичну одиницю, оскільки аналогічні терміни в двох мовах позначають різні поняття і різний ступінь вагомості близьких за значенням понять. До прикладу, *prosecutor* перекладається як «прокурор», але функції цих суб'єктів у системах британського та українського права не співпадають, і британець, почувши слово *prosecutor,* розуміє його у зовсім іншому значенні у порівнянні з тим, що розуміє під цим словом українець [5, с. 17].

На заняттях юридичної англійської мови, важливими стають проблеми перекладу безеквівалентних термінів, пошук еквівалентності, розуміння нюансів семантики у зв'язку із предметом і т.д. Вагома специфіка перекладу термінів у юридичній сфері і відповідно у сфері роботи із лексикографічним матеріалом зумовлюється специфікою права і специфікою професійної мови, зокрема великою кількістю латинських запозичень, застосування римського права, різновидність національного права, наявність дефініцій та ін. Ускладнення розуміння зумовлюється також неоднозначними термінами, багатозначними словами, термінами із інших галузей знання, синоніми, просторіччя, жаргонізми, архаїзми і т.д. [1, с. 45].

Метою статті є вивчення основних способів перекладу юридичної термінології на заняттях англійської мови, а також аналіз лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на переклад.

Аналіз останніх публікацій. Вивчення юридичної термінології, способів її перекладу, а також її застосування на заняттях англійської мови представлені у роботах ряду дослідників, зокрема М. М. Лаврененко, Т. П. Некрасова, Н. П. Глинської, С. В. Шабардіної та ін. Численні дослідження правової термінології знаходимо у А. Б. Бушева, Г. Х. Шамсеєва, Д. А. Керімова, Л. Б. Ткачової, О. І. Баркалової, В. О. Іконнікової та ін.

Виклад основного матеріалу. Реалізація комплексного та збалансованого підходу до оволодіння комунікативними лінгвістичними, міжкультурними, а також первинними професійними компетенціями безсумнівно сприятиме вдосконаленню англійської мови у власне професійних ситуаціях спілкування на кожному наступному етапі навчання. При цьому, як показує практика, особливі труднощі і проблеми виникають при вивченні юридичної термінології, оскільки юриспруденція оперує складними, багатосторонніми та специфічними поняттями, які виражаються відповідною спеціальною термінологією, відрізняються смисловою однозначністю, функціональною стійкістю і поділяються на галузеві, міжгалузеві та загально правові юридичні терміни. Заміна спеціальних термінів описовими висловлюваннями може призвести до невизначеності і розпливчатості формулювань, до втрати точності і чіткості вираження думки законодавця [2, с. 41].

Як зазначає Зуєва І. В., у зв'язку із двомовною спрямованістю, на заняттях юридичної англійської мови активний вокабуляр подається з перекладом на українську мову нейтральних, ідіоматичних та термінологічних значень, релевантних для студентів певного напрямку підготовки. Окремо виділяються ідіоматичні вирази. При цьому засвоєння і закріплення лексики здійснюється в завданнях на множинний вибір, співвіднесення з дефініцією і англо-український та українсько-англійський переклад. Саме двомовність в подачі і роботі над лексикою забезпечує зіставлення обсягів значення в обох мовах і виявляє національну специфіку лексичної одиниці. Практика показує, що такий підхід обумовлює засвоєння лексики в міжкультурній перспективі. Іншим принципом відбору термінології виступає принцип професійної необхідності і достатності, опосередкований відомою вимогою до вживання юридичної термінології в тексті нормативно-правового акта – єдністю і системністю. Для єдності юридичної термінології необхідно, щоб при позначенні в нормативному тексті певного поняття послідовно вживався один і той же термін, а при позначенні різних, не співпадаючих між собою понять, використовувалися різні терміни [6, с. 58].

Відповідно до дослідження А. Б. Бушева, при перекладі юридичної термінології на заняттях з англійської мови використовують такі способи як описовість, транскрипція-транслітерація, застосування англіцизмів, описовий метод у поєднанні з транслітерацією, латинська еквівалентність, вибір еквівалента. Таким чином, використовуючи судові промови Верховного Суду Великобританії як приклади аутентичних текстів на заняттях з англійської мови, можна виокремити групи юридичних термінів, що належать до вищезгаданих способів перекладу [4, с. 22].

© В. К. Омельчук, 2015

Наведемо приклади використання описового способу при перекладі юридичних термінів на заняттях з англійської мови. Так, *felon* – фелон – особа, що вчинила фелонію. Відповідно до Oxford Dictionary of Law, фелонією є категорія важких злочинів, що за ступенем важкості знаходиться між державним злочином та місдімінором (менш важким злочином) [1, с. 200]. Описовий переклад також характерний і для структурно складних термінів, і для складання іменників (noun clusters): *penetration test* – випробування на можливість проникнення в систему; тест на захист від несанкціонованого доступу [4, с. 23].

Транскрипції-транслітерації характерні і для лексичних одиниць латинського походження: *jurisdiction, imperative, discretion* etc. Щодо англіцизмів, то вони досить часто зустрічаються у сучасному праві як результат корпоративного права Великобританії: *charter, commission, rent, abandon, administration, alternative, amnesty, underwriter, budget, voucher, business, auction, balance, bankrupt, guarantee,* etc. [2]

Описовий переклад у поєднанні з транслітерацією забезпечує чітке розуміння або ж множинність значень лексичних одиниць, як наприклад, *defamation* – дифамація, тобто розголошення неправдивої інформації, що порочить іншу особу [1, с. 140]; *delinquency* – (1) делінквентність, (2) акт делінквентної поведінки, (3) невиконання обов'язків, (4) порушення, (5) правопорушення, (6) заборгованість [1, с. 169]. Реалії британської юриспруденції виражаються в українській мові і іншими транслітераціями: *goodwill* – гудвіл, вартість фірми, що включає найменування фірми, товарні знаки та клієнтську базу [2]; *absenteeism* – (1) тривала відсутність власника нерухомості, нез'явлення на роботу, (2) абсентеїзм – відхилення від участі у виборах або від відвідування зібрань. Крім того, можна враховувати латинську еквівалентність: *assignor* – цедент; *dominion* – домініон, *donor* – донор, *electorate* – електорат, *emancipation* – емансипація [2].

Еквівалентність при перекладі у більшості визначається мікротекстом: «повертати» у значенні «віддавати» – *to give back, to return*; «віддавати борг» – *to redeem, to refund, to reimburse;* «віддавати гроші» – *to pay back, to repay;* «повертати свободу» – *to regain freedom*; «повертати справу до попереднього юридичного статусу» – *to revert a case*. На таких прикладах можна проілюструвати проблему полісемії і поліеквівалентності слова у професійній мові. Вибір варіанта перекладу зумовлюється контекстом. На прикладі лексичних одиниць «співучасть» та «санкція» знаходимо такі варіанти перекладу: «процесуальна співучасть» – *joinder of the parties*; «співучасть у злочині» – *accompliceship*; «санкція» у значенні «дозвіл» – *approval, assent, authorization, sanction;* «санкція» у значенні «штраф» – *penalty, penal measure, sanction.* Звідси випливає, що вибір еквівалента – це завдання викладача англійської мови як перекладача на заняттях вивчення юридичної термінології [2; 4, с. 24].

Викладачеві варто звернути увагу на синонімію професійних дієслів, яка різниться семантичними та стилістичними конотаціями. Наприклад, дієслово «сприяти» у судових промовах Верховного Суду Великобританії вживають як *to conduce, to contribute to, to encourage, to facilitate, to further, to promote*. При перекладі також використовуються стійкі сполучення слів, а саме: «взяти під варту» – *to detain in custody, place under detention, to commit to prison, to imprison*; «суб'єктивна сторона злочину» – *mental element of a crime; «*рішення суду» – *decision award, court decision, judgement, ruling, arbitral award* [2].

Висновки. Таким чином, при перекладі юридичної термінології на заняттях з англійської мови необхідно дотримуватись комплексного підходу. Звідси випливає ряд комунікативних лінгвістичних компетенцій, при яких особлива увага приділяється вмінню правильно підбирати значення спеціальних термінів. Враховуючи об'єктивні відмінності в англійській та українській мовних традиціях, досягнення комунікативної та навчальної мети перекладу одиниць юридичного дискурсу на заняттях англійської мови відбудеться за рахунок коректного використання варіацій способів перекладу, що лежать в основі двомовності. При цьому одним з важливих завдань залишається вироблення професійних компетенцій через оволодіння юридичною термінологією англійською мовою, що є складним і багатостороннім процесом. Подача матеріалу, зокрема перекладу та визначення лексичних одиниць системи права, буде сприяти більш глибокому, осмисленому і творчому вивченню англійської юридичної термінології.

Література:

1. Oxford Dictionary of Law. Fifth Edition. Oxford University Press. – 551 p.

2. The Supreme Court of the United Kingdom. Decided cases. [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа : https://www.supremecourt.uk/decided-cases/index.shtml.

3. Баркалова О. И. Соотношение диалога и монолога в устной и письменной речи в гражданском судопроизводстве : автореф. дис.... канд. филол. наук / О. И. Баркалова; МГУ им. М. В. Ломоносова. Филол. фак. – М., 1989. – 23 с.

4. Бушев А. Б. Терминообразование в юридическом дискурсе и способы перевода терминов / А. Б. Бушев // Издательство Алтайского государственного университета, 2010.

5. Глинская Н. П. Юридическая терминология в разных функциональных стилях английской речи : Автореф. дис.. канд. филол. наук / Н. П. Глинская. – М., 2002. – 24 с.

6. Зуева И. В. Английская юридическая терминология как базовый компонент компетентностного подхода в процессе обучения / И. В. Зуева // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – Ч., 2013. – С. 54–62.

7. Лаврененко М. М. Профессионально-направленное обучение студентов юридического профиля / М. М. Лаврененко // Вестник «Филологические науки» № 1. – М. : МГОПУ, 2004. – С. 41–42.

8. Некрасова Т. П. Юридический перевод : сборник статей / Т. П. Некрасова. – М., 2012.

9. Шабардина С. В. Становление терминосистемы права в английском языке: Дис. … канд. филол. наук / С. В. Шабардина. – М. 2002. – 183 с.

10. Шамсеева Г. Х. Юридическая терминология в английском и татарском языках: Дис. … канд. филол. наук / Г. Х. Шамсеева. – Казань, 2009. – 192 с.

УДК: **81'255.4**

О. І. Орєхова,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИОКРЕМЛЕННЯ ОДИНИЦІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ КІНОТЕКСТУ ПІДЖАНРУ «ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРИЛЕР»

Статтю присвячено обґрунтуванню релевантної одиниці перекладознавчого аналізу кінотексту піджанру «психологічний трилер» з огляду на її варіативність залежно від мети та завдань наукової розвідки, а також від жанру чи типа тексту. Розглянуто структурні елементи кінотексту на мікросинтаксичному та макросинтаксичному рівнях та запропоновано обрати одиницею аналізу діалог (на лінгвальному рівні), представлений одним завершеним комунікативним актом, який закладено в межі однієї кінематографічної сцени.

Ключові слова: *кінопереклад, кінотекст, кінотрилер, мікросинтаксис, макросинтаксис, кадр, сцена, епізод, акт, діалог.*

Статья посвящена обоснованию релевантной единицы переводоведческого анализа кинотекста поджанра «психологический триллер» с учетом ее вариативности зависимо от цели и задач исследования, а также от жанра или типа текста. В работе рассмотрены структурные элементы кинотекста на микросинтаксическом и макросинтаксическом уровнях, и в качестве единицы анализа предложен диалог (на лингвистическом уровне), представленный одним завершенным коммуникативным актом, заложенній в границы одной кинематографической сцены.

Ключевые слова: *киноперевод, кинотекст, кинотриллер, микросинтаксис, макросинтаксис, кадр, сцена, эпизод, акт, диалог.*

The unit of translational analysis is an object of numerous scientific discussions, as it grounds on different factors, such as specifics of material, genre or text type. The complex approach of our investigation involves taking into account semiotic nature and genre peculiarities of the film text as well as results in the field of Film Studies.

A brief overview of the up-to-date Audiovisual Translation Studies, made in this article, shows the latest scientific trend to emphasize the urgency of bridging the gap between Translation and Film Studies. Another tendency in modern Ukrainian Linguistics is aiming at standardization of the terminological paradigm of Audiovisual Translation Studies, which is one of the young and developing branches of Translation Studies.

The objectives of this article are: to examine structural elements of the film text from translational point of view; to trace the functioning of the verbal component within these structural elements; to choose a relevant unit of translational analysis of the psychological thriller film text on the linguistic level.

As the central genre-forming element of the thriller film text is suspense, which influences all the contexts of this genre, the major objective of translator is an adequate rendering of suspense within translation. Thus, this paper studies structural elements of the film text considering the actualization of suspense.

The article concludes that the fragment of film text, which is limited by the boundaries of cinematographic scene and represented by a complete act of communication, and consists of a dialogue (monologue) on linguistic level, is a relevant unit of translational analysis of the psychological thriller film text.

Keywords: *film translation, film text, thriller film, microsyntax, macrosyntax, frame, scene, episode, act, dialogue.*

Одиниця аналізу перекладознавчого дослідження – варіативна величина, яка слугує предметом численних наукових дискусій. Учені виокремлюють її на основі різноманітних чинників і специфіки досліджуваного матеріалу, та іноді аналіз навіть того самого жанру або типу тексту вимагає від науковців фокусу на відмінних одиницях залежно від поставленої мети та завдань дослідження.

Комплексний підхід наших студій, що передбачає застосування методу трансдисциплінарної екстраполяції, обумовлює врахування не лише семіотичної, мультизнакової природи кінотексту (Т. Віннікова, Х. Діаз-Сінтас, М. Єфремова, В. Іванов, Ю. Лотман, А. Ремаль, П. Сабалбеаскоа, Г. Слишкін, Ю. Цив'ян, Ф. Шоме), жанрової специфіки кінотексту (В. Конкульовський, Н. Наговіцина, А. Ремаль), але й теоретичних здобутків учених на ниві кінознавства – цю необхідність висловлювали перекладознавці Х. Діаз-Сінтас, А. Ремаль, П. Сабалбеаскоа, Ф. Шоме та ін.

Актуальність розвідки зумовлена нагальною необхідністю уніфікації термінологічної парадигми кінопереклад, що сприятиме узгодженості теоретичного пошуку сучасних перекладознавців різних шкіл та напрямів; потребою у скороченні дистанції між науково-практичними надбаннями перекладознавства та кінознавства; лавиноподібним надходженням іноземної перекладної аудіовізуальної продукції на терени вітчизняного кіно- й телепростору, що вимагає високого професіоналізму та теоретичної обізнаності фахівців з перекладу.

Мета статті полягає у виокремленні та обґрунтуванні одиниці аналізу кінотексту піджанру «психологічний трилер» з перекладознавчої точки зору. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**: послуговуючись термінологічним апаратом та науковими здобутками кінознавства, розглянути структурні елементи кінотексту, які віддзеркалюють перекладознавчий напрям дослідження; розглянути, як функціонує вербальний компонент кінотексту в межах цих структурних елементів; виокремити одиницю аналізу кінотексту на лінгвальному рівні та обґрунтувати її з позицій перекладознавства.

Бельгійська дослідниця кінопереклад Алін Ремаль нарікає на нехтування вченими-кінознавцями наративних можливостей вербального компоненту кінотексту (в західній кіноперекладознавчій традиції – *film dialogue*) на відміну від вивчення звукового супроводу чи кутів розташування камери, пояснюючи це явище тривалою традицією позиціонування кіно як «візуального мистецтва» [13, с. 103]. На її думку, посилення уваги кінематографістів до перекладознавчої проблематики, а також проведення об'єднаних з перекладознавцями науково-практичних конференцій може суттєво підвищити якість кінцевого результату їх діяльності – кінопродукції, а також сприятиме успіхові її дистрибуції в різних країнах світу. Дослідниця також підкреслює важливість урахування жанрової специфіки кінотексту з метою уникнення домінувальної в сучасній практиці субтитрування тенденції до гомогенізації [13, с. 105]. Вона зазначає, що глибоке осягнення наративного функціонування вербального компоненту кінотексту допоможе перекладачеві у прийнятті рішення: відтворювати семантику репліки чи специфіку взаємодії персонажів [13, с. 106], яка підтримується всіма знаковими системами кінотексту та побудована у такий спосіб, щоб відправляти повідомлення не лише від одного комуніканта іншому, а надто глядачеві.

Спираючись на те, що центральним жанроформувальним елементом кінотрилеру слугує ефект саспенсу, який істотно впливає на формування всіх контекстів кінотексту цього жанру, магістральним завданням перекладача полягає в адекватному відтворенні саспенсу при перекладі. Виходячи з цього, ми розглядатимемо структурні елементи кінофільму (з пози-

© О. І. Орєхова, 2015

цій кінознавства), та кінотексту (з позицій перекладознавства та лінгвістики) з огляду актуалізації в них комунікативного ефекту саспенсу.

Зображення в кінофільмі дійсності у стандартизованих послідовностях умовних сцен, кожна з яких (погоня, втеча тощо) спирається на сталі норми, підтверджує припущення про існування кіномови [4]. Ю. Лотман додає, що кіно як будь-яка комунікативна система має свою мову, якій притаманні як семантичні, так і синтаксичні впорядкованості [5, с. 3]. З позицій нашого дослідження релевантним для здійснення перекладознавчого аналізу вихідного кінотексту жанру «трилер» та його перекладу постає залучення термінів мікро- та макросинтаксису, адже саме на синтаксичному рівні проявляється композиційна структура кінотексту.

На **мікросинтаксичному** рівні В.Вс. Іванов слідом за режисером П. Пазоліні виділяє елементарну одиницю кіномови ***кінему,*** на зразок таких лінгвістичних термінів як фонема – елементарна звукова одиниця, морфема – найменша складова частина слова, наділена значенням. Добір кінем (речей, книг, предметів у кадрі), на який до того ж діють й історичні та етнічні обмеження, може визначити ступінь естетичного впливу фільму, а введення екзотичних кінем сприяє відстороненню, новому погляду на звичайні предмети [4, с. 187].

У роботах Ю.Г. Цив'яна на рівні мікросинтаксису термін ***кінотекст*** розглядається як дискретна послідовність безперервних ділянок тексту (структурно однотипних елементів – **кадрів**) [11, с. 109]. Він виділяє два інваріантних елементи кадру: «суб'єкт» як певний «предмет зйомки» (напр., персонаж фільму), і «позицію» як певний «простір», в якому перебуває або відносно якого рухається цей предмет. Кадр, де виділені лише суб'єкт і позиція, вчений називає ядерним кадром, а кінотекст – ланцюжком ядерних кадрів [11, с. 110]. Звідси, на рівні кадру вже уможливлюється здійснення перекладознавчого аналізу кінотексту на персонажному («суб'єкт») і хронотопному («позиція») контексті, що є одними з важливих категорій у формуванні кіножанру.

За визначенням Ю. Лотмана, кадр як дискретна одиниця має подвійний смисл: він вносить ділимість, розчленування та вимірюваність у кінопростір, кіночас. Учений порівнює кадр зі словом, адже його можна виділити, поєднати з іншими кадрами за законами смислової поєднувальності, вживати у переносному – метафоричному чи метонімічному – значенні [5, с. 20]. Дослідник пропонує різні визначення кадру: «мінімальна одиниця монтажу», «основна одиниця композиції кінооповіді», єдність внутрішньо-кадрових елементів», «одиниця кінозначення» [5, с. 23]. На його думку, кадр, подібно до слова, виступає основним носієм значень кіномови [5, с. 23]. Т.А. Віннікова додає, що кадр і монтаж слугують визначальними категоріями у смислотворчій організації кінотексту [1, с. 16]. З позицій перекладознавства, подібно до лексичної одиниці художнього тексту, кадр є найменшою значущою одиницею кінотексту на мікросинтаксичному рівні, що дозволяє йому бути найменшою одиницею перекладознавчого аналізу. Одначе, кадр – одиниця кінотексту, обмежена мінімальним проміжком часу, що не дозволяє вмістити в нього цілісну репліку. Проте, вербальний компонент може функціонувати не лише на аудіальному, але й на візуальному рівні кінотексту (наприклад, надписи в кадрі, титри, субтитри, зображення листа чи сторінки друкованого тексту крупним планом тощо). Через те, що такі типи кадрів зустрічаються в кінофільмах досить рідко, використання їх як одиниці перекладознавчого аналізу матиме в нашому дослідженні маргінальний характер.

Найбільшою **макросинтаксичною** одиницею кінофільму постає **акт –** частина кінотексту, в якій здійснюється найбільший поворот у долі головного героя. Кінознавці (Гайнріхс, Крютцен, Молчанов, Сігер, Філд, Хант) пропонують умовний поділ кінофільму на три акти, де на композиційному рівні перший акт містить зав'язку, другий – експозицію, а третій – кульмінацію та розв'язку [14]. Німецька дослідниця С. Гайнріхс, посилаючись на твердження Аристотеля, а саме – «ціле – це те, що має початок, середину та кінець» (переклад наш – *О.О.*) [12, с. 119], також зауважує на існуванні так званої **триактової структури**, на якій ґрунтується композиція кінотекстів майже всіх художніх жанрів голлівудської кінопродукції [12]. У першому акті закладається історія / конфлікт, у другому акті вона розгортається (конфлікт інтенсифікується), а в третьому акті конфлікт розв'язується [12, с. 69].

З огляду зручності спостереження за виникненням, розвитком та кульмінацією, і, насамкінець, спадом комунікативного ефекту саспенсу, акт як одиниця макросинтаксичного рівня, постає частково релевантним для нашого дослідження. Проте, ми вважаємо, що ефект саспенсу, хоч і проявляє динаміку на тлі макроструктур, та закладається й формується він на локальних ділянках кінотексту, які значно менші за обсягом і обмежені часопросторовим контекстом.

Наступною макросинтаксичною одиницею кінотексту Ю.Г. Цив'ян вважає **епізод** – ділянку тексту, яка позначається введенням нового персонажу в новому просторі, умовою якого постає новизна одночасно і персонажа, і місця дії: всередині епізоду може відбуватися накопичення нових персонажів у старих місцях і нових місць із відомими глядачеві персонажами. Тобто, всередині епізоду може відбуватися послідовне (але не одночасне) накопичення нових позиційних і нових суб'єктних контекстів. Подібно до правила, за яким речення, що описує нову ситуацію або нову думку, має починати новий абзац [11, с. 120-121]. Кінознавці, у свою чергу, додають, що епізод може складатися як з однієї, так і з декількох сцен, і визначальним для епізоду є вміст значної зміни в долі головного героя, що розуміється як відносно абстрактна величина, виокремлення якої не відповідає цілям і завданням нашого дослідження. Тим більше, у психологічному трилері зміни на рівні персонажного контексту відбуваються здебільшого на емоційному, психологічному або духовному рівні героя, що можна відчути, та важко обмежити структурними рамками. Отже, епізод не відповідає критеріям перекладознавчого аналізу психологічного кінотрилеру, проте, ми не виключаємо випадків спорадичного звернення до рівня епізодів кінотексту в цілях поглиблення результатів нашого дослідження.

Найменшою одиницею кінотексту на рівні макросинтаксису дослідники Московсько-Тартуської школи вважають **сцену** – «безперервну артикуляційну синтагму», всередині якої обов'язково зберігається єдність хронотопу (єдиний позиційний контекст для всіх кадрів, що до неї входять) [11, с. 119]. Дослідники кінознавства також зазначають, що сцена містить одну або кілька дій в одній локації в безперервний проміжок часу (єдність хронотопу), а також певний дрібний конфлікт, який так чи інакше розв'язується в межах сцени, що дозволяє говорити про крок головного героя до головної мети.

Ми вважаємо релевантним поняття макросинтаксису як оформлення аудіовізуального компоненту кінотрилеру, що слугує підтримкою його вербального компоненту. Границі найменшої макросинтаксичної одиниці – сцени обмежені часопросторовою єдністю, тож, сцена містить цілісний та завершений **комунікативний акт**, представлений у фільмі **монологом, діалогом або полілогом** (за В.В. Красних), адже кожна наступна сцена вирізнятиметься іншим часом і місцем дії, а отже – й новим комунікативним актом на вербальному рівні. Саме характерне для сцени розв'язання дрібного конфлікту, а також збереження єдності хронотопу свідчить про змістову завершеність комунікативного акту, що лежить в її основі. Це дозволить відстежити повний цикл формування та реалізації інтенцій комунікантів від репліки-стимула до фінальної репліки на лексико-семантичному рівні.

З огляду перекладознавства, компаративний аналіз вербального компоненту сцени ВТ і ПТ надасть змогу оцінити адекватність відтворення прагматики оригіналу у ПТ, що актуалізується шляхом створення ефекту тривожного очікування – саспенсу на макро-текстовому рівні.

При обранні одиниці перекладознавчого аналізу кінотексту піджанру «психологічний трилер» важливо враховувати одну зі специфічних рис композиційного контексту як літературного, так і кінематографічного жанру «трилер» – тяжіння до незв'язної, епізодичної структури, представленої серією окремих самодостатніх сюжетних елементів, що пропонують глядачеві низку напівавтономних кульмінацій, де на передній план виходить першочерговість створення саспенсу, виклик негайного хвилювання. Найчастіше саме на рівні сцени відбувається повний цикл, що містить формування, мікрокульмінацію та спад саспенсу, який видається можливим простежити на вербальному рівні, адже сцена містить цілісний, завершений комунікативний акт.

Отже, фрагмент кінотексту, обмежений границями кінематографічної сцени та представлений завершеним комунікативним актом, і слугуватиме одиницею перекладознавчого аналізу нашої наукової розвідки. На лінгвальному рівні цей фрагмент постає **діалогом** (у рідких випадках – монологом або полілогом). Зважаючи на варіативність термінологічного апарату як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників кіноперекладу, вбачаємо доцільним уточнення обраного нами поняття.

Західні перекладознавці послуговуються терміном *film dialogue* для позначення поняття вербального компоненту кінотексту, і представники російської школи кіноперекладу (В.Є. Горшкова М.С. Снєткова, І.П. Муха) також тяжіють до використання терміну «кінодиалог» як одиниці перекладознавчого аналізу. В.Є. Горшкова характеризує його як «вербальний компонент складної гетерогенної системи – художнього фільму, змістова завершеність якого забезпечується аудіовізуальним рядом» [переклад наш – *О.О.*] [3]. До того ж кінодіалог вміщує «як текст, що звучить, так і вкраплення письмового тексту у вигляді різного роду вивісок або покажчиків, записок або листів, сторінки яких відбиваються у відеоряді фільму» [переклад наш – *О.О.*] [2, с. 179] і розглядається як самостійний тип тексту.

На нашу думку, термін «кінодіалог» не релевантний для позначення одиниці аналізу кіноперекладу, адже провокує термінологічну плутанину через використання поряд із терміном «діалог», який виникає між персонажами в межах одного комунікативного акту. До того ж, чи може полілог або монолог персонажа вважатися частиною «кінодіалогу» в термінах професора В.Є. Горшкової? З метою уникнення непорозумінь і для забезпечення чіткого розмежування понять, ми погоджуємося з лінгвосеміотичним визначенням Г.Г. Слишкіна та М.А. Єфремової, згідно з яким кінотекст складається з двох семіотичних систем – лінгвальної (вербальний компонент) і нелінгвальної (аудіовізуальний компонент) [9]. Саме вербальний компонент кінотексту зазнає перекладацьких трансформацій і тому постає об'єктом нашого аналізу, у той час як аудіовізуальний компонент (або, оказіонально – окремо розглянуті аудіальний і візуальний компоненти) постає джерелом додаткових смислів, імпліцитної інформації, закладеної у зображення, звук, паралінгвальні засоби комунікації персонажів тощо, та має комплементарний характер.

Діалог, у свою чергу, це форма мовлення, якій характерне чергування висловлювань двох або кількох мовців і безпосередній зв'язок висловлювань з ситуацією [7]; процес і продукт мовленнєвої діяльності комунікантів, при якому кожне висловлювання направлене безпосередньо на співрозмовника, а співрозмовники постійно обмінюються ролями мовця та слухача; обмін репліками-висловлюваннями, тісно пов'язаними між собою та формуючими спільний для партнерів мовленнєвий твір [6]; форма мовлення, що становить інверсовану розмову двох і більше осіб (полілог), результатом чого постає формування діалогічного тексту [8]; ланцюг реплік, межи між якими визначаються залежно від закінчення мовлення одного співрозмовника і початком мовлення іншого [8]. Мінімальною структурно-змістовою одиницею діалогу слугує репліка (окреме висловлювання мовця), комунікативною одиницею – діалогічна єдність [10]. На відміну від усного діалогу (первинного, найбільш природного), художній діалог має змодельований характер [8]. І якщо в художньому діалозі літературного тексту роль **ситуації** відіграє авторський коментар, ремарки [8], то в кінематографічному діалозі цю функцію виконуватиме аудіовізуальний компонент кінотексту (звук, зображення місця дії, кінеми (світ речей в кадрі), одяг, невербальні / паралінгвальні засоби комунікації співрозмовників тощо), за яким обов'язково треба пильно слідкувати перекладачеві.

Отже, одиницею перекладознавчого аналізу на лінгвальному рівні вважатимемо діалог (рідше – полілог або монолог), представлений одним завершеним комунікативним актом, який закладено в межі однієї кінематографічної сцени. Мікросинтаксичні одиниці кінотексту – кінема та кадр, а також макросинтаксичні одиниці – акт та епізод актуальні для спорадичного використання в ході аналізу з метою ілюстрації окремих перекладацьких труднощів або явищ.

До перспектив подальшого дослідження відносимо контекстуальний аналіз оригіналів та перекладів кінотекстів піджанру «психологічний трилер» із врахуванням одиниці перекладознавчого аналізу.

Література:

1. Винникова Т. А. Особенности структурной организации кинотекста (на материале художественного фильма «The Queen») // Т. А. Винникова // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2009. – № 325. – С. 15–17.

2. Горшкова В. Е. Концепция «культурной дистанции» и перевод кинодиалога / В. Е. Горшкова // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета имени академика М.Ф. Решетнева. – Красноярск, 2006. – Вып.2 (9). – С. 178–181.

3. Горшкова В. Е. Теоретические основы процессоориентированного подхода к переводу кинодиалога (на материале современного французского кино) : автореф. дис. … д. филол. н. / В. Е. Горшкова. – Иркутск, 2006. – 32 с.

4. Иванов В. В. Функции и категории языка кино // В. В. Иванов. – Уч. записки ТГУ. Вып. 365. 1975. – С. 170–192.

5. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. Лотман. – Таллинн : Ээсти Раамат, 1973.

6. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 562 с.

7. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – 6-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 320 с.

8. Романюк І. В. Діалог в оповідному тексті: структурно-семантичні та стилістичні функції : автореф. дис. … к. філол. н. / І. В. Романюк. – Одеса, 2010. – 21 с.

9. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М., 2004. – 153 с.

10. Хисамова Г. Г. Диалог как компонент художественного текста (на материале художественной прозы В. М. Шукшина): автореф. дисс.... д. филол. н. / Г. Г. Хисамова. – Уфа, 2009. – 45 с.

11. Цивьян Ю. Г. К метасемиотическому описанию повествования в кинематографе // Ю. Г. Цивьян. – Труды по знаковым системам. Ученые записки Тартус. гос. ун-та. 1984. Вып. XVII. – С. 109–121.

12. Heinrichs S. Erschreckende Augenblicke: die Dramaturgie des Psychothrillers / S. Heinrichs. – Herbert Utz Verlag, 2011. – 436 S.

13. Remael A. A place for film dialogue analysis in subtitling courses // A. Remael. – Topics in audiovisual translation, P. Orero (ed.). – 2004. – С. 103–126.

14. Александр Молчанов: Структура сценария. [Электронный ресурс] : Режим доступа : http://www.avtoram.com/struktura_stzenariya.

УДК 378.147.227

І. В. П'янковська,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ВЕДЕННЯ БЛОГІВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ДИСЦИПЛІНИ «СЛОВНИКОВИЙ ЗАПАС» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДРУГОГО КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «АНГЛІЙСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА»)

У статті висвітлено особливості використання блогів у викладанні дисципліни «Словниковий запас», розглянуто класифікацію блогів, подано стислий огляд веб-ресурсів, що використовуються студентами під час виконання завдань на основі лексичного матеріалу, що вивчається.
Ключові слова: *Інтернет-технології, веб-ресурси, блог, словниковий запас, лексичний матеріал.*

В статье освещены особенности использования блогов в преподавании дисциплины «Словарный запас», рассмотрена классификация блогов, подано краткий обзор веб-ресурсов, используемых студентами при выполнении задач на основе изучаемого лексического материала.
Ключевые слова: *Интернет-технологии, веб-ресурсы, блог, словарный запас, лексический материал.*

In the article the features of the use of blogs in teaching discipline «Vocabulary» are highlighted, the classification of blogs is presented together with a brief overview of web resources used by students while fulfilling tasks based on studied lexical material.
Key words: *Internet technology, web-based resources, blog, vocabulary, lexical material.*

Актуальність. Сьогодні використання Інтернет-технологій є невід'ємною частиною навчального процесу у багатьох країнах світу. Основу найбільш популярних освітніх технологій – дистанційного навчання, Масових Відкритих Онлайн Курсів (MOOCs), «Перевернутого класу» (Flipped Classroom), підходу «Принеси Свій Власний Пристрій» (BYOD) та інших – складають саме інтерактивні Інтернет-ресурси. Все більшого поширення у роботі зі студентами набуває використання блогів, вікі, форумів тощо. З огляду на це, Дж. Колперт зазначає, що «якщо сьогодні викладання є якісним, воно включатиме технології» [3]. Проте, зворотне твердження – якщо викладання включає технології, то воно є якісним – не є аксіомою. Відтак, особливо актуальним видається обґрунтування необхідності застосування веб-технологій у викладанні дисципліни «Словниковий запас», зокрема не тому, що це є спробою інкорпорувати нові технології у вже існуючі види діяльності, а розглянути можливості, які ці технології надають для збагачення змісту курсу та пошуку нових способів роботи зі словниковим матеріалом.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміст дисципліни «Словниковий запас» направлений на розвиток *іншомовної лексичної компетентності*, що є включає в себе лексичні навички, знання і загальну мовну усвідомленість (language awareness) або здатність їх використання в усіх видах мовленнєвої діяльності [1, с. 4]. Кількість аудиторних годин не дозволяє приділити достатньо часу для усіх етапів роботи з лексичним матеріалом. Одним із шляхів вирішення цієї суперечності є включення до програми використання Інтернет-технологій та розвиток поряд з лексичними вміннями та навичками так званих «digital literacies» або *цифрової грамоти*, тобто вміння працювати з різноманітними веб-засобами та ресурсами.

Метою статті є розгляд підходу до викладання дисципліни «Словниковий запас сучасної англійської мови», що включає використання сучасних Інтернет-технологій, зокрема блогів, інтерактивних веб-ресурсів та веб-інструментів (web-tools) для створення он-лайн контенту з використанням словникового матеріалу, що вивчається.

Аналіз останніх публікацій. В науковій літературі достатньо ґрунтовно представлено педагогічні і методичні аспекти використання інформаційних технологій у навчанні іноземних мов (Є. Г. Азімов, М. В. Кларін, О. П. Крюкова, Є. С. Полат, Г. К. Селевко та ін.). Численні дослідження нових підходів до роботи зі словниковим матеріалом знаходимо у П. Нейшена (Paul Nation), М. Уолласа (Michael Wallace) та Дж. Гармера (Jeremy Harmer). Роботи таких закордонних дослідників як Б. Блекстоун, Дж. Спірі, Дж. Гілер, С. Глогофф, Е. Макінтош, А. Мюррей, Дж. Стенлі, Дж. Уільямс, Дж. Джейкобс та ін. присвячені можливостям використання блогів у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Вже декілька років поспіль невід'ємною складовою курсу «Словниковий запас» є ведення студентами блогів. Блог (скорочено від анг. *weblog*) є персональною постійно поновлюваною веб-сторінкою, що може містити текстову та графічну інформацію, аудіо- та відеофайли, а також додатки, що можна інкорпорувати за допомогою html-кодів. Записи у блозі розташовані у зворотному порядку, тобто найпершим відображається запис, що зроблений останнім. Е. Макінтош визначає особливістю блогів розмовний та невимушений стиль [5].

А. Кемпбел виділяє три види блогів у навчальному процесі: викладацький блог, блог групи та студентський блог [2].

Блог викладача – це журнал чи щоденник, що призначений для оголошення студентам завдань, стимулювання їхньої пошукової діяльності та може містити як важливу, так і додаткову інформацію з курсу, ресурси для самостійної роботи тощо. При цьому роль студентів у блозі викладача обмежена коментуванням.

Блог академічної групи є результатом спільної роботи всіх студентів групи та може використовуватися як форум для обговорення певної теми, платформа для спільного створення веб-ресурсу (проектне навчання), моделювання різних педагогічних ситуацій для подальшого обговорення, у тому числі із залученням учасників з інших країн. Викладач виконує роль спостерігача та модератора, а студентам надається досить високий рівень самостійності та відповідальності.

Студентський блог є індивідуальним проектом кожного студента, що зазвичай є частиною великого проекту. Індивідуальні журнали можуть стати найбільш ефективними у навчальному процесі, однак викладач повинен бути готовим до великих затрат часу та енергії, оскільки в цьому випадку є модератором. Завдання для постів повинні сприяти обдумуванню і пошуковій роботі.

Наразі при викладанні дисципліни «Словниковий запас» використовуються два види блогів: викладацький (www.lovelylexis.blogspot.com) і студентські. У викладацькому блозі містяться завдання для творчих письмових робіт студентів, для виконання яких вони також мають використати певний веб-ресурс. Узагальнена структура поста у викладацькому блозі виглядає так:

– оголошення теми;
– лексичний матеріал, що студенти мають опрацювати та використати у письмовому завданні;
– додаткові матеріали для опрацювання словникового матеріалу (статті, відео файли тощо);

© І. В. П'янковська, 2015

– формулювання письмового завдання;
– інформація про веб-ресурси, якими студенти мають послуговуватися при виконанні завдання;
– покрокова інструкція з використання веб-ресурсу (опційно; наприклад, див.: http://bit.ly/17ZaNTj).

У таблиці 1.1. наведена узагальнена інформація про зміст завдань для студентських блогів відповідно до тем, визначених програмою.

Таблиця 1.1

Завдання для студентських блогів при вивченні дисципліни «Словниковий запас сучасної англійської мови»

№	Тема	Завдання	Використані веб-ресурси
	Online tools and resources for vocabulary building	Write a letter to your peers in the past (20-30 years ago) explaining to them what opportunities you have today to learn English. In your letter, use these elements to illustrate your point: a wordcloud, a wordmap, a flashcard set.	Wordle http://bit.ly/1domOkD GraphWords http://bit.ly/14Zj5bX Quizlet http://quizlet.com/
	Word formation. Roots, suffixes and prefixes	Write a reflection on a quote of your choice which contains words with Latin/Greek roots or affixes. Paste a picture with a quote in your blog.	Pinwords http://bit.ly/1ukkLc9 Quozio http://quozio.com/
	Means of communication, body language. Sayings and proverbs.	Write a post about your observations of your groupmates' body language in various situations. Accompany our post with pictures.	Phrase.It http://phrase.it/
	Feelings and emotions	Write a story based on the card set.	Flikr http://bit.ly/1gdZoxF
	Consolidation and revision	Create news stories and headlines	NewsJack http://newsjack.in/
	Career and work. Money and business.	Describe a company (or an organisation) you would like to set up as if you have already done it. Therefore, describe it in a promotional manner to attract new employees. Use an avatar to present part of this information.	Voki http://voki.com
	Houses and homes.	Make a video in which you will present one of the buildings in your town/city. Add it to your blog.	YouTube http://youtube.com
	Education and learning.	Describe your thoughts on ideas expressed in two videos on education you have just watched. Present your ideas on the future of education in a mind map.	Coggle.It http://coggle.it
	Media. Fame. Celebrities.	Imagine that a world celebrity (of your choice) paid a visit to Ostroh Academy. Create a fake Facebook profile of this celebrity with his/her updates concerning this visit.	Fakebook http://bit.ly/1dSzNqU
	Travel. Holidays. Migration.	Write a letter of an immigrant to an immigrant based on the experience gained in an interactive activity.	Tenement Museum Interactive http://bit.ly/1B98qal
	History and historic figures. Peace and Conflict.	Think of an important event, phenomenon or a historic figure that is particularly interesting to you. In your post describe why you are interested in the chosen event, phenomenon or a person. Present important details in a timeline and paste it in your blog.	Timeline Tool http://bit.ly/1gJMgon
	Appearance and Character. Relationships.	Write a story that includes description of characters, some details of their relationship and conversations between them presented as comic strips.	Witty Comics http://bit.ly/1wmjTOv Bitstrips http://bit.ly/1EiUg7e
	Health and healthy lifestyle.	Create a brochure with ideas on healthy lifestyle for students.	Printing Press http://bit.ly/1qh3CuH
	Environment.	Present your vision of green policies and practices that you would like to see implemented in Ukraine by 2030. Accompany your description with a poster.	Piktochart http://piktochart.com/ Easel.Ly http://www.easel.ly/

Джерело: узагальнено автором на основі матеріалу блогу lovelylexis.blogspot.com

Вважаємо за потрібне надати короткий опис веб-ресурсів, якими студенти послуговуються під час виконання завдань у блогах.

Wordle – онлайн-інструмент для створення «словохмар» (word clouds).

GraphWords – онлайн-інструмент для створення семантичної мапи слова.

Quizlet – сайт для пошуку та створення тестів на основі флеш-карток.

Pinwords та ***Quozio*** – онлайн-інструменти для створення листівок з цитатами.

Phrase.It – графічний редактор, що дозволяє працювати з фотографіями, як наявними у базі даних так і з завантаженими користувачем. Має функцію додавання «хмаринки» зі словами, як у коміксах.

Flikr – веб-сайт для розміщення фотографій, їх обговорення та архівування. Для завдання у блогах ми використали ідею, запропоновану творцями сайту, що полягає у створенні відвідувачами сайту розповідей відповідно до випадково згенерованих п'яти світлин з бази даних сайту.

NewsJack – сайт, що дозволяє створити газету з власними новинами на основі шаблону будь-якої з існуючих.

Voki – сайт для створення «аватарів», тобто зображень, що розмовляють. Користувач може обирати аватара з бази даних та додавати голос за допомогою таких опцій як «text-to-speech», запис власного голосу, завантаження аудіо.

YouTube – відеохостинг для розміщення відеоматеріалів.

Coggle.It – онлайн-інструмент для створення ментальних мап.

Fakebook – онлайн-інструмент для створення фейкових Facebook профайлів у навчальних цілях.

Tenement Museum Interactive – інтерактивна програма музею «Тенемент» для ознайомлення відвідувачів з умовами життя емігрантів у США початку XX століття.

Timeline Tool – онлайн-інструмент для створення хронології різних подій з можливістю додавання графічних файлів.

Witty Comics та ***Bitstrips*** – онлайн-інструменти для створення коміксів.

Printing Press – онлайн-інструмент для створення газет, брошур та постерів.

Piktochart та ***Easel.Ly*** – сайти для створення інфографіки різних видів (постерів, презентацій тощо).

Fraze.it – сайт пошуку речень за ключовим словом чи виразом. Цей ресурс надає можливість розглянути вживання слів та виразів у різних контекстах, що особливо вадливо під час роботи з новим лексичним матеріалом.

Виконання завдань із залученням вказаних веб-ресурсів має низку переваг, оскільки студенти не лише мають додаткову можливість використати нові слова та вирази у заданому контексті, а й також можуть осмислити зв'язки між словами та виразами й створити конструкції, що пізніше буде можливо використати у мовленні [4]. Поряд з цим, залучення до участі в інтерактивних завданнях та створення веб-контенту на основі нового словникового матеріалу є потужним джерелом мотивації та сприяє кращому запам'ятовуванню активного вокабуляру, розвитку критичного мислення, розкриттю творчого потенціалу студентів.

Окрім ведення власних блогів, студенти заохочуються до коментування блогів своїх одногрупників. Таке завдання сприяє розвитку навичок читання і письма англійською мовою, вміння об'єктивно оцінювати роботу інших, здатності помічати граматичні та лексичні помилки й уникати їх у власних дописах. З іншого боку, коментування є ефективним способом для студентів ознайомитися з ідеями та рішеннями, запропонованими одногрупниками та порівняти їх із власними, що, своєю чергою, дозволяє їм краще пізнати один одного й будувати більш гармонійні стосунки всередині групи.

Не дивлячись на очевидні позитивні аспекти ведення блогів студентами, цей підхід має деякі недоліки. По-перше, виконання завдань, особливо їхньої частини, пов'язаної із залученням додаткових веб-ресурсів, може виявитися до певної міри проблематичним за низької швидкості з'єднання з Інтернетом. По-друге, повноцінний зворотній зв'язок потребує достатньо великих часових затрат з боку викладача. Окрім цього, не всі студенти однаково схильні до виконання завдань із залученням веб-ресурсів, оскільки не є впевненими користувачами Інтернету.

Втім, попри зазначені труднощі, варто відзначити і такі загальні переваги ведення блогів у навчальних цілях:

– простота використання та безкоштовність;

– можливість оформлення блогу відповідно до власних вподобань;

– можливість обмеження доступу до публікацій;

– опція анонімності автора – він може приховати своє справжнє ім'я та використовувати псевдонім;

– можливість публікувати різні види інформації – текст, мультимедіа, посилання на інші ресурси;

– автоматичне архівування даних;

– поширення змісту блогу через підписку RSS. Таким чином, читачам будуть надходити повідомлення з усіх блогів, на які вони підписані, і їм не доведеться заходити до кожного блогу окремо. Ця функція є особливо корисною для викладача, оскільки дає можливість швидко відслідковувати публікації студентів.

Висновки. Блоги надають широкі можливості у роботі з лексичним матеріалом як студентам, так і викладачеві. Використання письмових та інших завдань сприяє кращому осмисленню та запам'ятовуванню словникового матеріалу, а залучення додаткових веб-ресурсів підвищує мотивацію та стимулює пізнавальну активність студентів. Вони отримують більшу автономію у засвоєнні знань, а їхні дописи отримують ширшу читацьку аудиторію, часто навіть міжнародного масштабу. Своєю чергою, викладач у власному блозі має можливість передавати необхідну інформацію одночасно усім студентам та наповнювати його таким змістом, який найкраще відповідає цілям курсу та навчальним потребам студентів.

Література:

1. Робоча програма з навчальної дисципліни «Словниковий запас сучасної англійської мови» для студентів за напрямом підготовки Філологія, спеціальністю Мова та література (англійська, німецька/французька). – Острог, 2014. – 19 с.

2. Campbell A.P. Weblogs for Use with ESL Classes [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа : http://iteslj.org/Techniques/Campbell-Weblogs.html

3. Colpaert, J. Sustainability and research challenges in CALL. Plenary talk at WorldCALL Glasgow.

4. Laufer B. Ten Best ideas for teaching vocabulary / B. Laufer, P. Meara, P. Nation // The language teacher. – Volume 29, Number 7. – 2005. – P. 3–6.

5. McIntosh, E. From learning logs to learning blogs. Scottish Centre for Information on Language Teaching and Research. [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа : http://www.scilt.org.uk/Portals/24/Library/slr/issues/13/SLR13_McIntosh.pdf

УДК 811.161.2

Н. В. Павлик,
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті здійснена спроба аналізу епістолярного тексту з лінгвостилістичних позицій. Розглядаються найбільш уживані засоби вираження емоційності та експресивної оцінності на лексичному, морфологічному та синтаксичному мовному рівнях.
Ключові слова: *експресивність, емоційність, категорія оцінки, епістолярний текст, лист.*

Статья посвящена анализу эпистолярного текста с лингвостилистических позиций. Рассмотрены наиболее часто употребляемые средства выражения эмоциональности и экспрессивной оценки на лексическом, морфологическом и синтаксическом уровнях.
Ключевые слова: *экспрессивность, эмоциональность, категория оценки, эпистолярный текст, письмо.*

The article is an attempt to analyze the epistolary text from linguostylistic positions. In modern linguistics there is an interest to the functual approach to the study of a text used for the analysis of its lingual and non-linguval factors. The problem of expressivity formation of an epistolary text, the study of its internal and external manifestations, influence on a recipient's emotional state etc. requires a thorough scientific reseach. The aim of the article is to identify and describe means of expressivity formation in Ukrainian epistory text from semantic and pragmatic positions; to determine their ability to perform communicative function in a specific social and objective context.

Epistolary text is a structural and compositional, communicative and pragmatic, semantic unit, characterized by connectivity, integrity and completeness. The speaker's speech intention adressed to his companion and it is verbally designed in expression. The speaker's speech intention is characterized by object-semantic content and expressive-evaluative colour, but at the same time in different forms of verbal communication emotional effect has different meanings and power.

Total text expressiveness is presented as an integrated result of realisation of its such features as affectability, affective evaluation, imagery, intensity, stylistic nuance, structural and compositional features etc. Expressivity as a feature of epistolary text – is a complex stylistic category, which includes a number of mental, social and linguistic factors and appears as an intensification of text expressivity by intensfication of imagery, emotivity, evaluation; by increasing the potency of expression, its emotional stress.

In this article the author considers the most common means of expressing affectability and expressivity in Ukrainian epistolary texts on lexical, derivational, morphological and syntactic linguistic levels. They are expressives, phraseological units, quality-estimated nouns and adjectives, emotional exclamations, particles, means of expressive syntax etc. By using emotionally expressive vocabulary, the letter-writer discovers his own attitude to expressed information and to the subject of the speech.
Key words: *expressivity, affectability, category of assessment, epistolary text, letter.*

У сучасній лінгвістиці спостерігається зацікавлення функційним підходом до вивчення тексту, що використовується для аналізу його лінгвальних та позалінгвальних чинників. У зв'язку з цим проблема експресивності художніх, наукових, публіцистичних та інших типів текстів привертала увагу багатьох учених. Зокрема, комунікативну природу і параметри експресивності тексту, її комунікативно-прагматичне, семантичне та стилістичне підґрунтя, механізми створення, експресивні властивості одиниць різних мовних рівнів тощо розглядали у своїх дослідницьких працях Ш. Баллі, В. Виноградов, О. Потебня, Л. Щерба, М. Кожина, І. Арнольд, В. Телія, Н. Лук'янова, М. Шиліна, В. Шаховський, В. Чабаненко, Н. Бойко та ін. Проблема створення експресивності саме епістолярного тексту, вивчення її внутрішніх та зовнішніх проявів, впливу на емоційний стан адресата тощо, на наш погляд, потребує більш ґрунтовного наукового дослідження. Мета статті – виявити й охарактеризувати з семантичної та прагматичної позицій засоби створення експресивності в українському епістолярії, а також з'ясувати їх спроможність здійснювати комунікативну функцію у специфічному соціальному та предметному контексті.

Епістолярний текст є структурно-композиційним, комунікативно-прагматичним та змістовим цілим, що характеризується зв'язністю, цілісністю, завершеністю. Мовленнєвий намір мовця, спрямований на співрозмовника й вербально оформлений у висловленні, вирізняється предметно-смисловим змістом та експресивно-оцінним забарвленням, хоча в різних формах мовленнєвого спілкування емоційний ефект має неоднакове значення і силу.

Загальна експресивність тексту уявляється як інтегрований результат реалізації таких його властивостей, як емотивність, оцінка, образність, інтенсивність, стилістична маркованість, структурно-композиційні особливості тощо [12, с. 183]. Експресивність належить до надскладних лінгвальних категорій, яка спрямована на вияв суб'єктивної складової у тексті. Учені-лінгвісти розрізняють поняття «емоційність» та «емотивність», визначаючи емоційність як психологічну характеристику комунікантів, а в емотивності вбачають лінгвістичну ознаку тексту, тобто сукупність мовних засобів, здатних викликати у реципієнта відповідні емоції [12, с. 185].

Таким чином, експресія як одна з ознак тексту, зокрема епістолярного, – це складна стилістична категорія, що включає низку психічних, соціальних та лінгвальних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності текстового матеріалу за рахунок посилення образності, емоційності, оцінності, збільшення сили впливу висловлювання, його емоційного навантаження [11, с. 7], [13, с. 24]. На думку дослідників, експресія слова формується шляхом контактів з іншими лексичними одиницями, зокрема, через особливий ситуативно-контекстуальний статус лексеми. Це передусім: 1) уживання слова в стилістично нетиповому для нього контексті, невластивому мовному оточенні, в іншій стильовій сфері, з відмінними національно-культурними, часовими маркерами, якими позначені окремі групи лексичного складу мови; 2) експресивність суміжної лексичної одиниці, виникнення несподіваних асоціацій тощо [1].

Для обстеженого текстового матеріалу (це епістолярій Лесі Українки, Архипа Тесленка, Володимира Винниченка, Василя Стуса, Василя Симоненка) притаманний комплекс мовних ресурсів, що забезпечує комунікативні потреби автора і цілком залежить від його мовленнєвих навичок, ідіостилю взагалі. Аналіз функціонально-стилістичної складової листа базується на сукупності кількох компонентів, які зумовлюють: 1) тематичну наповненість; 2) специфічність набору мовних засобів; 3) структуру мислення, що відображає різні типи зв'язності та вибір композиційно-мовленнєвих форм; 4) експресивність та емоційно-оцінну наповненість тексту. У проаналізованому епістолярії використано широку систему засобів вираження експресивності на всіх мовних рівнях – лексичному, морфологічному, синтаксичному.

Серед експресивних мовних ресурсів у досліджуваних епістолярних текстах найбільшої уваги потребують лексичні, оскільки слово є провідною одиницею мови, що допомагає схарактеризувати образи, виразити симпатії чи антипатії,

© Н. В. Павлик, 2015

передати авторське бачення описуваних подій, осіб, ситуацій, тобто є основою для відповідного сприйняття змісту повідомлення. Експресивність може міститися у значенні окремого слова (така лексема виступає синонімом до нейтральної назви явища або поняття), а може створюватися описово (контекстом) [5, с. 90]. Уживаючи емоційно-експресивну лексику, адресант виявляє власне ставлення до висловленої інформації, а також предмета свого мовлення щодо адекватного сприйняття ним його комунікативних мотивів.

Найбільш поширеним засобом вираження емоційного стану у розглянутих листах є ***експресиви***, або емоційно забарвлена лексика, яка слугує для опису почуттів, а також передачі емоційних відтінків в оцінці явищ, подій, людей тощо. Експресиви в обстеженому фактичному матеріалі поділяються на дві групи: 1) слова, які містять **позитивну емотивну оцінку**, наприклад: *«З якою **глибокою, вдячною ніжністю** я уявляю собі твої трохи поширені, **прекрасні, добрі очі**… »* [4, с. 98]; *«Я знаю, що як я сю останню свою поему писала, то була «**щира, щира, щира**»…»* [10, с. 295]; 2) слова, що виявляють **негативну емотивну оцінку**, наприклад: *«Я скоро **репну від безсилої люті перед тупістю і безпросвітним ідіотизмом**, з яким зіткнувся»* [7, с. 576]; *«В такие минуты я не раз задумывался о **смерти**, и только надежда, что это пройдет, и я буду еще работать, останавливала меня перед **самоубийством**»* [3, с. 100]; *«… ти пильно, **злякано й страждаюче** дивишся на мої часом до **сорому дурні вибухи люті,** дрібної, **несправедливої, негарної**»* [4, с. 98]. Експресивна лексика, яка в обстежених листах здебільшого містить негативну емотивну оцінку (слова на позначення роздратування, незадоволення, зневаги, занепокоєння, суму та ін.), співвідносна з внутрішніми емоціями та переживаннями їх авторів. Застосування експресивів дає дописувачу змогу викликати адекватну реакцію, спричинити емоційний ефект, переживання, що відповідають його намірам і змушують вдаватися до вибору тих чи інших мовних одиниць.

Категорію оцінки витлумачують як «сукупність різнорівневих мовних одиниць, що об'єднані оцінною семантикою і виражають позитивне чи негативне ставлення автора до змісту висловлення» [8, с. 139]. У проаналізованому текстовому матеріалі переважає суб'єктивна емоційна оцінка, що досить часто супроводжується вигуками, емоційно-експресивними частками, позалітературними лексичними елементами тощо, наприклад: *«**Моя ясна, ніжна, благоуханна! Яка радість** знати, що ти десь там існуєш і що колись я приїду до тебе»* [4, с. 100]; *«Дмитро переписав мені «Поему гори» – **гарно** місцями, **глибоко – аж-аж!** – місцями, здебільша ж – **манірно, ой манірно**»* [6, с. 143]; *«**Який** легіон **демонів упертості** сидить в сій дівчині!»* [10, с. 230]. Раціональна оцінка, в основі якої лежать традиційні соціальні стереотипи, репрезентується у листах усталеними оцінними формами, наприклад: *«Не будь дуже **суворим критиком** і не лай **нещасного поета** за незграбність»* [7, с. 555]; *«Коли **поганий поет** викличе **добру критику**, то вже він тим принесе користь людям…»* [10, с. 257].

Для вираження оцінки у досліджуваному текстовому матеріалі актуалізується цілий комплекс мовних засобів, а саме:

– якісно-оцінні прикметники, рідше прислівники, оцінний ефект яких може посилюватися шляхом поєднання з експресивно-підсилювальними модальними частками: *«А батько… **таке воно: нетямуще, нежалісливе, недочуває, старе**»* [9, с. 428]; *«От сьогодня ми знов ішли там, і улички, крамнички, паскудні тротуарчики, каміння скель – усе було мені **таке дороге і інтимне** через те, що ти колись була там зо мною. Ти була в великому капелюсі, і **так мило** дивились твої очі на Дніпро»* [2, с. 69]; *«Але тепер мені се **так тяжко, так тяжко**, я не можу висловити як»* [10, с. 327];

– поєднання оцінного слова (іменника, прикметника, дієслова та ін.) з прислівниками міри і ступеня, що вказують на найвищий ступінь вияву ознаки: *«**Люблю дико**»* [7, с. 554]; *«**Боляче** мені **дуже**, але не гнівно»* [6, с. 52]; *«**Прикро** мені **дуже**, що прийдеться нидіти по тих клініках, – се варто пекла! – але вже нема що робити»* [10, с. 241];

– суб'єктивно-модальні синтаксичні конструкції з оцінною семантикою тощо: *«Горе в світі!»* [5, с. 52]; *«Це жах!»* [7, с. 576]; *«От ідіотство!»* [2, с. 62] та ін. Виділені мовні структури вживаються письменниками для вираження суб'єктивного ставлення до повідомлюваного, емоційних оцінок, реакцій, зумовлених певними ситуативно-комунікативними умовами.

В обстеженому епістолярії окрему групу утворює ***розмовно-просторічна лексика***, що зближує текст з розмовним мовленням. Уживання просторіч є одним із улюблених експресивно-зображальних прийомів, виявлених у листуванні. Вони служать засобом для створення: 1) фамільярно-розмовного тону: *«Ти вже, певне, думаєш: **падлюка**, викручується, а в Боярку не приїхав»* [7, с. 459]; *«**Влопався**, як пацан»* [7, с. 556]; 2) негативно-соціальної характеристики осіб чи суспільних явищ, подій: *«А на всіх **шелеватих чортиськ** – метрів – не зважай: лицеміри, вони все міряють на свою лицемірну мірку»* [6, с. 52]; *«Якби я не був **хохлом** і філософом, то впав у відчай»* [7, с. 578]; *«**Та нехай їй чорт**, тутешній дирекції – **препротивні люди вони** тут…»* [10, с. 358]; 3) іронічно-жартівливого, сатиричного забарвлення: *«Але писати буду, поки **здохну**»* [7, с. 550]; *«В шостому номері журналу «Дніпро» намальована моя **морда** і видрукувано 6 віршів, деякі покалічені»* [7, с. 575].

У процесі аналізу зафіксовано велику групу лексем, які містять форманти суб'єктивної оцінки, зокрема ***демінутивні та аугментативні утворення.*** До афіксів з лексико-граматичним значенням належать зменшено-пестливі суфікси, які вживаються на позначення зменшеності чи здрібнілості, пестливості, ласкавого або фамільярного ставлення до предмета чи особи, та згрубіло-збільшувальні форманти, що передають збільшення чи згрубілість і виражають зневажливе, іронічне або фамільярне ставлення до предмета мовлення, як наприклад: *«**Трудненький** учора мені день випав: **страшенно** вітряна, хмарна погода, не виспався і розболівся зуб»* [4, с. 101]; *«Думаю, що з його повинен вийти гарний **хлопчинка**…»* [10, с. 238]; *«А «**нервища**» вже й зовсім невинні, що їх розбито… А який прекрасний у Вас епізод з тим «**генерелятком**»!»* [10, с. 344]; *«Просто і сміх і досада бере від того «**ревища**» над «маленькими черевичками», хоч і почуваєш, що воно, либонь, щире»* [10, с. 391]. У письменницькому епістолярії демінутиви та аугментативи є важливим засобом вираження емоційно забарвлених значень, стилістичної виразності, образності, позитивної чи негативної оцінки тощо.

У досліджуваних текстах широко представлені засоби експресивного синтаксису. Динамічності й художності у відтворенні роздумів чи почуттів автора листа додають ***однорідні ряди емоційних лексем***. Нанизування мовних елементів у певній синтаксичній одиниці, або ампліфікація, посилена повтором, сприяє висвітленню зображуваного в усіх аспектах, створює навіть певну драматичну напруженість в епістолярних текстах, наприклад: *«Занадто плоті. Замало духу. Дух – тільки як крик плоті, а не **вивільнений**, не **голий**, не сам у собі і собою **врівноважений** і **вилагіднений**»* [6, с. 96]; *«Мысль **ленива, тупа**, чувство **слабенькое, эгоистичное, дряблое**; тело **усталое**»* [3, с. 100]; *«Не знаю, чи коли вдома були в мене такі години **тяжкої, гарячої, гіркої туги**, як тут, у **вільнішому** краю… Бачиш, у мене руки в кайданах, але серце й думка **вільні**, може, **вільніші**, ніж у сих людей, тим то **так гірко, і тяжко, і сором**»* [10, с. 244].

В обстеженому текстовому матеріалі зафіксовано ***риторичні питальні форми***,

Література:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. І. Бойко. – Київ, 2006. – 36 с.

2. Винниченки В. і Р. З подружнього листування (1914) / переднє слово, підготовка тексту й примітки Володимира Кузьменка // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 65–79.
3. Епістолярний діалог Володимира Винниченка з Розалією Ліфшиць (1911-1918) // Слово і час. – 2008. – № 6. – С. 98–102.
4. Епістолярний діалог Володимира Винниченка з Розалією Ліфшиць (1911-1918) // Слово і час. – 2010. – № 2. – С. 96–101.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища шк., 1978. – 374 с.
6. Не відлюбив свою тривогу ранню… Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / упоряд. О. Орач. – К. : Укр. письменник, 1993. – 400 с.
7. Симоненко В. Вибрані твори / Василь Симоненко. – К. : Смолоскип, 2012. – 852 с.
8. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожиной. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 696 с.
9. Тесленко А. Ю. Прозові твори; Драматичні твори; Вірші; Листи / А. Ю. Тесленко. – К. : Наук. думка, 1988. – 480 с.
10. Українка Леся. Твори: у 4 т. / Леся Українка. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 4: Оповідання; Статті; Листи. – 438 с.
11. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії: [монографія] / В. А. Чабаненко. – К. : Вища шк., 1984. – 167 с.
12. Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – 214 с.
13. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1987. – 192 с.

УДК 811.112.2‘373.7

О. В. Петрочук,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

DIACHRONISCHE BESONDERHEITEN DER MELIORATIVEN PHRASEOLOGISMEN

Статтю присвячено вивченню меліоративних фразеологічних одиниць з точки зору їх історичного розвитку, докладно аналізуються шляхи первинної фразеологізації.
Ключові слова: *фразеологізм, шляхи фразеологізації, меліоративність, діахронічні особливості фразеологізмів.*

Статья посвящена изучению мелиоративних фразеологических единиц с точки зрения их исторического развитя, подробно анализируются пути первичной фразеологизации.
Ключевые слова: *фразеологизм, пути фразеологизации, мелиоративность, диахронические особенности фразеологизмов.*

The article is dedicated to the study of the meliorative phraseological units from the perspectives of their historical development; the ways of primary phraseologisation are analyzed.
Key words: *phraseological unit, the ways of phraseologisation, meliorative aspect of the word, diachronic peculiarities of the phraseological units.*

Die diachronische Betrachtung der Phraseologie trägt zur Feststellung der Ursachen und Gesetzmäßigkeiten ihrer Entwicklung bis zu unserer Zeit bei H. Burger [2], R. Eckert [3], W. Mieder [4], L. Röhrich [5]. Etymologische Untersuchungen von Phraseologismen berücksichtigen nicht nur die Wege ihrer Entstehung sondern auch die öffentlichen Faktoren, die die Bildung der Phraseologismen beeinflussen.

Diachronische Analyse des phraseologischen Bestands erklärt Quellen, extra- und intralinguistische Ursachen der Entstehung von Phraseologismen und historische Veränderungen von phraseologischen Einheiten [5, S. 112]. Falls die Frage der Entstehung von Phraseologismen und ihrer Bedeutung vom Standpunkt innerer Veränderungen im Prozess der Entwicklung der deutschen Sprache betrachtet wird, unterscheidet man folgende Wege der primären Phraseologisierung: (1)semantische, (2)strukturell-semantische, (3)strukturelle oder grammatische, (4)Entstehung der Phraseologismen auf Grundlage fremdsprachigen Materials [3, S. 102–108].

1. *Semantische Wege der Bildung der Phraseologismen.* Es existieren verschiedene Arten der Bildung von phraseologischen Einheiten, dennoch ist es allgemeine Tendenz, dass sich aus der ursprünglichen freien Wortverbindung eine feste Fügung bildet. In diesem Fall entsteht der Phraseologismus infolge der semantischen Vernetzung. Metaphorische und metonymische Bedeutungsübertragungen gehören zur wichtigsten Art und Weise der Wiedergabe der Wirklichkeit, die mit Hilfe von phraseologischen Einheiten realisiert wird, zum Beispiel***:*** *mhd*. sorge hân zuo – *«sich besorgte Gedanken machen über»*, sorgenrîche sîn – *«reich an Sorgen sein»*, sorgenwende sîn – *«der / die den Kummer verscheucht»* [2, S. 2018–2026]. Es gibt hier viele geflügelte Worte. Ihren strukturell-semantischen Eigenschaften nach gehören sie zu festen Wortverbindungen, liegen aber jenseits des phraseologischen Bestandes der deutschen Sprache. Phraseologische Eigenschaften sind ihnen am ehesten eigen, wenn sie im Prozess der Kommunikation einen allgemein-metaphorischen Charakter erlangen. Zum Beispiel: *mhd. den stein wërfen; ahd. der heilege geist; der boese geist* [3, S. 98–105].

2. *Struktur-semantische Wege.* Zahlreiche Phraseologismen sind entstanden infolge:

a) Explikation der ursprünglichen materiellen Form.

Als Material dafür dienen schon existierende Lexeme. In diesem Prozess unterscheidet man phraseologische Integration und Differenzierung. Der Prozess der phraseologischen Integration besteht darin, dass die Wörter, die zu phraseologischen Verbindungen gehören, ihre eigene ursprüngliche Bedeutung verlieren und eine neue Bedeutung annehmen. Zum Beispiel verliert das Substantiv *bilde* in der phraseologischen Verbindung *bilde nähmen* seine eigene ursprüngliche Bedeutung und erlangt schon eine andere: *«sich ein Beispiel nehmen; jmdn./etw. als Vorbild ansehen; aus etw. lernen, eine Lehre ziehen«* [6, S. 224–233].

Für die phraseologische Differenzierung ist die Entfaltung der ursprünglichen materiellen Form eines Lexems in einer erweiterten Wortfügung kennzeichnend. Neben der Entfaltung eines Lexems ist ein häufiger euphemistischer Ersatz einzelner Wörter oder Wortverbindungen zu beobachten. Solch ein Ersatz ist dadurch bedingt, dass die sprachliche Existenz dieser Wörter oder Wortverbindungen ungeeignet oder unerwünscht ist. Zum Beispiel wurde dank des Verbots der Anwendung der vollständigen Namen von Heiligen in der Rede der Phraseologismus *Herr Jemine!* – abgeleitet aus *lat. Jesu domine* – als Ausruf des Erstaunens oder Erschreckens gebildet [2, S. 2018–2026].

b) falschen Verständnisses eines Wortes im Zusammenhang mit der Assoziation, die dieses Wort (die Erscheinung «der volkseigenen Etymologie«) hervorruft.

Im Prozess volksetymologischer Umwandlungen veralteter Phraseologismen entstehen demotivierte Phraseologismen. Solange es gesellschaftliche Prozesse waren, die der Entstehung dieser Phraseologismen zugrunde lagen, blieb ihre Bedeutung motiviert. Wenn diese Gestalt verloren geht, wird die phraseologische Bedeutung demotiviert. Zum Beispiel: *«jmdn. ins Haberfeld treiben«* – jmdn. hart bestrafen. Die etymologische Analyse dieses Phraseologismus zeigt, dass seine ursprüngliche Form *jmdn. ins Haberfell treiben* war. Nach der Entscheidung des altgermanischen Gerichts sollte der Verurteilte ein Haberfell tragen. Mit der Zeit wurde dieser Brauch vergessen. Haberfell wurde von den Deutschsprachigen nicht aufgenommen und verwandelte sich in Haberfeld. Diese Umwandlung kann man dadurch erklären, dass man die Verurteilten ins Haberfeld jagte. Auf einer bestimmten Etappe der Sprachentwicklung wurde eine Komponente des Phraseologismus den Sprachträgern unverständlich. Das rief die etymologische Umwandlung dieses Phraseologismus hervor [5, S. 201–206].

c) lexikalischen Verschiebung verschiedener Wortarten.

Dieser Prozess ist bei dem Idiom *jmdm. den Garaus machen* deutlich genug. Das Substantiv *Garaus* ist aus dem Ruf *«gar aus!« – vollständig aus!* hervorgegangen, mit dem seit dem 15. Jahrhundert in Süddeutschland die Polizeistunde ausgerufen wurde. Diese Wendung bedeutete das Ende des Tages und wurde später als Bezeichnung für den Tod eines Menschen gebraucht. Das Substantiv *Garaus* bekam eine übertragene Bedeutung. So entstand der Phraseologismus *jmdm. den Garaus machen* mit der Bedeutung *jmdn. töten, umbringen*. Die semantische Verschiebung durch das Vorhandensein von Archaismen oder Historismen in freien Wortverbindungen bedingt die Entstehung von einigen Phraseologismen. Im Ausdruck *wie Lunte riechen* mit der Bedeutung *eine Gefahr*, *Bedrohung, etw. Unangenehmes*, *was auf jmdn. zukommt*, *schon im Voraus merken (nach dem scharfen Geruch einer*

© О. В. Петрочук, 2015

glimmenden Zündschnur), ist die Komponente *Lunte* mit der früheren Bedeutung *langsam glimmende Zündschnur* archaistisch [1, S. 2018–2026].

3. *Strukturelle (grammatische) Wege der idiomatischen Bildung.* Die wichtigste Ursache der Phraseologisierung solcher Wortverbindungen ist keine bildlich-übertragene Transformation, sondern syntaktisches Funktionieren bei fixierter grammatischer Form. So entstehen prädikative phraseologische Einheiten, die von freien Verbindungen der Wörter gebildet sind und in der Rolle eines Prädikats aktiv angewendet werden. Die Grundlage liegt hier im syntaktischen Faktor, der das semantische Moment von sich abhängig macht. Zum Beispiel: *keinen guten Tag haben* (schlecht aufgelegt, disponiert sein); *wie von Sinnen sein* (fast wahnsinnig, überaus erregt sein); *unter einem glücklichen Stern geboren sein* (Glück haben).

4. *Fremdsprachige Entlehnungen der Phraseologismen.* In der Regel werden Idiome nach bestimmten Modellen entlehnt. Die Lehnübersetzung ist eine Wortverbindung, die das fremdsprachige Modell mit denselben oder eigensprachlichen Mitteln reproduziert. Zum Beispiel Wortfügungen, die aus dem Lateinischen entlehnt wurden: *mhd. ze niehte bringen – an nihilun deducere; ze demo tode bringen – detrahere in mortum, iouuiht habên «Gewalt haben über».* Der Phraseologismus *«antuurti geban»* ist eine Lehnübersetzung aus dem Lateinischen [1, S. 2018–2026].

Die sprachlichen Wege der Entstehung der Phraseologismen sind mit äußerlichen, öffentlichen Faktoren ihres Erscheinens eng verbunden. Bestimmte soziale Bedingungen, die berufliche Tätigkeit des Menschen und verschiedene lebenswichtige Situationen, mythologische Fabeln und die schöngeistige Gegenwartsliteratur haben die Entstehung vieler bewertender Bedeutungen bedingt [5, S. 58–64].

Die etymologische Analyse ermöglicht die Wege und Quellen der Entstehung und die wichtigsten Tendenzen der Entwicklung von Phraseologismen in der deutschen Sprache festzustellen.

Die meisten phraseologischen Einheiten des Alltags sind in ihrer Bedeutung ohne weiteres Nachdenken zu verstehen: «*durch Abwesenheit glänzen; jemandem einen Bären aufbinden; etwas auf die lange Bank schieben; jemandem ein Dorn im Auge sein*« usw [6, S. 5–10]. Ein wesentliches Merkmal solcher Phraseologismen ist, dass sie nicht das bedeuteten, was sich aus den Bedeutungen der Einzelwörter zu ergeben scheint [4, S. 187–195]. Man soll sie also nicht wörtlich auffassen. Während den Sinn der meisten phraseologischen Einheiten leicht verständlich ist, weil er sich aus dem konkreten Zusammenhang ohne Weiteres deuten lässt, gilt das für die Idiome nicht. Sie können einmal fremden Sprachen entnommen sein, die wir nicht beherrschen, ein andermal liegt ihre Herkunft für uns im Dunkel oder der Ursprung ist nicht zweifelsfrei geklärt. Die Erklärungen solcher Idiome, die sehr oft interessante Streiflichter auf die Kulturgeschichte werfen, können im diachronischen Aspekt der Sprache betrachtet werden [4, S. 187–195].

Phraseologismen werden oft mit einem Mikrotext verglichen, der infolge der Eignung vom lexikalischen Stoff und von der semantischen Konstruktion gebildet ist. Diese Behauptung lässt uns über die meliorativen bewertenden Phraseologismen sprechen, die aus der Umschreibung von den angenehmen Ereignissen und Erscheinungen entstehen. Die Bewertung dieser phraseologischen Einheiten kann als positive bezeichnet werden und das Bewertungsobjekt wird durch reale oder irreale Situationen ausgeprägt. Insgesamt wird sehr oft die meliorative Bewertung der phraseologischen Einheiten geschichtlich bedingt. Die positive Bewertung einiger phraseologischer Einheiten kann nur mithilfe ihrer Etymologie erklärt werden [1, S. 2018–2026]. Die so genannten angenehmen Ereignisse, denen zugrunde eine reale Situation liegt, können in folgende Gruppen ausgegliedert werden:

a) **die Darstellung des Körperzustands des Menschen**: *vor Freude hüpfen: sich wie ein Kind freuen, das seiner Freude durch körperliche Aktivität gestichen*. In der volkssprachlichen Metaphorik *hüpft* nicht nur, das Herz vor Freude im Leibe, sondern auch die Sonne am Ostenmorgen. Dieser Glaube hat sich aus der Vulgata-Übersetzung von Psalm 19,6 entwickelt, wo das Wortverbindung «*Freudensprünge machen*« vorkommt, während Luthertext und hebräische Bibel übersetzen: Die Sonne *freut sich.* Grundlage des weiterverbreiteten Volksglaubens ist der mittelalterliche Vulgatatext [7, S. 58–64].

b) **die Gegenüberstellung bzw. der Vergleich der Ereignisse mit der symbolischen Bedeutung**: *sich gegenseitig die Liebe bzw. Freundschaft bewahren: sich auch bei Trennung, über einen langen Zeitraum treu bleiben, seine Gefühle nicht erkalten lassen*. «Liebe« erscheint in Sprichwörter und Redensarten zuerst in metaphorischen Umschreibungen. Bibliothek taucht «Liebe« sowohl als Gottesliebe wie als Nächstenliebe, Gattenliebe, Kindesliebe auf. Paulus schrieb im 13. Kapitel seines 1. Korintherbriefes: *«Wenn ich mit Menschen- und mit Engelszugungen redete und hätte der Liebe nicht, so wäre ich ein tönend Erz oder eine klingende Schelle…«.* In der heutigen Umgangssprache umschließt «Liebe« mehrere meliorative Bedeutungen: *Liebe zu etw. haben/zeigen: Neigung, Begeisterung zum etw. Bestimmten*; *etw. mit Lust und Liebe tun: mit dem Einsatz aller Fähigkeiten und Kräfte für ein hohes Ziel* [6, S. 108–112].

c) **die Verwendung der Volkstraditionen für die qualifikative Bewertung des Objekts**: *zum Anbeißen aussehen: sehr schön und frisch aussehen*. Die Redensarten beziehen sich auf den Fang von Fischen und anderen Tieren durch Köder und Lockspeisen, die sie entweder unberührt lassen oder gierig verschlingen.

d) **die Negation der Handlungen, die konkrete unangenehme Folgen hervorrufen, was die meliorative Bewertung des Objekts besagt**: *ein Ritter ohne Furcht und Tadel sein:* geht auf einen französischen Ausdruck zurück; war der Beiname des Ritters Bayard (1476 – 1524) und bedeutet: *ein mutiger, sich vorbildlich benehmender Mann sein.*

e) **die Situationen, in denen die Bewertung mit bestimmten Ereignissen assoziiert wird**: *Mit dem Gesicht in die Butter fallen: Glück haben, eine gefährliche Lage überstehen*. Diese phraseologische Einheit hat die meliorative Bewertung nur seit 1900 bekommen. In dieser Zeit begann die Gesellschaft diese Redewendung mit positiver Bedeutung zu verwenden [6, S. 76–80].

f) **die Situationen, die das Verhalten des Menschen bezeichnen**. Sie bestimmen, ob dieses Verhalten den Gesellschaftsnormen entspricht: *Der Löwe des Tages sein: im Mittelpunkt des Tagesinteresses stehen*. Die Redensart ist gegen 1830 aufgekommen und dem Englischen nachgebildet. Das Sprichwort ist zur Bedeutung dadurch gekommen, dass im Londoner Tower in früherer Zeit Löwen gehalten wurden, zu denen man Besucher als zu einer besonderen Sehenswürdigkeit führte. Diese phraseologische Einheit kann sowohl eine meliorative, als auch eine pejorative Bedeutung besitzen. Es hängt in erster Linie davon ab, in welchen Situationen es verwendet wird [6, S. 58–63].

Die phraseologischen Einheiten, die die irrealen Ereignisse, Tatsachen und Handlungen beschreiben können in einige Gruppen eingeteilt werden. **Die erste Gruppe** bilden die konkreten Situationen, denen zugrunde eine meliorative Bewertung liegt, z.B.: *Es ist mir ein halbes Sektfrühstück = es freut, ehrt mich sehr.* Das Pronomen «es« konkretisiert die angegebene Situation, auf eine andere Situation kann sich diese Bewertung nicht beziehen. Die Basis für **die zweite Gruppe** bilden die Volksglauben: *j-s Stern ist aufgehen: j-s Bekanntheit nimmt zu*; *j-d ist auf dem Wege, bekannt werden.* Seit 4000 Jahren haben die meisten Völker und Nationen die Vorstellungen, dass das Geschick eines jeden Menschen durch einen bestimmten Stern beeinflusst wird, der bei der Geburt aufgeht und beim Tod erlischt. [5, S. 78–93]. **Die dritte Gruppe** charakterisiert sich durch eine Reihe von besonderen

phraseologischen Einheiten, z.B.: *die Treppe hinauf fallen* = *einen plötzlichen und unerwarteten (beruflichen) Aufstieg erleben; Glück im Unglück haben* [7, S. 97].

Die phraseologischen Einheiten, die eine meliorative Bedeutung besitzen, bilden im Vergleich zu den pejorativ bewertenden Phraseologismen nur einen kleinen Teil des gesamten phraseologischen Lexikons. In erster Linie hängt die Bildung einer meliorativen bewertenden Bedeutung davon ab, welche Stellungsnahme der Sprecher zum bewertenden Objekt äußert.

Was die Frage der positiven Bedeutung der phraseologischen Einheiten angeht, entsteht diese entsprechend den in der Gesellschaft akzeptierten Normen und Stereotypen. Es muss hervorgehoben werden, dass die historischen Bedingungen auch eine wichtige Rolle bei der Bedeutungsentstehung spielen. Es wird oft geschichtlich bedingt, dass sich einige Redensarten eine meliorative oder pejorative Bedeutung besorgen, z.B.: *jemandem Bescheid sagen*: *j-n zurechtweisen, j-m nachdrücklich erklären, was zukommt oder zusteht*, 1819 bei Julius v. Voss für Berlin bezeugt; *gut beschlagen sein*: *in einer Sache erfahren, kenntnisreich sein*. Die übertragene Bedeutung, die erst im 17. Jh. auftritt, ist wohl hergenommen vom Pferd, dessen Huf der Schmied mit einem Eisen beschlägt, um ihm sicheren Gang zu verleihen [6, S. 158–184].

Die meliorative Bewertung der phraseologischen Einheiten wird in Bezug auf kulturellen, gesellschaftlichen und geschichtlichen Besonderheiten gebildet und eng mit der sprachlichen Entwicklung im diachronischen Aspekt verbunden.

Literaturverzeichnis:

1. Ляпон М. В. Оценочная ситуация и словесное самомоделирование / М. В. Ляпон. – М., 1989. – С. 24–33.
2. Burger H. Historische Phraseologie des Deutschen. Sprachgeschichte / H. Burger, A. Linke, Angelika. – Berlin, – 1985. – S. 2018–2026.
3. Eckert R. Studien zur historischen Phraseologie der slawischen Sprachen / R. Eckert. – München, 1991. – 262 S.
4. Friedrich W. Moderne deutsche Idiomatik / W. Friedrich. – München : Hueber, 1993. – 565 S.
5. Mieder W. Deutsche Redensarten, Sprichwörter und Zitate. Studien zu ihrer Herkunft, Überlieferung und Verwendung / W. Mieder. – Wien, 1995. – 250 S.
6. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / [verfass. L. Röhrich]. – München : Herder, 1991. – Bd.5400. – 1273 S.
7. Redensarten / [verfass. DUDEN]. – Mannheim : Hueber, 2012. – 335 S.

УДК 378

В. М. Пивоваров,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

КОМПЕТЕНТНІСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ВИМОГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ ТА МОВЛЕННЄВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

У статті розглядаються питання компетентнісного підходу як основи модернізації вищої освіти. Зазначається, що вимоги до встановлених рівнів кваліфікації використовують органи влади; установи, організації, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; навчальні заклади; роботодавці; інші юридичні й фізичні особи з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування та розвитку кваліфікацій.

Викладено думки респондентів стосовно вичерпності вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії, а також мовного аспекту та мовленнєвого регулювання вищої освіти.

Ключові слова: *Національна рамка кваліфікацій, лексичний аспект мовлення, знання, уміння, комунікаційні вимоги, компетентнісний підхід.*

В статье рассматриваются вопросы компетентностного подхода как основы модернизации высшего образования. Отмечается, что требования к установленным уровням квалификации используют органы власти; учреждения, организации, реализующие государственную политику в сфере образования, занятости и социально-трудовых отношений; учебные заведения; работодатели; другие юридические и физические лица с целью разработки, идентификации, соотнесение, признание, планирования и развития квалификаций.

Изложены мнения респондентов по исчерпанности требований к коммуникации Национальной рамки квалификаций по подготовке докторов философии, а также языкового аспекта и речевого регулирования высшего образования.

Ключевые слова: *Национальная рамка квалификаций, лексический аспект речи, знания, умения, коммуникационные требования, компетентностный подход.*

The article deals with the competency approach as a basis modernization of higher education. Competence interpreted as knowledge, awareness, authority, ability of the individual to perceive and respond to social needs, set of values, attitudes, knowledge and skills.

The transition to a competency based approach conditioned by the introduction of European standards and principles of quality assurance with the requirements of the labor market to the competencies of experts; ensure harmonization of legislation in the field of higher education and social and labor relations; promotion of national and international recognition of qualifications acquired in Ukraine; establishing effective interaction of education services sphere and labor markets.

It is noted that the requirements for the qualification levels are used by the authorities; institutions, organizations that implement public policies in the education sector, sphere of employment and social and labor relations; educational institutions; employers; other individuals and businesses to elaborate, identify, match, recognize, plan and develop the qualifications. The Educational qualification levels correspond to levels of the National Qualifications Framework. A special feature is the qualification requirements for training of specialists and masters in 7 level of qualification that is not positive motivation for students for obtaining a Master's degree. Other countries had faced with this problem before.

A survey identified the opinion of respondents regarding communication requirements of The National Qualifications Framework concerning training of PhD. Established that requirements for the degree of obtained competencies for 8 level should be greater, including the study of foreign languages and participation in the international conferences and acquiring of practical skills for working with documents as this will increase the level of knowledge exchange and research opportunities. It is appropriate to promote additional requirements on strengthening and improving the possession of native and foreign languages to the 8 level. Formulating the requirements for necessary level of competencies during the preparation of PhD is not enough to mention language aspect and communicative regulation of higher education.

Keywords: *The National Qualifications Framework, lexical aspect of broadcasting, knowledge, skills, communication requirements, competency approach.*

В умовах постійних перетворень незмінним залишається питання підготовки фахівців-професіоналів, високоосвічених і конкурентоспроможних спеціалістів. Наявність культурної еліти суспільства є основою у розв'язанні головних питань поступального розвитку суспільства, зміцнення законності та побудови правової держави. Цим пояснюється пильна увага до здобуття освіти, зокрема вищої, яка виступає з'єднувальним ланцюгом у цьому складному і непростому процесі.

Вимоги до вищої освіти передусім стосуються компетентності, які покликані кардинально змінити підготовку спеціалістів будь-якої сфери виробництва. Під компетентністю, окрім загального визначення як «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [9, с. 282], розуміють спроможність особистості сприймати і реагувати на соціальні потреби, комплекс цінностей, ставлень, знань, умінь і навичок [1].

Саме перехід на компетентністний підхід є відмінною якістю ухваленого нового Закону України «Про вищу освіту». В основу вимог до змін у сфері вищої освіти покладені виклики XXI століття, пов'язані з такими проблемами, як фізичне виживання та обмеження соціальної мобільності. Відбуваються суттєві зміни у вищій школі, які стосуються формування економіки знань, трансферу технологій, підвищення ролі вищої освіти пропорційно можливості вирішення життєвих проблем [7].

Актуальність питання посилена ухваленням Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011) [1], новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» (№ 1556-УІІ від 01.07.2014 р.) [8] та Ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС (16 вересня 2014 р.) [9].

Передумовами запровадження вимог Національної рамки кваліфікацій були Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008 р.).

У Європейській рамці кваліфікацій, яка має вісім рівнів, враховують перелік компетентностей, з-поміж яких виділяють знання; уміння; особистісні та професійні компетенції (повноваження); самостійність і відповідальність; уміння вчитися; *комунікативні* та соціальні; професійні.

Національна рамка кваліфікацій України – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів, які узгоджені з рівнями вищої освіти відповідно до нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [7].

Мета переходу на компетентністний підхід – це введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, набутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

© В. М. Пивоваров, 2015

Вимоги до встановлених рівнів кваліфікації використовують органи влади; установи, організації, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; навчальні заклади; роботодавці; інші юридичні й фізичні особи з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування та розвитку кваліфікацій.

Результатом навчання є досягнуті компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, комунікації, рівень самостійності і відповідальності), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після здобуття вищої освіти.

Національна рамка кваліфікацій має 10 рівнів (0-9, особливість України – це наявність нульового рівня – обов'язкової дошкільної освіти), які мають інтегральну компетентність і описані сукупністю компетентностей: знання; уміння (застосування знань); *комунікації*; автономність та відповідальність.

Враховуючи, що типи кваліфікацій за походженням поділяються на освітні – на основі освітніх стандартів; та професійні – на основі професійних стандартів, отже, виникає можливість узгодження вимог за новим Законом України «Про вищу освіту» до присудження певних видів професійних кваліфікацій освітньою системою, що підвищує потребу в обов'язковому запровадженні компетентнісного підходу у навчанні.

Освітні кваліфікаційні рівні відповідають рівням Національної рамки кваліфікацій. Особливістю є те, що в теперішній час порівняно кваліфікаційні вимоги до підготовки спеціалістів та магістрів за 7 рівнем кваліфікації, що не є позитивним для мотивування студентів для здобуття освіти за магістерськими програмами. З цією проблемою раніше стикалися інші країни. Можливо, відміна у майбутньому підготовки спеціалістів розв'яже цю проблему, але зниження вимог до магістрів за інтегральною компетентністю залишиться. Отже, необхідно більше співпрацювати з роботодавцями щодо визначення спільних позицій для підвищення вимог до освітньої підготовки при під час обіймання посад, які відповідають магістерському рівню підготовки.

Особливістю нового Закону України «Про вищу освіту» є те, що здобуття освіти за рівнем доктора філософії можуть здійснювати тільки магістри, тоді як раніше до аспірантури могли вступати і спеціалісти, отже, це вимагає поглиблення наукової підготовки [2].

Забезпечення компетентністного підходу є ознакою інноваційної освіти, що має забезпечуватися виконанням двох завдань щодо змін в організації навчального процесу: формування нової особистості викладача та формування навичок у студента до особистісного зростання. У цьому процесі суттєву роль відіграють *комунікаційні* вимоги до формування компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій, у якій визначено, що *комунікація* – це взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності [8].

Для встановлення рівня обізнаності і розуміння нових положень Закону України «Про вищу освіту» щодо запровадження компетентнісного підходу проведено опитування аспірантів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, яке містило питання щодо пріоритетності компететностей Національної рамки кваліфікацій: знання, уміння, комунікація, автономність, відповідальність, які найбільш необхідні для фаху юриста.

В опитуванні брали участь 38 осіб, 22 особи чоловічої та 16 жіночої статі.

Середній вік – 22 роки. Респонденти закінчили навчання на одержання рівня «магістр» 2011-2014 роках: 2011 – 1 особа, 2012 – 1 особа, 2013 – 4 особи, 2014- 32 особи, тобто 84% опитаних здобували магістерську освіту в період обговорення та ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту».

На питання щодо пріоритетних компетентностей Національної рамки кваліфікації, які, на думку опитаних, є найбільш необхідними для фаху юриста (не більше 2): знання, уміння, комунікації, автономність і відповідальність, відповіді розподілилися так (див. табл. 1). Загалом як найбільш пріоритетні визначені знання, уміння і *комунікації.*

Таблиця 1

Розподіл відповідей аспірантів щодо пріоритетності базових компетентностей Національної рамки кваліфікацій для фаху юриста

Ознаки порівняння	**Знання**	**Уміння**	**Комунікації**	**Автономність**	**Відповідальність**	**Загальна кількість опитаних**
Стать						
Чоловіки	17	13	7	0	6	22
Жінки	13	4	7	1	7	16
Вік						
21	1	2	1	0	2	3
22	17	9	10	1	8	23
23	8	5	2	0	1	8
24	3	0	1	0	2	3
25	1	1	0	0	0	1
Рік закінчення магістратури						
2011	1	0	0	0	1	1
2012	1	0	0	0	1	1
2013	4	1	2	0	1	4
2014	24	16	12	1	10	32

Як видно з табл.1, аспіранти майже не надали важливості такій компетентності, як автономність, що свідчить про несприйняття або непідготовленість самостійно виконувати завдання, розв'язувати проблеми. Що стосується комунікацій, то аспірантки більше звернули на це увагу. За віком найбільш пріоритетними всі визначили знання та вміння, а втім, у віковій групі – 22 роки відзначається підвищення уваги до комунікацій. Випускники попередніх років майже не звернули уваги на необхідну компетентність як комунікація, між тим, випускники минулого та поточного років (50-40%) виділили її як пріоритетну.

Під час опитування аспіранти були ознайомлені з сутністю вимог VII рівня (магістр) та VIII рівня (доктор філософії) до комунікацій Національної рамки кваліфікацій.

На VII рівні до комунікаційної компетентності є дві вимоги: 1) зрозуміле та недвозначне донесення власних висновків, а також знань і пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців – нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; 2) використання іноземних мов у професійній діяльності.

На VIII рівні – одна вимога до комунікацій: 1) спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі науки або професійної діяльності.

Під час опитування визначено думку аспірантів щодо вичерпності вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії: чи вважаєте Ви вичерпними вимоги до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії? 60,6% аспірантів відповіли, що не вважають вичерпними і надали власні коментарі.

Респонденти вважають, що ступінь вимог до 8 рівня має бути більшим, зокрема щодо вивчення іноземних мов і участь у міжнародних конференціях та набуття практичних навичок роботи з документами.

Відзначено, що необхідні знання іноземних мов, оскільки це підвищить рівень обміну знань, а також можливості дослідження. Доречним було б до 8 рівня висунути додаткові вимоги щодо поглиблення та підвищення рівня володіння як національною мовою, так і іноземною.

Це свідчить про те, що при формулюванні вимог до необхідного рівня компетентностей при підготовці докторів філософії не врахований мовний аспект та мовленнєве регулювання вищої освіти.

Враховуючи вимоги нового Закону України «Про вищу освіту» до мови викладання у вищих навчальних закладах (ст. 48), якими визначено, що мовою викладання є державна мова, але з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою. Перелік іноземних мов, якими здійснюється викладання навчальних дисциплін, визначається вищим навчальним закладом.

Для з'ясування ставлення аспірантів до професійної мови як складової комунікаційної компетентності було поставлено питання щодо того, який аспект професійної мови найбільш є дієвим у професійній діяльності юриста: лексичний, морфологічний чи синтаксичний.

Відповіді розподілись так, як наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл відповідей аспірантів щодо пріоритетності дієвості деяких аспектів професійної мови у діяльності юриста

Мовні аспекти	За статтю		За віком					Рік закінчення			
	Чоловіки	Жінки	21	22	23	24	25	2011	2012	2013	2014
Лексичний	18	12	2	19	6	2	1	1	1	1	27
Морфологічний	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Синтаксичний	3	2	1	3	1	-	-	-	-	1	4
Усі аспекти	1	1	-	1	1	-	-	-	-	1	1
Разом	22	16	3	23	8	3	1	1	1	4	32

Як видно з табл. 2, серед опитаних як чоловіки, так і жінки найбільшу перевагу віддали лексичному аспекту мови. Окремі респонденти назвали всі запропоновані мовні аспекти найбільш дієвими.

Спостерігається необхідність поглиблення знань щодо особливостей уживання кожного з мовних аспектів у професійному спілкуванні майбутніх спеціалістів.

Аналіз особливостей усного та писемного мовлення засвідчує наявність низки помилок, які здебільшого стосуються лексичного рівня. Це пояснюється недостатнім рівнем словникового запасу, браком глибинних знань саме української мови, недостатнім рівнем сформованості лексичних і мовленнєвих умінь та навичок.

З-поміж лексичних помилок можна назвати такі: калькування, неправильне використання міжмовних омонімів, паронімів, смислова неточність, невправне слововживання, надуживання плеоназмами, порушення лексичної сполучуваності слів тощо.

Найчастотнішими є такі лексичні помилки: *наступні положення,, багаточисленні випадки, включення до списку, так як, поскільки, учбовий план, протирічити, відношення до роботи, тим не менше, в якості свідка, згідно статті, до тих пір, в противному випадку, я рахую (у знач. я вважаю), заключити контракт, здавати сесію, куди важче,* не розмежування *в результаті і внаслідок* тощо. Наведені помилки, і не лише ці, можна уникнути, варто лише бути вимогливішим до власного мовлення, постійно вдосконалювати знання з мови та підносити мовленнєву культуру. У цьому надзвичайно велику роль відіграють довідкові видання, навчальні посібники О. Д. Пономарева [6], С.І. Головащука [5], М.Й. Волощак [3], Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенської, А.О. Капелюшного, З.М. Терлака [4] та ін., словники різних типів і призначення, передусім це ті, у яких подається розгорнута семантична, стилістична й граматична характеристика вміщеної лексики й фразеології, наводяться численні приклади слововживання й словосполучення тощо.

Тільки незначна кількість опитуваних, здебільшого аспірантки та особи віком 22 роки, а також випускники минулого та поточного років, акцентували увагу на синтаксичному аспекті. Майже повністю відкинуто морфологічний аспект.

А втім, суттєвий інтерес викликали пояснення щодо важливості тих чи інших аспектів мовленнєвого регулювання у професійній діяльності юриста. Було відзначено, що лексичний аспект дає змогу в повному обсязі реалізувати свої знання та навички, оскільки ступінь володіння засобами мовної комунікації є ідентифікатором професійної підготовки будь-якого спеціаліста. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні передбачає, що основним її завданням є підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють для утвердження в суспільстві верховенства права та розвитку правової свідомості й правової культури громадян, яка вимагає якісної професійної мовної підготовки. Такий підхід свідчить про обізнаність респондента про склад і структуру компетентностей під час здобуття вищої освіти. До того ж респонденти відзначили, що вимоги 8 рівня є більш лаконічними, оскільки його здобуття передбачає 7 рівень, який, на їхню думку, є більш універсальним і слугує основою 8 рівня.

Аспіранти відзначили, що саме комунікаційні компетентності можуть бути досягнуті через спілкування в діалоговому режимі із широкою науковою спільнотою саме іноземною мовою.

Респонденти відзначили, що на 7 рівні, який відповідає підготовці магістрів, підходи до компетентностей є більш конкретними та обґрунтованими, що свідчить про можливість перевірки якісного ступеня їхнього досягнення. При цьому не заперечується, що в Національній рамці кваліфікацій є певні вимоги до комунікацій, які дають змогу в повному обсязі реалізувати мету підготовки і докторів філософії, яка повинна бути різноплановою. Підкреслено, що необхідно більш вимогливо ставитися до наукової діяльності, брати участь у конференціях, посилювати практичну підготовку. Якщо майбутні доктори філософії з права будуть повністю відповідати хоча б тим вимогам, які встановлені, то це буде суттєвим досягненням у підготовці фахівців. Іншою думкою є те, що до підготовки докторів філософії потрібно висувати більший перелік вимог, які формують професійні компетентності.

Статус доктора філософії вимагає дещо ширшого переліку знань, і умінь, і рівня комунікацій, ніж здатність спілкування в діалоговому режимі з науковою спільнотою, як відзначено в Національній рамці кваліфікацій. Вважається, що на основі вимог, які висуваються до 7 рівня щодо вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно докторів філософії, треба добудувати компетентнісні вимоги до 8 рівня. Чинний перелік не є вичерпним, є досить стислим і не дає змоги повною мірою визначити особливості кваліфікації фахівців рівня докторів філософії, тому що є необхідним використання іноземних мов для можливості спілкування з науковою спільнотою світового рівня. З'являється можливість постійної зміни та доповнення вимог згідно з розвитком сучасної науки та вимог суспільства. Все потребує вдосконалення. Кожен з рівнів необхідно вдосконалювати й додавати до них нові вимоги, а саме: вивчення декількох іноземних мов, збільшити кількість годин на вивчення профільного предмета, надавати можливість посилювати практичну підготовку. За новим Законом України «Про вищу освіту» відповідно до ст. 5 підготовку кандидатів наук прирівнюється до підготовки докторів філософії, які стосовно рівнів та ступенів вищої освіти відповідають не тільки науковому, а *освітньо-науковому (третьому) рівню,* тобто посилюється освітня складова підготовки.

Низка критеріїв до комунікацій Національної рамки кваліфікацій залишилися поза встановлених рамок. Враховано, що для спілкування та комунікацій із широкою науковою спільнотою є дуже важливим інструментом вирішення сучасних питань доктрини права певної галузі, що може бути метою дослідження науковців-правників.

Висновки. Перехід на компетентністний підхід є відмінною якістю ухваленого нового Закону України «Про вищу освіту». Забезпечення компетентністного підходу є ознакою інноваційної освіти. У цьому процесі суттєву роль відіграють *комунікаційні* вимоги до формування компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій. Проведене опитування показало, що аспіранти надають перевагу таким компетентностям, як знання та уміння, певною мірою звертають увагу на комунікаційний аспект.

Щодо вичерпності вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії: 60,6% аспірантів відповіли, що не вважають вичерпними і надали свої коментарі, які показали, що недостатньо врахований мовний аспект підготовки та мовленнєве регулювання вищої освіти, де вони найбільшу перевагу віддали лексичному мовному аспекту.

Загалом відзначено, що кожен з рівнів кваліфікації необхідно удосконалювати й додавати до них нові компетентнісні вимоги, що може стати предметом подальшого дослідження.

Література:

1. Андрощук А. Г. Фахова комунікативна компетентність як необхідна умова професійної освіти / А. Г. Андрощук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологічна» : зб. наук. праць / уклад. : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – Вип. 42. – С. 252–254.

2. Внукова Н. М. Аспекти гуманітарної освіти в Національній рамці кваліфікацій / Н. М. Внукова, В. М. Пивоваров // Гуманітарна політика як фактор сталого громадського розвитку : матеріали круглого столу 10 липня 2012 року. – Х. : Видавництво НУА, 2012. – С. 25–30.

3. Волощак М. Й. Неправильно-правильно / М. Й. Волощак // Довідник з українського слововживання : за матеріалами ЗМІ. – К. : Просвіта, 2000. – 128 с.

4. Гринчишин Д. Г. Словник-довідник з культури української мови / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. А. Сербенська, З. М. Терлак. – К. : Знання, 2006. – 367 с.

5. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – К. : Наук, думка, 2004. – 448 с.

6. Пономарів О. Д. Культура слова : мовностилістичні поради : Навч. посібн. / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.

7. Про вищу освіту: Закон України // Голос України. – 2014. – 06 серпня.

8. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/1341-2011-%D0%BF.

9. Про ратифікацію Угоди з ЄС. : Закон України № 1678–VII від 16.09.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

10. Словник іншомовних слів / Уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.

УДК 811.112.2 : 81'276.3-053.5

О. В. Поздняков,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

НІМЕЦЬКА ЛЕКСИКА ШКОЛЯРІВ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена дослідженню лексики школярів, зафіксованої у лексикографічних джерелах літературної та розмовної німецької мови. Автор описує передумови вживання молодими комунікантами специфічних слів і процес їх еволюції в мові. Проаналізовано шляхи утворення досліджуваних лексичних одиниць та визначено їх особливості. Здійснено тематичний поділ лексики школярів.

Ключові слова: *лексика школярів, літературна німецька мова, розмовна німецька мова, словотвірні процеси, метафоризація, тематичний поділ.*

Статья посвящена исследованию лексики школьников, зафиксированной в лексикографических источниках литературного и разговорного немецкого языка. Автор описывает предпосылки использования молодыми коммуникантами специфических слов и процесс их эволюции в языке. Проанализировано пути образования исследуемых лексических единиц и определено их особенности. Осуществлено тематическое деление лексики школьников.

Ключевые слова: *лексика школьников, литературный немецкий язык, разговорный немецкий язык, словообразовательные процессы, метафоризация, тематическое деление.*

The article is devoted to the study of the vocabulary of schoolchildren, which is registered in lexicographical sources of standard and colloquial German. The author describes presuppositions for using specific vocabulary by young communicants and process of their evolution in the language. The ways of forming the studied lexical units are analysed, their characteristics are determined. The thematic dividing of the vocabulary of schoolchildren is made.

Key words: *vocabulary of schoolchildren, standard German, colloquial German, word-building processes, metaphorization, thematic dividing.*

Лексика сучасної літературної та розмовної німецької мови містить чимало одиниць, запозичених із вокабуляру представників різноманітних професій, соціальних і вікових груп. Ці слова та вирази володіють здатністю втрачати з часом своє субсистемне маркування та переходити на рівень використання, не обмежений внутрішньогруповими комунікативними ситуаціями.

Однією з пріоритетних ознак такої еволюції первинних жаргонізмів і сленгізмів є їх фіксація в лексикографічних джерелах. Це створює передумови для виявлення структурно-семантичних особливостей зазначених мовних одиниць.

Актуальність здійсненого дослідження детермінована сучасною тенденцією до активізації використання в німецькомовній комунікації молодіжного вокабуляру. До представників соціально-вікової групи «молодь» належать школярі із власним специфічним лексичним запасом (так званою «Schülersprache»).

Таким чином, **метою** нашого дослідження є з'ясування специфіки структури та семантики лексики школярів, зафіксованої в словниках літературної та розмовної німецької мови.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення низки **завдань**, а саме: вивчення передумов активного використання школярами особливого мовного коду, аналіз процесу переходу слів із групового на загальнонаціональний рівень вживання, опис шляхів утворення та тематики значень досліджуваних лексичних одиниць і встановлення їх детермінант.

Об'єктом дослідження є, отже, лексика школярів, зафіксована в словниках літературної та розмовної німецької мови, а **предметом** – її структурно-семантичні особливості.

Матеріалом дослідження є вибірка із електронних версій словників «Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache», «Wörterbuch der deutschen Umgangssprache», «Duden – Deutsches Universalwörterbuch», «Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache». Критерієм для здійснення вибірки була наявність у досліджуваних мовних одиниць позначки «Schülersprache» («мова школярів»).

Аналіз лінгвістичних джерел вказує на вивчення окремих питань з обраної сфери дослідження низкою зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких варто насамперед назвати Я.К. Андроутсопоулоса [6], К.Верлі [12], Г. Генне [9], О.С. Христенко [5]. Новизна нашої розвідки полягає у дослідженні лексикографічно зафіксованої частини вокабуляру школярів.

Для більш вичерпного опису феномену специфічного мовного коду школярів варто звернути увагу на екстралінгвальні чинники його використання.

Лексика дітей віком до 12 років значною мірою залежить від суспільно-економічного статусу батьків і відповідає переважно комунікативним зразкам, усталеним в сімейному колі [8, с. 8; 11, с. 83]. Нелітературні мовні одиниці, що вживаються школярами в цьому періоді їх соціально-вікового розвитку як наслідок безпосередніх вербальних контактів з однолітками або впливу засобів масової інформації [7, с. 69], є, як правило звичайним наслідуванням.

Процес дорослішання та перерозподіл соціальних ролей молодих мовців віком 12-19 років детермінує зміни й у їх активному словниковому запасі. Значну роль у житі підлітків починає відігравати, поряд з батьками, група [1, с. 5]. Остання стає ціннісним орієнтиром, відбувається чітке відмежування від представників інших вікових груп, з метою самоідентифікації формується особливий словниковий запас. Мовна поведінка школярів на цьому етапі їх розвитку визначається низкою чинників, як от прагнення за допомогою використання специфічної лексики завоювати статус серед однолітків, протиставити себе світу дорослих, де їх ще не сприймають як рівних, виразити суб'єктивне ставлення до предметів найменування, окресливши таким чином коло найбільш актуальних для себе понять, приховати справжній зміст повідомлення від не-членів групи. Варто відзначити, що незважаючи на свою назву, «Schülersprache» не є «мовою», а лише сукупністю слів та виразів, вживання яких детермінується відповідним контекстом чи комунікативною ситуацією. Залежно від сфери спілкування відбувається закономірне перемикання мовних кодів [2, с. 171].

Окремі лексичні одиниці, що виникли в середовищі школярів, переходять на рівень загального використання. Важливу роль відіграє при цьому їх популяризація через засоби масової інформації. Це зумовлено, насамперед, прагматичним потенціалом зазначеного лексичного прошарку. Можливість більш ефективно вплинути на реципієнта повідомлення, привернути увагу, викликати відповідні почуття чи враження домінують в даному випадку над прагненням задоволення потреб первинної номінації.

Згідно з моделлю поширення мовних інновацій У.-Б. Котсінас [10, с. 129], слово може пройти шлях від результату порушення норми або прагнення оригінальності, через статус елементу субкультурної та молодіжної лексики до одиниці

© О. В. Поздняков, 2015

розмовної чи літературної мови. Я.К. Андроутсопоулос вказує на лише потенційну, однак практично нереальну можливість лексики школярів досягнути останнього із зазначених рівнів [6, с. 182], що вважаємо детермінованим наявністю в їх значенні суб'єктивно-оцінного компоненту, з одного боку, та стилістично нейтральних відповідників – з іншого. Тому в словниках літературної та розмовної мови такі лексеми фіксуються з відповідними позначеннями.

Нами було проаналізовано вокабуляр німецьких школярів, зафіксований у лексикографічних джерелах, котрі, на нашу думку, всебічно та найбільш вичерпно репрезентують словниковий інвентар літературної та розмовної німецької мови.

У результаті дослідження виявлено мовні одиниці, утворені за допомогою словотвору, зміни значення та запозичення, які, за М.Д. Степановою, є трьома основними шляхами розвитку лексичного складу німецької мови загалом [4, с. 44].

Особливу роль в номінативних процесах вокабуляру школярів відіграє зміна значення. Твірні основи одиниць літературної та розмовної німецької мови, що використовуються при утворення досліджуваної лексики, зазнають семантичних змін. Прикладом цього є слово *Ehrenrunde*, яке в спорті означає *jmdm. oder einer Sache zu Ehren zurückgelegte Runde*, а в лексиці школярів набуває значення *Wiederholung einer Klasse.* У даному випадку метафоризація відбувається на основі подібності за внутрішньою ознакою та демонструє притаманну підліткам іронію.

Закономірними є процеси метафоризації й під час запозичення до складу лексики школярів слів з інших мов. Переважання серед запозичень англіцизмів є виявом однієї з тенденцій розвитку лексики сучасної німецької мови як наслідку впливу засобів масової інформації та поширення новітніх технологій. Часто вживані на телебаченні, в інтернеті та пресі слова переходять до лексики школярів із зміною значення. Наприклад, мовна одиниця *killern*, що є похідною від англійського дієслова *to kill – jmdn. töten* у досліджуваному вокабулярі в результаті метафоризації на основі подібності за функцією набуває значення *einen Tintenfleck löschen.* В утвореному шляхом поєднання німецької та англійської основ композиті *Tintenkiller – Tintenlöscher* метафоризованим є другий, запозичений компонент.

Загалом для виявлених у проаналізованому матеріалі складних слів також притаманна зміна значень мотивуючих основ. Так, в результаті перенесення найменування на основі подібності за формою утворений іменник *Käseblatt*, на основі подібності за внутрішньою ознакою – *Giftzettel*. Обидві лексичні одиниці мають у словниковому запасі школярів значення *Zeugnis*.

Продуктивністю відзначаються напівафіксація та афіксація. Варто відзначити, що при утворенні лексики школярів форманти реалізують лише окремі із властивих для них значень, вказаних у «Словнику словотвірних елементів німецької мови» [3]. Це є свідченням вторинності досліджуваної лексики у порівнянні із стандартом.

Серед напівафіксів домінують напівпрефікси. Особливо продуктивними є *ab-* зі значеннями інтенсивності та результату дії (*abhauen – unerlaubt abschreiben*), а також *durch-* (*durchsegeln – in der Prüfung durchfallen*) та *ein-* (*einblasen – leise vorsagen*). Як і в зазначених вище випадках, словотвірні процеси супроводжуються зміною значення твірної основи.

Для афіксації у лексиці школярів притаманне переважання суфіксації над префіксацею. Продуктивним є суфікс іменників на позначення професії, роду занять *-er* (*Pauker – Lehrer*).

Що стосується абревіації, то тут популярністю серед школярів користуються усічення на позначення навчальних дисциплін (*Geo – Geographieunterricht*). Досить часто за використанням скорочених слів стоїть прагнення приховати зміст повідомлення від не-членів групи (*Spick – Spickzettel*).

Характерним для досліджуваної лексики явищем є утворення словотвірних гнізд як результат актуалізації в мові важливих для школярів речей, як позитивних, так і негативних. Зокрема, від *petzen – einer Lehrperson, den Eltern mitteilen, dass ein anderer etw. Unerlaubtes, Unrechtmäßiges getan hat* шляхом додавання префікса *ver-* із значенням підсилення, інтенсивності дії утворено дієслово *verpetzen,* за допомогою суфіксації – іменники *Petze* та *Petzer – jmd., der petzt.*

За значеннями проаналізовані лексичні одиниці можна поділити на вісім тематичних груп:

1. педагоги/керівництво школи (*Direx – Schuldirektor(in)*);
2. однолітки/однокласники (*Goldkind – Klassenbester*);
3. навчальні дисципліни (*Bio – Biologieunterricht*);
4. навчальна діяльність (*asten – anstrengend lernen*);
5. шкільні речі (*Tintentod – Tintenlöscher*);
6. заборонена діяльність (*linsen – beim Mitschüler abschreiben*);
7. взаємовідносини між членами групи (*Klassenkeile – Prügel, die ein Schüler von seinen Mitschülern bekommt*);
8. відпочинок (*Kommers – aus besonderem Anlass abgehaltener abendlicher Umtrunk in feierlichem Rahmen*).

За результатами здійсненого дослідження можна зробити наступні **висновки**. Серед проаналізованих слів переважають похідні від семантично видозмінених мотивуючих основ лексичних одиниць літературної та розмовної мови. Це детерміновано тим, що вокабуляр школярів репрезентує інвентар вторинних найменувань осіб, предметів та явищ, а метафоризація є в даному випадку найбільш зручним, на нашу думку, засобом задоволення молодими мовцями потреб креативності, вираження суб'єктивної оцінки, відмежування та конспірації. Семантика зазначених слів чітко вказує на їх приналежність до лексичного запасу школярів, тематично обмеженого пов'язаними із шкільним життям сферами.

Перспективи майбутніх наукових студій у цій царині лінгвістичних досліджень вбачаємо у встановленні особливостей контекстуального вживання проаналізованих лексичних одиниць та реалізації їх наявних у словниках значень.

Література:

1. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Р. В. Боднар. – К., 2007. – 19 с.

2. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія [2-е вид., випр. і доп.] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 219 с.

3. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка [2-е изд., стереотип.] / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др.; под рук. М. Д. Степановой. – М. : Русский язык, 2000. – 536 с.

4. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т. В. Строевой. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.

5. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти – дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Оксана Сергіївна Христенко. – К., 2009. – 323 с.

6. Androutsopoulos J.K. Und jetzt gehe ich chillen : Jugend- und Szenesprachen als lexikalische Erneuerungsquellen des Standards / J.K. Androutsopoulos // L. Eichinger, W. Kallmeyer. Standardvarianten. Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache. – Berlin; New York : de Gruyter, 2005. – S. 171–206.

7. Androtsopoulos J. K. Von fett zu fabelhaft. Jugendsprache in der Sprachbiographie / J. K. Androutsopoulos // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie. – Osnabrück, 2001. – № 62. – S. 55–78.

8. Eckert P. Linguistic variation as social practice: the linguistic construction of identity in Belten High / P. Eckert. – Malden : Blackwell, 2000. – 240 p.
9. Henne H. Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik / H. Henne. – Berlin; New York : de Gruyter, 1986. – 385 S.
10. Kotsinas U.-B. Young people`s language. Norm, variation and language change / U.-B. Kotsinas // Stockholm Studies in Modern Philology, New Series. – 1997. – № 11. – P. 109–132.
11. Romaine S. The language of children and adolescents / S. Romaine. – Oxford; New York : Blackwell, 1984. – 297 p.
12. Wehrli Ch. Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern / Ch. Wehrli. – Zürich : Studentendruckerei, 2002. – 234 S.

Список лексикографічних джерел
13. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [4. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2012. – CD-ROM für Windows / Mac OS X / Linux.
14. Duden – Deutsches Universalwörterbuch [7. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2011. – CD-ROM für Windows / Linux / Mac OS X.
15. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache [Електронний ресурс]. – Berlin : Directmedia, 2000. – Digitale Bibliothek. – Bd. 036.
16. Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache 5.0. – [Електронний ресурс]. – München : Langenscheidt, 2009. – CD-ROM für Windows 2000 / NT / Vista / XP.

УДК 371.134:504

Н. В. Рубель,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглянуті теоретичні аспекти процесу підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей до іншомовного професійного спілкування. Проаналізовано роль і значення іншомовної професійної підготовки у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей. Визначені і теоретично обґрунтовані рівні іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

***Ключові слова**: професійна підготовка майбутніх фахівців природничих спеціальностей, іншомовна професійна підготовка майбутніх фахівців природничих спеціальностей, іншомовне професійне спілкування майбутніх фахівців природничих спеціальностей.*

В статье рассмотрены теоретические аспекты подготовки будущих специалистов естественных специальностей к иноязычному профессиональному общению. Проанализированы роль и значение иноязычной профессиональной подготовки в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов естественных специальностей. Определены и теоретически обоснованы уровни иноязычного профессионального общения будущих специалистов естественных специальностей.

***Ключевые слова:** профессиональная подготовка будущих специалистов естественных специальностей, иноязычная профессиональная подготовка будущих специалистов естественных специальностей, иноязычное профессиональное общение будущих специалистов естественных специальностей.*

The article deals with the theoretical aspects of the future specialists majoring in science training for foreign language professional communication. The role and the place of foreign language professional training in the process of the future specialists majoring in science education have been analysed. The levels of foreign language professional communication of the future specialists majoring in science have been defined and proved theoretically.

***Key words:** professional education of the future specialists majoring in science, foreign language professional education of the future specialists majoring in science, foreign language professional communication of the future specialists majoring in science.*

Постановка проблеми. Розширення міжнародних зв'язків, збільшення кількості програм обміну студентами та викладачами, намагання України інтегруватись у світовий та європейський простори висувають нові вимоги до вітчизняних фахівців різних напрямів підготовки. Головним завданням вищої освіти України стала підготовка фахівців нового типу, які зможуть реалізувати цю інтеграцію та гідно конкурувати на міжнародному ринку праці. Значних змін у цьому напрямку вимагає система вітчизняної вищої освіти, особливо у вивченні базових навчальних дисциплін (у т.ч. іноземних мов). Професійна підготовка фахівців стала предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців. Особливо актуальною, на нашу думку, є дослідження особливостей оптимізації професійної підготовки фахівців нефілологічних спеціальностей, зокрема, фахівців природничих спеціальностей, адже загально відомо, що саме природничі галузі розвиваються надзвичайно активно і потребують відповідного підвищення професійної підготовки фахівців, які там працюють і працюватимуть. Згідно переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, до напрямів підготовки фахівців природничого профілю належать: фізика та прикладна фізика, хімія, біологія, географія, гідрометеорологія, геологія, екологія, геодезія, картографія, землевпорядкування [5, с. 295].

Іншомовна професійна підготовка була і є темою багатьох наукових розвідок вітчизняних науковців, адже саме володіння іноземними мовами дозволяють нашим фахівцям, у тому числі і фахівцям природничих спеціальностей, активно співпрацювати у їх професійних галузях. Необхідність оптимізації іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей зумовлена ще й скороченням аудиторних годин і збільшенням відповідно годин на самостійну роботу студента.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливо гостро в умовах скорочення аудиторних годин для іншомовної професійної підготовки стоїть питання формування у студентів природничих спеціальностей готовності до іншомовного професійного спілкування. Адже, формування у студентів природничих спеціальностей навичок іншомовного професійного спілкування без присутності викладача виявляється досить важким, а часом навіть неможливим. Це зумовлено відсутністю необхідності складання іспиту ЗНО з іноземної мови у випадку вступу на природничі спеціальності вишів. Ці суперечності у процесі іншомовної професійної підготовки фахівців природничих спеціальностей з одного боку та вимогами сьогодення з іншого, зумовили тему цього наукового дослідження.

Метою даної статті є висвітлення окремих теоретичних аспектів процесу підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей до іншомовного професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень. Багато вітчизняних дослідників вивчають питання оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей. Методологічну й теоретичну основу дослідження складають засади, положення та висновки фундаментальних теорій і концепцій: міжособистісного спілкування (В. Авраменко, І. Бабій, Л. Гапоненко, А. Загнітко, В. Куніцина, І. Мегалова, С. Сирьоскіна, О. Степанов, Л. Філіпс та ін.); особистісного та професійного розвитку студентів негуманітарного профілю (М. Архангельська, Г. Білецька, О. Вознюк, Ю. Гапон, Г. Головченко, Н. Глузман, Р. Гришкова, О. Куліш, Н. Логутіна, Н. Микитенко, І. Молоцька, О. Павленко, Є. Павлютенков, Н. Рідей, С. Рудишин, М. Симоновська, Г. Скуратівська, С. Старовойт, Н. Сура, Ю. Федоренко, І. Шапошникова, Н. Шеверун та ін.).

Виклад основного матеріалу. Іншомовна професійна підготовка давно визнана вагомою складовою професійної підготовки фахівців природничих спеціальностей, адже у сучасних умовах розвитку і постійного розширення всебічних міжнародних контактів іноземна мова стала найважливішим засобом професійного спілкування [7, 4]. Метою іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей є формування у них готовності до професійного спілкування в іншомовному середовищі. Важливим, на нашу думку, буде висвітлити окремі теоретичні аспекти процесу підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей до іншомовного професійного спілкування.

Питання теоретичних особливостей процесу підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей до іншомовного професійного спілкування слугували предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Так,

© Н. В. Рубель, 2015

одним з напрямів наукових розвідок у цьому напрямі було дослідження самого поняття іншомовного професійного спілкування фахівців природничих спеціальностей. Ми погоджуємось з думкою науковця О. Тинкалюк, що іншомовне професійне спілкування як інтегроване поняття, складається з двох частин: іншомовного спілкування та професійного спілкування [8, с. 33]. А також, з думкою науковця О.Куліш, що професійне спілкування має свій специфічний зміст, структуру, функції і є системним елементом професійної підготовки фахівця. Сутність, характер, цілісно-функціональний аспект професійного спілкування полягає в організації системи взаємодії суб'єктів специфічних видів діяльності [3]. Поняття «професійне» визначається словниками, як таке, що пов'язане з певною професією, яке об'єднує людей однієї професії чи близьких професій [1, с. 1245]. А, «професія», з точки зору сучасної української мови, визначається як рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є для особи джерелом існування [1, с. 1243]. Професійне спілкування фахівців природничих спеціальностей ми розглядаємо як систему взаємодії суб'єктів їхньої сфери діяльності, спрямовану на необхідність обміну інформацією, думками, знаннями, досвідом у цій сфері.

Іншомовне спілкування визначається дослідниками, як: процес обміну інформацією, уміння передавати її структурою і формами іноземної мови для досягнення цілей і завдань, об'єднаних єдиною стратегією взаємодії, взаєморозуміння і взаємовпливу [9, с. 91-92]; міжособистісна взаємодія в сфері інформаційно-пізнавального контакту, який передбачає взаємний обмін інформацією, в основі якого – зворотній зв'язок з співрозмовником, з врахуванням можливостей пізнавального й емоційного впливів на нього, що здійснюється на основі специфіки мовленнєвого і поведінкового етикету, прийнятого в суспільстві носіями мови [2, с. 74]. Ми погоджуємось з думкою науковця О. Тинкалюк, що іншомовне та професійне спілкування – дві частини одного інтегрованого поняття, які доповнюють одне одного: іншомовне спілкування набуває професійного забарвлення, а професійне спілкування в іншомовному середовищі отримує статус іншомовного професійного спілкування [8, с. 33]. Процес підготовки до іншомовного професійного спілкування є об'єктом багатьох наукових досліджень. Так, Н. Сура трактує іншомовне професійне спілкування як процес, у межах якого забезпечується потенційна здатність учасників спілкування реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно проводити пошук, накопичення й розширення обсягу професійно важливих знань у процесі природного іншомовного професійно орієнтованого спілкування із зарубіжними фахівцями [7, с. 8]. Ми погоджуємось з думкою науковця О. Тинкалюк, що професійне іншомовне спілкування як інтегроване поняття, відображає різні рівні інтерактивної взаємодії фахівців, яка зумовлена виробничими потребами в налагодженні контактів в іншомовному середовищі, необхідністю обміну різноманітною інформацією, професійними знаннями, досвідом професійної діяльності тощо [8, с. 33–34].

Важливим напрямом професійної підготовки майбутнього фахівця природничих спеціальностей є формування його як творчої особистості. Лише творчий підхід до виконання професійних задач дозволить йому здійснювати ініціативно-перетворювальну виробничу діяльність у режимі безпосереднього творчого пошуку. Адже, лише високий рівень творчого потенціалу забезпечить йому здатність до оновлення виробництва, яке зорієнтоване на інтенсивний розвиток [6, с. 268]. Процес формування творчого потенціалу може здійснюватись у різних напрямках. В процесі іншомовної професійної підготовки під час практичних занять з метою розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців природничих спеціальностей доцільно вирішувати навчально-пізнавальні завдання для проникнення в суть майбутньої професійної діяльності. Цьому сприяють спостереження й аналіз ситуацій професійного характеру у процесі проведення навчальних екскурсій. Наступним етапом може бути виконання фрагментів майбутньої професійної діяльності (у нашому випадку ситуації іншомовного професійного спілкування) під керівництвом викладача; подальше їх обговорення. Велике значення для формування творчої особистості майбутнього фахівця природничих спеціальностей має залучення його до науково-дослідницької роботи і вирішення наукових проблем з підвищення ефективності виробничих процесів. Для цього важливу роль відіграє тематика навчальних проектів, презентацій іноземною мовою з можливістю представлення своїх ідей для вирішення виробничих проблемних ситуацій [10].

У процесі фахової підготовки майбутній фахівець природничих спеціальностей повинен оволодіти не тільки знаннями, вміннями і навичками у своїй професійній сфері, але й сформуватись як творча особистість, здатна до творчого пошуку у вирішенні своїх професійних задач. Розвиток професійних умінь і творчих здібностей майбутнього фахівця проходить п'ять етапів (рівнів) [6, с. 267]:

1. Інтуїтивний рівень. На цьому рівні студенти показують «перед професійні» уміння. Для вирішення професійних проблем вони діють, покладаючись тільки на інтуїцію, без вміння мотивувати те, чи інше рішення.

2. Репродуктивний рівень. У процесі вирішення професійної задачі студенти не виходять за межі регламентованих інструкцій, перевага надається роботі за чіткими шаблонами.

3. Репродуктивно-творчий рівень. Студенти вже задовільно можуть вирішити типову проблему професійного характеру. Але у випадку складніших і не прогнозованих ситуаціях виникають труднощі.

4. Творчо-репродуктивний рівень. Система знань, умінь, навичок сформована достатньо для успішного вирішення професійних задач. У випадку виникнення нетипових ситуацій студенти намагаються вирішити проблему стандартним способом. На цьому рівні студенти ще не володіють здатністю прогнозувати виробничий процес.

5. Творчий рівень. Це найвищий рівень розвитку фахових знань, умінь і навичок. За умови досягнення цього рівня студент виявляє високу професійну спрямованість особистості, добре розвинуті професійні вміння, здатність до пошуку нових методів, засобів вирішення професійних задач.

Цю послідовність формування творчого потенціалу майбутнього фахівця можемо екстраполювати на процес підготовки майбутнього фахівця природничих спеціальностей до іншомовного професійного спілкування, адже у цьому процесі майбутній фахівець повинен не тільки здобути достатній рівень знань, умінь і навичок для здійснення комунікації, але й здатність до творчого підходу у процесі вирішення професійних задач засобами спілкування. На нашу думку, процес формування творчого потенціалу майбутнього фахівця природничих спеціальностей у процесі підготовки його до іншомовного професійного спілкування відбуватиметься наступним чином:

1. На інтуїтивному рівні спілкування відбуватиметься досить хаотично. Студенти використовуватимуть у спілкуванні відомі їм з попереднього досвіду слова і вирази, не володіючи здатністю чітко сформулювати мету, якої хочуть досягти у спілкуванні. Цей рівень характерний для студентів на початковому етапі іншомовної професійної підготовки.

2. На репродуктивному рівні спілкування відбувається у межах певних правил і інструкцій. Студенти, вирішуючи професійні задачі, використовують у спілкуванні вивчені попередньо кліше. У процесі спілкування часто розраховують на підказки.

3. На репродуктивно-творчому рівні спілкування студенти задовільно справляються з вирішенням типових професійних проблем, за умови, що проблемні ситуації спілкування очікувані і не складні для вирішення.

4. На творчо-репродуктивному рівні студенти вже володіють достатнім рівнем знань, умінь і навичок, що дозволяє їм успішно справлятись з вирішенням професійних задач у процесі іншомовного спілкування. Але у випадку ускладнення або зміни передбачуваної ситуації, вони не шукають оригінального способу вирішення, а використовують традиційний.

5. На творчому рівні студенти успішно здійснюють акти комунікації для вирішення професійних задач, використовують нові методики, засоби і прийоми.

Досягнення п'ятого рівня іншомовного професійного спілкування повинно бути кінцевим етапом і метою іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

Висновки. Педагогічна наука і практика на сучасному етапі володіє значним досвідом щодо вивчення і наукових досліджень у галузі іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців. Зростаюча прірва між обсягом знань, призначених для вивчення і можливістю їх засвоєння може бути зменшена тільки шляхом розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців природничих спеціальностей, формування у них здатності самим регулювати процес засвоєння нових знань. Саме конструктивно спланований та правильно реалізований процес іншомовної професійної підготовки, на нашу думку, перетворює процес пізнання і здобуття нових знань у творчий процес, підштовхує майбутніх фахівців природничих спеціальностей до використання нестандартних, оригінальних, продуктивних методів вирішення завдань і є основним фактором розвитку творчої активності майбутнього фахівця в процесі його іншомовної професійної підготовки, зокрема, та у його подальшій професійній діяльності, загалом.

Подальші дослідження. Перспективи подальших досліджень шляхів оптимізації процесу підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей до іншомовного професійного спілкування можуть охоплювати аналіз закордонного досвіду реалізації такого процесу та шляхи використання цього досвіду у процесі іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей в Україні.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

2. Гапоненко Л. П. Формування готовності студентів вищих педагогічних закладів до іншомовного спілкування: дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. П. Гапоненко. – Кривий Ріг, 2003. – 203 с.

3. Куліш О. І. Формування основ професійного спілкування у майбутніх менеджерів організацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. І. Куліш. – Луганськ, 2006. – 20 с.

4. Микитенко Н. О. Технологія формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю / Н. О. Микитенко. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – 411 с.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями». // Освіта в Україні : Нормативна база. – К. : КНТ, 2011. – С. 289 – 324.

6. Степанов О. М. Основи педагогіки і психології : посібн. / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 504 с.

7. Сура Н. А. Навчання студентів професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. А. Сура. – Луганськ, 2005. – 20 с.

8. Тинкалюк О. В. Використання професійно-орієнтованих текстів з англійської мови в процесі підготовки економістів до професійного іншомовного спілкування / О. В. Тинкалюк // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Спецвипуск «Сучасні технології в навчанні та вихованні у вищій школі». – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2009. – С. 31–37.

9. Шапошникова И. А. Формирование готовности студентов колледжа к иноязычному общению: дисс. … канд. пед. наук : 13.00.08 / И. А. Шапошникова. – Магнитогорск, 2005. – 184 с.

10. Stoller F.L. (1997) Project Work. A Means to Promote Language Content. Forum, 35/4.

УДК 821.133.1 – 3 Юрсенар. 09

Г. С. Сатановська,
ХНУ імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПОЕТИКА ГУСТАТИВІВ У ПРОСТОРОВІЙ МОДЕЛІ РОМАНУ МАРҐЕРІТ ЮРСЕНАР «ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ»

Статтю присвячено аналізу художніх особливостей гастрономічних образів у романі М. Юрсенар «Філософський камінь». У просторовій структурі роману було виявлено образи мандрівника як частини хронотопу шляху і хронотоп сімейної оселі та визначено густативні характеристики, які є художніми засобами втілення антропоцентричного світосприйняття письменниці.
Ключові слова: *М. Юрсенар, «Філософський камінь», густативний образ, просторова структура, мандрівник, шлях, сімейна оселя.*

Статья посвящена анализу художественных особенностей гастрономических образов в романе М. Юрсенар «Философский камень». В пространственной структуре романа выявлены образы путешественника как части хронотопа пути и хронотоп семейного очага, а также обозначены густативные характеристики, которые являются средствами воплощения антропоцентрического мировоззрения писательницы.
Ключевые слова: *М. Юрсенар, «Философский камень», густативный образ, пространственная структура, путешественник, путь, семейный очаг.*

This article is dedicated to the analysis of artistic means of implementation of the gastronomic images in the novel «The Abyss» (published in 1968) by M. Yourcenar, which is considered to be one of the masterpieces of philosophical and intellectual prose of the XX century. This historical novel is dedicated to the theme of the search of self-identity that is incarnated in the spatial image of the journey in European scenery of XVI century. The main spatial images of the traveller as a part of the space of the the journey (Zeno's and Henri-Maximilien's characters), and the family home (the Ligres', Fuggers' and curé's households) were identified in the spatial model of the novel. These spatial images form semantic opposition to each other. The image of the family home is characterised by such properties as quietness, fullness, stability and religious rigidity. The other spatial image of the traveller as a part of the image of the journey is marked by moderation, instability, constant changes of circumstances. The gustative images characterize the above dominant spatial images on the level of characters, situations, place names as well. As a conclusion it is accentuated that the gustatives are means of incarnation of the author's anthropocentric worldview, so their function is also the sense making one. These gastronomic images also mark M. Yourcenar's aspiration to realize the Renaissance Myth, according to which, the man presents the highest value and the measure of everything.
Key words: *M. Yourcenar, «The Abyss», gustative image, spatial structure, traveller, journey, family home.*

Роман «Філософський камінь» (1968) є однією з вершин творчості М. Юрсенар (1903–1987) у рамках французької інтелектуально-філософської прози XX століття. Після публікації роману французькі літературознавці почали кваліфікувати письменницю як «сучасного класика» («une classique d'aujourd'hui»), а журі премії Феміна одноголосно присудило М. Юрсенар перше місце, що було першим подібним випадком в історії премії починаючи з 1904 року [10]. Наукові розвідки, присвячені роману «Філософський камінь», спрямовано на вивчення етико-філософських аспектів концепції людини [3] та формування особистості [4] в романі, аналіз психоаналітичної проблематики [9] й жанрової специфіки твору [7].

Сюжет роману охоплює європейський простір XVI століття, яким подорожує в пошуках своєї ідентичності головний герой твору – лікар та алхімік Зенон, завдяки чому цей твір можна кваліфікувати як роман шляху. Автор роману пропонує гуманістичну ідею людини як міри усіх речей; динамічної особистості, що розвивається, прагнучи стати рівною до бога, що є відтворенням ренесансного міфу.

Метою пропонованої статті є вивчення особливостей реалізації густативних образів у просторовій моделі роману М. Юрсенар «Філософський камінь».

Засновник теорії хронотопу в літературознавстві М. Бахтін [1] вважає, що різні види хронотопу – зв'язку часу та простору у художньому тексті – завжди перебувають у складних взаємовідносинах та не можуть існувати відокремлено – вони переплітаються, замінюють один одного, можуть зіставлятися або протиставлятися. На думку Ю. Лотмана, [5] мова просторових відносин є головним засобом осмислення дійсності та моделювання картини світу. Згідно Н. Валгіної [2], просторові уявлення у творчому, художньому контексті можуть бути лише зовнішнім, словесним образом, але втілювати інший зміст, не просторовий.

Міфопоетична специфіка густативів у художньому тексті є досить маловивченим, але перспективним аспектом дослідження, зокрема в контексті реалізації антропоцентричної моделі світосприйняття автора художнього твору. Як зазначає класик філологічної науки О. М. Фрейденберг у своєму дослідженні «Поетика сюжету і жанру» [8], їжа є центральним актом у житті суспільства, що осмислюється космогонічно, в акті їжі космос зникає та з'являється, а сам акт розривання та розгризання символізує акт безсмертя, (спасіння від смерті, воскресіння), а також злиття людини і космосу. Таким чином, образи їжі постають точкою перехрещення мотивів у структурі твору й починають виконувати змістотворчу та сюжетотворчу функції.

О. Самодєлова пропонує вживання терміну *гастрономічна поетика* в рамках терміну *антропологічна поетика* та підкреслює космогонічне походження густативних образів у міфопоетичній структурі художнього тексту [6].

У часопросторовій структурі роману М. Юрсенар «Філософський камінь» виокремлюються два домінантних образи – сімейної оселі і мандрівника як частини простору шляху. При цьому, густативні образи є одним із художніх засобів детермінації простору або темпорального періоду в житті того чи іншого персонажа, додаючи їм певних характеристик. У просторі оселі заможної, добропорядної фламандської (або німецької) родини особливо яскраво реалізуються гастрономічні образи. Уводячи читача у простір оселі сім'ї Лігрів, в якій зупинився Альберто, майбутній батько Зенона, письменниця підкреслює: «La Maison Ligre... on y mangeait bien ; on y buvait mieux encore... » [11, с. 19] «Дім Лігрів... їжа тут була чудовою; напої – ще кращими... » Оселя добропорядного сімейства Фуггерів із Кельна розташована навпроти церкви Святого Гереона, у ній все упоряджено задля спокою та комфорту, а їжі було в достатку: «Une odeur de pâtisserie et de l'eau de vie de cerises y flottait sans cesse... Mais manger restait la grande affaire: l'année liturgique, pieusement observée, se doublait d'une anneé culinaire, d'une saison des concombres ou des confitures, du fromage blanc ou du hareng frais» [11, с. 81]. «Там безкінечно витав запах випічки та вишневої наливки… Але головною справою була їжа: набожне дотримання календаря церковного продовжувалось у календарі кулінарному, в якому свій час мали огірки або варіння, сир або свіжий оселедець».

© Г. С. Сатановська, 2015

Коли Зенон був вхожим до оселі кюре Єрусалимської церкви в Брюґґе, він головним чином спілкувався з небогою кюре, Вівіною Коверсейн, світлий колір волосся якої порівнювався її тіткою Ґодельєвою із «<…> l'or des couques bien cuites et du pain bénit...» [11, с. 52] «<…> золотистою скоринкою добре запеченої здоби та проскури…». Сама Ґодельєва була доброю господаркою, дім кюре був повний «<…> de piété chrétienne et de bonne cuisine» [11, с. 52] «<…> християнської набожності та смачних страв», їй особливо вдавалися укріплюючі сиропи та чудові варіння. Таким чином, гастрономічні характеристики акцентують такі якості простору заможного сімейства як спокій, ситість, циклічність та деяку закостенілість.

На самому початку твору письменниця уводить читача до контексту політичної атмосфери життя західноєвропейських монархів XVI століття шляхом уявлень Анрі-Максимільєна Лігра (двоюрідного брата головного героя – Зенона), який мріє про Італію, про «<…> villes ciselées comme des coffrets, regorgeant d'or, d'épices et de cuir travaillé... toutes sortes de raffinements dans la mangeaille… et, sur des tables d'argent massif, dans des fioles en verre de Venise, l'éclat moelleux du Malvoisie» [11, с. 11]. «<…> різьблені міста, неначе скриньки, заповнені золотом, пряностями та обробленою шкірою… всіляка вишуканість у стравах…та, на столах з масивного срібла, у бокалах з венеціанського скла, м'яке сіяння мальвазії». Краса та вишуканість італійського простору є опозицією просторові самого Анрі-Максимільєна, який, перебуваючи в дорозі перед черговою військовою кампанією, був вимушений економити буквально на всьому: «<…> il mangeait avec les rouliers de lard rance et les pois chiches des piètres auberges…» [11, с. 12]. «<…> він харчувався шматками прогірклого сала та турецьким горохом у занепалих тавернах…». Після того, як батько Анрі-Максимільєна надав йому в дорогу коштовного екіпажу, військовому прийшлося продати його, оскільки «<…> cet équipage trop riche l'empêchait de goûter tout son saoul aux joies de la grand-route» [11, с. 12]. «<…> цей занадто коштовний екіпаж заважав йому смакувати до сп'яніння радощами великої дороги». Узагалі, взаємодія і спілкування Анрі-Максимільєна під час його подорожей з іншими (які можна трактувати як зміни його простору) забарвлені густативними характеристиками – він дякує випадковому співбесіднику пляшкою вина в таверні; коли він збирається в дорогу, його мати споряджає його харчами; під час випадкової зустрічі з Зеноном він пропонує тому скоштувати вишень; в дорозі його час від часу жаліє хазяйка якогось заїжджого двору та пропонує хліба.

Цікавою в контексті гастрономічних характеристик простору в романі видається бесіда Зенона з Анрі-Максимільєном – говорячи про вірогідне влаштування першого в абатстві, другий одразу припускає, що життя там не буде простим: «Il vous nourrira d'oignons crus...» [11, с. 15]. «Він вас годуватиме сирим луком…» – таким чином, першою характеристикою простору абатства стає саме цей густативний акцент. Підкреслюючи хиткий характер перемир'я, яке встановилося на тій момент, Анрі-Максимільєн заявляє: «Les princes s'arrachent les pays comme des ivrognes à la taverne se disputent les plats. Ici, la Provence, ce gâteau de miel; là, le Milanais, ce pâté d'anguilles. Il tombera bien de tout cela une miette de gloire à me mettre sous la dent» [11, с. 15]. «Государі виривають з рук одне одного країни, неначе п'яниці в таверні, що деруться через їжу. Тут Прованс – це медовий пиріг; там герцогство Міланське – це паштет з вугра. З цього всього в мою тарілку точно перепаде крихта слави». Отже, гастрономічна метафора дуже яскраво передає особливості військово-політичного протистояння в європейському просторі XVI століття, при цьому, міфопоетична складова образів страв акцентує людський фактор у боротьбі вищих правителів епохи.

У просторовій структурі роману особливо виділяється простір головного героя роману – Зенона, вченого-мандрівника, згідного терпіти нестатки та обмеження задля отримання нових вражень і знань, задля досягнення своєї мети. Коли він уперше збирається у велику подорож поза Фландрією, він приходить до дому кюре по свої речі та відмовляється від їжі в дорогу: «Non... Ceci est pour moi temps de vigile et de jeûne» [11, с. 55]. «Ні... Зараз для мене настав час не спати та поститися». Кілька роками раніше, під час навчання у Богословській школі у Левені, простір Зенона також протиставлявся простору його оточення: «<…> on le convia à des festins où il ne but que de l'eau claire; et les filles au bordel lui plurent autant qu'à un délicat un plat de viandes gâtées» [11, с. 30]. «<…> його запрошували на гулянки, де він пив лише одну воду; а дівчата з дому розпусти подобались йому не більше, ніж гурману страви з тухлого м'яса». Узагалі, простір Зенона характеризується відсутністю лінії стабільних любовних відношень, лікар-мандрівник ставиться до жінок як споживач: «Cette grande créature était comme la bière et le pain dont on prend sa part avec indifférence, sans dégoût et sans délices» [11, с. 144]. «Ця велика істота була подібна до пива і хліба, які споживають байдужно, без відрази, але й без насолоди».

Таким чином, у просторовій структурі роману «Філософський камінь» два домінантних просторових образи формують змістову опозицію: 1) образу сімейної оселі притаманні такі якості як спокій, ситість, стабільність та релігійна закостенілість; 2) образу мандрівника притаманна стриманість, обмеженість, нестабільність та нерелігійність. Ці два образи реалізуються через систему гастрономічних метафор, які виконують змістотворчу функцію на різних рівнях: рівні персонажів, сюжетних ситуацій (політичних у тому числі), топонімів. Поетологічні особливості густативних образів, притаманних цім двом видам простору, є художнім засобом втілення антропоцентричної спрямованості творчого пошуку М. Юрсенар та прагнення письменниці відтворити ренесансний міф, наголошуючи на найвищій цінності людини і всього людського.

Вивчення закономірностей моделювання художнього простору в романі «Філософський камінь» доповнюватиме загальне дослідження змістотворчих функцій хронотопу в романній творчості М. Юрсенар.

Література:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М : Худ. лит., 1975. – С. 234–407.

2. Валгина Н. С. Теория текста : Учебное пособие для вузов : / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.

3. Давыдов Ю. Н. Послевоенные романы Маргерит Юрсенар / Ю. Н. Давыдов // М. Юрсенар. Избранное. – М : Радуга, 1984. – С. 5–26.

4. Жиронкина С. Д. Проблема самопознания и формирования личности в произведениях М. Юрсенар: «Алексис», «Воспоминания Адриана», «Философский камень» : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература зарубежных стран» / С. Д. Жиронкина – Воронеж, 2006. – 26 с.

5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.

6. Самоделова Е. А. Антропологическая поэтика С. А. Есенина: авторский жизнетекст на перекрестье культурных традиций : автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Е. А. Самоделова – М., 2008. – 58 с.

7. Соболева Н. В. Специфика жанра романа в творчестве Маргерит Юрсенар («Мемуары Адриана», «Философский камень») : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература зарубежных стран» / Н. В. Соболева – Москва, 2012. – 21 с.

8. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг. – М. : Лабиринт, 1997. – 445 с.

9. Alesch J. S. Marguerite Yourcenar : The Other/ Reader / J. S. Alesch. – Salt Lake City: Summa Publications, 2007. – 265 p.

10. Bonali Fiquet F. Réception de l'oeuvre de Marguerite Yourcenar / F. Bonali Fiquet. – Tours : SIEY, 1994. – 239 p.

11. Yourcenar M. L'Œuvre au Noir / Yourcenar M. – P. : Editions Gallimard, 1988. – 339 p.

УДК 378.147=521

Т. Г. Свердлова, О. В. Колесникова,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙНИХ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ ВВІЧЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості японської системи форм ввічливості, а також тенденції до їхньої трансформації на сучасному етапі розвитку мови. На прикладі дослідження процесу засвоєння і використання ввічливої мови японськими дітьми робляться висновки щодо стійкості та прогнозується подальше функціонування системи форм ввічливості як однієї з фундаментальних засад японського суспільства.
Ключові слова: *форми ввічливості, категорія адресива, категорія гоноратива, суспільна ієрархія, тенденція до спрощення, рольові ігри.*

В статье рассматриваются особенности японской системы форм вежливости, а также тенденции их трансформации на современном этапе развития языка. На примере исследования процесса усвоения и использования вежливого языка японскими детьми делаются выводы об устойчивости и прогнозируется дальнейшее функционирование системы форм вежливости как одной из фундаментальных основ японского общества.
Ключевые слова: *формы вежливости, категория адрессива, категория гоноратива, общественная иерархия, тенденция к упрощению, ролевые игры.*

The article explores the specifics of Japanese system of polite language. Existing classifications of Japanese polite language forms, created by Japanese linguists and japanologists from other countries, are being analysed. Also tendencies for transformation of polite forms at the present stage of Japanese language development, such as simplification, substitution of particular forms by the others, expanding and shrinking of spheres of usage of particular forms are also being studied. Through the example of exploration of acquisition and use of polite language by Japanese children the conclusions about stability and future functioning of politeness system as one of the fundamental grounds of Japanese society. Considerable difficulties in acquisition of forms of politeness by children, a significant number of errors or attempts of children and youth to avoide completely the traditional structures of polite speech in any of the situations could indicate a tendency to a gradual disappearance of these forms. However, the results of the study suggest early and successful mastery of polite language by Japanese children, which is demonstrated in the role-playing games. Japanese children successfully master early enough the basics of polite language in the family, and quickly learn to analyze the social context and factors influencing the choice of lexical or grammatical constructions. Purposefully skills of proper use of polite language are improved during the preschool and school education and further professional activities. Polite language continues to reflect the relationship of social hierarchy in Japanese society, and so soon, albeit in a somewhat modified form, to retain its position in modern Japanese.
Key words: *polite forms, cathegory of addressive, cathegory of gonorative, social hierarchy, tendency to simplification, role-play games.*

У порівнянні з європейськими мовами, японська мова в плані висловлення ввічливості має чимало особливостей, з яких найбільш значимі дві: наявність не тільки лексичних, але й граматичних форм ввічливості, а також жорстка соціальна детермінованість правил вживання лексичних одиниць і граматичних форм у категорії ввічливості.

Сучасне японське суспільство зберігає від минулого ряд специфічних особливостей, і головна серед них – патріархальність. А разом з патріархальністю і чіткою суспільною ієрархією залишаються чинними правила ввічливості в спілкуванні. Разом з тим, японське суспільство на даному етапі зазнає як внутрішніх змін, так і значного зовнішнього впливу американської культури, що не може не вплинути на процеси трансформації японської мови. Особливо це позначається саме на використанні японцями ввічливої мови.

Отже, в межах даної статті ми поставили собі за **мету** дослідити, як саме позначилися сучасні мовні трансформації на використанні яонцями лексико-граматичних форм ввічливості. Таке дослідження є **актуальним**, оскільки попри існування значної кількості наукових робіт в галузі вивчення категорій ввічливості сучасної японської мови, новітні тенденції до змін у використанні форм ввічливості потребують подальшого аналізу, результати якого будуть мати як теоретичне, так і практичне значення (при художньому перекладі, створенні навчальної літератури та ін.).

Перш за все коротко розглянемо систему форм ввічливості японської мови. У граматиці японської мови Д.Д. Смірнова [7, с. 133–136], що вийшла в 1890р., вперше зазначалося, що «шанобливі» і «скромні» форми пов'язані з висловленням ставлення до осіб, про яких йде мова, а форми з суфіксом -мас- – з висловленням ставлення до співрозмовника. Надалі таке розмежування стало в Японії загальновизнаним, навіть у шкільному навчанні.

Таке чітке протиставлення двох типів форм ввічливості в японській мові дає можливість говорити про дві різні, але близькі за значенням категорії. Перша з них виражає відношення мовця до співрозмовника, і має назву «категорія адресива». У цій категорії В.М. Алпатов виділяє адресивні (з суфіксом -мас-) і неадресивні (без суфікса -мас-) форми [1, с. 18–54]. Друга категорія, що виражає відношення мовця до особи, про яку йдеться у реченні – «категорія гоноратива». Тут існують три групи форм, розмежування яких є загальновизнаним, починаючи з автора перших граматик японської мови Ж. Родрігеса [13, с. 101]. Він говорить про нейтральні, гоноративні («шанобливі») і депреціативні («скромні») форми.

В японській мові виділяють диференціальні ознаки, які характеризують значення форм адресива і гоноратива: «вищий – рівний – нижчий» і «свій – чужий». Вони визначають ставлення мовця до співрозмовника (адресата) або до особи, про яку йдеться (гонората). Значення мають соціально-особистісні відносини, причому на оцінку даної особи як «свого» або «чужого» може в значній мірі впливати участь в ситуації спілкування інших осіб [2, с. 97].

Вживання адресивних форм є обов'язковим в розмові з особами, які розглядаються як «вищі чужі» або «рівні чужі». Неадресивні форми використовуються, як правило, по відношенню до співрозмовників «рівних своїх» або «нижчих своїх». І адресивні, і неадресивні форми зустрічаються в спілкуванні з особами, які є по відношенню до мовця «нижчими чужими» або «вищими своїми». Ознаки, що визначають вибір рівня ввічливості, іноді вступають в суперечність між собою, і японець, таким чином, постійно вирішує в мовному спілкуванні задачу про їхню пріоритетність. Особливістю форм категорії адресива в японській розмовній мові є також нерегулярність вживання адресивних і неадресивних форм у мовленні, коли по відношенню до одного і того ж співрозмовника мовець може використовувати словоформи з адресивним і неадресивним значенням.

Гоноративні (шанобливі) форми використовуються для характеристики дій шановних (з точки зору мовця) осіб. Очевидно, що гоноративні форми не вживаються в реченнях, в яких відсутня друга або третя особа – семантичний суб'єкт

© Т. Г. Свердлова, О. В. Колесникова, 2015

дії або стану. Якщо ж суб'єктом є третя особа, на вибір між гонoративними і нейтральними формами впливає не тільки відношення мовця до даного суб'єкту, але і відносини між останнім і співрозмовником. Гонoративні форми не використовуються в мовленні про осіб, що розглядаються як «рівні свої» (так, неможливо вживання даних форм у мовленні про себе. Не завжди категорія гонoратива проявляється і в розмові про осіб, які розглядаються як «вищі свої», навіть коли суб'єктом дії є співрозмовник. У випадку опису дій «чужого» суб'єкта гонoративні форми відповідають ознакам «вищий» та «рівний», нейтральні – ознаці «нижчий».

Багато дослідників [4, с. 10–48], [5, с. 34–40] намагаються представити вичерпний набір чинників, які мають обов'язково враховуватися при виборі форм ввічливості. Однак, поряд із загальними правилами, важливу роль відіграє індивідуально-суб'єктивний фактор, і, зазвичай, з питань актуального вибору ввічливих словоформ серед інформантів немає єдиної думки.

Описана нами система форм ввічливості склалася в середні віки і продовжує існувати до цього часу, хоча за межами літературної мови вона зазнала значних трансформацій. При збереженні загальної системи окремі її фрагменти змінювалися: певні форми ввічливості вийшли з ужитку, інші з'явилися, треті втратили своє значення і набули нового. Усі ці зміни були певною мірою соціально обумовлені. На думку В.М. Алпатова [1], найрозвиненішою і найскладнішою система форм ввічливості була в пізньофеодальний період (епоха Едо). З другої половини 19 ст., в період розвитку капіталізму в Японії, коли руйнувалися старі соціальні межі, система форм ввічливості почала поступово спрощуватися. Однак до другої світової війни цей процес відбувався досить повільно, що було пов'язано із збереженням залишків феодального суспільства.

Ситуація різко змінилася після поразки Японії у Другій світовій війні. Процеси перебудови і часткового руйнування систем ввічливості почали розвиватися з дуже великою швидкістю як у літературній японській мові, так і поза її нормами. Перш за все такі зміни виявляються у витісненні з літературної мови багатьох ввічливих лексем і граматичних форм, які функціонували в ній раніше. Деякі витіснені форми вже не були включені до норм застосування форм ввічливості «これからの敬語», затверджених Міністерством освіти Японії у 1952 р. Їх іноді вживають лише представники старшого покоління. Це, наприклад, гонoративні форми із службовими дієсловами あそばす(асобасу) та なさる(насару), депреціативні форми із службовим дієсловом もおす(моосу), імена з суфіксом どの(доно), займенники першої особи わし、わがはい (васі, вагахаі) та ін. Також з числа форм ввічливості практично зникли кітаїзми.

Деякі ввічливі форми залишаються в мові, проте застосовуються все рідше. Це, наприклад, ввічливий показник множини ども(домо), поширений на початку 20 ст., був поступово витіснений нейтрально ввічливим показником множини たち(таті). Спостерігається і зворотнє явище, коли вживання окремих форм ввічливості зростає, наприклад широко застосовується префікс お(о-).

Одночасно відбувається процес зміни значень деяких форм ввічливості та їх місця у системі. Наприклад, форми із допоміжним дієсловом あげる(агеру) припинили бути ввічливими (депреціативними), і тепер можуть позначати навіть дії тварин. Набули нового значення і деякі займенники. Так, чоловічий займенник 1-ї особи ぼく(боку), який раніше вважався фамільярним, зараз вживається чоловіками як нейтральний. І навпаки, займенник другої особи あなた(аната), який раніше вважався ввічливим, вже не застосовується по відношенню до вищих і поступово перетворюється на суто жіночий.

Усі вказані зміни свідчать про загальну тенденцію до спрощення системи форм ввічливості японської мови. Після Другої світової війни не зафіксовано виникнення жодної нової ввічливої форми, у той час як багато форм, що вживалися раніше, припинили своє існування. Скорочується і кількість рівнів ввічливості. На думку японських мовознавців [6, с. 4] зміни спостерігаються в першу чергу в мовленні людей молодшого покоління. Це підтверджується і даними масових досліджень. Так, у статті Асаі Макото [5] зазначається, що сучасна молодь майже не використовує ввічливих форм, за винятком адресиву і певних мовних штампів. У японській родині також спостерігається тенденція до відмови від граматичного і, частково, від лексичного аспекту ввічливості. Отже, можна зробити висновок про те, що система форм ввічливості в японській мові стала значно простішою, і зміни, що в ній відбулися, вважаються незворотніми.

Постає закономірне питання, чи можна говорити про поступове повне зникнення системи форм ввічливості в японській мові? Чи продовжить вона своє існування, хоча і в зміненому вигляді, у 21 сторіччі? Японські дослідники вважають, що система форм ввічливості в сучасній японській мові не виявляє тенденції до повного зникнення [3, 8, 12]. Такої ж думки дотримуються і російські японознавці, такі як В.М. Алпатов [1, 2]. По-перше, в літературній японській мові основні параметри системи форм ввічливості зберігаються, і вплив літературних норм через школу і засоби масової інформації залишається досить значним. По-друге, спрощення системи форм ввічливості японської мови зараз відбувається повільніше ніж 40 років тому.

Висновки про продовження існування у майбутньому системи форм ввічливості в японській мові підтверджуються проведеним нами дослідженням. Нами було проведено опитування 20 японців у віці 17 – 60 років, різних професій та соціальних статусів, стосовно використання форм ввічливості в повсякденному житті. Аналіз результатів анкетування показав, що 100% опитаних японців використовують кейго у повсякденному житті. На питання: «Чи вважаєте ви, що ввічлива мова є необхідною в японському суспільстві?», 90% респондентів відповіли, що вона є невід'ємною частиною культури та світобачення японців, без кейго японська мова вже не буде мати такого впливу на оточуючих, нести інформацію та виказувати пошану стосовно вищих людей. Лише 10% зазначили, що кейго є «залишком минулого», і для того, щоб Японія розвивалася та вдосконалювалася, необхідно перейти на новий рівень стосунків та відмовитися від цієї граматичної категорії.

Про стійкість форм ввічливості в японській мові свідчить також процес опанування мови «кейго» японськими дітьми. Адже надто великі складнощі при засвоєнні дітьми форм ввічливості, значна кількість помилок або намагання дітей та молоді зовсім уникати в мові складних традиційних ввічливих конструкцій у будь-яких життєвих ситуаціях могли б свідчити про тенденцію до поступового зникнення цих форм. Існують різні думки про те, на якому етапі японські діти починають вчитися функціонувати в ієрархічному суспільстві і змінювати свою мову в залежності від соціального контексту. Деякі дослідники вважають, що головну роль в цьому процесі відіграє школа. Натомість Кейт Е. Нельсон та Каролин Е. Джонсон [9, с. 213–250] провели дослідження у японських родинах для того, щоб з'ясувати рівень застосування та розуміння ввічливої мови дітьми у сім'ї та поза нею. Під час експерименту було висловлено припущення, що діти могли б використовувати великий репертуар ввічливих форм належним чином у рольовій грі, що дозволить їм застосувати форми, які не можуть спонтанно з'являтися в повсякденному житті. Такий експеримент надав можливість прагматично оцінити і зрозуміти, чи може існувати дитяча ввічлива мова.

Дослідження було частиною масштабного проекту з вивчення аспектів набуття та розвитку мови японських дітей, які відображають прагматичну і соціальну обізнаність [9]. У цьому дослідженні розглядалися три основні питання: як японські діти розуміють чотири типи敬語? Чому дітям легше використовувати певні типи敬語, ніж інші? Наскільки діти соціально розвинуті та обізнані для того, щоб використовувати敬語?

В експерименті взяли участь тридцять дітей (3 дівчинки і 3 хлопчика в кожній віковій групі у віці від 1 до 6), які спостерігалися в своїх будинках під час щомісячних відвідувань протягом від 1 до 3 років. Кожен візит тривав близько 60 хвилин. Під час відвідування робився аудіо запис та відеозапис. Пізніше отримані дані були проаналізовані.

Під час кожного візиту, протягом приблизно 15-30 хвилин, використовувалися іграшки для заохочення дітей брати участь у рольових іграх (наприклад, клерк – клієнт, лікар – пацієнт, учитель – учень). Рольові ігри дозволили дітям відтворити різні ієрархічні відносини та соціальні ролі, в яких вони отримали можливість використовувати різні рівні ввічливості. Крім того, були проведені анкетування та інтерв'ю з батьками з питань, що стосуються використання дитячої ввічливої мови у родинному колі та поза ним. За результатами дослідження, навіть маленькі діти чітко усвідомлювали важливість використання ввічливої мови, використовували різні форми ввічливості і правильно змінювали використання граматичних структур в залежності від контексту та ситуації. Цікавим відкриттям стало те, що невербальний прояв ввічливості, такий як уклін, з'являвся в першу чергу і використовувався всіма. Навіть 1-річні діти вклонялися у відповідний момент, наприклад, коли віталися або прощалися.

あいさつ(привітання) часто з'являлося під час таких сценаріїв гри, в яких дітям надавався широкий спектр соціальних ролей. Наприклад, граючи в магазин, навіть 1-річні змогли використати ввічливе вітання «いらっしゃいませ» – «Ласкаво просимо!», коли вітали клієнтів. 2-та 3-річні діти змогли використати складнішу систему виразів, таких як «毎度ありがとうご座います» – «Спасибі Вам!» і «またお出で下さい» – «Будь ласка, приходьте знову».

Як повідомили дслідники, вихователям японських дошкільних заходів надаються прямі вказівки для моделювання таких виразів [9, с. 213–250]. У дошкільних установах, діти читають вітання і ввічливі вирази в унісон або співають пісні з ними у відповідний час протягом дня. Навчання дітей あいさつ (привітань) є одним з основних завдань дошкільного виховання в Японії. Ці вітання відіграють ключову роль у прилученні дітей до базових форм ввічливості. Крім того, навчившись використовувати вітання та ввічливі вирази, діти поступово починають усвідомлювати почуття, які лежать в основі あいさつ, такі як «思いやり» – повага до інших та «わきまえ» – проникливість.

Що стосується використання尊敬語, діти були в змозі звернутися до людей, застосовуючи ввічливі суфікси さん та様. Деякі з них також могли використати шанобливі іменні форми і префікси (наприклад, клієнт – 客さん, дім – お家, тут – こちら). Ввічливі форми часто з'являлися у запитаннях. Емі (4 роки), роблячи вигляд, що лікар розмовляє з матір'ю дитини, сказала: «ちょっとお待ち下さい、お母さん» – «Будь ласка, почекайте трохи, мамо», використовуючи шанобливу форму «мати» і ввічливу форму дієслова «чекати». Кен (3 роки), роблячи вигляд, що він комірник, сказав: «またお出でになってください» – «Будь ласка, приходьте знову», використовуючи ввічливу форму, яка застосовується коли клієнт залишає магазин. Як згадувалося раніше, знайомство з формами あいさつвідіграє ключову роль в поступовому ознайомленні дітей з ввічливими формами. Наприклад, いってらしゃい, яке говорять, коли хтось іде з дому, складається з ввічливої форми дієслова «йти», а саме いらっしゃる. Аналогічно, вираз «いらっしゃいませ!» – «Ласкаво просимо!» використовують діти, коли грають роль комірника та вітають клієнтів.

Під час використання謙譲語 діти, так само як і у випадку з尊敬語, використовували шаблонні висловлювання, такі як «いただきます» – «Я покірно приймаю цю їжу» або «まいります» – «Я покірно їду». Діти часто намагаються використовувати скромні предикати при відтворенні магазинних сценаріїв, в яких вони зображують комірників і клієнтів. Наприклад, коли Кен (3 роки) видавав себе за клієнта в супермаркеті, який не може вирішити, купити яблука чи мандарини, він сказав: «こちらをいただきます» – « Ці, будь ласка», використовуючи шанобливе дієслово いただきます і ввічливу форму слова こちら. Кен був знайомий з цією формою дієслова завдяки використанню ввічливого виразу «いただきます», який використовується перед прийняттям їжі. Було також кілька прикладів використання скромних іменників (наприклад, 母для «мати»). Діти спочатку використовували ритуальні соціальні функції, щоб дізнатися, ввічливу чи скромну мову в межах певного контексту застосувати.

Діти також змогли перемикатися з одного рівня ввічливості на інший, в залежності від характеристик мовця і адресата. Юріко (5 років), роблячи вигляд, що телефонує додому, сказала молодшій сестрі: «ママに変わって», а потім почала розмовляти з матір'ю вживаючи форми ます/です та звертаючись до мами – «母»(はは).

Таким чином, такі дослідники, як Кленсі (1985), Іідзіма (1974) і Мураісі (1973) зробили висновки, що імовірно діти спочатку пов'язують певні ввічливі вирази з конкретним контекстом (часто ритуальною соціальною процедурою, такою як вітання) [9, с. 213–250]. На самому ранньому етапі, вони отримують безцінний мовний досвід, шляхом копіювання діалогів, які вони чують навколо (наприклад, телевізійних програм, розмов дорослих тощо). Поступово вони починають усвідомлювати мовні правила, які лежать в основі ввічливих виразів, починають розуміти базові міжособистісні фактори, а потім узагальнюють ці форми у більш широкому контексті. Пізніше формальне навчання дає дітям конкретні знання, що стосуються певних мовних форм.

Мідзутані запропонував власну класифікацію факторів, які визначають, який тип ввічливості використовувати при спілкуванні японською мовою: ступінь знайомства, вік, соціальні відносини, соціальний статус, стать, членство в групі і ситуація [12, с. 29–47]. Дані дослідження показують, що з самого раннього віку, діти чутливі до таких факторів, як вік, ступінь знайомства і положення у суспільстві. Ступінь знайомства і вік тісно переплітаються при визначенні рівнів ввічливості, так як діти більш схильні використовувати ввічливі форми з незнайомим людьми похилого віку, на відміну від незнайомих дітей молодшого віку або однолітків.

Таким чином стає зрозумілим, що поширена думка про те, що більшість японських дітей не може використовувати 敬語, пов'язана з тим, що вони не мають нагоди використовувати їх у повсякденному житті. Але коли дітям були запропоновані рольові ігри і широкий спектр ієрархічних відносин, вони продемонстрували здатність використовувати форми 敬語. У той же час, використовуючи 尊敬語та丁寧語діти роблять два типи помилок: помилки в мовній формі, що випливають з морфо-синтаксичних, семантичних і лексичних складнощів, і помилки у виборі правильного референта, що спричинено міжособистісними складнощами. У родинному колі найчастіше дитина використовує丁寧語 звертаючись до батьків, а батьки використовують просту нечемну мову стосовно дітей. Хоча останнім часом спостерігається ситуація, коли діти також використовують звичайну просту нешанобливу мову стосовно батьків [11, с. 188–196].

Для того, щоб стати компетентним користувачем мови, дитина повинна освоїти різні мовні форми, які відзначають різні регістри ввічливості і дізнатися, коли і як використовувати їх належним чином. З віком, спираючись на кращі граматичні навички й більш розвинені когнітивні здібності, а також більш широкий соціальний досвід, діти поступово розширюють свій репертуар ввічливої мови, який стає все більш придатним для ефективного спілкування в різних соціальних колах.

Отже, спираючись на думку вітчизняних і зарубіжних японознавців та на дані наведених нами експериментальних досліджень ми можемо зробити висновок, що, попри тенденції до спрощення і трансформацій, мова кейго є невід'ємною

складовою функціонування японського суспільства. Японські діти на досить ранньому етапі успішно опановують основи ввічливої мови в родинному колі, а також швидко вчаться аналізувати соціальний контекст і фактори, що впливають на вибір тієї чи іншої лексеми або граматичної конструкції. Цілеспрямовано вдосконалюються навички правильного використання ввічливої мови під час дошкільного та шкільного навчання і подальшої професійної діяльності. Ввічлива мова продовжує відображати стосунки соціальної ієрархії в японському суспільстві, і тому найближчим часом, хоч і в дещо зміненому вигляді, збереже свої позиції в сучасній японській мові.

Література:

1. Алпатов В. М. Категории вежливости в современном японском литературном языке / В. М. Алпатов. – М. : Наука, 1973. Издание 2-е. – М., УРСС, 2006. – 238 с.
2. Алпатов В. М. Система личных местоимений 1-го и 2-го лица в современном японском языке / В. М. Алпатов // Теория и типология местоимений. – М. : Наука, 1980. – С. 79–92.
3. Асаи Макото. Дисукудзёкки бангуми но котоба / Асаи Макото // Бункэн гэппо. – № 11. – 1978. – С. 25.
4. Головнин И. В. Грамматика современного японского языка / И. В. Головнин. – М. : Издательство Московского университета, 1986. – 321 с.
5. Зализняк А. А. Русское именное словоизменение / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – С. 24–25.
6. Оиси Хацутаро. Нэнрэйсо то кэйго / Оиси Хацутаро // Кэйго но субэтэ (специальный выпуск журнала «Кокубунгаку»). Токио, 1966. – С. 4.
7. Смирнов Д. Руководство к изучению японского языка / Д. Смирнов. – СПб. : типография Ф. Елеонскаго, 1890. – С. 133–136.
8. Танака Акио. Кэйго ронги ва надзэ окору / Танака Акио // Гэнго сэйкацу. – № 6(213). – 1969. – С. 15.
9. Clancy P. M. The acquisition of communicative style in Japanese. In B. Schieffelin & E. Ochs (Eds.), Language socialization across cultures. – New York : Cambridge University Press, 1986. – P. 213–250.
10. Corsaro W. Young children's conception of status and role // Sociology of Education. – 52. – 1979. – P. 46–59.
11. Ervin-Tripp S. M. The Comprehension and production of requests by children. Papers and Reports in Child Language Development, 8, 1974. – P. 188–196.
12. Mizutani Osamu. Japanese: The Spoken Language in Japanese Life. – Tokyo, 1981. – 96 p.
13. Rodriguez J. Elements de la grammaire japonaise, traduite par M. C. Landresse. – Paris, 1825. – 298 p.

УДК 821.161.2–32 Хвильовий.09

Н. Ф. Соценко,
Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, м. Харків

МОВА ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ В НОВЕЛІ М. ХВИЛЬОВОГО «КІТ У ЧОБОТЯХ»

У статті досліджується функція лексико-фонетичного складу мови Хвильового у ранній новелі «Кіт у чоботях», яку можна розглядати як зразок стильової манери автора. у статті представлено взаємозв'зок звуку та кольору. Це дозволило простежити зв'язок між жанровими особливостями новели та мовними експериментами автора.
Ключові слова: *новела, лексика, ритм.*

В статье исследуется функция лексико-фонетического состава речи Хвылевого в ранней новелле «Кот в сапогах», которую можно рассматривать как образец стилевой манеры автора. В статье представлена взаимосвязь звука и цвета. Это позволило проследить связь между жанровыми особенностями новеллы и речевыми экспериментами автора.
Ключевые слова: *новелла, лексика, ритм.*

The article deals with the function of lexical and phonetic composition of Hvylevoy's speech in the early short story «The Puss in Boots», that can be considered as a model of the author's style manner. The interaction of a soud and colour is presented in the article. It allowed to trace the connection between the genre peculiarities of the short story and the speech experiments of the author.
Key words: *short story, vocabulary, rhythm.*

Сучасний лінгвостилістичний підхід до аналізу мови художніх творів вимагає врахування усіх компонентів тексту. Мовний рівень літературних творів розглядається як одна із складових художньої структури. Предметом більшості досліджень в сфері лінгвостилістики є засоби мовної виразності, що складають особливу естетичну систему письменника [3, 5, 7, 8, 9].

Творчість М. Хвильового привертала увагу дослідників різних поколінь, але традиційною є думка, що новела «Кіт у чоботях» (1921) належить до учнівських творів [1, с. 285], тому інтерес науковців був спрямований на тексти, написані пізніше. Агєєва В. П. вважає «ключем до розкриття стильової магії М. Хвильового … новелу «Арабески» (1927)» [1, с. 285]. Уявляється, що мова новели «Кіт у чоботях» презентує всі особливості стилю Хвильового, який «засвідчував утвердження нової манери письма» [1, с. 285]. Новела як жанр давала можливість для експериментальних досліджень.

Аналізуючи текст новели стає зрозуміло, як її естетичний зміст реалізується засобами композиції, образної системи і мови. Полісемантичний зміст новели має єдиний «фокус – художнє бачення дійсності образом автора». У новелі «Кіт у чоботях» образ автора співпадає з образом оповідача. «Вона писала так: «Товаришу Миколо (це до мене, Микола Хвильовий)»» [10, с. 166]. Свідомістю реципієнта «товариш Микола» сприймається як молода освічена людина, письменник, який ще зовсім недавно був бійцем. Але війна скінчилась і настав час рефлективної дії, час осмислення подій, що відбулися і відбуваються. Отже, авторське «Я» представлене в новелі двома іпостасями: автор-оповідач і персонаж твору одночасно.

Формою викладу Хвильовий обирає розповідь від першої особи,(що в значній мірі ліризує епічний твір), це суцільний монолог, який імітує плин думки, потік свідомості письменника-оповідача. Мовлення від «я» часто переривається запитаннями до самого себе.

У новелі «Кіт у чоботях» письменник пише про жінку, з якою його звела доля в роки революційних потрясінь і одбирає для цього лише два епізоди: перший – він і вона на війні, але не в момент бою (що надзвичайно важливо для розуміння твору: не героїзувати час); другий – він і вона в мирному оточенні. Така імпресіоністична фабула новели. Специфіка новели вимагає конденсації виразових засобів, художнього лаконізму. Новела не має можливостей широкої описовості, детального розгортання подій, формування характерів. Багато матеріалу, лишається за рамками оповіді. Однак окреслити її лише так, це означає не помітити «латентні сенси» (вираз Ю. Безхутрого).

Новела «Кіт у чоботях» починається зненацька, як продовження перерваної бесіди, начебто уявний співрозмовник добре знає, про що говорили раніше.

«Отже, про *глухе слово*:» [10, с. 154] (тут і далі курсив мій – Н.С.)

Читач мусить здогадатись, хто той уявний співрозмовник, з яким можна говорити про слова? Зі змісту новели він розуміє, що помилився, співрозмовника, навіть мовчазного нема, він потрапив до творчої лабораторії письменника, став свідком народження художнього твору.

Автор новели «Кіт у чоботях» постав перед проблемою визначення жанру свого твору «Я … хочу, … щоб була пісня пісень, …щоб був – Гімн» [10, с. 155] і вибору імені для своєї героїні. Саме з цього епізоду починається новела. Ми застаємо його у процесі роздумів і сумнівів («Хіба я створю гімн?» [10, с. 155], «Я … не роман пишу, а … маленьку пісню» [10, с. 156], «Коли я буду відомий письменник, тоді я напишу велику драматичну поему: «Кіт у чоботях»» [10, с. 159]). З таким же напруженням автор розмірковує і над питанням: чи лишити їй ім'я, яке вона одержала при хрещенні чи називати так, як її звали в загоні. Ось він стоїть перед дилемою, що вибрати: Гапка чи товариш Жучок. Далі ідуть філологічні, мовні, етимологічні і етичні дослідження, пов'язані з асоціативним мисленням.

«Гапка – глухо.

А от *гаптувати – це яскраво*, бо гаптувати: вишивати золотом або сріблом.

…А то буває гаптований захід, буває схід, це коли підводиться або лягає заграва.

Гаптований – *запашне слово*, як буває лан у вересні або трави в сіновалах – трави, коли йде з них дух біля плавневої осоки» [10, с. 155].

Асоціативна уява письменника використовує незвичну метафору: *слово глухе, яскраве, запашне.* Метафора будується на порівнянні слова з кольором, запахом, звуком. А асоціативний ланцюг веде до ім'я жінки. Так створюється мальовнича картина, уявний екфрасис: написаний яскравими духмяними фарбами. І тут автор не шкодує поетичних засобів мови. На маленькому відрізку тексту він використав і метафору, і порівняння, і уособлення – це складові тропів.

Тропи відіграють дуже важливу роль в інтерпретації тексту. Але слід зауважити, що лексична система мови уже сама по собі містить образність, а в літературному творі образність твориться узуальною і контекстуальною образністю слів. Лексика використовується письменником для змалювання суспільно-політичних ситуацій.

© Н. Ф. Соценко, 2015

Хвильовий вдається до узуальної образності, малюючи стосунки, які склалися між червоноармійцями і Гапкою, товаришем Жучком. «… Іноді ми їй кажемо:

– Слухай, товаришу Жучок! Чи не можна з тобою пожирувати?

Тоді ми чуємо:

– Дзуськи!» [10, с. 159]

Згрубіло-жаргонні слова «пожирувати», «дзуськи», в яких виражені дружньо-іронічні відносини між жінкою і чоловіками мають вульгарно-просторічне забарвлення, і це робить їх емоційно експресивними, багатоплановими. В них прихована і авторська іронія, і заздрість чоловіків «пареньку».

Слово «пожирувати», безумовно відноситься до експресивної лексики, має знижену стилістичну конотацію, бо в ньому чути жарт, фамільярність у стосунках. Так говорять люди у новелі про кохання. Не залицятись, навіть не загравати, не упадати, а «пожирувати». Змістове навантаження дієслова просторічного характеру полісемантичне. Воно приховує іронію автора, легкий сум оповідача, підкреслює цинічність героїв. Вульгарний жарт вживається по відношенню до найвищих, найпрекрасніших, найінтимніших людських стосунків. Іронічний зміст фрази примушує замислитись над її підтекстом.

У новелі «Кіт у чоботях» Хвильовий дбає про виразність, соціальну і психологічну значимість діалогу. Діалоги конструюються то як розмова двох голосів, то як багатоголосся в масових сценах, то як психологічно двопланове внутрішнє мовлення-думання. Але в цій новелі його персонажі не мають монологічної мови, яка б впліталась у тканину оповіді. Їх мова позбавлена внутрішнього мовлення, як і самі носії її – багатого внутрішнього світу. Вона небагатослівна, насичена неологізмами соціального і політичного змісту, пронизана стурбованими інтонаціями. Письменник фіксує складні процеси свідомості, що знайшли вияв у слові. Мова персонажів стає не стільки засобом індивідуальної характеристики, скільки глибоких історичних зрушень, засобом характеристики епохи. Лексичні одиниці, вживані автором, багатофункціональні. На сторінках невеликого за обсягом твору Хвильовий змальовує великі групи людей, маси, народ, як в широких епічних полотнах. Для цього використовується засіб знеособлювання: у героїв немає власних імен. Є «одиниця вагона», «муралі революції», «незграбний хохол», «пареньок», «товариші». Така ж неяскрава, позбавлена індивідуальних рис і мова персонажів, мова зневільованих людей. Вона не має зв'язку з народним ґрунтом, народними традиціями, культурою. Хвильовий робить основний опір на мову персонажів як засіб характеристики епохи і їх самохарактеристики.

«Єфто пятой вагон-антірнаціональной. І скажу я тобє, братяц, про народи. Латиш – єфто тіш, смірной народ, мудрай, єврей – тож нічяво. Ходя катаяць аль тутарін –суворай і вєрнай народ. А вот єфтот хахол – паняхіда: как завоя про поля аль про дєвчину – тякай!» [10, с. 158].

Усе смислове навантаження речення звернене до психологічного заглиблення і ніби фіксує процес думання, процес свідомості. Хвильовий використовує різні прийоми відтворення внутрішньочуттєвої сфери людини. Деякі міркування знаходять вияв у слові, деякі тільки зринають з глибин пам'яті:

«І раптом:

Ой на горі та женці жнуть.

Ей ви, хохли! Чого завили? Буде панихидити – і так сумно» [10, с. 158].

Наведені приклади не є діалогом у традиційному розумінні. Письменник представляє структури, що мають характер власної, прямої репліки персонажу, але передаються оповідачем. Кожна із наведених реплік створена своєрідними засобами мови. У мовній партії першого персонажа поєднані лексичні і фонетичні мовні засоби: діалектизми, жаргонізми і ритм та звукова спорідненість. Лексичний пласт представлений діалектною, згрубілою, побутовою мовою: «тіш, нічяво, паняхіда, завоя, хахол». Хвильвий знову вдається до узуальної метафори, передаючи міркування персонажу про особливості кожного народу, які завершуються зневажливою промовою на адресу українського народу. Українець образливо називається «хахлом» і порівнюється його характер, вдача з панахидою (церковна служба по померлому), а його пісня – з виттям. Зазначимо, що дієслово вити тлумачиться як дія, в результаті якої собаки, вовки та інші тварини видають протяжні, високі та жалібні звуки, що це слово із розмовної лексики має ознаки зниженої конотації [4, с. 115].

Глумлива інтонація створюється узуальною метафорою, але не вичерпує до кінця змісту репліки. Використовуючи деякі фонетичні особливості автор змальовує образ псевдо інтернаціоналіста, повідомляє не лише про національну належність мовлянина, а й змальовує його політичні уподобання, змінюючи звуковий образ слова інтернаціональний на «антірнаціональний». Фактично він використовує антонімічні префікси в слові. Префікс інтер (лат. inter – між) має лексичне значення об'єднання. Префікс анти (грец. anti…) вживається для вираження протилежності або ворожості чому-небудь. Так читач потрапляє не до інтернаціонального вагону, а до вагону, де панують націоналістичні погляди. Передається глибоко прихований настрій письменника: його біль за свій народ і завуальована іронія над результатами інтернаціонального виховання державою своїх громадян.

Використовуючи російський діалект прикордонних місцевостей Чернігівської, Сумської і інших областей України в мові псевдо інтернаціоналіста, Хвильовий не тільки змальовує культуру мови та натуральність її для жителів певної місцевості, а й зображує рівень свідомості свого героя і своє ставлення до таких людей. Автор полемічно заперечує думку свого персонажу стосовно українського народу і його пісенної творчості. Роль рядка із пісні, який вводиться в мовну тканину новели багатофункціональна. Вона не тільки свідчить про глибоке знання автором народної культури, а й величезну пошану до українського фольклору, до історії українського народу. Спорідненість цих елементів створює аранжування реплік, яке допомагає зрозуміти і мовний ритм.

Ритм у новелі Хвильового не є орнаментом, зовнішнім по відношенню до змісту. Тому ритмічна організація тексту також стилістично ревалентна. Інформація, яку несе ритм, не завжди може бути виражена в словах. Тому ритм поглиблює зміст твору. Ритм наведеної вище репліки уповільнений, він передає міркування вголос, процес складний і незвичний для героя новели. Автор повторює однаково побудовані синтаксичні комплекси, слова, звуки: «Єфто пятой вагон, …єфто… смірной народ…, єфтот хахол…» [10, с. 158].

Авторські фонетичні засоби підвищують експресивність мови, її емоційне і естетичне враження, пов'язане з звуковою тканиною мови.

Для того, щоб естетично впливати, звукова сторона мови повинна виділятись, звертати на себе увагу. Цікавий аспект взаємодії звуку і кольору у цій репліці, він підкреслює давно відомий інтуїтивний зв'язок між кольором і звуком. Звук [а] називають червоним, [о] – світло-жовтим. У розглянутій репліці автор 28 разів повторює [а] і 22 рази [о], тобто він творить кольоровий малюнок у підсвідомості читача звуковою семантикою. Швейцарський професор, доктор Макс Люшер дає психологічну характеристику червоному кольору: «Червоний колір відповідає античному елементу «вогонь», холерично-

му темпераменту, а в категоріях часу – сучасності (тоді як жовтий вказує на майбутнє)» [6, с. 23]. «І чим більше червоний переходить у жовтий, тим більше роздратованість переходить в збудження. А Ернест Юнгер констатував: «червоний колір – колір володарювання і бунтарства»» [6, с. 25]. Так, звукова палітра твору в поєднанні з іншими художніми засобами становить єдине ціле і впливає на свідомість читача.

Проблема детермінізму дійсності інтертекстуально пов'язує новелу Хвильового з літературою XIX ст. Автор начебто знову, на новому історичному етапі досліджує, як сучасність вплинула на свідомість людини, зруйнувала чи збагатила її морально, духовно, тобто проводить розвідку у царині свідомості людини, яка пережила історичні катаклізми, пов'язані зі зміною соціально-економічної формації. Та молодий автор навіть не полемізує з концептуальними висновками літератури XIX ст., бо прагне сформувати нові засоби зображення дійсності. Естетичні завдання вплинули на мовну стилістику новели. Перспективним ми вважаємо дослідження у ранній новелі Хвильового і синтаксичних елементів мови.

Література:

1. Агєєва В. П. Микола Хвильовий / В. П. Агєєва // Історія української літератури ХХ століття: У 2 книгах [за ред. чл.-кор. НАН України В. Г. Дончика]. – Кн. 1. К. «ЛИБІДЬ», 1998. – С. 284–290.

2. Безхутрий Ю. Хвильовий: проблеми інтерпретації : [монографія] / Ю. Безхутрий. – Х. : Фоліо, 2003. – 495 с.

3. Варинська А. М. Антономія в аспекті ідіостилю мовної особистості Миколи Хвильового [Електронний ресурс] / А. М. Варинська. – Режим доступу : librar. org. ua / sections _ load. php ? S= culture _ science _ education ig=219

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – С. 115.

5. Ленська С. В. Експресіоністичність стилю малої прози М. Хвильового [Електронний ресурс] / С. Ленська. – Режим доступу : file:///C: / Users/ Пользователь/Downloads/Fil_ Wfuk_ 2012_3_8.pdf

6. Люшер Макс. Магия цвета / Макс Люшер. – Харьков : Изд-во Сфера; Сварог, 1996. – 432 с.

7. Синтаксичні та стилістичні функції займенників (на матеріалі творів М. Хвильового) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bibliofond. ru/ view. Aspx? Id=730415

8. Степанова О. І. Синоніміка прикметникових лексем та їх місце в художніх текстах Миколи Хвильового / О. І. Степанова // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2008. – Вип. 10. – С. 134–142. – Режим доступу : eprints.edu.ua/52/1/NZ_ Vyp_ 10.pdf.

9. Рожило Л. Експресивний синтаксис М. Хвильового [Електронний ресурс] / Л. Рожило // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. – № 6 : Філологічні науки. – С. 16–19. – Режим доступу : bibliofond. ru / view. aspx ? id = 730415.

10. Хвильовий М. Твори : У 2 т. / Микола Хвильовий.– К.: Дніпро, 1990.– Т. 1. – С. 154–167.

УДК 82-6

В. Б. Стернічук,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПРОЦЕС ВІДНАЙДЕННЯ НОВОЇ ІСТИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТУВАННЯ Є. ЧИКАЛЕНКА – А. НІКОВСЬКОГО)

У статті розглядається епістолярний діалог Є. Чикаленка – А. Ніковського як сукупність парних текстів – документів писемного спілкування суб'єктів, що в підсумку складають цілісний текст, набувають жанрово-стильової визначеності та завершеності, зафіксованої у книжковому виданні. Авторська постать у такому діалозі проявляється завдяки стильовій домінанті, адже специфіка епістилю спрямована на те, щоби максимально об'єктивно розкрити особу автора та адресата. Епістолярні тексти Є. Чикаленка – А. Ніковського – це стилізована літературна форма спілкування, перенесена у площину листа.
Ключові слова: *епістолярний діалог, епістиль, комунікація, автор, адресат, інтертекстуальність.*

В статье рассматривается эпистолярный диалог Е. Чикаленка- А. Никовского как совокупность парных текстов – документов письменного общения субьектов, что в результате составляют целостный текст, получают жанрово-стилевую определенность и завершенность, зафиксированную в книжном издании. Авторская составляющая в таком диалоге проявляется посредством стилевой доменанты, специфика эпистиля направлена на то, чтобы максимально обьективно раскрыть автора и адресата. Эпистолярные тексты Е. Чикаленка – А. Никовского – это стилизованная литературная форма общения, перенесенная в сферу письма. Эти эпистолярные послания стали подтверждением существования и развития в украинской литературе нового жанра – эпистолярного диалога. Издание эпистолярных масивов известных украинцев с позиции парной перспективы демонстрируют поетику, мотивы, стиль, проблематику диалога.
Ключевые слова: *эпистолярный диалог, эпистиль, коммуникация, автор, адресат, интертекстуальность.*

The article deals with epistolary dialogue of E. Chykalenko – A. Nikovsky as a set of paired texts written communication – subjects of documents that in resulting constitute integral text, obtain genre and stylistic definition and completeness fixed in book publishing. The author's component in such a dialogue is manifested trough stylistic unit, specificity of epistyle aims to reveal the author and the addressee more objectively. Epistolary texts of E. Chykalenko – A. Nikovsky – stylized literary form of communication carried over into the sphere of writing. These epistolary messages have confirmed existence and development in Ukrainian literature a new genre – the epistolary dialogue. The epistolary dialogue is a compositional form that allows reconstructing the whole structure of the letter. Edition of the epistolary texts of famous Ukrainians from the position of pair perspective demonstrate poetic, motives, style, dialogues problem, clearly define the character of the author
Key words: *epistolary dialogue, communication, author, addressee, intertextuality.*

Епістолярій на сьогодні є, мабуть, найактуальнішим жанром документалістики у літературознавчих дослідженнях. Ще починаючи зі Стародавньої Греції, майстерність у листуванні входила до курсу риторики та передбачала певні вимоги до послань: вступне слово, головна частина, заключна частина. Відомо, що такою схемою послуговувалися Платон, Сократ, Аристотель. Однак у Середньовіччі такий епістолярний стиль трактувався як архаїчний. Кількість тодішніх частин нормативної епістоли збільшилася до п'яти – додалися преамбула і так зване прохання. Вартими уваги, з огляду на сказане, є «Листи до Елоїзи» П'єра Абеляра. Крім того, його твір – це втілення концепції діалогізму: людина потребує іншу для спілкування. Увага акцентується на діалогічності мовлення, де має місце діалогічна напруга і суперечливі думки зводяться у діалогічному двобої [1].

Філологія трактує листовну комунікацію неоднозначно. Одні науковці (Л. Щерба, Г. Винокур та ін.) трактували епістолярій як різновид якогось окремого функціонального стилю; інші (І. Гальперін, А. Акішина тощо) пов'язують його з бахтінською теорією мовленнєвих жанрів. О. Цицаріна, О. Москальська, Н. Бєлунова вбачають у кореспонденції особливий різновид тексту. Ще одна теорія, висунута російськими науковцями, стосується потрактувань листовної комунікації як одиниці епістолярного жанру, репрезентованого в різних термінах: епістолярна мова (А. Григор'єва), епістолярний ряд (Г. Журавльова), епістолярна манера, форма (Е. Єліна, А. Квятковський, Л. Крупчанов, В. Лєвін, О. Протопопова), епістолярний тип тексту, епістолярний жанр, представлений цілою низкою підстилів (Т. Власенко), особливий тип тексту (Л. Ніжнікова), епістолярна література (А. Горнфельд, В. Муравйов, Л. Тимофєєв, Д. Урнов) тощо.

Однак такі підходи до вивчення епістолярію не відкривають усієї палітри жанрових модифікацій листа, його природи та місця у літературі, а навпаки – створюють додаткові питання щодо статусу епістолярію та однозначності у визначенні терміна. На тлі посиленого зацікавлення епістолярієм видатних письменників та епістолярієм загалом особливо чітко видно слабкість теоретичних концепцій, які не встигають за літературною ситуацією. В окремих випадках, коли йдеться про непересічні постаті культури, листування двох людей може перетворитися на захопливу історію стосунків, з напругою, конфліктами, персонажами, які нагадують драматичний твір або ж листовний роман. Водночас це «роман», який виростає безпосередньо з життя, співвідноситься з літературою факту. З іншого боку, зразки листування двох осіб, надруковані однією книгою (останнім часом такі книги виходять усе частіше), видають зумисну «драматургію» стосунків, демонструють рольову настанову авторів. І таким чином творять цілісний твір, який має не тільки загальнокультурну вартість чи біографічну цінність, якщо йдеться про класиків, а цікавий сам по собі, як твір максимально ліризований, із підвищеною мірою відвертості і правдивості. Крім того, автори переносять на листування особливості власного стилю, вміщують у листування багато питань, пов'язаних з естетикою та поетикою, процесом творчості, різноманітними філософськими проблемами.

Епістолярні діалоги письменників публікуються останнім часом усе активніше. Тому варто було би розглядати авторські парні тексти як своєрідне жанрове утворення, що отримує теоретичне обгрунтування та свої жанрові характеристики. Отже, епістолярний діалог (німецький відповідник Briefwechsel, тобто листування) будемо розглядати як сукупність парних текстів – документів писемного спілкування суб'єктів, що в підсумку складають цілісний текст, набувають жанрово-стильової визначеності та завершеності, зафіксованої у книжковому виданні. Епістолярний діалог вважаємо тією композиційною формою, що дозволяє відтворити цілісну структуру листа, з огляду на двосторонню експліцитну перспективу автора та адресата.

Якщо німецькомовна епістолографічна школа використовувала діалогічну домінанту епістолярію як жанровизначальну, то україномовних видань, що подавали би парну перспективу респондентів, практично не було. Проте останнім часом вийшли друком книги листувань українських письменників та культурних діячів, побудовані за принципом діалогу:

© В. Б. Стернічук, 2015

«Вибране листування на тлі доби. 1992-2002» Оксани Забужко та Юрія Шевельова (К., 2011), «Євген Чикаленко, Андрій Ніковський. Листування. 1908-1921 роки» (упорядники Надія Миронець, Юлія Середенко, Інна Старовойтенко; К., 2010), «Євген Чикаленко, Сергій Єфремов. Листування. 1903-1928 роки» (упорядник Інна Старовойтенко; К., 2010), «Євген Чикаленко, Петро Стебницький. Листування. 1901-1922 роки» (упорядники Надія Миронець, Інна Старовойтенко, О. Степченко; К., 2008). Оскільки специфіка названих епістолярних діалогів не була предметом окремих студій, то, з огляду на недослідженість, варто розглянути еволюцію стилю, природу мотивів названих авторів тощо.

За принципом діалогу побудоване листування Євгена Чикаленка – Андрія Ніковського. Епістолярій цих українських громадсько-політичних діячів частково вже був темою літературознавчих студій (розвідка І. Старовойтенко «Епістолярний діалог Є. Х. Чикаленка з А. В. Ніковським» та дисертаційне дослідження Ю. Середенко «Творча спадщина А. В. Ніковського як джерело дослідження громадсько-політичного та культурного життя України першої третини ХХ ст.»), однак корпусне видання епістолярних діалогів обох респондентів здійснюється вперше. Вибране листування, що тривало 14 років (1908-1921 рр.), налічує 197 листів. Листування виявляє характер взаємин респондентів, містить біографічні відомості про авторів та відображає основні настрої і події епохи.

Епістолярне розуміння побудоване на прихильності старшого наставника до молодшого – публіциста-початківця, студента історико-філологічного факультету, та незаперечній поступливості останнього і слухняності щодо батьківських настанов видавця і мецената Чикаленка. Такий вектор діалогу вже заздалегідь створює покровительсько-вдячний тон епістолярних послань: «Послухаю Вашої поради вже через те, що вона дуже щира і погляд Ваш на мої попередні писання ні крихти не відгонить думкою видавця часопису, а вдумливого уважного читача» (лист А. Ніковського від 26.07.1909) [3, с. 40]. Або ще емоційніше: «Тепер, що мені робити? Якщо Ваша ласка, Євгене Харламповичу, напишіть мені та порадьте, як і куди вдатися. <…> Рятуйте, Бога ради, Євгене Харламповичу – радьте що-небудь, бо мені дуже скрутно і, знаєте, ота бадьорість десь від мене упливає від сих перспектив» (лист А. Ніковського від 16.05.1911) [3, с. 59].

Відчуття довіри до партнера в діалозі сприяє всебічному розкриттю респондентів, «оголює» правдиві емоції, виказує інтимне: «Мені завше чогось саме Вам хочеться висловити моє інтимне, хоч і не годиться воно отак, із справ почавши, на балачку переходити» (лист А. Ніковського від 19.10.1913) [3, с. 226].

Вочевидь, епістолярне слово, як явище діалогічне, шукає свого адресата не для того, щоб розкрити себе, а для того, за Бахтіним, щоб примусити розкритися шляхом спілкування свого діалогічного партнера [2, с. 293]. З моменту знаходження потрібного адресата автор долучається до процесу віднайдення нової істини. У «Поетиці Достоєвського» М. Бахтін переконував у тому, що людина в діалозі вперше постає такою, якою вона є не тільки для інших, а й для самої себе. «Бути – означає спілкуватися діалогічно. Коли діалог закінчується, закінчується все. Тому діалог, по суті, не може і не повинен закінчитися» [2, с. 294].

В епістолярному діалозі Є. Чикаленка – А. Ніковського батьківсько-синівська тональність послань створена за принципом мікродіалогів: діалогу-поради, діалогу-підтримки, діалогу-сповіді тощо. У такий спосіб підтримується ситуація розмови, яку респонденти мають намір продовжити (ефект незавершеності діалогу, за Бахтіним): «На масницю може знов приїдете в Київ, то наговоримося досхочу»; або ж: «Дуже хотів би побачитись, наговоритись з Вами» (листи Є. Чикаленка від 10.01.1912 та 26.06.1920) [3, с. 102, 342].

Темою епістолярних розмов Є. Чикаленка – А. Ніковського стала в першу чергу сфера професійної діяльності – співпраця молодого журналіста з газетою Чикаленка «Рада», а згодом з українським щоденником «Нова Рада». Ішлося про перші спроби редагування, сміливі рецензії, нищівну критику, формування характеру видання тощо: «Школу громадського такту, принципів толерантности, прийомів газетної праці я здобув тільки «Радою» та через «Раду». Почав з коротеньких дописів, пишу більші статті на громадські та літературні теми – коли, може, й будуть з мене люде для загального добра на полі газетної праці, то знов таки дякуючи «Раді»» (лист А. Ніковського від 8.09.1908) [3, с. 31].

Власне, епістолярій на тлі Української революції (1917-1921) цінний як історичне джерело, як довідка з біографії та життєвих перипетій не тільки згаданих респондентів, але й багатьох інших представників громадсько-політичної еліти – М. Грушевського, М. Вороного, П. Тичини, В. Леонтовича, Б. Грінченка тощо. Так, у кореспонденції Є. Чикаленка звучить пророча думка про те, що «теперішні листи колись будуть цінним матеріалом для історії нашого руху і їх треба берегти, бо в газетах, журналах того не скажеш, що пишеться в листах… …В листі воно вже написано пером, то його не вирубаєш топором. Так, із Вашого яркого листа я виразно уявляю собі фігури деяких з вершителів долі України; може, це й для будущого історика сучасного моменту дасть якісь риси для характеристики багатьох» (лист Є. Чикаленка від 16.07.1917) [3, с. 331–332].

Особливістю стилю епістолярних послань Є. Чикаленка – А. Ніковського є колоритна авторська лексика, яка подається в епістолярному корпусі без змін: «ся справа», «поспитайте», «докінчення статейки», «добре зробилисьте», «дознається міністр», «справи посправляти» «втеряв рівновагу», «справи плохі», «пожду ще днів зо 5» тощо.

Враховуючи редакторські здібності обох респондентів, епістолярний діалог прочитується як добре вичитана газетна стаття чи розповідь із подробицями побутового характеру. З одного боку, це – неприхований намір публікації своєї епістолярної спадщини в майбутньому, а з іншого – спільна професійна риса автора та адресата, що прихильні один до одного. Та, головне, це «довіра» та ставлення до епістолярного діалогу як до самостійного жанру, який дозволяє в спільній епістолярній розмові розкрити приховані грані обох дописувачів: «Ну, публіка! Анархисти-кавунисти, бо в домаганнях названих Вами журналістів нема ні цяточки культурности. Африканська дикість – вимагати собі газети в газеті. І це дійсно – пошесть. Я вже маю маленький приклад в Одесі. А дивіться: Саливон. Другий місяць всього людина до газети шкрябає, а незадоволення таке, ніби він вже три ювілеї справив» (лист А. Ніковського від 4.09.1911) [3, с. 74].

В епістолярній комунікації Є. Чикаленка – А.Ніковського йдеться також про напрацювання та дотримання правил структурованості та чіткості власного стилю. Очевидно, що автори не домовлялися заздалегідь про стиль послань, однак їхня особлива структура очевидна: невеликий вступ, послідовні відповіді на питання адресата («На Ваш лист буду одповідати по порядку. 1) Дуже небажано, щоб Вороний зостався в редакції… 2) Щодо дописів, то я цілком згоджуюсь з думкою розіслати відозву по людях. 3) Думські промови краще друкувати під осінь… <…> 4) Шкода мені, що не довелось побачитись з галичанами… <…> 5) Про друкарню з фундаторами, яких називаєте, нічого не чув. Колись за це діло брались Корольов та Сініцькій, може, це та сама справа» – лист Є. Чикаленка від 9.08.1913), звітність особистого характеру («З тої нагоди, що нема грошей, купив собі портфель за 7 карб[ованців]» – лист А. Ніковського від 11.03.1914), слова вдячності, підтримки й розуміння та побажання: «Щиро Вам бажаю свої справи посправляти. Молотіть, а ми вже одмолотили… язиками» (лист А. Ніковського від 31.07.1914) [3, с. 207, 228, 249].

Створенню діалогічної ситуації в листуванні Є. Чикаленка – А. Ніковського сприяють емоційні реакції-репліки авторів на різні життєві та професійні перипетії: «Він перечислив телеграми од всіх, навмисне, падлюка, проминув привітання

від редакції «Ради»… <…> Я такий лютий на сього добродія, що якби стрів, то, здається, набив би йому морду» (лист Є. Чикаленка від 3.01.1912) [3, с. 95-96]. Не менш емоційні й листи А. Ніковського: «Подумайте: Винниченко позичив у мене 1000 карб[ованців], досі не оддав, випускає газету. Я вже йому револьвером погрожував і справді ношу з собою: як застану ес-дека коло нашої друкарні – уб'ю! Нехай не зманюють» (лист А. Ніковського від 9.04.1917) [3, с. 318].

Листовна комунікація Є. Чикаленка – А. Ніковського, як і будь-яких респондентів, здійснюється завдяки діалогічному мисленню автора та адресата. Це означає вміти володіти своїм словом, взаємодіяти зі словом іншого, вміти «проживати» думки іншого. Розуміння, толерація, підтримка діалогічного партнера є запорукою плідної комунікації: «Прошу повірити, дорогий Євгене Харламповичу, що Ваша матеріальна і моральна піддержка мала для мене величезне значіння: адже я мав взагалі університет кинути, було б надто скрутно. Тепер я принаймні університет скінчив і здоровий» (лист А. Ніковського від 7.05.1912) [3, с. 132].

В епістолярному корпусі Є. Чикаленка – А. Ніковського чітко виражена діалогічна основа листів. Ці епістолярні послання стали підтвердженням існування та розвитку в українській літературі нового жанру – епістолярного діалогу. Видання епістолярних масивів знаних українців з позицій парної перспективи демонструють поетику, мотиви, стиль, проблематику діалогу, чітко визначають образ автора та засвідчують необхідність «двоголосся» задля всебічного розкриття автора й адресата.

Література:

1. Абеляр П. Історія моїх страждань. Листування Абеляра й Елоїзи / П'єр Абеляр ; пер. з лат. Р. Таранько. – Львів : Літопис, 2004. – 136 с.

2. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Бахтин – М. : Сов. писатель, 1963. – 363 с.

3. Чикаленко Є. Листування. 1908-1921 роки / Євген Чикаленко, Андрій Ніковський ; упоряд. Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко ; вс. ст. Ю. Середенко. – К. : Темпора, 2010. – 448 с.

УДК 82. 0 : 821. 133. 1

Н. І. Телегіна, В. В. Гута,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО МЕТОДУ ФРАНСУАЗИ САГАН НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТРОХИ СОНЦЯ В ХОЛОДНІЙ ВОДІ»

З метою визначення творчого методу Франсуази Саган в статті зроблено комплексний аналіз проблематики, основних конфліктів, характерів, структурних особливостей досліджуваного роману. В результаті виявлено як риси реалістичного методу (вплив соціуму на головного героя, пізнавально-аналітичне начало, художній відбір), так і риси екзистенціалізму (проблема вибору, проблема свободи особистості, проблема відчуження, ідея абсурду, рефлектуючий, схильний до самоаналізу і психоаналізу герой). Зроблено висновок, що в романі спостерігається взаємопроникнення реалізму і екзистенціалізму.
Ключові слова: *проблема, конфлікт, абсурд, відчуження, герой.*

С целью определения творческого метода Франсуазы Саган в статье проведен комплексный анализ проблематики, основных конфликтов, характеров и структуры исследуемого романа. В результате выявлено как черты реалистического метода (влияние социума на главного героя, познавательно-аналитическое начало, художественный отбор), так и черты экзистенциализма (проблема выбора, проблема свободы личности, проблема отчуждения, идея абсурда, рефлектирующий, склонный к самоанализу и психоанализу герой). Сделано вывод, что в романе наблюдается, взаимопроникновение реализма и экзистенциализма.
Ключевые слова: *проблема, конфликт, абсурд, отчуждение, герой.*

To define Francoise Sagan's artistic method a complex analysis of the problems, main conflicts, characters and the structure of the investigated novel is made. The theme of the novel is defined as solitude in a love affair caused by estrangement which appears even between those who are eager to be a couple. The psychoanalytical efforts of the author are aimed at the understanding of the reasons for this phenomenon. The selfish tendencies of the character and the urge towards personal freedom are pointed out as things ruining relations. Two conflicts are singled out: the conflict between two absolutely different psychological types of personality and the inner conflict of the main character between his love which presupposes dependence and his yearning for independence and personal freedom. Psychological incompatibility of the main characters is shown through their ability of making a choice and through their different treatment of people and situations. The author accents the influence of the surroundings on the protagonist, Gilles, a typical Bohemian. The main heroine is not a typical one. She is intelligent, uncompromising, passionate, exalted maximalist. These two love each other but it leads them to the tragedy instead of happiness. The idea of absurdity runs through the entire book. The characters are introspective, inclined to depression. All this testifies to the existence of both the features of the realistic trend (the influence of the social surroundings on the main character, cognitive analytical principle, artistic selection) and the features of existentialism (the problem of choice, the problem of personal freedom, the problem of estrangement, the idea of absurdity, the sensitive characters inclined to self-analysis and psychoanalysis). A conclusion is made that a kind of interpenetration of realism and existentialism is observed in this novel.
Key words: *problem, conflict, absurdity, estrangement, character.*

Художній метод – це той важливий елемент без розуміння якого неможливе вивчення творчості письменника, адже він є способом осягнення дійсності, сукупністю принципів ідейно-художнього пізнання та образного відтворення світу. Питання визначення творчого методу Франсуази Саган (1935-2004), автора 22 романів, 2 збірок новел, 7 п'єс, 3 книг нарисів, є суперечливим. Хоча її твори зайняли визначне місце у французькій літературі XX століття, творчість Ф. Саган залишається все ще мало вивченою, що забезпечує актуальність дослідження.

Дослідники творчості Франсуази Саган (Уваров Ю.П., Зонина Л., Евнина Е.М.) акцентували зв'язок творчості Ф. Саган з мистецтвом модернізму [1,152].

Роман Ф. Саган «Трохи сонця в холодній воді» («Un peu de soleil dans L'eau froide»), опублікований в 1969 році, є мало дослідженим як в західному, так і у вітчизняному літературознавстві.

Метою дослідження є визначення творчого методу Ф. Саган. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:
- окреслити проблематику роману «Трохи сонця в холодній воді»;
- визначити структурні особливості роману;
- проаналізувати характери героїв роману;
- дослідити стильові особливості роману;
- зробити висновки щодо методу письменниці.

Об'єкт дослідження – роман Франсуази Саган «Трохи сонця в холодній воді».

Предмет дослідження – творчий метод.

Час, в якій створювала свої твори Ф. Саган (60-70рр.) – це період кризи у французькому суспільстві, період змін у поглядах на мораль. В романі «Трохи сонця в холодній воді» Ф. Саган розкриває тему самотності удвох, спричиненої проблемою відчуження, яке часто виникає навіть між тими, хто кохає і хоче бути разом. Ця тема розкривається через відносини Жиля і Наталі – героїв роману. В заголовку, взятому з вірша Поля Елюара, в символічній формі викладено суть ситуації: «Сонце» справжньої любові осяює, але не може зігріти «холодну воду» бездуховного існування, яке веде головний герой книги – паризький журналіст Жиль. Письменниця показує, що її герою виявилося мало «зовнішньої сторони життя», він гостро відчуває її пустоту, фальш, штучність [2, 53]. Перші сторінки роману Ф. Саган присвячені опису нудьги і смутку головного героя, усвідомлення ним абсурдності свого існування. Авторка детально описує стан депресії головного героя, в якому він знаходиться до знайомства з Наталі. Згодом читач розуміє причини депресивного стану героя, які, загалом, є абсолютно реальними, адже в кожній ситуації він знає, як потрібно вчинити, але чинить інакше заради кар'єри: «Lui, Gilles, capable de tous les excès, désireux de tous les voyages, lui, Gilles le Jeune, était en train de perdre sa vie entre un patron» [3], (Він, Жиль Лантьє, нетерплячий, здатний на будь-яку крайність, Жиль, який прагне об'їздити весь світ, він, ось-ось загубить своє життя під ярмом господаря). Хоча депресивний стан героя передує розглянутим ситуаціям, читач легко усвідомлює, що це типовий для Жиля стиль поведінки. Депресія головного героя, зумовлена його компромісністю. Характерними прикладами є компроміси в професії, неспроможність заперечити начальству: заради кар'єри він мовчки вислуховує образи керівництва про те, що він не є красномовним, і його статті є занадто «академічними». Він розлючений, але переробляє свою статтю, ніби школяр-двієшник, якого залишили після уроків: «Il en avait assez de ce journal…» [3], (Як

© Н. І. Телегіна, В. В. Гута, 2015

же йому остогидла ця проклята газета…). Жиль вважав, що немає права прийняти посаду, яка мала належати Гарньє, тому що це було несправедливо. Гарньє йому подобався як людина, і він не розумів, як через якийсь скандал, що стався з ним, його позбавили права на цю посаду: «Je ne peux pas prendre ce poste, c'est du vol… Je ne peux pas, moi, faire ça à Garnier» [3], (Не можу я прийняти цю посаду, виходить що це крадіжка… не можу я вчинити так з Гарньє.); Але він, незважаючи на це все, приймає нову посаду, далі продовжує працювати, переписувати статті, вислуховувати мовчки критику шефа. Жиль знає, що бувають моменти, коли потрібно посміхатись, намагатись сподобатись комусь, вміти підіграти. Йому неприємно чинити так, особливо у випадку з Наталі, коли після спільного обіду з його шефом, він дорікав Наталі за те, що вона посміла виправити патрона, вказавши що вислів, який він процитував, належить Шамфору, а не Стендалю: «Il était agacé de s'entendre prononcer des phrases semblables. Il se sentait «jeune cadre» ou «vieil employé» [3], (Йому самому противно було, що він говорить такі речі. Він відчував себе «новоспечиним керівником» або «старим робітником»…).

Автор неодноразово ставить героя перед вибором, не тільки в соціальному аспекті, але і у сфері його особистого життя. Оскільки, Жиль є нерішучим, часто вагається, у нього є багато внутрішніх протиріч, то і вибір, найчастіше, не є власне його, у більшості випадків – це результат тиску оточуючих людей. Саме в результаті розмови з Лакуром (рідним братом Наталі), він вирішив забрати Наталі в Париж. В найскладніших ситуаціях вибір робиться за нього, а йому залишається тільки прийняти його: так було, коли Наталі вирішила піти від Франсуа (свого чоловіка): «Dès l'instant qu'elle avait formulé cette idée, qu'elle avait prononcé ces mots, ce n'était plus un choix qui se faisait mais une fatalité qui s'accomplissait» [3] (В ту хвилину, коли Наталі повідомила про своє рішення, вибір був зроблений і залишалось тільки підкоритись долі). «Трохи сонця в холодній воді» – це роман про кохання, зруйноване егоїзмом та прагненням особистої свободи. Егоїзм головного героя твору – Жиля яскраво виражений у наступній цитаті: «Il était fou: un malheureux fou, soucieux avant tout d'une liberté mutile, habitait en lui» [3] (В ньому живе якийсь нещасний божевільний, якому найдорожче за все, є його свобода, нікчемна, непотрібна свобода).

У творі присутні два центральні конфлікти: зовнішній (зіткнення двох особистостей абсолютно протилежних психологічних планів – Жиля і Наталі) та внутрішній конфлікт Жиля (між його коханням до Наталі і його прагненням свободи) : «Quand Nathalie était là, il se sentait piégé, quand elle n'y était pas, c'était presque pire…» [3], (Коли Наталі була з ним, він відчував себе в капкані, а тепер, коли її нема, йому стало ще гірше…). Після зустрічі з Наталі, Жиль почав змінюватись (рідше зустрічався з друзями, намагався не зраджувати Наталі, хоча раніше зради буди невід`ємною ознакою його стосунків з жінками). Він кохав Наталі так сильно, як тільки міг, проте, відмовитися від старого способу життя, звичок йому було нелегко. Внутрішній конфлікт досягає кульмінації в сцені, коли Жан з Жилем сиділи у останнього вдома, пили кальвадос, і Жиль вирішив поділитися з другом своїми думками: «Il se sentait à nouveau l'esprit analyste, subtil, proustien. On ne se sent jamais traître quand on se sent intelligent.

– Vois-tu, quand je l'ai connue, j'étais... tu te rappelles... j'étais écorché vif. Dieu sait pourquoi mais je l'étais. Elle m'a entouré de plumes, mis au chaud, redonné vie. Vraiment. Mais maintenant... Maintenant l'oreiller pèse sur ma figure, il m'étouffe. Voilà. Tout ce que j'aimais en elle, qui me soutenait, son absolutisme, son côté linéaire, son intégrité totale... Tout s'est retourné contre elle…Il aurait dû ajouter, par souci d'exactitude, qu'il était incapable de concevoir la vie sans elle.» [3] (Він відчув, що здатний до психологічного аналізу, тонкого аналізу. Коли відчуваєш себе розумним, зрадником себе не відчуваєш.

– Бачиш, коли я з нею познайомився я був… ну, ти звичайно, пам'ятаєш… з мене ніби шкіру здерли. Бог зна чому, але так все і було. Вона поклала мене на пухову подушечку, зігріла, повернула до життя. Справді. Але тепер… тепер ця подушка давить мені в лице, душить. Ось воно як. Все що я любив в ній і все що підтримувало мене – її власність, її прямолінійність, цілісність, – все це повернулось проти неї… але йому варто було би додати, заради точності, що він не може і уявити собі життя без неї). Але пиха і самозакоханість, звичка виглядати перед Жаном успішним і незалежним зупинили його.

Щоб висвітлити проблему відчуження, авторка вибирає саме ті моменти, які найкраще показують наскільки, головні герої є різними. Жиль – поверхневий, іде на компроміси, нещирий, типовий Дон-Жуан, егоїст, впевнений у собі, легковажний, на нього завжди величезний вплив мало оточуюче середовище. Йому властиве відчуття постійного страху: «…il avait aussi peur des bonnes vagues que des mauvaises, aussi peur de ses nouvelles responsabilités et de la passion de Nathalie que de la médiocrité et de la solitude.» [3], (..особисто він боявся щасливих і нещасливих хвиль, боявся він також і відповідальності, яка чекала його на новому місці, і любові Наталі, самотності, повсякденності). Наталі – прямолінійна, інтелектуалка, максималістка, безкомпромісна, цілісна, пристрасна натура, смілива, екзальтована, королева в будь-якому осередку. За словами автора, у цьому творі вона описує жінку з єдиною пристрастю («La femme d'une seule passion» [4]). Героїня її роману – це жінка, яка сильно кохає чоловіка і для якої більше нічого, крім нього, не існує. Наталі здається божевільною, але водночас Франсуаза Саган зазначає, що в її ситуації така поведінка є логічною [4]. Наталі походить з буржуазної верхівки. Все життя вона займалась самовдосконаленням. Вона мала в житті все, крім великого кохання, про яке читала в романах. В м. Лімож, на прийомі у Руаргів Жиль вперше зустрічає Наталі, красиву, розумну і добру жінку, яка закохалася в нього з першого погляду. Йому здається, що він врятований від своєї депресії її справжнім щирим коханням. Наталі дуже серйозно ставиться до свого почуття, і сам герой думає що він врешті–решт став по-справжньому щасливий. Спокійне життя і благополучна буденність їй набридли: «J'ai eu une vie très protégée, très douce et très ennuyeuse, dit-elle tranquillement. J'imagine que quelque chose comme toi devait m'arriver» [3] (У мене було безтурботне життя, мене оберігали, але мені жилось нудно, – спокійно сказала вона. – Напевно, я повинна була зустріти когось схожого на тебе). Наталі покидає свого чоловіка, комфортний дім і їде з Жилем в Париж. Єдине чого вона прагнула – це глибоке, нестримне кохання, але паризьке життя знову бере у свій вир слабкого, безхарактерного Жиля: «Il se retrouvait avec ses pairs, les noctambules, les dégénérés, les alcooliques, les bons à rien» [3] (Ось нарешті він опинився серед своїх, серед дегенератів, алкоголіків, нікчемних людей). Жиль повертається до старих друзів і запевняє себе в тому, що йому потрібна свобода і самотність. Прекрасно усвідомлюючи, що Наталі перевершує його інтелектом, духовністю, порядністю і чистотою почуттів, помічаючи, що Наталі сама того не бажаючи, перебирає на себе увагу тих, для кого ще недавно в центрі уваги був він, Жиль, все гостріше усвідомлює свою недосконалість. Поряд з Наталі в нього поступово розвивається комплекс неповноцінності. Відносини все більше ускладнюються. Через весь твір проходить ідея абсурду: двоє людей не можуть бути разом, хоча і кохають одне одного.

Авторська позиція є об'єктивною, автор не коментує дії героїв, а фіксує їх. Герої постійно вдаються до самоаналізу і психоаналізу один одного. Жиль аналізує свої відносини з Наталі. «Pourquoi lui avait-il parlé d'une semaine ou de deux de séparation? Par défense, sans doute, pour se persuader, en la persuadant, que huit jours sans elle étaient possibles» [3] (Чому він сказав їй, що вони зустрінуться тільки через тиждень або через два? Напевно, це була спроба самозахисту, спроба запевнити себе і її, що він запросто зможе прожити тиждень без неї…). Герої рефлектуючі, гостро реагують на будь-які зовнішні

подразники. Вони – заглиблені в себе, самотні. Психологізм є стильовою домінантою роману. Розповідь супроводжується, певними психологічними спостереженнями і узагальненнями: «Il savait qu'en amour il y en a toujours un qui finit par faire souffrir l'autre et que quelquefois, rarement, cette situation est réversible» [3], (Він знав, що в коханні завжди хтось один в кінці кінців заставляє іншого страждати, і що лиш інколи ролі міняються). Побудова тексту є типовою для психологічного роману, оскільки у даному творі є багато внутрішніх монологів: «mais qu'est-ce que j'ai, qu'est-ce que j'ai?» avec un mélange de désolation et de fureur car il était orgueilleux.» [5], (Та що ж це таке зі мною? Що? – питав він себе з відчаєм і гнівом, так як він був самолюбом). Закінчується роман певною мірою відкрито і символічно: герой зникає в темряві, він у відчаї, не знаючи, як буде жити після втрати коханої. Автор, тонкий майстер психологічної прози, в кінці ледь помітними штрихами розставляє акценти. На питання лікаря, чи є хтось в Наталі, Жиль відповідає, що крім нього в неї нікого немає, прекрасно знаючи, що є і родичі, і чоловік, який кохав Наталі і просив повернутися. Автор тонким натяком дає зрозуміти читачеві, що Жиль усвідомлював, що він став для Наталі сенсом життя. Акцент робиться і на тому, що зруйнувало кохання, яке було взаємним – це егоїзм. Виходячи з лікірні Жиль думає: «Elle n`avait pas pu lui faire ça, lui ôter à jamais ce beau corps vivant si ami du sien, elle n`avait pas pu essayer de lui échapper». (Вона не мала права так чинити, забрати назавжди у нього себе, таку прекрасну, повну життя, таку кохану, вона не мала права навіть намагатися бігти від нього.). Автор ніби підштовхує читача до подальшого психологічного аналізу, розпалюючи його бажання зрозуміти, як і чому таке сталося.

Отже, у даному романі ми спостерігаємо взаємопроникнення двох методів, а саме: екзистенціоналізму і реалізму. Риси реалізму – це вплив соціуму на головного героя твору, пізнавально-аналітичне начало, художній відбір. Ідея абсурду, поставлена в центр роману, типові для героїв настрої відчаю, проблематика роману (проблема вибору, відчуження, нездатності порозумітися, проблема свободи особистості), інтелігентні, рефлектуючі, схильні до самоаналізу і психоаналізу герої, депресії та самотність героїв – це риси екзистенціалізму.

Підняті в цій статті проблеми відкривають можливості для більш глибокого вивчення особливостей творчого методу і засобів розкриття психологічного стану героїв Франсуази Саган, психологічно витончені твори якої все більше приваблюють дослідників.

Література:

1. Евнина Е. М. Современный французский роман / Е. М. Евнина. 1940-1960. – М. : Изд. АН СССР, 1962.

2. Уваров Ю. П. Сучасний французький роман / Ю. П. Уваров. – М. : Вища школа, 1985.

3. Francoise Sagan: «Un peu de soleil dans l'eau froide» : [Електронний ресурс]. URL: http://french-book.net/text/biblio/par/sagan/un_peu_de_soleil_fr.ru.html (Дата звернення: 26.10.2013).

André Durand: Françoise Sagan. Comptoir littéraire: [Електронний ресурс]. URL: http://www.comptoirlitteraire.com/docs/310-sagan-francoise.doc (Дата звернення: 28.10.2013). – P. 22–23.

УДК 821.111.09'06 (71)

І. М. Тимейчук,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

АНТРОПОНІМІКА ЯК ВИРАЖЕННЯ ІНШОСТІ У ПЕРСОНАЖНІЙ СИСТЕМІ РОМАНУ М. ЕТВУД «РІК ПОТОПУ»

У статті проаналізовано функціональне навантаження на імена персонажів роману-дистопії «Рік Потопу» (2009) М. Етвуд та показано, яким чином ім'я героя / героїні вказує на його/її статус як Іншого/Іншої у дистопійному суспільстві
Ключові слова: *антропоніміка, дистопія, великий Інший, малий інший*

В статье проанализировано функциональную нагрузку на имена персонажей романа-дистопии «Год Потопа» (2009) М. Этвуд и продемонстрировано каким образом имя героя / героини указывает на его / ее статус як Другого / Другой в дистопийном обществе.
Ключевые слова: *антропонимика, дистопия, большой Другой, малый другой*

The article analyses names' function of the characters in Margaret Atwood's dystopian novel The Year of the Flood (2009) and demonstrates the way in which the hero's /heroine's name refers to his/her status of the Other in dystopian society.
Key words: *anthroponymy, dystopia, the big Other, the little other.*

Проблема культурної ідентичності канадської літератури постала ще після завершення Другої світової війни та розпаду Британської імперії. Глобалізаційні зміни сучасного світу надали їй особливої гостроти і актуальності. У контексті інтерпретаційних зсувів ключові для інтелектуального дискурсу XX ст. категорії – тотожності і відмінності, закорінені на співвідношенні Я та Іншого, наприкінці XX – на початку XXI ст. зазнають суттєвих трансформацій. Їх найбільш помітно в багатогранній творчості провідної канадської письменниці Маргарет Етвуд (1939 р. н.), яка, заклавши підвалини національного канону, визначила тенденції розвитку канадської літератури і стала чільною, впливовою постаттю сучасної англомовної культури.

Починаючи з 80-х років XX ст. (роман-дистопія «Історія Служниці» (1985)) і знову вже на початку XXI ст. (трилогія «Орикс і Крейк» (2003), «Рік Потопу» (2009) та «МеддАддам» (2013)) авторка осмислює проблеми тоталітаризму, авторитарної свідомості, теократичного фундаменталізму, влади, свободи, колонізації, екології, апокаліптичної катастрофічності, наслідків наукового експерименту, а також проблеми жінки в патріархальному суспільстві тощо.

Творчий доробок письменниці та її романи-дистопії є предметом ретельного вивчення перш за все у західному літературознавстві (Н. Кук, С. Кун, Дж. Розенберґ, П. Л. Томас, А. Дейвідсон, А. Коул, К. Снайдер, К. Стайн та ін.). На відміну від західної літературної критики, проза М. Етвуд, зокрема її романи-дистопії, в українському літературознавстві ще мало досліджені. Цілісному вивченню романістики письменниці присвячено лише дві наукові праці (Н. Овчаренко і М. Воронцової), решта праць представлена переважно жанром наукових статей (Ю. Жаданова, Л. Романчук, Н. Балан та ін.). Однак романи-дистопії «Рік Потопу» та «МеддАддам» опинилися поза увагою вітчизняних науковців.

Серед одних із основних стилістичних засобів М. Етвуд літературознавці виділяють використання займенників та імен. Так, на думку Дж. Ґівнер, авторка використовує займенники у своїх романах, зокрема у дистопіях, для знеособлення персонажів і надання творам автобіографічних рис [6]. У свою чергу, критики (К. Браун, Дж. Ґівнер, Е. Кейлер, К. Керскенс) стверджують, що імена, які у творах М. Етвуд мають різні семантичні значення, забезпечують образність і багатозначність її текстів, наприклад, Оффред – похідне від чоловічого імені Фред («Історія Служниці»); Сноумен / Снігова людина – образ Єті; Орикс і Крейк – походять від назв тварин; святі у релігії Божих Садівників уособлюють імена політиків, вчених, суспільних діячів і т. д. (трилогія «МеддАддам») [4; 6; 8; 9]. Науковці (П. Даз, Дж. Ґівнер, Д. Вуд) зазначають, що М. Етвуд використовує іменування та перейменування, зокрема жіночих персонажів (Оффред, Офглен у романі «Історія Служниці») як засоби контролю і позбавлення персонажів індивідуальності [5; 6; 10]. Однак, серед відомих нам літературознавчих праць, присвячених дистопіям М. Етвуд, немає такої, у якій було б здійснено цілісний аналіз використання імен у романі «Рік Потопу».

Мета нашої наукової розвідки розглянути функціональне навантаження на імена персонажів дистопії «Рік Потопу» М. Етвуд та простежити функцію зміни імені, яку ми розглядаємо як засіб зміни статусу від підпорядкованого «*малого іншого*» до панівного «великого Іншого» (за Ж. Лаканом) і навпаки.

Дискурс Іншого стає ключовим поняттям філософії, психології, культурології, релігієзнавства, соціології і літературознавства XX–XXI ст., коли категорію Іншого розглядають у національному, культурному, расовому, релігійному, статевому та інших аспектах.

Категорію Іншого з позиції постструктуралістичного психоаналізу розглядає Ж. Лакан. Інший, віддзеркалюючи з фройдівської тріади «Воно» – «Я» – «Над-Я» у трьох площинах «Реального» – «Уявного» – «Символічного», розглядається Ж. Лаканом на «стадії дзеркала» як відображення в дзеркалі, від якого «Я» відокремлює себе на стадії власної ідентифікації. Крім того, Інший у філософії Ж. Лакана постає у протиставленні «великого Іншого» як панівного та «*малого іншого*» як колонізованого. Розглядаючи залежність «*малого іншого*» від «великого Іншого», Ж. Лакан виносить її також й за рамки співвідношення людина – людина. «*Малий інший*» стає колонізованим, пригнобленим та відмінним від імперського центру, в той час як «великий» позначає радикальну Іншість – «імперський центр, імперіалістичний дискурс чи навіть саму імперію» [2, с. 155].

В основі сюжету дистопії «Рік Потопу» лежить апокаліптична історія про загибель людства від пандемії. Цей роман – це колаж з 1) проповідей Адама Першого – очільника угруповання Божих Садівників та релігійних віршів і пісень, які обрамлюють його виступи; 2) монологу дівчини Рен (від першої особи однини) та 3) історії персонажа Тобі (від третьої особи однини). Три історії пов'язані між собою, адже обидві протагоністки, Рен і Тобі, які переживають пошесть, на певному етапі життя належали до релігійного угруповання захисників природи – Божих Садівників.

Як особливий засіб формування дискурсу Іншості персонажів виокремлюємо використання імені, яке розкривається як частина ідеологічного задуму М. Етвуд, що виконує кілька функцій. Так, історичні та біблійні імена Божих Садівників у романі встановлюють інтертекстуальний зв'язок з літературними, історичними і релігійними площинами і вказують на спробу авторки підважити панівні релігійні / історичні доктрини.

© І. М. Тимейчук, 2015

У романі «Рік Потопу» зміна імені вказує на поворот опозиційних зв'язків «великий Інший» – «*малий інший*» (Тобі – Тобаята, Рен – Бренда, Зеб – Адам Сьомий – МеддАддам та ін.). Вона виконує кілька функцій: а) по-перше, допомагає читачеві встановити період у межах ретроспективної оповіді; б) по-друге, вказує на зміну статусу: перехід від «*малого іншого*» до «великого Іншого» та навпаки; в) по-третє, є процесом одягання та скидання масок, що зумовлено ідеєю виживання в дистопійному світі.

Протагоністи роману «Рік Потопу» постають перед читачем типовими образами етвудівського шаблону – емоційно заблокованими, які повертаються в минуле у спогадах та «ведуть переговори з мертвими» [7, с. 7]. Вони знаходяться у безвихідних ситуаціях, їх переповнює відчуття приреченості життя, тому їхні ретроспективні оповіді є спробою самоаналізу (за З. Фройдом). У рамках жанру художньої автобіографії М. Етвуд створює психодраматичний ефект, викриваючи внутрішні і зовнішні конфлікти персонажів через призму їхньої ситуативної поведінки в умовах паноптичної реальності.

У романі «Рік Потопу» героїня Рен виступає в образі беззахисної дівчини – абсолютно залежної від своєї матері і шаблонного мислення. Непоодинока зміна імені зумовлюється переважно чужим вибором. За життя з батьками у Компаунді (місті для науковців) дівчину звати Бренда; коли ж її мати Люцерна втікає з дочкою до Божих Садівників, ім'я змінюється на Рен. Дівчина звикає до цього імені, до життя з релігійним угрупованням і згодом починає почуватися щасливою. Примусове повернення до Компаунда сигналізує нову зміну імені на Бренду: «Тепер вона [Люцерна] називала мене Брендою, що, як вона стверджувала, є моїм справжнім іменем» [3, с. 215]. Так мотив називання вказує на підвладну роль дівчинки («*малий інший*») стосовно її матері («великий Інший»), яка дає їй ім'я та обирає їй долю.

За часу життя в Компаунді ім'я Рен трансформується в таке, яке використовують лише друзі, тобто справжнє ім'я переходить у сферу інтимного та слугує своєрідним таємним кодом. Коли батька Рен вбивають вороги Компаунда, сім'я залишається без коштів, Люцерна вдруге виходить заміж і відмовляється платити за навчання доньки в університеті. Щоб почати нове життя та сховатись від матері, Бренда йде працювати у секс-клуб «Скейлз енд Тейлз». Позбувшись батьківського контролю, вона ностальгійно повертається до колишнього імені – Рен, яке для неї символізує свободу й нагадує про щасливі часи. У співбесіді з власником секс-клубу вона одразу наголошує на бажаному імені: «Бренда, чи не так? Так сказала я, але він може називати мене Рен. Я одразу відчула, що можу бути з ним настільки відвертою» [3, с. 302]. Зміна імені вказує на те, що дівчина намагається позбутись материнського контролю і статусу «*малого іншого*».

На прикладі Рен М. Етвуд показує, що у скрутні часи власне ім'я для героїв дистопійного проекту стає мантрою, яку вони читають, аби не забути про власне існування та власне «Я»: «Я пишу своє ім'я – Рен, олівцем для брів, на стіні біля дзеркала. Я написала його багато разів. Ренренрен, наче пісня. Ти можеш забути, хто ти, якщо проводиш багато часу наодинці» [3, с. 6]. Символічна в наведеній цитаті також позиція імені біля дзеркала, що знову повертає нас до теорії Ж. Лакана про стадію дзеркала. Відповідно, тлумачимо цей мотив як такий, який вказує, що в умовах карантину (своєрідного паноптикону) Рен проходить етап самоусвідомлення та остаточно відкидає образ Бренди, насаджений їй компаундною системою.

Непоодиноку зміну імені можна спостерігати й на прикладі іншої протагоністки роману «Рік Потопу» – Тобі. До приєднання до Божих Садівників вона живе з іменем Тобі. Проте коли в її свідомості відбувається зміна розуміння функції релігійного угруповання, коли вона стає однією зі «своїх», Тобі отримує статус Єви Шостої. Зміна її імені зумовлена не стільки власним вибором, скільки передчасною смертю попередньої Єви Шостої, яка, як наставниця Тобі, передала їй свої справи. Поведінка Тобі позбавлена самостійного вибору чи займаної позиції, вона є результатом статусу жертви, «*малого іншого*», зумовленого фігурою ґвалтівника та збоченця Бланко.

Чергова зміна імені Тобі відбувається з міркувань безпеки: коли Бланко дізнається, що вона живе із Садівниками, Тобі змушена не лише покинути угруповання, але й кардинально змінити зовнішність шляхом хірургічного та генного втручання: «Думай про себе як про кокон, – сказав їй Зеб перед початком процесу трансформації. Звичайно, вона увійшла туди як Тобі, а вийшла вже Тобаята. Менше англо, більше латина» [3, с. 262]. Саме під цим іменем Тобі вживалась у свою роль працівниці спа-салону. Справжнє ім'я переходить у сферу таємного і забороненого, оскільки його згадування може зруйнувати новостворене прикриття. Окрім нового публічного імені, Тобаята отримує нове кодове ім'я – Інексесібл Рейл (Inaccessible Rail – невловимий водяний пастушок, зниклий вид птаха). Вона використовує його для доступу до гри «Архаїтон» – прихованої соціальної мережі, яка слугувала джерелом інформації для інших учасників групи Садівників поза її локаційними межами. Символіка імені вказує на її поступовий перехід до стадії креативної не-жертви (за класифікацією М. Етвуд). Хоча сама героїня на цьому етапі роману ще не усвідомлює себе як таку, проте цей потенціал у ній вбачає один із Адамів Божих Садівників – Зеб, коли дає їй таке кодове ім'я. Тобаята повертається до свого первісного й справжнього імені Тобі лише після пандемії, коли вона усвідомлює, що втрачати більше нічого, та після того, як вона вбиває свого пригноблювача Бланко і остаточно позбувається статусу «малого іншого».

Імена у романі-дистопії «Рік Потопу» вказують на ієрархію в межах угруповання Божих Садівників. Ключовими фігурами, які керують спільнотою є Адам Перший та Зеб Адам Сьомий. До речі, всі Адами та Єви в межах угруповання зберегли свої імена, наприклад Берт, Пілар, Тобі, Зеб. Єдиний, хто не має первісного імені, то Адам Перший. Справжнє ім'я цього персонажа залишається невідомим, ніби його суспільна функція знищила його попередній образ. Такий символізм вказує, що він «великий Інший» стосовно решти чоловіків-Адамів, адже всі вони носять свої релігійні імена за його подобою. Адам Перший не пережив пандемію, спроби знайти його виявилися марними. Той факт, що тіло персонажа не знайдено, символізує його «божественність» та відхід у небуття: з нічого у ніщо. Суспільний макет Божих Садівників вказує на те, що це суспільство патріархальне, позаяк у жодному з двох романів немає згадки про Єву Першу, яка б на рівні з Адамом Першим керувала б угрупованням.

Персонажі Адам Перший та Зеб Адам Сьомий, а також їхні погляди на життя в романі «Рік Потопу» виступають у ролі бінарних опозицій. Зеб – непроголошений лідер, слово якого інколи має більше значення, ніж Адама Першого. Проте Зеб уникає влади, яка б змушувала його проповідувати те, у що він, як ми вважаємо, не дуже вірить. Адам Перший сповідує філософію життя в гармонії з навколишнім світом, тимчасом як Зеб навчає філософії виживання, коли, як зауважує І. Сухенко, «фізичне виживання» передбачає втрату «моральних цінностей» [1]. Як результат, з настанням чуми Адам Перший, найімовірніше, помирає, а для Зеба це є новим народженням. Так у романі філософія життя поступається філософії виживання.

Зміна статусу Зеба у творі засвідчується зміною імені: після пандемії він – МеддАддам – Божевільний Аддам (MaddAddam). Відмова від позиції Адама Сьомого вказує, що персонаж відкидає накинутий на нього Адамом Першим шаблон та відкрито визнає свою позицію «великого Іншого». Зауважимо, що це ім'я упродовж тривалого часу до Потопу було кодовим ім'ям персонажа у грі «Архаїтон». За умовами гри МеддАддам називав тварин, які вже вимерли, тобто ви-

рішував, хто помре, а «добрий» Адам перелічував існуючі види. Більшість персонажів, які вціліли після пандемії, свого часу носили прізвиська саме вимерлих тварин і належали до списку МеддАддама. Сповідування філософії виживання – це стадія креативної не-жертви, в той час як філософія життя вказує на стадію віктимності, коли жертва підкоряється долі релігійного фатуму. У такому метафоричному ракурсі М. Етвуд сповідує філософію виживання та відкидання статусу жертви як єдиного способу існування в умовах дистопії.

Отже, персонажі роману «Рік Потопу» з настанням кінця світу скидають маски, повертаються до своїх справжніх імен, що дозволяє трактувати пандемію як катарсис свідомості, а з іншого боку – як чинник, який дає змогу позбутися всіх пригноблювачів, відкинути статус жертви та «*малого іншого*».

Аналізуючи імена персонажів романів «Рік Потопу» М. Етвуд, бачимо, що антропоніміка є способом Іншування. Зміна імені, по-перше, свідчить про психологічні зміни у свідомості персонажа, а нові імена в такому разі створюють враження появи «нових», інших персонажів; по-друге, виявляє зміну статусу і перехід від однієї стадії жертви до іншої. Нове ім'я вказує на роль і місце персонажа в опозиції «великий Інший» – «*малий інший*».

Література:

1. Сухенко И. Н. Мифологема «выживания» и ее художественное воплощение в анимаистике Ч. Робертсас [Электронный ресурс] / И. Н. Сухенко // Вестник СевГТУ. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2004. – № 51: Филология. – С. 49-55. – Режим доступа: http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/42/1/vestn45.2003.Philol.49-56.pdf

2. Ashcroft B. Postcolonial studies: key concepts / B. Ashcroft, G. Griffith, H. Tiffin. – [2nd ed.]. – Routledge : Taylor & Francis Group, 2007. – 292 p.

3. Atwood M. The Year of the Flood / Atwood M. – London, Berlin and New York : Bloomsbury Publishing, 2009. – 434 p.

4. Braun K. Contending With Feminism: Women's Health Issues in margaret Atwood's Early Fiction: A dissertation submitted in fullfillment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy / K. Braun. – Griffin University, Queensland, Australia. – August 2004. – 261 p.

5. Das P. The Politics of Survival in the Novels of Margaret Atwood / Das P. // Language in India: Strength for Today and Bright Hope for Tomorrow. – 2009. – Vol. 9. – P. 98–346.

6. Givner J. Names, Faces and Signatures in Margaret Atwood's Cat's Eye and The Handmaid's Tale / J. Givner // Canadian Literature. – 1992. – № 133. – P. 56–75.

7. Howells C. A. Five Ways of Looking at The Penelopiad / Howells C. A. // Sydney Studies in English. – 2006. – Vol 32. – P. 5–18.

8. Kaler A. A Sister, Dipped in Blood: Satiric Inversion of the Formation Techniques of Women Religious in Margaret Atwood's Novel The Handmaid's Tale / Kaler A. // Christianity Literature. – 1989. – № 38.2. – P. 43–62.

9. Kerskens C. Escaping the Labyrinth of Deception: A Postcolonial Approach to Margaret Atwood's Novels: Thèse présentée en vue de l'obtention du grade de Docteur en Philosophie et Lettres / Kerskens C. – Année Académique, 2006/2007. – Vol. I. – 524 p.

10. Wood D. S. Bradbury and Atwood. Exile as Rational Decision / Wood D. S. // The Literature of Emigration and Exile / ed. by Whitlark J., Aycock W. – Texas Tech University Press, 1992. – P. 131-42.

УДК 378.98+378.14

І. С. Тимофєєва,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ВИМОВИ: ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті представлено проблему навчання фонетики сучасної англійської мови на початковому етапі вивчення мови майбутніми перекладачами. Проаналізовано екстралінгвістичні фактори та їх вплив на фонетичний рівень мови. Розглянуто функціональну диференціацію вимови. З'ясовано фонетично релевантні параметри, пов'язані з носієм вимови, сферою комунікації та ситуацією спілкування. Обґрунтовано необхідність формування фонетичної компетенції у студентів.

Ключові слова: *англійська мова, фонетика, вимова, фонетичний рівень мови, стилі вимови, сфера комунікації, функціональна диференціація вимови, ситуація спілкування.*

В статье представлена проблема обучения фонетике современного английского языка на начальном этапе изучения языка будущими переводчиками. Проанализированы экстралингвистические факторы и их влияние на фонетический уровень языка. Рассмотрена функциональная дифференциация произношения. Выяснены фонетически релевантные параметры, связанные с носителем произношения, сферой коммуникации и ситуацией общения. Обоснована необходимость формирования фонетической компетенции студентов.

Ключевые слова: *английский язык, фонетика, произношение, фонетический уровень языка, стили произношения, сфера коммуникации, функциональная дифференциация произношения, ситуация общения.*

The paper presents the problem of teaching the phonetics of Modern English at an early stage of language learning by future interpreters/translators. Extralinguistic factors and their impact on the phonetic level of the language have been analyzed. The functional differentiation of pronunciation has been suggested. Phonetically relevant parameters associated with native pronunciation, communication area and the communicative situation have been distinguished. The necessity of forming phonetic competence in the students' class has been substantiated.

Keywords: *English, phonetics, pronunciation, phonetic level of language, style of pronunciation, field communication, functional differentiation of pronunciation, communication situation.*

Ключовою проблемою навчання фонетики сучасної англійської мови є створення її базової фонетичної моделі, тобто сукупності норм реалізацій вимови, якої слід навчати студентів. До неї, як правило, відносять зразки вимови (ідіолекту) освічених носіїв мови середньої вікової групи (оскільки представники молодшої вікової групи схильні до вживання інноваційних форм вимови, а для старшої вікової групи характерним є вживання застарілих форм вимови).

Англійська вимова не є незмінною, монолітною системою, вона виявляє тенденцію до диференціації фонетичних засобів в залежності від фізичних, психологічних, соціальних особливостей носія мови та ситуації спілкування. На протязі останніх років посилюється актуальність аналізу, вивчення експериментальних досліджень диференціації англійської вимови, в тому числі функціонально-стилістичної [див. 2; 3]. Результати цих досліджень допомагають вивести фонетичну модель мови, що досліджується. Дискусійне питання, що постає при створенні фонетичної моделі, слід сформулювати тахим чином: які елементи специфіки функціонально-стилістичної диференціації англійської вимови і на якому етапі необхідно вводити їх у мовлення тих, хто вивчає мову; які елементи повинні бути відомими на перцептивному рівні, щоб зняти можливі труднощі дешифрування вимови на слух.

Під функціональною диференціацією вимови ми розуміємо систему варіантів, призначених для виконання різних соціальних функцій. Поняття функціонально-стилістичної диференціації при цьому ми розглядаємо як всі зміни і варіювання у вимові залежно від соціальної функції, яку вона виконує, а також від комунікативного завдання та умов спілкування (комунікативної ситуації).

Стилістична диференціація вимови, тобто вживання її варіантів залежно від комунікативної задачі та умов спілкування, передбачає розуміння стилю вимови, його особливостей як на сегментному, так і на супрасегментному рівнях. Ми підтримуємо визначення стилю вимови Джона Левера [див. 6], який потрактовує його як ту частину лінгвістичної поведінки мовця, що вказує на його оцінку формальності чи неформальності відносин між учасниками комунікації під час мовленнєвого акту. Стиль вимови базується щонайменше на трьох типах змін мовленнєвого матеріалу висловлювання, а саме: реорганізації фонетичної структури слів, модифікації швидкості мовлення і відповідних просодичних змінах висоти тону та гучності.

До теперішнього часу залишається невирішеним питання про співвідношення фонетичних особливостей на просодичному та сегментному рівнях аналізу стилю вимови, оскільки вони залежать від відмінних, різних за природою параметрів комунікативної ситуації і виявляють різну ступінь стильової активності.

Подальшого дослідження вимагає питання про кореляцію стилів вимови і функціональних стилів. Складність вирішення цієї проблеми полягає, з одного боку, у неоднозначному тлумаченні термінів «фонетичний стиль», «стиль вимови» (або «вимовний стиль»). З іншого боку, фонетичні стилі є тісно пов'язаними із стилями мови в цілому, але ці зв'язки не є прямолінійними. Конкретне використання фонетичних засобів залежить не тільки від сфери спілкування, як при виділенні функціональних стилів мови, але й від багатьох інших екстралінгвістичних факторів.

Останнім часом увага дослідників зосереджена на пошуку оптимальних критеріїв виділення стилів на фонетичному рівні. Існуючі класифікації розрізняються і за кількістю стилів, і за принципами їх виділення. Сучасні дослідження базуються на класичних засадах, тому звернемося до першоджерел. Так, Щерба [4, с. 11] виокремлює два стилі вимови: стиль ретельної вимови і розмовний – на основі швидкості та ступеню чіткості вимови. Функціональний підхід до класифікації фоностилів притаманний роботам Гайдучика [див. 1]. Залежно від сфери спілкування він вирізняє п'ять жанрово-ситуативних різновидів: урочистий, науково-діловий, офіційно-діловий, побутовий і невимушений. Залежно від соціально-психологічних факторів дослідники розрізняють: офіційний, нейтральний, невимушений. Однак об'єднує всі сучасні класифікації теза про те, що наявність у мовленні тих чи інших фонетичних особливостей як на сегментному, так і на просодичному рівнях обумовлюється певною екстралінгвістичною ситуацією, за умов якої відбувається спілкування.

Загальне визначення екстралінгвістичної ситуації характеризує її як наявність двох чи більше співрозмовників, які знаходяться у певних стосунках між собою, мають певне комунікативне завдання і спілкуються на певну тему у певному середовищі. Дані досліджень науковців, які вивчали проблему впливу екстралінгвістичної ситуації на фонетичний рівень,

© І. С. Тимофєєва, 2015

дозволяють диференціювати низку взаємозалежних і взаємопов'язаних факторів, що спричиняють фоностилістичну диференціацію мовленнєвого матеріалу: 1) мета висловлювання; 2) ставлення мовця до комунікату; 3) форма комунікації; 4) ступінь формальності; 5) ступінь спонтанності.

Аналіз екстралінгвістичних факторів показав, що не всі вони чинять однаковий вплив на фонетичний рівень мови, у цьому плані вони утворюють певну ієрархію. А. Ч. Гімсон [6, с. 267], наприклад, визнає головну роль за фактором формальності/неформальності ситуації. Представники Мінської експериментально-фонетичної школи розрізняють такі основні екстралінгвістичні фактори: 1) підготовленість/непідготовленість мовлення; 2) соціальні відносини між учасниками комунікації; 3) комунікативний намір мовця; 4) сфера комунікації; 5) вид контакту між комунікантами; 6) емоційна участь комунікантів; 7) кількість учасників комунікації.

На основі узагальнення праць О. Д. Петренка [2] та Н. І. Портнової [3] ще раз наголосимо, що вимова – це багатовимірна, складна, динамічна система, яка передбачає саморозвиток. Вимовна форма мовленнєвого комунікату складається із сукупності фонетичних особливостей у межах ідіолекту та особливостей, обумовлених комунікативною ситуацією. Повертаючись до проблеми ідіолекту, слід зауважити, що в його межах виявляються ознаки варіантів вимови, пов'язаних з такими соціальними, фізичними, психологічними характеристиками мовця, як вік, стать, рівень освіти, соціально-економічний статус. Сукупність зазначених фонетичних особливостей можна проілюструвати (Табл. 1).

Аналізуючи результати експериментально-фонетичних досліджень проблеми диференціації вимови [2; 3], ми поділяємо думку про те, що фактором, який в значній мірі визначає спрямування і ступінь звукових модифікацій, є функціонально-стилістичний фактор. Наше завдання – створити лінгводидактичну модель фонетичного рівня англійської мови. Зокрема, на матеріалі французької мови створено комунікативну фонологічну модель, одиницею виміру якої є соціофонема [див. 3]. Соціофонема включає в себе соціально-стилістичні варіанти звукових одиниць. Досліджуючи соціокомунікативне варіювання німецької мови, Петренко ототожнює одиницю виміру соціофонетичного дослідження з фонологічною змінною, що є розходженням або непослідовністю, які виявляє конкретна форма мови порівняно з абстрактним вимовним стандартом.

Таблиця 1.

Фонетично релевантні параметри, пов'язані з носієм вимови, сферою комунікації та ситуацією спілкування

Параметри	**Корелят варіанту вимови**
Пов'язані з характеристиками носія вимови *Соціальні і фізичні ознаки*	
1. Вік	Аннолект
2. Стать	Сексолект
3. Рівень освіти	Гіперлект-акролект-мезолект-паралект
4. Соціально-економічний статус	Соціолект
Пов'язані з особливостями вживання варіант вимови *Комунікативно-ситуативні ознаки*	
1. Сфера комунікативної діяльності	Просодичний рівень : інтонаційні стилі
2. Комунікативна ситуація:	
(а) соціальна віддаленість між носіями мови	Сегментний рівень: вимовні стилі ретельний і розмовний
б) соціальна близькість між носіями мови	

Ми пропонуємо обрати одиницею фонетико-дидактичної моделі сучасної англійської мови комунікативно-ситуативний варіант вимови, який є її конкретною реалізацією і змінюється в залежності від певної комунікативної ситуації. Іншими словами, ідеальна фонетична система має варіанти її реалізації, що співвідносяться із ступенем формальності ситуації. Яка дидактична доцільність одержаної інформації? Беручи до уваги все вище зазначене, ми приходимо до висновку про необхідність більш глибокого вивчення в практиці навчання англійської мови таких аспектів вимови, як соціолінгвістичний, функціонально-стилістичний. У зв'язку з цим правомірно переглянути існуючу практику постановки вимови, особливо на початковому етапі, а саме: змінити статус стилю ретельної вимови як єдиної навчальної моделі, включати до розгляду зразки автентичної сучасної вимови систему комунікативно-ситуативних варіантів, обумовлених певною комунікативною ситуацією.

Нереально і непотрібно чекати від тих, хто оволодіває вимовою на початковому етапі, реалізації всіх ознак функціонально-стилістичної диференціації вимови. У цей час важливо сформувати механізм дешифрування цих ознак на перцептивному рівні, поступово вводячи у вимову студентів релевантні ознаки комунікативно-ситуативних варіантів вимови. Заключний етап вивчення практичної фонетики слід присвятити комплексному вивченню теми «Основи комунікативної фонетики сучасної англійської мови».

Література:

1. Гайдучик С. М. Фоностилистический аспект устной речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : Автореф. дис. докт. филол. наук : 10.02.04 / С. М. Гайдучик. – Ленинград, 1973.– 31 с.

2. Петренко О. Д. Соціофонетична варіативність сучасної німецької мови у Німеччині : Автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.04 / О. Д. Петренко. – К. : Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1999. – 36 с.

3. Портнова Н. И. Социально-стилистическая вариативность звуковых единиц современного французского языка в процессе вербальной коммуникации : Автореф. дис.... д-ра филол. наук : 10.02.05 / Н. И. Портнова. – Москва, 1992. – 38 с.

4. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / ред. М. И. Матусевич; Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз. – М. : Учпедгиз, 1957. – 186, [2] с.

5. Gimson's Pronunciation of English. – London, 2008: Edward Arnold; Hodder Education. – 384 p.

6. Laver J. Principles of Phonetics. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 707 p.

УДК 342.511.7(73):659.441

М. Б. Тхір,
Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, м. Івано-Франківськ

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ЛІНГВАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА США Б. ОБАМИ

У статті представлено комунікативну стратегію самопрезентації та її застосування в промовах президента США Б. Обами. Проаналізовано тактику ототожнення з американським народом і тактику демонстрації сили як ключові тактики стратегії самопрезентації у політичних промовах Б. Обами та досліджено лінгвальні засоби реалізації цієї стратегії в американському політичному дискурсі.

Ключові слова: *стратегія самопрезентації, тактика ототожнення з американським народом, тактика демонстрації сили, евфемізм, антитеза, повтор, емфатична конструкція.*

В статье представлено коммуникативную стратегию самопрезентации и ее применение в речи президента США Б. Обамы. Проанализировано тактику отождествления с американским народом и тактика демонстрации силы как ключевые тактики стратегии самопрезентации в политических речах Б. Обамы и исследовано лингвальные средства реализации этой стратегии в американском политическом дискурсе.

Ключевые слова: *стратегия самопрезентации, тактика отождествление с американским народом, тактика демонстрации силы, эвфемизм, антитеза, повтор, эмфатическая конструкция.*

The article highlights the communication self-presentation strategy and its use in the speeches of the U. S. President Barack Obama. The author raises one of the main problems of political leaders who struggle for power i.e. the problem of forming their images by means of certain communication strategies and tactics implementation. The notion of self-presentation in psychology and the theory of communication is shown. The term 'self-presentation communication strategy' is explained and the variety of communication tactics that can be realized by this strategy is presented. The author considers the tactics of identification with the American people and the tactics of power demonstration to be the key tactics of self-presentation strategy in Barack Obama's political speeches, and analyzes the lingual means of implementing this strategy in the American political discourse. The research shows that the tactics of identification with the American people is realized by such means of indirect topical marked nomination as citations, euphemisms and antitheses and also by the figures of expressive syntax such as parallel constructions and repetitions promoting the desired pragmatic effect on the audience that consists in the identification of Barack Obama with the American people, religious denominations, national heroes. The tactics of power demonstration is realized in the U. S. President's political speeches by such means of indirect topical marked nomination as metonymies and metaphors and also by such figures of expressive means as emphatic constructions, parentheses and repetitions mainly in the contexts concerning the states with the high level of conflict and terrorism (Libya, Afghanistan).

Keywords: *self-presentation strategy, tactics of identification with the American people, tactics of power demonstration, euphemism, antithesis, repetition, emphatic construction.*

У ході боротьби за владу перед політичним лідером постає одна з найважливіших проблем – формування власного іміджу шляхом застосування відповідних комунікативних стратегій і тактик. Значна роль належить умінню політичних лідерів не тільки презентувати у вигідному для себе світлі політичну ситуацію в державі, представляти співвітчизників з позитивної сторони, дискредитувати опонентів, а й показати себе з найкращого боку, розкриваючи при цьому свої позитивні якості, створюючи культурний образ, що пропонується певній аудиторії з урахуванням політичного становища в державі, рівня офіційності ситуації, в якій опиняється політичний лідер, тощо. Завдяки розвитку таких засобів масової інформації як інтернет, телебачення, преса та інших, електорату нав'язується комунікативна стратегія самопрезентації, персуазивна мета якої досягається шляхом цілеспрямованої трансформації картини світу виборців, що здійснюється вербальними засобами у промовах політичних лідерів [13, с. 159].

Завданням дослідження є опис комунікативної стратегії самопрезентації, а також тактик та лінгвальних засобів, що її реалізують, у політичних промовах президента Б. Обами.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка промов президента США Б. Обами з офіційного сайту Білого дому www.whitehouse.gov за роки його президентського правління за ознаками політичної промови (монологічного публічного мовлення). Для аналізу відібрано 152 промови (81 на офіційних зустрічах Б. Обами та 71 промова під час його неформальних зустрічей), у яких він торкався актуальних питань соціально-економічного, суспільно-політичного і культурного життя Сполучених Штатів Америки в досліджуваний період.

Поняття самопрезентації з'ясовується багатьма науками. Згідно з психологічним підходом, «самопрезентація спрямована на викликання в об'єкта впливу певних емоцій із розрахунком на те, що ці емоції сприятимуть бажаній реакції» [5, с. 67]. У теорії мовної комунікації самопрезентація розглядається як «емоційна «самоподача» оратора, непряма демонстрація психічних якостей його особистості для формування певного враження про нього самого і його цілі» [1, с. 50]. Стратегія самопрезентації політичного лідера як комунікативна стратегія побудови його іміджу [4, с. 199–206] посідає основне місце серед стратегій, які впливають на масову свідомість.

Кожна комунікативна стратегія найкраще реалізується за допомогою мовних тактик. Що ж до стратегії самопрезентації, її розглядали такі науковці, як О. В. Гайкова, Ю. М. Іванова, О. М. Паршина, О. А. Філінський, виділяючи у ній тактику ототожнення, тактику солідаризації, тактику опозиціювання, тактику приписування собі політичного досвіду, тактику обіцянки, тактику протиставлення себе противнику, тактику непрямого заклику голосувати, тактику пошуку підтримки у виборців тощо [2; 3; 5].

Стратегію самопрезентації в американському політичному дискурсі досліджувала О. В. Гайкова [2] на матеріалі передвиборчих виступів кандидатів на пост президента США у 2000 році Ал. Гора та Дж. Буша (мол.). Обидва кандидати, як показало дослідження, використовують у своїх промовах стратегію самореклами, яка реалізується через тактики приписування собі політичного досвіду, обіцянки, протиставлення себе опонентові, непрямого заклику проголосувати, пошуку підтримки у виборців [2, с. 97–98].

Стратегія самопрезентації в політичних промовах Б. Обами досліджується вперше. Вона реалізується з метою ефективного формування бажаного іміджу шляхом ототожнення президента з американським народом, солідарності з певними політичними позиціями та виголошення своїх заслуг. Звідси доцільно було б виділити ототожнення з американським народом та демонстрацію сили як основні комунікативні тактики, що реалізують стратегію самопрезентації в політичних промовах президента США Б. Обами.

© М. Б. Тхір, 2015

Тактика ототожнення з американським народом. Ототожнення виборців із політичним лідером відбувається за п'ятьма моделями [6, с. 148]: 1) готовністю голосувати за нього як за особистість; 2) відчуттям близькості своєї політичної позиції з поглядами лідера; 3) орієнтацією на його статус; 4)вірою в ефективність його дій; 5) неприйняттям конкурентів політика (негативна ідентифікація, голосування за принципом «меншого зла»). Мета тактики ототожнення [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14; 15] полягає в ненавмисній ідентифікації політичного лідера з певними соціальними, класовими, політичними, етнічними та расовими групами. Кожний політичний лідер намагається відповідно до ситуації підлаштовувати себе під інтереси тієї чи іншої групи. Це дає йому змогу розраховувати не лише на підтримку певного електорату, а й на формування бажаного іміджу.

У політичних промовах Б. Обами тактика ототожнення з американським народом частіше застосовується в дискурсивних топікально-маркованих контекстах, у яких представлені теми «демократія» (84 контексти із 265 контекстів теми «демократія», що становить 32%) і «патріотизм» (28 контекстів із 98 контекстів теми «патріотизм», що становить 29%), оскільки політична ідентифікація президента США виступає засобом об'єднання стосовно одних і дистанціювання стосовно інших людей, політичних організацій, інститутів влади, що дозволяє орієнтуватися в реальних і уявних структурах суспільства. Президент конструює політичну реальність і своє місце в ній за шкалою «свої – у чомусь близькі – чужі – ворожі» [5, с. 69].

Опозиція «свої – чужі» виражається в дискурсивних топікально-маркованих контекстах, у яких репрезентовано тема «демократія», передусім з метою виокремлення США як демократичної держави. Архетип «свій» ототожнюється з демократичними нормами та спрямуванням чіткого політичного вектору на лібералізм, демократію, права та свободи громадян тощо, а «чужий» асоціюється у промовах президента з порядками тих держав, які не дотримуються цінностей, що сповідує американський уряд. Прототип «чужий», а точніше «ворожий», охоплює держави з авторитарними чи тоталітарними формами правління (Лівія, Ірак, Афганістан тощо), терористичні організації («Аль Каїда»), лідерів-тиранів (М. Каддафі). Вони суперечать принципам американської демократії та політики уряду США.

Прообраз «свій» представлено в політичних промовах Б. Обами з уживанням займенників із семантикою множини *we* та *our*, тобто з архетипом «ми», який асоціюється в політичному дискурсі більшістю випадків з поняттям «нація».

У промовах президента США Б. Обами політична ідентифікація себе з американським народом шляхом уживання займенників *we* та *our* створює певний ефект єдності, однієї дружньої американської сім'ї, що сприяє формуванню бажаного іміджу президента. Прикладом такого ототожнення себе з народом можуть бути церемоніальні промови із вшанування героїв у дискурсивних топікально-маркованих контекстах, у яких розвивається тема «патріотизм». У них президент розділяє свою повагу та шану з американським народом, уживаючи займенник *we*. Крім цього, підсиленням ідентифікації з народом у церемоніальних промовах Б. Обами виступає повтор: *We are grateful for their sacrifice. We are grateful for your sacrifice* (Remarks by the President Awarding the Medal of Honor to Private First Class Anthony Kaho'ohanohano and Private First Class Henry Svehla, East Room, Washington, D.C., May 02, 2011). У цьому випадку Б. Обама своїм повтором *we are grateful for <...> sacrifice* намагається розділити з американським народом свої почуття вдячності героям. Також такий повтор додає певної мелодики та красномовства його промові.

Серед засобів непрямої топікально-маркованої номінації, що актуалізують тактику ототожнення з американським народом, найбільш частотними є: цитація, евфемізм, антитеза [13, с. 161–163].

1. **Цитація** (12 одиниць із 22, що становить 55%). Важливу роль у реалізації тактики ідентифікації з американським народом відіграє цитування визначних осіб, як, наприклад, екс-президента США Дж. Кеннеді, який користується великою популярністю на американському національному рівні. Цитуванням таких осіб Б. Обама ідентифікує себе з цінностями, стереотипами, які сповідують більшість американського суспільства. Б. Обама цитує президента Кеннеді з приводу його ставлення до освіти, і, разом із тим, усвідомлюючи вагу його імені для американської аудиторії: *As President Kennedy once said, «Our progress as a nation can be no swifter than our progress in education… The human mind is our fundamental resource»* (Remarks by the President in the Rose Garden, Rose Garden, Washington, DC, April 29, 2010).

2. **Евфемізм** (15 одиниць із 36, що становить 42%). У церемоніальних промовах Б. Обама застосовує евфемізми, наприклад, *give one's life to*, *eternal peace*, якими президент підкреслює свою повагу до загиблих і підсилює значущість статусу американських родин: *And with Gold Star families whose loved ones rest all around us in eternal peace* (Remarks by the President at a Memorial Day Service, Washington, D.C., May 30, 2011).

3. **Антитеза** є характерним для політичних промов Б. Обами лексико-семантичним стилістичним прийомом (21 одиниця із 72 антитез, що становить 29%): *We're not doing it precipitously. We're going to do it in a steady way to make sure that the gains that all of you helped to bring about are going to be sustained* (Remarks by the President at a Memorial Day Service, Washington, D.C., May 30, 2011). У висловлюванні займенник *we* ідентифікує американську владу. Б. Обама, протиставляючи речення *we're not doing it precipitously* іншому *we're going to do it in a steady way*, презентує себе та свій уряд як помірковану організовану надійну структуру, яка не здійснює раптових необдуманих кроків.

Серед фігур експресивного синтаксису, що актуалізують тактику ототожнення з американським народом, найбільш частотними є паралелізм і повтор.

1. **Повтор** (243 одиниці із 1107 повторів, що становить 22%) у тактиці ототожнення з американським народом у промовах Б. Обами застосовується з метою заклику громадян до певних вчинків. Так, у промові про виховання дітей президент, використовуючи повтор *let's (make)*, спонукає батьків до правильного виховання своїх дітей: *Let's read to our kids once in a while. Let's make sure that homework is done, and that they get a good night's sleep and a decent breakfast.* (Remarks by the President in the Rose Garden, Rose Garden, Washington, DC, April 29, 2010).

2. **Паралелізм** (14 одиниць із 32, що становить 44%). Б. Обама закінчує свою промову про військові справи у Лівії лаконічною чіткою психологічною установкою, де ми можемо спостерігати три паралельні конструкції: *Our goal is focused, our cause is just, and our coalition is strong* (Remarks by the President on the Situation in Libya, East Room, Washington, D.C., March 18, 2011). Разом із тим вживається повтор присвійного займенника *our*, який уособлює владу тих держав, які борються з режимом М. Каддафі. Така паралельна конструкція переконує адресата в організованості, чіткості, наявності спільної мети щодо боротьби проти жорстокості та насильства президента та його спільників. У цитованому фрагменті повторюється також і дієслово *is*, яке разом із займенником *our* додає певної лаконічності, красномовства та ритмічності промові президента [13, с. 163–168].

Тактика демонстрації сили. У політичних промовах президент Б. Обама не завжди ототожнює й ідентифікує себе з різними соціальними групами. У багатьох ситуаціях він демонструє свою здатність діяти самостійно та вирішувати питання без узгодження з кимось або без чиєїсь підтримки. Разом із тим Б. Обама наголошує на своєму статусі президента, що

дозволяє адресату усвідомлювати те, що президент діє у межах своїх повноважень. Але все ж президент, висловлюючись від свого імені, намагається виражати думки, які схвалює громадськість, і ніколи не проголошувати радикальних, різких поглядів, кардинально відмінних від поглядів адресата, тобто зосереджувати свою увагу на інтересах тих соціальних груп, на які орієнтований його виступ.

Серед засобів непрямої топікально-маркованої номінації, що актуалізують тактику демонстрації сили, найбільш частотними є: метонімія, порівняння, метафора, а серед фігур експресивного синтаксису – емфатичні конструкції, вставні конструкції і повтор [13, с. 169–170].

1. **Метонімія** (35 одиниць із 68, що становить 52%) застосовується у політичних промовах Б. Обами з метою асоціювати певне явище з конкретною особою для кращого сприйняття його адресатом. Так, Б. Обама, демонструючи свою міць, уживає вираз *to pressure Qaddafi*, під яким має на увазі не стільки самого М. Каддафі, скільки увесь режим. *Qaddafi* як найголовніший символ усього лівійського режиму виступає тут мовним засобом метонімії, найголовнішим символом усього лівійського режиму: *These discussions will focus on what kind of political effort is necessary to pressure Qaddafi, while also supporting a transition to the future that the Libyan people deserve – because while our military mission is narrowly focused on saving lives, we continue to pursue the broader goal of a Libya that belongs not to a dictator, but to its people* (Remarks by the President Welcoming the Wounded Warrior Project's Soldier Ride, Washington, D.C., May 04, 2011).

2. **Метафора** (21 одиниця із 76, що становить 28%) допомагає президентові яскравіше підкреслювати свою силу і владу. Метафори надають промові яскраво-емоційного забарвлення. Тактика демонстрації сили виражається частково за допомогою метафори у промові стосовно ситуації в Афганістані, коли Б. Обама наполягає на ліквідуванні урядом Пакистану насильницького екстремізму. Б. Обама приховано порівнює *violent extremism* із *cancer*, який потрібно викорінювати (*to root out*). Така метафоризація допомагає адресатові краще сформувати негативний образ тероризму: *And the American people should be confident that we will not waver in our resolve to defeat al Qaeda and its affiliates and to root out violent extremism in all its forms* (Statement by the President, James S. Brady Press Briefing Room, October 29, 2010).

3. **Емфатичні конструкції** (16 одиниць із 24, що становить 67%) надають промовам президента емоційної виразності, сприяючи підсвідомій впевненості адресата у правильності дій президента: *We do know that peace cannot come to a land that has known so much war without a political settlement* (Remarks by the President on the Way Forward in Afghanistan, East Room, Washington, D.C., June 22, 2011).

4. **Вставні конструкції** (13 одиниць із 42, що становить 31%), наприклад, *for there should be no doubt that as long as I am President*; *as President*, *that's a commitment I'm making as President of the United States, and that's why as President, I'm committed to doing every single thing that I can do*, створюють образ незалежного та сильного політичного лідера: *That's a commitment I'm making as President of the United States, and I know that everybody who works for the federal government feels the exact same way* (Remarks by the President on Oil Spill, Venice, Louisiana, May 02, 2010).

5. **Повтор** (236 одиниць із 1107, що становить 21%) застосовується для підсилення акценту на своїй особі та для кращого сприйняття реципієнтом своїх дій, заслуг і поглядів: *That's the reason I ran for President. That's the reason you supported me* (Remarks by the President at DNC Fundraising Dinner, National Museum of Women in the Arts, Washington, D.C., February 5, 2010). Повтором *that's the reason* президент зосереджує увагу адресата на факті його рішення стати президентом і підтримки його електоратом [13, с. 182–184].

Проаналізований матеріал дає змогу зробити висновок про те, що комунікативна стратегія самопрезентації, яка реалізується у промовах Б. Обами за допомогою тактики ототожнення з американським народом і тактики демонстрації сили, досягає бажаного прагматичного ефекту на аудиторію, який полягає, з одного боку, в ототожненні Б. Обами з народом, владою, релігійними конфесіями, демократичними групами (тактика ототожнення з американським народом), а з іншого – в незалежності президента у прийнятті важливих рішень (тактика демонстрації сили). Класифікація проаналізованих лінгвальних засобів реалізації комунікативних тактик у промовах Б. Обами може бути предметом подальших наукових досліджень, адже потребуватиме видозміни та уточнень при оновленні матеріалу дослідження.

Література:

1. Быкова О. Н. Опыт классификации приёмов речевого манипулирования в текстах СМИ / О. Н. Быкова // Речевое общение : Вестник Российской риторической ассоциации. – Красноярск, 2000. – № 1. – С. 42–53.

2. Гайкова О. В. Предвыборный дискурс как жанр политической коммуникации (на материале английского языка) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Ольга Вячеславовна Гайкова. – Волгоград, 2003. – 211 с.

3. Иванова Ю. М. Стратегии речового воздействия в жанре предвыборных теледебатов : дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Юлия Михайловна Иванова. – Волгоград, 2003. – 137 с.

4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск. : Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. – 284 с.

5. Паршина О. Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России : дис. … доктора филол. наук : 10.02.01 / Ольга Николаевна Паршина. – Саратов, 2005. – 324 с.

6. Попова О. В. Модели идентификации основных кандидатов на пост президента России / О. В. Попова // Политический имидж : «секреты» манипуляции массовым сознанием. – СПб : АНО «ГЦРОС», 2000. – С. 149–156.

7. Почепцов Г. Г. (мол.) Теорія комунікації / Почепцов Г. Г. (мол.). – К. : Наукова думка, 1996. – 175 с.

8. Почепцов Г. Г. Имидж и выборы. Имидж политика, партии, президента / Г. Г. Почепцов – К. : АДЕФ – Украина, 1997а. – 140 с.

9. Почепцов Г. Г. Имидж : от фараона до президента / Г. Г. Почепцов. – К., 1997б. – 328 с.

10. Почепцов Г. Г. Символы в политической рекламе / Г. Г. Почепцов. – К. : Принт-сервис, 1997в. – 332 с.

11. Почепцов Г. Г. Побудова іміджу як комунікативне програмування / Г. Г. Почепцов // «Нова політика». – К., 1998. – № 5. – С. 41–43.

12. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер. – 2000б. – 352 с.

13. Тхір М. Б. Створення іміджу президента в американському політичному дискурсі : лінгвокогнітивний та комунікативно-когнітивний аспекти (на матеріалі політичних промов Барака Обами) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Маркіян Богданович Тхір. – Херсон, 2014. – 295 с.

14. Филинский А. А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999-2000 гг. : дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Алексей Анатольевич Филинский. – Тверь, 2002. – 163 с.

15. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : монография / Е. И. Шейгал. – М. : Волгоград : Перемена, 2000. – 368 с.

УДК 81-13:372.881.111.1

Л. М. Філюк,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ СТУДЕНТІВ ЛІНГВІСТИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ: НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті наголошується, що, у зв'язку з розширенням міжнародних економічних зв'язків, виникла необхідність удосконалення методики навчання професійного економічного перекладу. Запропоновано елективний курс «Економічний переклад», що передбачає поглиблену підготовку перекладачів у сфері професійної комунікації. Охарактеризовано основні завдання, принципи та етапи навчання. Визначаються параметри, що характеризують сформованість перекладацьких умінь студентів.

Ключові слова: *англійська мова, економічний переклад, професійно-орієнтоване навчання, професійні компетенції, елективний курс.*

В статье отмечается, что, в связи с расширением международных экономических связей, возникла необходимость совершенствования методики обучения профессиональному экономическому переводу. Предложен элективный курс «Экономический перевод», предполагающий углублённую подготовку переводчиков в сфере профессиональной коммуникации. Охарактеризованы основные задачи, принципы и этапы обучения. Определяются параметры, характеризующие сформированность переводческих умений студентов.

Ключевые слова: *английский язык, экономический перевод, профессионально-ориентированное обучение, профессиональные компетенции, элективный курс.*

The author of the article emphasizes that due to intense globalization, introduction of different innovations, expansion of economic connections, the interest to economy becomes an issue of primary importance. This causes the necessity to expand intercultural communication in this sphere, develop the methods of teaching economic texts translation. The author states that the students cannot successfully understand and use any terminology if it is not ordered and contrasted with the analogues of these terms in commonly used lexics and other terminological systems. The mistakes in understanding and not sufficient adequacy of a term translation can lead to essential communicative failures.

The author's position consists in stating that teaching the translation of economic texts should be based on the achievements of psycholinguistics, cognitive linguistics, text linguistics, cultural linguistics and translation studies. The author offers an elective course «Economic translation» which supposes more profound preparation of translators in the sphere of professional communication. According to the aim of the course, we have offered a series of tasks: 1) developing the students' knowledge in the sphere of Ukrainian and English grammatical norms in the process of economic translation; 2) developing the students' knowledge in the sphere of Ukrainian and English stylistical norms in the process of economic translation; 3) teaching the economic terminology; 4) developing the skills of conveying the meaning of the original text in the process of economic translation.

Within the limits of the course we have developed the topics, which are studied according to a uniform structure. When analysing the maturity of the students' translation skills four main parameters are taken into account: 1) knowledge of the Ukrainian/English grammatical norms; 2) knowledge of the Ukrainian/English stylistical norms; 3) knowledge of the economic terminology; 4) conveying of the original text meaning.

To each of the parameters corresponds a low, average or high level. The article states that high-quality specialized translation requires the knowledge of the subject sphere, basic terminology, realia and national-cultural peculiarities. While teaching the students the translation of specialized texts the teacher should adequately choose the material, taking into account translation studies, linguistic and methodical factors.

Key words:

На сьогоднішній момент у зв'язку з інтенсивною глобалізацією, впровадженням різних інновацій, розширенням економічних зв'язків інтерес до економіки виходить на перший план. Це спричиняє необхідність розширити міжкультурну комунікацію в даній сфері, удосконалити методику навчання перекладу економічних текстів. Навчання професійного економічного перекладу, тобто оволодіння навичками та вміннями перетворення того чи іншого повідомлення економічної тематики мовою оригіналу в еквівалентне за змістом повідомлення мовою перекладу, є складним педагогічним процесом.

До нашого життя все частіше проникають різні економічні та інші терміни, що зустрічаються в перекладах зарубіжних документів, присвячених економіці, в науково-популярних журналах і громадських періодичних виданнях. Успішне розуміння і використання тієї чи іншої термінології студентами неможливе без її упорядкування і зіставлення з аналогами цих термінів у загальновживаній лексиці та інших термінологіях. Помилка в розумінні і недостатня еквівалентність перекладу того чи іншого загальновживаного слова чи економічного терміна може призвести до суттєвих комунікаційних невдач.

Традиційне навчання перекладу англомовних текстів економічної тематики у вищих навчальних закладах охоплює, в більшості випадків, основні економічні поняття, передбачає знайомство з їх дефініціями, але веде до некоректного використання студентами економічних понять рідною та іноземною мовами. Опора при навчанні студентів лінгвістичних факультетів, які не мають, як правило, досвіду участі в економічних дискусіях, на словники, підручники та навчальні посібники, не є достатньою і не забезпечує когнітивних навичок ідентифікації економічного терміна, терміна іншої наукової сфери та загальновживаної лексики, які часто використовуються в текстах ЗМІ. Внаслідок цього розуміння і коректний переклад студентами лінгвістичних факультетів іншомовної економічної та загальновживаної лексики в більшості випадків не є задовільними. Слід зазначити, що часто опора на контекст, що гарантує еквівалентність економічного перекладу, ігнорується, залученість студентів до економічного дискурсу як українською, так і англійською мовами не є достатньою.

Виявлення оптимальної стратегії перекладу тексту конкретного жанру також досить часто не допомагає визначити, який конкретний прийом перекладу слід застосувати в кожному окремому випадку для досягнення еквівалентної передачі тексту іншою мовою, внаслідок чого знижується якість перекладу в цілому. Ігнорування семантичних і словотворчих моделей, характерних для слів, уже відомих студентам, призводить до того, що при інтерпретації лексичних значень тих чи інших слів доводиться досить часто звертатися до словникових дефініцій, які можуть виявитися незатребуваними за умови когнітивного аналізу незнайомої раніше економічної лексики, яка викликає труднощі при перекладі.

Одним із перших на фрагментарність методики навчання перекладу звернув увагу В.Н. Комісаров і запропонував свою методику навчання письмового перекладу [2]. На його думку, завдання навчання перекладу полягає в оволодінні

© Л. М. Філюк, 2015

принципами, методами і прийомами перекладу, у розвитку вміння їх вибирати і застосовувати відповідно до особливостей кожного конкретного тексту і мети перекладу. Завдання, які вирішує перекладач у процесі перекладу конкретного тексту, можуть бути типовими та індивідуальними, такими, що вимагають врахування особливостей контексту і ситуації. Основний акцент при навчанні перекладу слід переносити на методи вирішення типових перекладацьких завдань і стратегії пошуку індивідуальних творчих рішень, тому навчання перекладу передбачає виділення в навчальному матеріалі типових перекладацьких завдань і формулювання загальних принципів та прийомів їх вирішення.

Істотний внесок у розвиток методики навчання перекладу внесли В.Г. Гак та Б.Б. Григор'єв. Вони розробили систематичний підхід до побудови курсу письмового перекладу, «в якому текстовий матеріал супроводжується поясненнями і вправами, які сприяють розвитку навичок, необхідних для подолання перекладацьких труднощів» [1, с. 3]. Іншим значущим аспектом пропонованої авторами методики була її двобічність, тобто переклад і рідною мову, і з рідної мови. Різномовні тексти на одну й ту саму тему сприяють засвоєнню мовних паралелей і наочно показують, як приблизно той самий зміст виражається різними лінгвістичними системами. Іншим позитивним аспектом цього курсу є різноманітність жанрів використовуваного текстового матеріалу.

Однією з останніх технологій навчання професійного перекладу є модель навчання перекладу Л.К. Латишева [3]. Базовим поняттям дидактики перекладу для нього також є перекладацька компетенція, яку вчений розуміє як «сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні завдання» [3, с. 5]. Найбільш важливим у процесі навчання, на думку Л.К. Латишева, є формування базової частини перекладацької компетенції, оскільки саме вона може послужити надалі тією основою, спираючись на яку перекладач буде вдосконалювати інші елементи. Глобальна мета навчання перекладу, отже, полягає в конкретизації та трансформуванні основних положень теорії перекладу в «конкретні уявлення і базові перекладацькі вміння практичного характеру» [3, с. 6]. З цієї точки зору процес навчання перекладу постає у вигляді такої схеми: теоретичні положення – конкретизація теоретичних положень у «технологічних» розділах (прояви загальної закономірності) - вправи на основі теоретичних знань, основна мета яких виробити певні вміння. Адже саме формування умінь, які базуються на знанні і досвіді в результаті виконання аналогічних дій, є раціональною ланкою, що дозволяє «направити стихійну можливість до наївного переведенню в раціонально-інтуїтивне русло» [3, с. 9].

Ми вважаємо, що навчання економічного перекладу має спиратися на досягнення психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології та транслатології. При розробці такої моделі слід враховувати наступне:

– з першого заняття студенти усвідомлюють, що навчаються не навчального або підрядкового перекладу, а професійного перекладу, який є міжмовним і міжкультурним посередництвом;

– навчальні матеріали є «умовно теоретичними», тобто містять необхідні теоретичні знання, які потім через відповідні тексти і завдання перетворюються на практичні знання та вміння;

– модель будується не за тематичним принципом, оскільки тема тексту у найменшій мірі впливає на специфіку перекладу, а за принципом охоплення комунікативних ситуацій і відповідно типів текстів, релевантних для професійної діяльності;

– модель спирається на автентичні тексти, що фіксують національну культурно-історичну специфіку лінгвосоціума, оскільки спільність певного мінімуму фонових знань є обов'язковою умовою адекватного взаєморозуміння комунікантів;

– модель орієнтована на вироблення умінь інтерпретувати і продукувати тексти, відповідні конвенціям текстоутворення в обох мовах, що беруть участь у перекладі;

– студенти вчаться використовувати перекладацькі прийоми не на рівні мови, а відповідно до мовних завдань, тобто з тим типом і жанром тексту, який піддається обробці.

Відповідно до вищесказаного ми розробили елективний курс «Економічний переклад». Вивчення даного курсу передбачає поглиблену підготовку перекладачів у сфері професійної комунікації, його проведення доцільно організовувати після вивчення курсу Business English. Метою є розвиток у студентів професійно значущих компетенцій, що дозволяють виконувати перекладацьку діяльність у галузі міжнародних економічних відносин. До таких компетенцій належать:

– вміння читати і розуміти літературу економічного характеру;

– вміння перекладати документи, статті та інші матеріали економічної тематики з англійської мови українською та з української англійською;

– вміння здійснювати переклад «з листа» з англійської мови українською та з української англійською.

У відповідності з метою елективного курсу ми виділяємо ряд завдань:

1) вдосконалення знань студентів у галузі граматичних норм української та англійської мов у процесі економічного перекладу;

2) вдосконалення знань студентів у галузі стилістичних норм української та англійської мов у процесі економічного перекладу;

3) навчання економічної термінології;

4) вдосконалення навичок передачі змісту оригінального тексту в процесі економічного перекладу.

Розроблений нами елективний курс «Економічний переклад» розрахований на один навчальний рік. Навчання спрямоване на оволодіння навичками перекладу оригінальних англо- та україномовних текстів сучасної економічної тематики, освоєння термінології економічного характеру, вміння аналізувати і систематизувати отриману іншомовну інформацію. В рамках даного курсу розроблені наступні теми: «Економічні цикли та основні економічні показники», «Виробництво та збут продукції», «Злиття та поглинання», «Ринки і конкурентна боротьба», «Біржі та основні фінансові інструменти», «Банкрутство компаній», «Облік прибутків і збитків», «Організаційна структура компаній» та ін.

Вивчення кожної з тем відбувається відповідно до єдиної структури.

Перший етап. Перед проведенням заняття студентам пропонується самостійно вивчити економічні аспекти теми, яка буде розглядатися. На початку заняття відбувається коротке обговорення теми.

Другий етап. Викладач знайомить студентів зі словами і словосполученнями тематичного характеру, що підлягають активному засвоєнню. Дається не тільки переклад терміну, але і його систематизоване пояснення.

Третій етап. Студентам пропонуються речення для перекладу з англійської мови українською та з української англійською. Метою даного етапу є засвоєння та активізація нової економічної термінології.

Четвертий етап. Студенти перекладають тексти, взяті із сучасних англійських, американських та українських журналів і газет, підібраних за тематичною ознакою та охоплюючих основні тенденції світової економічної системи. Тексти, пропоновані в рамках однієї теми, відображають різні точки зору на проблему і носять полемічний характер, що дає

можливість для подальшої дискусії. Тексти насичені перекладацькими труднощами, а також лексичними одиницями, представленими в підрозділі Vocabulary Notes і Translation Notes. Даються докладні коментарі перекладацьких прийомів і труднощів з апаратом вправ.

Аналізуючи сформованість перекладацьких умінь студентів, ми враховували чотири основних параметри:

1) володіння граматичними нормами української / англійської мови;
2) володіння стилістичними нормами української / англійської мови;
3) володіння економічною термінологією;
4) передача змісту оригінального тексту.

Кожному з параметрів відповідає низький, середній або високий рівень.

Низький рівень *володіння граматичними нормами* означає, що студент допускає багато граматичних помилок, майже в кожному реченні. Про середній рівень можна говорити, якщо в тексті є кілька незначних граматичних помилок. Студенти, у роботах яких відсутні граматичні помилки, знаходяться на високому рівні.

Низький рівень *володіння стилістичними нормами* фіксується, коли студент не усвідомлює, що текст економічного профілю повинен відповідати певним критеріям – бути строгим, офіційним, без художніх надмірностей. Наприклад, може використовувати епітети, просторічні висловлювання, зловживати складними синтаксичними конструкціями тощо. Перебуваючи на середньому рівні, в цілому студент усвідомлює, що текст економічного профілю має свою специфіку, і намагається враховувати цю специфіку в своєму перекладі. Разом з тим, іноді допускає неточності, вибирає не оптимальні варіанти перекладу. Про високий рівень свідчить знання специфіки перекладу економічного тексту, успішне застосування знань, відсутність стилістичних помилок.

Низький рівень *володіння економічною термінологією* відзначаємо, коли студент не знає спеціальних економічних термінів, перекладає їх приблизно, за змістом. У підсумку в перекладному тексті маємо не загальноприйняті терміни, а авторську трактовку тих чи інших понять. На середньому рівні студент має уявлення про економічні терміни, в більшості випадків знаходить еквівалентний україномовний / англомовний аналог. Перебуваючи на високому рівні, студент повною мірою володіє економічною термінологією і завжди дає правильний переклад.

Низький рівень при *передачі змісту оригінального тексту* фіксуємо, коли, перекладаючи речення за принципом «слово за словом», студент не створює перекладний текст як такий. У нього виходить набір речень, погано зв'язаних за змістом. Створюється відчуття, що він не розуміє, що саме перекладає. На середньому рівні студент розуміє основну думку тексту, що перекладається, але помиляється в деяких деталях. Виходить зв'язний текст із певними неточностями. На високому рівні студент повною мірою розуміє сенс перекладного тексту і може грамотно передати його.

Підводячи підсумок, слід зазначити: необхідно виробити у студентів розуміння того, що якісний спеціальний переклад вимагає знання предметної області, базової термінології, реалій та національно-культурної специфіки. Здійснення перекладу спеціальних текстів різних жанрів вимагає від перекладача знання конвенцій цих жанрів. Істотно полегшити процес побудови тексту певного жанру може уміння працювати з текстами. Для навчання студентів спеціального перекладу викладач повинен грамотно підібрати матеріал, керуючись перекладознавчими, лінгвістичними та методичними факторами.

Література:

1. Гак В. Г. Теория и практика перевода. Французский язык / В. Г. Гак, Б. Б. Григорьев. – М. : Либроком, 2015. – 464 с.
2. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Либроком, 2013. – 174 с.
3. Латышев Л. К. Технология перевода / Л. К. Латышев. – М. : Академия, 2008. – 320 с.

УДК 821.161.2

М. В. Фока,
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

СИСТЕМА К. СТАНІСЛАВСЬКОГО ТА «ПІДВОДНА ТЕЧІЯ»: ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПІДТЕКСТОВИХ СМИСЛІВ

У статті досліджуються виявлення, осмислення та втілення імпліцитної інформації відомим актором, режисером і реформатором театру К. Станіславським на матеріалі постановок п'єс А. Чехова, визнаного майстра підтексту. Зокрема, аналізуються особливості постановок п'єс за лінією інтуїції і чуття, втілення внутрішньої дії, акцентування на деталях, що несуть в собі приховані смисли, а також розкриття сутності розуміння терміну «підтекст».
Ключові слова: *підтекст, К. Станіславський, А. Чехов, п'єса, театр.*

В статье исследуются проявление, осмысление и воплощение имплицитной информации известным актёром, режиссёром и реформатором театра К. Станиславским на материале постановок пьес А. Чехова, признанным мастером подтекста. В частности, анализируются особенности постановок пьес за линией интуиции и чувства, воплощение внутреннего действия, акцентуация на деталях, которые несут в себе скрытые смыслы, а также раскрытие понимания сущности термина «подтекст».
Ключевые слова: *подтекст, К. Станиславский, А. Чехов, пьеса, театр.*

The paper deals with the uncovering, the understanding, and the presentation of the implied information by the well-known actor, theatre director and theatre reformer K. Stanislavsky on the basis of his performances of A. Chekhov's plays. A. Chekhov is the founder of the new drama, the innovatory artistic and theatrical systems, and the principal characteristic of these systems is subtext. The main idea of his works such as «The Seagull», «Uncle Vanya», «Three Sisters» is underneath the words and actions. And the Stanislavsky system represents the new and innovative method of the actors' work on the implicit meanings.

In particular, the specific of the plays performances according to the line of intuition and feeling is analyzed. The core of this method is in the conveyance of the non-verbal information, impressions, and feelings by actors. And the same time the artistic intuition is the significant feature of the talented actors which provides right ways to bring the audience feeling that the main sense of the play is implied.

A major significance has an engagement between internal and external lines of actions, and in this correlation an internal line concentrates the main idea of the play. The author of the paper examines the accentuation on details which have implicative meanings. Visual and audio effects (for example, sounds and details of theatrical costumes) conceal the attached and non-verbal information.

The sensibility of Stanislavsky system for the uncovering, the understanding, and the presentation of the subtext on the theatre stage demonstrates methods used in the modern films for the creating of the implicit meanings to intensify the informational content of the screenplay.

This theatre experience is very important for the literary analysis of the artistic functionality of the implied meanings.
Key words: *subtext, K. Stanislavskiy, A. Chekhov, play, theatre.*

Підтекст у сфері художнього твору як потужне джерело художньої енергії є одним із складних і недосліджених феноменів літературознавства, а відтак, одним з актуальних питань, що стосується проблеми адекватної інтерпретації тексту. Проте чимало відповідей на ключові питання, пов'язані з вивченням художньої функціональності підтекстових смислів, знаходимо в суміжних мистецтвах, зокрема в театрі. Так, одним з перших, хто замислився над функцією імпліцитних смислів у сценічному дійстві, був К. Станіславський, відомий актор, режисер і реформатор театру, який успішно ставив п'єси А. Чехова на сцені – «Чайку» чи «Дядю Ваню», і блискуче грав чеховських персонажів – Тригоріна чи Астрова.

У той же час такий суміжномистецький досвід, а саме театральний підхід К. Станіславського, залишається поза увагою теоретиків літератури, хоча вивчення цього питання з компаративістської точки зору збагатить літературознавчу базу. Цим пояснюється *актуальність* нашого дослідження. *Метою розвідки* є розкриття осмислення підтексту К. Станіславським на матеріалі спогадів, статтей, нотаток і т. п. Поставлена мета передбачає вирішення низки *завдань:* виділити та проаналізувати основні підходи К. Станіславського до п'єс А. Чехова, що уможливили декодування та втілення прихованих смислів на театральній сцені, зокрема розкрити особливості постановок за т. зв. лінією інтуїції й чуття, специфіку «внутрішньої дії» на сцені, важливість акцентування на деталях, що несуть в собі приховані смисли, а також розкрити сутність розуміння терміну «підтекст».

Уперше К. Станіславський зіткнувся з підтекстом, працюючи з п'єсами А. Чехова, зачинателя «нової драми», новаторської художньої і театральної систем, однією з домінантних ознак цих систем є підтекстові смисли, що несуть основну ідею п'єси. Так, Чехов-драматург був одним з перших, хто відчув потребу в нових засобах і способах вираження для передачі й відтворення почуттів героїв і почав використовувати вже наявні й давно знайомі літературні прийоми в новому «амплуа» – як засоби, що несли в собі імпліцитну інформацію.

Водночас одним з перших, хто зайнявся осмисленням чеховської поетики підтекстової інформації, був К. Станіславський, який разом з В. Немировичем-Данченком прагнув «реабілітувати» «Чайку» А. Чехова, п'єсу, що «гепнулась і провалилась з тріском» [2, с. 80] в Олександрінському театрі, проте через деякий час мала «блискучий, шумний, величезний» [2, с. 163] успіх в постановці Московського художнього театру (МХТу). Секрет цього успіху полягав в абсолютно новому підході режисерів до чеховського слова, що дав можливість сугестувати зі сцени імпліцитні смисли.

Підтекст А. Чехова, що став знаковою особливістю індивідуального стилю драматурга та водночас важливою складністю для постановників, потребував від режисерів (і К. Станіславського, і В. Немировича-Данченка) та акторів нового підходу для адекватного сценічного втілення тієї чи тієї п'єси. «Щоб грати Чехова, – зробив висновок К. Станіславський після тривалої й неодноразової роботи з чеховськими п'єсами, – потрібно пройнятися ароматом його чуттів і передчуттів, потрібно вгадувати натяки його глибоких, проте недомовлених думок» [6, с. 410]. І саме робота з цими «недомовленими думками» потребувала в першу чергу літературного аналізу, де «літературні вимоги до артиста досягають більших розмірів і значення» [6, с. 410]. Тож, прагнучи поставити «Чайку» А. Чехова на сцені Художнього театру, К. Станіславський неминуче зіткнувся з «підводною течією» п'єси й неминуче мав попрацювати з прихованими смислами та їхнім втіленням на сцені.

Про те, що п'єса вимагала адекватного прочитання для гарної постановки, а отже, вимагала певних ключів для декодування закодованих смислів, К. Станіславський зрозумів неодразу. «…Прочитавши «Чайку», – згадував В. Немирович-Данченко, – він зовсім не зрозумів, чим тут можна захопитися: люди йому здавались якимись половинчастими, пристрасті – неефектними, слова – можливо, занадто простими, образи – такими, що не дають акторам гарного матеріалу» [2, с. 136].

© М. В. Фока, 2015

Сам же К. Станіславський визнав: «Це було складне завдання, – згадував режисер, – так як, до свого сорому, я не розумів п'єси» [6, с. 331]. І дійсно, адже справжній смисл полягав не в прямому висловленні, а в його імпліцитності – її треба було вичитувати, проникаючи в «підводну частину айсберга», відкриваючи при цьому змістові сенси в «глибині тексту».

Ця особлива «підтекстова» риса і «Чайки», і низки інших п'єс А. Чехова, які незабаром з успіхом ставились на сцені МХТу (зокрема «Дядя Ваня», «Три сестри», «Вишневий сад»), відкрилась як самому відомому російському театральну режисеру, так і через його сприймання – глядацькій аудиторії. Читаючи праці К. Станіславського, присвячені театральному мистецтву, можна виділити декілька ключових підходів, які розкривають секрети декодування езотеричних смислів. Спробуймо їх виділити та осмислити.

Аналізуючи свої підходи до поставлених п'єс, К. Станіславський окремо виділив спектаклі, які ставились за т. зв. лінією інтуїції й чуття. Суть цього методу полягала в передачі акторами невербальної інформації, вражень і почуттів. Ось як пояснював режисер цю особливість: «Я не берусь описувати спектаклі чеховських п'єс, так як це неможливо. Їх чарівність у тому, що не передається словами, а приховано за ними чи в паузах, чи в поглядах акторів, у випромінюванні їх внутрішнього почуття. При цьому оживають і мертві предмети на сцені, і звуки, і декорації, і образи, що створюються артистами, і сам настрій п'єси і всього спектаклю. Уся справа тут у творчій інтуїції й артистичному чутті» [3, с. 220]. Ідеться, по суті, про проявлення та функціонування підтекстових смислів під час спектаклю. Саме творча інтуїція й артистичне чуття відіграють важливу роль, адже ці складові талановитого актора дадуть змогу віднайти точні прийоми, які навіють театралам відчуття, що головне криється поза словами, у несказаному й невисловленому. Звичайно, такий ефект може виникнути тільки в роботі з матеріалом, який створений за «принципом айсбергу».

Перша можлива похибка в роботі з таким незвичайним матеріалом, яка може спіткати читача/режисера/глядача, – це сприйняти текст на експліцитному рівні. Власне, це та похибка, яка спіткала й К. Станіславського при першому знайомстві з текстом «Чайки»: «П'єси Чехова не розкривають одразу свою поетичну значимість, – розмірковував режисер. – Прочитавши їх, говориш собі:

«Добре, проте… нічого особливого, нічого приголомшеного. Усе як треба. Знайомо… правдиво… не ново»

Нерідко перше знайомство з його творами навіть розчаровує. Здається, що нічого розповідати про них після прочитання. Фабула, сюжет?.. Їх можна висловити двома словами. Ролі? Багато хороших, проте немає виграшних… Згадуються окремі слова п'єси сцени…» [3, с. 220–221].

Важливо читачеві (а на цьому етапі режисер постає тільки в ролі читача) відчути й декодувати підтекст. Спочатку, звернемо на це особливу увагу, *відчути*. К. Станіславський момент власного відкриття наявності прихованого смислу згадував так: «…дивно: чим більше даєш волю пам'яті, тим більше хочеться думати про п'єсу. Одні місця її змушують, за внутрішнім зв'язком, згадати про інші, ще кращі місця і насамкінець – про весь твір. Ще й ще перечитуєш його – і відчуваєш всередині глибокі поклади» [3, с. 221]. Це свідчення характеризує ту властиву роботу у виявленні підтекстових смислів, яку виконує режисер як реципієнт тексту п'єси. І лише опісля можна говорити про втілення виявлених смислів на сцені.

У А. Чехова імпліцитна інформація знаходиться паралельно з експліцитною. І це точно відчув К. Станіславський, пояснивши цю особливість через взаємодію зовнішніх й внутрішніх дій: «Його п'єси – дуже дійові, але тільки не в зовнішньому, а у внутрішньому своєму розвитку. У самій бездії створюваних ним людей приховується складна внутрішня дія. Чехов краще від усіх довів, що сценічну дію потрібно розуміти у внутрішньому смислі і що на ній одній, очищеній від усього псевдо-сценічного, можна будувати й основувати драматичні твори в театрі» [3, с. 221]. Одразу ж зауважимо, що К. Станіславський не вдається до терміну «підтекст», замінивши його власним терміном – «внутрішня дія». Очевидно, так точніше оперувати ним, говорячи про спектакль, гру актора, який має втілювати зовнішню дію й водночас виражати способом навіювання внутрішню, – у цьому увиразнюється й акцентується їх єдність і нерозривність.

Взаємодія ж зовнішньої та внутрішньої дій, їх ролі та функції чітко розмежовувались: «У той час як зовнішня дія на сцені забавляє, розважає чи збуджує нерви, внутрішня заряджає, полонить нашу душу й оволодіває нею. Звичайно, ще краще, коли обидві, тобто і внутрішня, і зовнішня дії, тісно злиті разом, є в наявності. Від цього твір лише виграє в повноті й сценічності. Але все-таки – внутрішня дія має стояти на першому місці» [3, с. 221].

Пригляньмося, як же втілювалася «внутрішня дія» на сцені МХТу, адже саме через цю призму постане осмислення підтексту.

Важливу роль у передачі підтекстової інформації відіграють ремарки, значення яких у п'єсах А. Чехова кардинально переосмислене. Якщо драматурги традиційного театру використовували ремарки лише з функціонально-допоміжною метою – вони супроводжували драматичну дію, ставали базою сценічної реалізації драми, то в А. Чехова, як творця нового театру й нової драматичної форми, вони виконували психологічну функцію, створюючи певні враження, настрій, відчуття тощо.

Зокрема, просторово-часові координати в п'єсі, іншими словами, оточуючий світ, впливає на читача/глядача, несучи в собі додаткову інформацію. Так, К. Станіславський зазначає: «Чехов однаково володіє на сцені і зовнішньою, і внутрішньою правдою. У зовнішньому житті своїх п'єс він, як ніхто, вміє користуватися мертвими картонними бутафорськими речами, декораціями, світловими ефектами й оживляти їх. Він уточнив і поглибив наші знання про життя речей, звуків, світла на сцені, які як у театрі, так і в житті, мають *величезний вплив на людську душу* (виділення наше. – М.Ф.). Сутінки, захід сонця, його схід, гроза, дощ, перші звуки ранкових птах, тупіт коней по мосту і стук від'їжджаючого екіпажу, бій годинника, крик цвіркуна, набат потрібні Чехову не для зовнішнього сценічного ефекту, а для того, щоб *розкрити* (виділення наше. – М.Ф.) нам життя людського духу» [3, с. 223].

Цікаво привести факт, що А. Чехов надавав великого значення «правдивому звуку на сцені» [6, с. 350], тобто відтворенню й самому звучанню звука. Очевидно, «музична» тональність мала сугестувати певний настрій чи емоцію, і це «музичне» наповнення, а саме його відтворення на сцені, набувало особливого значення для драматурга. Наприклад, ось як згадує К. Станіславський одну з репетицій п'єси «Три сестри» за участю самого А. Чехова: «Серед усіх його переживань про участь п'єси він *(А. Чехов. – М.Ф.)* чимало хвилювався про те, як буде переданий набат в третьому акті під час пожежі за сценою. Йому хотілося образно представити нам звук деренчливого провінційного дзвону. При кожній зручній нагоді він підходив до когось з нас і руками, ритмом, жестами намагався *навіяти настрій* (виділення наше. – М.Ф.) цього надриваючого душу провінційного набату» [6, с. 350].

Таким чеховським ремаркам К. Станіславський приділяв особливе значення, проте, як виявилось, театрали того часу не сприйняли такі звуковий і світловий ефекти адекватно. Очевидно, глядачі не шукали вкладеного підтексту, тоді як режисери «в слід за автором» вдавалися до його використання, активно уводячи в постановки. «І даремно сміялися над нами через цвіркунів та інші звукові і світлові ефекти, якими ми користувалися в чеховських п'єсах, виконуючи лише численні ремарки автора, – був переконаний К. Станіславський. – Якщо нам удавалось робити це добре, а не погано, не по-театральному, – ми скоріше заслуговували схвалення» [3, с. 223].

Чеховські ремарки-деталі до образу (скажімо, деталі зовнішнього вигляду дійової особи) несуть у собі не тільки його характеристику, але й ідею. Щоправда, К. Станіславський, і як режисер, і як актор, часом неправильно інтерпретував образ, не розуміючи знакових деталей, що ставало на заваді повного розкриття образу, навіть ідеї п'єси. Наприклад, А. Чехов наполягав на прискіпливій увазі до ремарки щодо зовнішності дяді Вані: «У мене же написано: він носить чудесні краватки. Чудесні!..

І тут справа полягала не в краватці, – пояснює К. Станіславський, –а в головній ідеї п'єси. Самородок Астров і поетично ніжний дядя Ваня глохнуть в глушині, а тупиця професор блаженствує в С.-Петербурзі і разом із собі подібними править Росією.

Ось прихований зміст ремарки про краватку…» [6, с. 338].

Таким же наполегливим був А. Чехов, коли підкреслював К. Станіславському, що Тригорін носить картаті панталони й діряві черевики [3, с. 228]. Цього уточнення актор не міг зрозуміти: «Як же так: Тригорін, модний письменник, улюбленець жінок, – і раптом брюки картаті і діряві черевики. Я ж, якраз навпаки, одягав для ролі самий елегантний костюм: білі брюки, туфлі, білий жакет, білу шляпу, і робив красивий грим» [3, с. 228]. І лише при повторному зверненні до «Чайки» його «осяяло» [3, с. 228], йому відкрилася суть цієї деталі, що несла в собі ідею: «Звичайно, саме діряві черевики й картаті брюки, і зовсім не красень! У цьому-то й драма, що для молоденьких дівчат важливо, щоб чоловік був письменником, друкував зворушливі повісті, – тоді Ніни Зарєчні, одна за одною, будуть кидатися йому на шию, не помічаючи того, що він і незначний як людина, і некрасивий, і в картатих брюках, і в дірявих черевиках. Тільки після, коли любовні романи цих «чайок» закінчуються, вони починають розуміти, що дівоча фантазія створила те, чого насправді ніколи не було» [3, с. 228].

Чимало в роботі з такими значущими «підтекстовими» деталями відігравало творче контактування А. Чехова з режисерами. Присутність на репетиціях своїх п'єс давала змогу драматургу помічати неточності у відтворені того чи того образу, а прохання К. Станіславського пояснити ці неточності іноді ставали результативними. Щоправда, відомо, що сам А. Чехов не любив удаватись до пояснень через те, що був твердо переконаним, що «там же (у п'єсі. – М.Ф) все сказано» [6, с. 338]. Так, наприклад, щодо від'їзду Астрова в «Дяді Вані» зробив зауваження: «Він же свистить, послухайте… Свистить! Дядя Ваня плаче, а Астров свістить!» [3, с. 232]. Цей нюанс теж не декодувався К. Станіславським: «Як же так, – розмірковував актор, – …смуток, безнадійність і – веселий свист?» [3, с. 232]. Та раптове осяяння миттєво розкрило його ідейну сутність. Про це режисер згадує таким чином: «Але й це зауваження Чехова само собою ожило на одному з пізніших спектаклів. Я якось взяв та й засвистав: навмання, за довірою. І тут же відчув правду! Вірно! Дядя Ваня падає духом і впадає у зневір'я, а Астров свистить. Чому? Та тому, що він настільки зневірився в людях і в житті, що в недовір'ї до них дійшов до цинізму. Люди йому вже не можуть нічим завдати болю. Проте на щастя Астрова, він любить природу й служить їй ідейно, безкорисливо; він саджає ліси, а ліси зберігають вологу, що необхідна для річок» [3, с. 232].

Прикметно, що К. Станіславський, не дивлячись на ґрунтовне осмислення підтексту, не вдавався до використання цього терміну в літературному контексті, між тим активно користувався ним у театральному, щоправда, трохи пізніше. Так, сам термін «підтекст» осмислюється в іншому ключі, суто й безпосередньо театральному. Під ним режисер перш за все розуміє інформацію, яку актор накладає на вже наявний авторський чи режисерський текст: «Смисл творчості в підтексті, – переконаний К. Станіславський. – Без нього слову нічого робити на сцені. У момент творчості слова – від поета, підтекст – від артиста. Якщо б було інакше, глядач не прагнув би в театр, щоб дивитись актора, а сидів би вдома й читав п'єсу» [4, с. 85]. «…Ми перетворюємо твори драматургів, ми виявляємо в них те, що приховано під словами; – пояснює режисер, – ми вкладаємо в чужий текст свій підтекст, встановлюємо своє відношення до людей і до умов їхнього життя; ми пропускаємо через себе весь матеріал, який отримуємо від автора й режисера; ми знов перероблюємо його в собі, оживлюємо й доповнюємо своєю уявою» [4, с. 63-64].

Проте, як зазначає В. Галендєєв, «ні з одним поняттям «системи» Станіславський не бився стільки, скільки з підтекстом, намагаючись визначити його більш ємко та вичерпно», та врешті-решт йому це так і не вдалося [1, с. 73]. Наприклад, підтекст часто є синонімом до «наскрізної дії» чи тісно переплітається з ілюстрованим підтекстом п'єси та ролі. Це можна пояснити глибиною поняття, що може включати всі аспекти й чинники, що прив'язуються до всього, що знаходиться на межі експліцитного й імпліцитного.

Про точність і вірність підходів К. Станіславського до осмислення, розуміння й втілення підтексту на сцені, що часом розроблялися одразу чи удосконалювались з часом, чітко усвідомлювались чи виявлялись на інтуїтивному рівні, свідчать методи, що успішно використовуються в кіно для втілення імпліцитного смислу, що значно посилює інформативність кіносценарію. Наприклад, у роботах таких всесвітньовідомих «сценарних гуру», як Р. Маккі, Л. Сеґер, Дж. Уестон, К. Іглесіаса можна віднайти безліч перегуків з поглядами К. Станіславського. Скажімо, методи підходів режисера МХТу до постановок за т. зв. лінією інтуїції й чуття значно поглиблені Дж. Уестон, що дослідила роль інтуїції в кіно [див.: 8], а передача підтексту в кіно, зокрема через діалоги й паузи, що мають нести додаткову інформацію, детально подано Л. Сеґер [див.: 7].

Таким чином, осмислення феномену підтексту К. Станіславським, що представлено в працях, спогадах, листах, нотатках режисера, зокрема на матеріалі постановок п'єс А. Чехова в цілому та втілення героїв цих п'єс на сцені зокрема, є важливим і неоціненним суміжномистецьким досвідом для теорії підтексту, зокрема для вивчення художньої функціональності підтекстових смислів.

Література:

1. Галендеев В. Н. Учение К.С. Станиславского о сценическом слове : учеб. пособие / В. Н. Галендеев. – Ленинград : ЛГИТМИК, 1990. – 147 с.

2. Немирович-Данченко В. И. Рождение театра / В. И. Немирович-Данченко. – М. : Правда, 1989. – 575 с.

3. Станиславский К. С. Собрание сочинений : в 8 томах / К. С. Станиславский ; Редкол. : М. Н. Кедров (гл. ред.) и др. – М. : Искусство, 1954. – Т. 1 : Моя жизнь в искусстве. – 516 с.

4. Станиславский К. С. Собрание сочинений : в 8 томах / К. С. Станиславский ; Редкол. : М. Н. Кедров (гл. ред.) и др. – М. : Искусство, 1954. – Т. 2 : Работа актера над собой. Часть I. Работа над собой в творческом процессе ее переживания. Дневник ученика. – 511 с.

5. Станиславский К. С. Собрание сочинений : в 8 томах / К. С. Станиславский ; Редкол. : М. Н. Кедров (гл. ред.) и др. – М. : Искусство, 1955. – Т. 3 : Работа актера над собой. Часть II. Работа над собой в творческом процессе ее воплощения. Дневник ученика. – 503 с.

6. Станиславский К. С. Собрание сочинений : в 8 томах / К. С. Станиславский ; Редкол. : М. Н. Кедров (гл. ред.) и др. – М. : Искусство, 1958. – Т. 5 : Статьи. Речи. Заметки дневники. Воспоминания. 1877–1917. – 686 с.

7. Seger L. Writing Subtext: What Lies Beneath / Dr. Linda Seger. – Published by Michael Wiese Productions, 2011. – 163, [3] p.

8. Weston J. The Film Director's Intuition: Script Analysis and Rehearsal Techniques / Judith Weston. – Published by Michael Wiese Productions, 2003. – 364, [4] p.

УДК 821.161.1-31.09

Е. Г. Хомчак,
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, г. Мелитополь

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ДОРОГИ В РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

У статті репрезентується досвід аналізу одного з ключових для російської ментальності концептів – концепту дорога; визначаються особливості його міфологічного наповнення; з'ясовуються мовні засоби об'єктивації концепту дорога.
Ключові слова: *концептуальна модель, концепт, архетип, символ.*

В статье репрезентируется опыт анализа одного из ключевых для русской ментальности концептов – концепта дорога; определяются особенности его мифологического наполнения; выясняются языковые средства объективации концепта дорога.
Ключевые слова: *концептуальная модель, концепт, архетип, символ.*

The article deals with the analysis experience of one of Russian mentality key concept – the concept road. The peculiarities of its symbolical content have been defined. The language means of the concept road objectivation have been found out.
Key words: *conceptual model, concept, image, symbol.*

Современную лингвистику захлестнула мощная волна научных работ, посвященных описанию разнообразных концептов и позиционирующих когнитивный ракурс исследований. Лингвоконцептология синтезирует в себе идеи философского анализа познаваемого мира, когнитивного моделирования действительности, культурологического описания этнической специфики миропонимания, семантического структурирования реальности.

Важный вклад в развитие и становление лингвоконцептологии сделан такими представителями различных современных отечественных и зарубежных лингвистических школ, как Н. Ф. Алефиренко, Н. Д. Арутюнова, С. Г. Воркачев, В. И. Карасик, Е. С. Кубрякова, В. А. Маслова, А. Н. Приходько, Е. А. Селиванова, Г. Г. Слышкин, Ю. С. Степанов, И. А. Стернин и др. Труды этих зарубежных и отечественных ученых, бесспорно, являются основой для дальнейших исследований в области лингвоконцептологии, базой для изучения отдельных фрагментов русской языковой картины мира, к которой принадлежит и концепт *дорога*.

Концепт представляет собой «ментальное образование, которое замещает нам в процессе мысли определенное множество предметов одного и того же ряда» [2, с. 37]. Концепт, актуализируясь через языковые единицы, фиксируется в лексикографических толкованиях имени (содержательный минимум концепта), в его синонимических связях, образных переосмыслениях, ассоциативных реакциях, сочетаемости, паремиях, художественных текстах и т.п.

Исследованию концепта *дорога* посвящены современные научные работы, в которых рассматриваются лексические средства объективации концепта *дорога* в русском языке [4]; обозначается специфика оппозиции *дом / дорога* [8] определяются основные элементы культуры *дороги* в русской мифоритуальной традиции [11]; репрезентируется концепт *дорога без конца* как русская национальная идея [5] и др. Наша цель – репрезентация когнитивной модели концепта *дорога* в его понятийном, мифологическом, символическом наполнении.

Исследование базируется на конкретном фактическом материале – лексикографических источниках («Толковый словарь живого великорусского языка» (1912), «Этимологический словарь русского языка» (1975), «Словарь синонимов русского языка» (1986)); культурологическом дискурсе (работы Н.А. Хренова, Т. Б. Щепанской и др.).

Концепт *дорога* как один из «вечных» общечеловеческих образов культуры, в первую очередь, привлекает внимание исследователей своей внутренней глубиной. Он архетипичен: вся совокупность понятий, образов, символов, мифов, связанных с универсумом *дорога* является базой для его концептуализации.

Отметим, что мировая мифология насыщена *«дорожными» сюжетами*, например, путешествия героев Гомера, Д. Дефо, Дж. Свифта, Ж. Верна и др. В европейской литературе Нового времени заметная роль отведена текстам с центральной фигурой *странствующего героя* (Дон-Кихот, Франкенштейн и др.). Концептуализация *дороги* в русской культуре и литературе имеет длительную традицию от времен «Слова о полку Игореве» и до наших дней. Фольклористика разных жанров располагает огромным пластом накопленных текстов, актуальных среди странствующих людей. Русская средневековая литература – это «хождения» паломников, священнослужителей и купцов в Палестину, Византию, Египет, Италию и Индию; XVIII век – это «Путешествие из Петербурга в Москву» А. Радищева; XIX век – «Письма русского путешественника» Н. Карамзина и т.д. Русские, по выражению Т. Б. Щепанской, – это «движущийся этнос с самосознанием оседлого» [11, с. 8].

Изучение мифологического слоя лексемы-архетипа предполагает поиск первичной информации, скрытой в недрах многовековой памяти. Ощутимую помощь в реконструкции архетипичного слоя концепта *дорога* оказали данные «Толкового словаря живого великорусского языка» В. Даля, ориентированного, в первую очередь, на отображение народной лексики и фразеологии. Так, по В. Далю, на Руси издавна существовали *доро́жные*, т. е. проезжие люди, путники – «*доро́жный*, к дороге относящийся, принадлежащий» [3, Т. 1, с. 1177]. В этой семантической связке упоминаются однокоренные словообразования – *доро́жник* (дневник для путевых записей) и *дорожняки́* (свободные лошади, пускаемые впереди обоза для обминки снега) [3,Т. 1, с. 1177–1178].

К *доро́жным* относились разного рода *странники*. Архетипичная лексема ***странник*** представлена следующими толкованиями – захожий, человек с чужбины, проезжий, прохожий; гость, ищущий где-либо временного приюта; обрекшийся на тунеядное странничество, под предлогом богомолья, скиталец, бездомный проходимец, землепроходец [3, Т. 4, с. 565]. Лексема *странник* соотносится со значением глагола *страни́ть* (шляться, шататься праздно, бродить по сторонам) [3, Т. 4, с. 565]. В отличие от *странника у* лексемы *странствователь* обнаруживается несколько иное семантическое наполнение – путешественник, вояжор, разъезжающий сухопутно или морем по разным странам, по чужбине, по чужим странам [3, Т. 4, с. 566].

Культурно-национальные установки обычно не носят абсолютного характера, что находит свое подтверждение в амбивалентном статусе *странника* в мифологическом и фольклорном дискурсах. *Странника* часто идентифицировали и с нечистой силой (леший, колдун), и с божественной силой. Одна из форм самоидентификации «божественного» – рассказы странников о святых местах. Фольклор фиксирует легенды о святых угодниках, странствующих в образе нищих. Отсюда характерные статусы *странника* как *паломника* или *божьего человека* (убогого, нищего), а в некоторых случаях его при-

© Е. Г. Хомчак, 2015

нимали за пророка. Это амбивалентные формы образа «вечного» *странника*, хранимые в мифологических слоях цивилизации. На концептуальном уровне о явлении *странничества* можно говорить как о древнейшем архетипе.

В первичной синонимической связке с лексемой *дорога*, по данным словаря В. Даля, состоят лексемы – ***путь**, каменка, щебенка, стезя, дорожка, тропа, тропинка, торёнка, стёжка, стегá, след* и др. [3, Т. 1, с. 1176–1178]. Современный словарь синонимов дает такое синонимическое наполнение лексемы *дорога* – ***путь**, трасса, артерия, путешествие, поездка, путь-дорога, путь-дороженька, проселок, просека, стезя, вояж, турне, поход, ход* [1, с. 52].

Как видно, в русской концептуальной и вербальной картинах мира две базовые универсалии ***путь*** и ***дорога***, бесспорно, являются доминантами концептуального ряда. В исторически обозримый период по данным этимологических словарей лексемы *путь* и *дорога* имеют существенные различия в своем смысловом объеме и в условиях функционирования. Так, корень слова *путь* принадлежит к индоевропейскому лексическому пласту (ср. др.-инд. *pánthās* – «след, дорога, путь» [10, с. 374]; *дорога* – общеславянское по происхождению образование от основы *дор* – первоначально «*расчищенное место*» [10, с. 129]. Подробнее задерживаться на этимологической глубине *пути* и *дороги* нет особой необходимости, т.к. с анализом исторического развития семантики обоих лексем в их сближении и расхождении можно ознакомиться в работе О. А. Черепановой «Путь и дорога в русской ментальности и в древних текстах» [9].

В последние два столетия, по утверждению О. А. Черепановой, можно наблюдать концептуальное и семантическое сближение лексем *путь* и *дорога*, выразившееся в «перетекании» семантического содержания лексемы *путь* в семантическое пространство лексемы *дорога* [9, с. 35]. Исследователь подчеркивает идентичность современного семантического пространства обеих лексем. Тем не менее, хочется отметить, что, формулируя одну из основных оппозиций текстов русской культуры, исследователи говорят об оппозиции *дом / дорога* [5; 8 и др.], а не об оппозиции *дом / путь*. И несмотря на наличие трех совпадающих понятийных обозначений слов *путь* и *дорога* в толковых словарях современного языка (1. ‘узкая полоса земли, предназначенная для передвижения’. 2. ‘место, по которому надо пройти или проехать’. 3. ‘путешествие’ [7, с. 151, с. 550]), между ними обнаруживается различие именно на концептуальном уровне, отражающееся в метафорическом употреблении этих лексем (напр. *жажда дороги*, но не *пути*; *держать путь*, но не *дорогу* и т.д.).

Ю. М. Лотман отмечает, что символ *дороги* «содержит запрет на движение в одном направлении, в котором пространство ограничено («сойти с пути»), и естественность движения в том, в котором подобная граница отсутствует» [6, с. 264]. Как известно, Ю.М. Лотман подразделял героев русской прозы на героев замкнутого пространства и открытого пространства, а последних – на героев *степи* и героев *пути.* В отличие от героя *степи*, обладающего свободной непредсказуемостью направления своего передвижения, герой *пути* движется по определенной траектории, имея запрет на движение в каком-либо другом направлении. В *пути* выделяется начало, исходный пункт, т. е. то место, в котором находится герой или участник соответствующего ритуала в момент начала действия, и конец пути (цель движения), кульминационный момент пути.

Мысли Ю. М. Лотмана находят свое развитие в работе Э. Лассан «Дорога без конца как русская национальная идея». Исследователь, апеллируя понятиями *герой дороги* и *герой пути*, приводит следующие рассуждения: *герой пути* осуществляет движение ради цели, которая для него четко очерчена, и *дорога* – это только средство приближения к ориентиру; *герой дороги* одержим идеей движения, имеющего автономную ценность, и цель – только стимул к движению, она имплицируется движением, но точно не очерчивается, т. к. может меняться по ходу движения [5, с. 268-269].

Идея движения без очерченного ориентира составляет архетипическую идею русского сознания, реализуясь в разные исторические периоды определенным образом в деятельности или тексте, но сохраняя свой инвариант: представление о самоценности движения, а не цели. На наш взгляд, к двум различным вариантам освоения пространства *движение / цель* можно отнести *путешественника* как *героя пути* и *странника* как *героя дороги*. Странничество, являвшееся во все времена для русского человека духовным феноменом, отличается от всяческих путешествий тем, что не ведает конечной цели в социофизическом измерении.

Итак, концепт *дорога* является важным культурным концептом русской языковой картины мира, обладающим многослойной и многокомпонентной структурой и организующим большое количество лексических единиц. *Дорога* в коллективном сознании, в языке и речи – тема, имеющая концептуальное звучание. Понятия *путь* и *дорога* неразрывно связаны в теле одного смыслового единства – концепта, но представляют собой разные его аспекты.

Литература:

1. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка: Ок. 9000 синон. рядов / З. Е. Александрова / Под ред. Л. А. Чешко. – 5-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1986. – 600 с.

2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеев // Русская речь: Новая серия. – Л., 1928. – С. 28–44.

3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / Даль В. И. – В 4-х т., 4-ое испр. и доп. изд. под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ. – СПб.-М. : Издательство т-ва М. О. Вольф, 1912. (В тексте даны ссылки на том и страницу).

4. Ипполитов О. О. Лексические средства объективации концепта «дорога» в русском языке / О. О.Ипполитов //Актуальные проблемы изучения и преподавания русского языка на рубеже XX – XXI вв.: Сборник статей. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 91–98.

5. Лассан Э. Еще раз о значении, концепте и концептосфере / Э. Лассан // Русское слово в мировой культуре. Материалы X Конгресса Междунар. ассоциации преподавателей рус. яз и лит: в 2 т. / Под ред Е. Е. Юркова. – СПб. : Политехника, 2003. – Т. 1. – С. 265–274.

6. Лотман Ю. М. Проблема художественного пространства в прозе Гоголя / Ю. М. Лотман // В школе поэтического слова: Пушкин. Лермонтов. Гоголь. – Москва : Просвещение, 1988. – С. 251–292.

7. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / С. И. Ожегов // Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. язык, 1984. – 797 с.

8. Хренов Н. А. Культура в эпоху социального взрыва / Н. А. Хренов. – Москва : Едиториал, 2002. – 448 с.

9. Черепанова О. А. Путь и дорога в русской ментальности и в древних текстах / О. А. Черепанова // Материалы XXVIII межвуз. научн.-метод. конф. преподавателей и аспирантов. – Вып. 7. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – С. 29–36.

10. Шанский Н. М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский // Пособие для учителей. Под ред. чл.-кор. АН СССР С.Г. Бархударова. Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.

11. Щепанская Т. Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX – XX вв.: Монография / Т. Б. Щепанская. – Москва : Индрик, 2003. – 527 с.

УДК 811.161.2'373.2 (043)

М. М. Цілина,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ

МОВНА СПЕЦИФІКА НАЗВ ОРИГІНАЛЬНИХ ДАВНЬОРУСЬКИХ ПАМ'ЯТОК

Наукову розвідку присвячено дослідженню походження, структури, функціонування, трансформації та варіативності назв оригінальних давньоруських пам'яток. Розглянуто найменування літературних творів, що дійшли до нас, зберігаються у нашій країні чи залишились нам за спадком від Київської Русі. Ці оніми зараховуємо до пропріативного класу ідеонімів, зокрема їх підтипу белетристиконімів, котрі в українському мовознавстві є майже не вивченими.
Ключові слова: *ідеоніми; белетристиконіми; пропріативні класи; ономастичний маркер.*

Научное исследование посвящено изучению происхождения, структуры, функционирования, трансформации и вариативности названий оригинальных древнерусских памяток. Рассмотрены наименования литературных произведений, дошедших до нас, сохраняются в нашей стране или остались нам по наследству от Киевской Руси. Эти онимы относим к проприативному классу идеонимов, в частности их подтипа белетристиконимов, которые в украинском языкознании почти не изученны.
Ключевые слова: *идеонимы; белетристиконимы; проприативные классы; ономастический маркер.*

Scientific exploration is devoted to research the origin, structure, functioning, transformation and variation of the original names of Old Russian monuments. Are considered name of literary works that have come down to us is stored in our country or left for us from legacy of Kievan Rus. This onims considered to propriaty class ideonim's, including their subtype beletrystykonim's that in Ukrainian linguistics is hardly understood.

Name literary monuments of Kyivan Rus period – a kind of linguistic units. Specificity of them is that most primary names did not reach us. Secondly, it is not always known whether this or that onims name has its own copyright. Thirdly, there are disputes, particularly between Ukrainian and Russian scientists on ancient monuments belonging one or another cultural heritage and language on these invaluable sources. We believe that many of these problematic aspects belong to history, archeology, culture and other related sciences. Of course, some of them, due to old of time and various historical cataclysms will remain controversial. However, this paper concentrates on more items monuments that have come down to us is stored in our country or left us for inheritance of Kievan Rus.

Analysis of items of original literary works Kyivan Rus period gives grounds to conclude that much of it was lengthy multicomponent names that point to the ideological and thematic orientation attractions. Often these onyms in over time or with other people (copyists, collectors, representatives of the authorities and others) transformed into smaller names have come down to us and operate as full or as a variation. Some of the titles include an indication of genre. The author's name can be as onim in the structure and outside the quotation marks. In such propriatyv except antroponim's vocabulary and participate onim's classes such as toponimes, astionims, eklezionims, hrononims and etnonims.
Key words: *ideonims; beletrystykonims; propriaty classes; onomastic marker.*

Найменування літературних пам'яток періоду Київської Русі – своєрідні мовні одиниці. Специфіка їх полягає в тому, що більшість первинних назв до нас не дійшли. По-друге, не завжди стає відомим, чи той чи інший онім має власне авторське найменування. По-третє, є суперечки, зокрема між українськими та російськими вченими, щодо приналежності давньоруських пам'яток тій чи іншій культурній спадщині, щодо мови цих безцінних джерел. Вважаємо, що багато з цих проблемних аспектів належать до галузі історії, археології, культурології та інших суміжних наук. Звичайно, деякі з них, у силу часової давності та різних історичних катаклізмів, так і залишаться спірними. Однак наше дослідження стосується більше найменувань пам'яток, що дійшли до нас, зберігаються у нашій країні чи залишились нам за спадком від Київської Русі. Основну увагу звернено до їх походження, структури, функціонування, трансформації та варіативності. Ці оніми зараховуємо до пропріативного класу ідеонімів, зокрема їх підтипу белетристиконімів, котрі в українському мовознавстві є майже не вивченими. Зокрема, до уваги науковців брався лише заголовок як компонент структури поетичного тексту (Т.В. Желтоногова) [5], лінгвістична типологізація газетних заголовків (Л.А. Манькова) [8], властивості, функції й типи заголовків у структурі та змісті публіцистики М.Данька (В.О. Садівничий) [11], структурно-семантичні та функціональні особливості заголовків англомовних навчальних текстів із програмування (О.Ю. Винник) [2]. Тому, зважаючи на лакуну в освоєнні цього белетристиконімного підтипу назв, вважаємо за необхідне розглянути побудову, семантику й еволюцію найменувань літературних творів періоду Київської Русі.

Оригінальну ораторську літературу України-Русі репрезентує *«Слово о законѣ и благодати»* київського митрополита Іларіона (бл.1050). Повна назва твору – «О законѣ мѡусѣомъ данѣѣмъ. и ѡ блгодѣти и истинѣ ісу христомъ бывшіи. и како законъ ѡтиде. блгдть же и истина. всю землю исполни и вѣра въ всѧ ꙗзыки простресѧ. и до нашего ꙗзыка роускаго. и похвала кагану нашемоу владимероу. ѡ [т] него же крщени быхомъ». Цей онім виразно підтверджує високий стиль і образність пам'ятки старослов'янської красномовності. У повному заголовку вказується на тричленну його композицію:

1частина у перекладі українською. *Про закон, Мойсеєм даний, і благодать та істину, що були Ісусом Христом, і як закон одійшов, а благодать і істина всю землю сповнили, і віра на всі народи поширилась, і на наш народ руський.* 2 частина. *І похвала кагану нашому Володимиру, Що ним охрещені ми були.* 3 частина. *І молитва до Бога од усієї Землі нашої. Господи, благослови, Отче!*

Тут зустрічається незнайоме слово «каган». У коментарях до хрестоматії М.Сулими сказано, що це титул верховного правителя у давніх тюркських народів, із VIII–IX ст. вживався на Русі у значенні «великий князь» [4, с.611]. У назві – декілька мікротем, представлених різними реченнями. Тут автор говорить і про прихід істини і благодаті на руські землі, і прославляє князя Володимира-хрестителя, і молиться до Бога від імені усієї землі… Без сумніву, така велика назва може акумулювати у собі ідею Божого благословення руської християнської землі, а це саме головна настанова, що є, зокрема, основною для виявлення концептуального значення власне ідеоніма. Не дарма цей твір дослідники вважають «…не лише церковною проповіддю, а й політичною промовою, що відповідала на пекучі питання давньоруської дійсності й була пройнята гострою історіософською думкою» [3, с. 55].

«Слово» – це не єдиний твір Іларіона. Його перу належать *«Молитва»*, *«Исповѣдание вѣры»*. Утворені із суто конфесійної термінології, ці найменування все ж мають свої особливості. Так, іменник *исповѣдание* – приклад використання абстрактної слов'янської лексики, утвореної за допомогою суфікса *-ани*.

З найдавнішого київського літописання виокремлюють Початковий літопис (1093), «Повість временних літ» (1113), Київський літопис (1200) та Галицько-Волинський літопис (1292).

© М. М. Цілина, 2015

Початковим літописом прийнято називати зведення 1093 року, укладене, ймовірно, ігуменом Києво-Печерського монастиря Іваном. Таку назву має, очевидно, від своєї першості у літописній ієрархії. Сюди увійшли *«Сказання про розповсюдження християнства на Русі»*, відредаговані ігуменом Никоном, а також перекази про походи на Царгород Аскольда і Діра, Олега, Ігоря, Святослава, відомості про рідну землю за кілька попередніх століть. Можна сказати, що цей комплексний твір став першою систематизованою історією давньоруського народу з ідеологічним та патріотичним спрямуванням.

«Повість временних літ» (1113) – твір багатьох авторів-літописців, що змінювали один одного. Останнім з них був Нестор, який і дав йому назву *«Се повести времяньных лѣт, откуду есть пошла Руськая земля, кто в Кыевѣ нача первее княжити, и откуду Руськая земля стала есть»*. Це достатньо розлоге найменування відоме кожному філологу, проте на загал знаємо короткий, адаптований до українського правопису онім, котрий має в українському перекладі різне прочитання, тоді як росіяни подають однозначне – *«Повесть временных лет»*. В. Близнець переклав як *«Повість минулих літ»*, М. Брайчевський – *«Повість минущих літ»*, П. Загребельний у передмові до Близнецевого перекладу подає назву літопису, адаптувавши її до сучасної орфоепічної норми – *«Повість временних літ»*. Тут письменник, якому довелося багато працювати над літописами Київської Русі, інтуїтивно відчув неточність варіанта з «минулими літами». Часом пробують подавати «Повісті давніх літ».Однак, як вважає В. В. Яременко, «всі ці варіанти чи перекладні форми або не точні, або не українські, як, наприклад, «временних літ»» [14].

Перекладач узяв автентичну назву пам'ятки за Лаврентіївським списком, у якому вона названа «ПовѢсть времяньных лѢт». Ця назва повністю відповідає українському мовленню і перекладу не потребує: на час, коли робився список із староруського оригіналу, книжники на Україні цілком були вже у полоні української мовної стихії. «Ѣ» вживали книжники-українці найчастіше як – *і*, рідше – *и, ї* і майже ніколи як – *є(е)*. «Ѣ» прочитується в давній назві як «і», апостроф для роздільної вимови з'явився пізніше, тож і маємо збережену цілком оригінальну назву «Повість врем'яних літ». Слово «врем'я» цілком українське. Згадаймо в Шевченка «во врем'я люте», у Гребінки – «жартуй, поки є врем'я»...

«Минулі», «минущі», «давні» літа, як зазначає В. Яременко, у зв'язку з літописними часовими уявленнями не точні. З одного боку, в літописі йдеться не тільки про давні, минулі чи минущі літа, а й про сучасні літописцям літа і події. А з другого боку, є ще одна поважна причина говорити саме про «врем'яні» літа, а не якісь інші. Нестор-літописець та його попередники вдавались до різних вітчизняних джерел, опрацьовуючи які вони стикалися з найрізноманітнішими календарями і літочисленнями – «врем'яними» літами. В одних джерелах рік починався в березні, в інших – у вересні, і події одного року доводилося переводити в наступний рік, часом епічне поетичне оповідання, що оспівувало ущільнені або розтягнені в часі події, доводилося повторювати в щорічних хронікальних записах, ніби розкладати їх на окремі події. При уважному читанні літопису видно, як прагне літописець дати раду з місячним і сонячним календарям, узгодити індикти із щорічними записами за літочисленням «від сотворіння світу», «від потопу», «від Різдва Христового».

Однак багатокомпонентне найменування, що, з одного боку, має структуру складнопідрядного багаточленного речення, з іншого подає розширену версію вкладеного у літопис змісту: звідки походить руська земля, хто був першим князем на Русі і як вона утворилася.

Найменування *Київського* (1200) та *Галицько-Волинського* літописів (1292) мають прозору мотивацію і постали, очевидно, від назв відповідних князівств.

«Поученіє» В. Мономаха з літературного погляду – це зразок популярного в античній та середньовічній літературі жанру повчань та одночасно перша в давній українській літературі спроба життєписної розповіді, оригінальний твір, у якому Володимир Мономах висловлює думки загальнодержавного, політичного та морального характеру, повчає своїх дітей бути розумними правителями, захищати інтереси Русі, боротися з князівськими міжусобицями, самим учитися й поширювати освіту, власною поведінкою подавати приклад іншим.

Безперечно, назва твору вказує на його жанр, що є, однак, дискусійним у літературознавчій критиці. Існують висловлювання російських учених типу «деякі частини твору вміщують традиційні християнські жанри (молитви, псалми, повчання), написані церковно-слов'янскою мовою, тоді як «пути» і письмо – російською літературною мовою…», зокрема про це говорить Т. Копрєєва у статті «К вопросу о жанровой природе «Поучения» Владимира Мономаха» [6]. Щодо цього висловлювання у є декілька міркувань. По-перше, назва твору *«Поученіє»*, як бачимо, має суто українську «і» та «є», російськомовний варіант – *«Поучение»*, звісно, адаптований до російської мови. Відомо, що в українській мові теж існує варіант *«Повчання»* – власне український відповідник цього слова. По-друге, авторка стверджує про існування російської літературної мови на теренах Київської Русі. Однак Р.І. Аванесов, досліджуючи питання походження російської мови, говорить, що «в основі сучасної російської літературної мови лежить народна російська мова, церковнослов'янська «руського ізводу», ділова і юридична мова, мова фольклору. Усі ці елементи були «своїми» у тому смислі, що вони побутували у давній Русі уже в X–XI ст.» [1, с. 96]. Тобто, за словами вченого, на той час були лише ці мовні елементи, які пізніше сформували російську літературну мову. Сама російська літературна мова ще не функціонувала, так як не існувала й українська літературна мова, а тільки з'являлися перші її ознаки. Українські науковці, характеризуючи мову «Повчання», не є категоричними щодо існування котроїсь з літературних мов. До уваги вони беруть східнослов'янські мовні риси на противагу південноруським [10, с. 35–36].

В інших повчаннях і словах проповідники викладали загальні правила поведінки і моральні правила добропорядного християнина, про що свідчать назви, наприклад повчань Феодосія Печерського: *«О терпеніи и о любви»*, *«О терпеніи и милости»*, *«О душевнѢй пользѢ»*, *«О хожденіи к церкви и о молитвѢ»*. У цих онімах зосереджене ідейно-тематичне спрямування творів – проголошення аскетичних вимог до чернечого життя та узаконення чернечого уставу Києво-Печерської обителі.

Найпомітнішим твором паломницької літератури є *«Житье и хождение Данила, руськыя земли игумена»*. «Хождение» – окремий літературний жанр, що витворився із записів, котрі робили освічені пілігрими, які мандрували до «святих місць» [3, с. 65]. «*руськыя земли игумен»* – так гордо іменує себе Даниїл. Це гіперболізована метафора. Учені припускають, що метою його подорожі була, можливо, дипломатична місія. Саме тому він асоціює свій священний сан з найвищим, з одного боку, з іншого із самого змісту твору постає особа, яка не забуває про вітчизну й в інших місцях, молиться за неї біля «гробу господнього», користується повагою серед королівської знаті інших країн. Існує назва у пізніших списках *«Паломник Данила Мниха»*. Паломник – той, хто відвідує так звані святі місця або мандрівний богомолець взагалі; прочанин [12, т. 6, с. 32], Мних – прізвище ігумена. Є ще коротке найменування *«Хождение»* Даниїла, в основу якого покладено ключове жанрове визначення, так званий ономастичний маркер, а ім'я автора і головного героя водночас виноситься за лапки.

Найвеличнішою оригінальною пам'яткою давньоруської літератури, безперечно, вважається *«Слово о полку Ігоревім»* (1185). Оскільки протограф твору було втрачено, невідомою залишилась і первинна його назва. До нас дійшов, як відомо,

пізніший список, виявлений колекціонером пам'яток О. І. Мусіним-Пушкіним, котрий у 1800 році видав його друком під назвою *«Ироическая пѣснь о походѣ на половцовъ удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Святославича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтія съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе»*. Сам автор назвав твір «словом», як здебільшого називали свої твори його сучасники – представники ораторського мистецтва, потім повістю, й декілька разів піснею. Таке поєднання жанрових ознак урочистого красномовства, воїнської повісті, героїчної народної пісні дає право визначати цю пам'ятку зразком героїчної поеми, тому й *ироическая*. Наступна частина назви окреслює тему твору – невдалий похід князя Ігоря Святославовича на половців у 1185 році. Відомо, що копію рукопису перекладено російською мовою і виготовлено для Катерини II, що маємо у частині назви *«..писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтія съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе»*.

На титульній сторінці найменування було коротшим *«Слово о пълку Игоревѣ, Игоря, сына Святъславля, внука Ольгова»*, де зафіксовано, крім жанрового маркера, тему, але без указівки на конкретні події, можливо, метафорично, а також конкретизовано особу князя за його родоводом. Цей онім, відкинувши у своїй структурі ознаки походження Ігоря, так і дійшов до нас, лише з деякими фонетичними змінами. Тому сучасна назва – *«Слово о полку Ігоревім»*. Постає питання, чому саме Ігорів полк, не дружина чи військо…? Напевно, слово вжито не у прямому значенні полку як військової одиниці, а із семою великої кількості кого-, чого-небудь. Порівняємо прислів'я *«Нашого полку прибуло»* – нас стало більше, збільшилося таких людей, як ми. У цю лексему укладено однин з ідейних постулатів автора – єднання задля перемоги, адже Ігор, як відомо, пішов у похід з об'єднаним військом свого брата Всеволода, сина Володимира та небожа Святослава. Чи не вперше серед розглянутих творів давньоруської літератури маємо приклад уживання тропів у назві пам'ятки.

Одна з останніх пам'яток давньоруської епохи – *«Моленіє»* Данила Заточника (XII–XIII ст.). Відомі дві основні редакції твору, першу з яких називають *«Слово Данила Заточника»*, а другу – *«Моленіє Данила Заточника»*. В основу найменування покладено жанрову специфіку твору, інколи ім'я і прізвище (прізвисько) автора також входять до структури оніма, хоча навколо його постаті у літературознавстві існує безліч припущень (що це не автор, а персонаж, реальна історична особа, вигадана постать тощо). Літописець XIV ст. вважав Данила реальною особою, насправді заточеним (звідси –»Заточник»), тобто засланим на озеро Лаче. Ще одна назва *«Посланіє»* як альтернативна *«Моленію»* пояснюється, на думку Л. В. Соколової, авторським текстом Данила Заточника, що являв собою благальне послання князеві опального, засланого дружинника, члена старшої дружини (думця, посланника, поета-співака), у якому він описував своє тяжке становище і просив адресата позбавити його від убогості, повернувши до своєї дружини [13].

Отже, аналіз найменувань оригінальних літературних творів періоду Київської Русі дає підставити робити висновки про те, що значна їх частина мала розлогі багатокомпонентні назви, що вказували на ідейно-тематичне спрямування пам'ятки. Часто такі оніми під плином часу чи з участю інших осіб (переписувачів, колекціонерів, представників влади та ін.) трансформувалися у менші назви, що дійшли до нас і функціонують як повноправні чи як варіативні. Деякі з найменувань містять у собі вказівку на жанр. Ім'я автора може бути як і у структурі оніма, так і поза лапками. У таких пропріативах, крім антропонімної лексики, беруть участь і такі онімні класи, як топоніми, астіоніми, еклезіоніми, хрононіми та етноніми.

Література:

1. Аванесов Р. И. К вопросам происхождения и развития русского литературного языка // Проблемы общего и германского языкознания. – М., 1978. – С. 88–96.
2. Винник О. Ю. Структурно-семантичні та функціональні особливості заголовків англомовних навчальних текстів з програмування // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – № 14 (273). – Ч. III. – 2013. – С. 22–27.
3. Давня українська література: Підручник / За ред. М. С. Грицая. – К. : Вища школа, 1989. – 414 с.
4. Давня українська література: Хрестоматія / Упоряд. М. М. Сулима. – 3 вид. – К., 1996.
5. Желтоногова Т.В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: Автореф. дис… канд.. філол. н. – Кіровоград, 2004.
6. Копреева Т. Н. К вопросу о жанровой природе «Поучения» Владимира Мономаха // www.pushkinskijdom.ru / Portals / 3/ PDF/ TODRL / 27_tom / kopreeva.pdf.
7. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984. – 88 с.
8. Манькова Л. А. Лингвистическая типология газетных заголовков, 90-е годы XX в. – Дис… канд.. філол. н. – Симферополь., 2000. – 192 с.
9. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, коментарі В. В. Яременка. – К. : Рад. Письменник, 1990. – 558 с.
10. Русанівський В. М. Історія української літературної мови / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.
11. Садівничий В. О. Властивості, функції й типи заголовків у структурі та змісті публіцистики М. Данька / В. О. Садівничий // Вісник СумДу, серія «Філологія». – № 1. – 2007. – Т. 1. – С. 66–74.
12. Словник української мови: в 11-ти томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – Київ: Наукова думка. – Том 6. – 1975. – С. 32.
13. Соколова Л. В. «Слово Даниила Заточника»: реконструкция и интерпретация первоначального текста / Л. В. Соколова // ТОДРЛ. – 1993. – Т. 46. – С. 229–285.
14. Яременко В. В. На замовлення вічності // litopys.org.ua / pvlyar / yar 12.

УДК 811.411.171.1

Д. В. Цолін

ПОЕТИЧНИЙ ДИСКУРС: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена огляду основних праць з дослідження поетичного дискурсу та особливостям функціонування синтаксису в ньому. Зокрема розглядаються проблеми взаємодії синтаксису з ритміко-фонетичними основами віршування з метою створення ефекту естетичного впливу на читача / слухача, вплив комунікативної ситуації адресант – адресат на вибір синтаксичних структур та особливості синтаксису в різних підтипах поетичного дискурсу. Розглянуто також питання співвідношення лінгвопоетики та синтаксису.

***Ключові слова**: поетичний дискурс, синтаксис, лінгвопоетика, комунікативна ситуація.*

Статья посвящена обзору исследований поэтического дискурса и функционирования в нем синтаксиса. В частности, рассматриваются проблемы взаимодействия синтаксиса с ритмико-фонетическими основами стихосложения с целью создания эффекта эстетического воздействия на читателя / слушателя, влияние коммуникативной ситуации адресант – адресат на выбор синтаксических структур, а также специфики синтаксиса в различных подтипах поэтического дискурса. Рассмотрен также вопрос взаимоотношения лингвопоетики и синтаксиса.

***Ключевые слова**: поэтический дискурс, синтаксис, лингвопоэтика коммуникативная ситуация.*

This article is concerned with the review of researches on poetical discourse and functioning of syntax in it. The relations between syntax and rhythm-phonetic devices of versification for the purpose to produce an aesthetic effect on a reader / listener are considered in the article, as well as the influence of communicative situation addresser – recipient on the choice of syntactic structures, and specificity of syntactic constructions in different kinds of poetical discourse. The relations between linguopoetics and poetical discourse are also discussed.

***Keywords**: poetical discourse, syntax, linguopoetics, communicative situation.*

Поетичний дискурс має кілька важливих характеристик, які відрізняють його від інших різновидів дискурсу. До найбільш визначних із них належать: високий ступінь насиченості метафорами, розмірена ритміко-синтаксична сегментація мови та використання фонетичних засобів; до того ж, логічна структурованість тексту тут не завжди відзначається звичною для прозового тексту лінійністю – натомість маємо численні порушення послідовності викладу подій чи думок. Присутність цих рис складають найважливішу характеристику поетичного дискурсу – його *спрямованість на естетичний вплив на слухача / читача*. Відповідно до перелічених вище особливостей, синтаксичний стрій поетичного тексту відрізняється від тих синтаксичних структур, які є типовими для прози, риторики чи розмовної мови. Якими є ті особливості побудови стосунків між словами у речення, які разом із іншими засобами емоційно-естетичного впливу становлять основу поетичного синтаксису?

Розглядаючи проблему синтаксичних основ поетичного дискурсу, ми неуникно натрапимо на питання визначення поняття дискурсу загалом і поетичного дискурсу зокрема. У цій статті ми ставимо перед собою завдання проаналізувати основні розробки у галузі поетичного дискурсу та зробити висновки щодо його найбільш важливих характеристик.

а) Дискурс поезії

Як вихідне визначення дискурсу ми використовуємо запропоноване Т. А. ван Дейком: «Дискурс – це складна єдність мовної форми, значення й дії, які можуть бути найкраще охарактеризовані за допомогою поняття комунікативної події» [2, с. 113]. Інакше кажучи, дискурс передбачає реалізацію тексту в певній комунікативній ситуації. За простим, але містким визначенням Дж. Кука, «дискурс – це єдність і взаємодія тексту й контексту» [11, с. 1]. Текст як продукт сам по собі мертвий, оскільки немає думки поза дискурсом і дискурсантами, поза процесами мовної діяльності – породження й розуміння мовлення [21, с. 262].

Варто зазначити, що сам текст автор створює для *певної комунікативної ситуації*, і при цьому автор ніби моделює у власній свідомості як передбачуваного адресата тексту, так і процес його когнітивної рецепції (що враховує можливі екстралінгвістичні фактори). Це передбачення впливає на структуру тексту і на особливості його стилістики. Таким чином, особливості комунікативної ситуації *адресант – адресат* разом із вмістом і основною «звісткою» тексту формують специфіку дискурсу – інституційного, особистісного, наукового, публіцистичного, філософського, юридичного, поетичного та ін.

У російськомовній науковій літературі в подібному значенні замість терміна «дискурс» використовували «функціональний стиль» [28, с. 35]. Різниця між цими термінами полягала не стільки в предметі дослідження, скільки в особливостях національних лінгвістичних шкіл: якщо під «функціональним стилем» мали на увазі особливий тип текстів (розмовних, бюрократичних, газетних) і властиві кожному типові особливості лексики, граматики й синтаксису,[1] то під «дискурсом» розуміли текст як даність [28, с. 36]. Згодом західні лінгвісти визнали, що за даністю тексту є ще й певна система, насамперед граматична, однак текстуальний підхід до дискурсивного аналізу все ж продовжує домінувати в англомовній літературі.[2]

Одним із головних питань є співвідношення дискурсу й тексту. Пропонують декілька варіантів кореляції між цими поняттями: мовна (дискурс) і письмова (текст) форми викладу думки, функціональність і структурність, процес і результат, динамічність і статичність [26, с. 55].[3] Заслуговує на увагу характеристика співвідношень тексту й дискурсу, представлена Н.Ф. Алефіренко: «Текст за своєю суттю утворення *лінійне*: це, як уже йшлося, об'єднана змістовим зв'язком п о с л і д о в н і с т ь знакових одиниць. Природа дискурсу визначена його нелінійною організацією» [1, с. 15]. Інакше кажучи, текст – це послідовний виклад думок, аргументів, тез, образів і метафор; дискурс – «занурення в життя» цього викладу[4].

[1] Проблема функціональної стилістики в російськомовних дослідженнях булла розроблена у працях В. В. Виноградова [3, с. 60-87; 4]; Г.О. Винокура [6], М.Н. Кожиної [8, 9, 10], Т.Г. Винокура [7].

[2] «Спочатку теоретичні припущення, засновані на тому, що граматика має пояснити системно-мовні структури цілого тексту, перетворюючись таким чином у граматику тексту, залишалися декларативними і, як і раніше, занадто близькими за своїм духом до генеративної парадигми. Проте незабаром і граматика тексту, і лінгвістичні дослідження дискурсу розробили більш незалежну парадигму, яка була прийнята в Європі й у Сполучених Штатах» [2, с. 154].

[3] При цьому відзначимо, що в лінгвістиці прийнято також говорити про текст як про будь-який тип комунікативного висловлювання без необхідності прив'язки до письмової форми.

[4] «Дискурс – процес, середовище й умова породження тексту; текст – продукт дискурсу, а мова – система одиниць, які є найважливішим засобом дискурсивної діяльності, у результаті якої проявляється текст» [1, с. 16–17].

© Д. В. Цолін 2015

Дискурс, таким чином, є «складним комунікативним явищем, що містить, крім тексту, ще й позамовну інформацію» [1, с. 17]. Він включає «паралінгвістичний супровід мови»: ритмічну, референтну, семантичну, емоційно-оцінну функції, а також функції співвіднесення слова з предметною сферою застосування мови та впливу на співрозмовника [30, с. 320].

Фактично, дискурс є *текстом у контексті*. Таким чином, дискурсивний аналіз містить два аспекти: аналіз *структури тексту* на всіх рівнях – від фонетики до синтаксису, і *аналіз контексту*, тобто історико-культурного фону, когнітивних характеристик автора, комунікативної ситуації [36, с. 5]. *Контекст* при цьому передбачає лінгвістичні, екстралінгвістичні та прагматичні параметри: носія мови, *ситуацію*, інтертекст, учасників спілкування, функцію (намір та ефект).[5]

Подібне розмежування двох рівнів дискурсного аналізу ми виявляємо і в англомовній науковій літературі. Так, Х. Буссман говорить про відмінність між *дискурсивною граматикою* і *дискурсивним аналізом*: перше «включає аналіз і презентацію граматичних закономірностей, що охоплюють функціонування речення в тексті»; друге «підкреслює динамічний характер дискурсу як цілісної побудови та інтерпретацію процесів оратором / письменником і слухачем / читачем» [35, с. 191–192]. Також Д. Шиффрін розмежовує структурні й функціональні парадигми дискурсного аналізу [37, с. 20–23].

У такому випадку перед нами постає питання: якщо аналіз структури поетичного тексту в принципі можливий, то як бути з дослідженням контексту декламування поезії (особливо, древньої), адже фон її сприйняття читачем / слухачем, як і паралінгвістичні елементи, при цьому навряд можуть бути відновлені. Відповідь на це питання тісно пов'язана з визначенням поняття *поетичного дискурсу* як такого, а також із *контекстом декламації* аналізованих поетичних творів.

Поетичний текст (як і будь-який інший текст) не може бути реалізований без суб'єктів, які його сприймають. Будучи за суттю *феноменом комунікації*, поетичний текст за кінцеву мету має відтворення з використанням екстралінгвістичних факторів – пресупозиції, оцінки, ціннісно-смислової орієнтації та інтенції мовця й аудиторії, яка його сприймає [1, с. 9-10, 90-91, 232]. Головною особливістю поетичного тексту є «можливість гіперсемантизації всіх мовних елементів або можливість актуалізації тих смислів, які у звичайному вживанні *не зазнають актуалізації* (*курсив* наш – *Д.Ц.*)» [26, с. 58]. Питання полягає лише в специфічній методології аналізу поетичного дискурсу.[6]

Що ж до комунікативного контексту, в багатьох випадках ми можемо визначити його завдяки як *експліцитно засвідченій інформації* про адресанта, адресата та деякі екстралінгвістичні характеристики їх взаємодії (завдяки згадкам про особливості їх комунікації в інших, непоетичних історичних джерелах), так й інформації, що *імплікована в сам поетичний текст* (звертання до адресанта, рефрени, риторичні запитання, вказівки на цільову аудиторію та ін.). Тому дискурсивний аналіз поетичного тексту є не лише теоретично можливим, а й необхідним для цілісного естетичного сприймання поетичного твору. Комунікативний контекст реконструюється в свідомості читача / слухача й без попереднього ознайомлення з історією поетичного тексту завдяки наявним в тексті «маркерам» комунікативної ситуації; завдання ж літературознавства полягає в розширенні знань про цей контекст із інших джерел, що існують поза твором.

б) Метафора в поезії

В останні десятиліття з'явилося кілька важливих досліджень, присвячених функціонуванню метафори в поетичному дискурсі [26; 13; 29; 12]. Ці роботи мають велике значення для нашої методології, оскільки метафора є основою поетичного дискурсу, поряд із ритміко-синтаксичними й фонетичними засобами.

Синтаксичний аспект у вищезазначених роботах розглядають як один із ключових способів утворення та функціонування поетичної метафори. Зокрема представлений феномен *граматичної метафори*, формування й використання якої безпосередньо пов'язано з синтаксисом [33; 25]. Дослідження метафори з позиції синтаксичної деривації [18; 27] демонструють той факт, що природа будь-якого метафоричного тексту і синтагматична, і парадигматична [13, с. 4]. Як стверджує М.В. Тростников, основою граматичної метафори є оригінальний морфологічний і / або синтаксичний лад поезії, який утворює в поетичному тексті особливу образну структуру, паралельну до семантичної і незалежну від неї [29, с. 26].

Серед синтаксичних засобів утворення граматичної метафори розглядають такі: а) замовчування як логічна і структурна незавершеність пропозиції; б) безсполучникові пропозиції, що додають викладу стислості, компактності, прискореного темпу; в) плеоназм; г) обрамлення; д) полісиндетон; е) інверсія.

Також аналізують феномен *синтаксичної метафори*, що припускає реалізацію поетичного образу за допомогою особливих синтаксичних структур. «Найбільш поширений прийом створення синтаксичної метафори – вживання різного роду невластивих тій чи іншій мові конструкцій, складних синтаксичних структур» [26, с. 160].

Проте застосування «невластивих мовних конструкцій» можливе не в усіх поетичних традиціях. Так досліджувана нами поезія, написана мовами західно-семітської групи, в яких зміна природного порядку слів у реченні без втрати сенсу майже неможлива, ми можемо швидше говорити не про використання конструкцій *емфатичних*. При цьому емфатичний синтаксис у поезії може використовувати і як добре відомі в прозі, але адаптовані до ритмічної структури поетичного рядка конструкції, так і особливі, створені для поезії, синтаксичні структури. З іншого відхилення від нормативного синтаксису в можуть бути зумовленими винятково *пристосуванням до формальних стандартів вірша* (наприклад, рими чи акровірша).

Щодо проблеми особливостей вживання синтаксичних конструкцій у поетичному дискурсі, слід згадати спостереження А. Ніккаччі щодо біблійного давньоєврейського паралельного вірша: «Поетична мова близька до прозового стилю бесіди щодо правил синтаксису й граматики, але відрізняється своєю *сегментною природою* (*курсив* наш – *Д.Ц.*), а саме – структурою паралельних рядків» [19, с. 247-268].[7] Подібний висновок робить і Дж. Кук на основі аналізу поетичної структури біблійної Книги Приповістей: «тимчасове, аспектуальне й модальне значення особистих форм дієслова в різних типах речень збігаються зі значенням цих форм у прямій мові» [11, с. 133].

Отже, можемо підсумувати, що специфіка поетичного синтаксису давньоєврейської поезії виявляється не у створенні якихось відмінних від прози конструкцій, а у використанні *особливої ритміко-синтаксичної сегментації мови* та адап-

[5] Д. Хасанова пропонує таку формулу: «Дискурс = текст + контекст (лінгвістичний та екстралінгвістичний)» [30].

[6] Заслуговує уваги таке визначення поетичного дискурсу: «Поетичний дискурс є одним із різновидів дискурсу і становить особливий вид естетичної комунікації та її продукт у вигляді сукупності поетичних текстів, які перебувають у тісній динамічній взаємодії з різними варіантами їх вербального або невербального вираження, включно з екстралінгвістичними, соціокультурними, психологічними й іншими чинниками, які необхідні для успішної реалізації цих текстів у певному культурно-історичному просторі» [23, с. 5-6].

[7] «Основна відмінність полягає в тому, що пряма мова, як і проза в цілому, містить блоки інформації, що передаються послідовно, тоді як поезія повідомляє сегменти інформації у вигляді паралелізму» [19, с. 248].

тації відомих у прозі (зокрема, у прямій мові) одиниць синтаксису до базисних принципів віршування. На рівні морфосинтаксису дієслова це питання було досліджено Т. Нотаріус, і зроблені висновки підтверджують вищезгадану тезу: на вибір дієслівних форм у поезії впливає не структура вірша, а специфіка поетичного дискурсу [22, с. 55]. З цього випливає важливий методологічний принцип: «дієслівні форми в поетичному тексті доцільно аналізувати згідно з тими самими загальноприйнятими семантичними й прагматичними параметрами, які застосовують і до будь-якого іншого виду тексту» [Там само]. Цю тезу підтверджують і наші дослідження на матеріалі парафраз давньоєврейської поезії в таргумах, а також літургійних *піютів* докласичного і класичного періодів.

Що ж до щойно згаданої літургійної поезії, вже було зазначено, що тут зустрічаються деякі особливості синтаксису, які можна було б охарактеризувати як *суто поетичні*: порушення нормативного порядку слів у реченні та словосполученні заради підтримки акровірша та рими. Проте викликає сумнів оцінка цього явища як лінгвопоетичного синтаксису – чи можемо ми вважати синтаксичні аномалії, спричинені пристосуванням до формальних стандартів віршування, різновидом синтаксичної метафори? Чи все ж варто розглядати це явище як *вторинне* стосовно фонетичної організації вірша, тобто, як «механічні» порушення синтаксичної структури внаслідок «припасування» поетичного рядка до акровірша чи рими?

Як бачимо, специфічна структурованість поетичної мови проявляється в таких аспектах віршування: а) співвідношення синтаксичного членування мови й метричного; б) строфічна організація вірша, у якій строфа або подібні їй форми функціонують як закінчені синтаксично конструкції; в) інтонаційно-ритмічна організація мови[8]; г) спеціальний синтаксис поезії (синтаксичний паралелізм віршів і строф, система повторів віршів і строф, що обрамлює будову строф і цілих віршів) [32, с. 194; 5, с. 70–80].

Підсумовуючи попередні дослідження особливостей поетичного дискурсу та специфіки функціонування синтаксису в поезії, можемо зробити такі висновки: а) поетичний текст формується на основі особливих синтаксичних моделей, які відрізняються чіткою ритмічною сегментацією; б) специфіка синтаксичних парадигм віршування тісно пов'язана з ритмічними й фонетичним стандартами; в) поетичний дискурс передбачає можливість актуалізації тих мовних елементів, які зазвичай не вживають; г) передбачуваний автором поетичного тексту комунікативний контекст впливає на синтаксис поезії.

в) Поетичний дискурс і лінгвопоетика

Концепція поетичного дискурсу тісно пов'язана з лінгвопоетикою, однак ці поняття не тотожні. Лінгвопоетика, за визначенням А. Ліпгарта, – це «розділ філології, у рамках якого стилістично марковані мовні одиниці, використовувані в художньому тексті, розглядають у зв'язку з питанням про їх функції і порівняльну значимість для передачі ідейно-художнього змісту та створення естетичного ефекту» [15, с. 10].[9] Різні елементи мови здатні перетворюватися, набувати нових семантичних значень, емоційних конотацій, виявляючи «об'єктивно закладені в них можливості естетичного вираження» [38, с. 116]. Отже, предметом лінгвопоетики є весь комплекс тих мовних засобів, які автор художнього твору використовує *для естетичного впливу на читача* [16, с. 16].[10]

Головною метою лінгвопоетичного аналізу при цьому є визначення того, як ту чи іншу одиницю мови використовують для створення *естетичного ефекту*. При цьому аналіз не зводять лише до розуміння поетичної мови як «деформованого практичного мовлення» [7, с. 76]. Лінгвопоетичнй аналіз становить «систематизацію елементів мовної організації тексту, що втілюють «образ світу» й «образ автора» з позицій певного естетичного ідеалу» [41, с. 42]. Він містить такі аспекти: а) місце тексту у творчості поета; б) висвітлення жанрових і тематичних особливостей тексту; в) визначення ідеї твору; г) емоційної тональності; д) ритміки, віршового розміру, особливостей римування; е) опис художніх прийомів і їх ролі; ж) розгляд мовних засобів у їх співвіднесенні з образним ладом (Там само).

Говорячи про лінгвопоетичний аналіз художнього тексту, зазвичай виділяють три рівні: семантичний, метасеміотичний і метаметасеміотичний [16, с. 48]. Синтаксичний аналіз *на семантичному рівні* співвідносний зі структурою словосполучень і пропозицій, а також із ритміко-інтонаційним ладом поетичного тексту; *на метасеміотичному рівні* він передбачає дослідження додаткових смислових та емоційних конотацій, утворених за допомогою синтаксису й ритму. Що стосується третього рівня, він належить скоріше до сфери літературознавства, і тому не включає аналізу синтаксису [39, с. 9, 110–111].

Як бачимо, багато в чому предмет дослідження збігається під час дискурсивного й лінгвопоетичного аналізу поезії. В обох випадках поетичний синтаксис розглядається як засіб утворення метафори, як один із способів естетичного впливу. Головна відмінність полягає, в тому, що дискурсивний аналіз значно ширше охоплює аспекти *функціональності* поетичного тексту, тоді як аналіз лінгвопоетичний зосереджений на *перетворенні* елементів мови на рівні семантичних та емоційних конотацій у художньому творі.

Однак при цьому можемо відзначити, що результати проведених досліджень є певним внеском і в теорію лінгвопоетичного аналізу. Зокрема, це стосується лінгвопоетики художнього прийому, вивчення якої має типологічний відтінок [16, с. 8-9]. Розглядаючи специфіку синтаксису в різних підтипах поетичного дискурсу, ми намагаємося наблизитися до відповіді на питання про найбільш загальні закономірності функціонування синтаксису в різних поетичних жанрах. Іншим важливим висновком має стати вплив на синтаксис бачення автором цільової аудиторії, про яку, завдяки давнім джерелам, нам відомо достатньо (зокрема, зі згадок в мідрашах та Вавилонському Талмуді про літургійну декламацію таргумів).

---

[8] Тут важливо згадати висловлювання Б. В. Томашевського, який стверджує, що ритм тексту «це не що інше, як наслідок синтаксичного ладу, і тому воно не може з ним бути в якій-небудь суперечності, воно повністю витікає з нього. У звичному мовленні інтонація – це рівнодійна цих факторів, яка оформлює вибодовування мови» [28, с. 309-310].

[9] Порівняємо з подібним визначенням Е. Задорнової, згідно з яким лінгвопоетика – це «розділ філології, що вивчає естетичні властивості, яких набувають мовні одиниці в художньому контексті» [38, с. 116]. Той же автор визначає предмет лінгвопоетики як «сукупність використаних у художньому творі мовних засобів, за допомогою яких письменник забезпечує естетичний вплив, необхідний йому для втілення його ідейно-художнього задуму» [40, с. 59].

[10] Теорія лінгвопоетичного аналізу докладно розроблена А. Ліпгартом у його працях «Лінгвопоетичне зіставлення: теорія і метод» [14], «Методи лінгвопоетичного дослідження» [15], «Основи лінгвопоетики» [16], «Irish Melodies» by Thomas Moore: The Linguopoetic Typology of Artistic Texts [17]. Важливо також зазначити відмінність між лінгвостилістикою і лінгвопоетикою: «Лінгвостилістика – це розділ філології, який однаковою мірою можна застосувати до всіх видів мовних витворів, визначаючи їх стилістичні властивості або особливості. Лінгвопоетика – це такий вид стилістичного аналізу, який застосовують лише до творів художньої літератури, виділяючи цю останню з усього різноманіття функціональних стилів людської мови» [39, с. 109].

г) Кореляція синтаксису й метафори в поезії

Оскільки метою нашого дослідження є розробка *цілісної концепції* синтаксичних основ поетичного дискурсу, до його складу, крім аналізу фундаментальних принципів віршування, входять також аспекти а) специфіки синтаксису в різних підтипах поетичного дискурсу; б) кореляції синтаксису й поетичної метафори в різних типах віршування.

Щодо останнього, варто зазначити, що *поетичний дискурс неоднорідний*, і не являє собою якоїсь єдиної структурної моделі для всіх типів поезії. Методику диференціації різних типів поетичного дискурсу та специфіки морфосинтаксису в них застосовує Т. Нотаріус у дослідженні особливостей вживання *qtl / yqtl*-дієвідмін дієслова в архаїчній біблійній поезії [42, с. 193-208]. Відповідно до зроблених дослідницею висновків, у наративному поетичному дискурсі, з одного боку, і в дискурсі гімну й пророцтва, з іншого, конструкції *wayyiqōl* і *wəqātal* використовують в різних семантичних варіаціях (*qtl*-тема, *yqtl*-рема і навпаки). При цьому в межах одного поетичного твору *підтипи дискурсу* можуть чергуватися залежно від задуму автора: в гімні з'являються фрагменти наративу (наприклад, прославлення Бога підкріплене розповіддю про Його діяння), або ж, навпаки – у тканину оповідного дискурсу поеми вплітаються пророчі або хвалебні пасажі.

При цьому треба зазначити, що варіації в синтаксичній організації вірша в різних підтипах поетичного дискурсу здійснюється, як правило, на рівні завершених структурно й за змістом одиниць поетичного тексту – куплету, строфи чи подібних їм структур. У деяких рідкісних випадках один і той самий різновид дискурсу представлений у всьому творі, але найчастіше вони чергуються, і частота зміни залежить від задуму автора.

Подібну специфіку синтаксису в деяких різновидах поетичного дискурсу ми виявляємо й у єврейських літургійних *піютах* (IV-VIII ст.), що належать до іншої поетичної традиції. Так, наприклад, для *медитативного* дискурсу характерне вживання складних речень із кількома підрядними означальними; для *гімнологічного* – часте використання іменних речень визначення типу SP_n (*підмет – іменний присудок*); для *наративного* – порядок слів максимально наближений до прози; для *риторичного* – дієслова в наказовому способі (імператив і юсив), короткі запитальні речення; *пророчий* дискурс комбінує особливості гімну з частим використанням дієслів *yqtl*-дієвідміни в значенні майбутнього часу й модальності.

Загалом, ми можемо виділити чотири різновиди поетичного дискурсу, для кожного з яких характерні лише їм притаманні особливості синтаксису: а) наративний дискурс; б) гімнологічний; в) медитативний; г) риторичний. Ці підтипи включені в наш комплексний аналіз синтаксичних основ поетичного дискурсу. Приклади з фрагментами поетичного тексту, співвідносні з різними підтипами дискурсу, представлені нижче.

Невід'ємною частиною багаторівневого дослідження поетичного синтаксису є ті трансформації, які були викликані *контекстом* декламації поетичного тексту. У випадку парафразів давньоєврейських віршів арамейською мовою, написаних в добу пізньої античності та раннього середньовіччя, до таких змін належить активне використання *підрядних речень* у структурі перекладених арамейською мовою давньоєврейських паралельних віршів – ця зміна була зумовлена комунікативною ситуацією інтерпретації біблійної поезії (*читець / тлумач – аудиторія*). Подібно й зміна форми дієслова з 1-ої особи однини («я») на 1-шу особу множини («ми») в перекладі заклику до прославлення Бога (Вих. 15:2) свідчить про вплив екстралінгвістичних факторів на синтаксис поезії. У літургійних *піютах* вплив контексту виявляється у використанні *рефренів*, а також у нечастих зверненнях до аудиторії.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що головною особливістю функціонування синтаксису в поетичному дискурсі є його взаємодія з ритміко-фонетичними стандартами віршування. У випадку з поезією емфатичні функції синтаксису підсилюються інтонаційними, ритмічними, звуковими засобами поетики, посилюючи ефект естетичного впливу на читача / слухача.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф.Текст и дискурс. Учебное пособие для магистрантов / Н. Ф. Алефиренко, М. А. Голованева, Е. Г. Озеров, И. И. Чумак-Жунь. – М. : Наука-Флинта, 2012.

2. Ван Дейк Т. А. и В. Кинч. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк и В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – № 23. Когнитивные аспекты языка. – С. 153–211.

3. Виноградов В. В. Итоги обсуждения вопросов стилистики / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 1. – С. 67.

4. Виноградов В. В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика / В. В. Виноградов. – М., 1963.

5. Виноградова С. Г. Категориальные и субкатегориальные значения английских экзистенциальных глаголов в поэтическом тексте: дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04. / Виноградова Светлана Григорьевна. – Тамбов : ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – 179 с.

Винокур. Г. О. О задачах истории язика / Г.О. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 207–226.

6. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т. Г. Винокур, отв. ред. А. Н. Кожин: АН СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Наука, 1980.

7. Кожина М. Н. К основаниям функциональной стилистики / М. Н. Кожина. – Пермь, 1968.

8. Кожина М. Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики / М. Н. Кожина. – Пермь, 1966.

9. Кожина М. Н. Проблемы специфики и системности функциональных стилей речи: автореф. дисс.. доктора филологических наук / М. Н. Кожина. – М., 1970.

10. Cook G. The Discourse of Advertising / G. Cook. – London : Routledge, 1992.

11. Крюкова Н. Ф. Метафоризация и метафоричность как параметры рефлективного действования при продукции и рецепции текста: дисс. … д-ра. филол. наук: 10.02.19. / Крюкова Наталия Фёдоровна. – Тверь : Тверской гос. ун-т., 2000. – 288 с.

12. Кураш, С.Б. Метафора и её пределы: микронконтекст – текст – интертекст / С.Б. Кураш. – Мозырь : МозГПИ, 2001.

13. Липгарт А. А. Лингвопоэтическое сопоставление: теория и метод / А. А. Липгарт. – М. : «Московский лицей», 1994.

14. Липгарт А. А. Методы лингвопоэтического исследования / А. А. Липгарт. – М., 1997.

15. Липгарт А. А. Основы лингвопоэтики / А.А. Липгарт. – М. : «Диалог-МГУ», 1999.

16. Lipgart A. A. «Irish Melodies» by Thomas Moore: The Linguopoetic Typology of Artistic Texts / A. Lipgart and N. Garkavenko // Филология языка. Функциональная стилистика. Лингвопоэтика: сб. науч. ст. / под ред. А. Липгарта и М. Э. Конурбаева. – М. : МАКС Пресс, 2001. – С. 161–210.

17. Мурзин Л.Н. Образование метафор и метонимий как результат деривации предложения (к постановке вопроса) / Л. Н. Мурзин // Актуальные проблемы лексикологи и лексикографии: Матер. конф.р – Пермь, 1993. – С. 3–14.

18. Niccacci A. Analysing Biblical Hebrew Poetry / A. Niccacci // Journal for the Study of the Old Testament. – 1997. – № 74. – P. 77–93.

19. Niccacci A. The Biblical Hebrew Verbal System in Poetry / A. Niccacci, S. Fassberg and A. Hurvitz [eds.] // Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting: Typological and Historical Perspectives. – Winona Lake, Ind. : Eisenbrauns, 2006. – P. 247–268.

20. Никитин, М.В. Основания когнитивной семантики / М.В. Никитин. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. – 277 с.

21. Notarius T. Poetic Discourse and the Problem of Verbal Tenses in the Oracles of Balaam / T. Notarius // Hebrew Studies. – 2008. – № 49. – P. 55–86.

22. Пономарева Е. Ю. Концептуальная оппозиция «жизнь – смерть» в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова): автореферат диссертации… кандидата филологических наук / Е. Ю. Пономарева. – Тюмень, 2008.
23. Расторгуева Г. В. Концептуальная интеграция как способ мыслеобразования: поэтический текст / Г. В. Расторгуева // Концептуальное пространство языка: Сб. науч. тр. Посвящается юбилею профессора Н. Н. Болдырева / Под ред. проф. Е.С. Кубряковой. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2005. – С. 354–362.
24. Ревуцкий О. И. Анализ художественного текста как коммуникативно обусловленного связного целого О. И. Ревуцкий. – Минск : НИО, 1998.
25. Рябых Е. Б. Метафоризация концептов природных явлений в поэтическом дискурсе (на материале русского и немецкого языков): диссертация… кандидата филологических наук / Екатерина Борисовна Рябых. – Тамбов, 2006.
26. Симашко Т. В. Как образуется метафора (деривационный аспект) / Т. В. Семашко, М. Н. Литвинова. – Пермь : ПГУ, 1993.
27. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, фактор причинности // Язык и наука конца XX века. Сб. статей. – М. : РГГУ. – 1995. – С. 35–73.
28. Томашевский Б. В. О стихе / Б.В. Томашевский. – М., 1929.
29. Тростников М. В. Метафора / М. В. Тростников // Несытые слова: Сборник памяти М. В. Тростникова / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2000. – С. 7–46.
30. Хасанова Д. М. Дискурс и текст в современной лингвистике / Д. М. Хасанова // Университетские чтения – 2008: материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – Пятигорск : ПГЛУ, 2008. – С. 315–322.
31. Хасанова Д. М. Функции языковых средств в англоязычных информационных политических текстах начала XXI века: автореферат диссертации… кандидата филологических наук. – Пятигорск, 2012.
32. Холшевников В. Е. Стиховедение и поэзия / В. Е. Холшевников. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. – 357 с.
33. Шендельс Е. И. Грамматическая метафора / Е. И. Шендельс // Науч. докл. вышей школы. Филол. науки. – 1972. – № 3. – С. 48-57.
34. Bussman H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman, G. Trauth, K. Kazzazi. – London : Routledge, 1996.
35. Дворцова Н. П. Дискурс как категория гуманитарных наук / Н. П. Дворцова // Вестник ТюмГУ. – Тюмень, 2000. – № 4. – С. 3–8.
36. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Cambridge : Blackwell, 1995.
37. Задорнова В. Я. Лингвопоэтика. Слово в художественном тексте // Язык, сознание, коммуникация: сборник статей / В. Я. Задорнова, отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. –. М. : МАКС Пресс, 2005. –. Вып. 29. – С. 115–125.
38. Задорнова В. Я. Восприятие и интерпретация художественного текста / В. Я. Задорнова. – М. : «Высшая школа», 1984.
39. Задорнова В. Я. Словесно-художественное произведение на разных языках как предмет лингвопоэтиченского исследования. Дисс…. доктора филол. наук / В. Я. Задорнова. – М., 1992.
40. Болотова Н. Филологический анализ текста. Учебное пособие / Н. Болотова. – М. : Флинта-Наука, 2009.
41. Notarius T. The Archaic System of Verbal Tenses in «Archaic» Biblical Poetry / T. Notarius [text], Cynthia L. Miller-Naudé and Ziony Zevit [eds.] // Diachrony in Biblical Hebrew. – Winona Lake : Eisebrauns, 2012. – P. 193–208.

УДК811.111

О. Я. Чепіль,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті представлено головну функцію політичного дискурсу, проаналізовано основні комунікативні стратегії та тактики їх реалізації у політичному дискурсі з позиції теорії мовної комунікації.
***Ключові слова**: політичний дискурс, політична влада, Основи теорії мовної комунікації, комунікативні стратегії, комунікативні тактики.*

В статье представлено главную функцию политического дискурса, проанализировано основные коммуникативные стратеги и тактики их реализации в политическом дискурсе с позиции теории речевой коммуникации.
***Ключевые слова**: политический дискурс, политическая власть, Теория речевой коммуникации, коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики.*

The article deals with the main function of political discourse. The main communicative strategies and tactics of their realization in political discourse were analyzed from the point of Communication Theory as a Field.
***Key words**: political discourse, political power, Communication Theory, communicative strategy, communicative tactic.*

Дослідження політичної комунікації, комунікативних стратегій та відповідних тактик їх втілення зокрема, є особливо актуальним в інформаційну еру стрімкого розвитку комунікаційних систем у загальній системі дискурсивної комунікації.

Феномен політичного дискурсу, за своєю сутністю та властивостями, охоплює широкий міждисциплінарний спектр.

Головною функцією політичного дискурсу є його використання в якості інструменту політичної *влади* (боротьба за владу, заволодіння владою, її збереження, здійснення, стабілізація та перерозподіл) [3, с. 3–10].

Феномен влади був предметом вивчення ще античних філософів (Конфуцій, Арістотель, Платон, Геродот, Плутарх). На їх тверде переконання, участь в політиці було найвищим проявом людської гідності. Великий мислитель Середньовіччя Н. Макіавеллі акцентував увагу на технології збереження влади. Прагнення до влади як результат входження людини в систему суспільних відносин аналізували у своїх працях Ж-Ж. Руссо, Кант, Ф. Ніцше. Ідея гіпнотичного впливу лідера на людські маси була розвинута З.Фройдом, який був у пошуку механізмів такого впливу та виявленню потреби будь-якої людини поклонятися авторитету. Нове трактування цієї проблеми з явилося у XX столітті (А. Адлер, Г. Лассуел, А. Джорж), які висунули гіпотезу про компенсаторну сутність потреби до влади. Ф. Ніцше розглядав її як основний інстинкт, який перетворює кожну людину у владолюбця [3, с. 3–31].

Отже, існуючі концепції влади є достатньо різноманітними, спірними та відкритими для дискусії.

В рамках нашого дослідження, влада впливати на свідомість людей та їх переконувати за допомогою мовного коду, символів та знаків є особливою стороною більш ширшої сфери влади. Відповідно до цього розуміння поняття влади передує розробка теорії комунікації. Саме в цьому руслі розвиваються усі сучасні концепції влади, представлені, зокрема, у працях філософів Ю. Хабермаса, М. Фуко, А. Гідденса [12].

Завдання цієї статті – розглянути комунікативні стратегії та тактики їх реалізації у сучасному політичному дискурсі та особливості їх впливу на адресата (на матеріалі фрагменту тексту промови президента США Б. Обами у 2004 р., на з'їзді демократів у м. Бостон, США).

Домінантною тенденцією сучасного мовознавства можна визначити його орієнтацію на дослідження мови у площині суміжних суспільних наук, гуманітарних знань про людину і суспільство. Таким чином, сучасна лінгвістика вивчає мовні явища з позиції *антропоцентризму, функціоналізму та експланаторності.*

За визначенням О.С.Кубрякової, «*антропоцентризм* як особливий принцип дослідження полягає у тому, що наукові об'єкти вивчаються за їх роллю для людини, за призначенням у її життєдіяльності, за функціями для розвитку людської особистості» [5, с. 213]. «*Функціоналізмові* властиві два різновиди – комунікативний і формальний. Комунікативний – це вивчення мови в дії, в людській комунікації. Формальний – визначення функцій мовних форм через обсяг їхнього уживання, вказуючи на конкретні функції мови. *Експланаторність* визначається як розуміння внутрішньої організації мови, тексту та здійсненні дискурсу» [5, с. 228].

Природно, що актуальність цього дослідження полягає у тому, що воно спрямовує сучасне мовознавство на тісний взаємозв'язок з іншими суспільними науками.

З точки зору теорії мовної комунікації, вивчення мови базується на функціонально-комунікативному підході. У фокусі її дослідження постає комунікативна діяльність у реальних ситуаціях спілкування.

З огляду на функціонально-комунікативний підхід у дослідженні окреслених завдань та аналізі існуючих моделей комунікації, важливо вказати, що дослідження мовної комунікації ґрунтується на засадах *загальної теорії комунікації.*

За визначенням О. Яшенкової, *теорія комунікації* – « галузь наукових досліджень, яка вивчає універсальні механізми та закономірності інформаційного обміну в природі і суспільстві» [11, с. 10].

Як відносно нова міждисциплінарна галузь, предмет її дослідження визначається у рамках різних концептуальних традицій. На думку американського вченого Роберта Крейга, таких є сім : «риторична, семіотична, феноменологічна, кібернетична, соціопсихологічна, соціокультурна, критична» [13, с. 119–161]

Предмет нашого дослідження знаходиться у межах кібернетичної традиції, яка є однією з новітніх у теорії комунікації. Родоначальниками цієї теорії вважають американських математиків Клода Шенона, Ворена Вівера та Ноберта Вінера («батька кібернетики»).

Представлена К.Шеноном і В.Вівером модель комунікації включає п'ять компонентів: джерело інформації, передавач, канал, приймач і кінцева мета. Н. Вінер доповнив вказану модель поняттям «зворотний зв'язок», таким чином пов'язуючи її з процесом людської комунікації.

Кібернетична традиція проводить паралель між живими та неживими системами, зокрема вказує на складнощі процесів комунікації, особливо процесів зворотного зв'язку, акцентуючи увагу на тому, що певні комунікативні акти можуть мати непередбачувані наслідки у контексті мети та намірів учасників комунікації.

У нашому дослідженні сутності і механізмів комунікації був застосований метод моделювання, заснований на *лінійній моделі*, тобто процес передачі інформації від адресанта – адресатові в односторонньому порядку. Саме такий спосіб пере-

© О. Я. Чепіль, 2015

дачі інформації використовується у ЗМІ, писемній комунікації з метою прямого впливу на адресата, формування стійких переконань. Класична лінійна модель комунікації належить Гарольду Лассвелу, що була доповнена іншим американським мовознавцем Р.Якобсоном, яка, в свою чергу, є інтерпретацією ідей математика К. Шенона.

З точки зору теорії мовної комунікації, спілкування людей ґрунтується на плануванні мовленнєвих дій та виборі способу досягнення поставлених цілей. Отже, мовну комунікацію можливо вважати стратегічним процесом, який реалізується через конкретні комунікативні стратегії.

Загальновідомо, що історично термін «стратегія» вперше був застосований у військовій сфері. Комунікативна стратегія (КС) як когнітивний процес, націлена на спосіб досягнення поставленої мети, прогнозування кінцевого результату та обумовлена вибором мовних засобів.

Не зважаючи на те, що термін ’стратегія’ у лінгвістичних дослідженнях використовувався ще на рубежі XX століття, проте чіткого визначення та універсальної класифікації комунікативних стратегій й досі немає.

Заслуговує уваги підхід у визначенні комунікативної стратегії Т.Янко, яка розглядає її (КС) як усвідомлений вибір комунікативних намірів та розподіл квантів інформації за комунікативними складовими. Дослідниця вважає, що КС включає в себе: « вибір глобального мовленнєвого наміру, вибір компонентів семантики речення та екстралінгвістичної конституції, визначення обсягу інформації, співвіднесення квантів інформації про ситуацію зі станами свідомості комунікантів і фактором емпатії, визначення послідовності комунікативних складових, налаштування комунікативної структури висловлювання на певний комунікативний режим і жанр» [10, с. 28–53].

Досягнення поставленої мети КС можливе за умов імплементації визначених мовленнєвих тактик. Стратегія й тактика співвідносяться як рід та вид. Мета опису КС полягає у виборі типових тактик, що реалізують конкретні КС.

Комунікативна тактика — конкретні мовленнєві дії для реалізації поставлених завдань з метою здійснення впливу на адресата.

Таким чином, ефективність досягнення мети КС визначається необхідною для цього кількістю комунікативних тактик.

Кінцева мета використання комунікативних стратегій адресантом – це зміна свідомості адресата на користь адресанта або взаємну користь. Інструментом реалізації тактик виступають чітко визначені адресантом комунікативні дії, що мають знакову репрезентацію. На лексико-граматичному рівні вони можуть бути представлені через уживання відповідних синтаксичних стилістичних фігур (епіфора, анафора, паралелізм, риторичне запитання, тощо), певних синтаксичних конструкцій, синтаксичних синонімів тощо.

Серед науковців сучасності, що займалися вивченням КС та здійснювали спробу їх класифікації слід відзначити дослідження О. Іссерс, А. Бєлова, С. Дацюк, Т. ван Дейк, Ю. Пірогова, О. Селіванова, С. Дацюк, В.Зірка. [1, 2, 4,9, 11]. Найбільш універсальною натомість, слід розглядати класифікацію КС Т. ван Дейка та В. Кінча.

Вибір комунікативних стратегій та тактик обумовлений жанром політичного дискурсу (політична промова, політична реклама, теледебати тощо) та намірів визначеного суб’єкта дискурсу.

Важливо усвідомлювати, що політична промова – це заздалегідь підготовлений виступ з позитивними або негативними оцінками, аргументацією, конкретними фактами, планами, та перспективами. А отже, має чітко визначену мету, завдання, структуру, усвідомлений вибір вербальних та невербальних засобів, екстралінгвістичних чинників у поєднанні з обраними комунікативними стратегіями та тактиками їх реалізації відповідно до поставленої комунікативної мети та досягнення певного перлокутивного ефекту.

О. Яшенкова у своєму підручнику «Основи теорії мовної комунікації», вказує на такі основні стратегії політичного дискурсу: «самопрезентації, агітаційна, формування емоційного контролю, інформаційно-інтерпретаційна, аргументативна, маніпулювання, дискредитації, нападу, самозахисту тощо» [11, с. 168–170].

В рамках нашого дослідження ми здійснили спробу проаналізувати використання згаданих КС в промові майбутнього, на той час, президента США Б. Обами 2004 р., на з’ їзді демократів у Бостоні.

До моменту завершення своєї емоційної промови, демократи по всій країні вже розуміли, що вони побачили майбутнє своєї партії. Винятковість персони Б.Обами полягає насамперед у тому, що ця харизматична особистість має гострий розум, вроджений оратор та наділений унікальними здібностями вимовляти промови перед великою аудиторією і здійснювати свій вплив на неї.

Спробуємо розглянути типові комунікативні стратегії та тактики, що до них вдається Б. Обама у своїх промовах.

Стратегія саморепрезентації виступає ключовою у політичний комунікації. Саме завдяки використанню стратегії саморепрезентації вдається продемонструвати свої найкращі якості та сформувати позитивний імідж політика.

Б.Обама у природній спосіб вдається до використання цієї стратегії за допомогою тактик солідаризації з адресатом, ототожнення із «своїм колом», причетності та розуміння потреб цього «кола». Вже на самому початку промови, фактично у самому зверненні, він апелює до свого адресата зі словами, що й сам не сподівався на свою появу на цій сцені. Адже, як далі слідує з його слів, він є простою людиною, нащадком звичайного іноземного студента, який народився і виріс у Кенії. *«Tonight is a particular honor for me, because let’s face, my presence on this stage is pretty unlikely. My father was a foreign student, born and raised in a small village in Kenya»* [4].

Далі він продовжує ту ж тактику, те, що хотіли б почути від нього реципієнти. «*My parents shared not only an improbable love, they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. I stand here knowing that my story is a part of the larger American story that I owe a debt to all of those who came before me, and that in no other country on earth is my story even possible»* [4].

Наступна теза виступу ще раз наголошує на тому, що його історія є частинкою більшої Американської історії, і тепер він завдячує тим, хто був до нього; і, загалом, його історія є малоймовірною у будь-якій іншій країні світу. Отже, він має унікальну нагоду, у якості «свого» бути на цій сцені, тим самим експліцітино ідентифікуючи себе зі «своїм колом».

Вдало використовуючи *ціннісно орієновану стратегію*, Б.Обама відкрито і прямо вказує на характерну рису американського суспільства – індивідуалізм, яка, проте, може бути суперечливою для тих, хто керується принципами колективного суспільства. *«Alongside our famous individualism, there is another ingredient in the American side*» [4]. Однак, він знову переконує адресата, що всі ми є однією великою нацією. *«I believe that we are all connected as one big. If there is a child on the south side of Chicago who can’t read – that matters to me even if it is not my child»* [4]. Отже, *ціннісно орієнована стратегія* була вдало реалізована за допомогою тактик ціннісних орієнтацій адресата, апелювання до загальнолюдських цінностей.

Серед інших, Б.Обама уміло використовує *стратегію формування емоційного настрою.* Впливаючи на емоції та підсвідомість адресата, він налаштовує їх на сприймання певної інформації. «*If there is a senior citizen somewhere who can’t pay for the prescription of drugs and I have to choose between medicine in the red, that makes my life poor even if it’s not my*

grandparent. It is my fundamental belief: I am my Brother's Keeper, I am my Sister's Keeper that makes this country work» [4]. Використовуючи тактику порівняння, проведення аналогії, єднання, він спонукає адресата до таких самих дій, відповідальності за свої дії з позиції людської етики.

Агітаційна стратегія теж була використана у промові Б.Обами з метою впливу на суспільну свідомість, політичні та расові переконання. *«Well, I say to them tonight there is no a liberal America and a conservative America -there is the United States of America. There is no Black America, there is no White America and no Latino America, and Asia America – there is the United States of America… we are all one people…»* [4].

Тактики реалізації цієї стратегії різноманітні: від надання оцінного значення, застереження проти поділу за етнічною чи расовою ознакою, до прямого спонукання до єднання та апелювання до моральних цінностей суспільства.

Слід зауважити, що з лінгвістичної точки зору, колоритність та емоційна насиченість політичних промов Б.Обами забезпечується також вибором певних стилістичних фігур, які складають стилістичну стратегію.

У ході нашого дослідження ми дійшли висновку,що політична промова – заздалегідь підготовлений виступ з позитивними або негативними оцінками, аргументацією, конкретними фактами, планами, та перспективами. А отже, має чітко визначену мету, завдання, структуру, усвідомлений вибір вербальних та невербальних засобів. Діапазон використання різноманітних комунікативних стратегій і тактик політичного дискурсу є значним та має вплив на психоемоційний стан адресата, реалізуючи комунікативну мету та наміри адресанта.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344с.
2. Бєлова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Бєлова // Мовні і концептуальні картини світу: зб.наук.пр. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. – С. 11–16.
3. Гуревич П. С. Политическая психология: учебное пособие для студентов вузов / Павел Семенович Гуревич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 543 с.
4. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; пер. с англ.: сб. работ/сост. В. В. Петров под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) Язык и наука конца XX века / Е. С. Кубрякова. – М.,1995. – С. 206–230.
6. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. / Виктория Владимировна Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
7. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійойвич Почепцов. – 2-ге вид. доп. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.
8. Романов А. А., Васильев Г. А. Массовые коммуникации: [учебное пособие] / Андрей Александрович Романов, Геннадий Анатольевич Васильев. – Москва : Издательский Дом «Вузовский Учебник», 2009. – 235 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава, 2008. – 712 с.
10. Янко Т. Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратеги / Татьяна Евгеньевна Янко // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 28–53.
11. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації :[навчальний посібник] / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 312с.
12. Фуко М. Археология знания / Мишель Фуко. – К. : Ника – Центр, 1996. –208 с.
13. Craig R. T. Communication Theory as a Field / R. T. Craig // Communication Theory. – 1999. – Vol. 9. – P.119–161.
14. The Speech that Made Obama President/ Democratic National Convention, Boston, MA. [Електронний ресурс]. Режим доступу до джерела : https://www.youtube.com/watch?v=OFPwDe22CoY.

УДК 811.111(07) : 378.1

О. В. Чепурна, О. Б. Шломенко,
Криворізький медичний коледж, м. Кривий Ріг

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуті найважливіші фактори формування мотивації щодо вивчення англійської мови за професійним спрямуванням. Визначені основні мотиви та потреби у процесі формування позитивної внутрішньої мотивації, її функції та навчально-методичні засоби.
Ключові слова: *внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, позитивна мотивація, пізнавальна та професійна мотивація.*

Встатье рассмотрены важнейшие факторы формирования мотивации в изучении английского языка по профессиональному направлению. Обозначены основные мотивы и потребности в процессе формирования позитивной внутренней мотивации, ее функции и учебно-методические средства.
Ключевые слова: *внутренняя мотивация, внешняя мотивация, положительная мотивация, познавательная и профессиональная мотивация.*

The article concerns the most important factors in professional English learning motivation. The basic students' needs in the formation of inner positive motivation, its functions and teaching methodological means are determined.
Key words: *inner motivation, external motivation, positive motivation, cognitive and professional motivation.*

Знання англійської мови в період всеохоплюючого розвитку міжнародних відносин та імплементації угоди з Європейським Союзом стає необхідністю з великою кількістю практичних переваг. Однак студенти медичних, інженерних, економічних спеціальностей у своїй більшості не розглядають іноземну мову як необхідний до вивчення предмет, керуючись думкою, що англійська мова не знадобиться їм у професійній діяльності, і часто здається занадто складною для вивчення. Тому проблема формування внутрішньої позитивної мотивації щодо вивчення іноземної мови для таких студентів є надзвичайно актуальною.

Метою нашої розвідки є розгляд найважливіших факторів у формуванні позитивної мотивації щодо вивчення англійської мови студентами немовних спеціальностей.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: визначити основні мотиви та потреби у процесі формування позитивної мотивації студентів вказаних спеціальностей; дослідити причини формування позитивної внутрішньої та зовнішньої мотивації; розглянути основні функції пізнавальної мотивації; визначити основні навчально-методичні засоби формування позитивної зовнішньо-внутрішньої мотивації студентів.

У процесі нашого дослідження було розглянуто роботи, присвячені сутності та структурі мотивації Х. Хеккаузена [5], Л. Божович [1], А. Маслоу [4], Р.Кегана [7], а також дослідження з пізнавальної та професійної мотивації Б.Вернера [2], Р.Гарнера [6], Є.Зайцевої [2] тощо. Під час аналізу сформовано концепцію побудови позитивної мотивації щодо вивчення іноземної мови від найважливіших потреб людини (за теорією базисних потреб людини А Маслоу), зовнішньої та внутрішньої мотивації до пізнавальної та професійної мотивації.

ПОЗИТИВНА МОТИВАЦІЯ

<table>
<tr><td colspan="2">ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ</td></tr>
<tr><td colspan="2">ПІЗНАВАЛЬНА МОТИВАЦІЯ</td></tr>
<tr><td>ВНУТРІШНЯ</td><td>ЗОВНІШНЯ</td></tr>
<tr><td colspan="2">ОСНОВНІ ПОТРЕБИ ТА МОТИВИ ЛЮДИНИ
(ТЕОРІЯ БАЗИСНИХ ПОТРЕБ ЛЮДИНИ (А. МАСЛОУ)</td></tr>
</table>

Вивчивши теорію базисних потреб та мотивів людини А. Маслоу, ми дійшли висновку, що у процесі вивчення іноземної мови актуалізуються другий, четвертий та п'ятий рівень потреб, де другий – захист та безпека, четвертий – потреба поваги, п'ятий – самореалізації. Тільки почуваючи себе захищено і впевнено, студент може пізнавати нове.

У процесі вивчення іноземної мови важливою є взаємодія зовнішніх та внутрішніх чинників, що формують мотивацію і поступова пріоритетність саме внутрішніх факторів. Необхідність пізнати нове може виховуватись на практичних заняттях за допомогою кореляції відомого та невідомого, коли знайомий професійно орієнтований матеріал доповнюється текстами, що сприяють розширенню кругозору. Емоційний фактор є надзвичайно стимулюючим у вивченні мови, коли студент відчуває задоволення від власних успіхів, опрацьовуючи цікавий, різноманітний матеріал. Відчуття задоволення за успішно виконане завдання є одним з найбільш стимулюючих чинників. Для усвідомлення самореалізації на заняттях з англійської мови слушним є задоволення творчих прагнень та потреб студентів за допомогою відповідних завдань (створення презентацій, участь в уроці-телемості, уроці-консиліумі, коли застосовується метод «мозкового штурму»).

Пізнавальна мотивація на початковому етапі може забезпечуватися зовнішніми мотивами: створенням ситуації успіху, коли власні досягнення стимулюють подальший інтерес; соціальною ідентифікацією з батьками та викладачем як необхідністю відповідати їхнім вимогам; формуванням впевненості у своїх силах («Я зможу»); усвідомленням престижності серед одногрупників; наявністю духу змагання, як індивідуального, так і в групі. Але вже на наступних етапах зовнішня мотивація має доповнитися внутрішньою і в подальшому навчанні саме їй має надаватися пріоритет.

Звичайно, найбільш мотивуючим фактором на цьому етапі є професійний інтерес та усвідомлення практичного та теоретичного значення знань для майбутньої професійної діяльності. Факт відсутності можливості практики та роботи за кордоном суттєво знижує мотивацію, але викладач може стимулювати студентів за допомогою використання на заняттях елементів, що імітують майбутню професійну діяльність, підбором пізнавальних текстів, статей.

© О. В. Чепурна, О. Б. Шломенко, 2015

Важливою також є особистість викладача, його методична грамотність, орієнтація у спеціальності, що опановують студенти, усвідомлення викладачем їхніх цілей, комунікабельність, відкритість, авторитет, іноді авторитарність (наприклад, під час встановлення чітких строків виконання завдань), емоційна насиченість занять.

Доречним у такому випадку є використання методу моделювання ситуацій, що пропонують сучасні навчально-методичні комплекси таких видань як «Оксфорд» та «Кембридж», де використовуються ситуації соціально-статусних відносин, рольових відносин (програвання ролей), ситуації відносин спільної діяльності (групова робота, обмін досвідом), ситуації моральних відносин. Проблемі моделювання ситуацій на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням потрібно присвятити окреме дослідження.

Результатом нашої роботи стало опитування студентів молодших і старших курсів різних медичних, економічних та інженерних спеціальностей, яке не виявило суттєвих відмінностей у їхньому усвідомленні необхідності вивчення англійської мови. Опитування полягало у пропозиції розташувати у порядку від найголовніших до другорядних 10 тверджень щодо мотивування вивчення англійської мови, а саме: професійний інтерес, важливість комунікації з однолітками з інших країн, можливість досягнення успіху, престижність у групі, соціальна ідентифікація з викладачем (відповідність його вимогам), соціальна ідентифікація з батьками (відповідність їхнім вимогам), формування впевненості у своїх силах, бажання добробуту (усвідомлення зв'язку між знанням іноземної мови і досягненням добробуту), бажання ефективного освоєння світу, цікавість завдань. Ми також дозволили студентам запропонувати один свій варіант відповіді, яким стало отримання стипендії (для студентів, які мають право на її отримання).

З двохсот сімдесяти чотирьох опитаних студентів більше, ніж половина показали усвідомлення внутрішньої мотивації (професійний інтерес та необхідність комунікації були на першому місті – 28% і 27% відповідно), 19% виявили необхідність бути успішними, 17% – вважають знання іноземної мови престижним. 4% відчувають необхідність відповідати вимогам батьків, 3% – вимогам викладачів, 2% найважливішим фактором назвали отримання стипендії (тобто фінансової винагороди). Це опитування візуально викладене в діаграмі.

Під час опитування ми ставили перед собою мету з'ясувати загальне ставлення студентів різних курсів до вивчення іноземної мови, не розподіляючи їх за старшими і молодшими курсами, не проводилося також дослідження щодо різних спеціальностей, що може бути цікавим. Це завдання для подальших розвідок. Але загальну тенденцію ми з'ясували.

Отже, студенти на сучасному етапі поступово усвідомлюють себе інтегрованими в європейський простір. Обов'язок викладача у цьому випадку – забезпечити актуалізацію цих потреб.

Література:

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович. − Избр. психол. тр. / Под ред. Д. И. Фельдштейна; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – 3-е изд. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 349 с.

2. Зайцева С. Е. Формирование мотивации изучения иностранного языка у студентов неязыковых специальностей Серафима Евгеньевна Зайцева. – М., 2011. − http://www. na−jornal.ru

3. Маркова А. К. и др. Мотивация учения и ее воспитание у школьников / А. К. Маркова, А. Б. Орлов, Л. М. Фридман. – М. : Педагогика, 2003. − 64 с.

4. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу / пер с англ. – СПб. : Евразия, 2009. − 434с.

5. Хеккаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хеккаузен. – М. : Просвещение, 2010. − 860 с.

6. Gardner, R.C., Lambert, W.E. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. – Rowley, Mass, Newbury House, 2012. − http://www. answers.com

7. Kegan R. The evolving self: Problem and process in human development. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2012. − http://www. answers.com

УДК 821.111-1.09

Є. С. Чернокова,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків

РУПЕРТ БРУК: ЛІРИЧНА АВТОБІОГРАФІЯ ГЕРОЯ СВОГО ЧАСУ

Руперта Брука можна вважати культовою фігурою в англійській поезії початку XX століття: спочатку уособлення «золотої молоді» свого часу, а потім поета-героя, що став жертвою війни. У довоєнній ліриці георгіанський реалізм Брука – це максимальне злиття «персони» та її «малого» світу, у кращих віршах Брука дуже гармонійне, не суперечливе, майже абсолютне. У сонетах, написаних у перший, «патріотичний» період війни, чоловіча звитяга постає як прояв любові до найменшого куточка батьківщини, а не величної імперії. «Англійськість», постійне перебування у межах національної традиції трактується як імпліцитна полеміка з космополітизмом модерністів.
Ключові слова: *Руперт Брук, георгіанський реалізм, персона, воєнні сонети, «англійськість», модернізм.*

Руперта Брука можно рассматривать как культовую фигуру в английской поэзии начала XX века: вначале олицетворение «золотой молодежи» своего времени, а потом поэта-героя, который стал жертвой войны. В довоенной лирике георгианский реализм Брука – это максимальное слияние героя и его «малого» мира, в лучших стихах Брука очень гармоничное, не противоречивое, почти абсолютное. В сонетах, написанных в первый, «патриотический» период войны, источник героизма – любовь к малой родине, а не великой империи. «Английскость», постоянное пребывание в рамках национальной традиции рассматривается как имплицитная полемика с космополитизмом модернистов.
Ключевые слова: *Руперт Брук, георгианский реализм, герой, военные сонеты, «английскость», модернизм.*

Rupert Brooke is a cult figure in the English poetry of the beginning of the XXth century: first – the embodiment of «gilded youth» of his time, and then – the poet-hero, the victim of the Great War. In his pre-war lyrics Brooke's Georgian realism shows the ultimate union of persona and its home world, very harmonious, balanced, almost absolute in his best verses. In his sonnets of the first, «patriotic» war period the basis of heroism is not the worship for mighty empire but the admiration for its every tiny corner. The «Englishness», a constant keeping within the bounds of national tradition is considered as implicit polemics with the Modernists' cosmopolitism.
Key words: *Rupert Brooke, Georgian realism, persona, war sonnets, «Englishness», Modernism.*

Постать Руперта Брука (Rupert Chawner Brooke, 1887-1915) була настільки яскравою, що це часто «засліплювало» дослідників, заважаючи удаватися до подробиць аналізу, аби розгледіти в його долі та поезіях не виключність, а органічність, не тільки «переможну» харизму, а й поразку долі молодої красивої людини, котрій судилося жити у часи глобальної потворності війни. Але якби навіть такої людини не було, її треба було б вигадати. І Брук перетворюється на культову фігуру, уособлення молодого поета-героя часу в прощальному слові Вінстона Черчилля у лондонській «Таймс». Висловивши впевненість, що ті думки, які передав Брук у своїх «незрівнянних» воєнних сонетах, поділяють тисячі молодих людей, які йдуть «на цю найважчу, найжорстокішу та найменш винагороджувану з усіх воєн», Черчилль зазначає: «Радісний, безстрашний, багатогранний, глибоко освічений, з класичною симетрією тіла та розуму, він був таким, якими хотілося б бачити найблагородніших синів Англії у часи, коли тільки найдорогоцінніші жертви приймаються, а найдорогоцінніші ті, що найвільніше пропонуються» [8, с. 1827]. Рання смерть (не на полі бою, але «в строю»), вірогідно, «допомогла» Брукові зберегти ту «класичну симетрію», а інакше, хто знає, чи не переглянув би й він, як Овен, свої погляди періоду «Сонетів» та не «оспівав» би реальність війни. Для сучасників та співвітчизників Брука «його смерть потребувала відповідного життя: юний Аполлон, безтурботний, зі своїми друзями під яблунею у Грантчестері» [4, с. 212].

Це був взірцевий представник «золотої молоді» того часу: освіта спочатку у Рагбі, а потім у Кембриджі; близькість до групи блумсберійців; широке коло прихильників і вузьке коло друзів, яких Вірджинія Вулф назвала «новими язичниками» («Neo-Pagans»); мандри Європою, США, Канадою; декілька місяців безтурботного життя на Таїті та, звичайно ж, писання поезій. Тож і порівнюють Брука у багатьох роботах з Байроном, і цитують відомий поетичний шарж Френсіс Корнфорд: *«A young Apollo, golden haired,/ Stands dreaming on the verge of strife,/ Magnificently unprepared,/ For the long littleness of life.//»*(Юний Аполлон золотоволосий,/ Стоїть, замріяний, на межі боротьби,/ Розкішно не готовий/ До довгої дріб'язковості життя.//) ([10, с. 65]; тут і далі переклад наш – *Є.Ч.*).

У своїй лекції «Руперт Брук та інтелектуальна уява», прочитаній у Регбі у 1919 році, Волтер де ла Мер намалював портрет людини, поряд із якою «кожен був просто щасливий» [3, с. 32]. Брук був дуже відданим другом: згідно з його заповітом, Гібсон, Аберкромбі та Волтер де ла Мер мали отримати та нарівно поділити усі доходи від публікації його віршів, що, зважаючи на великі їх наклади, забезпечило цим георгіанським поетам можливість займатися виключно поезією. Вірджинія Вулф зазначала, що він був дуже здібною молодою людиною, але не в поезії, а мав особливий талант спілкування з людьми, розсудливість і силу, і міг би згодом стати прем'єр-міністром [10, с. 78–79].

За життя Руперт Брук мав тільки одну опубліковану збірку поезій, що вийшла у 1911 році та включала п'ятдесят віршів, написаних протягом попередніх семи років. Для пізнання ж «довгої дріб'язковості життя» війна не дала йому шансу: у двадцять сім років він помер він сепсису на борту французького корабля-шпиталя, пришвартованого біля острова Скірос, що в Егейському морі. На цьому грецькому острові він і похований. Перетворення молодого поета-красеня на майже міфічну постать почалося одразу ж після його смерті. Спочатку навіть повідомляли про його смерть від сонячного удару, нібито його вразили боги за те, що він співав краще за Аполлона.

Друга збірка його поезій «1914 and Other Poems» вийшла вже після його смерті, у червні 1915 року, і за десять років разом з «Collected Poems» вони розійшлися неймовірно великим для тих часів накладом у триста тисяч примірників.

Треба зазначити, що за невеликий період своєї поетичної кар'єри Брук зазнавав різних впливів. Так, Джеффрі Кейнс відзначає, що спочатку це були Россетті, Свінберн, Бравнінг, Вайлд і Доусон, а згодом Єйтс [7, с.8]. Цей «несерйозний красень» разом з Едвардом Маршем залишив помітний слід в історії англійської поезії, заклавши підвалини георгіанства як явища та взявши участь у першій, найуспішнішій антології 1911-1912 років [5, с. 38–50].

За словами Д. Перкінса, немає нічого, що б краще репрезентувало те, що «звично та оманливо вважають за «георгіанське», ніж п'ять поезій Руперта Брука – *«Heaven» (1913), «Tiare Tahiti» (1914), «The Great Lover» (1914), «Dining-Room Tea» (1910)* та *«The Old Vicarage, Grantchester» (1912)*: «Їх написано плавними, простими віршами та реченнями, без зосередження чи напруження. Відчувається якесь чуттєве тепло, спрямоване на звичайні дрібниці життя, пильна вдячність, що не сприймає буденне як належне (проте вона сприймає як належне приємність звичайного; ми не чуємо нічого про закопчені вулиці, газові заводи та задихані, нудні газети)». [11, с. 210].

© Є. С. Чернокова, 2015

Але, читаючи ці поезії, важко уявити, що першу збірку юного Брука (1911), періоду тісного контакту з блумсберійцями та обрання його президентом Фабіанської Спілки Кембриджа, засуджували за надто «чорний» реалізм. Як зазначає Д. Голді, Брука ріднило з георгіанцями поєднання соціальної свідомості з реалізмом, він «намагався додати трохи твердості устриці англійської поезії» [6, с. 41]. Це стосується, перш за все, відверто-натуралістичних поезій *«Wagner»* (1908), *«Lust»* (1909), *«A Channel Passage» (*1909), «що поєднують описово-графічний стиль з сучасною метафізичною грайливістю, що нагадувала Донна» [Ibid]. Але ці вірші можна сприймати тільки як пробний етюд, розробку тієї «картини», яка ніколи не могла б повноцінно існувати в художній реальності поета Руперта Брука.

Його реальність дійсно була іншою. Здається, саме її побачив молодий Володимир Набоков у своєму розлогому есе «Руперт Брук», яке було опубліковане у літературному альманаху «Грани» у 1922 році та містило ще й власні переклади поезій Брука російською. Ось як він переповідає один із тих самих, найбільш георгіанських віршів, *«The Old Vicarage, Grantchester»*: «В непереводимых журчащих стихах он заставляет сотню призрачных викариев плясать при луне на полях; фавны украдкой высовываются из листвы; выплывает наяда, увенчанная тиной; тихо свирелит Пан. С глубокой нежностью поэт воспевает сказочный свой городок, где живут люди чистые и телом и душой, такие мудрые, такие утонченные, что стреляются они, как только подступает тусклая старость…» [1]. Цю поезію було написано у травні 1912 року в Берліні, і невипадково Брук вказує точну дату і місце (Café des Westens, Berlin) одразу після заголовка. Показово, що назву Брук змінював тричі (спочатку було «Home», потім «The Sentimental Exile») – а це означає, що автор свідомо вказував на долю іронії, з якою має ставитися читач до реальності, «спотвореної» любов'ю та відстанню. І тоді можна побачити, що усі ці фавни, Пани та наяди являються тільки «розумним сучасним людям» *(«And clever modern men have seen»)*, а не ліричному героєві *(«But these are things I do not know»)* [2, с. 67–72]. Для нього ж важливою є антитеза, за якою можна розгледіти давню традицію «англійськості» як природності, не штучності, зовнішнього світу. Тому – контраст «here and there», у переліку, настільки влучному та ємному, що один з його елементів дав назву романові Айріс Мердок: *«Here tulips bloom as they are told;/ Unkempt about those hedges blows/ An English unofficial rose;/…»* (Тут тюльпани квітнуть, як їм скажуть;/ Неохайно біля тих парканів цвіте/ Англійська неофіційна троянда). Тому тут не можна погодитись із Набоковим: як ніхто не «змушує» квіти рости рядами під «нерегульованим» сонцем *(«unregulated sun»)*, що будить «далеку не пунктуальну зірку» *(«wakes a vague unpunctual star»)* над «неакадемічним струмком» *(«the yet unacademic stream»)*, так ніхто не «змушує» мешканців Грантчестера бути «нормальними» та зрозумілими. Це – ще одна іпостась «англійськості», її привиди такі ж дивні, як і непередбачувані люди, «неофіційні», навіть якщо вони сільські священики.

І ось, наголошуючи на тому, що Грантчестер Брука не звичайне, а «зачароване містечко», Набоков робить спробу зняти чари: «Я как-то проезжал на велосипеде через Грантчестер. В окрестных полях мучили глаз заборы, сложные, железные калитки, колючие проволоки. От грязных, кирпичных домишек веяло смиренной скукой. Ветер сдуру вздувал подштанники, развешанные для сушки меж двух зеленых колов, над грядками нищенского огорода. С реки доносился тенорок хриплого граммофона» [1]. Але це – паралель, що надто далеко відходить від ідеї та художньої реальності Брука, а, головне, зовсім не прояснює їх, адже не можна підмінити білизною – почуття дому (згадаємо первинну назву вірша), залізяччям – «сірі небеса, перші крики сонного птаха,/ Падаючу хатинку, що ніколи не впаде» *(«Grey heavens, the first bird's drowsy calls,/ The falling house that never falls.»)*. Брук бачить зовсім інше, не приховуючи своєї необ'єктивності: *«I only know that you may lie/ Day-long and watch the Cambridge sky,/ And, flower-lulled in sleepy grass,/ Hear the cool lapse of hours pass,/ Until the centuries blend and blur/ In Grantchester, in Grantchester…/»* (Я тільки знаю, що можна лежати/ Цілий день та стежити за кембриджським небом,/ Та, заколиханому квітами у сплячій траві,/ Чути, як холодний плин часу сходить,/ Допоки століття не змішуються на плями/ У Грантчестері, у Грантчестері…). І тоді стає зрозумілим, що не чари, а ліричне почуття перетворює світ Грантчестера на диво, роблячи непомітним те, що бачить просте око, не оповите почуттям.

За майже двадцять років після Набокова Джордж Орвелл теж побачить у «Грантчестері» «не що інше, як жахливий потік «сільських» почуттів, свого роду накопичену блювоту зі шлунку, набитого назвами місць». Називаючи цей вірш гірше, ніж нікчемним, Орвелл, менше з тим, розуміє, що він «становить цінний документ як ілюстрація того, що в той час відчувала молодь середнього класу.» («Inside the Whale» (1940) [9]. Адже у ста сорока рядках (п'ятистопний ямб, суміжна чоловіча рима, переважно точна, але є й поодинокі, «не пунктуальні», виключення) «Грантчестера» мова йде (і Набоков це теж побачив) не про всеосяжну «нео-язичницьку» любов до усього земного, а про те, що напередодні Великої війни набувало великого значення, – любов до рідної землі та її мешканців. У Набокова бачимо приклад «незаангажованого» погляду випадкового спостерігача, хоча, звичайно ж, сам вибір невипадковий. Протягом усього есе з приводу різних віршів поета Набоков стверджує: «Руперт Брук любить світ, з його озерами та водоспадами, пристрасною, пронизливою, запаморочною любов'ю», любить так, що хотів би і після смерті частину його забрати з собою.

Взагалі «Грантчестер» та «Дивовижно закоханий» (*«Great Lover»*, 1914), які вважаються вершинами довоєнної лірики Брука, на наш погляд, становлять зразки найдосконалішого втілення того, що георгіанці розуміли під реалізмом. Останній передбачав пізнання/споглядання реальності без будь-якої установки чи залежності від ідеї. Саме таку здатність, яку Е. Марш називає «писати, пильно удивляючись у предмет», і демонструє його однодумець та соратник Брук. Ліричний герой виявляє своє велике кохання до світу шляхом простого переліку звичайних і незвичайних речей, відчуваючи їх сутність усіма своїми почуттями: *«These I loved:/ White plates and cups, clean-gleaming,/ Ringed with blue lines; and feathery, faery dust;/ Wet roofs, beneath the lamp light; and strong crust/ Of friendly bread; and many-tasting food;/ Rainbows; and the blue bitter smoke of wood;/ And radiant raindrops couching in cool flowers;/ And flowers themselves, that sway through sunny hours,/ Dreaming of moths that drink them under the moon;/…»* (Це я любив:/ Білі тарілки та чашки, що ідеально відсвічують,/ З блакитними лініями смужок; і пір'яний, казковий пил;/ Мокрі дахи у світлі ліхтарів; і тверда скоринка/ Хліба [що розділив] із товаришем; і блакитний гіркий дим лісу;/ І блискучі дощові краплі, що причаїлися в прохолодних квітах;/ І самі квіти, що гойдаються в сонячні часи,/ Мріючи про мошок, які п'ють їх під місяцем;/…) [2, с. 31]. *«Dear names»* (дорогі імена) включають не тільки природне та сільське, а й безпосередні деталі побуту («прохолодна доброта простирадл», «шершавий чоловічий поцілунок ковдр»), і реалії міського життя («енергійну відсторонену красу великої машини», «благословення гарячої води», «потяги, що задихаються»), і відчуття присутності дорогої людини, що зненацька одразу ж переходить у запах тліну («затишний запах пальців друга, аромат волосся, та цвілий сморід, що стоїть навколо мертвого листя і минулорічної папороті»). Візуальні, тактильні образи, запахи та звуки нанизуються без упину, навіть коли, здається, ліричний герой хотів би щось узагальнити *(«Dear names,/ And thousand other throng to me!»* (Дорогі імена,/ І тисячі інших юрмляться навколо мене!), він немовби напівсвідомо знову продовжує свій каталог, не в змозі зупинитися. Ідея з'являється наприкінці: коли приходить смерть, *«New friends, new strangers…But the best I've known/ Stays here, and changes, breaks, grows old, is blown/ About the winds of the world, and fades from brains/ Of living men, and dies. Nothing remains.//»* (Нові друзі, нові незна-

йомці… Але краще з того, що знав,/ Залишається тут, і змінюється, розривається, старіє, поширюється/ Вітрами по світу та блякне в думках/ Тих, хто живий, і вмирає. Нічого не залишається.//) [2, с. 32]. Як бачимо, цей вірш, як і «Грантчестер» та інші, далекий від «класичної симетрії» між зображенням та враженням, деталізацією та рефлексією.

Навесні 1914 року, тобто незадовго до початку пекла війни, Брук записується добровольцем на флот. П'ять воєнних сонетів «1914» (*«Peace», «Safety», «The Dead», «The Dead», «The Soldier»*), написаних у кінці 1914 року, стали його квитком у безсмертя. Любов до Англії, що не рятувала від розгубленості перед складнощами особистого життя, ставала внутрішнім стрижнем у час випробувань. Вона, мабуть, і виявилась основним джерелом того «високого ідеалізму, який нині складно зрозуміти, але з яким більшість освічених молодих людей Англії, Франції, Німеччини та Австрії йшли на війну» [11, с. 211–212]. Перший сонет «Спокій» – це подяка Богові, що дарував війну як можливість зректися рутини повсякденності та поринути у вир нового, «чистого», тобто не обтяженого рефлексією, складними стосунками чи зобов'язаннями, досвіду: *«Now, God thanked be Who has matched us with His hour,/ And caught our youth, and wakened us from sleeping,/ With hand make sure, clear eye, and sharpened power,/ To turn, as swimmers into cleanness leaping,/ Glad from a world grown old and cold and weary…»* (Ось, Богу дякуємо, Який вибрав для нас Його час,/ Та збагнув нашу юність, та розбудив нас од сну,/ З рукою впевненою, ясним поглядом та загостреною міццю,/ Щоб спрямувати, як плавці, що у чистоту [глибини] стрибають,/ Раді піти від світу, що стає старим, і холодним, і виснаженим…) [2, с. 19].

На наш погляд, тут алюзія на вірш Лонгфелло «The Rainy Day»: *«My life is cold and dark and dreary;/ It rains and the wind is never weary;/ My thoughts still cling to the moldering Past,/ But hopes of youth fall thick in the blast,/ And days are dark and dreary.//»*. Лексичне та синтаксичне суголосся тут явне, але вторинне. Воно видається обумовленим перегуком на більш глибокому, семантичному рівні: дрібний дощ Лонгфелло як ознака тривалої одноманітної рутини життя немолодої (або звичайної) людини. Її можна позбутися, тільки пірнувши у «чисту глибину» Брука, якщо ти молодий та сильний і дуже хочеш позбавитись минулого, яке тебе «сформувало». Тому, як здається, цей дуже коментований дослідниками рядок Брука не має на увазі, як більшість із них вважає, «чистоту» майбутнього героїчного досвіду такої, як виявилося потім, надто брудної війни. Ліричний герой цього сонету – молода людина, що хоче знайти «спокій» (читай – внутрішню гармонію) у новому небезпечному досвідові як звільнення від попереднього. Тому й агонія не лякає, адже сама смерть сприймається тут як чисто теоретична можливість, теж просто різновид того «спокою», якого прагне герой. Наступний сонет розкриває секрет того, що є запорукою безпеки в осередку смертельної загрози. Він – у недосяжному для болю й руйнування відчутті єдності з природою та людьми, «з усіма речами, що не вмирають», і проти яких війна безсила.

Третій і четвертий сонети мають одну й ту ж назву «Мертві», та дуже різні і за семантикою, і за поетикою. Перший із них – це пишне вшанування пам'яті загиблих: октет і секстет відкриваються звуками сурм, полеглі – не самотні, бідні чи старі, а ті, хто «вилив солодке червоне вино юності». Так складається типовий, переобтяжений персоніфікаціями урочистий гімн, що їх багато створювалось на початку війни.

Більше промовляє до історика літератури четвертий сонет «The Dead», демонструючи, що ліричний суб'єкт сонетів, і ширше – усієї поезії Брука, знаходиться в процесі пошуку своєї поетичної мови. Ці пошуки проходили не у тому напрямку (прагнення спрощення, подолання розриву між поетичною та звичайною «ідіомами», опанування інтонації та синтаксису прози), що у Едварда Томаса чи Девіда Лоренса.

Це, скоріше, нагадувало пошуки Орландо адекватної ідіоми, щоб передати унікальність Саші. Спочатку у Вулф це була дуже «красива» спроба, але вона постає зі знаком питання:*»Snow, cream, marble, cherries, alabaster, golden wire?»* («Сніг, піна, мармур, вишні, алебастр, золота сітка?») [12, с. 422]. Усе одночасно нагадує (чи, може, навіть пародіює?) і нанизування-перелік об'єктів у «Грантчестері», і «білу риторику» секстету четвертого сонету Брука: *«There are waters blown by changing winds to laughter/ And lit the rich skies, all day. And after,/ Frost, with a gesture, stays the waves that dance/ And wandering loveliness. He leaves a white/ Unbroken glory, a gathered radiance,/ A width, a shining peace, under the night.//»* (Є води, що гудуть, вітри перетворюючи на сміх/ І запалюють яскраве небо, увесь день. А після/ Мороз одним рухом зупиняє хвилі, що танцюють/ Та блукають у красі. Він залишає білу/ Неторкану славу, зібране сяйво,/ Широту, сяючий світ, під ніччю.//) [2, с. 22]. У октаві Брук розповідає про життя цих мертвих: *«These hearts were woven of human joys and cares,/ Washed marvelously with sorrow, swift to mirth./ The years had given them kindness. Dawn was theirs,/ And sunset, and colours of the earth.» (*Ці серця були сплетені з людських радощів та турбот,/ Які дивовижно омивалися сумом, що змінювався веселощами./ Роки дали їм доброту. Світанок був їхнім,/ І захід, і кольори землі./) [Ibid]. Як бачимо, максимально можлива абстрактність досягається за рахунок метонімії («ці серця»), що її уживання одразу виключає можливість оприявнення будь-якого конкретного ліричного суб'єкта чи його унікального ліричного досвіду або емоції. «Серця» тут, якщо і є метонімічним «звуженням», то тільки формально, адже насправді подібне вживання метонімії *розширює* образ до максимально загального за рахунок переводу почуття у функцію, здатність відчувати, а антиномії це тільки підкреслюють *(joys – cares; sorrow – mirth; dawn – sunset).*

Тому невипадково ми почали прочитання сонету з секстету: там «монолітність» абстракції досягає піку, аж до того, що важко було б зрозуміти, про що йдеться, якби не тема, що заявлена у назві та октеті. Тобто сонет рухається у бік ще більшого узагальнення, і саме цей художній модус поет вважав найбільш адекватним ліричному посилові сонета.

А от герой Вулф невдоволений результатом, адже біла краса не виражає суті: «Жоден з них. Вона була, як лисиця чи як олива; як морські хвилі, коли дивишся на них з височіні; як смарагд; як сонце на зеленому пагорку, що іще у пелені, – нічого схожого на те, що він бачив або знав в Англії. Обшукував мову, як тільки міг, та слів йому бракувало. Він прагнув іншого пейзажу й іншої мови.» [12, с. 422]. Модерніст Вулф розуміє, що «інша мова», «інший пейзаж», а значить інший ліризм, ховається не за звуженим для читача полем вимовленої та «відшліфованої» ідеї-абстракції, а за широким полем амбівалентних і тому відкритих для сприйняття речей та їх образів, які ускладнюють ліричний досвід, дозволяючи таким чином побачити не очевидне чи логічне, а ще ніколи не бачене.

Останній, найбільш пронизливий із сонетів («Солдат») починається сильно і водночас просто, а знайдені тут слова залишаться навіки, адже їхній трагічний та величний патріотизм звучить із такою пронизливою щирістю, що будь-яка «висока» ідіома виявляється недоречною: *«If I should die, think only this of me:/ That there's some corner of a foreign field/ That is for ever England.»* (Якщо я помру, згадайте про мене тільки це:/ Що є якийсь куточок поля на чужині,/ Що назавжди Англія.) [2, с. 23]. «A body of England», «English air», «and gentleness, in hearts at peace, under an English heaven» – ось джерело, з якого не втомлювався черпати поет Брук, воно не могло підвести у смертний час і рекрута Брука.

Тому *«Like nothing he had seen or known in England»* – це не про лірику Брука, яка всюди демонструє свою тотальну залежність від того, що бачить та чує ліричний герой, загострено-чуттєво сприймаючи саме англійську дійсність. Так було з «Грантчестером». Такою є й поезія «Чай у їдальні» («Dining-Room Tea», 1910) [2, с. 110–112]. Вона відкривається опо-

витим пристрасним ліризмом описом вечірньої зустрічі друзів: *«When you were there, and you, and you,/ Happiness crowned the night; I too,/ Laughing and looking, one of all,/ I watched the quivering lamplight fall/ On plate and flowers and pouring tea/ And cup and cloth; and they and we/ Flung all the dancing moments by/ With jest and glitter.»* (Коли ви були там, і ви, і ви,/ Щастя вінчало ніч; я теж,/ Сміючись та дивлячись, був одним з усіх,/ Я стежив, як падало мерехтливе світло лампи/ На тарілку, та квіти, та чай, що розливали,/ Та чашку, та скатертину; і вони та ми/ Бралися до танців/ З жартами та блиском). Одразу ж видно, що ліричному героєві рівною мірою дорогі не тільки *«the changing faces that I loved»*, але й атмосфера, і місце, і найдрібніші деталі, що створюють та забезпечують цю загальнонаціональну та разом з тим, як показує Брук, таку, що стала дорогою кожному, майже інтимну, традицію чаювання, водночас плинну і сталу, «моментальну» і вічну. Такий же і характер вірша: легкий поступ чотиристопного ямбу, парна рима майже всюди точна. Центральною частиною, за задумом поета, є позачасова «візія» цього як застиглого, безсмертного *(«Freed from the mask of transiency,/ Triumphant in eternity,/ Immote, Immortal.//»)* моменту істини, «священного та дивного» за своєю природою. Але цей момент зупиненого часу не приносить читачеві нічого нового: деталі простору ті ж самі, тільки зупинені у часі, застиглі *(«I saw the marble cup; the tea,/ Hung on the air, an amber stream…»),* люди-тіла, позбавлені життя, адже їх не оживляє ані рухливе світло, ані спілкування. Та він значущий саме завдяки цим подробицям, адже вічність – це і є для Брука повторюваність рутинного, що, врешті-решт, робить буденне сублімацією величного та незмінного. Поетикально це досягається контрастуючою з деталлю зміною ідіоми. До наведених вище епітетів можна додати ще «*I saw the immortal moment lie»; magnificence; august, immortal, whit*e та інші. І тоді виходить, що «чудове» (*magnificent*) для георгіанця Брука – це просто розглянуте крізь лупу *(magnifying glass)* буденне, але зігріте індивідуальною ліричною емоцією і «освячене» приналежністю до вічної традиції.

Третя і остання частина поезії демонструє повернення ліричного героя до реального часу. Та ніхто не відчув, що герой був за «мільйони миль» від цього місця і повернувся через «мільйони років». Зміни не відбулося, тільки картина знову стала рухливою у тих же самих параметрах-деталях: *«Light glinted on the eyes I loved./ The cup was filled. The bodies moved. The drifting petal came to ground./ The laughter chimed its perfect ground.»* (Світло спалахнуло в очах, що я любив./ Чашка наповнена. Тіла рухались. Пелюстка повільно упала на землю./ Сміх завершив свій гармонійний дзвін.). Ліричний герой Брука на відміну від ліричного героя «Портрету дами» Еліота не переймається питанням, чи доречні жарти або сміх у цьому складному та трагічному світі, адже він не має конфлікту з оточуючим: він сам, його спосіб життя та його друзі і є цей світ. Тому симетричною відповіддю на виразно романтичний образ початку вірша *(«Happiness crowned the night»)* стає такий же за характером образ його фіналу *(«I sang in heart»)*. Але у Брука тут немає і натяку на намагання створити семантичну та емоційну напругу, між романтичним і модерним відчуттям дійсності, що її шукає, наприклад, Фіцджералд, беручи за назву трагічного роману з модерного життя вірш з оди романтика Кітса. «Лагідна ніч» Брука саме такою і є, й поетикальною запорукою цієї семантичної «лагідності» стає опора тільки на знайоме та звичне, знову і знову повторюване, як мантра, абсолютизована у кільці – повторі початку і кінця вірша: *«I sang at heart, and talked, and eat,/ And lived from laugh to laugh, I too,/ When you were there, and you, and you.//»* (Я співав у душі, і розмовляв, і їв,/ І жив від сміху до сміху, я теж,/ Коли там були ви, і ви, і ви).

У цьому фіналі, як і у більшості своїх віршів, Брук не боїться відкрито «показати пальцем» на кожен об'єкт і таким чином підкреслити особистісний характер, власну дотичність до будь-чого, що зображується. У вже згадуваній вище лекції Волтер де ла Мер дуже виразно пояснює це: «Понад усе, поезії Руперта Брука наповнені та підкорюються магії того, що ми називаємо особистісністю. Коли ми їх читаємо, вони, здається, залучають нас до щасливого, миттєвого зв'язку з ним, не тільки примарного очі-в-очі, а й думка до думки…Вони діляться його секретами зі світом – так, ніби хлопчик вивертає вміст своїх дивовижних кишень перед тим, як піти спати» [3, с. 30]. Ця «персональність» «георгіанського» реаліста Брука парадоксальна. Дійсно, ліричний герой Брука не повчає і не проголошує. Він тільки оприявнює. Та окремі образи навколишнього настільки щільно вкривають ліричний простір кожної його поезії, що не залишають читачеві шансу для уяви, «місця» для пошуків власного ліричного одкровення або відкриття. Це і затримує читача на «поверхні», роблячи Брука, за влучним висловом Дж.В. Біча, «поверхнею Кітса» чи будь-кого з великих романтиків.

«Простота» фінальних рядків «Грантчестера» (*«There's little comfort in the wise»*) чи «Дивовижно закоханого» *(«Praise you, «All these were lovely», say, «He loved»* [2, с. 32]) – більше ніж поетикальна ознака поезій Брука. Тільки цей «простий» останній рядок і може перевести «експозицію» у ліричну «проекцію» почуттів героя та власного життя поета Брука. Вони обмежують семантику, просто підсумовуючи (навіть якщо це іронія) суто індивідуальний емоційний досвід ліричного героя. Це особливо прикметно, якщо порівняти їх з семантикою кінцевих рядків поезій Едварда Томаса, що «відкривають» фінал для подальшого занурення у складний і непередбачуваний світ, який був, є і залишиться загадкою, над якою має замислитись і поет, і читач.

Як і багато сучасних йому митців, Брук був знавцем і шанувальником творчості прерафаелітів, зазнавши їх впливу. Але скрупульозна деталізація «перших планів» їх картин і поезій була важливим, та усе ж таки допоміжним засобом для виокремлення провідної ідеї чи образу. Зрозуміло, що кожна травинка чи квітка переднього плану ретельно «перелічена», тобто виписана, щоб Офелія Д.Е. Мілле могла сказати своїм самогубством про жах відмови від молодості, краси, природного стану речей, заперечення життя на користь смерті. Ось чому сама фігура мертвої дівчини затьмарює велику кількість дрібних природних деталей. Тому, коли дивишся на картину Мілле, немає віри словам Гертруди, що це була випадкова смерть.

У віршах георгіанця Руперта Брука складові цього великого каталогу-переліку – й не деталі зовсім, не художній прийом, адже вони і є тим головним посилом і кінцевим результатом осмислення навколишньої дійсності та життя загалом, заради якого поезію було написано. Георгіанський реалізм поезій Брука, попри позірну схожість у об'єкті зображення, контрастує зі складною та амбівалентною семантикою й поетикою ліричного висловлювання Едварда Томаса, де лише невелика частина оприявнена і вимовлена, що змушує читача розділити тягар «відповідальності» з автором, знову і знову повертаючись до видимого, щоб зрозуміти потаємне. «Ідеальний відсвіт» чашки Брука у *«The Great Lover»* обертається на купку безформних фарфорових черепків у «A Tale» Едварда Томаса, і це більше ніж промовиста зміна у парадигмі англійської ліричної поезії початку XX століття.

Література:

1. Набоков В. Руперт Брук/ Владимир Набоков. – [Електронний ресурс] Режим доступу : www. e-reading – lib.org/bookreader. php/ 40683/Nabokov__Rupert_Bruk.html.
2. Brooke R. The Poetical Works/ Rupert Brooke // Ed. by G. Keynes. – Lnd. : Faber and Faber, 1974. – 216 p.
3. De la Mare W. Rupert Brooke and the Intellectual Imagination/ Walter De la Mare. – Lnd., 1920. – 42 p.

4. Delany P. The Neo-Pagans: Rupert Brooke and the Ordeal of Youth/ Paul Delany. – N.Y. : The Free Press; Toronto: Collier Macmillan, 1987. – 270 p.
5. Georgian Poetry 1911 – 1912 // Edited by Sir Edward Marsh. – London : Hard Press, 2004. – 169 p.
6. Goldie D. The Non-Modernist Modern/ David Goldie // A Companion to Twentieth-Century Poetry. – Blackwell Publishing Ltd., 2003. – Pp.37–50.
7. Keynes G. Preface/ Geoffrey Keynes// Brooke R. The Poetical Works. – Lnd. : Faber and Faber, 1974. – P. 5–10.
8. The Norton Anthology of Modern Poetry/ Ed. By R. Ellman and R. O'Clair. 2nd ed. Lnd.: W.W. Norton & Co, 1988. 1865 p.
9. Orwell G. Inside the Whale/ George Orwell. – [Електронний ресурс] Режим доступу : www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/orwellg/ whale.html
10. Parker R. The Georgian Poets/ Rennie Parker. – Plymouth : Northcote House Publishers Ltd, 1999. – 92 p.
11. Perkins D. A History of Modern Poetry: From the 1890s to the High Modernist Mode/ David Perkins. – Cambridge, Lnd. : The Belknap Press of Harvard UP, 1976. – 624 pp.
12. Selected Works of Virginia Wolf/ Virginia Wolf. – Lnd. : Wordsworth Editions, 2005. – 1020 p.

УДК 811.111'38

Н. Й. Четова,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗНО-АСОЦІАТИВНОЇ ПЛОЩИНИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ *УЯВНЕ* У ТВОРАХ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА

Стаття присвячена дослідженню специфіки індивідуально-авторської інтерпретації уявного шляхом реконструкції структури та змісту образно-асоціативної площини концептуального простору УЯВНЕ *у творах Дж.Р.Р.Толкіна.*

***Ключові слова**: уявне, художній концепт, концептуальна метафора, концептуальний простір, образно-асоціативна площина.*

Статья посвящена исследованию специфики индивидуально-авторской интерпретации воображаемого путем реконструкции структуры и содержания образно-асоциативной плоскости концептуального пространства ВООБРАЖАЕМОЕ *в произведениях Дж.Р.Р.Толкиена.*

***Ключевые слова**: воображаемое, художественный концепт, концептуальная метафора, концептуальное пространство, образно-асоциативная плоскость.*

The article is devoted to the revealing of the author's individual perception and interpretation of the imaginary by means of the reconstruction of the content and structural peculiarities of the figuratively associative (or image bearing) plane of the conceptual space of THE IMAGINARY *as the highest level of abstraction of the imaginary in J.R.R. Tolkien's literary works.*

The reconstruction is done by means of the complex analysis presupposing the investigation of linguistic and cognitive properties of J.R.R. Tolkien's literary works as poetic-cognitive form of realization of the imaginary.

The structure of the figuratively associative plane is being reconstructed of the corresponding layers of six literary concepts of the imaginary, namely MAGIC, MYSTICISM, IMAGINARY CREATURE, IMAGINARY SPACE, IMAGINARY TIME *and* IMAGINARY THING *as mental formations reflecting J.R.R. Tolkien's perception and interpretation of various aspects of the imaginary. It has been proved that the figuratively associative plane of the conceptual space of the imaginary is a model represented by a set of conceptual metaphors.*

It has been investigated that according to J.R.R. Tolkien's individual implicated senses the imaginary is associated with dangerous confrontation between Good and Evil and with the change of values. The contradiction between such associations as 'hope' and 'despair', 'danger' and 'safety' characterizes J.R.R. Tolkien's quest rather neatly.

***Key words**: imaginary, conceptual space, literary concept, conceptual metaphor, figuratively associative (or image bearing) plane.*

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на вивчення когнітивних аспектів мови і пов'язаних з ними специфічних процесів мислення, пізнання та концептуалізації дійсності.

Метою даної розвідки є виявлення специфіки індивідуально-авторського тлумачення уявного шляхом реконструкції образно-асоціативної площини концептуального простору УЯВНЕ у творах Дж. Р. Р. Толкіна.

Об'єктом дослідження є концептуальний простір УЯВНЕ, **предметом** виступає образно-асоціативна площина та її конституенти, актуалізовані у творах Дж. Р. Р. Толкіна.

Методика та методологія дослідження. Конституентами концептуального простору УЯВНЕ є концепти, які класифікуються як художні (С. О. Аскольдов [1]), тобто такі, що отримують свою репрезентацію у художньому творі і втілюють авторське осмислення явищ дійсності. Реконструкцію образно-асоціативної площини концептуального простору здійснено за методикою, запропонованою проф. В. Г. Ніконовою [3], що уможливило моделювання структури площини у вигляді системи складників, компонентами якої є набір концептуальних схем.

Ця розвідка є продовженням дослідження особливостей ідентифікації, актуалізації та функціонування концептуального простору УЯВНЕ та його складників у творах Дж. Р. Р. Толкіна.

Для представлення змісту художніх концептів необхідно проаналізувати текстові функціонування мовних репрезентацій концептів, які можуть дати уявлення про актуальність тих чи інших ознак концептів [2, с. 271-272]. Словникові статті різних типів, безумовно, відображають багато граней змісту концепту, однак часто важлива для розуміння змісту концепту інформація емоційного та оцінного характеру залишається за межами словникової статті. Таким чином, крім узагальнено-змістового шару, кожна людина в залежності від її досвіду та індивідуального сприйняття вкладає у той чи інший концепт додатковий зміст – особливі асоціації, формуючи тим самим окремий, індивідуально-чуттєвий або образно-асоціативний шар.

У сучасній лінгвокогнітивній парадигмі асоціації слугують тлумаченню й розумінню поняття (зазвичай невідомого), яке відбувається на основі іншого, більш відомого та зрозумілого, тобто осмислення однієї галузі знань відбувається крізь призму іншої, що називається метафоричною концептуалізацією або концептуальною метафорою [5, с. 10].

У плані метафоричного осмислення твори Дж.Р.Р. Толкіна є надзвичайно багатим для дослідження авторських асоціацій. Розглянемо реалізацію образно-асоціативного шару кожного з художніх концептів (ХК) уявного – МАГІЯ, МІСТИКА, УЯВНІ ПРОСТІР, ІСТОТА, ЧАС і ПРЕДМЕТ, ідентифікованих шляхом диференційованого підходу, який передбачає залучення семантичного й асоціативного аспектів або ж їх комбінування [4].

МАГІЯ. Формуванню образно-асоціативного шару ХК МАГІЯ слугувало виявлення індивідуально-авторських асоціацій, які знайшли своє відображення в контексті кількох концептуальних метафор (КМ). Наприклад, в уривку *Many became enamoured of the Darkness and the black arts; <...>* [TT, p. 286] магію замінено на чорне мистецтво, що свідчить про її ототожнення з естетичною майстерністю, завдяки чому реалізується КМ MAGIC IS AN ART 'МАГІЯ – ЦЕ МИСТЕЦТВО'. В реченні *<...> then let all put doubt aside that this thing is indeed what the Wise have declared: <...>* [FR, p. 267] під словом *the Wise* маються на увазі чарівники, яких письменник уважає мудрецями, що слугує ідентифікації КМ MAGIC IS A WISDOM 'МАГІЯ – ЦЕ МУДРІСТЬ'. З контексту *Say, are you not a wizard, some spy from Saruman, or phantoms of his craft?* [TT, p. 113] зрозуміло, що повелитель чаклуна Сарумана – Володар Перстенів – теж практикує магію, яка в даному реченні вербалізується лексемою *craft*, тобто у письменника магія асоціюється з ремеслом. Звідси актуалізація ще однієї концептуальної метафори – MAGIC IS A CRAFT 'МАГІЯ – ЦЕ МАЙСТЕРНІСТЬ'.

Усього у ході дослідження виявлені 16 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК МАГІЯ, яка уподібнюється абстрактному явищу: таємниці, надзвичайності, добру / злу, владі, небезпеці, силі, дару, мудрості;

© Н. Й. Четова, 2015

предмету: засобу / інструменту; діяльності: грі, науці, перетворенню, мистецтву, майстерності, обману. У художньому світі Дж.Р.Р. Толкіна магія отримує індивідуально-авторську інтерпретацію: *це дар, специфічна сила, природна у чарівному середовищі, яка є засобом впливу на оточуючий світ; особливе знання наукового характеру, яке можна опанувати; мистецтво творчого застосування сили.* Виявляється, що в метафоричному представленні концептуальний референт МАГІЯ має стійкі асоціати з видами людської діяльності (зокрема, навчанням, управління тощо), зі станами людини (страхом, захопленням та ін.).

МІСТИКА. Індивідуально-авторського тлумачення у циклі про Середзем'я Дж.Р.Р. Толкіна не уник й ХК МІСТИКА. Наприклад, у реченні *They began to feel that all this country was unreal, and that they were stumbling through an ominous dream that led to no awakening* [FR, p. 132] містика через вербалізатори *ominous dream* експлікується одразу двома концептуальними метафорами: MYSTICISM IS A DREAM 'МІСТИКА – ЦЕ МАРЕННЯ / ВИДІННЯ / СНОВИДІННЯ' та MYSTICISM IS AN OMEN 'МІСТИКА – ЦЕ ЗНАК' (ознака, прикмета). КМ MYSTICISM IS A FATE 'МІСТИКА – ЦЕ ДОЛЯ / ФАТУМ' реконструйовано з речення *But his life is charmed, or fate spares him for some other end* [TT, p. 268], де містика проявляється через наміри долі щодо героя. З контексту *But few dared to cross the cursed spot, and none dared to dive into the shivering water or recover the precious stones that fell from his rotting carcass* [H, p. 295] прокляті речі або місця у людей асоціюються з містикою, на підставі чого актуалізується КМ MYSTICISM IS A DAMNATION 'МІСТИКА – ЦЕ ПРОКЛЯТТЯ'. Аналогічного сприйняття зазнають і дивні, незрозумілі місця чи місцевості, як-от у наступних двох прикладах: *You were in gravest peril while you wore the Ring, for then you were half in the wraith-world yourself, and they might have seized you»* [FR, p. 234] та <...> *cold and hard and solid it seemed to his touch in a phantom world of horror,* <...> [TT, p. 338], де світ примар є містичною обителю привидів і тіней, їх таємничим прихистком. Така інтерпретація реконструює КМ MYSTICISM IS AN OTHERWORLD 'МІСТИКА – ЦЕ ПОТОЙБІЧЧЯ'.

Усього у ході дослідження виявлені 15 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК МІСТИКА, яка експлікується як предмет: знак; як надприродне явище: потойбіччя; як абстрактне явище: таємниця, доля / фатум, безсмертя, невизначеність, невідомість, загадка, невидимість, знак; як діяльність: прокляття, пророцтво, марення / видіння / сновидіння, зникнення, передчуття. Таким чином, у художньому світі Дж.Р.Р. Толкіна містика інтерпретується як *таємний, доленосний, пророчий знак ззовні, отриманий як винагорода або покарання задля самовизначення та завершення своєї місії.*

УЯВНА ІСТОТА. Розгляд конотацій щодо уявної істоти розкриває образно-асоціативні потенції ХК УЯВНА ІСТОТА (ХИМЕРА). Наприклад, контекст *It is a mark of evil things that came in the Great Darkness that they cannot abide the Sun…* [TT, p. 76] повідомляє про негативну поведінку, аморальність істот і тим самим реалізує КМ IMAGINARY CREATURE IS AN EVIL 'УЯВНА ІСТОТА (ХИМЕРА) – ЦЕ ЗЛО'. Наступне речення *Tell me what you want done, and I will try it, if I have to walk from here to the East of East and fight the wild Were-worms in the Last Desert* [H, p. 23] свідчить про надприродну здатність химери перевтілюватися в інше створіння й ототожнює її з оберненими істотами, на основі чого реконструйовано КМ IMAGINARY CREATURE IS A TRANSFORMER 'УЯВНА ІСТОТА (ХИМЕРА) – ЦЕ ПЕРЕВЕРТЕНЬ'. Завдяки метафоричному осмисленню уявної істоти у військових термінах у контексті *Treachery, treachery I fear; treachery of that miserable creature»* [RK, p. 89] виявлено випадок віроломства, відмови від власних переконань і поглядів, що уможливлює вилучення КМ IMAGINARY CREATURE IS A TRAITOR 'УЯВНА ІСТОТА (ХИМЕРА) – ЦЕ ЗРАДНИК'. Зміст речень *'The wise speak only of what they know, Gríma son of Gálmód. A witless worm have you become. Therefore be silent, and keep your forked tongue behind your teeth'* [TT, p. 118] представляє істоту у вигляді черва з роздвоєним язиком, що далі в тексті розтлумачується як брехня, невідповідність слів, учинків справжнім переконанням, намірам, почуттям. Така інтерпретація нещирості й удаваної доброзичливості, під якою приховані лихі наміри, надала можливість вилучити КМ IMAGINARY CREATURE IS A HYPOCRITE 'УЯВНА ІСТОТА (ХИМЕРА) – ЦЕ ЛИЦЕМІР'.

Усього у ході дослідження виявлені 13 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК УЯВНА ІСТОТА (ХИМЕРА), яка характеризується як надприродне явище: чудовисько, примара, перевертень; як абстрактне явище: небезпека, жорстокість, зло, нікчемність; як діяльність: дикун, ворог, лицемір, роздвоєння особистості, зрадник, хижак. Весь корпус проаналізованих концептуальних метафоричних схем дозволяє розкрити авторське осмислення химери (уявної істоти), яке Дж.Р.Р. Толкіном есплікується наступним чином: *химера як ница, підступна, жорстока, нікчемна потвора, як небезпечний хижак, як лицемірне, зрадливе зло, примарна проекція й одержимість.* В аналізованих творах *химерне* в образі уявних істот отримує оригінально-авторську інтерпретацію. В образах привидів, що переслідують героїв, письменник відкриває потайний, підсвідомий вимір: примари постають певними психічними проекціями несвідомих фобій, тривог, сподівань і прагнень героїв.

УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ. Авторські асоціації стосовно ХК УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ) мають вигляд набору наступних концептуальних метафор. Так, асоціація, пов'язана з уявними предметами та представлена КМ IMAGINARY THING IS A POWER 'УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ) – ЦЕ СИЛА / ВЛАДА', була отримана при розгляді наступних речень: *He paused, and then said slowly in a deep voice: 'This is the Master-ring, the One Ring to rule them all* [FR, p. 60]; ***A** Ring of Power looks after itself, Frodo. It may slip off treacherously, but its keeper never abandons it* [FR, p. 64]; *The Ruling Ring? If we could command that, then the Power would pass to us* [FR, p. 273], у яких здебільшого йдеться про надзвичайні властивості – силу та владу, якими володіють артефакти. КМ IMAGINARY THING IS A BURDEN 'УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ) – ЦЕ ТЯГАР' реконструйована у контекстах на зразок *Without any clear purpose he drew out the Ring and put it on again. Immediately he felt the great burden of its weight, and felt afresh* <…> [RK, p. 174], у якому йдеться про те, що Перстень є специфічним предметом для свого власника – він є тягарем, що з часом важчає і стає майже нестерпним. На основі контексту *I can put it no plainer than by saying that Bilbo was meant to find the Ring, and not by its maker. In which case you also were meant to have it* [FR, p. 65], а саме відношення між тематичним словом *the Ring* та словосполученням *meant to*, яке інформує читача про те, що Більбо судилося знайти Перстень, який докорінно змінив його долю, реконструйовано КМ IMAGINARY THING IS A DOOM / FATE 'УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ) – ЦЕ ДОЛЯ'. Зміст речення *We can no longer be tempted to use the Ring* [TT, p. 104], в якому розповідається про спокусливу дію Перстня, слугує реалізації КМ IMAGINARY THING IS A TEMPTATION 'УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ) – ЦЕ СПОКУСА'.

Усього у ході дослідження виявлені 23 концептуальні метафори, які представляють образно-асоціативний шар ХК УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ), який уподібнюється надприродному явищу: магії; живій істоті: зраднику, захиснику, провокатору, руйнівнику; абстрактному явищу: небезпеці, атрибуту, долі, унікальності, злу, страху, надії, тягару, силі / владі; діяльності: спокусі, підказці, допомозі, прокляттю; предмету: зброї, скарбу, комунікації та коштовності. Реконструйовані метафори пов'язані переважно з психологічним сприйняттям уявних предметів та їх практичним застосуванням.

УЯВНИЙ ПРОСТІР. У результаті осмислення уявного простору творів Дж.Р.Р. Толкіна реконструйовано низку концептуальних метафор. Так, у контексті *There are Elf-havens west of my land, the Shire where Hobbits live* [FR, p. 363] реконструйовано КМ IMAGINARY SPACE IS A LANDMARK 'УЯВНИЙ ПРОСТІР – ЦЕ ОРІЄНТИР'. Концептуальна метафора IMAGINARY

SPACE IS A VISION ‘УЯВНИЙ ПРОСТІР – ЦЕ МАРЕВО’ реалізована в реченнях *He seemed to be in a world of mist in which there were only shadows: the Ring was upon him* [FR, p. 416] та *Mirror went altogether dark, asa dark as if a hole had opened in the world of sight,* <...> [FR, p. 379], де перед героями відкриваються невідомі, незрозумілі простори, схожі на імлу, туман, мряку, що асоціюється з маревом. В уривку *... a land defiled, diseased beyond all healing – unless the Great Sea should enter in and wash it with oblivion* [TT, p. 239] Велике Море є місцем забуття, що слугує реконструкції КМ IMAGINARY SPACE IS AN OBLIVION ‘УЯВНИЙ ПРОСТІР – ЦЕ ЗАБУТТЯ’. Прихована Земля в реченні *‘You passed through the Hidden Land,’ said Faramir, `but it seems that you little understood its power* [TT, p. 275] є втіленням КМ IMAGINARY SPACE IS A SECRET ‘УЯВНИЙ ПРОСТІР – ЦЕ ТАЄМНИЦЯ’.

Усього у ході дослідження виявлені 15 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК УЯВНИЙ ПРОСТІР, який уподібнюється живій істоті: цілителю; предмету: вмістилищу / контейнеру; надприродному явищу: чуду, мареву, потойбіччу; абстрактному явищу: таємниці, цвинтару, пастці, локації, орієнтиру, казці, забуттю, безпеці, смерті, домівці. Таким чином, у результаті концептуального преосмислення уявного простору виявлено ряд авторських асоціацій, які характеризують ХК УЯВНИЙ ПРОСТІР у творах Дж.Р.Р. Толкіна. Отже, уявній місцевості притаманні певна *таємничість, казковість, дивовижність.* Це місце, де можна зазнати *зцілення* та, навіть, *забуття,* місце, яке може слугувати *домівкою*, *пристанком* і, часом, *пасткою* чи *цвинтарем*.

УЯВНИЙ ЧАС. Розглянемо втілення у творах Дж.Р.Р. Толкіна концептуальних метафор, пов’язаних з ХК УЯВНИЙ ЧАС. Використане у реченні *Then Shadowfax gathered himself together and sprang away, and the night flowed over him like a roaring wind* [RK, p. 20] дієслово *to flow over* (‘налинути’) підтверджує, що дана метафора може бути віднесена до КМ ЧАС – ЦЕ РІЧКА / ПОТІК. У наступних прикладах час виступає в ролі зловісної сили, руйнівника, що реалізує концептуальну метафору IMAGINARY TIME IS A DESTROYER ‘УЯВНИЙ ЧАС – ЦЕ РУЙНІВНИК’: *Fire flew from his feet; night rushed over him* [TT, p. 206], *‘These are the strangest trees that ever I saw,’ he said; ‘and I have seen many an oak grow from acorn to ruinous age* [TT, p. 152]. До прикладів, що характеризують час як вмістище подій і реалізують КМ IMAGINARY TIME IS A CONTAINER ‘УЯВНИЙ ЧАС – ЦЕ КОНТЕЙНЕР / ВМІСТИЛИЩЕ’, відносяться контексти: <...> *remembering times when they were lords* [FR, p. 141]; <...> *he had now wandered into strange regions* <...>, *into times when the world was wider* <...> [FR, p. 142] та ін.

У реченні *‘But to the Riders of the Mark it seems so long ago,’ said Aragorn, ‘that the raising of this house is but a memory of song, and the years before are lost in the mist of time* [TT, p. 112] час представляється чимось ледь вловимим, тому він ототожнюється з туманом (КМ IMAGINARY TIME IS A MIST ‘УЯВНИЙ ЧАС – ЦЕ ТУМАН’). У наступному прикладі використовується метафоричне порівняння, що реалізує КМ IMAGINARY TIME IS A WIND ‘УЯВНИЙ ЧАС – ЦЕ ВІТЕР’. Ураження ще більш посилюється за допомогою епітета *roaring* ‘такий, що реве’: *Then Shadowfax gathered himself together and sprang away, and the night flowed over him like a roaring wind* [RK, p. 20]. Досить цікавим, на наш погляд, є речення *Time doesn’t seem to pass here: it just is* [FR, p. 243], де йдеться про особливий стан, який можна назвати ахронією: це повна відсутність референції часу, коли час «зупиняється». Даний приклад слугує втіленню КМ IMAGINARY TIME IS AN ACHRONOLOGY ‘УЯВНИЙ ЧАС – ЦЕ АХРОНОЛОГІЧНІСТЬ’.

Усього у ході дослідження виявлені 23 концептуальні метафори, які розкривають образно-асоціативний шар ХК УЯВНИЙ ЧАС, який представляється як жива істота: цілитель, птах, руйнівник, перетворювач; як предмет: вмістилище / контейнер, дарунок; як діяльність: здогадка / припущення; як надприродне явище: чудо, казка, ахронічність; як абстрактне явище: довготривалість, вихідна (відправна) точка, естафета, нескінченність, цінність, відрізок, незліченність, беззмістовність, відсутність (неіснування); як явище природи: вітер, туман, потік / річка.

Узагальнюючи концептуальне преосмислення уявного часу, можна відзначити, що, оскільки ХК УЯВНИЙ ЧАС за своєю природою неоднорідний, абстрактний і багатогранний, при відборі засобів його експлікації Дж.Р.Р. Толкін часто вдається до використання стилістичних засобів, найвлучнішим із яких є метафора, які сприяють створенню більш виразної картини об’єктивації ХК УЯВНИЙ ЧАС. Значущість кожної із реконструйованих концептуальних метафор обумовлена особливостями аналізованих творів, у яких згадка про час слугує, насамперед, для вказівки крапки на часовій осі, до якої прив’язана вагома подія. Важливими у сенсі виявлених метафор є *значення певного відрізку часу, протягом якого сталося щось варте згадки, щось, що вміщає в себе естафету важливих причиново-наслідкових подій, що відбуваються з героями творів разом із швидкоплинністю та без поворотністю самого часу, який є безцінним дарунком задля кардинальних змін, зцілює та робить дива.* Це можна пояснити тим, що у циклі про Середзем’я світ не залишається незмінним. У ньому ведеться непримиренна боротьба Добра зі Злом, яка змінює все: і головних героїв, і устрій життя всіх мешканців Середзем’я, і сам світ, у якому вони живуть, а з ним – і світогляд читача, який уже ніколи не зможе дивитися на оточуючу його реальність колишніми очима.

Сукупна інформація образно-асоціативних шарів художніх концептів *уявного* (всі реконструйовані концептуальні метафори) утворює образно-асоціативну площину концептуального простору УЯВНЕ у творах Дж.Р.Р. Толкіна і має вигляд системи систем (*рис. 1*). У складі концептуальних метафор, що формують образно-асоціативний шар цих концептів, виявлено шість концептуальних сфер джерела: абстрактне явище, надприродне явище, предмет, діяльність, жива істота, природне явище, серед яких найбільш задіяними виявилися перші чотири, на які припадає одразу чотири-п’ять ключових художніх концептів, що свідчить про те, що у Дж.Р.Р.Толкіна уявне асоціюється з абстрактним надприродним явищем, яке проявляється через особливі предметність та діяльність.

У результаті групування всіх асоціацій, структурованих у досліджуваних художніх концептах *уявного*, та їх ієрархічного розташування на основі кількісних параметрів реалізації, було виявлено найчастотніші асоціації, а саме: *небезпека* і *Добро* / *Зло*, що у лаконічній формі розкриває квітесенцію авторських асоціацій з *уявним*: *небезпечне протистояння між Добром і Злом*, що, власне, і є головною темою творів Дж.Р.Р. Толкіна. Іншими найчастішими авторськими асоціаціями з *уявним* є: *доля, зцілення, влада, жива істота, дар*, котрі віддзеркалюють віру героїв і самого автора у вищі сили та Долю та можуть стати дарунком, здійснити неможливе, зцілити або ж зрадити, проклясти і знищити. *Перетворення* та *цінність* реалізують ще одну групу асоціацій, закладених у циклі про Середзем’я, – *зміна цінностей*. Крім того, певне протиріччя в асоціаціях (*надія* та *безнадійність*, *безпека* та *небезпека*) досить вдало характеризують місію головних героїв. Таке специфічне осмислення магії, містики, уявних істот, предметів, простору та часу зумовлене фоновими знаннями Дж.Р.Р.Толкіна, соціальним, культурними та релігійним факторами доби, коли жив та творив письменник, що знайшло своє відображення в уявному світі Середзем’я.

Осмислення майстром пера не лише згубних наслідків війни, а й природи страждань людини в період економічної кризи, витоків та впливу на долю людства тоталітаризму (що вилилося у негативній забарвленості досліджуваних понять), пошуків людиною душевної гармонії в умовах технічної цивілізації, на фоні міжвоєнного періоду відображення стану свідомості та самовизначення людини у світі (що зумовило появу нот перемін, сподівань та фатальності) результували в концептах-корелятах асоціативної концептосфери. Тож осмислення суперечностей між окремою особистістю і суспільством, з’ясування стосунків між Людиною та Світом стало стрижневим у площині асоціативної концептосфери.

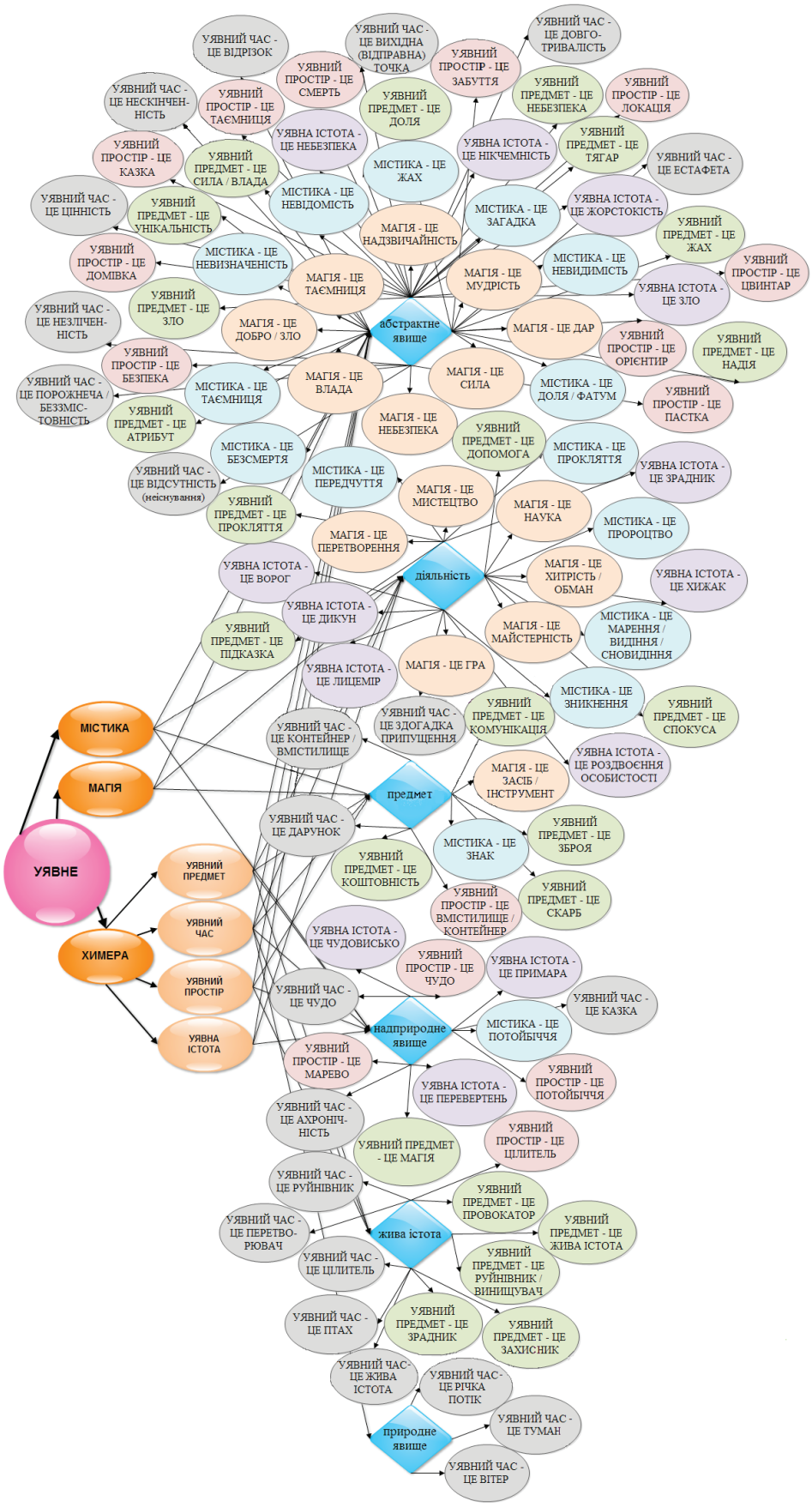

Рис. 1. Образно-асоціативна площина концептуального простору *уявне* у творах Дж.Р.Р.Толкіна

Література:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / Под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Крючкова Н. В. Методы изучения концептов / Н. В. Крючкова // Русская и сопоставительная филология : состояние и перспективы : Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.) : Труды и материалы : / Под общ. ред. К.Р. Галиуллина. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 271-272.
3. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз : дис.... доктора філол. Наук : 10.02.04 / В. Г. Ніконова. – К., 2008. – 558 с.
4. Четова Н. Й. Особливості ідентифікації художніх концептів уявного у фентезійній картині світу творів Дж.Р.Р.Толкіна / Н. Й. Четова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Випуск 38. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – 280 с.
5. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

Ілюстративний матеріал

H – Tolkien J. R. R. The Hobbit. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 390 p.
FR – Tolkien J. R. R. The Fellowship of the Ring. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 424 p.
TT – Tolkien J. R. R. The Two Towers. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 352 p.
RK – Tolkien J. R. R. The Return of the King. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 440 p.

УДК 821.133.1-31 Володин.09

В. П. Чуб,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПОСТАТЬ АНТУАНА ВОЛОДІНА В ДИСКУРСІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ: «РУПОР ПОСТЕКЗОТИЗМУ»

Досліджується феномен сучасного французького письменника Антуана Володіна. Констатується своєрідність художнього методу, що перебуває на межі естетичних систем та втілює ключові тенденції сучасної французької літератури. Виявляється проблема позиціонування автора в контексті постмодерністського дискурсу. Аналізується авторський неологізм «постекзотизм» як літературний задум, що є реалізацією філософських, жанрових та поетологічних концепцій письменника. Аналіз виявлених типологічних рис романів Антуана Володіна дозволяє віднести прозу письменника до однієї із новітніх трансформацій постмодернізму (максималізму).

Ключові слова: *Антуан Володін, постекзотизм, французький постмодернізм, максималізм*

Исследуется феномен современного французского писателя Антуана Володина. Констатируется оригинальность художественного метода, который пребывает на грани эстетических систем и воплощает в себе ключевые тенденции современной французской литературы. Выявляется проблема позиционирования автора в контексте постмодернистского дискурса. Анализируется авторский неологизм «постэкзотизм» как литературный проект, являющийся реализацией философских, жанровых и поэтологических концепций писателя. Анализ выявленных типологических характеристик романов Антуана Володина позволяет отнести его прозу к одной из новейших трансформаций постмодернизма (максимализму).

Ключевые слова: *Антуан Володін, постэкзотизм, французский постмодернизм, максимализм*

This article deals with the phenomenon of Antoine Volodine, one of the most provocative and arguable writers in contemporary French literature. His novels are plentiful of the surrealism elements and appear on the merge of science fiction, dystopia, political and historical fiction. His innovative style of writing and original philosophical position attract huge attention of French, Canadian and Belgian critics; however it is almost ignored in Ukrainian literature research. In his novels Antoine Volodine creates a hyperrealist fictional universe abundant in fantastical elements, black humor, references to real wars and disasters of the 20th century. After analyzing the author`s philosophical, aesthetic and genre paradigm, Antoine Volodine`s key neologism «post-exotism» is examined. It is defined as a literature project realized by a community of authors (all being heteronyms of the same writer) with Antoine Volodine playing the role of their 'mouthpiece'. Therefore the problem of the author`s positioning within the scope of French postmodern discourse is revealed. The analyses of writer`s methods (i.e. discursive multilevel crossing, hybrid narrative forms, hyperbolic style, phantasmagoric chronotope, myth-making trend, intertextuality and metatextuality, polyphony, heteronyms, so on) identifies that Antoine Vlodine`s poetics is on the merge of two main modern literature trends – modernism and postmodernism. An attempt is taken to prove that such methods are typical for the modern literature paradigm and correspond to the fundamental intention of postmodern literature – searching new poetic forms and writing methods on the ground of previous literature experience. Finally, we might conclude that Antoine Volodine`s novels may be referred to the discourse of postmodernism (maximalist fiction).

Key words: *Antoine Volodin, postexotism, french postmodernism, maximalism.*

Антуан Володін (1950 р.н.) – одна з найяскравіших постатей літературного процесу Франції на рубежі XX–XXI століть, письменник, який привносить в сучасний літературний контекст цілком нові філософсько-естетичні та жанрові парадигми, одночасно втілюючи та розвиваючи його магістральні тенденції. Виступаючи містифікатором, він оточує власну особистість та творчість ореолом академічної заплутаності.

В аспекті вивчення феномену А. Володіна ключовою постає проблема позиціонування автора в літературному процесі Франції к. XX – поч. XXI ст. та його приналежності до постмодерністського дискурсу. Виявленню специфіки французького постмодернізму присвячено праці Ж.-Ф. Ліотара [11], М. Гонтара [7], Б. Бланкмана [21], [22], Н. Б. Маньковської [13], І. Ільїна [10], Н. Т. Пахсарьян [15], Э. Н. Шевякової [18].

Оригінальність стилістики та провокаційність авторської маски спричинили неабияку увагу до А. Володіна з боку авторитетних літературознавців. Зарубіжні дослідники відзначили дискурсивну своєрідність творів А. Володіна та виявили проблеми поліфонічності та гетеронімії (Л. Рюффель [30], А. Рош [28], Ж.-Л. Іпполіт [26]), зробили перші спроби визначення терміну «постекзотизм» (Ф. Детю [25], Д. Віар [32]), розпочали дослідження мовленнєвої концепції письменника (Д. Сулес [31]), його філософсько-естетичних поглядів (П. Уеллєт [27], Ф. Вагнер [35]).

Російські дослідники перебувають лише на початкових стадіях вивчення літературного доробку письменника, поштовхом до якого став тематичний колоквіум (Москва, 2006), присвячений феномену А. Володіна. За його висновками було опубліковано статті К. Дмитрієвої [8], В. Шервашидзе [19], пізніше – В. Пестерєва [16]. Результатів дослідження прози А. Володіна українськими літературознавцями дотепер опубліковано не було.

Аналізуючи висновки літературознавців, констатуємо певну суперечливість щодо визначення місця А. Володіна в сучасному літературному процесі. У перебігу знайомства з романним корпусом письменника в контексті французької літератури постає питання: чи маємо ми право розглядати Антуана Володіна як представника французького постмодерністського дискурсу, чи він є цілковито новим явищем, визначення якому потрібно знайти. Для вирішення цієї проблеми доцільним вбачається аналіз дискурсивної різноманітності, фабульної та сюжетної інновативності, особливостей хронотопу та наративної структури романів письменника в аспекті художнього цілого.

Проблема ідентифікації творів А. Володіна з погляду художнього методу пов'язана з тим, що автор свідомо відокремлює себе від усіх існуючих течій та напрямків, будуючи оригінальний літературний простір, якому дає назву «постекзотизм». Такий категоріальний неологізм він вигадав для визначення власного письменницького завдання – «писати французькою іноземну літературу» [33], яке він реалізує, створюючи у своїх творах «гіперреалістичні» світи, де поєднуються риси антиутопії, політичного та фантастичного роману.

Розвиває свій літературний задум А. Володін вже протягом тридцяти років, отримуючи схвальні рецензії критиків, зацікавленість читачів і літературні нагороди (Гран-Прі французької наукової фантастики за роман «Ритуал зневаги» («Rituel du mépris») у 1987 році; Премію Веплер у 1999 році та Книжкову Премію Інтер у 2000 році за роман «Малі ангели» («Des anges mineurs»); премію Медічі 2014 за «найсвіжіший» роман «Terminus radieux» («Кінцева станція Щастя»), виданий у серпні 2014 року). Загалом романний корпус письменника налічує сорок один твір, що було опубліковано під іменами Антуана Володіна, а також Елі Кронауер, Мануели Дрегер та Лутца Бассмана.

© В. П. Чуб, 2015

Починаючи з біографічної довідки, стикаємося із фантасмагоричністю, характерною для всього, що має стосунок до постекзотизму: ані справжнього імені, ані точної дати народження (чи то 1949, чи то 1950) широкому загалу письменник не повідомляє, не кажучи вже про родинний стан тощо. Достовірно відомо лише, що народився він у Бургундії, вчився на філологічному факультеті Ліонського університету, протягом п'ятнадцяти років викладав російську мову, живе начебто в Орлеані, робив переклади російської літератури, з 1987 року почав власну письменницьку кар'єру [36]. Француз за походженням, він обирає псевдонім, який відкрито натякає на російське коріння або відбиває викладацький та мовознавчий досвід письменника. Критики пов'язують цей вибір із прихильністю письменника до російськомовної літератури та таких відомих особистостей радянської історії як Володимир Ленін та Володимир Маяковський [8].

Як вже було зазначено, Антуан Володін – не єдиний псевдонім автора, разом із ним «постекзотичний проект» створюють його «аватари» (термін, використаний самим А. Володіним у критичній статті до російськомовного видання двох свої романів, написаній від вигаданого імені Віктора Гольденберга [3, с. 319]) – Лутц Бассман, Мануела Дрегер, Елі Кронауер та інші. Йдеться про явище гетеронімії, яке А. Володін використовує з метою створення ефекту поліфонії, авторського багатоголосся. Власне, «Антуан Володін» – це «колективний підпис» низки авторів; себе письменник намагається представити як його фізичне втілення, «рупор постекзотизму» [3, с. 296], відносячи до цього проекту сукупність творів, поєднаних спільним задумом.

З іншого боку, термін «постекзотизм» використовується з метою відокремити себе від загальновизнаних категорій існуючої літератури, підкреслити власну маргінальність та окремішність стосовно до офіційно прийнятих класифікацій, які для своєї творчості А. Володін вважає недостатніми та навіть «нестерпними» [3, с. 296]. Проте розглядати «постекзотизм» як літературний напрямок, течію, жанр, незважаючи на морфологічну схожість з терміном «постмодернізм», вважаємо недоречним.

Д. Віар вбачає у поєднанні саме таких префіксу та кореню збіг часових (пост-) та просторових (екзотичиний, тобто такий, що не належить до західної цивілізації) категорій, за допомогою якого Володін окреслює нові рамки для творчості [32, с. 54]. У післямові до російськомовного видання роману «Дондог» А. Володін визначає постекзотизм як такий етап історії та розвитку культури, коли «у світі не залишилося нічого екзотичного, червона книга культур канула в Лету» [5, с. 336], висловлюючи ідею про відсутність національної прив'язки власних творів як літературного об'єкту: вони написані французькою, але вигадані мовою невідомою, що не має жодних географічних реперів, і не транслюють ані культури, ані традицій французької мови чи франкомовного світу [33]. Беручи до уваги авторське визначення постекзотизму як «колективної збірки романних творів, які існують серед недовіри та відірваності від зовнішнього світу, від усіх офіційних національних літератур і, в ширшому плані, від реального світу» [33], вважаємо за правильну стратегію визначення постекзотизму як авторського творчого методу з акцентом на домінуючій апокаліптичній тематиці, песимістичних трактовках світової історії, карцеральному універсумі, поліфонічному характері романів, коли, за визначенням М. Бахтіна, «голос автора не має жодних переваг над голосами персонажів» [17].

Визначивши термін «постекзотизм», повернемося до проблеми місця літературного доробку А. Володіна в контексті сучасного літературного процесу. Британський літературознавець Пітер Баррі засвідчує зрілу майстерність композиції та стилю А. Володіна й класифікує «постекзотику» як жанр наукової фантастики, визначає езкотичність фантастичного дискурсу А. Володіна (про що свідчать як імена персонажів, так і нереальні параметри часопростору) як «ситуацію виняткової фантастичності» [1, с. 293]. Така фантастика не є відірваною від реальності, а постає гіперболічним засобом для зображення реального світу та повернення читача до найактуальніших проблем сучасності: техногенних катастроф, геноцидів, революцій та війн. В естетичній позиції автора, втіленій у таких характерних мотивах як акт насильства, мерзотні перетворення людини на тварину, карцеральний простір, суцільна темрява та ніч, критик констатує превалювання «естетики зла, не позбавленої багатьох художніх рис» [1, с. 295]. Саме вона дозволяє провести паралелі між А. Володіним і Ф. Достоєвським, Ф. Кафкою, Ж. Жене, Л.-Ф. Селіном, С. Беккетом.

Але романна споруда А. Володіна побудована не лише на фантазіях та елементах фантастичного, тому звужувати амбіції «постекзотизму» до виключно фантастичного дискурсу буде не зовсім вірним. Роман-маніфест «Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий» [3] зазначив остаточне відчуження письменника від такої вузької класифікації, процес якого розпочався на початку 90-х років, коли було вперше запропоновано категоріальний неологізм «постекзотизм», а сам А. Володін розірвав стосунки з видавництвом Деноель / Denoël (де його твори публікувалися в серії науково-фантастичних романів «Присутність майбутнього» / «Présence du Futur») та перейшов до видавництва Ж. Лендона «Мінюї» / Les Éditions de Minuit. Перший роман нового етапу творчості письменника «Лісабон, остання межа» (Lisbonne, dernière marge, Minuit, 1990), де автор повною мірою починає використовувати прийом «авторської маски» та створювати чисельних персонажів-«рупорів постекзотизму», отримує визначення «пост-екзотичної фантастики» [26, с. 168]. Поліфонія як ключова характеристика усіх наступних творів А. Володіна свідчить про інтенцію автора «абстрагуватися» від тексту. Використовуючи прийом гетеронімії та розшарування авторської маски, він створює багатоголосся в межах романного корпусу в цілому та кожного твору окремо, коли голос автора не має жодної переваги над голосами героїв, а «слово героя про себе самого та про світ має таку саму вагу, як звичайне авторське слово; воно не є підпорядкованим об'єктному образу героя як однієї з його характеристик, але й не служить рупором авторського голосу» [4, с. 8]. Йдеться про нетиповий для традиційного монологічного роману модус стосунків між автором та персонажами, що є суголосним до відмови А. Володіна описувати реальність чи то шукати їй альтернативи [24].

Постекзотичний проект на цьому етапі постулює розрив із традицією та створює поетичний універсум не фантастичний, а паралельний реальному і від того більш ніж реалістичний, бо побудований на реальних історичних фактах, змішаних та переплутаних між собою, де автор «розкладає існуючий світ та з його частин складає новий, в якому пересувається поза часом та виміром, поза відмінностями між життям і смертю» [3, с. 296]. На кшталт віртуальної реальності, світ А. Володіна «не лише вражає новизною чи пародіює, а скоріш заміщує реальність» [14, с. 127], виявляючи типову рису некласичної естетичної свідомості «не відображати реальність, але витісняти і замінювати її гіперреальним дублем» [12, с. 84].

Враховуючи зазначені особливості поетики А. Володіна, можна констатувати, що його творчість не належить до літератури так званого «мейнстріму». Це спричиняє спроби критиків віднести його до категорії літератури «маргінальної», авангарду. Типовими для А. Володіна є використання сюрреалістичних елементів у зображенні пейзажів та портретів героїв, оніричних практик сюрреалістів, а також конструювання власного літературного проекту за прикладом УЛІПО [3, с. 319]. Деякі риси (наявність текстів-маніфестів, бажання відсторонитися від існуючих традицій, експериментаторські та новаторські наративні механізми) свідчать про близькість прози А. Володіна до Нового Роману (А. Роб-Грійе, М. Бютор), а також до прози Ф. Пессоа, Ф. Кафки [24, с. 12]. Проте володінська колажність не ставить на меті відображення

симультанності, а тому не може вважатися модерністською; за постмодерністською практикою вона набирає рис кліпової свідомості та відображає гетерогенність сучасної реальності, посилену штучно створеною А. Володіним культурно-мовною різноманітністю (топоніміка та імена персонажів). Фактично, слідуючи прикладу М. Бютора, А. Володін виходить за рамки формально-аванградного проекту, створюючи «дещо інше», що «означає входження до практики постмодерністського письма» [7].

Зважаючи на вище зазначені моменти, ми схиляємося до думки розглядати А. Володіна в контексті постмодерністського дискурсу, хоча така приналежність не є безсумнівною. Володінську поетику ріднить з постмодерністською множинність оповідних голосів, невизначеність статусу оповідача, формальна витонченість конструкцій, система повторів та варіацій, чорний гумор; він розвиває ідеї апологетів постмодернізму про смерть Бога, автора [2] та навіть людини, кінець західного домінування в культурі [13, с. 132]. Карцеральний універсум, передчуття катастрофи, жахи XX століття, що виступають домінантними мотивами романів А. Володіна, є типовим відхиленням від діалектичної системи з бінарною упорядкованістю, яку М. Гонтар визначає основою модерністського світобачення [7]. Фрагментарна манера конструювання реальності, алогічність, хаотичність, невизначеність також змушують нас схилятися до зіставлення прози А. Володна з творами постмодернізму. Очевидним є і особливий модус авторефлексії, коли «наратор набуває рис письменника, стурбованого проблемами письма», що виливається у метатекстуальність – одну з ключових ознак постмодерністського тексту [7].

У контексті «епохи змін» [23] та мозаїчності сучасного літературного дискурсу Франції А. Володін реалізує пошук «нових рішень, нових художніх та історичних підходів, які є діаметрально протилежними до постмодерністської ідеї кінця» [29, с. 18]. Виділяючи в сучасному літературному дискурсі Франції дві магістральні течії – мінімалістів та максималістів, саме до останніх поряд із В. Новаріна, О. Роленом, П. Гюйотом відносять А. Володіна [20]. Спільними рисами цих авторів визначаються різнорівневі дискурсивні схрещення (фантастичного, філософського, політичного, історичного, документального тощо), гібридні розповідні форми, гіперболічна стилістика, синтетичність історико-культурних епох, архетиповість образів, міфотворчість на базі трагедій XX століття, полілінгвізм та створення мультинаціональних понять.

В. Шервашидзе констатує схильність письменників-максималістів до поетологічних принципів сюрреалізму (техніка автоматичного письма для створення потоку образів підсвідомості та метафоричного зображення лабіринтів пам'яті, колективної та індивідуальної). Із їхньою допомогою досягається «пластична образність паралельних світів» [20], втілюється тенденція до натуралізму, підсилюється фантасмагоричність та створюється ефект «псевдодокументалізму» або «короткого замикання» шляхом поєднання рис явно-фікціонального та явно-реального [9, с. 117].

Таким чином, у романній прозі А. Володіна вбачаємо втілення принципу «черепиці» у співвідношенні рис модернізму і постмодернізму, який Е. Шевякова вважає ключовим для творення нової художньої реальності к. XX – поч. XXI ст. [18, с. 12]. Постулюючи відсутність можливості діалогу між власною літературою («постекзотичною») та всією іншою, А. Володін начебто відокремлюється від постмодерністського дискурсу, але насправді виступає наслідником схожих інтенцій К. Оллє, Ж. Ешноза та ін. Стверджуючи власну критичність щодо існуючих літературних течій та жанрів, він реалізує магістральну настанову епохи постмодерну – констатує кризовий стан постмодерністського роману й за допомогою реконструкції намагається конструювати нову художню парадигму.

Його гібридні поліжанрові новоутворення, різнорівневі діалогічні зв'язки з читачем, існування на межі естетичних систем, багатовимірність та плюральність є типовими для художньої парадигми кінця XX – початку XXI століття, методологія аналізу яких перебуває на стадії становлення. Саме тому перспективним завданням вважаємо аналіз жанрових та поетологічних особливостей нового романного утворення, яке конструює А. Володін, та його позиціонування в контексті історико-культурної еволюції французького постмодернізму й розвитку мутуючих «післятечій» на кшталт неореалізму, автофікціоналізму, мінімалізму та максималізму, або навіть ультра-постмодернізму та пост-постмодернізму.

Література:

1. Баррі Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пітер Баррі; [Пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків]. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с.

2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Ролан Барт; [Пер. с фр. Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К.Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

3. Бассман Л. С монахами-солдатами. Постэкзотизм в десяти уроках, урок одиннадцатый / Лутц Бассман, Антуан Володин; [сост. и пер. с фр. В. Лапицкого]. – СПб. : Амфора, 2013. – 352 с.

4. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – 3-е изд. – М. : Худож. лит., 1972. – 470 с.

5. Володин А. Дондог: роман / Антуан Володин; [пер. с фр. В. Лапицкого. – СПб]. : Амфора, 2010. – 351 с.

6. Володин А. На кромке реальности, лекция А. Володина 11.06.2006 года в Национальной библиотеке Франции // Бассман Л. С монахами-солдатами. Постэкзотизм в десяти уроках, урок одиннадцатый / Лутц Бассман, Антуан Володин; [сост. и пер. с фр. В. Лапицкого]. – СПб. : Амфора, 2013. – 352 с.

7. Гонтар М. Постмодернизм во Франции: Определение, критерии, периодизация / М. Гонтар // Человек: Образ и сущность. Гуманитарные аспекты. Ежегодник 2006: Постмодернизм. Парадоксы бытия. – М. : ИНИОН РАН, 2006. – С. 155–169.

8. Дмитриева Е. Французский писатель с русскими корнями: Антуан Володин – первый опыт русского прочтения: международный коллоквиум «Постэкзотизм Антуана Володина» (Москва, апрель 2006 г.) / Екатерина Дмитриева // Новое литературное обозрение. – 2006. – N 5. – С. 421–431.

9. Ильин И. П. Постмодернизм: Словарь терминов / И. П. Ильин. – М. : ИНИОН РАН-INTRADA, 2001. – 344 с.

10. Ильин И. П. Постмодернизм / И. П. Ильин // Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энцикл. справ. / Науч. ред., сост. И. П. Ильин, Е. А. Цурганова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Интрада, 1999. – 320 с.

11. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; пер. с фр. Н. А. Шматко – М. : Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с. – («Gallicinium»).

12. Маньковская Н. Б. Хронотипологические этапы развития неклассического эстетического сознания / Н. Б. Маньковская // Эстетика: Вчера. Сегодня. Всегда. – М.: ИФРАН, 2005. – С. 68–89.].

13. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. – СПб. : Алетейя, 2000. – 347 с.

14. Митрошенков О. Что придет на смену постмодернизму? / Олег Митрошенков // Свободная мысль – XXI. – 2013. – № 3. – С. 125–131.

15. Пахсарьян Н. Т. Теория постмодернизма и современный французский роман / Н. Т. Пахсарьян // Литература XX века: итоги и перспективы изучения. Материалы Четвертых Андреевских чтений. Сборник научных статей / под ред. Н. Т. Пахсарьян, Н. А. Литвиненко. – М. : Экон, 2006. – С. 34–39.

16. Пестерев В. А. Саморазвитие формы в романе Антуана Володина «Малые ангелы» / Пестерев В. А. // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология.» – 2011. – № 1(9). – С. 155–170.

17. Руднев В. Полифонический роман / Вадим Руднев // Энциклопедический словарь культуры XX века : ключевые понятия и тексты / В. П. Руднев. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Аграф, 2009. – 543 с.
18. Шевякова Э. Н. Современная французская проза рубежа веков: модификация романной формы : дисс.... Доктора филологических наук : 10.01.03 / Шевякова Эвелина Николаевна. – М., 2009. – 473 с.
19. Шервашидзе В. В. Пост-экзотизм Антуана Володина / Шервашидзе Вера Вахтанговна // Материалы «Пятых Андреевских чтений». – М. : Экон-Информ, 2007. – С. 367–374.
20. Шервашидзе В. Тенденции и перспективы развития французского романа / В. Шервашидзе // Вопросы литературы : Журнал критики и литературоведения. – 2007. – № 2. – С. 72–102.
21. Blanckeman B. Le Roman français au tournant du XXIe siècle / Bruno Blanckeman; [Sous la direction de Bruno Blanckeman, Aline Mura-Brunel, et Marc Dambre]. – Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 2004. – 589 p.
22. Blanckeman B. Les Fictions singulières, étude sur le roman français contemporain / Bruno Blanckeman. – Paris : Prétexte Éditeur, 2002. – 168 p.
23. Blanckeman B. Les récits indécidables : Jean Echenoz, Hervé Guibert, Pascal Quignard / Bruno Blanckeman. – Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion, 2000. – 222 p.
24. Chevrier J. D. Volodine : le post-exotisme est-il un genre littéraire? : mémoire de Master : Littérature / Jean Daniel Chevrier. – Université Rennes 2, 2008. – 16 p.
25. Detue F. Après le romantisme : post-exotisme de Volodine et tradition post-esthétique / Frédérik Detue // Revue La Licorne. Devant la fiction, dans le monde / études réunies et présentées par Catherine Grall et Marielle Macé. – PU De Rennes, – 2009. – n°88. – P. 99–114.
26. Hippolyte J.-L. Fuzzy fiction / Jean-Louis Hippolyte. – Lincoln : U of Nebraska Press, 2006. – 319 p.
27. Ouellet P. Le Vindicatif présent : éthique de la vengeance dans l'univers de Volodine / Pierre Ouellet // Écritures contemporaines 8 : Antoine Volodine. Fictions du politique / dirigé par Anne ROCHE. – Paris : Minard, 2006. – P. 189–207.
28. Roche A. 'Vrai à cent pour cent' : Une évolution du réalisme au fantastique dans l'œuvre de Volodine ? Le cas d'Écrivains / Anne Roche // La fiction aujourd'hui. Itinéraires. Littératures, textes, cultures / dirigé par Cécile de Bary. – Paris, 2013. – № 1. – P. 107–120.
29. Ruffel L. Le dénouement / Lionel Ruffel. – P. : Verdier, 2005. – 128 p.
30. Ruffel L. Volodine post-exotique / Lionel Ruffel. – P. : Cécile Defaut, 2007. – 330 p.
31. Soulès D. Post-exotisme et farcissure polyglotte. Des langues chez Antoine Volodine / Dominique Soulès // Revue critique de fixxion française contemporaine. – № 3, décembre 2011. – P. 76–85.
32. Viart D. Situer Volodine? Fiction du politique, esprit de l'histoire et anthropologie littéraire du post-exotique / Dominique Viart // Écritures contemporaines 8 : Antoine Volodine. Fictions du politique / dirigé par Anne ROCHE. – Paris : Minard, 2006. – P. 54.
33. Volodine A. Ecrire en français une littérature étrangère / Antoine Volodine // Chaoïd. International. – № 6. Hiver 2002. – P. 11.
34. Volodine A. Terminus radieux / Antoine Volodine. – Paris : Seuil, 2014. – 624 p.
35. Wagner F. Portrait du lecteur post-exotique en camarade (note sur la réception des fictions d'Antoine Volodine) / Frank Wagner // Écritures contemporaines 8 : Antoine Volodine. Fictions du politique / dirigé par Anne ROCHE. – Paris : Minard, 2006. – P. 85–102.

УДК 821.161.2 – 1'06.09

Т. М. Шарова, Г. Г. Кулінич,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ПРОБЛЕМАТИКА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА РОДІОНОВА ЯК РЕФЛЕКСІЯ ДИНАМІКИ ЖИТТЯ

У статті розглядається творчість Володимира Родіонова, який і сьогодні створює неперевершені зразки поезії та прози. Наукове дослідження дозволяє говорити про те, що автором піднімаються масштабні проблеми, які хвилюють людство упродовж усього життя (війни, жінки, безправ'я, значущість ролі поета в житті суспільства, ролі церкви й віри для людини). Його лірика є пейзажною, релігійною, інтимною, і в той же час філософською та громадянською. У статті зазначається, що твори Володимира Родіонова не є розважальними, а направлені на доросле розуміння сутності означених проблем.
Ключові слова: *контраст, рецепція, епістолярій, проблема, художній твір, особистість.*

В статье рассматривается творчество Владимира Родионова, который и сегодня создает непревзойденные образцы поэзии и прозы. Научное исследование позволяет говорить о том, что автором поднимаются масштабные проблемы, которые волнуют человечество на протяжении всей жизни (войны, женщины, бесправия, значимость роли поэта в жизни общества, роли церкви и веры для человека). Его лирика является пейзажной, религиозной, интимной, и в то же время философской и гражданской. В статье отмечается, что произведения Владимира Родионова не являются развлекательными, а направлены на взрослое понимание сущности указанных проблем.
Ключевые слова: *контраст, круглосуточно, эпистолярий, проблема, художественное произведение, личность.*

In the article the work of Vladimir Rodionov, this today provides outstanding examples of poetry and prose. Scientific research suggests that that the author raised large-scale problems of concern to humanity throughout our lives (war, women, lawlessness, the importance of the role of the poet in society, the role of churches and faith to humans). His lyrics are landscaped, religion, intimate, and at the same time philosophical and civil. The article states that the works of Vladimir Rodionov is not entertaining, and aimed at adult understanding the essence of the aforementioned problems.
Keywords: *contrast, reception, correspondence problem, artwork, personality.*

Харківський письменник Родіонов Володимир Олександрович за свою літературну діяльність, що складає понад 40 років, видав більше 50 поетичних, прозових та перекладних збірників, неодноразово друкувався в харківських газетах та журналах. За плідну роботу увійшов до плеяди кращих митців Харкова. Член Національної спілки письменників України з березня 1990 року. Став лауреатом літературної премії України ім. Миколи Ушакова, обласної премії ім. Олександра Масельського, премії України ім. Володимира Короленка, всеукраїнської премії ім. Володимира Сосюри, всеукраїнської премії ім. Петра Василенка, муніципальної премії ім. Костя Гордієнка тощо.

Володимир Родіонов став одним із тих письменників, хто невтомно працює над вивченням життя, не створюючи ілюзій та вигаданих історій. На злеті своєї літературної діяльності митець вже заглибився у світ актуальних його часу проблем і продовжує рухатись у цьому напрямі зараз. Кут зору митця спрямований на диференційні проблеми: війни та миру, духовного та матеріального, загальнолюдського та індивідуального, ролі поета, минуле та сучасне.

Актуальність дослідження полягає в тому, що митець по-новому сприймає та аналізує, оскільки синтезує різні хронологічні межі, а саме відлік стартує у минулому столітті й до наших днів, оскільки митець став свідком і тих, і інших. Контраст між минулим та сучасністю, поєднання прози та поезії, аналіз загальнолюдських одвічних проблем – це одні з тих рис, що характеризують його творчість. Унікальністю змалювання проблем слугує життєвий досвід, факт на який автор спирається у літературі. Митець засвідчує зміни як історичні, так й суспільні шляхом осмислення життєвих реалій. Поетичне обрамлення, лаконічність викладу спрямована на заглиблення в локальну проблему.

Володимир Родіонов уникає «шаблонності», оскільки прагне розробити свій власний стиль, що уникатиме нагромадження тем й сприятиме лаконічному викладу проблематики. Літературна спадщина має дидактичне спрямування як на дорослого, так й на юного реципієнта, подає проблеми, що вимагають від суспільства нагального вирішення. Володимир Родіонов пише не для мистецтва, а задля викриття недосконалостей національних та загальнолюдських. Досліджуючи творчу спадщину Володимира Родіонова виявляємо багатогранний спектр проблем, джерело яких є життя у всіх його проявах.

Творчість Володимира Родіонова досліджували критики та літературознавці, які виявляли манеру його письма та художній світогляд як майстра слова. Здебільшого це поодинокі статті, які частіше за все з'являлися на сторінках періодичних видань (Т. Данильчук, М. Коцюбинська, І. Перепеляк, М. Самусь, Д. Смирнова, Ю. Стадниченко, М. Тараненко, Р. Третьяков, В. Федорнів, А. Філатов, Є. Чернишова, Б. Чичибабін, Ж. Шатилова, А. Шпиталь та ін.). У дослідженнях зазначених науковців аналіз творчості Володимира Родіонова подано лише в загальному ракурсі. На сьогодні відсутні монографічні роботи, які б систематизували художню спадщину письменника та подавали б аналіз його поезій, прози та епістолярію.

Рецепція загальнолюдських проблем у творчості Володимира Родіонова зазнає впливу динаміки життя. Це пояснюється синкретизмом різних хронологічних періодів, а саме відлік стартує у минулому столітті й до наших днів, оскільки митець став свідком і тих, і інших. Відповідно, творча спадщина охоплює проблеми не одного дня, не одного тижня, не одного місяця, бо постають загальнолюдськими й належать до одвічних питань, що осмислюються залежно від певного часового проміжку, порівнюються, засвідчують зміни як позитивні, так й негативні. Письменник в проблематиці зберігає вірність простим, «абетковим», істинам життя, що змальовуються на тлі конкретного суспільства.

Синкретизм проблематики минулого та сучасного є не випадковим. Це пояснюється тим, що митець прагне осмислити проблеми вже сформовані, які притаманні суспільству, проте в майбутньому є можливість уникнути тих чи інших недосконалостей, свідком яких став автор. У літературному доробку простежується тенденція до наростання проблематики, що характерна саме для нашого покоління й інколи порівнюються з минулим шляхом ретардації сюжетної лінії, тому ці питання постають гостро-актуальними на сьогоднішній день.

Проблематика художніх творів характеризується тим, що письменник у власних творах використовує лише достовірні свідчення, події. Володимир Родіонов за своїм покликанням – «біограф» [3, с. 3]. Він осмислює і малює те, що було, що обов'язково мало місце як факт, пережите ним або його героями [4, с. 93]. Митець ніби вихоплює життєву ситуацію, що сповнена сюжетною гостротою, динамічністю, повчальним змістом із різних хронологічних меж: його юність («Кохання першого яса», «Білий танець»), молодість, зрілість та сучасний світ. Автор створює всі умови задля того, щоб переконливо й лаконічно відтворити зміст. Прагне усвідомити всю розмаїтість життя. Такі особливості найбільше притаманні прозі.

© Т. М. Шарова, Г. Г. Кулінич, 2015

Кожна висвітлена проблема у творчості письменника пов'язана з рідною місцевістю, оскільки екзотичні й далекі країни не приваблюють митця. Осмисленню підлягають ті явища, що притаманні нашому краю. У статті «Високий політ Володимира Родіонова» читаємо: *«Людина сильна своїм зв'язком із рідною землею, місцями, де народилась, виросла, черпала сили для важкого життєвого польоту, вбирала всі запахи землі»* [1, с. 2]. Суб'єктивний аналіз життєвих колізій розкриває той факт, що: *«Кожна людина тільки тоді справжня, коли є у неї святині: рідна земля, мати, народ»* [1, с. 2]. Досліджуючи особливості сприйняття рідної землі, що позначились на формування загальної проблематики у контексті життя, можна зазначити, що Володимир Родіонов наголошує на актуальних питаннях суспільства, обираючи місцем дії різні міста (Київ, Харків, Євпаторія, Одеса, Ленінград, Волгоград, окремі місцевості Азербайджану тощо), проте головною ознакою є достовірність фактів, що виступають життєвим матеріалом митця, що був побачений та осмислений ним у конкретному географічному пункті. Поет не використовує інформацію, що була лиш почута, тому заявлені суспільні проблеми завжди є «біографічним фактом». Кожен художній твір, зазвичай, акцентує увагу на одній місцевості, на фоні якої конкретизується подана проблема. Найбільш докладніше митець осмислює рух життя в місті Ірпінь. Це пояснюється тим, що письменник часто відвідував це місто. Володимир Родіонов перебуває в епіцентрі життєвого виру, все, що оточує його, змальовано до дрібниць, що сприяють поглибленню проблематики.

Гострі суспільні питання, що висвітлені в літературному доробку Родіонова, зазвичай розмежовуються автором. Кожен окремий твір поетичного чи прозового характеру завжди ґрунтується на одній гострій проблемі. Митець не прагне одразу синтезувати декілька питань, його завдання – це розглянути весь спектр проблем нашого життя, проте поступово, планомірно в кожному наступному творі. Такий вибір спонукає митця працювати у невеликих за обсягом жанрах, тому вибір пав на есе, що за своїми жанровими особливостями має довільну композицію, невеликий за обсягом, вимагає чітко сформованої проблеми та теми й не претендує на вичерпне і остаточне трактування поставлених завдань [2, с. 119].

Письменник впродовж літературної діяльності змінював свої погляди на жанри, комбінував, розмежовував їх, але гострота проблем залишилась незмінною. Єдиним джерелом руху в висвітленні проблем є постійна зміна умов життя, поява нових світоглядів, канонів сучасного існування, що вимагають осмислення, конкретизації, а не автоматичного вжитку.

Доволі часто Володимир Родіонов завершує прозу віршовою формою, що сприяє поглибленому аналізу проблеми, одночасно є можливість побачити не тільки світоглядну позицію у прозі, а й в поезії, де інколи, автор може висловити додаткову світоглядну позицію, або ж закріпити вищезазначене у прозовій формі. Згідно з цим можна простежити той факт, що митець не завершує свій твір поезією, оскільки остання виступає своєрідним продовженням, де лаконічно в ліричній формі наявна проблематика. Поетичне завершення прози сконцентровує погляд митця й його розуміння проблеми, проте не виступає остаточним висновком, скоріше привід для подальшого сприйняття та осмислення.

Проблематика художніх творів Володимира Родіонова залежить від змін, що час від часу виникають у нашому середовищі. Якщо іноді ми не звертаємо уваги на певні повсякденні реалії життя й вважаємо їх недоречними для аналізування, то митець повертає кут зору на найдрібніші проблеми, які здатні одразу подати потрібну характеристику, оскільки усвідомлення невеликих проблем вплине на зміну світогляду та вирішення більш складних питань – все ґрунтується на маленьких змінах, що перетворюються в масштабні. У своїх міркуваннях митець йде від конкретного до загального, таким чином проблемні питання набирають гостроту звучання. Митець зазначає: «*Моє завдання простіше – встигнути написати про землю, що мене народила, про небо, позахмарне, яскраве, глибоке, про життя з піднятими вітрилами, про перше кохання з незіпсутим джерелом, про пісню, що злітає до небес жайворонком…*» [2, с. 13]. Тобто спочатку домінують вузькі питання, але автор переконаний у необхідності нагромадження складніших проблем людського буття, використання ширших полотен життя, оскільки впевнений у тому, що треба робити щось масштабніше, щоб рід людський відтанув серцем. Цій меті підпорядкована проблематика всієї творчості Родіонова.

Цінність художніх творів митця полягає в тому, що осмислюються загальнолюдські питання, актуальність яких у різні хронологічні межі не втрачається, крім цього засвідченні новоутворені проблеми сучасного життя. Рефлексія художнього твору прозової або поетичної форми спрямована, зазвичай, на осмислення локальної проблеми, задля її конкретизації.

Базисом для літературної спадщини Володимира Родіонова є життя, його різні прояви та розвиток. Найкраще цей зв'язок аналізується через призму проблематичності його творів, оскільки проблема у митця завжди пов'язана з навколишньою дійсністю, бо саме її витоки – це наше життя, що автор прагне проаналізувати. Дослідити проблеми, що висвітлює митець – це означає ознайомитись із сучасним життям та минулим. Як життя рухається вперед, видозмінюється, так й проблеми, кут зору поета змінюється, що пояснює наявність однієї проблеми, проте відсутня тавтологія у подачі проблеми, оскільки погляди кожного разу змінюються, відбувається перехід від минулого до сучасного, де останні починають все частіше домінувати у творах митця. Письменник не використовує екзотичних картин життя, пейзажів, оскільки прагне писати поетичні твори спираючись на ті факти, що виступають реаліями для кожного з нас, знайомить з дійсністю, що знайома реципієнту.

Володимир Родіонов найперше заявив про себе як поет. Уже перші поезії, а згодом поетичні збірки, характеризувались наявністю гострих проблем, що навіяні самим життям, його умовами. Найпершою проблемою для письменника стала проблема війни, безправ'я, повоєнних років, далі замислюється над системою цінностей людського буття, осмислює значущість ролі поета в житті суспільства, ролі церкви й віри для людини, досліджує сучасний стан й розвиток життя, країни, особистості тощо.

Інтимна (любовна), філософська, громадянська (патріотична), пейзажна, релігійна лірика характеризується відсутністю розважального характеру, оскільки автор прагне конкретизувати, описати причину й насідок проблем, залучити кожного реципієнта до аналізу, де кожний жанр лірики по-своєму подає огляд поставлених питань.

Отже, проблематика художніх творів Володимира Родіонова повністю базується на життєвих колізіях, що формуються у його творчості як базис для осмислення. Письменник спостерігає за життям, його рухом, щоб надалі використовувати цей матеріал. Кожна проблема змальована під кутом зору таким чином, що реципієнт може сприйняти бінарні риси: позитивне й негативне, усвідомити світогляд митця й сформувати особисту думку, оскільки відсутній кінцевий висновок. Концепція його творчості – реалістично змалювати проблему й донести її суспільству.

Література:

1. Лісняк С. Високий політ Володимира Родіонова / С. Лісняк // Красная звезда. – 17 июля. – 1993. – С. 9.
2. Родіонов В. Тепле листя: книга есе / В. Родіонов. – Х. : Майдан, 2008. – 70 с.
3. Філатов А. Не талантом єдиним / А. Філатов // Літературна Україна. – 30 марта. – 2006. – С. 3.
4. Філатов А. Не талантом єдиним / А. Філатов // Слобожанщина. – № 26. – 2003. – С. 93.

УДК 81,22:81,42

Л. М. Шваб,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСТИЛІСТИЧНОЇ ДОМІНАНТИ ОЗВУЧЕНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена методиці проведення експериментально-фонетичного дослідження озвучених художніх текстів, а саме: байки. Описується послідовність етапів проведеного експерименту, наводяться завдання аудиторів-інформантів та аудиторів-фонетистів, а також сегментні параметри, які досліджувалися під час акустичного аналізу.
Ключові слова: *фонема, просодема, функціональній стиль, художній текст.*

Статья посвящена методике проведения экспериментально-фонетического исследования звучащих художественных текстов, а именно: басны. Описывается последовательность этапов проведенного эксперимента, представлены задания аудиторов-информантов и аудиторов-фонетистов, а также сегментные параметры, которые исследовались во время акустического анализа.
Ключевые слова: *фонема, просодема, функциональной стиль, художественный текст.*

The article is devoted to the methods of experimental phonetic study of pronounced texts, namely fable. The sequence of steps of the experiment is described, the task of auditors-informants and auditors-phoneticians and segmental parameters that were studied during acoustic analysis are given.
Keywords*: phoneme, prosodeme, functional style, fiction text.*

Вивчення процесів функціонування сегментних та інтонаційних одиниць в озвученому тексті набуває сьогодні особливого значення, акцент переноситься з фрази на текст. Такий підхід передбачає визначення домінанти фонемних і просодичних характеристик на рівні тексту з урахуванням стилістичної забарвленості, форми викладення, композиційної структури, а також когерентність інтонаційних особливостей окремих слів, речень, надфразових єдностей у межах усього тексту.

У теорії тексту ще багато невирішених завдань. Досі не існує єдиної точки зору щодо виділення фонетичних стилів, які би співвідносилися з функціональними стилями мовлення.

Розділу лінгвістичної стилістики й фонетики – фоностилістиці – було присвячено низку робіт у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві (Адмони В. Г., Антипова А. М. Потапова Р. К.). Засновник класичної фоностилістики М. С. Трубецькой вивчав орфоепічні норми та їх порушення, індивідуальні та колективні експресивні особливості вимови [9]. Популяризація фоностилістичних знань має великий успіх і на сучасному етапі розвитку науки. Так, О. Н. Кличмамедова присвятила свою роботу розробці ритмічної макросегментації німецьких текстів різної фоностилістичної приналежності з опорою на ритмічні структури й ритмічні схеми синтагм [4]. В. В. Лиханов встановив просодичні характеристики німецьких голосних у текстах трьох фоностилістичних різновидів з урахуванням тендерного фактору [6].

Опис фунцкіонально-стильової диференціації, вивчення специфіки звукового оформлення текстів, їх фонетична організація є актуальними завданнями фоностилістики. Невеликі за обсягом прозові тексти становлять невід'ємну складову фоностилістичного інвентаря кожного мовця. Тому виявляється доцільним обрати коротку прозу для дослідження фоностилістичної домінанти озвучених художніх текстів із метою встановлення можливих впливів звучання коротких творів на слухача за допомогою фонетичних засобів, що й визначає актуальність даної статті, обумовлену недостатнім ступенем вивчення фонетичних стилів.

Отримані результати дозволять розширити та поглибити сучасну теорію фоностилістики, допоможуть зрозуміти та інтерпретувати фонетичні особливості короткої прози, враховуючи стилістичний фактор. Робота сприятиме розкриттю фоностилістичної домінанти озвученого художнього тексту. Встановлені закономірності слугуватимуть базою для подальшого вивчення фонетичних параметрів різних функціональних стилів.

Програма експериментально-фонетичного дослідження передбачала послідовне виконання таких етапів: 1) підбір матеріалу для дослідження; 2) аудитивний аналіз текстів, метою якого було виявлення таких відрізків у тексті, що здійснюють вплив на слухача, і встановлення можливих модифікацій голосних фонем, а також особливостей ритмічної, темпоральної і мелодійної організації коротких художніх текстів; 3) акустичний аналіз формантних і просодичних характеристик сегментних та супрасегментних одиниць; 4)статистичне опрацювання результатів експерименту.

Матеріалом слугували записи прочитаних текстів двох жанрів художнього (90 байок) й наукового (10 доповідей) стилів. Тексти були начитані професіональним диктором. Таке читання відображає типові характеристики стилю, тому що твір інтерпретується відповідно до його жанрової приналежності, чітко розуміється його зміст, визначена ідея, тема, композиція. У зв'язку з цим використовується набір просодичних засобів, які взаємодіють із сегментним складом висловлювання, по-різному впливають на нього, підпорядковуючи його головній ідеї тексту, експресивній забарвленості.

Найбільш цікавими з точки зору дослідження кореляції сегментного і просодичного рівнів виступають художні тексти. Вони є композиційно складними, емоційно насиченими, містять різноманітні прийоми образності, зображувальності та живописності [8, с. 57].

Останнім часом значно підсилився інтерес літературознавців до жанру байки – короткого оповідання, як правило, повчального характеру. Байці притаманна іронічна або сатирична інакомовність. Це один із наймобільніших і найпопулярніших в історії світової літератури епічних жанрів. Її алегоричність, дохідливість, гумористичність зробили цей жанр одним із найулюбленіших [8, с. 58].

В озвученому науковому висловлюванні мовець намагається бути зрозумілим, тому змушений враховувати рівень освіченості та соціального статусу адресата. Це виражається на всіх рівнях мови: фонетичному, морфологічному, лексичному і синтаксичному [2, с. 404]. Щодо просодичних засобів, то науковий стиль, наприклад, доповідь, характеризується нейтральною помірним темпом, інтонацією, стабільним мелодійним контуром. Це спричинює вживання фонетичних засобів, наближених до стандартної вимови. Тому цей вид тексту може слугувати точкою відліку для подальшого порівняння з художнім текстом, дослідження якого передбачає встановлення ступеню варіативності фонем і просодем.

Для того, щоб достеменно встановити, як саме проявляється стильова домінанта художніх текстів, необхідним є розгляд просодичних параметрів, актуального членування озвучених тестів на висловлення та ритмогрупи. Для проведення повного й об'єктивного експерименту передбачено розглянути сегментний склад усного мовлення, функціонування якого визначається інтонаційними параметрами, підпорядковується їм, на що вказують роботи С. І. Гусєвої, Т. М. Кузьменко, О. П. Рудківського [3; 5; 7].

© Л. М. Шваб, 2015

Аудитивний аналіз передбачав залучення фонетистів-експертів для отримання даних щодо встановлення специфіки просодичної організації і функціонування фонетичних характеристик звуків озвучених текстів.

Аудиторами було запрошено викладачів німецької мови (n=5), а також аспірантів Київського національного лінгвістичного університету, які мають досвід проведення слухового аналізу. Перелік завдань складався із сегментації пред'явлених текстів на тематичні єдності, синтагми й фонетичні слова (ФС) з виділенням наголошених слів та зображенням модифікацій голосних за допомогою транскрипції МФА та діакритичних позначок, а також із позначення напряму руху мелодики у ритмічних структурах (↑ – висхідний тон, ↓ – спадний тон, → – рівний тон), місце і тривалість пауз (коротка, середня і довга).

Метою аудиторського аналізу було встановлення моделі просодичного оформлення озвучених текстів шляхом виділення інформаційних блоків головної і фонової інформації, а також визначення ритмічної будови текстів.

Під час аудиторського аналізу при дослідженні інформаційної структури озвучених текстів байки були виділені рематичні блоки (Р) – носії головної інформації, місце локалізації акцентних просодичних одиниць, і тематичні блоки (Т) – носії фонової інформації.

Аудиторський аналіз озвучених художніх текстів засвідчив, що для створення найкращих умов сприйняття байки, його звукова форма забезпечувалаться ритмом. Зміна ритмічної структури і комунікативне навантаження висловлювання дозволили оформити композиційно-смислову структуру тексту байки. Аудитори відмітили, що текст байки має стабільний ритмічний характер, який несе певне значеннєве навантаження, важливе для відповідного сприйняття смислової перспективи повідомлення.

Актуальне членування дозволило прослідкувати *поведінку* сегментного складу в ремі й темі для того, щоб встановити, в якому інформативному блоці фонеми підлягали найбільшим модифікаціям, а також які диференційні ознаки були найбільш/ найменш стійкими.

Другий етап слухового експерименту включав аналіз реалізацій 14 основних монофтонгів німецької мови. Аудитори зазначали алофони фонем в озвучених текстах з метою виявлення певних відхилень від норми: зміна темпоральних і тембрових ознак голосних фонем, що могло свідчити про наявність певного ступеня модифікації аналізованих голосних.

Для проведення даного аналізу було обрано мінімальну, фонологічно самостійну одиницю – фонетичне слово – яка визначалася формально, межі котрої співпадали з межами одиниць аналізу інших рівнів структурно-семантичної організації тексту.

Даний етап дослідження показав, що ступінь варіативності голосних варіюється з жанром тексту: чим простіший він композиційно і бідніший емоційно, тим найближчі до своїх основних нормативних алофонів німецькі монофтонги; чим складніший текст за семантичним наповненням і різноманітніший за модальними характеристиками, тим сильніша варіативність голосних.

Було виявлено, що під час читання байки голосні зазнають більших модифікацій, ніж під час читання доповіді, в якій вони реалізуються здебільшого відповідно до вимог орфоепічної норми; це дало підстави стверджувати, що модифікації голосних корелюють із жанром тексту.

Визначений на основі слухового аналізу корпус експериментального матеріалу підлягав акустичному аналізу, який дозволив отримати об'єктивну інформацію про реалізацію голосних та просодичну специфіку мовлення в озвучених текстах.

Завданням першого етапу акустичного аналізу була фіксація таких акустичних параметрів як частота основного тону (ЧОТ), інтенсивність, тривалість пауз.

Обробку акустичних параметрів тональних і темпоральних характеристик експериментального матеріалу виконано для кожного типу тексту завдяки усередненню максимальних значень досліджуваних параметрів. Для кожної ритмогрупи обчислено межі змін частотного діапазону і складено таблиці кількісного розподілу значень частотного діапазону; встановлено інваріантне значення частотного діапазону деяких ритмічних структур і пораховані співвідношення між вищими і нижчими сегментами відповідних параметрів.

В експериментальних фрагментах озвучених текстів досліджено паузи між фонетичними словами і в кінці висловлень. Встановлено тривалість пауз у мілісекундах і визначено їхні фізичні кореляти: надкоротка пауза (до 200 мс), середня (220–500 мс), довга (820–1200 мс) і наддовга пауза (від 1200 мс).

Темпоральні характеристики реалізованого під час читання мовлення визначено шляхом встановлення середньоскладової тривалості висловлень, яка складає відношення загальної тривалості висловлення до кількості його складів.

Під час другого етапу акустичного аналізу зіставлялися реалізації німецьких голосних у текстах наукового та художнього стилів на основі таких опозицій: 1) слова з наголошеними/ненаголошеними голосними, вимовленими у ремі; 2) слова з наголошеними/ненаголошеними голосними, реалізованими у темі. На основі цих опозицій визначалися кількісні та якісні акустичні параметри голосних фонем у досліджуваних текстах.

Одним із завдань було з'ясувати, які засоби надсегментного рівня спричиняють модифікації голосних. Виконання цього завдання визначалося необхідністю окреслення головних чинників, зумовлюючих ступінь варіативності голосних у тематичних і рематичних частинах озвучених текстів.

Аналіз тембральних характеристик голосних звуків проводився із застосуванням сонаграм, які є одним із ефективних сучасних методів інструментальної фонетики [11]. Відомо, що сонаграми звуків дозволяє отримати акустичне зображення досліджуваних сегментів, визначити межі звуків завдяки можливості прослухати виокремлені фрагменти. Опрацювання даних сонаграм проводилося та інтерпретувалося відповідно до визнаних методик та рекомендацій, докладно описаних у науковій літературі [1, с. 10].

Дані акустичного аналізу озвученого тексту дозволили встановити основні кількісні та якісні параметри голосних фонем, визначити кореляцію між спектральною картиною голосного та його артикуляційними властивостями, а також віднайти та пояснити можливі зміни досліджуваних одиниць у мовленні.

Було виявлено, що вимова наголошених голосних у ремі більше відповідає нормі, ніж вимова голосних, досліджених в інших аналізованих позиціях. Під час читання байки голосні редукуються більшою мірою, ніж під час читання доповіді. Це видно із більшої направленості формантних областей до центру трикутника голосних, реалізованих у байці. Тим самим підтверджуються дані аудитивного аналізу, які показали більш помітні впливи жанру тексту на модифікацію голосних, ніж, наприклад, виду мовленнєвої діяльності.

Вважаємо, що розміщення усіх голосних на формантній картині дозволяє встановити наступну тенденцію: довгі напружені голосні проявляють в ненаголошеній позиції більше прагнення до центру трикутника фонем у байці, ніж у доповіді.

Отримання достовірних даних передбачає залучення статистичних методів, застосування яких в експериментально-фонетичних дослідженнях пов'язано з визначенням закономірностей у реалізації аналізованого явища.

Статистичний аналіз дозволив отримати чітке уявлення про особливості функціонування досліджуваних одиниць і явищ. Застосовані методи експериментально-фонетичного дослідження допомагли проаналізувати головні параметри просодичних одиниць, їх вплив на реалізацію та можливі модифікації голосних фонем німецької мови під час читання коротких прозових текстів художньої літератури.

Таким чином, голосні, реалізовані під час читання байки зазнають більших модифікацій, ніж під час читання доповіді, в якій вони вимовляються здебільшого відповідно до вимог орфоепічної норми. Цей факт дав підстави стверджувати, що модифікації голосних корелюють із жанром тексту.

Література:

1. Бондарко Л. В. Фонетика современного русского языка : Учебное пособие / Л. В. Бондарко. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. – 276 с.

2. Вежбицка А. Метатекст в тексте // НЗЛ. – Вып. 8. – М., 1979. – С. 402–421.

3. Гусева С. И. Коммуникативная перспектива высказывания и реализация сегментных единиц (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка): дисс. … д-ра филол. наук : 10.02.19 / Гусева Светлана Ивановна. – СПб., 2001. – 430 с.

4. Клычмамедова О. Н. Фоностилистические особенности сегментации приминительно к немецкой слитной речи (экспериментально-фонетическое исследование): дисс.... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Клычмамедова Ольга Николаеввна. – М., 2002. – 207 с.

5. Кузьменко Т. М. Редукція наголошених голосних у сучасному німецькому мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Тетяна Миколаївна Кузьменко. – Київ, КНЛУ, 2006. – 262 с.

6. Лиханов В. В. Фоностилистическая специфика немецкого вокализма (на материале звучащих текстов) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Лиханов Вдамир Валерьевич. – М., 2003. – 24 с.

7. Рудківський О. П. Німецькі приголосні у спонтанному мовленні: структурний і функціональний аспекти (екпериментально-фонетичне дослідження): дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Олександр Петрович Рудківський. – К., 2009. – 295 с.

8. Стеріополо О. І. Комунікативні аспекти навчання читанню текстів різних жанрів / О. І. Стеріополо, Л. М. Коюда // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Мовна комунікація та методика викладання іноземних мов» 17–19 травня. – Одеса : Астропринт, 2001. – С. 56–59.

9. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой. – М. : Аспект пресс, 2000. – 352 с.

10. Фонетика спонтанной речи / [под ред. Н. Д. Светозаровой]. – М. : Изд-во ЛГУ, 1988. – 248 с.

11. Machelett K. Das Lesen von Sonagrammen in der Phonetik / Kirsten Machelett. – Hausarbeit zur Erlangung des Magistergrades an der Ludwig-Maximilians-Universität München, 1994. – 112 S.

УДК 811.111'42

К. А. Юровських,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

НЕПОРОЗУМІННЯ ЯК КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ПОНЯТТЯ

У статті висвітлено проблему комунікативного непорозуміння, а саме: місце цього явища у процесі комунікації. Надано дефініції основним поняттям, наведено базову схему розвитку діалогу, в якому присутнє непорозуміння. У роботі розмежовано терміни, що використовуються синонімічно на позначення непорозуміння у східно- та західноєвропейській науковій літературі.

Ключові слова: *непорозуміння, розуміння, нерозуміння, комунікативна девіація, комунікативний зрив, комунікативна невдача, репаратури, інтерпретація.*

В статье освещается проблема коммуникативного недоразумения, а именно: место этого явления в процессе коммуникации. Предоставлено дефиниции основным понятиям, приведена базовая схема развития диалога, где присутствует недоразумение. В работе разграничено термины, которые используются синонимично для обозначения недоразумения в восточно- и западноевропейской научной литературе.

Ключевые слова: *недоразумения, понимание, коммуникативная девиация, коммуникативный срыв, коммуникативная неудача, репаратуры, интерпретация.*

The issue of communicative misunderstanding has been in the limelight of researchers' attention for more than 30 years. The problem has been investigated from the various perspectives of the humanities and social sciences, that is why different approaches to the definition of this phenomenon appeared.

The aim of the article is to determine the place of misunderstanding in communication and differentiate the terms used to designate this notion.

Misunderstanding occupies an intermediate link in communication trichotomy: understanding – misunderstanding – non-understanding. Success in interaction depends on the interpretative activity of the recipient. Correct interpretation leads to understanding, and incorrect – to non-understanding.

The phenomenon «misunderstanding» is conveyed by a range of terms such as miscommunication, communication breakdown, communicative failure, which are used synonymously in the scientific literature.

«Miscommunication» and «misunderstanding» are usually applied interchangeably in the Western linguistic tradition. In the broad sense, miscommunication refers to any problems that arise during communication, while in the narrow sense, it coincides with the pragmatic meaning of misunderstanding, i.e. the wrong interpretation of the speaker's intention by the listener.

Misunderstanding may be repaired with a set of turns that follow, and mutual understanding may be restored. In case the corrective turns are not initiated, communication breakdown happens due to the lack of understanding. If the repair is not effective, communicative aim and perlocutionary effect are not achieved, interlocutors face a communicative failure.

In the Eastern European linguistic studies, misunderstanding is equaled to a communicative failure, but this phenomenon is not an ultimate result of interaction, it does not necessarily entail a communication breakdown or failure, that is why we deem this identification inappropriate.

Hence, misunderstanding is a communicative-cognitive complication, which arises due to unaware or aware wrong interpretation of the semantic and/or pragmatic side of the utterance by the recipient and may be corrected by repair.

Keywords: *misunderstanding, understanding, communicative deviation, communication breakdown, communicative failure, repair, interpretation.*

Постановка проблеми. Новітні лінгвістичні студії фокусують свою увагу на проблематичній комунікації, одною з основних категорій якої є непорозуміння. Вивчення цієї аномалії в спілкуванні зацікавило науковців соціальних та гуманітарних наук ще у 80-х рр. XX ст. За цей проміжок часу було здійснено колосальний прорив у розробці цього питання. У зв'язку з тим, що це явище досліджувалось із різних перспектив, виникли певні розбіжності у визначенні поняття, а також термінологічні межі поняття певним чином розмились.

Аналіз останніх досліджень. Якщо спочатку комунікативна ситуація «непорозуміння» досліджувалась з точки зору комунікативно-прагматичного підходу (Ф. С. Бацевич, Е. Вайганд, Дж. Остін, М. Даскал) та конверсаційного підходу (К. Баззанелла, Е. Щеглофф), то наразі науковці імплементують інтерпретаційний підхід (О. С. Кубрякова, Н. М. Печко) та соціокультурний підхід (І. І. Шенбергер). Таким чином, ще більше розширюється коло вивчення цього питання у гуманітарній сфері, залучаючи суміжні галузі. Але погляди дослідників різняться у вихідному, першопочатковому – визначенні поняття «непорозуміння», на позначення якого застосовуються різні терміни, та його місця у комунікації.

Метою даної статті є визначення місця непорозуміння у проблематичній комунікації, розмежування англомовних (misunderstanding, miscommunication, communicative failure, communication breakdown) та україномовних (непорозуміння, комунікативна невдача, комунікативна девіація) термінів, що використовуються синонімічно на позначення непорозуміння, а також надання йому дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікація базується на трихотомії: розуміння – непорозуміння – нерозуміння. Ці елементи визначають перебіг та результат спілкування в залежності від успішності інтерпретаційної діяльності адресата [5, с. 7]

Розуміння як вихідний термін має довгу історію дослідження із ракурсів вивчення різних дисциплін: філософії, психології, психолінгвістики, комп'ютерної лінгвістики та ін. Вперше будучи дослідженим у філософії, термін набув різнопланових тлумачень. Особливої уваги заслуговує герменевтична концепція, яка виступає науково-методологічною основою теорії розуміння. Ф. Шлейєрмахер – основоположник герменевтики – стверджував, що розуміння є взаємодією об'єктивного та суб'єктивного розумінь, тобто граматичного (що пов'язане з «духом мови») та психологічного (що тлумачиться у зв'язку з «душею автора, його індивідуальним стилем») [7, с. 73–153]. Ця діалогічна природа розуміння була покладена в основу подальших розвідок у межах даного питання.

Останнім часом розуміння активно вивчається у когнітології, де це поняття отримало наступну дефініцію: розуміння – когнітивна діяльність, результатом якої є з'ясування змісту якогось об'єкта (зазвичай тексту або дискурсу) [3, с. 58]. Тобто розуміння поєднує суб'єктивний аспект (індивідуальні когнітивні здатності) із об'єктивним (зміст поняття). Визначаючи розуміння як інтерпретаційну діяльність, В. З. Дем'янков вичленив певні етапи розуміння, які назвав модулями, для нього «розуміння – це оціночний метатермін для процесу і результату взаємодії модулів» [3, с. 59–61]. До цих модулів він відносив наступні: 1. співвіднесення мовного знання з мовленням, що сприймається; 2. побудова і верифікація гіпотетичних

© К. А. Юровських, 2015

інтерпретацій; 3. «засвоєння» сказаного; 4. реконструкція замислу, намірів та мотивації автора висловлення; 5. усвідомлення нетотожності внутрішнього і модельного світів; 6. усвідомлення відносин у рамках модельного і внутрішнього світів; 7. співвіднесення модельного світу із запасом знань про об'єктивний світ; 8. співвіднесення отримуваної інтерпретації (модельного світу) з лінією поведінки інтерпретатора; 9. вибір «тональності» розуміння, що забезпечує цілісність і гармонію розуміння в рамках всього контексту спілкування.

При певних порушеннях у процесі розуміння комуніканти можуть стикнутися з когнітивними ускладненнями, які в свою чергу провокують непорозуміння або нерозуміння. Розглядаючи це питання з позицій прагматики, дослідниця К. Хемфрі-Джоунс зазначала, що непорозуміння виникає, «коли слухачеві не вдається правильно зрозуміти пропозицію, яку мовець намагався передати у висловленні». Надалі вона розмежувала два явища: непорозуміння («misunderstanding») як невірна гіпотеза у розумінні пропозиції та нерозуміння («non-understanding») як нестача розуміння, тобто відсутність гіпотези або нездатність обрати гіпотезу [12, с. 109]. До основних розбіжностей цих понять треба віднести й той факт, що реципієнт усвідомлює нерозуміння, тоді як непорозуміння проходить непоміченим, принаймні спочатку. Слухач сприймає свою інтерпретацію як істинну, хоча, насправді, вона не збігається з інтенцією мовця.

Явище «непорозуміння» розглядалось у контексті різних дисциплін соціальних та гуманітарних наук, що призвело до появи різноманітних дефініцій. У лінгвістичному ключі існує два полярні погляди на визначення цього феномену. З одного боку, непорозуміння представлялось Е. Щеглоффим як комунікативна невдача, адже «спілкування базується на розумінні і загалом легкому розумінні без зусиль» [16, с. 202]. З іншої сторони, Н. Коупленд стверджував, що «використання мови та комунікація за своєю суттю дефектні, упереджені та проблематичні», також зазначаючи, що «комунікація і є непорозуміння, нерозуміння» [8, с. 15]. Перший підхід є комунікативним, адже в його основу покладено ідеальний розвиток подій діалогу за умов кооперації мовців – успішна комунікація без труднощів. Другий погляд демонструє філософську концепцію терміну, стверджуючи, що повне взаєморозуміння між комунікантами неможливе через нездатність набути всього тезаурусу, фонових знань, поглядів, ідей співрозмовника.

Таким чином, науковці розділились на два табори у підході до тлумачення непорозуміння: тих, хто ототожнюють непорозуміння з комунікативною невдачею або провалом, і тих, хто сприймають непорозуміння як невід′ємну, природну частину будь-якої інтеракції. Ми схиляємось до того, що непорозуміння не можна ототожнювати з комунікативною невдачею (ця гіпотеза буде розглянута у статті далі).

В англомовній літературі поняття «непорозуміння» передається за допомогою misunderstanding (К. Баззанелла, Е. Щеглофф, Е. Вайганд, М. Даскал), miscommunication (А. Цанне, Б. Кейсар), communicative failure (М. Мактіар, Ф.М. Боско), communication breakdown (Л. Мілрой). В україномовних розвідках домінують такі терміни, як непорозуміння (Н. М. Печко), комунікативна невдача (Б. Ю. Городецький, О. П. Єрмакова, К. А. Земська, Л. Л. Славова), комунікативна девіація (Ф. С. Бацевич). Ми вважаємо за потрібне розмежувати дані терміни та визначити їхні відмінні риси для уникнення плутанини в категоріальному апараті.

Найбільш частотними термінами в англомовній літературі є «miscommunication» та «misunderstanding». В деяких наукових розвідках поняття «miscommunication» використовується, коли є підстави вважати, що те, про що повідомляється є певним чином неправильним, викривленим, перекрученим [9, с. 8], тоді як в інших [8, с. 11] – застосовується більш в широкому смислі на позначення будь-якої проблеми, що може виникнути в інтеракції. Ми вважаємо, що звернення до першого визначення буде більш доцільним, тому поняття «miscommunication» співвідносимо із ситуацією у спілкуванні, в якій комунікативна інтенція мовця викривлена через неправильну її інтерпретацію реципієнтом.

Також терміном «miscommunication» денотують феномен проблематичної інтеракції загалом [9, с. 10], а «misunderstanding» відносять до самого процесу неправильного тлумачення [10, с. 305 – 306] або конкретних, індивідуальних випадків проблематичного дискурсу [8, с. 9]. Ми також будемо приймати до уваги це розмежування на основі гіпо-гіперонімічних зв'язків, але зазвичай, ці два терміни є взаємозамінюваними та широко застосовуються як повні синоніми [17, с. 5], хоча «misunderstanding» домінує в англомовній науковій літературі. Термінам «miscommunication» та «misunderstanding» відповідає українське «непорозуміння».

Непорозуміння виникає на перетині двох основних функцій мови: когнітивній та комунікативній, тому вимагає розгляду саме у цих площинах.

У прагмакогнітивному ключі Е. Вайганд надала дефініції непорозумінню як формі розуміння, що частково чи повністю відхиляється від того, що мовець мав намір передати [18, с. 765]. За Г. Херстом непорозуміння трапляється у тому випадку, коли реципієнт отримує інтерпретацію, яку він вважає повною і правильною, але, яка, насправді, не збігається з тим, що мав намір передати мовець [11, с. 213]. У розумінні Н. М. Печко непорозуміння постає як комунікативно-когнітивне явище, що належить до рецепції, існує на семантично-прагматичному рівнях спілкування, є мимовільним та передбачає некоректності й неточності в утворенні внутрішньої репрезентації дискурсу інтерпретатором [5, с. 18].

Як стверджує О. О Селіванова, непорозуміння є комунікативною подією, що інтегрує текст з іншими складниками (соціальними, етнокультурними та ін.) [6, с. 146]. В цьому визначенні прослідковується акцент на комунікативному та екстралінгвальному аспектах.

Беручи до уваги усі попередні надбання у цій галузі дослідження, ми визначаємо непорозуміння як комунікативно-когнітивне ускладнення, що виникає при неусвідомленій або усвідомленій неправильній інтерпретації семантичної та/чи прагматичної сторони висловлення реципієнтом.

Після моменту виникнення непорозуміння наступний логічний етап – імплементація репаратур з боку одного з комунікантів, хто помітив це комунікативне ускладнення [15, с. 362]. Поняття «репаратури» (repair) або «коригуючі репліки» було введено у науковий вжиток Емануелем Щеглоффим та групою авторів у книзі «The Preference for Self-Correction in the Organisation of Repair in Conversation». Вони вперше виокремили репаратури як певні механізми, що застосовуються при будь-якого роду комунікативних проблемах, «щоб спілкування не застигло на місці, коли виникає проблема... та могло бути доведене до кінця» [15, с. 363]. Таким чином, репаратури покликані відродити успішну комунікацію.

Існує декілька варіантів розгортання інтеракції після виникнення непорозуміння. За умови, що обидва мовці не усвідомлюють непорозуміння, яке виникло на певному рівні, і продовжують комунікативний акт, тобто репаратури не ініціюються, вони стикаються з комунікативним зривом (communication breakdown), який призводить до припинення інтеракції через відсутність достатнього розуміння [14, с. 8].

У випадку неефективності коригуючих реплік виникає комунікативна невдача (communicative failure). Це поняття, яке ототожнюється з «communication breakdown» в західноєвропейській літературі у широкому його розумінні, пояснюється М. Мактіаром наступним чином: «Якщо слухачеві з будь-яких причин не вдається зрозуміти, що мовець намагається пере-

дати, тоді комунікативна невдача має місце» [13, с. 35]. У вузькому розумінні термін набуває значення «misunderstanding» та «miscommunication», тобто корелює з неможливістю релевантного семантичного та/або прагматичного опрацювання висловлення слухачем.

У східноєвропейській лінгвістиці поняття «комунікативна невдача» виступає також взаємозамінюваним із непорозумінням, хоча тут, на відміну від англомовної літератури, домінує перший термін. Ф. С. Бацевич називає комунікативну невдачу комунікативною девіацією і визначає як недосягнення адресантом комунікативної мети; відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування [1, с. 10].

Першим надав дефініцію комунікативній невдачі Б. Ю. Городецький. У його розумінні комунікативна невдача виникає, коли за допомогою мовної дії не досягається ані практична, ані комунікативна мета [2, с. 68]. Традиційним вважається визначення О. П. Єрмакової та К. А. Земської, згідно з яким комунікативна невдача є повне або часткове нерозуміння висловлення партнером по комунікації, тобто нереалізація або часткова реалізація комунікативного наміру мовця, а також виникнення в процесі спілкування непередбаченого мовцем небажаного емоційного ефекту: образа, роздратування, подив [4, с. 31]. Тобто комунікативна невдача – недосягнення порозуміння, в результаті чого комунікативна кооперація та мета не досягаються. Комунікативні зусилля мовців зводяться нанівець в результаті нездійснення перлокутивного ефекту.

Комунікативна невдача є яскравим прикладом неуспішної комунікації, в той час як непорозуміння можна «згладити», виправити за допомогою коригуючих реплік. Як правило, непорозуміння виступає причиною невдачі, але не кожне непорозуміння переростає у невдачу в комунікації. Тому не можна повністю ототожнювати ці два поняття.

Графічно наслідки непорозумінням можна зобразити таким чином:

Таблиця 1

Наслідки комунікативного непорозуміння

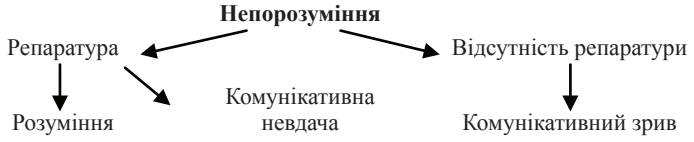

Висновки. Непорозуміння виступає проміжною ланкою між розумінням і нерозумінням. Дії мовців задля подолання непорозуміння або їх відсутність визначають подальший розвиток комунікації.

Непорозуміння – комунікативно-когнітивне ускладнення, що виникає при неусвідомленій або усвідомленій неправильній інтерпретації семантичної та/чи прагматичної сторони висловлення реципієнтом і може бути виправлене за допомогою репаратур. Це поняття передається в англомовній науковій літературі за допомогою «miscommunication» та «misunderstanding». Комунікативний зрив і комунікативна невдача виступають у якості варіантів несприятливих наслідків непорозуміння у спілкуванні в залежності від неефективності або відсутності застосування коригуючих реплік.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології: [монографія] / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. – 236 с.

2. Городецкий Б. Ю. Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения / Б. Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : 1989. – № 24. – С. 5–29.

3. Демьянков В. З. Понимание как интерпретирующая деятельность / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – М., 1983. – № 6. – С. 58–67.

4. Ермакова О. Н. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога) / О. Н. Ермакова, Е. А. Земская // Русский язык и его функционирование: Коммуникативно-прагматический аспект: сб. статей. – М. : Наука, 1993. – С. 30–64.

5. Печко Н. М. Лінгвокогнітивні та дискурсні аспекти непорозуміння як типу інтерпретації (на матеріалі англійського діалогічного мовлення): автореф. дис. канд. філол. наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. М. Печко; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 20 с.

6. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология: [монография] / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.

7. Шлейермахер Ф. Герменевтика / пер. с нем. А. Л. Вольського / Фридрих Шлейермахер. – Спб. : Европейский Дом, 2004. – 242 с.

8. Coupland N. «Miscommunication» and problematic talk / N. Coupland, H. Giles, J. M. Wiemann. – Newbury Park, CA : Sage Publications, 1991 – 374 p.

9. Cross Cultural Encounters: Communication and Miscommunication / [ed. by J B. Pride]. – Melbourne : River Seine Publications, 1985. – 211 p.

10. Gumperz J. J. Individual and social differences in language use / J. J. Gumperz, D. Tannen // Individual differences in language ability and language behavior / [ed. by C. Fillmore, D. Kempler, W. S. Y. Wang]. – New York : Academic Press, 1979. – P. 305–325.

11. Hirst G. Repairing conversational misunderstandings and non-understandings / G. Hirst, S. McRoy, P. Heeman, P. Edmonds, D. Horton // Speech communication. – 1994. – Vol. 15, №3. – P. 213–229.

12. Humphrey-Jones C. An Investigation of the Types and Structure of Misunderstandings: dissertation. / Claire Humphrey-Jones. – University of Newcastle Upon Thyne, 1986. – 300 p.

13. McTear M. Communication failure: A development perspective / Michael McTear // Communication failure in dialogue and discourse / [ed. by R. Reilly]. – Amsterdam : Elsevier, 1987. – P. 35–47.

14. Milroy L. Comprehension and context: Successful communication and communicative breakdown / Lesley Milroy // Applied sociolinguistics / [ed. by P. Trudgill]. – London : Academic Press, 1984. – P. 7–31.

15. Schegloff E. A. The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation / E. A. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks // Language. – 1977. – Vol. 53, No. 2. – P. 361–382.

16. Schegloff E. A. Some Sources of Misunderstanding in Talk-in-Interaction / Emanuel Abraham Schegloff // Linguistics. – 1987. – № 25. – P. 201–218.

17. Tzanne A. Talking at cross-purposes: The dynamics of miscommunication / Angeliki Tzanne. – Amsterdam : John Benjamins, 2000. – 263 p.

18. Weigand E. Misunderstanding: The standard case / Edda Weigand // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31, No. 6. – P. 763–785.

ЗМІСТ

O. V. Babenko
UNKNOWN WORLD LITERATURE: A SHORT STORY «TO REACH JAPAN» BY ALICE MUNRO 3
M. Kuznetsov
SHORTENING AS A WAY OF WORD-FORMATION IN ADVERTISEMENTS 5
A. M. Litak
THE APPLICATION OF DR. DE BONO'S SIX THINKING HATS METHOD IN ENGLISH TEACHING PRACTICE 8
Yu.V. Lysanets
PATIENT'S UNRELIABLE NARRATION IN THE MODERN CINEMATIC DISCOURSE 11
E. Ye. Mintsys
BLURB AS A PARATEXTUAL ELEMENT 14
S. V. Novoseletska
SOME THOUGHTS AROUND THE PRINCIPLE OF THE FREEDOM TO TEACH 18
Vira Radsion
DREI VARIANTEN DER DEUTSCHEN SPORTSPRACHE (AM BEISPIEL DER ZUSAMMENGESETZTEN SUBSTANTIVE IN MODERNER PUBLIZISTIK) 21
S. V. Ryzhkova
POLITICAL CORRECTNESS AS THE BASIC ELEMENT OF THE COMMUNICATIONAL SPHERE OF THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF AMERICAN PUBLICIST TEXTS) 24
Н. В. Акимова
СПЕЦИФИКА ПОНИМАНИЯ ТЕКСТОВ ИНТЕРНЕТ-МЕМОВ 27
О. Б. Андріїв
СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДАВНОМИНУЛОГО ЧАСУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО») 30
Х. В. Баган
АВТОБІОГРАФІЯ, МЕМУАРИ, ЩОДЕННИК: ТИПОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ 33
А. В. Бєляєва
АНГЛІЙСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: ЗМІСТ ТА ЦІЛІ ДИСЦИПЛІНИ 36
Т. В. Бобкова
КОРПУСНИЙ СЛОВНИК КОЛОКАЦІЙ: МЕТОДИКА УКЛАДАННЯ 39
М. С. Богачик
ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 42
М. В. Бондар
КОМПОНЕНТ «АЛЛАХ» У ВЕРБАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ 45
І. А. Бронетко
АУТЕНТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ 48
С. В. Бронських
ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО СПАДКУ М. ГОГОЛЯ НА МАТЕРІАЛІ ФЕЙЛЕТОНУ М. БУЛГАКОВА «ПРИГОДИ ЧИЧИКОВА» 51
Т. А. Вдовенко
РЕЧЬ ПОДРОСТКОВ В АМЕРИКАНСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ 53
Н. П. Вільховченко
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ КВАЗІСПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В ТЕКСТІ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ 55
О. О. Вольфовська
ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВИ ЯК РІЗНОВИДУ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПОЛІТИКІВ 57
А. В. Гайдаш
МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ ПЕРСОНАЖІВ ПОХИЛОГО ВІКУ В ОДНОАКТІВКАХ Ю.О'НІЛА 1913-1920-Х РОКІВ 61
В. В. Гамалія
СПЕКТРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НІМЕЦЬКИХ ГОЛОСНИХ В ОЗВУЧЕНІЙ РЕКЛАМІ 64
Л. М. Глушок
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ» 68
О. М. Гніздечко
ВЕРБАЛЬНИЙ ТА НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОЇ КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОМАНАХ СТІВЕНА КІНГА 71
І. В. Горенко
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД РАБСТВА У РОМАНІ ЕДВАРДА ДЖОУНЗА «ЗНАНИЙ СВІТ» 74
Л. М. Гречок, Н. М. Лашук
ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 76
А. М. Грималюк
ДО ПРОБЛЕМИ АКТУАЛЬНОСТІ ПОЗИТИВНО КОНОТАТИВНОГО АСПЕКТУ СЕМАНТИКИ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРЕСІ XXI СТОЛІТТЯ 79
Н. В. Гришкова
ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД ЯК ПІДҐРУНТЯ СЕГМЕНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ 83
Т. А. Давиденко
СПЕЦИФІКА АНГЛІЦИЗМІВ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ 87

В. С. Данилич
ФЕНОМЕН МОРАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА ПАМ'ЯТКАМИ ЕПОХИ СТАНОВЛЕННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ (АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ) 89
І. О. Державецька
ГЛЮТОНІЧНИЙ ДИСКУРС: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ 93
Н. М. Дмитришина
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 97
О. В. Дмитрук
МАНІПУЛЮВАННЯ ЕМОЦІЯМИ В СИТУАЦІЯХ СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ 100
І. А. Живіцька
СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «TIME» І ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 102
В. М. Жуковський, К. В. Сімак
КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ 105
Л. В. Завальська
СТИЛІСТИЧНО ЗНИЖЕНА ЛЕКСИКА В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРАКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ) 108
Л. В. Зелінська
ХУДОЖНЄ ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СЕЛЯН-КРІПАКІВ У КУЛЬТУРІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. 110
А. В. Землянська, О. Т. Кольцова
САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ М. МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ» 114
Н. В. Зощук, І. О. Тимощук
ЯВИЩЕ «КОНВЕРСІЇ» У ПЛОЩИНІ ЖАНРОВОЇ ПОЛІФОНІЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА 117
О. А. Ільченко, Л. Ю. Сінна
СПЕЦІАЛЬНА ЛЕКСИКА СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ : ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ 119
М. М. Калініченко
АМЕРИКАНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ПЕРФОМАНС У НАЦІОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОРІЧЧЯ 121
Д. С. Касяненко
МОВНІ КЛІШЕ ТА КАНЦЕЛЯРИЗМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЄС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ 125
Т. В. Качалова, Л. М. Павлюк
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ 128
Т. С. Кириченко
СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ДИСКУРС», «ТЕКСТ» ТА «МОВЛЕННЯ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ 131
Л. С. Кіт
ІНТИМНЕ СПІЛКУВАННЯ В АСПЕКТІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ 134
Е. К. Коляда, А. В. Янков
ІМЕННИКОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЇ «СТРАХ» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 137
О. Ю. Костюк
ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ТА ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 140
Э. А. Кравченко
ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ НАГРУЗКА ПОВТОРА В ПОЭТОНИМОСФЕРЕ 142
О. А. Крижко
ТЕРМІНИ-ЗООНІМИ У ВНУТРІШНЬОМОВНОМУ АСПЕКТІ 145
Л. В. Крисак
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ 148
Н. Ю. Куравська
СЕМАНТИКА ОПТАТИВА ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ 151
В. В. Куранда
КОМПЛЕКСНІ ОДИНИЦІ СЛОВОТВОРУ 154
С. В. Лазаренко, А. Шамсітдінов
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 157
П. І. Лозинський
ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА 160
Л. І. Лушпай
ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ 163
А. Г. Майська
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОГАНІВ КІНОІНДУСТРІЇ США 166
І. В. Малиновська
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І США 169

М. В. Маркова
ЛІТЕРАТУРА РОМАНТИЗМУ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ІЗ НАТУРФІЛОСОФСЬКИМИ КОНЦЕПЦІЯМИ ЕПОХИ: ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАГИ 172
Ю. О. Матвіїв-Лозинська
ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ 175
С. М. Мельник
ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ ВКРАПЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ 177
Л. Й. Меркотан
ЕПІГРАФ ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ 180
Л. Ю. Минакова, А. С. Потапова
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ 183
Т. С. Михасів
КЛЮЧОВІ ОДИНИЦІ КОНЦЕПТУ «ПРИРОДА» LEAVES TA GRASS У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ УОЛТА УЇТМЕНА «ЛИСТЯ ТРАВИ» 185
С. М. Мойсеєнко
РЕЧЕННЯ З РОЗЩЕПЛЕННЯМ ЯК ПРАГМАТИЧНІ ОПЕРАТОРИ СИСТЕМНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ 188
Т. О. Мороз
ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 191
С. В. Мудра
МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ 194
Т. В. Наумович
МІРИ ВЕЛИЧИНИ ДО ПЕРЕХОДУ НА МЕТРИЧНУ СИСТЕМУ У НІМЕЦЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 197
О. В. Николаенко, Т. А. Ушатая
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СОСТАВНЫЕ МОТИВАЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ 200
Т. В. Новікова
ПЕРЕКЛАД ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 203
О. Л. Огурцова
ТЕНДЕНЦІЇ У НАВЧАННІ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 208
В. К. Омельчук
СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 211
О. І. Орєхова
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИОКРЕМЛЕННЯ ОДИНИЦІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ КІНОТЕКСТУ ПІДЖАНРУ «ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРИЛЕР» 213
І. В. П'янковська
ВЕДЕННЯ БЛОГІВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ДИСЦИПЛІНИ «СЛОВНИКОВИЙ ЗАПАС» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДРУГОГО КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «АНГЛІЙСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА») 216
Н. В. Павлик
ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ 219
О. В. Петрочук
DIACHRONISCHE BESONDERHEITEN DER MELIORATIVEN PHRASEOLOGISMEN 222
В. М. Пивоваров
КОМПЕТЕНТНІСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ВИМОГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ ТА МОВЛЕННЄВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ» 225
О. В. Поздняков
НІМЕЦЬКА ЛЕКСИКА ШКОЛЯРІВ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА 229
Н. В. Рубель
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ 232
Г. С. Сатановська
ПОЕТИКА ГУСТАТИВІВ У ПРОСТОРОВІЙ МОДЕЛІ РОМАНУ МАРҐЕРІТ ЮРСЕНАР «ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ» 235
Т. Г. Свердлова, О. В. Колесникова
ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙНИХ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ ВВІЧЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ 237
Н. Ф. Соценко
МОВА ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ В НОВЕЛІ М. ХВИЛЬОВОГО «КІТ У ЧОБОТЯХ» 241
В. Б. Стернічук
ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПРОЦЕС ВІДНАЙДЕННЯ НОВОЇ ІСТИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТУВАННЯ Є. ЧИКАЛЕНКА – А. НІКОВСЬКОГО) 244

Н. І. Телегіна, В. В. Гута
ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО МЕТОДУ ФРАНСУАЗИ САГАН НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТРОХИ СОНЦЯ В ХОЛОДНІЙ ВОДІ» 247
І. М. Тимейчук
АНТРОПОНІМІКА ЯК ВИРАЖЕННЯ ІНШОСТІ У ПЕРСОНАЖНІЙ СИСТЕМІ РОМАНУ М. ЕТВУД «РІК ПОТОПУ» 250
І. С. Тимофєєва
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ВИМОВИ: ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ 253
М. Б. Тхір
РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ЛІНГВАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА США Б. ОБАМИ 255
Л. М. Філюк
ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ СТУДЕНТІВ ЛІНГВІСТИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ: НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 258
М. В. Фока
СИСТЕМА К. СТАНІСЛАВСЬКОГО ТА «ПІДВОДНА ТЕЧІЯ»: ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПІДТЕКСТОВИХ СМИСЛІВ 261
Е. Г. Хомчак
КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ДОРОГИ В РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА 264
М. М. Цілина
МОВНА СПЕЦИФІКА НАЗВ ОРИГІНАЛЬНИХ ДАВНЬОРУСЬКИХ ПАМ'ЯТОК 266
Д. В. Цолін
ПОЕТИЧНИЙ ДИСКУРС: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ 269
О. Я. Чепіль
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 274
О. В. Чепурна, О. Б. Шломенко
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 277
Є. С. Чернокова
РУПЕРТ БРУК: ЛІРИЧНА АВТОБІОГРАФІЯ ГЕРОЯ СВОГО ЧАСУ 279
Н. Й. Четова
РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗНО-АСОЦІАТИВНОЇ ПЛОЩИНИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УЯВНЕ У ТВОРАХ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА 284
В. П. Чуб
ПОСТАТЬ АНТУАНА ВОЛОДІНА В ДИСКУРСІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ: «РУПОР ПОСТЕКЗОТИЗМУ» 289
Т. М. Шарова, Г. Г. Кулінич
ПРОБЛЕМАТИКА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА РОДІОНОВА ЯК РЕФЛЕКСІЯ ДИНАМІКИ ЖИТТЯ 293
Л. М. Шваб
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСТИЛІСТИЧНОЇ ДОМІНАНТИ ОЗВУЧЕНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ 295
К. А. Юровських
НЕПОРОЗУМІННЯ ЯК КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ПОНЯТТЯ 298

Наукове видання

Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 52

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *О. Ю. Костюк*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, О. Ю. Костюк, С. В. Новоселецька*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 35,57. Тираж 100 прим. Зам. № 13–15
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ №1 від 8 серпня 2000 року.